

959.83
2/178615
1.3

ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในล้านนาไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 1912 ถึง พ.ศ. 2101

ปริญญานิพนธ์

ของ

ปริญญา กายสิทธิ์

11 พ.ค. 2535

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

พุทธาพันธ์ 2528

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

178615

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิสิตและคณะกรรมการสอบ ได้พิจารณาปริญญานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

คณะกรรมการที่ปรึกษา

..... ศ.น.ส. วัลลภ ทรัพย์ประเสริฐ ประธาน
..... ร.ร. ๑๓๓๕ ม.ค.๑.

.... กรรมการ

..... ร.ร. ๑๓๓๕ ม.ค.๑. กรรมการ

คณะกรรมการสอบ

..... ศ.น.ส. วัลลภ ทรัพย์ประเสริฐ

..... ร.ร. ๑๓๓๕ ม.ค.๑. กรรมการ

..... ร.ร. ๑๓๓๕ ม.ค.๑. กรรมการ

..... ร.ร. ๑๓๓๕ ม.ค.๑. กรรมการ

ประกาศคุณูปการ

การทำปริญญานิพนธ์ครั้งนี้ ผู้เขียนสำนักในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อย่างหาที่สุดมิได้ ด้วยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานทุนมูลนิธิ เพื่อช่วยเหลือในการค้นคว้าและจัดทำปริญญานิพนธ์ นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น

ตลอดเวลาแห่งการค้นคว้า ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ฤๅณารุณมูหา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และรองศาสตราจารย์ ศาคร ช่วยประสิทธิ์ ได้ให้ความกรุณาช่วยเหลือ แนะนำสิ่งที่มีคุณค่าเป็นอย่างยิ่ง ตลอดจนตรวจแก้ไขข้อบกพร่อง ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณท่านทั้งสามเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอขอบคุณสถาบันวิจัยสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศูนย์วิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ที่อำนวยความสะดวกในการค้นคว้าเอกสาร

ขอขอบคุณ คุณเบ็ญจ ภายสิทธิ์ ที่ให้ความช่วยเหลือ และให้กำลังใจแก่ผู้เขียนเสมอมา ขอขอบคุณอาจารย์ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว ที่กรุณาให้คำแนะนำปรึกษา และให้ความอนุเคราะห์เกี่ยวกับเอกสาร

ขอขอบคุณคณะผู้เป็นเจ้าผู้ทรงประทานความคิด สติปัญญา กำลัง ความสามารถ ให้แก่ผู้เขียนในการเขียนปริญญานิพนธ์ฉบับนี้

ท้ายที่สุด ขอความดีของปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ขอมอบแด่ บิฑามารดา และพี่น้องทุกคน ที่สนับสนุนการศึกษาของผู้เขียนตลอดมา

ปริญญ ภายสิทธิ์

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทนำ	1
1 ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของอาณาจักรล้านนาไทย และสภาพทั่วไปของ ...	
พุทธศาสนาในสุพรรณภูมิ	18
1 สภาพโดยทั่วไปก่อนการก่อตั้งอาณาจักรล้านนาไทย	19
1.1 การขยายตัวของชุมชนต่าง ๆ ก่อนการสถาปนาอาณาจักร	
ล้านนาไทย	22
1.1.1 การขยายตัวของชุมชนลุ่มแม่น้ำกก	22
1.1.2 การขยายตัวของชุมชนลุ่มแม่น้ำปิง	22
1.1.3 การขยายตัวของชุมชนลุ่มแม่น้ำอิง	24
1.2 การสถาปนาอาณาจักรล้านนาไทย	26
1.2.1 การขยายอำนาจของพระเจ้ามังรายเข้าสู่ลุ่มแม่น้ำปิง...	30
1.3 สภาพโดยทั่วไปของพุทธศาสนาในสุพรรณภูมิ ระหว่างพุทธศตวรรษ	
ที่ 18 ถึงพุทธศตวรรษที่ 19	31
1.3.1 การเผยแพร่พุทธศาสนาถิ่นยาน	33
1.3.1.1 สภาพทั่วไปของพุทธศาสนาในทวารวดี	33
1.3.1.2 พุทธศาสนาในอาณาจักรทมิฬ	37
1.3.2 พุทธศาสนิกายมหายานในสุพรรณภูมิ	42
1.4 การขยายตัวของพุทธศาสนิกายลังกาวงศ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	46
1.4.1 ปัจจัยที่ส่งเสริมการขยายตัวของพุทธศาสนิกายลังกา	
วงศ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	48
1.4.2 สภาพทั่วไปของพุทธศาสนิกายลังกาวงศ์ในสุพรรณภูมิ...	56
1.4.2.1 สภาพทั่วไปของพุทธศาสนาในอาณาจักรพุกาม...	58
1.4.2.2 สภาพทั่วไปของพุทธศาสนาในอาณาจักรสุโขทัย	60

2 พุทธศาสนาในล้านนาไทย	58
1 ความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนาไทยก่อนการนับถือพุทธศาสนา	70
2 การนับถือพุทธศาสนาในล้านนาไทยตอนต้นราชวงศ์มังราย	76
2.1 การรับเอาพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ในล้านนาไทย	82
2.2 การรับเอาพุทธศาสนานิกายเถรวาทจากลังกา	86
3 สาเหตุของการรับพุทธศาสนานิกายต่าง ๆ เข้ามายังล้านนาไทย ..	87
3.1 ปัจจัยภายใน	87
3.1.1 การสร้างระเบียบทางศาสนาเพื่อเชื่อมโยงชุมชนต่าง ๆ	87
3.1.2 การเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนา	88
3.1.3 อิทธิพลความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนาที่บริสุทธิ์	92
3.1.4 คติความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนา 5000 ปี	95
3.2 ปัจจัยภายนอก	100
3.2.1 อิทธิพลของการขยายตัวของพุทธศาสนาลังกาวงศ์ ใน	
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้	100
3.2.2 การแข่งขันอำนาจทางการเมืองและการแข่งขันการสร้าง	
ความเจริญทางศาสนาของอาณาจักรต่าง ๆ	105
3 พุทธศาสนาในล้านนาไทยตั้งแต่ พ.ศ. 1812 - 2101	118
พุทธศาสนาในล้านนาไทยภายหลังการรับเอาพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์	
แบบต่าง ๆ	118
ปัญหาความขัดแย้งของคณะสงฆ์ในล้านนาไทย	124
1 สาเหตุจากความขัดแย้งในแนวความคิดของการปฏิรูปศาสนา	124
1.1 ปัญหาความถูกต้องของการอุปสมบท	124
1.2 ความขัดแย้งเกี่ยวกับความถูกต้องของอักขรวิธีภาษาบาลี ...	126

2 สาเหตุจากความขัดแย้งในผลประโยชน์	132
3 สาเหตุจากความขัดแย้งทางการเมือง	136
4 ผลกระทบของความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์ที่มีต่อพุทธศาสนา ใน ล้านนาไทย	139
4.1 ทำให้การศึกษาพุทธศาสนาขยายตัวมากขึ้น	144
4.2 การสังคายนาพระไตรปิฎก	144
4.3 ความตื่นตัวในการอุปถัมภ์ศาสนา	151
4.3.1 การอุปถัมภ์ศาสนาบุคคล	151
4.3.2 การอุปถัมภ์ศาสนาวัตถุ	154
4.3.3 การอุปถัมภ์ศาสนาธรรม	158
ความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในล้านนาไทย	161
ความเสื่อมของพุทธศาสนาในล้านนาไทย	172
4 ลักษณะโครงสร้างสถาบันทางพุทธศาสนาและบทบาทของพุทธศาสนา ใน ล้านนาไทย	178
1 ลักษณะของพุทธศาสนาในล้านนาไทย	179
1.1 ลักษณะที่ได้รับแบบอย่างจากลังกา	180
1.1.1 ลักษณะกรอบโครงสร้างทางความคิดแบบลังกา	180
1.1.2 ลักษณะพฤติกรรมที่แสดงออก	183
1.2 ลักษณะที่ผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมและศาสนาอื่น ๆ	189
2.1.1 พุทธศาสนาที่เข้ามาผสมผสานกับการนับถือวิญญาณ และสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์	189
1.2.2 ลักษณะผสมผสานกับความเชื่อของศาสนาพราหมณ์	190
2. การปกครองสงฆ์ในล้านนาไทย	194

3 บทบาทของพุทธศาสนาในล้านนาไทย	201
3.1 บทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางพุทธศาสนา กับ	
สถาบันกษัตริย์	201
3.1.1 ทศพิธราชธรรม	204
3.1.2 ทศกัณฐ์พิธีกรรม 7 ประการ	207
3.1.3 คติความเชื่อเกี่ยวกับบารมี	208
3.1.4 ประเพณีธรรม	211
3.2 บทบาทพุทธศาสนาที่มีต่อสังคม	212
3.2.1 บทบาทในการส่งเสริมจริยธรรมในสังคม	213
3.2.2 บทบาทในการส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนใน	
สังคม	214
3.2.3 พฤติกรรมการกลั่นแกล้งที่มีต่อการขยายตัวของชุมชน	215
3.2.4 บทบาททางด้านการศึกษา	220
3.3 บทบาทของพุทธศาสนาที่มีต่อกฎหมายล้านนาไทย	223
3.3.1 ลักษณะทั่วไปของกฎหมายล้านนาไทย	223
3.3.2 กฎหมายล้านนาไทย	226
3.4 บทบาทของพุทธศาสนาที่มีต่อวัฒนธรรมประเพณี	230
3.5 บทบาทของพุทธศาสนาที่มีต่อวรรณกรรม	233
5 สรุป	239
บรรณานุกรม	250
ภาคผนวก	267

บทนำ

พุทธศาสนา เป็นศาสนาที่มีความสำคัญศาสนาหนึ่งในเอเชียตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การที่พุทธศาสนาได้เผยแผ่ไปยังดินแดนต่าง ๆ* ในประวัติศาสตร์ ย่อมเป็นผลให้พุทธศาสนาได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของดินแดนเหล่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสุวรรณภูมิ** นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา เริ่มปรากฏหลักฐานว่าได้มีการก่อตั้งอาณาจักรของชนชาติไทยขึ้นในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำดอนบนและดอนล่างของแม่น้ำเจ้าพระยา โดยมีลักษณะเป็นรัฐอิสระหลายแห่ง เช่น อาณาจักรสุโขทัย พ.ศ. 1800 อาณาจักรล้านนาไทย พ.ศ. 1839 อาณาจักรอยุธยา พ.ศ. 1893 อาณาจักรของชนชาติไทยเหล่านี้ได้ก่อตั้งในขณะที่พุทธศาสนาเผยแผ่อยู่ในดินแดนแถบนี้อยู่แล้ว

ประวัติศาสตร์การเผยแผ่พุทธศาสนาเข้าสู่สุวรรณภูมิ เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป

*สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ทรงอุปถัมภ์พุทธศาสนาอย่างมากมาย ทั้งยังทรงสนับสนุนให้พระสงฆ์และประชาชนเผยแผ่พุทธศาสนาไปยังดินแดนต่าง ๆ นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 3 เป็นต้นมา พุทธศาสนาได้แพร่หลายมาบังภูมิภาคต่าง ๆ ของเอเชีย เช่น จีน, อินเดีย, พม่า, ไทย, ลาว, พวน, เขมร, มลายู, ชวา, สุมาตรา

**เป็นชื่อที่ชาวอินเดียโบราณเรียกดินแดนที่อยู่กึ่งกลางระหว่างอินเดียกับจีน ในปัจจุบันหมายถึงดินแดนในคาบสมุทรอินโดจีน หรือเอเชียอาคเนย์

ตามสมัยที่ร่วมหาวงศ* ที่กล่าวถึงการสังคายนาครั้งที่ 3** ภายหลังการสังคายนาครั้งนี้ ได้มีการ
ส่งพระสมณทูตออกไปเผยแผ่ศาสนาตามประเทศ*** ประมาณปี พ.ศ. 236 ได้มีพระเถระสองรูป
คือพระโสณะและพระอุตตระ ได้มาเผยแผ่ในดินแดนสุวรรณภูมิ¹ พุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองใน
ดินแดนแถบนี้ ในสมัยอาณาจักรทวารวดี**** ที่มีความเจริญรุ่งเรืองระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-18
โดยปรากฏหลักฐาน***** ในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ลุ่มแม่น้ำโขง ที่แสดงให้เห็นว่าอาณาจักร

* สมัยที่ร่วมหาวงศ เป็นหนังสือที่เขียนขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 10 โดยพระภิกษุชาวลังกา
ชื่อพระมหานามะ หนังสือเล่มนี้กล่าวถึงเรื่องราวในประวัติศาสตร์ของลังกา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนาในลังกา ในปัจจุบันได้มีผู้นำเอาข้อมูลมาใช้อ้างอิงทาง
ประวัติศาสตร์มากมาย REV. Walpola Rahula. History of Buddhism in Ceylon
และนอกจากนี้สมัยที่ร่วมหาวงศยังเป็นแบบอย่างของการเขียนตำนานพุทธศาสนาในมอญ พม่า และ
ล้านนาไทยในพุทธศตวรรษที่ 18-20 ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในดินแดนแถบนี้ล้วนแต่ได้รับอิทธิพล
จากสมัยที่ร่วมหาวงศของลังกาทั้งสิ้น

** การสังคายนาครั้งนี้เกิดขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 3 กระทำที่เมืองปาฏลิบุตร โดยมี
พระโมคคัลลีบุตร เป็นประธาน และพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นองค์อุปถัมภ์

*** เกี่ยวกับการเผยแผ่พุทธศาสนาในสุวรรณภูมิจะกล่าวละเอียดในบทต่อไป

¹แสง จันทร์งาม "ศาสนาในล้านนาไทย" ล้านนาไทย หน้า 70-101

**** อาณาจักรทวารวดี ปรากฏในเอกสารจีน คือบันทึกของพระภิกษุเหียนจิ่ง และพระภิกษุ
ฮี้จิง โดยเรียกว่า "โตโตปัลลี" เป็นอาณาจักรใหญ่อยู่ระหว่างพม่ากับขอม แต่ไม่ได้กล่าวอย่าง
ชัดเจนว่ามีศูนย์กลางอยู่บริเวณใด จึงทำให้เกิดปัญหาถกเถียงกันระหว่างนักประวัติศาสตร์ที่ยัง
ไม่มีข้อยุติ แต่มีความเห็นพ้องต้องกันว่า เป็นอาณาจักรแรกที่รับเอาพุทธศาสนาิกายหินยานใน
ภูมิภาคนี้

***** เป็นสิ่งก่อสร้างทางพุทธศาสนา จารึกภาษามอญโบราณ จารึกคานาภาษามอญ เขมร
ธรรมจักรกับกวางหมอบ พระแท่นพุทธอาสน์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลคติความเชื่อในสมัยพระเจ้า
อโศก ที่ยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูปจึงนิยมสร้างสถูปและสัญลักษณ์ต่าง ๆ เคารพบูชาแทน
พระพุทธรูป

ทวารวดีนับถือพุทธศาสนานิกายหินยาน วัฒนธรรมทวารวดีได้ขยายออกไปในบริเวณภาคกลาง ภาคตะวันออก เฉียงเหนือและในภาคเหนือของประเทศไทย¹

ในพุทธศตวรรษที่ 7 พุทธศาสนานิกายมหายานได้เริ่มแพร่หลายในประเทศอินเดีย และขยายออกไปยังดินแดนอื่น ๆ ทางตอนเหนือ ได้แก่จีนเมต จิน เกาหลี่ และทางตอนใต้ได้ขยายลงมายังหมู่เกาะชวาและสุมาตรา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพุทธศตวรรษที่ 14-16 อาณาจักรศรีวิชัยกำลังเจริญรุ่งเรือง* และมีความสำคัญในฐานะเป็นศูนย์กลางในการศึกษาพุทธศาสนานิกายมหายานแห่งหนึ่ง

จากบันทึกของพระภิกษุฮั่นอิง** ได้บันทึกว่า "...ที่กรุงศรีวิชัยมีพระภิกษุสงฆ์กว่าพันองค์ ภูมินัยตลอดจนพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนาปฏิบัติอย่างเดียวกับอินเดีย..."² ในขณะที่อาณาจักรศรีวิชัยกำลังขยายอำนาจและมีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านพุทธศาสนานิกายมหายาน เป็นเวลาเดียวกันกับยุคแห่งความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรกัมพูชาดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโขง และลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตกอยู่ภายใต้อำนาจของขอมซึ่งนับถือศาสนาพราหมณ์นิกายลัทธิเวท และพุทธศาสนา

¹นิคม มุลิกะคามะ แผ่นดินไทยในอดีต เล่ม 1 หน้า 221

*ในสมัยราชวงศ์ไศเลนทร์ ได้ขยายอำนาจไปเหนือหมู่เกาะชวา เกาะสุมาตรา และตลอดแหลมมลายูทั้งหมด นอกจากนี้ยังปรากฏว่าอาณาจักรศรีวิชัยเคยขยายอำนาจมาถึงดินแดนของกัมพูชาและจัมปา

** เป็นภิกษุชาวจีนที่เดินทางไปศึกษาภาษาสันสกฤตที่มลายู ในปี พ.ศ. 1214 และเดินทางต่อไปยังอินเดีย

²ค.จ.ฮ.ชอลด์ ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1 หน้า 84

³พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าพิทยาลภ พฤติยากร ประวัติพุทธศาสนาในสยาม หน้า 3

มหายานปนเปกัน อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาพุทธนิกาย ได้แพร่หลายถึงลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและลุ่มแม่น้ำโขง แต่เป็นสายย่อย ๆ ซึ่งไม่สู้จะถาวรนัก เพราะพวกมอญได้นำเอาพุทธศาสนานิกายเถรวาทมาประดิษฐานไว้แน่นแฟ้นก่อนแล้ว¹

ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 17 อาณาจักรพุกามกำลังขยายอำนาจลงมาทางใต้ โดยเสาะหาอย่างอื่นในสมัยพระเจ้าอนรธาอังช่อ พ.ศ. 1587-1620 พระองค์ทรงขยายอำนาจเข้ามาที่อาณาจักรละโว้ของมอญ และต่อมาได้รับเอาอารยธรรมของมอญเข้ามายังพุกาม ที่สำคัญคือพุทธศาสนานิกายหินยาน พระเจ้าอนรธาอังช่อ ทรงเลื่อมใสในพุทธศาสนาตั้งขึ้น² พระองค์ได้สถาปนาพุทธศาสนานิกายหินยานเป็นศาสนาประจำอาณาจักรพุกาม* และทรงสนับสนุนให้เผยแพร่ศาสนาออกไปยังดินแดนใกล้เคียง ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 18 เมืองพุกามได้กลายเป็นศูนย์กลางสำคัญแห่งการศึกษาภาษาบาลีอย่างแท้จริง และตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 18 นี้ พุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์เริ่มเผยแพร่เข้ามายังดินแดนสุวรรณภูมิทั้งที่เมืองพุกาม และเมืองพัน**และเมืองนครศรีธรรมราช³ ในระยะเวลาดังกล่าวนี้ได้เริ่มปรากฏอาณาจักรของชนชาติไทยในสุวรรณภูมิ

¹ ศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ปี พ.ศ. 2000 หน้า 101

* ก่อนหน้านี้อาณาจักรพุกามจะนับถือพุทธศาสนาที่ปะปนกันทั้งหินยานและมหายาน ในลัทธิตันตระ ซึ่งลัทธินี้จะผสมผสานระหว่างพุทธศาสนาพุทธนิกายและลัทธิฮินดูตันตระกับการใช้เวทมนต์คาถาอย่างมากมาย พุกามอาจได้รับอิทธิพลนี้มาจากแคว้นเบงกอล

² ฎ หน้า 108

** เมืองพันตั้งอยู่บนแม่น้ำสาละวินเหนือเมืองเมาะตะมะขึ้นไปประมาณ 50 กิโลเมตร

³ อุบดีย โงไทย ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและล้านนา พ.ศ. 1838-2310

วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์) คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หน้า 47

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ก่อนการก่อตั้งอาณาจักรของชนชาติไทยในดินแดนสุวรรณภูมิ
พุทธศาสนาได้เผยแพร่เข้ามาถึงภูมิภาคนี้มาก่อนแล้ว

ในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 18 พระเจ้ามังรายทรงรวบรวมแว่นต่าง ๆ ในดินแดนลุ่ม
แม่น้ำกก ลุ่มแม่น้ำอิง และลุ่มแม่น้ำโขง เข้ามาไว้ในอาณาจักร ทรงสถาปนาเมืองเชียงใหม่เป็น
ราชธานี เมื่อปี พ.ศ. 1839¹ นับเป็นการเริ่มก่อตั้งอาณาจักรล้านนาไทย* ซึ่งเป็นเอกราชอยู่
ระหว่างปี พ.ศ. 1839-2101** เป็นอาณาจักรหนึ่งของชนชาติไทยที่มีความเจริญรุ่งเรืองทั้งทาง
ด้านการเมือง การปกครอง และวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเจริญในด้านพุทธศาสนา

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี ประชุมศิลาจารึก
ภาคที่ 3 ศิลาจารึกวัดเชียงมั่น หน้า 76

*อาณาจักรล้านนาไทย โดยทั่วไปมักจะใช้คำว่าล้านนาไทย แต่ในที่นี้จะใช้คำว่า
“ล้านนาไทย” เนื่องจากเป็นชื่อที่ถูกตั้งตามหลักฐานเอกสารโบราณและจารึก และยังมีความหมาย
ที่ถูกต้อง ดร.ประเสริฐ ณ นคร ได้อธิบายความหมายของ “ล้านนาไทย” หมายถึงที่นาหลาย ๆ
พันนา รวมกันเป็นเมืองหลาย ๆ เมืองรวมกันเป็นอาณาจักรล้านนาไทย ตามตำนานเชียงใหม่ขึ้น
ว่า ล้านนาประกอบด้วยเมือง 57 เมือง นอกจากนี้คำว่า “ล้านนา” ได้ปรากฏในตำนานสุวรรณคำแดง
ซึ่งเรียกดินแดนลุ่มแม่น้ำอิงว่า “เวียงล้านนา” และในจารึก ช.ม. 7 ใน พ.ศ. 2086 ได้กล่าวถึง
พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชว่า “สมเด็จพระบรมมหาราชเจ้าทั้งสองแผ่นดิน ล้านช้าง-ล้านนา”

**พ.ศ. 2101 เป็นปีที่เชียงใหม่สูญเสียเอกราชให้แก่พระเจ้ามูเรงนองกษัตริย์พม่า อาณาจักร
ล้านนาไทยจึงอยู่ภายใต้การปกครองของพม่านานถึง 200 กว่าปี ในระยะนี้มีบางครั้งล้านนาได้แข็ง
เมือง ตั้งตัวเป็นเอกราช และบางครั้งก็มารวมอยู่ในอาณาจักรอยุธยา

ดังปรากฏหลักฐานทั้งด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีอย่างมากมาย เช่น ศิลาจารึก พระพุทธรูป
ซึ่งก่อสร้างทางศาสนา นอกจากนี้ยังมีเอกสารใบลาน* ได้แก่ตำนานพงศาวดารท้องถิ่น วรรณกรรม
คัมภีร์ศาสนา กฎหมาย เอกสารเหล่านี้จะปรากฏเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาอย่างมากมาย
อันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของพุทธศาสนาที่มีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ของอาณาจักร
ล้านนาไทย

สันนิษฐานว่าพุทธศาสนาได้เข้ามาประดิษฐานในดินแดนล้านนาไทยครั้งแรกในปี พ.ศ. 1204^๑
โดยปรากฏเรื่องราวในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวไว้ดังนี้ "...พระเจ้าจักรพรรดิทรงส่งพระนาง
จันทเทวี พระธิดาของพระองค์ให้มาครองราชสมบัติในที่นี้ (หริภุญชัย) ฝ่ายพระนางพร้อมด้วยบริวาร
หมู่ใหญ่จำพวกละ 500 องค์ กับพระมหาเถรทรงไตรปิฎก 500 องค์ ลงเรือมาตามแม่น้ำพิงก์..."^๑
จึงเชื่อกันว่าในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 1๓ พระนางจามเทวี พระราชธิดาของกษัตริย์มอญแห่ง
อาณาจักรทวารวดี ได้เสด็จเข้ามาปกครองเมืองหริภุญชัย พร้อมทั้งได้นำเอาอารยธรรมแบบ

* เอกสารใบลาน เป็นเอกสารที่มักจะปรากฏโดยทั่วไปตามวัดวาอารามในภาคเหนือ
มักจะเขียนด้วยอักษรไทยยวน หรืออักษรเมือง ซึ่งเป็นอักษรของคนในล้านนาไทย สมัยโบราณที่นิยม
บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ เอกสารทางราชการ คัมภีร์ศาสนา ในปัจจุบันได้มีผู้สนใจศึกษาค้นคว้ากัน
อย่างกว้างขวาง และได้ถ่ายทอดออกมาเป็นภาษาไทยปัจจุบัน สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับลักษณะ
ของเอกสารประเภทใบลาน โปรดศึกษาเพิ่มเติมจาก ดร.รัตน์ วิเชียรเขียว การวิเคราะห์สังคม
เชียงใหม่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตามต้นฉบับใบลานภาคเหนือ วิทยานิพนธ์ ด.ม. (ประวัติศาสตร์)
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

** เป็นปีที่หนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ระบุว่า พระนางจามเทวีเสด็จขึ้นมานครองเมืองหริภุญชัย

^๑ พระรัตนปัญญาเถระ ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า ๑๒

ทวาราวดีแขนงต่าง ๆ เช่น ข้างสลัก ข้างทอง ข้างเหล็ก ข้างเขียนและที่สำคัญคือพุทธศาสนา
หินยาน เข้ามายังดินแดนลุ่มแม่น้ำปิง ในหนังสือพุทธศาสนาได้กล่าวว่า "...พระนางจามเทวีนำ
เอาพระพุทธศาสนาที่อมหาเถระเจ้าทั้งหลาย 500 องค์นั้นมาให้รุ่งเรืองในเมืองทริภุญไชยนี้แท้
จริง..."¹ พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมากในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 18 ในสมัยพระเจ้าสุริยวงศา
พ.ศ.1675-1720 ทรงทำนุบำรุงพุทธศาสนาสร้างถาวรวัตถุและปูชนียสถานที่สำคัญ เช่น พระธาตุ
ทริภุญชัย และส่งเสริมการศึกษาพระไตรปิฎกมีความแตกฉานในภาษามคธจนได้มีการแต่งต้นท์ภาษา
มคธในราชสำนัก² พุทธศาสนาที่รับมาทออยู่ในอาณาจักรทริภุญชัยในขณะนั้นมาจากพุกาม³ เนื่องจาก
เป็นระยะเวลาที่พุกามกำลังมีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านพุทธศาสนา

พระเจ้ามังรายสถาปนาอาณาจักรล้านนาไทยในพุทธศตวรรษที่ 19 และได้ยึดครอง
ทริภุญชัยได้เมื่อ พ.ศ.1824 พระองค์ทรงรับเอาพุทธศาสนาหินยานแบบมอญเข้ามาผสมผสานกับ
ความเชื่อดั้งเดิม นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานว่าพระองค์ทรงรับเอาวัฒนธรรมและพุทธศาสนา
จากพุกามเข้ามาด้วย* อาณาจักรล้านนาไทยยังมีความสัมพันธ์กับอาณาจักรใกล้เคียงอื่น ๆ เช่น
อาณาจักรพะเยา และอาณาจักรสุโขทัย ความสัมพันธ์นี้นำไปสู่การแลกเปลี่ยนและรับวัฒนธรรมซึ่งกัน
และกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ทางศาสนา ปรากฏว่าอาณาจักรล้านนาไทยได้รับเอา
พุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์จากอาณาจักรสุโขทัย โดยมีพระสุมนเถระเป็นสมณทูตเข้ามาเผยแพร่
และประดิษฐานพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์ในอาณาจักรล้านนาไทย เมื่อปี พ.ศ.1912** ดังปรากฏ

¹ พระพุทธพุกาม พระพุทธพุกามเจ้า มุลกาศนา พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
พลเรือโทหลวง เดว สนิทวงศ์ 17 ธันวาคม 2510 หน้า 141

² เสถียร โพธิ์นันทะ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะภาค 2 หน้า 18

³ อุบลชัย ธงไชย ความสัมพันธ์ระหว่างมอญและล้านนาไทย พ.ศ.1839-2310
หน้า 51

⁴ พระรัตนปัญญาเถระ อินทกามาตีปกรณ์ หน้า 104

*รายละเอียดจะกล่าวในบทที่ 2

**ศิลาจารึกวัดพระฝาง จารึกไว้ว่า มุงตุ๊กขาวได้ 731 ซึ่งตรงกับ พ.ศ.1912

หลักฐานในจารึกวัดพระยืน ลำพูน ว่า "พญามหาธรรมิกราช อาจยังเกิดศรัทธาในศาสนา
...จึงให้ไปอาราธนาภิกษุพระมหาเถระเป็นเจ้าผู้หนึ่งชื่อมหาสมณเถร อันอยู่ในนครสุโขทัย..."¹
ตรงกับสมัยพระเจ้ากือนา พ.ศ. 1899 - 1929 กษัตริย์ของเมืองเชียงใหม่ พระองค์ทรงสนับสนุน
ให้มีการประดิษฐานอย่างมั่นคงในเมืองเชียงใหม่ โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่วัดบูรพาราม หรือ
วัดสวนดอกไม้

ในระยะเวลาต่อมา ได้มีพระสงฆ์ในล้านนาไทยเดินทางไปศึกษาศาสนาในดินแดน
ต่าง ๆ เช่น อโยธยา* พุกาม และในลังกามาากขึ้น ปรากฏว่าในปี พ.ศ. 1967 มีพระสงฆ์
กลุ่มหนึ่งซึ่งประกอบด้วยพระสงฆ์จากเชียงใหม่ ลพบุรี และพระรามัญ ออกเดินทางไปศึกษา
พุทธศาสนา และอุปสมบทใหม่ในลังกา ดังปรากฏเรื่องราวในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์กล่าว
ไว้ดังนี้ "...เมื่อพระสมมาสัมพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วได้ 1967 ปี ตรงกับปีเถาะ จุลศักราช
765 พระมหาเถระที่อยู่ในเมืองเชียงใหม่ 25 องค์...พระมหาเถระที่อยู่แคว้นสมโพธิ ลพบุรี
...รวมทั้งสิ้นเป็นจำนวน 33 องค์ ได้ประชุมแล้วปรึกษากัน...พวกเราควรจะไปลังกาหรือ
นำเอาหลักทางแห่งศาสนาไปปลูกฝังในประเทศเรา พระเถระเหล่านั้น...จึงไปลังกาหรือ
โดยลำดับ..."²

¹คือจารึกหลักที่ 82 จารึกวัดพระยืน จังหวัดลำพูน ใน ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3
ด้านที่ 1

*ศักราชที่กล่าวไว้ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ ระบุงจุลศักราชแล้วอ้างพุทธศักราช
กำกับด้วย แต่ปรากฏว่าคลาดกับวิธีหาศักราชที่ใช้กันในประเทศไทย 1 ปี ดังตัวอย่างข้างต้น
ถ้าคิดตามแบบกัมพูชา คือเอาเลข 1181 บวกจุลศักราช 765 จะเป็น 1966 ทั้งนี้เนื่อง
จากล้านนาไทยนับศักราชแบบลังกา แต่ในที่นี้ผู้เขียนจะใช้แบบไทย คือบวก 1181 เข้ากับ
จุลศักราช นอกจากในการอ้างอิงจะอนุวัติไว้ตามที่ปรากฏในหลักฐาน

² พระรัตนปัญญาเถระ ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 121

พระสงฆ์เหล่านี้ศึกษาอยู่ในสังการะระยะหนึ่งได้เดินทางกลับมายังเชียงใหม่ ได้นำเอาพุทธศาสนา
นิกายหินยานลัทธิลังกาวงศ์ใหม่ หรือนิกายสีหล* เข้ามาเผยแพร่ในล้านนาไทยในปี พ.ศ. 1974
โดยมีพระมหาเถรธรรมคัมภีร์ (ญาณคัมภีร์) และพระมหาเถรเมธังกรเป็นผู้นำที่สำคัญ ดังปรากฏ
ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ความว่า "...เมื่อพระศาสนาพหวนได้ 1974 ปี ตรงกับปีจอ จุลศักราช
792 พระเถระเหล่านั้นมีพระมหาชัยมคัมภีร์เถร พระมหาเมธังกรเถร เป็นหัวหน้า ได้ไปถึงเมือง
เชียงใหม่ สักอยู่ในมทาวีหารวัดป่าแดง..."¹ พุทธศาสนานิกายสีหลจึงได้มาประดิษฐานที่เมืองเชียงใหม่
ณ วัดป่าแดง

การเดินทางออกไปศึกษาพุทธศาสนาของพระสงฆ์ล้านนาไทย และนำเอาพุทธศาสนา
นิกายใหม่เข้ามาเผยแพร่ ทำให้มีพระสงฆ์หลายคณะในอาณาจักรล้านนาไทย เช่นในตำนานมูลศาสนา
ได้กล่าวถึง "...ชาวเจ้าวัดสวนดอก..."² หมายถึงคณะสงฆ์ที่สืบทอดมาจากพระสุมนเถระ และ
อีกกลุ่มหนึ่งเรียกว่า "...สำนักลังกาใหม่..."³ หมายถึงพระสงฆ์ที่นำพุทธศาสนาจากลังกา
โดยตรง นอกจากนี้ยังมีคณะสงฆ์อีกกลุ่มหนึ่งคือคณะสงฆ์พื้นเมืองที่เป็นกลุ่มพระสงฆ์ตั้งเดิมตั้งแต่สมัย
ตอนต้นราชวงศ์มังราย

*นิกายสีหล เป็นพุทธศาสนานิกายหลังสุดที่เผยแพร่เข้ามาในล้านนาไทย นิกายนี้มี
ความเคร่งครัดในพระธรรมวินัยและให้ความสำคัญต่อการศึกษาคัมภีร์บาลี ตลอดจนการออกสำเนียง
ให้ถูกต้องตามอักขรวิธี พระนิกายนี้ถือการบวชในโบสถ์กลางอำน้ำ เมื่อไปเผยแพร่ศาสนาที่ใดจะทำ
นทีสิมา (เขตพื้นที่ทำสังฆกรรมของพระสงฆ์) เช่นที่เชียงใหม่ก็ถูกพญามงกตางแม่ น้ำบึงเป็นที่ทำการ
บรรพชาอุปสมบททุกบุตร

¹ พระรัตนปัญญาเถระ ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 122

² พระพุทธพุกาม พระพุทธญาณเจ้า มูลศาสนา หน้า 217

³ ดู หน้า 218

ดังนั้น ในระยะนี้จึงตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าสามฝั่งแกน พ.ศ. 1๐๓5-1๐๔๕ ในล้านนาไทยประกอบด้วยพระสงฆ์ ๓ คณะ คือคณะสงฆ์ในเมือง คณะสงฆ์สังฆาวงศ์เก่าวัดสวนดอก และคณะสังฆาวงศ์ใหม่ (มีนามใหม่) ซึ่งฝ่ายนาง¹

ในระยะเวลานี้ได้เกิดความขัดแย้งแตกแยกกันระหว่างคณะสงฆ์ โดยนางสาวอย่างยิ่ง ความขัดแย้งรุนแรงระหว่างคณะสงฆ์ในภายหลังการวงศ์เก่ากับคณะสงฆ์ในภายหลัง ทั้งนั้น เนื่องจาก การถือเครื่องยศในพระรัตนตรัย พระนิคายสีหคได้คำพิพากษาว่าพระสงฆ์ในภายหลังการวงศ์เก่า ประพฤติตนไม่เหมาะสม ไม่เคร่งครัดพระวินัย มีทรัพย์สิน เงินทอง ไร่นา ข้าทาส ดังปรากฏในหนังสือมุตศาสนาว่า "... เขาก็คิดกันว่ากันอันใดก็ดี รับเอาเบี้ยเอาเงินคำข้าวเปลือกบักขี้ก้าน ... อันนางเจ้าคนใหม่ก็ยอมว่าอยู่เก่ากว่า เขาว่าสูยาไพร่ชาวเจ้าคนเก่านี้เคย เขานั้นคือ เอาเบี้ยเอาเงิน เอาคำข้าว มีข้าวของ มีไร่นาว่าจะมีแล..."² นอกจากนี้ยังขัดแย้งเกี่ยวกับ ความถูกต้องในการอุปสมบท ทางออกเสียงให้ถูกต้องตามหลักภาษานาถิ และการเป็นผู้ให้ทอด พุทธศาสนาที่แท้จริง ความขัดแย้งได้ขยายตัวมีความรุนแรงยิ่งขึ้นถึงขั้นทะเลาะวิวาททุบตีกัน³ ความแตกแยกของคณะสงฆ์ยังส่งผลกระทบต่อถึงความขัดแย้งของฝ่ายอาณาจักร เนื่องจากพระเจ้าสามฝั่งแกน ทรงสนับสนุนคณะสงฆ์สังฆาวงศ์เก่าวัดสวนดอก แต่มีพระราชวงศ์และขุนนางบางกลุ่ม สนับสนุนคณะสงฆ์นิคายสีหค พระเจ้าสามฝั่งแกนจึงช่วยไต่พระสงฆ์นิคายสีหคออกจากเมืองเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 1๙7๐⁴ พระสงฆ์นิคายสีหคได้เดินทางออกไปยังเมืองฉะเชิงเทรา ในระยะนี้พระสงฆ์นิคายสีหคได้เผยแผ่พุทธศาสนาไปยังเมืองต่าง ๆ เช่น ศรีสุทนต์ ห้างนางพริ้ว เมืองเชียงแสน เมืองเชียงราย ได้ทำการอุปสมบทกุลบุตรเป็นอันมาก⁵

¹แสง จันทร์งาม "ศาสนาในล้านนาไทย" ใน ล้านนาไทย หลังมือนีตรักษ์พระราชพิธี เปิดพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์ หน้า 79

²พระพุทธรูปงาม พระพุทธรูปเจ้า มุตศาสนา หน้า 214-215

³ดู หน้า 210

⁴พระรัตนโกสินทร์ ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 122

⁵ดู หน้า 123

ต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง พระเจ้าติโลกราช พ.ศ.1904-2030 ทรงขึ้นครองราชย์ และพระองค์เลื่อมใสในกายสิทธิ์ พระองค์ทรงสนับสนุนนิกาณนี้โดยทรงสถาปนาให้มันคง มีศูนย์กลางอยู่ที่วัดป่าแดง เมืองเชียงใหม่อีกครั้งหนึ่ง พระองค์ยังทรงพระผนวชในสำนักสงฆ์นิกาณนี้ นอกจากนี้พระองค์ทรงสถาปนาพระมหาเถรเมธังกร ซึ่งเป็นพระอาจารย์ของพระองค์ให้ดำรงตำแหน่งสมณศักดิ์ พระอตุลย์พิภคยาธิกรมมหาสวามี* ในปี พ.ศ.1990¹ การที่ทรงให้ความอุปถัมภ์บำรุงคณะสงฆ์เถรวาท มีผลทำให้พุทธศาสนาได้ถือถือถึงภาวะใหม่เจริญรุ่งเรืองอย่างมากในล้านนาไทย ในปี พ.ศ.2020 พระเจ้าติโลกราชทรงเป็นองค์อุปถัมภ์การสังคายนาพระไตรปิฎก ณ วัดมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด) โดยมีพระธรรมหินจาละเป็นประธานในการสังคายนา** การสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งนี้ นอกจากจะเป็นการทะนุบำรุงพุทธศาสนาของพระเจ้าติโลกราชแล้ว แสดงถึงความแตกฉานในภาษามอญ และพระไตรปิฎกของพระสงฆ์ในล้านนาไทยที่พัฒนาสูงถึงขั้นตรวจสอบพระไตรปิฎกได้ นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ไทยและนับเป็นครั้งที่ ๐ ของฝ่ายหินยาน

ภายหลังการสังคายนาพระไตรปิฎก พุทธศาสนาในล้านนาไทยได้เผยแพร่ออกไปยังดินแดนต่าง ๆ ที่อยู่ภายนอกอาณาจักร เช่น เผยแพร่ไปยังเชียงใหม่ และใน พ.ศ.2066 กษัตริย์ศรีสัตนาคนหุต (ล้านช้าง) ทรงส่งราชทูตมาแจ้งราชสำนักเชียงใหม่เพื่อขอลงคณะสงฆ์จากเชียงใหม่ และพระไตรปิฎก เพื่อนำไปประกาศพระศาสนาที่นั่น พระเจ้าเมืองแก้วทรงอาราธนาพระเทวมังคลเถระ เป็นหัวหน้าไปพร้อมด้วยพระไตรปิฎก 1 ชุด²

* เป็นตำแหน่งสังฆปริณายกชั้นสูงสุด มีหน้าที่ปกครองดูแลการคณะสงฆ์ใน เมืองใด เมืองหนึ่ง แสดงถึงอิทธิพลของการจัดระเบียบปกครองสงฆ์จากลังกา

¹ พระรัตนปัญญาเถระ ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 121 (ว่าเป็นปีเถาะจึงควรเป็น จ.ศ.809 พ.ศ.1890)

** การสังคายนาครั้งนี้ นับ เป็นการสังคายนาครั้งที่ ๐ ของพุทธศาสนาฝ่ายหินยาน และเป็นครั้งแรกที่มีขึ้นในประเทศไทย

² พระยาประชาภิจักรจักร พงศาวดารโยนก หน้า 371

ในสมัยพระเมืองแก้วปี พ.ศ. 2039-2069 เป็นยุคทองของปรัชญาพุทธศาสนา และ
วรรณกรรมบาลี อาจกล่าวได้ว่าในประเทศไทยนั้นนับตั้งแต่คนไทยนับถือพุทธศาสนาจนกระทั่งปัจจุบัน
ยังไม่มีสมัยใดที่จะมีผู้เชี่ยวชาญกับวิชาพุทธศาสนา เหมือนในสมัยล้านนาไทยครั้ง เชียงใหม่เป็นราชธานี¹

ในยุคแห่งความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาและวรรณกรรมบาลี ได้มีนักปราชญ์หลายท่าน
ซึ่งได้แต่งวรรณกรรมบาลีคัมภีร์ศาสนา* ซึ่งวรรณกรรมเหล่านี้ นอกจากจะแสดงถึงความแตกฉานใน
ปรัชญาพุทธศาสนาและภาษาบาลีแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดของบุคคลร่วมสมัย ทั้งทาง
ด้านความเชื่อศรัทธาในศาสนาและความสำนึกทางประวัติศาสตร์ ถึงแม้ว่าพระสงฆ์ผู้แต่งวรรณกรรม
บาลีคัมภีร์ศาสนามีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อการสร้างความชอบธรรมให้แก่ศาสนา และอยู่ภายใต้กรอบ
ความคิดของศาสนา แต่พระสงฆ์ผู้แต่งวรรณกรรมเหล่านี้ก็ได้เชื่อมโยงเอาสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นสิ่ง

¹แสง มนวิฑูร "ความเป็นมาเกี่ยวกับพุทธศาสนาในล้านนาไทย" ใน เอกสารสันนิษนา
ประวัติศาสตร์และโบราณคดีล้านนาไทย 20-23 ตุลาคม 2510 หน้า 93-114

*นักปราชญ์และวรรณกรรมบาลีคัมภีร์ศาสนา และปีที่แต่งที่สำคัญเช่น พระโพธิ์รังสี แต่ง
เรื่องจามเทวีวงศ์ สิบหิคนิทาน ปี พ.ศ. 1950-2000 พระพุทธญาณเจ้า และพระพุทธพุกาม แต่ง
เรื่องมุตศาสนา ปี พ.ศ. 1940 พระพรหมราชปัญญา แต่งเรื่องรัตนพิมพวงศ์ ปี พ.ศ. 1999 พระ
สงฆ์ขาวเชียงใหม่ แต่งเรื่องปัญญาลงกต ปี พ.ศ. 2000-2200 พระศิริมงคลอาจารย์ แต่งเรื่อง
เวทสันตทศปิปี ปี พ.ศ. 2060 จักรวาทศปิปี ปี พ.ศ. 2063 สังขยาปการณฎีกา ปี พ.ศ. 2063
มังกถิตตทศปิปี ปี พ.ศ. 2067 พระรัตนปัญญาเถระ แต่งเรื่อง ขันกาลมาลีปกรณ์ ปี พ.ศ. 2060-
2071 พระญาณวิลาสเถระ แต่งเรื่องสังขยาปการณ ปี พ.ศ. 2050 พระสุวิมลรังสี แต่งเรื่อง
คันถาภรณ์ฎีกา ปี พ.ศ. 2150

แวดล้อมทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นวัตถุ บุคคล และสถานการณ์ต่าง ๆ เข้ามาผสมผสานกับแนวความคิด และประสบการณ์ของตน *

พุทธศาสนาในล้านนาไทยภายหลังสมัยพระเมืองแก้วได้เริ่มเสื่อมลงจนกระทั่งในคอนัน
พุทธศตวรรษที่ 22 อาณาจักรล้านนาไทยก็ตกอยู่ในอำนาจของพม่า ในปี พ.ศ. 2101

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า พุทธศาสนามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ล้านนาไทย
อย่างมากมาย ผู้เขียนเห็นว่าการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในล้านนาไทย
เป็นเรื่องที่น่าสนใจและมีคุณค่าแก่การศึกษาค้นคว้า เพื่อเป็นส่วนหนึ่งที่จะทำให้การศึกษาประวัติ-
ศาสตร์สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงมุ่งศึกษาประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในล้านนาไทย ตั้งแต่
พ.ศ. 1912-2101

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

เพื่อศึกษา

1. ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในล้านนาไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 1912 ถึง พ.ศ. 2101
2. ปัญหาและความขัดแย้งระหว่างพุทธศาสนิกายต่าง ๆ ในล้านนาไทย
3. โครงสร้างของพุทธศาสนาและสถาบันศาสนาในล้านนาไทย
4. ผลกระทบที่เกิดจากการรับเอานิกายต่าง ๆ ในพุทธศาสนาเข้ามาในล้านนาไทย

* หนังสือตำนานเทววงศ์ ซึ่งแต่งโดยพระโหราธิบดี เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการกำเนิด
เมืองศรีสุทโธทัย และมีจุดประสงค์จะอธิบายสภาพของเมืองลำพูนในฐานะที่มีส่วนเผยแพร่มรดกพุทธศาสนา
ในล้านนาไทย หนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ เป็นงานยิ่งใหญ่ในการเขียนภาษามาลี เป็นเรื่องราวของ
ประวัติศาสตร์และการสืบตำแหน่งสังฆราช โดยสืบสายมาตั้งแต่สมัยพระพุทธองค์ผ่านลังกาจนถึง
ล้านนาไทย

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

ผลของการศึกษาค้นคว้า

1. จะให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในล้านนาไทยในระยะเวลาที่มีการรับเอานิกายต่าง ๆ ในพุทธศาสนาเข้ามา

2. ทำให้ทราบปัญหาความขัดแย้งซึ่งเกิดจากพุทธศาสนาิกายต่าง ๆ

3. ทำให้มีความรู้เกี่ยวกับโครงสร้างของพุทธศาสนาในล้านนาไทย

4. ทำให้เข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพุทธศาสนากับฝ่ายอาณาจักร

5. จะช่วยเพิ่มพูนความรู้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นล้านนาไทย

6. จะช่วยให้การศึกษาประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในประเทศไทยมีความสมบูรณ์มากขึ้น

ยิ่งขึ้น และอาจนำไปศึกษาเปรียบเทียบกับท้องถิ่นอื่น ๆ ของประเทศไทยในฐานะที่มีภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ร่วมสมัย

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

1. ภูมิหลังของพุทธศาสนาในล้านนาไทยก่อน พ.ศ. 1912 โดยสังเขป

2. สาเหตุและการรับเอานิกายต่าง ๆ ในพุทธศาสนาของล้านนาไทยในระหว่างปี พ.ศ. 1912 ถึง พ.ศ. 2101 อย่างละเอียด

3. ปัญหาและความขัดแย้งของพุทธศาสนาิกายต่าง ๆ ในล้านนาไทยอย่างละเอียด

4. โครงสร้างของพุทธศาสนาและความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพุทธศาสนากับฝ่ายอาณาจักรโดยสังเขป

5. ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการรับเอานิกายต่าง ๆ ในพุทธศาสนา และการสังคายนาพุทธศาสนาในล้านนาไทยโดยสังเขป

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. "ล้านนาไทย" เป็นคำที่มีความหมายในอดีตและปัจจุบันที่แตกต่างกัน

1.1 ความหมายในอดีตเป็นความหมายในแง่ของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ในแง่ของประวัติศาสตร์เป็นความผูกพันกับอำนาจของรัฐซึ่งไม่มีขอบเขตที่แน่นอน อาณาจักรล้านนาไทยได้ขยายอำนาจออกไปยังดินแดนต่าง ๆ บางครั้งรวมถึงรัฐฉานของพม่า สิบสองปันนาในญวน

และในแง่ของวัฒนธรรมก็เช่นเดียวกัน นอกจากดินแดนทางภาคเหนือของประเทศไทยแล้วยังมี ดินแดนอื่น ๆ ที่มีความผูกพันกับทางด้านวัฒนธรรม เช่นภาคอีสานตอนบน รัฐฉาน สิบสองปันนา

1.2 ความหมายในปัจจุบัน เป็นความหมายทางภูมิศาสตร์ หมายถึงจังหวัดใน ภาคเหนือของประเทศไทย ๘ จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน พะเยา และแม่ฮ่องสอน และจังหวัดดังกล่าวนี้ก็มีพื้นฐานทางวัฒนธรรมอย่างเดียวกัน

2. "มังราย" โดยทั่วไปนิยมใช้คำว่า "เม็งราย" แต่ในที่นี้ผู้เขียนจะใช้คำว่า "มังราย" เพราะเป็นพระนามที่ถูกต้องตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และเป็นพระนามที่ผู้ ทรงคุณวุฒิยอมรับว่าถูกต้องแล้ว

สมมติฐานในการค้นคว้า

1. การเปลี่ยนนิยามของพุทธศาสนาในล้านนาไทย ได้รับอิทธิพลจากปัจจัยภายนอก มากกว่าปัจจัยภายใน
2. ปัญหาความขัดแย้งของพุทธศาสนาิกายต่าง ๆ ในล้านนาไทย เป็นความขัดแย้ง เกี่ยวกับมุกตลและผลประโยชน์มากกว่าความขัดแย้งในหลักการและแก่นแท้ของปรัชญาพุทธศาสนา
3. พุทธศาสนาในล้านนาไทย เป็นพุทธศาสนาิกายหินยานที่ผสมผสานกับพุทธศาสนา นิกายมหายาน ศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อของท้องถิ่น
4. สถาบันศาสนามีความ เป็นอิสระในตนเอง ถึงแม้ว่าจะอยู่ภายใต้ฝ่ายอาณาจักร
5. การสังคายนาพระพุทธรูปศาสนาในล้านนาไทย มีผลกระทบต่อความเจริญรุ่งเรือง ทางด้านวัฒนธรรม การเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของล้านนาไทย

วิธีการในการดำเนินการศึกษา

การศึกษาเรื่องนี้ เป็นลักษณะของการวิจัยทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และการนำเสนอรายงานแบบพรรณาวิเคราะห์ (Analytical Descriptism) โดยศึกษาค้นคว้า จากเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) และเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) เอกสารชั้นต้นจะใช้เอกสารประเภทศิลาจารึกและเอกสารใบลาน ซึ่งเอกสารเหล่านี้เขียนหรือ จารึกด้วยอักษรไทยยวนหรืออักษรเมือง ซึ่งได้มีผู้ถ่ายทอดและเรียบเรียงเป็นภาษาไทยปัจจุบัน

เช่น ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ศาสตราจารย์ ร.ค.ท.แสง มนวิฑูร สงวน
โสตถุภัณฑ์ บวรรัตน์ วิเชียรเขียว ฯลฯ และได้มีการพิมพ์เผยแพร่โดยหน่วยงานของทาง
ราชการ ผู้ทรงคุณวุฒิ บุคคลต่าง ๆ สำหรับเอกสารชิ้นนี้ที่ผู้เขียนสนใจแต่ยังไม่ได้มีการถ่ายทอด
เป็นภาษาไทยปัจจุบัน ผู้เขียนจะขอความกรุณาจากผู้ทรงคุณวุฒิในการถ่ายทอดต่อไป

เนื่องจากการเขียนเอกสารโบราณ ผู้ที่เขียนเอกสารนั้นมักจะได้รับการอบรมทางด้าน
ความคิดและประสบการณ์ในความเชื่อทางพุทธศาสนา และอำนาจทางการเมือง ทำให้การนำเอา
เอกสารโบราณมาศึกษาประวัติศาสตร์นั้นจะต้องมีความระมัดระวังเป็นพิเศษ การตรวจสอบและ
การตีความจะต้องใช้วิธีการอย่างรอบคอบ ผู้เขียนเห็นว่าสิ่งเหล่านี้มีความสำคัญอย่างยิ่งและ
ได้พยายามศึกษาหาแนวทางตลอดจนวิธีการที่จะแก้ไข

ดังนั้นผู้เขียนจึงต้องอาศัยแนวทางที่มีผู้ศึกษามาก่อนหน้านี้* เป็นส่วนช่วยในการศึกษา
ค้นคว้า และสำหรับผู้เขียนก็จะใช้เอกสารโบราณประเภทต่าง ๆ ประกอบกับศิลาจารึกและหลักฐาน
ทางโบราณคดี เพื่อให้เอกสารเหล่านี้รองรับซึ่งกันและกัน

แหล่งศึกษาค้นคว้าที่สำคัญ

1. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
2. ศูนย์ส่งเสริมวัฒนธรรมล้านนาไทย วิทยาลัยครูเชียงใหม่
3. หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ฯลฯ
4. แหล่งอื่น ๆ ที่สำคัญ เช่น วัดสวนดอก วัดเจดีย์หลวง วัดเจ็ดยอด จังหวัดเชียงใหม่

* เช่น อานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง Early Lan Na Thai
Historiography : An Analysis of The 15th-16th Century Chronicles
Master's Thesis Cornell University 1976

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว ได้เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง การวิเคราะห์สังคมเชียงใหม่
สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ความดันฉบับโบราณภาคเหนือ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เอกสารที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

1. เอกสารที่เป็นหลักฐานขั้นต้น

1.1 เอกสารขั้นต้นที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

เอกสารจากแผนกหนังสือตัวเขียนและจารึก กองหอสมุดแห่งชาติ
กรมศิลปากร

ศิลาจารึกที่ค้นพบในจังหวัดเชียงใหม่

ศิลาจารึกที่ค้นพบในจังหวัดลำพูน

ศิลาจารึกที่ค้นพบในจังหวัดพะเยา

ศิลาจารึกที่ค้นพบในจังหวัดเชียงราย

ศิลาจารึกที่ค้นพบในจังหวัดลำปาง

ศิลาจารึกที่ค้นพบในจังหวัดน่าน

ศิลาจารึกที่ค้นพบในจังหวัดแพร่

2. เอกสารขึ้นรอง

2.1 เอกสารขึ้นรองที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

2.1.1 เอกสารประเภทตำนานของห้องสมุดวิบูลย์ กรมศิลปากร

เอกสารประเภทตำนานของห้องสมุดวิบูลย์ กรมศิลปากร

ตำนานเมืองลำพูน ฯลฯ

2.1.2 เอกสารประเภทตำนานชนิดสมุดข่อย และกระดานดำ

ตำนานพระธาตุเมืองพะเยา ตำนานพระธาตุหริภุญชัย ฯลฯ

2.2 เอกสารขึ้นรองที่ตีพิมพ์แล้ว

2.2.1 วรรณกรรมคำขวัญศาสนา

จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญชัย

สันกาดมมาธิปการณ

มูลศาสนา

จักรวาลพิปนี

รัตนพิมพวงศ์

สิทธิคณิทาน

2.2.2 ตำนานพงศาวดารท้องถิ่น

ตำนานพระธาตุคอกยสุเทพ

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่

ประชุมตำนานลานนาไทย ฯลฯ

2.2.3 กฎหมาย

มังรายศาสตร์

กฎหมายโคศาราชวงศ์

ราชกถาเมืองน่าน

กฎหมายลานนา

2.3.4 ประชุมศิลาจารึก

2.3 เอกสารขึ้นรองประเภทปริญญาโท

ปรีศนา ศิรินาม : ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและประเทศราช
ในหัวเมืองล้านนาไทย

ระวีวรรณ ภาคพรต : การก่อกำเนิดในล้านนาไทย ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษ
ที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22

สุรัสวดี ประยูรเสถียร : การปฏิรูปมณฑลพายัพ

क्रमรัตน์ วิเชียรเขียว : การวิเคราะห์สังคมเชียงใหม่สมัยรัตนโกสินตอนต้น
ตามต้นฉบับโบราณภาคเหนือ

อุษณีย์ ธงชัย : ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและล้านนา
พ.ศ. 1839 - 2310

Anan Ganjanapan : Early Lan Na Thai Historiography :
An Analysis of the 15th and 16th
Century Chronicles

หนังสือ สิ่งพิมพ์ เอกสาร และวารสารอื่น ๆ

ห้องสมุดบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บทที่ 1

ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของอาณาจักรล้านนาไทยและสภาพทั่วไปของพุทธศาสนาในสุวรรณภูมิ

1. สภาพโดยทั่วไปก่อนการก่อตั้งอาณาจักรล้านนาไทย

ดินแดนทางภาคเหนือของประเทศไทยมีบริเวณลุ่มแม่น้ำต่าง ๆ เช่น แม่น้ำกก แม่น้ำอิง แม่น้ำอิง แม่น้ำวัง แม่น้ำโขง ได้มีการตั้งหลักแหล่งของกลุ่มชน เผ่าพันธุ์ต่าง ๆ ตาม บริเวณที่ราบระหว่างภูเขาซึ่งเกิด เป็นชุมชน เกษตรกรรม เชื่อมโยงกันด้วยความผูกพันในลักษณะ เศรษฐกิจ ชุมชนทั้งหมดเหล่านี้อาจเรียกว่าเป็นเมือง และต่างเป็นอิสระจากกัน¹ ชุมชนที่สำคัญ เช่น เมืองหริภุญไชย เมืองหิรัญเงินยางเชียงแสน เมืองพะเยา และได้มีการค้นพบร่องรอยของ เมืองโบราณขนาดเล็กหลายเมือง เช่น เวียงฝาง เวียงปักษ์มา เวียงสีทอง เวียงพางคำ เวียงสุทโธ เวียงทอง เวียงมะดะลา เวียงท่ากาน เวียงกาหลง เวียงคอง² บริเวณลุ่มแม่น้ำกก ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย เป็นบริเวณที่สำคัญที่สุด เพราะเมืองสำคัญของเชียงราย ตั้งอยู่มีลักษณะเป็นกลุ่มเมืองที่หนาแน่นกว้างกว่าบริเวณอื่น ๆ เท่าที่สำรวจและทราบตำแหน่งแล้ว มี 11 เมือง³ อาจกล่าวได้ว่า บริเวณลุ่มแม่น้ำต่าง ๆ ทางภาคเหนือเป็นที่ตั้งของชุมชนเมืองที่เจริญมาแล้วในอดีต แต่ยังไม่อาจกำหนดระยะเวลาหรือขั้นตอนในการเจริญขึ้นทางวัฒนธรรมของแต่ละเมือง และแต่ละลุ่มแม่น้ำให้แน่นอนได้³

การขยายตัวของชนชาติไทยในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำต่าง ๆ เช่น แม่น้ำกก แม่น้ำอิง

¹ธิดา ศาระยา "การศึกษาบทบาทและหน้าที่ของตำนานประวัติศาสตร์ในพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของอาณาจักรเชียงใหม่" รวมบทความประวัติศาสตร์ เล่ม 6 หน้า 72-81

²สุราษฎร์เชิดโม โบราณวัตถุสถานทั่วราชอาณาจักร กรมศิลปากร 2500

จังหวัดเชียงราย และอำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

³ศรีจักร วัลลโภดม "โชนก" วารสารเมืองโบราณ 2:3 เมษายน-มิถุนายน 2519 หน้า 46-50

³ดู หน้า 50

เอกสารทางประวัติศาสตร์ที่มีอยู่ ไม่ได้บอกชัดเจนว่าคนไทยมาจากไหน ปัจจุบันเพียงแต่สันนิษฐานได้ว่า มาจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ทิศเหนือ หรือทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เพราะไม่มีข้อมูลแสดงว่าก่อนประวัติศาสตร์คนไทยมีภูมิลำเนาอยู่ทางทิศตะวันตก และทางทิศใต้ของล้านนา¹ การขยายตัวของชนชาติไทยหรือชนเผ่าไต ได้ปรากฏอยู่ในตำนานของล้านนาไทยหลายตำนาน เช่น ตำนานเมืองเชียงใหม่กล่าวถึงชนชาติหนึ่งที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งบริเวณลุ่มแม่น้ำกกและแม่น้ำโขง รวมตัวกันเป็น "แคว้นสิริบุญนครเงินยาง" มีกษัตริย์ปกครององค์แรกพระนามว่า พญาหลวงจิงกราช หรือ ลาวจง² ซึ่งเป็นปฐมกษัตริย์ของราชวงศ์ลาว ได้มีการขยายตัวออกไปในรูปของ "การสร้างบ้านแปงเมือง" โดยการส่งโอรสไปสร้างบ้านสร้างเมืองต่าง ๆ กษัตริย์ต่อมาล้วนเป็นเชื้อสายของหลวงจิงกราชทั้งสิ้น และพระเจ้ามังรายก็ทรงอยู่ในราชวงศ์ลาว เชื่อกันว่าในตำนานเมืองเชียงใหม่ไม่อาจมีขึ้นได้ถ้า สมัยลาวจงอยู่ในระยะใด แต่เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงชนชาติหนึ่งที่มีอารยธรรมสูงกว่า อพยพเข้ามาในดินแดนของชนชาติอื่นชนชาติหนึ่งที่มีอารยธรรมต่ำกว่า ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นการอพยพเข้ามาของกลุ่มไทยกลุ่มใหญ่กลุ่มหนึ่ง เข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ในดินแดนของชาวลัวะในภาคเหนือของไทยในปัจจุบัน*

ตำนานสุวรรณคำแดง กล่าวถึงชนกลุ่มหนึ่งที่อพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งบริเวณเขตลุ่มแม่น้ำอิง อันเป็นดินแดนของชาวลัวะซึ่งเป็นชนพื้นเมืองเดิมที่ไม่รู้จักการก่อตั้ง "เมือง" เมื่อกลุ่มเจ้าสุวรรณคำแดงกับผู้คนอพยพเข้ามาได้รวบรวมผู้คนตั้งเมืองขึ้น³ เรียกว่า "เวียงล้านนา"

¹ สันจ์ เพนซ์ "ความเป็นมาของล้านนาไทย" ล้านนาไทย พิมพ์เป็นอนุสรณ์พระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์ เชียงใหม่ 23 กันยายน 2528 หน้า 3-24

² คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 4

*ดูรายละเอียด จิตร ภูมิศักดิ์ ความเป็นมาของคำ สยาม ไทย ลาว และขอม ลักษณะทางสังคมของชนชาติ ดวงกมล พิมพ์ครั้งที่ 2 2524

³ ตำราศักดิ์ ทำบุญ "ก่อนสมัยท้าวสุริยและเจียงยางเชียงลาว การวิเคราะห์เบื้องต้น" วารสารธรรมศาสตร์ 12:1 มีนาคม 2528 หน้า 135-148

แต่ละชุมชนต่างมีตำนานปรัมปราเล่าความเป็นมาของตนเอง เกี่ยวกับการบูรณะและสถานที่ที่ตนเข้ามาตั้งหลักแหล่ง ชุมชนเหล่านี้ต่างนับถือผีและบรรพบุรุษและอำนาจเหนือธรรมชาติของผีและวิญญาณต่าง ๆ ซึ่งทำให้แต่ละชุมชนเป็นอิสระจากกันมากขึ้น ดังนั้นพัฒนาการของเมืองในล้านนาไทยจึงอาศัยลัทธิความเชื่อทางศาสนาส่งเสริมให้ผู้นำมีลัทธิธรรมในการปกครองและยึดที่ดิน ลัทธิความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาผีประจำเมือง จะช่วยเสริมอำนาจและอำนาจของผู้นำปกครองให้เป็นที่ยอมรับของผู้คนที่เชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติของผี วิญญาณ¹

ดังนั้น การก่อตั้งชุมชน เกษตรกรรมที่เป็นหลักแหล่งแน่นอนของกลุ่มแม่บ้านของชนชาติไทยที่มีวัฒนธรรมสูงกว่าชนพื้นเมือง และการอาศัยลัทธิความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณของบรรพบุรุษตลอดจนอำนาจเหนือธรรมชาติ ทำให้ชุมชนต่าง ๆ ได้ขยายตัวออกไป

1.1 การขยายตัวของชุมชนต่าง ๆ ก่อนการสถาปนาอาณาจักรล้านนาไทย

1.1.1 การขยายตัวของชุมชนลุ่มแม่น้ำกก ศูนย์กลางทางการเมืองที่สำคัญของไต - ไทย แห่งลุ่มแม่น้ำกกนี้ ในยุคแรก ๆ ตั้งอยู่ที่ลำแม่น้ำสาย (อะว้านที) ซึ่งอยู่เหนือแม่น้ำกกขึ้นไปเล็กน้อย เป็นที่ตั้งของแคว้นโยนกนาถพันธ์ ต่อมาเมื่อแคว้นโยนกนาถพันธ์นี้สลายลง แคว้นเงินยางหรือหิรัญนครก็ได้ตั้งศูนย์กลางอยู่ที่บริเวณเดียวกันกับโยนกนาถพันธ์ และได้ขยายลงมาอยู่ใกล้กับปากแม่น้ำกกที่ไหลมาบรรจบกับแม่น้ำโขงจนถึงศตวรรษที่ 19 ศูนย์กลางทางการเมืองได้เริ่มขยายลงมาทางตอนใต้ เมืองสุดท้ายที่ได้สร้างเป็นราชธานีบนฝั่งแม่น้ำกกคือเมืองเชียงรายได้²

1.1.2 การขยายตัวของชุมชนในลุ่มแม่น้ำปิง หากพิจารณาจากตำนานมูลศาสนาจากเทววงศ์ พงศาวดารหิรัญชัย และขนิภาคมาลีปกรณ์ อันเป็นตำนานที่กล่าวถึงเรื่องราวในลุ่มแม่น้ำปิงตำนานเหล่านี้จะปรากฏบทบาทของฤาษีในการสร้างชุมชนดั้งเดิมขึ้น และชุมชนที่มีความสำคัญมากก็คือเมืองหิรัญชัยที่มีการตั้งเมืองในราชพุทธศตวรรษที่ 12 ชุมชนในรุ่นนี้ก็น่าจะเป็นชุมชน

¹ อิศรา สาระยา "การศึกษามหาบทและหน้าที่ของพัฒนาการประวัติศาสตร์ในพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของอาณาจักรเชียงใหม่" รวมบทความประวัติศาสตร์ ตอนที่ 6 หน้า 72-81

² อิศรา สาระยา ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ด้าว และขอม หน้า 116

แต่ละชุมชนต่างมีตำนานปรัมปราเล่าความเป็นมาของตนเองเกี่ยวกับบรรพบุรุษและสถานที่ที่ตน
เข้ามาตั้งหลักแหล่ง ชุมชนเหล่านี้ต่างนับถือผีและบรรพบุรุษและอำนาจเหนือธรรมชาติของผีและ
วิญญาณต่าง ๆ ซึ่งทำให้แต่ละชุมชนเป็นอิสระจากกันมากขึ้น ดังนั้นพัฒนาการของเมืองในด้านนาไทย
จึงอาศัยหลักความเชื่อทางศาสนาตั้งเสริมให้ผู้นำมีสิทธิอำนาจในการปกครองและยึดที่ดิน สหิ
ความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาผีประจำเมือง จะช่วยเสริมอำนาจและอำนาจของผู้ปกครองให้เป็นที่ยอมรับ
ของผู้คนซึ่งเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติของผี วิญญาณ¹

ดังนั้น การก่อตั้งชุมชนเกษตรกรรมที่เป็นหลักแหล่งแน่นอนแก่ชุมชนแม่บ้านของชนชาติไทย
ที่วิถีเกษตรสูงกว่าชนพื้นเมือง และการอาศัยหลักความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณของบรรพบุรุษตลอดจน
อำนาจเหนือธรรมชาติ ทำให้ชุมชนต่าง ๆ ได้ขยายตัวออกไป

1.1 การขยายตัวของชุมชนต่าง ๆ ก่อนการสถาปนาอาณาจักรล้านนาไทย

1.1.1 การขยายตัวของชุมชนลุ่มแม่น้ำกก ศูนย์กลางทางการเมืองที่สำคัญ
ของไท - ไทย แหล่งลุ่มแม่น้ำกกนี้ ในยุคแรก ๆ ตั้งอยู่ที่ลำแม่น้ำสาย (ละว้า) ซึ่งอยู่เหนือ
แม่น้ำกกขึ้นไปเล็กน้อย เป็นที่ตั้งของแคว้นโยนกนาคนันท์ ต่อมาเมื่อแคว้นโยนกนาคนันท์นี้สลายลง
แคว้นเงินยางหรือที่ชุมชนก็ได้ตั้งศูนย์กลางอยู่ที่เวียงแก้วกับโยนกนาคนันท์ และได้ขยายลง
มาอยู่ใกล้กับปากแม่น้ำกกที่ไหลมาบรรจบกับแม่น้ำโขงจนถึงศตวรรษที่ 10 ศูนย์กลางทางการเมือง
ได้เริ่มขยายลงมาทางตอนใต้ เมืองสุดท้ายที่ได้สร้างเป็นราชธานีบนฝั่งแม่น้ำกกคือเมืองเชียงใหม่²

1.1.2 การขยายตัวของชุมชนในลุ่มแม่น้ำปิง หากพิจารณาจากตำนานมูลศาสนา
จามเทวีวงศ์ พงศาวดารพิกุลชัย และชินกาลมาลีปกรณ์ อันเป็นตำนานที่กล่าวถึงเรื่องราวในลุ่ม
แม่น้ำปิงตำนานเหล่านี้จะปรากฏบทบาทของฤาษีในการสร้างชุมชนดั้งเดิมขึ้น และชุมชนที่มีความสำคัญ
มากที่สุดคือเมืองพิกุลชัยที่มีการตั้งเมืองในราวพุทธศตวรรษที่ 12 ชุมชนในรุ่นนี้ก็น่าจะเป็นชุมชน

¹ธิดา สาระยา "การศึกษามหาตและหน้าที่ของพัฒนาการประวัติศาสตร์ในพัฒนาการ
ทางประวัติศาสตร์ของอาณาจักรเชียงใหม่" รวมบทความประวัติศาสตร์ เล่มที่ 6 หน้า 72-81

²จิตร ภูมิศักดิ์ ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม หน้า 116

ในยุคนั้นเดียวกันกับชุมชนโยนกนาคนันต์ถึงหนวดี ในลุ่มแม่น้ำกก

จากตำนานต่าง ๆ* ได้กล่าวถึงเรื่องราวที่คล้ายคลึงกันเกี่ยวกับการสร้างเมืองหริภุญชัย** ของอาณาจักรสุโขทัยและอาณาจักรสุโขทัย โดยไม่อาจทราบได้ว่าถ้ายิ่ง 2 เป็นชนชาติใด เมื่อสร้างเมือง แล้วได้เชิญพระนางจามเทวีซึ่งเป็นราชธิดาของมหาราชเมืองลพบุรี*** ขึ้นมาปกครองเมืองหริภุญชัย พระนางจามเทวีได้ทรงนำเอาวัฒนธรรมชั้นสูง โดยเฉพาะพุทธศาสนาเถรวาทเข้ามาในล้านนาไทย พร้อมกับข้าราชการและพระสงฆ์หลังจากการตั้งเมืองหริภุญชัยขึ้น และพระนางจามเทวีได้เข้ามาเป็นผู้ปกครองแล้ว ตำนานได้กล่าวว่า ความขัดแย้งระหว่างชนชาติมอญกับชนพื้นเมืองคือพวกลาวหรือมอญ จะเห็นได้จากการทำสงครามระหว่างพระนางจามเทวีกับขุนวิสัยจะผู้นำของพวกลาวในแถบลุ่มแม่น้ำปิง¹ เมืองของพวกลาวก็คงจะอยู่บริเวณเชิงดอยสุเทพ**** ตำนานโบราณนิทานปรัมปรการตั้งเมืองเชียงใหม่ ได้ระบุว่าเมืองของพวกลาวอยู่เชิงดอยสุเทพ เชื่อกันว่า "...ราชเจ้ากับออกท้าวแห่งที่เวียงเจ็ดลินที่นั่น แล้วเขาก็พากันเที่ยวถางเผ่งไร่ เผ่งเวียงอยู่นั้น ใกล้ต้นเขาอุสุภพิพัทธะ ทางตะวันออกหันแล...พระยาล้างเกตุเป็นเคลาหม ภายหลังจะถูกละมีพระยาริงวอเป็นประธาน..."²

เรื่องราวในตำนานนี้แสดงให้เห็นว่าความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างชนชาติใหม่ที่เข้ามามีอำนาจเหนือชนพื้นเมืองเดิมในแถบลุ่มแม่น้ำปิง อาณาจักรหริภุญชัยได้ขยายอำนาจทางการเมือง

*ตำนานเมืองลำพูน จามเทวีวงศ์ พงศาวดารหริภุญชัย สืบกาลมาลีปกรณ์ มูลศาสนา

**ตำนานเมืองลำพูนกล่าวว่า เมืองหริภุญชัยสร้างเมื่อ พ.ศ. 1310 และปี พ.ศ. 1311 ได้ทอดเชิญพระนางจามเทวีขึ้นมาเสวยราชย์

***สมัยนั้นลพบุรีเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งของอาณาจักรทวารวดี โดยเชื่อกันว่าเป็นพวกมอญ แต่ยังคงมีความขัดแย้งกันในหมู่ชนประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีเกี่ยวกับอาณาจักรทวารวดีว่าเป็นของชนชาติใด มีศูนย์กลางอยู่บริเวณใด เกี่ยวกับเรื่องนี้จะต้องมีการศึกษาค้นคว้ากันต่อไป

¹ สงวนไขติ สุวีริณ "ตำนานนางจามเทวี" ในประชุมตำนานล้านนาไทย หน้า 23

****ตำนานเรียกว่าดอยอุสุภพิพัทธะ

² ปวงคำ ดุษฎีเยว ตำนานโบราณนิทานปรัมปรการตั้งเมืองเชียงใหม่ หน้า 18

ออกไปในรูปของการสร้างบ้านแปลงเมือง ดังกรณีที่พระนางจามเทวีสร้างเมืองเขลางนคร ให้แก่ราชโอรส¹ ปรากฏเป็นดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีความเจริญทางด้านศิลปวัฒนธรรม และพุทธศาสนา มีศิลปเป็นลักษณะของตนเองคือศิลปสกุลช่างศรีสุโขทัย ตลอดจนพบวิธีการใช้ภาษามอญโบราณในศิลาจารึกของศรีสุโขทัย นอกจากนี้ยังมีการศึกษาค้นคว้าจากโบราณสถานและโบราณวัตถุที่ปรากฏในเมืองโบราณต่าง ๆ เช่น เมืองท่ากม เวียงมะโน เวียงเกาะ ซึ่งเป็นเมืองบริวารของศรีสุโขทัย เชื้อสายของพระนางจามเทวีปกครองศรีสุโขทัยมาจนกระทั่งถึงพุทธศตวรรษที่ 19 ในสมัยพระยาพนาทหรือยนา² ศรีสุโขทัยก็ถูกผนวกเข้ากับอาณาจักรล้านนาไทยในสมัยพระเจ้ามังราย

1.1.3 การขยายตัวของชุมชนลุ่มแม่น้ำอิง บริเวณลุ่มแม่น้ำอิงเป็นแหล่งชุมชนที่สามารถศึกษาได้จากเอกสารประเภทตำนานต่าง ๆ* เช่นเดียวกับแหล่งชุมชนอื่น พงศาวดารโยนกได้กล่าวถึงเมืองพะเยาว่า เดิมชื่อเมืองพุกามยาวได้สถาปนาขึ้นโดยขุนจวบธรรมผู้เป็นราชโอรสของขุนเงินแห่งศิรินครเงินยาง ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากลาวจักรราช และพงศาวดารโยนกได้พรรณาสภาพที่ตั้งของเมืองพะเยา "...เป็นเมืองฝ่ายใต้ตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำสายดา ถือว่าแม่น้ำอิงอันเป็นแม่น้ำใหญ่ไหลไปต่อแม่น้ำของขะป็นนที เมืองนี้เป็นนครเก่าร้างมาแต่โบราณ"³ นอกจากนี้ข้อมูลจากศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 2 ก็ปรากฏเรื่องเมืองพะเยาถึงมีข้อความต่อไปนี้ :....เมืองได้ออกพ่อขุนน้ำกม เบื้องตะวันตกถึง.....เบื้องหัวนอนถึง ขุนสุนตา ขุนดา ขุนดำน.....เมืองโนนทิดีถึงยอดเวียงเพ็ญ.....เบื้องตะวันตกถึง.....ละขุน.....มู.....เมืองพาสีถึงเขียงแสนพยาว...ลาว เมืองต้นนอนถึงเมืองด.....ขุนดำน....."⁴

¹ พระโพธิ์รังสี จามเทวีวงศ์ หน้า 93-96

² คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 10

เช่น ตำนานพะเยาฉบับวัดศรีโคมคำ ตำนานเมืองพะเยาฉบับหอสมุดแห่งชาติ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 16

³ ประชากิจการจักร พงศาวดารโยนก หน้า 252

⁴ นิยะดา "ภูมิสถานที่ปรากฏในศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 2" ศิลปากร 26:

เมืองพะเยาเคยเป็นชุมชนใหญ่มาก่อนและเคยขยายอำนาจทางการเมืองอย่างกว้างขวางในสมัยของขุนเจือง* โดยได้ขยายออกไปถึงสิบสองพันนา แถว (เวียดนาม) ด้านข้าง เชียงราว เกี่ยวกับขุนเจือง หรือท้าวฮุ่ง ปรากฏในเอกสารโบราณหลายฉบับ เช่น ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ พงศาวดารโยนก ตำนานพระยาเจืองและโดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณกรรมเรื่องท้าวฮุ่ง หรือขุนเจืองที่เขียนเป็นโคลงโบราณ เขียนโดยอักษรล้านช้าง** เรื่องราวของพระยาเจืองเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายในสังคมล้านนาและล้านช้าง โดยยอมรับว่าพระยาเจืองเป็นวีรบุรุษของกลุ่มตน วิกรรมของพระยาเจืองจึงปรากฏอยู่ในตำนาน พงศาวดารของกลุ่มชุมชนภาคเหนือ รวมทั้งคนไทยในรัฐฉานและในสิบสองพันนา เรื่องราวของพระยาเจือง*** จะมีข้อแตกต่างกันบ้างในแต่ละตำนาน แต่ก็มีความสำคัญร่วมกันคือการนำถึงราชวงศ์พระยาเจืองว่าสืบมาจากลาวจกราชแห่งเมืองเชียงแสน โดยมีความสัมพันธ์กับวงศ์ของเมืองต่าง ๆ ทั่วไปในตำนานจนถึงสิบสองพันนา

เชื้อสายของพระยาเจืองได้ปกครองต่อมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ กษัตริย์ที่มีความสำคัญพระองค์หนึ่งคือพระยาจำเมือง ซึ่งมีพระนามปรากฏอยู่ในเอกสารต่าง ๆ มากมาย และพระองค์ทรงเป็นพระสหายกับพระเจ้ามังราย และพ่อขุนรามคำแหง

*ตำนานอื่น ๆ ได้กำหนดปีเกิดของขุนเจืองแตกต่างกัน และยังหาข้อยุติแน่นอนไม่ได้ แต่เบื้องต้นว่าสมัยของขุนเจืองอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗

**จิตร ภูมิศักดิ์ ได้ศึกษาลักษณะโคลง ๕ ในหนังสือเรื่องท้าวฮุ่ง องความเห็นว่าน่าจะเป็นอย่างน้อยปลาย พ.ศ. ๑๙๐๐ และยังเสนอความเห็นอีกว่า สำเนียงภาษาที่ใช้เป็นลักษณะโวหารของชุมชนไทยกลุ่มแม่น้ำกก ที่ร่วมกับระหว่างโยนกกับล้านช้าง

***การศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับพระยาเจืองยังไม่เป็น เรื่องที่ยุติในปัจจุบันได้มีผู้ศึกษาเรื่องราวพระยาเจืองไว้แล้วหลายคน ซึ่งจะศึกษารายละเอียดในท้าวฮุ่งหรือเจือง มหาวิทยาลัยศิลปากร ๒๕๒๔ และในตำนานพระยาเจือง ดร.ประเสริฐ ๗ นคร, ฉานันต์ กาญจนพันธ์, อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และศรีธน คำแบ่ง ปริวัตร พิมพ์เผยแพร่โดยคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๒๕

เมืองพะเยาเป็นนครใหญ่โตรุ่งเรืองมานานหลายชั่วอายุคน สิ่งที่สืบทอดคือศิลปปูนเก่า และรุ่นใหม่* ประมาดาอายุของเมืองไม่ต่ำกว่า 5-6 ศตวรรษ¹ และการศึกษาขุดค้นทางโบราณคดี ที่เมืองพะเยาของรองศาสตราจารย์ ศรีสักดิ์ วัลสิโกดม ได้พบเครื่องมือหินและโลหะก่อตัวขวาน สำริดและผานโลหะทำด้วยเหล็ก กำหนดอายุไม่ได้ สันนิษฐานว่าบริเวณที่ราบลุ่มเวียงรายฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขง ได้พัฒนาเป็นสังคมบ้านเมืองก่อนพุทธศตวรรษที่ 19²

นอกจากชุมชนลุ่มแม่น้ำต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว ยังมีชุมชนอื่น ๆ อีก เช่นลุ่มแม่น้ำวัง ยมน่าน ตำนานบ้านเมืองในลุ่มแม่น้ำเหล่านี้ไม่มีข้อความที่กล่าวถึงชุมชนเหล่านี้ และไม่มีหลักฐานที่จะแสดงถึงความสำคัญในฐานะ เป็นศูนย์กลางทางการเมืองหรือเป็นต้นราชวงศ์ของกษัตริย์ที่จะเข้ามามีอำนาจในระยะเวลาต่อมา เมืองต่าง ๆ เช่นเมืองปง ในลุ่มแม่น้ำยม เมืองขี้เหล็กเพียงแม่แห้ง และเมืองน่านในลุ่มแม่น้ำน่าน เมืองเหล่านี้ปรากฏชื่อในตำนานของกลุ่มตระกูลลุ่มแม่น้ำปิง และลุ่มแม่น้ำกกในเวลายาวหลังที่กลุ่มตระกูลเหล่านี้มีอำนาจ

1.2 การสถาปนาอาณาจักรล้านนาไทย

การพัฒนาการของชุมชนแถบลุ่มแม่น้ำ โดยเฉพาะบริเวณลุ่มแม่น้ำกก ภายหลังการขยายตัวของโยนกเชียงแสน ระยะแรกได้มีเรื่องกล่าวถึงชุมชนพื้นเมืองเวียงปิงริศา³ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างชนพื้นเมืองกือชนชาติกัวะกับชนชาติอื่น ๆ โดยเฉพาะชนชาติไทย ผู้ปกครองที่เข้ามามีอำนาจแทนเมืองโยนกนาคพันธุ์คือผู้นำเชื้อสายลาวจิงกราช** โดยเฉพาะ

* น ๓ ปากน้ำ ได้แสดงความเห็นว่าศิลปของพะเยาควรจะเป็นศิลปะในศตวรรษที่ 17 ซึ่งตรงกับสมัยลพบุรี และสมัยอุทองในภาคกลางแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา บางทีศิลปเหล่านี้อาจจะอยู่ร่วมสมัยกับขอมที่เจริญอย่างสูงสุดในลุ่มแม่น้ำโขงระหว่างศตวรรษที่ 10-10

¹ น ๗ ปากน้ำ "ศิลปอาณาจักรพะเยา" วารสารเมืองโบราณ 2 : 3 เมษายน - มิถุนายน 2519

² อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว "ประวัติเมืองเชียงใหม่สมัยราชวงศ์มังรายและสมัยหม่าปกรอง" ใน ล้านนาไทย หน้า 272

³ มานิต วัลสิโกดม ตำนานสิ่งมหัศจรรย์ หน้า 90

* ดร.ขจร สุขพานิช เสนอว่าระยะเวลาของราชวงศ์ลาวจิงกราชอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 17

อย่างยิ่งในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 19 หลังจากนั้นย่อมเริ่มเสื่อมอำนาจลง เมืองในยุคนี้สามารถพัฒนาขึ้นเป็นอาณาจักร* บ้านนา เริ่มตั้งแต่สมัยพระยาเจืองจนถึงพระยามังราย

ในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 19 อาณาจักรล้านนาไทยได้เริ่มก่อรูปขึ้น โดยพระเจ้ามังราย** ปี พ.ศ. 1805-1854 ทรงดำเนินพระราชโหมบายที่จะรวบรวมเอาเมืองต่าง ๆ เข้ามาไว้ในอำนาจ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากสาเหตุสำคัญ 3 ประการ

ประการแรก พระองค์ทรงเป็นเชื้อสายโดยตรงของลวจังกราช ส่วนเมืองต่าง ๆ ในดินแดนใกล้เคียงส่วนใหญ่ก็มีความสัมพันธ์กันอันดีที่เครือญาติ แต่ทำสงครามแย่งชิงผู้คนและไร่นาโดยไม่ถ่วงเกยรติแก่พระองค์ ดังปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวว่า "... ท้าวพระยาอันอยู่ประเทศที่จิมไถ้เมืองตน ชิงกันด้วยไพร่ไทย ที่ดิน ไร่นา ถูงคนต่างหล้าเป็นของกู บ่ยอมให้เป็นทุกขแก่ประชาราษฎร์บ้านเมืองมากนัก... ท้าวพระยาผู้นี้ แม้เจ้าเป็นเชื้อชาติเก่าแก่เหมือนกู เจ้าพระยาลวจักรราชก็ เชื่อเขานี้คิดปลายเจ้าลาวครองลาวช้าง บ่ได้บำเพ็ญธาภิเศกสักคน... กูบัดนี้ อันหนึ่งเกรื่องราชาภิเศก เป็นต้นว่าดาบไชย หอก และมิดสะหรีก็กูไชย แก้วแสงอันอุดมนัก เป็นของแต่เช่นปู่เจ้าลาวจกมาถูกก็ได้ทรงมาต่อเท่าบัดนี้ อัน เขาผู้เป็นพระยาอยู่จิมไถ้ถูกได้มีพุทธาภิเศกอย่างถูกสักคน จ่ามานะต่อกูอันนี้ กูควรไปรบเอาเมืองเขาทั้งหลาย....."¹

* ความหมายของอาณาจักรในที่นี้ หมายถึงการที่ชุมชนหนึ่งมีความเข้มแข็ง มีความมั่นคงภายใน สามารถรวบรวมเอารัฐอิสระต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงเข้ามาไว้ในอำนาจ และอาณาจักรยังมีความหมายรวมไปถึงการเป็นศูนย์กลางทางการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจและศูนย์กลางทางศาสนา

** เป็นกษัตริย์แห่งราชวงศ์ลาวองค์ที่ 25 เป็นโอรสของพระยาลาวเมงกษัตริย์แห่งเมืองศรีชุมดรเงินยาง พระราชมารดาเป็นเจ้าหญิงแห่งเมืองเชียงรุ่ง พระนามว่าพระนางเทพคำขมาย เป็นชาวไทยลื้อ

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 9

ประการที่สอง การรุกรานของพวกมองโกล ซึ่งได้ขยายตัวลงมายังดินแดนต่าง ๆ ในระยะสั้นมองโกล* กำลังจะยึดยูนาน หม่าและดั่งเก๋อ พระเจ้ามังรายคงจะตระหนักถึงอันตรายจากการรุกรานของมองโกล จึงทรงสร้างเมืองหลวงใหม่ที่เชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 1๐๐๕ และยึดเชียงของ ในปี พ.ศ. 1๐12 และรวบรวมเมืองต่าง ๆ เข้ามา พระองค์ดำเนินวิเทโศบาย^๑ ในการหลีกเลียงภัยสงครามจากมองโกล

ประการที่สาม สาเหตุทางด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะพระองค์ทรงทราบข่าวความอุดมสมบูรณ์ของอาณาจักรศรีสุโขทัย ดังปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ".....เมืองศรีสุโขทัย.....พ่อค้าทางบกทางน้ำ เห็นมาค้าขูเมือง ทางน้ำก็ถึงเมืองโยธินาถ ก็มาค้าถึงขุนนางข้าบาท ชาวเมืองก็สมฤทธ์ เป้นดีมากนักแล"^๑

ดังนั้น พระเจ้ามังรายจึงมีความปรารถนาที่จะขยายอำนาจลงมายังดินแดนลุ่มแม่น้ำปิง

พระเจ้ามังรายได้เริ่มดำเนินการขยายอำนาจโดยการย้ายศูนย์กลางทางการเมืองจากเมืองหิรัญนครเงินยาง*** ลงมาทางใต้และได้สถาปนาเมืองเชียงใหม่เป็นราชธานี

*ในต้นพุทธศตวรรษที่ 1๑ จีนตกอยู่ภายใต้อำนาจของราชวงศ์มองโกล โดยมีพระเจ้าหงวนลีไจ้วย่องได้ หรือกุบไลข่าน เป็นกษัตริย์ และได้ขยายอำนาจไปในดินแดนต่าง ๆ รวมถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การขยายอำนาจของมองโกล ได้ส่งผลกระทบต่อประวัติศาสตร์ในภูมิภาคส่วนนี้ รวมทั้งอาณาจักรสุโขทัย โปรดศึกษาเพิ่มเติม ดี.ซี.อี.มอลล์ ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

**วิเทโศบายของพระเจ้ามังราย ถือเป็นพันธมิตรกับอาณาจักรใกล้เคียง เช่น พระเจ้างำเมือง พ่อขุนรามคำแหง ในปี พ.ศ. 1๐๑๐ ขยายอำนาจออกไปยังเมืองที่อ่อนแอกว่า ใช้วิธีคือการทูตต่อมองโกล เพื่อหลีกเลียงสงคราม

^๑ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 10

*** เมืองหิรัญนคร ตั้งอยู่บริเวณเมืองเชียงแสน

ในปี พ.ศ. 1๘๐5 ทำสงครามเช่น ".....ทรงรวบรวมทัพไปรบเอาเมืองบวก เมืองเชียงใจ เมืองบง เมืองเวียงคำ เชียงเงิน เชียงช้าง เชียงทอง....."¹ และในขณะที่เดียวกันก็ทรงสร้างพันธมิตรกับเมืองที่มีอำนาจทัดเทียมกัน ซึ่งได้แก่อาณาจักรพะเยาและสุโขทัย โดยมีการตั้งสัตย์ปฏิญาณสาบานต่อระหว่างพระเจ้ามังราย พระยาจำเมือง และพ่อขุนรามคำแหง ว่าจะยึดสัตย์ต่อกัน ไม่เบียดเบียนกันตลอดชีวิต ซึ่งปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวไว้ดังนี้ ".....เราทั้งสองพระยาพี่น้องที่มีกำลังจก คำสัตย์ต่อกัน ตราบต่อเท่าสิ้นชาติทุกคน ผู้ใดว่าดังปากว่ารักใจไม่จริง จงให้อันผู้เป็นอภัย....."² พันธมิตรระหว่างผู้นำ 3 อาณาจักรนี้ มีความสำคัญต่อการร่วมมือกันเพื่อคำเนินวิเทโศบายในการเผชิญหน้ากับการรุกรานของมองโกล และยังเป็นความช่วยเหลือสนับสนุนกัน หรืออย่างน้อยก็ยอมรับอำนาจซึ่งกันและกัน โดยไม่เข้าไปแทรกแซงขัดขวางผลประโยชน์ของพันธมิตร เพราะเนื่องจากในระยะเวลานั้นนอกจากการติดกกับการรุกรานของมองโกลแล้ว อาณาจักรต่าง ๆ ในดินแดนสุวรรณภูมิที่สำคัญเช่น อาณาจักรอยุธยา อาณาจักรนครศรีธรรมราช และอาณาจักรขอม โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาณาจักรอยุธยา กับอาณาจักรนครศรีธรรมราช เป็นเครือญาติกับพ่อขุนรามคำแหง ดังปรากฏหลักฐานกล่าวไว้ว่า ".....อันหนึ่ง พระยานครศรีธรรมราชนครหลวงกับพระยาสุโขทัยอันเป็นญาติพระร่วง"³ การผูกไมตรีระหว่างกันและกัน และให้ความร่วมมือกันอันเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ดินแดนของประเทศไทยได้แผ่กว้างออกไป⁴ พระเจ้ามังรายได้ขยายอำนาจทางตอนเหนือ ในขณะที่พ่อขุนรามคำแหงขยายอิทธิพลไปทางด้านตะวันออกและลงไปทางใต้โดยมิได้พัวพันกับภัยทางด้านเหนือ อาณาจักรล้านนาไทยจึงเป็นตำแหน่งกับสุโขทัยจากภัยรุกรานของมองโกล⁵

¹ หมายเหตุ หนังสือจางแปล เล่มที่ 14 ตอนที่ 43 พงศาวดารเมืองพะเยา หน้า 43

² คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 16

³ ๑ หน้า 16

⁴ ประเสริฐ ณ นคร "สามัคคีธรรมสามกษัตริย์" ใน ตำนานไทย หน้า 144-147

⁵ ตรี สุวาทย์ชูทางกูร "วิเทโศบายของพระยามังราย" ใน ตำนานไทย หน้า 47-63

1.2.1 การขยายอำนาจของพระเจ้ามังรายเข้าสู่ลุ่มแม่น้ำปิง

หลังจากที่พระเจ้ามังรายทรงรวบรวมเมืองต่าง ๆ แถบลุ่มแม่น้ำกก และดำเนินกิจการทางการทูตกับอาณาจักรพะเยาและสุโขทัย พระองค์เริ่มขยายอำนาจลงมายังศูนย์กลางของเมืองแถบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบนที่ดหริภุญชัย การขยายอำนาจมายังหริภุญชัยมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสถาปนาอาณาจักรล้านนาไทย เพราะอาณาจักรหริภุญชัยเป็นศูนย์กลางแห่งความเจริญรุ่งเรืองทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเป็นศูนย์กลางทางการเมืองและทางศาสนา อาณาจักรหริภุญชัยในสมัยพระยาติปยา ซึ่งเป็นกษัตริย์วงศ์สุดท้ายในวงศ์จามเทวี ดูเสมือนว่าในสมัยนั้นหริภุญชัยกำลังเจริญรุ่งเรืองมาก ทำให้กษัตริย์ขาดความระมัดระวังไม่ทรงควบคุมการบริหารบ้านเมืองให้เข้มแข็ง พระเจ้ามังรายจึงทรงใช้วิธีการทำลายอำนาจทางการเมืองของหริภุญชัย โดยแผนการวางไส้ศึกในเมืองหริภุญชัย แล้วพระองค์ทรงเกณฑ์จากเมืองต่าง ๆ เข้าโจมตี และสามารถยึดหริภุญชัยได้¹ พระเจ้ามังรายโปรดให้ขุนนางปกครองหริภุญชัย สำหรับพระองค์ทรงสร้างเรื่องผูกคามเป็นที่พักพิงชั่วคราว และได้ขยายอำนาจไปยังหงสาวดี ในปี พ.ศ. 1๐๓1 ได้สร้างความสัมพันธ์กับหงสาวดีโดยทรงอภิเษกสมรสกับพระนางอุสาปายโค ราชธิดาเมืองหงสาวดี² อีก 2 ปีต่อมา คือ พ.ศ. 1๐๓๓ พระเจ้ามังรายได้ทำไมตรีกับอาณาจักรสุทกามและได้นำเอาวัฒนธรรมของสุทกามเข้ามาด้วย³

เมื่อพระเจ้ามังรายมีฐานอำนาจที่มั่นคง และประสบความสำเร็จในการดำเนินนโยบายระหว่างอาณาจักร พร้อมทั้งมีความเข้มแข็งทางการเมืองการทหาร พระองค์จึงทรงสถาปนาเมืองเชียงใหม่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงแถบ เชียงดอยสุเทพ และในการสร้างเมืองคราวนี้พระองค์ได้เชิญพระสหยาภิเษกพระยามำเมือง และพ่อขุนรามคำแหงมาเป็นที่ปรึกษาและวางแผนการสร้างเมือง ดังปรากฏหลักฐานในจารึก "...ศักราช ๖๕๐ ปี ระบายสัน เดือนวิสาขะ.....

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 1๐-1๐

² คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ ราชวงศ์สุทกามพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 4

³ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ราชวงศ์สุทกามพื้นเมืองเชียงใหม่ฉบับเบ็ญจมาน หน้า ๐

.....พญามังรายเจ้า พญางำเมือง พญาร่วง ทั้งสามคนตั้งหมอนในที่นั่งภูมिरาชนกเหียรบุศ
 ติงก่อตริบูรทั้งสี่ด้าน¹

การสถาปนาเมือง "นพบุรีศรีนครพิงค์" ในปี พ.ศ.1838 นับเป็น
 ความสำเร็จในการสร้างศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาไทย และการเชิดพระอย่างำเมือง พ่อ
 พญารามคำแหง มาร่วมในการสถาปนาเมืองเชียงใหม่ นอกจากจะพัฒนาในแง่ที่มีความสัมพันธ์ใน
 ฐานะที่เคยศึกษาด้วยกันที่เมืองละโว้² แล้ว ยังเป็นการแสดงถึงการยอมรับอำนาจของพระเจ้า
 มังราย ในการสถาปนาเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจของอาณาจักรล้านนาไทย และ
 ได้ขยายอาณาเขตอย่างกว้างขวาง

แต่อย่างไรก็ตาม เมืองเชียงใหม่ถึงแม้จะเป็นศูนย์กลางของอาณาจักร
 จักร เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ และศูนย์กลางทางการเมือง แต่เชียงใหม่ยังไม่สามารถ
 เป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนาได้ เพราะหลักฐานยังคงมีบทบาทในด้านนี้ตลอดมาในสมัยต้นราชวงศ์
 มังราย

1.3 ภาพโดยทั่วไปของพุทธศาสนาในสุวรรณภูมิระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12 ถึง
 พุทธศตวรรษที่ 19

1.3.1 การเผยแพร่พุทธศาสนาหินยานในดินแดนต่าง ๆ ที่มักจะมีการนำมา
 กล่าวอ้างถึงเสมอคือ การเผยแพร่พุทธศาสนาภายหลังการสังคายนาครั้งที่ 3³ ตามกัมภีร์มหาวงศ์

¹ ศิลาจารึกวัดเชียงมั่น จารึกหลักที่ 78 เชียงใหม่

² พญ. พงศาวดารเลขที่ 001.2/38 ตำนานเมืองศรีบุญนครเงินมวง (ชาวจาก หรือ
 ลาวจันทราข) : ตำนานล้านนาไทย

³ ปันส์ เพนซ์ ได้กล่าวถึงอาณาเขตของล้านนาไทยในสมัยของพระเจ้ามังราย ทิศเหนือ
 อยู่ระหว่างแม่น้ำสายกับ เชียงรุ่งอาจอยู่แถวเชียงตุง ทิศตะวันออกถึงแม่น้ำโขงไม่ับรวมเมืองปิง น่าน
 และแพร่ ทิศใต้อยู่ระหว่างลำปางกับอุตรดิตถ์จนถึงตาก ทิศตะวันตกระหว่างเชียงใหม่กับแม่น้ำ
 สาละวิน

⁴ "การสังคายนาครั้งที่ 3 ที่เมืองปาฏลิบุตร ในปี พ.ศ.236 โดยมีพระโมคคัลลิตบุตร
 มหาเถระเป็นประธาน และพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นองค์อุปถัมภ์

พงศาวดารลังกา โดยกล่าวถึงการส่งพระสมณทูตไปเผยแผ่พุทธศาสนาในดินแดนต่าง ๆ หลาย
คณะ^{*} และมีพระเถระ 2 องค์ คือพระโสณะและพระอุตตระ ได้มาเผยแผ่ยังดินแดนสุวรรณภูมิ^{**}
อย่างไรก็ตาม ยังไม่ปรากฏหลักฐานในดินแดนแถบนี้ที่น่าเชื่อถือได้ว่า พระเถระทั้งสองได้เดิน
ทางเข้ามาเผยแผ่ศาสนาออกจากสัมภีร์มหาวงศ์ และไม่มีหลักฐานเพียงพอที่แสดงว่าพุทธศาสนา
ได้มาประดิษฐานอย่างมั่นคง และเจริญรุ่งเรืองในดินแดนสุวรรณภูมิก่อนพุทธศตวรรษที่ 10 หลัก
ฐานเริ่มปรากฏชัดขึ้นในสมัยทวารวดี แต่มีได้หมายความว่าพุทธศาสนาเริ่มเข้ามาเผยแผ่ครั้งแรก
แรกในสมัยทวารวดี เกี่ยวกับเรื่องนี้ยังเป็นปัญหาที่นักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีจะต้อง

^{*}ตามสัมภีร์มหาวงศ์ ได้กล่าวถึงการส่งพระสมณทูตไปยังดินแดนต่าง ๆ ได้แก่

1. คณะพระมัทธินติกะ ไปแคว้นเมียวและกัมธาระ ปัจจุบันนี้คือดินแดนทางตะวันตก
เฉียงเหนือของอินเดีย และบางส่วนเป็นประเทศปากีสถาน และอัฟกานิสถาน
2. คณะพระมหาเทวะ ไปพิณณพท ปัจจุบันนี้ได้แก่รัฐไมเนอร์ จมูกน้ำโคธาวารี
อินเดียใต้
3. คณะพระรักขิต ไปประเทศทวนาซี ได้แก่บริเวณตะวันตกเฉียงใต้ของอินเดีย ได้
ภูเขาวิชัยลงไป มหาวงศ์ (พงศาวดารลังกา) บอกว่า ได้มีวัดขึ้นในบริเวณนี้ถึง 500 วัด
4. คณะพระมหาธรรมรักขิต ไปแคว้นมทราฐ (ปัจจุบันเรียก มทราฐฐระ) ทาง
ตะวันออกของบอมเบย์ (กือย่านเดกกัน)
5. คณะพระธรรมรักขิต ไปอุปสันตชนบท อาจจะ เป็นเมืองชายทะเลตอนเหนือของบอมเบย์
(ทราบว่าพระธรรมรักขิต เป็นภิกษุ อาจจะ เป็นฝรั่งรูปแรกที่อุปสมบท)
6. คณะพระมหารักขิต ไปโยนก ได้แก่ประเทศก๊ก บริเวณเหนือประเทศอิหร่าน
คำ "โยนก" นี้หมายถึงก๊ก บางครั้งก็เรียกว่าเขาวงะ หรือโยนะ
7. คณะพระมัทธิมะ ไปทางเหนือ ยานทิมาถัย อาจจะ เป็นประเทศเนปาล
8. พระโสณะกับพระอุตตระ มาถึงสุวรรณภูมิ ที่อมรีเวณตอนใต้ประเทศพม่าและไทย
9. คณะพระมหินทะ ไปลังกา

^{**} เป็นชื่อที่ชาวอินเดียโบราณใช้เรียกดินแดนที่อยู่ระหว่างอินเดียกับจีน อันหมายถึงดินแดน
ในแหลมอินโดจีนในปัจจุบัน

ศึกษาค้นคว้าต่อไป เพราะเหตุว่าพุทธศาสนาในสมัยทวาราวดี มีความเจริญรุ่งเรืองระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12 - 16 น่าจะเป็นความเจริญรุ่งเรืองที่พัฒนามาจากพื้นฐานของพุทธศาสนาที่เข้ามาเผยแพร่ในสุวรรณภูมิก่อนหน้ารัชสมัยอาณาจักรทวาราวดี ดังนั้นจึงไม่อาจสรุปได้แน่นอนว่า การเข้ามาเผยแพร่ของสมณทูตทั้ง 2 ที่พระเจ้าอโศกทรงส่งเข้ามาถึงสุวรรณภูมิ ในพุทธศตวรรษที่ 3 นั้น แท้จริงเพียงใด

1.3.1.1 สภาพทั่วไปของพุทธศาสนาในทวาราวดี

อาณาจักรทวาราวดีเป็นอาณาจักรที่เคยมีบทบาทแผ่อำนาจครอบคลุมดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา อาณาจักรนี้ปรากฏอยู่ในบันทึกของพระภิกษุ จีน เยียนจิง ที่ได้เดินทางไปยังประเทศอินเดีย ประมาณ พ.ศ. 1172 - 1180 และสมณธีจิง* โดยเรียกอาณาจักรโตโลพคี้** ตั้งอยู่เลยเมืองศรีเกษตไปทางตะวันออก ขึ้นบนดินแดนภาคกลางของประเทศไทยในปัจจุบัน อาณาจักรนี้เป็นอาณาจักรใหญ่อยู่ระหว่างศรีเกษต (พม่า) และเขมร แต่บันทึกไม่ได้บอกอย่างชัดเจนว่า อาณาจักรนี้มีศูนย์กลางอยู่แห่งใด และเป็นของชนชาติใด¹

* พระสมณธีจิงออกเดินทางจากจีนไปอินเดีย ปี พ.ศ. 1210 ได้บันทึกเรื่องราวคล้ายกับพระภิกษุเยียนจิงว่า "มีประเทศศรีเกษต (พม่า) ทางตะวันออกเฉียงใต้คือประเทศเกียไม-ดังเกีย (กามลึงกะ หรือตั้งกาสุกะ) ต่อไปทางตะวันออกคือประเทศโตโลไปตี (ทวาราวดี) ต่อไปทางตะวันออกสุดคือประเทศลินยี (จัมปา)

** เกี่ยวกับเรื่องนี้ยังเป็นปัญหาที่ถกเถียงกันโดยไม่อาจหาข้อยุติได้ แต่อย่างไรก็ตามเชื่อกันว่าเป็นอาณาจักรของชนชาติขอม เนื่องจากได้ค้นพบจารึกภาษามอญโบราณอยู่หลายหลัก และการขุดพบเมืองโบราณในภาคกลางของประเทศไทย เช่น เขตเมืองกำแพงแสน นครปฐม สุพรรณบุรี นครชัยศรี จากการขุดค้นพบหลักฐานว่า วัฒนธรรมแบบทวาราวดีกระจายอยู่ทั่วไปในบริเวณนี้และนอกนั้นวัฒนธรรมทวาราวดีได้ขยายไปเกือบทุกภาคในประเทศไทย เช่น นครสวรรค์ เพชรบูรณ์ ลำพูน นครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ สุรินทร์ ปราจีนบุรี เพชรบุรี และปัตตานี

¹ นิคม มุกสิกคามะ แผ่นดินไทยในอดีต เล่ม 1 หน้า 216

ถึงแม้ว่าประวัติศาสตร์ของทวาราวดีจะยังคงคลุมเครือและมีข้อถกเถียงมากมาย แต่สิ่งหนึ่งจะต้องยอมรับคืออารยธรรมของทวาราวดีได้ขยายอย่างกว้างขวางในดินแดนสุวรรณภูมิ ศาสตราจารย์ บีแอร์ อุบองต์ ได้กล่าวว่า ความสำคัญของศิลปของทวาราวดีมีอิทธิพลต่อความเจริญแพร่หลายของพุทธศาสนาในแหลมอินโดจีน¹ ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-16

อาณาจักรทวาราวดีตั้งขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 11 ภายหลังที่อาณาจักรชูลี ซึ่งเป็นอาณาจักรในภาคตะวันออกของแหลมอินโดจีน (ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 6-11) สลายลง อาณาจักรทวาราวดีได้เจริญรุ่งเรืองต่อมาจนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ 16 เมื่อพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 แห่งอาณาจักรขอมได้ขยายอำนาจลงมาถึงลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

จากการขุดค้นทางโบราณคดีพบว่า หลักฐานที่จะศึกษาส่วนใหญ่จะเป็นศิลปและโบราณวัตถุสถานเท่านั้น หลักฐานเกี่ยวกับสภาพสังคม การเมือง การปกครองที่เป็นเอกสาร จดหมายเหตุ ไม่มีร่องรอยอะไรเหลือไว้ให้ศึกษา การศึกษาทางด้านโบราณคดีที่พอจะให้การกระจ่างขึ้นบ้างแม้จะไม่ชัดเจนก็พอ การนับถือศาสนาพุทธแบบหินยาน ได้มีการค้นพบหลักฐานที่แสดงถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาตามคติหินยาน เช่น เสนาธรรมจักรกับกวางหมอบ* และหลักฐานที่สำคัญคือศิลาจารึกภาษามาลี** ว่า "เฮ ธมฺมา เพญฺญภาว เยสฺ เพตุ ตถาคโต อาพะ เตสฺวญ โย นโรโย จ เอรุ วาฬ มหาสมฺโณติ" แปลว่า ธรรมทั้งปวงเหล่าใดมีเหตุเป็นแดนเกิดก่อน

¹นิคม มุสิกคามะ แผ่นดินไทยในอดีต เล่ม 1 หน้า 216 (อ้างอิงจาก วิชาโบราณคดี ของ กรมศิลปากร)

*ในสมัยพระเจ้าอโศกยังไม่นิยมการสร้างพระพุทธรูป ความนิยมของพุทธศาสนาจึงมุ่งไปในการสร้างสถูปและเครื่องหมายสัญลักษณ์ต่าง ๆ แทน เช่น ธรรมจักร พระแท่น พุทธองค์ และรอยพระบาท อย่างไรก็ตามยังมีปัญหาถกเถียงกันโดยไม่อาจหาข้อยุติได้เกี่ยวกับหลักฐานเหล่านี้ว่าเกิดขึ้นในสมัยใดเพราะธรรมจักรที่ค้นพบที่นครปฐมมีลายสลักบนขอบเป็นลวดลายสมัยคุปตะหลังสมัยพระเจ้าอโศก ๑๐๐ ปี และศิลาจารึกคาลา เย ธมฺมา ที่ฉำเขาย เขียนด้วยอักษรคุปถ์ มิใช่อักษรพราหฺมีในสมัยพระเจ้าอโศก

**จารึกภาษามาลี เป็นภาษาที่ใช้กันอยู่ในพุทธศาสนาฝ่ายหินยานและเป็นภาษาที่ใช้ในการสังคายนาครั้งที่ 1, 2 และ 3 ในแคว้นมคธ

พระมหากษัตริย์เจ้าศรีสุทนต์แห่งธรรมเหล่าใด และความก้มใจแห่งธรรมทั้งหลายในเวลานั้นพระมหากษัตริย์เจ้าศรีสุทนต์แห่งธรรมทั้งหลายเหล่าใด และความก้มใจนั้น พระมหาสมณเจ้ามีลักษณะอย่างนี้ ดังนี้¹ หลักฐานแสดงอย่างชัด เจนว่าในขณะนั้นแนวความคิด อุบายคติ ที่ระบุถึงพระพุทธเจ้าผู้เป็นพระศาสดาของพุทธศาสนา ได้เผยแพร่เข้ามาในดินแดนสุวรรณภูมิ และมิผู้สันนิษฐานว่าการสร้างสถูป เจดีย์บางแห่งได้รับอิทธิพลจากการสร้างสถูปในสมัยพระเจ้าอโศก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระปฐมเจดีย์องค์เดิม เข้าใจว่าจะ เป็นรูปนาคครุฑา เป็นของสมัยก่อนถึงกับักัดครัดเอาไว้ เหมือนพระสถูปที่สังขิสัน เจดีย์²

เนื่องจากอาณาจักรทวารวดีเริ่มปรากฏขึ้นในราวระยะที่ 11 อันเป็น เวลาเดียวกันกับวัฒนธรรมอินเดียในสมัยราชวงศ์คุปตะ ปี พ.ศ. ๑๐๓-1๐42 กำลังเจริญสูงสุด และได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากภายในอินเดียเกี่ยวกับการยึดถือศาสนา โดยมีการรวมเอาลัทธิต่าง ๆ ในอินเดียเข้าเป็นศาสนาใหม่เรียกว่าฮินดู³ พุทธศาสนานิกายหินยานได้รับความกระทบกระเทือนอย่างมากจนแทบไม่มีบทบาทเหลือเลย ความเชื่อของพุทธศาสนาก็ได้เปลี่ยนแปลงไปด้วย คือความเคร่งครัดในการปฏิบัติได้ลดลง หันมานิยมการกราบไหว้รูปเคารพพระพุทธรูป การสวดมนต์ขอพรพระรัตนตรัย พระโพธิสัตว์ และเทพเจ้าต่าง ๆ การบูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียน เครื่องสักการะ ถือว่าเป็นกุศลอย่างมาก และทำได้ง่ายกว่าการปฏิบัติที่เคร่งครัด ในยุคที่ศาสนาฮินดูกำลังรุ่งเรืองขึ้น พุทธศาสนาหายากได้ปรับตัวเข้ากับศาสนาฮินดู โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พุทธศาสนาหายากนิกายตันตระ ได้แพร่หลายเข้าไปยังดินแดนต่าง ๆ

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในช่วงระยะเวลาความรุ่งเรืองของอาณาจักรทวารวดี พุทธศาสนานิกายหินยานในดินแดนอื่น ๆ กำลังเสื่อมโทรมลง แต่หลักฐานต่าง ๆ ที่ปรากฏในสมัยทวารวดีกลับแสดงว่า พุทธศาสนานิกายหินยานยังมีความมั่นคงอยู่ ถึงแม้ว่าอิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดียในสมัยคุปตะและสมัยต่อมาจะแผ่เข้ามาในสุวรรณภูมิ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับด้านพุทธศิลป์

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑ ศิลาจารึกที่

๓๐ หน้า 2

² ศิริวิทย์ คำวันทา อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียอาคเนย์ หน้า ๑4

³ ๑ หน้า 73

ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่า เข้ามามีอิทธิพลต่อศิลปในสมัยทวารวดี เช่นการสร้างพระพุทธรูปสำริด พระพิมพ์ หรือพุทธศิลป์ด้านอื่น ๆ และยังปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับพุทธศาสนาแบบมหายาน ได้แพร่หลายเข้ามาในดินแดนแถบนี้ เป็นการจุดค้นพบภาพปูนปั้นและดินเผาเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์* ภาพสลักตามผนังถ้ำซึ่งเป็นพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์ร่วมกัน และยังมีภาพสลักเป็นรูปสลู๊ปเจดีย์ และเสมาธรรมจักรตั้งอยู่บนเสาอิทธิมา** หลักฐานเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน

อย่างไรก็ตาม สิ่งเหล่านี้เป็นเพียงสภาพของรูปเคารพภายนอกเท่านั้น ที่แสดงถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดีย แต่คติความเชื่อที่ถือเป็นรากสำคัญและเป็นแบบแผนทางความคิดนั้นที่พุทธศาสนามหายานอยู่ข้างแต่ไม่มากนัก จะสังเกตได้จากรูปเคารพในสมัยนี้ส่วนใหญ่จะเป็นพระพุทธรูปเท่านั้น ไม่ได้สร้างเทวรูปแบบพราหมณ์ และพญาราช เณ อนุมา ฯลฯ จำนวนมาก ที่สลักลงบนแผ่นอิฐ ดินเผา หลังพระพิมพ์ และตามองค์พระพุทธรูป

อาจกล่าวได้ว่า ทวารวดีเป็นอาณาจักรที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะ เป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนิกายหินยาน ในภูมิภาคนี้ทั้งแม้จะยังไม่สามารถหาข้อยุติได้ว่า ทวารวดีมีศูนย์กลางอยู่ที่ไหน หรือเป็นของชนชาติใด แต่หลักฐานที่ปรากฏอยู่ทั่วไปนั้นแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อคติความเชื่อของทวารวดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พุทธศาสนิกายหินยาน ถึงแม้ว่าจะมีหลักฐานบางอย่างที่แสดงถึงอิทธิพลของพุทธศาสนิกายมหายานปะปนอยู่บ้าง การที่พุทธศาสนิกายหินยานในสมัยทวารวดีสามารถตั้งมั่นคงอยู่ได้ในช่วงที่เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทางด้านศาสนา ในช่วงระยะเวลาพุทธศตวรรษที่ 9-11 อันเป็นช่วงที่อารยธรรมอินเดียสมัยคุปตะกำลังเจริญสุดขีดและแพร่หลายเข้ามายังส่วนต่าง ๆ ในเอเชียอาคเนย์ ศาสนาฮินดูและพุทธศาสนามหายานกำลังแพร่หลายในดินแดนต่าง ๆ แต่ความเปลี่ยนแปลงและอิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดียระยะที่ 2 เหล่านี้มีผลกระทบต่อวัฒนธรรมทวารวดี

* จุดค้นพบที่เมืองญีว จังหวัดราชบุรี

** ภาพจำหลักที่เขามอรัตนบุรี อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์

เพื่อจะรูปแบบภายนอกเท่านั้น แต่หลักความเชื่อของศาสนาซึ่งยึดมั่นในคติความเชื่อแบบหินยานอยู่เกี่ยวกับเรื่องนี้มีชื่อว่า เป็นพระเถระที่น่าสนใจว่า เพราะเหตุใดอาณาจักรทวารวดีจึงมีความมั่นคงในพุทธศาสนานิกายหินยาน และสิ่งที่มาพิจารณาอย่างยิ่งเกี่ยวกับประเด็นนี้ก็คือ พุทธศาสนานิกายหินยานคงจะถูกดึงรกรากมาตามหลายสิบศตวรรษจึงฝังแน่นอยู่กับดินแดนแถบนี้¹ ก่อนหน้าสมัยอาณาจักรทวารวดี ถึงแม้ว่าไม่สามารถหาหลักฐานมายืนยันได้ แต่เชื่อกันว่า พุทธศาสนานิกายหินยานได้เข้าสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ² และเมื่อสุวรรณภูมิสลายลง อาณาจักรขุขันธ์³ ได้ก่อรูปขึ้นมาแทน ครั้นอาณาจักรขุขันธ์สลายลง ปรากฏว่ามีอาณาจักรต่าง ๆ ขยายตัวขึ้น อาณาจักรทวารวดีเป็นอาณาจักรหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง และจากการค้นคว้าทางโบราณคดีจะพบว่ามีชุมชนหลายแห่งในส่วนต่าง ๆ ของประเทศไทยที่เคยเป็นชุมชนใหญ่มาก่อน และวัฒนธรรมทวารวดีได้กระจายไปทั่วดินแดนต่าง ๆ วัฒนธรรมทวารวดีที่สำคัญต่อพุทธศาสนานิกายหินยานที่ขยายออกไปยิ่งต่อไปจะมีส่วนสำคัญต่อพุทธศาสนาในด้านนาไทย คือพุทธศาสนาในอาณาจักรสุทนต์ และอาณาจักรศรีวิชัย

1.3.1.2 พุทธศาสนาในอาณาจักรศรีวิชัย

อิทธิพลวัฒนธรรมทวารวดี ได้แพร่หลายออกไปอย่างกว้างขวาง⁴ แม้ว่าอาณาจักรทวารวดีจะสลายลงแล้วก็ตาม มีร่องรอยของเมืองที่ปรากฏลักษณะวัฒนธรรมแบบทวารวดีมากมาย แต่มีข้อสังเกตที่น่าสนใจประการหนึ่งคือวัฒนธรรมทวารวดี

¹ นิคม สุทธิกานะ แผ่นดินไทยในอดีต หน้า 266

² ในช่วงระยะเวลายของการเผยแผ่ศาสนาในสมัยพระเจ้าอโศก แต่ไม่สามารถทราบได้ว่าอาณาจักรนี้เป็นของชนชาติใด

³ อยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 3-10

⁴ การที่วัฒนธรรมทวารวดีแพร่หลายไปนั้น มิได้หมายความว่าดินแดนอันกว้างเหล่านี้ตกอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรทวารวดีเพียงอาณาจักรเดียว วัฒนธรรมทวารวดีเป็นวัฒนธรรมหนึ่งที่แพร่หลายด้วยการเผยแผ่ศาสนาของพระสงฆ์

ปรากฏอยู่มากมายในประเทศไทย แต่ไม่ปรากฏหลักฐานอะไรเลยที่จะแสดงถึงความเกี่ยวข้องกับฐานทางการเมือง การปกครอง และเชื้อสายราชวงศ์ทวารวดี นอกจากเรื่องราวของอาณาจักรทริภุญชัยเท่านั้น อาณาจักรทริภุญชัยเป็นอาณาจักรของชนชาติมอญ ที่ได้ก่อตั้งขึ้นในแถบลุ่มแม่น้ำปิง ในราวพุทธศตวรรษที่ 13 เรื่องราวของราชวงศ์มอญที่ปรากฏในเอกสารนั้น ได้กล่าวถึง... เชื้อสายของพระเจ้าจักรพรรดิเมืองลพบุรี (ลพบุรี)* คือพระนางจามเทวี** พระนางจามเทวีได้เสด็จขึ้นมาครองทริภุญชัย พร้อมด้วยข้าราชการและได้นำเอาวัฒนธรรมแบบทวารวดีทุกแขนง โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธศาสนานิกายหินยาน เข้ามาเผยแพร่ในล้านนาไทย แต่อย่างไรก็ตามหลักฐานเกี่ยวกับพระนางจามเทวียังไม่สามารถตอบปัญหาสำคัญบางประการได้ คือระยะเวลาที่แน่นอนของการขึ้นมาปกครองทริภุญชัย และยิ่งไปกว่านั้นคือหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา*** เท่าที่ค้นพบในปัจจุบันหลักฐานเท่าที่สูญอยู่ในระยะเวลาพุทธศตวรรษที่ 17

พุทธศาสนาในทริภุญชัย ได้เริ่มปรากฏหลักฐานของความเจริญรุ่งเรืองในพุทธศตวรรษที่ 17 จากการค้นพบจารึกภาษามอญ 7 หลัก**** จารึกเหล่านี้เริ่มต้นด้วยภาษาบาลีแล้วแปลเป็นภาษามอญ และจารึกบางหลักจารึกทั้งภาษาบาลีและภาษามอญ แสดงถึงพุทธศาสนาที่ใช้ภาษาบาลีเป็นหลัก และนอกจากนี้ข้อความในศิลาจารึกได้กล่าวถึงประเพณี

* เมืองลพบุรี อาจเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งของอาณาจักรทวารวดี

** เรื่องราวของพระนางจามเทวีได้ปรากฏในเอกสารโบราณหลายสมัย เช่นมูลศาสนา จามเทวีวงศ์ ชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานเมืองลำพูน โดยทั่วไปมีข้อความตรงกันแต่อาจมีรายละเอียดแตกต่างกันบ้าง พระนามของพระนางบางฉบับเรียก "นางจามเทวี" หรือ "จัมมเทวี"

*** หลักฐานทางโบราณคดีของทริภุญชัยยังมีปรากฏอยู่ในเมืองลำพูน และบริเวณใกล้เคียง แต่เป็นยุคหลังสมัยพระนางจามเทวี ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากคติของการสืบทอดและทูลบำรุงพุทธศาสนาสำหรับผู้ที่มีความศรัทธา คือการก่อสร้างสิ่งใหม่สวมทับลงบนของเดิม ทำให้สถาปัตยกรรมดั้งเดิมของทริภุญชัยหลงเหลือไม่มากนัก และเท่าที่ปรากฏมักจะเป็นแต่เพียงอิทธิพลของวัฒนธรรมทริภุญชัยที่มีต่อศิลปกรรมในยุคหลัง

**** คือจารึก 7 หลัก จารึกในราวพุทธศตวรรษที่ 17 พบที่จังหวัดลำพูน

การสร้างพระเจดีย์ ๑ องค์ เรืองวาทิตะวันออกไปตะวันตก ซึ่งเป็นประเพณีการสร้างเจดีย์ของพุทธศาสนาเถรวาทจนถึงปัจจุบันนี้ นอกจากนี้ยังมีจารึกอีกหลายหลัก เช่น จารึกวัดดอน¹ จารึกมอญวัดกุฎัด หรือวัดจามเทวี² จารึกเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนา ทั้งในด้านภาษามาลีที่สามารถประพันธ์เป็นฉันทได้ และการอุทิศที่ดิน ผู้คน และสิ่งของให้วัดในพระพุทธศาสนา

และในระยะเวลาเดียวกันนี้ เอกสารประเภทตำนานได้กล่าวถึงความเจริญรุ่งเรืองของศรีสุโขทัย โดยกล่าวถึงการทำบุญ สร้างวัด การถวายที่ดิน คน และสัตว์แก่วัดมากมาย ในสมัยพระเจ้าอริยวงศราชวรางกูร ประดิษฐานพระบรมธาตุไว้ในพระธาตุ³ เป็นการเริ่มสร้างพระธาตุศรีสุโขทัย ดังปรากฏหลักฐานในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวไว้ว่า "...โปรดให้สร้างสถูปทรงปราสาทสูง 12 ศอก มี ๔ เสา ประดับ ๔ ด้าน...พระธาตุหลวง"⁴ ปรากฏขึ้นในนครศรีสุโขทัย และมีขึ้นเป็นปีที่พระศาสดาปรินิพพานแล้วได้ 1๐๐7 ปี..."⁵ ต่อมาได้มีการสร้างพระพุทธรูปสูง 1๐ ศอก เรียกพระนามว่า พระอัฐบุรุษ คงจะเป็นพระพุทธรูปยืนองค์แรกของวัดพระยืน ลำพูน อันพระมหากษัตริย์ไปทางทิศตะวันตก⁶

สมัยพระเจ้าอริยวงศราชวรางกูร เป็นกษัตริย์ที่ทรงอุปถัมภ์พุทธศาสนาอย่างมาก พระองค์ทรงก่อเสริมพระธาตุศรีสุโขทัยให้สูง ๒๓ ศอก⁵ ทรงปฏิสังขรณ์ที่วัดมหาพฤกษาราม และทรงสร้างวัดเขตรวม ดังปรากฏในบรรพตที่ ๑ ของจารึกของพระเจ้าอริยวงศราชวรางกูรว่า "...ต่อไปนี้เป็น

¹ ศิลาจารึก เลขทะเบียน สท.1 จารึกจากวัดดอน หรือวัดเขตรวม

² ศิลาจารึก เลขทะเบียน สท.12 ศิลาจารึกมอญวัดกุฎัดนางจามเทวี

* ลักษณะเป็นปราสาท ๔ เหลี่ยม มีฐานประติมากรรม ๔ ด้าน สูงประมาณ ๑ เมตร

** พระธาตุเจดีย์หลวงองค์นี้ คือพระธาตุศรีสุโขทัย

³ พระรัตนปัญญาเถระ ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 1๐1-1๐2

⁴ ชินส์ เพอร์ อ้าง J.K. Coedes 86-Lc Notton A.54 Griswold 1975 Wat Pra Yun 24-25, 28, 30, 36 ใน ตำนานไทย หน้า ๑

⁵ ชินส์ เพอร์เถระ ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 1๐2

คำกล่าวที่เป็นความจริง จาริกบนแผ่นศิลาจารึกถึงผลงานในสกุลของข้าพเจ้า สายาของข้าพเจ้า 2 องค์ และโอรสของข้าพเจ้าได้สร้างเจดีย์ 3 องค์ ไว้เบื้องหน้าวัดนี้....."¹ นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงผนวชที่วัดเขตวัน โดยปรากฏหลักฐานในจารึกหลักที่วัดนี้ว่า "...เมื่อ ข้าพเจ้าได้ผนวชเป็นพระภิกษุในเขตวันนี้กับโอรส 2 องค์ของข้าพเจ้า...ในขณะนั้นพระมหาเถระ ผู้ว่าเขตวันนามว่า "ราชครู" ได้เป็นประธาน ท่านมีอายุ ๐2 พรรษา ท่านพร้อมด้วยพระสงฆ์ จำนวน ๑๐ และสามเณรจำนวน 102 รูป ต่างก็ทำนบกอยู่ในวัดเขตวันนี้²

จากหลักฐานดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของ พุทธศาสนาในทริภุขชัย พระเจ้าสุทนต์มหาราช ทรงให้ความอุปถัมภ์และมีศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างมากถึงกับผนวชเป็นพระภิกษุ นอกจากนี้การที่วัดเขตวันมีจำนวนพระภิกษุและสามเณรจำพรรษาอยู่มากมายเช่นนี้ แสดงว่าจะต้องเป็นวัดที่มีขนาดใหญ่และมีความสำคัญมาก

พุทธศาสนาในทริภุขชัยในพุทธศตวรรษที่ 17 และ 18 สันนิษฐานว่า นอกจากจะมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมของพุทธศาสนาแบบหินยาน มีพระนางจามเทวีได้นำขึ้นมา เผยแพร่เป็นครั้งแรกในบริเวณลุ่มแม่น้ำอิง ยังมีหลักฐานที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักร ทริภุขชัย กับอาณาจักรมอญลุ่มแม่น้ำอิรวดี ดังปรากฏตำนานเมืองลำพูนกล่าวว่า ชาว พ.ศ.15๑๐ เกิดหาวตกโรคระบาด ชาวเมืองลำพูนพากันอพยพไปเมืองสะเทิม (สะเทิม สุธรรม- นคร) แต่มีเหตุขัดข้องในเมืองสะเทิม ชาวลำพูนต้องอพยพต่อไปยังเมืองพะโค* (หงสาวดีนคร) และในตำนานจามเทวีวงศ์กล่าวว่า "...ฝ่ายพระเจ้าปดุงราช ได้ทอดพระเนตรเห็นประชุมชนใหญ่ทั้งหมดกำลัง แด้วพระองค์จะเป็นผู้สันโดษทอดธุระเสียไม่ได้ ด้วยพระหทัยคิดทรงสารถจึงให้ บำรุงเมืองสุธรรมนครขึ้น.....ประชุมชนชาวพระนครทริภุขชัยเหล่านั้น ไม่สามารถจะให้ความทุกข์

¹ จำปา เยื้องเจริญ และคณะ "ศิลาจารึก กพ/1" ใน ศิลาจารึกที่หอพระสุทนต์มหาราช ทริภุขชัย หน้า 10

² ๑ หน้า 11

* เมืองสะเทิมและเมืองพะโค เป็นเมืองสำคัญของชาวมอญในสมัยนั้น ปัจจุบันเป็นภาคกลางของ ประเทศพม่า

ทางระงับไม่ได้ ต่างหากกับหนีจากสุธรรมนคร ไปอาศัยเลี้ยงชีวิตอยู่ในหงสาวดีนคร....."¹

ชาวศรีอยุธยาได้อาศัยอยู่ในหงสาวดีเป็นเวลานานถึง 7 ปี มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด นำเชื่อว่าอาณาจักรทั้งสองคงจะมีพื้นฐานวัฒนธรรม และความเกี่ยวข้องกันทางด้านเชื้อสายเผ่าพันธุ์ ซึ่งเป็นเชื้อชาติดั้งเดิม ตำนานจามเทวีวงศ์ยังได้ระบุถึงความเกี่ยวข้องผูกพันระหว่างชาติทั้งสอง ดังนี้ ".....ประมุขชนชาวหงสาวดีนครทั้งหลายเหล่าใดที่เป็นที่รักใคร่ เจริญใจ เพราะความคุ้นเคยกัน จนทั้งหลายเหล่านั้นก็มาอ้างหรืออุยขึ้นนคร เพราะเหตุใด เพราะเหตุนี้ จนถึงจดหมายตามข่าวคราวสุขทุกข์ถึงกันและกันก็เกิดมีขึ้น....."²

ความสัมพันธ์กับอาณาจักรมอญ สุธรรมวดี - ตะโกล ทำให้อาณาจักรศรีอยุธยาได้รับอิทธิพลพุทธศาสนาแบบหินยาน ซึ่งมอญได้จากลังกาโดยผ่านอาณาจักรสุธรรมวดี - ตะโกล ซึ่งต่อมาอาณาจักรนี้ถูกยึดครองโดยพม่าและกลายเป็นอาณาจักรพุกาม* และยังเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนา³

อาณาจักรศรีอยุธยามีฐานะที่สำคัญอย่างยิ่งในการ เป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาในดินแดนกลุ่มแม่น้ำโขง อิทธิพลทางวัฒนธรรมและพุทธศาสนาลัทธิหินยานของศรีอยุธยาได้มีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อดินแดน ในกลุ่มแม่น้ำโขง และในเขตจังหวัด เชียงราย อับเป็นต้นตอที่มาของแคว้นล้านนาไทยในภายหลัง⁴

¹ พระโศภนรังษี จามเทวีวงศ์ หน้า 139

² ๒ หน้า 195

³ จีเดร ภูมิศักดิ์ โครงการแบ่งน้ำและมรดกไทยในประวัติศาสตร์ไทย กลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

หน้า 125

1.3.2 พุทธศาสนิกายมหายานในสุวรรณภูมิ

พุทธศาสนิกายมหายาน* ได้เจริญรุ่งเรืองในแคว้นคันธาระ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในราวพุทธศตวรรษที่ 7 และ 8 พุทธศาสนิกายนี้ได้แพร่หลายไปยังส่วนต่าง ๆ ของเอเชีย ส่วนมากได้เข้าสู่เอเชียเหนือและจีน แต่มีบางทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้¹

ต่อมาประมาณ พ.ศ. 603 ราชวงศ์คุปตะมีอำนาจมากขึ้น ในยุคนี้มีการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ทางด้านศาสนาในอินเดีย พวกพราหมณ์ได้รวบรวมเอาลัทธิศิกายต่าง ๆ ในอินเดียเข้ามาเป็นอันเดียวกัน เรียกเป็นศาสนาใหม่ว่า "ฮินดู" พุทธศาสนาได้เปลี่ยนแปลงไปด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธศาสนิกายมหายานได้ผสมผสานทั้งลัทธิฮินดูตันตระ และพุทธศาสนิกายตันตระได้เผยแพร่ออกไปยังประเทศต่าง ๆ เช่น ลังกา เขมร ไทย และจีน**

มีหลักฐานว่า ลัทธิมหายาน เข้ามายังประเทศสยามสองทาง² ที่จากเมืองศรีวิชัยในเกาะสุมาตรา แต่มาถึงนครศรีธรรมราชทางหนึ่ง และมาจากอาณาจักรขอมอีกทางหนึ่ง³

*ไปรศศึกษาเพิ่มเติมใน สิริวัฒน์ คำวันสา พุทธศาสนาในอินเดีย

¹ สิริวัฒน์ คำวันสา อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียอาคเนย์ (เน้นประเทศไทย)

หน้า 79

**พุทธศาสนิกายนี้ สมเด็จพระพุทธเจ้าเป็นทนายภูมิและนับถือว่าพระโพธิสัตว์เป็นผู้บำรุงโลก ไม่ถือเคร่งครัดในพระวินัย ความเชื่อเต็มไปด้วยเรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของพระโพธิสัตว์ มีลักษณะที่ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาฮินดู นิกายนี้ใช้ภาษาสันสกฤตจารึกพระธรรม

² กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร สก 2 21/7 ปาฐกถาว่าด้วยมูลเหตุแห่งการสร้างวัดในประเทศไทย พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงแต่งที่สามเฑียรราช

23 สิงหาคม พุทธศักราช 2471

³ เทพ สุจริตน์ "การศาสนาสมัยอยุธยา" รวมปาฐกถางานอนุสรณ์อยุธยา 200 ปี
เล่ม 1 หน้า 146

พุทธศาสนานิกายมหายาน เริ่มปรากฏหลักฐานว่าแพร่หลายเข้ามาใน
บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในราวตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 16 เนื่องจากอาณาจักรทวารวดีถูกพวก
ขอมรุกรานมาทางตะวันตก และทางใต้พวกศรีวิชัยรุกรานขึ้นมา อาณาจักรจึงสลายลง กลุ่มชนที่
เข้ามาครอบครองในดินแดนแถบนี้คือพวกขอม นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16-18 ดินแดนไทยปัจจุบัน
หลายเมืองเป็นต้นว่า ลพบุรี สุโขทัย ศรีเทพ ติมาย เป็นเมืองประเทศราชของขอม โดยมีเมือง
ลพบุรีเป็นเมืองสำคัญ แต่อิทธิพลของขอมมิได้ล้ำเข้าไปในลุ่มแม่น้ำปิงเลย* เพราะที่นั่นมีอาณาจักร
มอญ ซึ่งตกค้างจากสมัยทวารวดี ดังนั้นต่อผู้พวกขอมอย่างเหนียวแน่น เราจึงไม่พบศิลปกรรมของ
ขอมในลุ่มแม่น้ำปิงแม้สักแห่งเดียว¹

พวกขอมนับถือศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธลัทธิมหายาน** ปนกัน
ดังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงร่องรอยของพุทธศาสนามหายาน เช่นปฏิมากรรมของขอม***
การก่อสร้างศาสนสถาน ที่ผสมผสานความเชื่อแบบพราหมณ์กับมหายานและดินยาน**** นอกจากนี้

*จากเอกสารตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ ได้กล่าวถึงสงครามระหว่างตำนานกับลพบุรีถึง 2
ครั้ง ครั้งที่ 1 ราว พ.ศ.1550-1560 ครั้งที่ 2 ราว พ.ศ.1690 ตำนานได้สะท้อนให้เห็นเหตุการณ์
สำคัญเกี่ยวกับการขยายดินแดนของเขมรไปทางตะวันตกในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ของเขมร
สงครามครั้งนี้เป็นการพยายามช่วยเหลือนักบวชญลพบุรีขับไล่พวกขอมออกจากลพบุรี แต่ไม่
สำเร็จ ในขณะที่เดียวกันขอมก็ไม่อาจแผ่ขยายอำนาจมาถึงศรีวิชัยได้เช่นกัน

¹ เสถียร โพธิ์นันทะ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมยุขปาส ภาค 2 หน้า 102

**พุทธศาสนามหายานได้รับอิทธิพลมาจากศรีวิชัยในศตวรรษที่ 10 อาณาจักรกัมพูชากับ
ศรีวิชัยมีความสัมพันธ์กันทางการอภิเษกสมรส

***มีลักษณะคล้ายกับเทวรูป และมักจะเป็นรูปอาภัพุทธะ ถ้าเป็นรูปพระศากยมุนี มักจะมีรูป
พระโพธิสัตว์ซ้ายขวา เทวรูปพระอัครสาวก มีพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์และรูปปรัสนุมารมีดาโพธิสัตว์

****เจดีย์วัดอุยมีมากมายหลายอย่างหลายแบบ เช่นการสร้างเจดีย์ดัดแปลงจากมณฑปมาเป็น
ปรางค์

จะได้รับอิทธิพลทางศิลปกรรมจากขอมแล้ว ยังได้รับอิทธิพลศิลปะจากอินเดียโดยผ่านทาง
ศิลปะแบบศรีวิชัยและศิลปะพม่าจากพุกาม¹

หลักฐานทางเอกสาร ซึ่งแสดงให้เห็นลักษณะการเปลี่ยนแปลงทาง
วัฒนธรรม เท่าที่เป็นจารึกนั้น มีจารึกที่สำคัญ ๒ หลัก* คือจารึกหลักที่ 19 มีข้อความว่า "...
ศักราช 944 วันอาทิตย์ขึ้น 14 ค่ำ เดือน 10 พระบาท กัมมรเดง ก่ำตวน อัญศรี
สุริยวงศ์เทวะ มีพระบันฑูรตรัส "พระนิยม" นี้ให้บุคคลทั้งหลายถือเป็น "สมาจาร" คือกฎที่ต้อง
ประพฤติตามต่อไป ในสถานที่อยู่ของคาบสทั้งหลาย หรือของผู้ซึ่งบวชเป็นพระภิกษุมหาทานกัถิ
บวชเป็นสังฆวิระกัถิ ให้ท่านทั้งหลายที่ได้บวชโดยจริงใจถวาย "ตบะ" แต่พระบาทกัมมรเดง ก่ำตวน
อัญศรี สุริยวงมเทวะถ้าผู้ใดเข้ามาทูลทูลาจารย์ใน "ตบะนาวาท" ต่าง ๆ และมารบกวณคาบส
ซึ่งถือโยคธรรม ไม่ให้สวดถวายตบะแต่พระบาทกัมมรเดง ก่ำตวน อัญศรีสุริยวงมเทวะ โปรดเกล้า
ให้จับผู้นั้นมานำขึ้นศาลสภา เพื่อจะได้พิพากษาให้ควรจะถูกตัดสินอย่างเคร่งที่สุด..."²

จารึกดังกล่าวได้กล่าวถึงพระ เจ้าสุริยวงมมหาราชมีพระนิยมให้บรรดา
ซึ่งสงฆ์ ซึ่งอาศัยอยู่ในอาวาสต่าง ๆ ทั้งคาบส (พราหมณ์) พระภิกษุในลัทธิมหายานและหินยาน
สวดมนต์ภาวนาถวายกุศลแต่พระมหากษัตริย์ได้ทรงพระ เจริญและห้ามไม่ให้คนหรือสัตว์ใด ๆ
มารบกวณ³

คือจารึกอีกหลักหนึ่ง คือหลักที่ 21 ไม่มีศักราชบอกไว้ แต่ว่าสันนิษฐาน
จากลักษณะตัวอักษรน่าจะเป็นรุ่นเดียวกับกับหลักที่ 19 ในจารึกหลักนี้มีกล่าวถึงชื่อเมืองละโว้⁴

¹ ศรีสักร วัลลิโภดม "ละโว้" เมืองโบราณ 3 : 1 เมษายน-มิถุนายน 2510 หน้า 54

* คือจารึกหลักที่พบที่วัดเสาชิงช้า ในเมืองลพบุรี

² นิคม มุสิกคาม แผ่นดินไทยในอดีต หน้า 272

³ ศรีสักร วัลลิโภดม ล.ด. หน้า 54

⁴ สิริวัฒน์ คำวันสา อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียอาคเนย์ หน้า 88

หลักที่สอง แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ทางสังคมและทางวัฒนธรรม ระหว่างเมืองตะไคว้และอาณาจักรกัมพูชา นอกจากนั้นยังสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นศูนย์กลางของ ศาสนาต่าง ๆ ในเมืองลพบุรี ซึ่งมีทั้งพุทธศาสนานิกายมหายาน ศาสนาฮินดู และพุทธศาสนานิกาย หินยาน

ศิลปวัฒนธรรมของขอมได้เจริญสูงสุดในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ปี พ.ศ. 1724 ถึงปี พ.ศ. 1745¹ พระองค์ทรงนับถือพุทธศาสนานิกายมหายาน อิทธิพลทาง วัฒนธรรมของขอมได้แพร่หลายเข้าสู่ประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งลัทธิศาสนา และ วัฒนธรรมของขอมมีอิทธิพลต่อเมืองตะไคว้ และ เมืองอื่นในภาคกลางของประเทศไทย*

ถึงแม้ว่าตะไคว้จะเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนานิกายมหายาน และศาสนาฮินดู แต่พุทธศาสนานิกายหินยานก็ได้ประดิษฐานมาตั้งแต่สมัยสุวรรณภูมิและทวารวดี นั้นก็ยังคงดำรงอยู่ดังได้กล่าวไว้แล้ว และในจารึกยังระบุว่ายังมีฝ่ายหินยาน วัฒนธรรมของ พุทธศาสนานิกายหินยานได้เจริญอยู่จนถึงตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 10 ก็เสื่อมลง เนื่อง มาจากการแพร่หลายของพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์ และในขณะเดียวกันอาณาจักรขอมกำลังเสื่อม อำนาจลง ดังนั้นวัฒนธรรมลพบุรีซึ่งเป็นวัฒนธรรมเมืองในพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ฮินดูของ ขอมและศรีวิชัย วัฒนธรรมทวารวดีเข้ามาผสมผสานกัน ต่อมาพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์ได้แพร่ หลายเข้ามา ทำให้เกิดวัฒนธรรมแบบอุททอง ในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 10 มีข้อน่าสังเกตได้ อย่างหนึ่งว่า นิยม ใช้คำภาษาสันสกฤต ทั้งนี้เพราะชนชาวไทยและพวกขอมพื้นเมืองนี้ติดอิทธิพล ภาษาพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน² และศาสนาพราหมณ์ที่แพร่หลายอยู่ในบริเวณนี้ ซึ่งทั้งสองศาสนานี้ใช้ คำสันสกฤต แม้ไทยจะมาเปลี่ยนชื่อพุทธศาสนาฝ่ายหินยานซึ่งใช้ภาษาบาลีเป็นหลัก ก็หาสามารถ ยกเลิกความนิยมตั้งเดิมของตอนต้นลงได้ไม่²

¹สิริวัฒน์ คำวันสา อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียอาคเนย์ หน้า ๑๐

*โปรดดูเพิ่มเติมในศรีศักร วัลลโภดม "ตะไคว้" เมืองโบราณ ๑:1 เมษายน-

มิถุนายน 251๐

**คำสันสกฤตที่คิดมาเช่น บาตร, ธรรม, กรวย, ภิภู เราไม่นิยมใช้ปัด, ชัม, กัม, ฤกษ

²จิตร ภูมิศักดิ์ โครงการแข่งน้ำและข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์ไทยดูมแม่น้ำเจ้าพระยา

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าเมืองละโว้จะสูญเสียอำนาจทางการเมือง แต่ก็ยังคงความสำคัญในการเป็นแหล่งการศึกษาทางศาสนา และศิลปวิทยาการ ดังปรากฏในตำนานที่กล่าวถึงพระยาร่วง พระยามังราย และพระยาจำเมือง ซึ่งต่อมาเป็นผู้ปกครองรัฐของเผ่าไทยทางภาคเหนือ โดยศึกษาอยู่ที่เมืองละโว้

1.4 การขยายตัวของพุทธศาสนิกายลังกาวงศ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา ประเทศต่าง ๆ เริ่มขาดการติดต่อกับอินเดียในเรื่องพระพุทธศาสนา เนื่องจากพุทธศาสนาในอินเดียได้เสื่อมลงอย่างมาก ในขณะที่เดียวกันได้เกิดศูนย์กลางของพุทธศาสนาแห่งใหม่ขึ้นที่เกาะลังกา (ซีลอน) ทั้งนี้เนื่องจากได้มีการฟื้นฟูพุทธศาสนาในลังกาให้รุ่งเรืองขึ้นในสมัยของพระเจ้าปรักรมพาหุ ปี พ.ศ. 1696-1729 และพุทธศาสนาในลังกานี้ เรียกว่าพุทธศาสนาหินยานลังกาวงศ์*

* เป็นพุทธศาสนิกายหินยานที่เชื่อว่าเป็นผู้สืบทอดศาสนาจากพระะพินทรเถระ ซึ่งเป็นพระโอรสของพระเจ้าอโศกที่นำเอาแนวความคิดพุทธศาสนาจากการตั้งคายนาครังที่ 3 ไปเผยแพร่ในลังกา ต่อมาในระยะหลังพุทธศาสนาในลังกาเกิดการแตกแยกและถูกแนวความคิดของพุทธศาสนาเถรวาทเข้าครอบงำ ยังคงมีพุทธศาสนิกายมหายานที่ยึดแนวทางของศาสนาที่พระพินทรเถระได้วางรากฐานไว้ นิกายมหายานได้วางรากฐานอย่างมั่นคงในลังการาวพุทธศตวรรษที่ 10 ได้คัดลอกพระวินัยกับพระไตรปิฎกตลอดจนสมณพระคัมภีร์ต่าง ๆ และทำหลายคัมภีร์ที่ไม่ถูกต้อง นอกจากนี้ยังมีการแต่งอรรถกถาขึ้นเป็นอรรถกถาอธิบายพระธรรมสังฆาที่วิสุทธิมรรค ถัดมาถึงศีลสมาธิและปัญญา อันเป็นแนวคิดในการปฏิบัติตนของพุทธศาสนา พุทธศาสนิกายมหายานมีความใกล้ชิดกับสวามันถะรีบด่างมาก และได้รับการสนับสนุนตลอดมา แต่เนื่องจากในลังกายังมีความแตกแยกศาสนาเป็นถึง 4 คณะ คณะมหายานคณะเดียวเท่านั้นที่เป็นธรรมวาท ศीलัทธิเป็นธรรม ในสมัยพระเจ้าปรักรมพาหุ ปี พ.ศ. 1696-1729 ได้ฟื้นฟูพุทธศาสนา รวมกลุ่มพระสงฆ์ที่แตกแยกกันเป็นหลายกลุ่มให้เข้ามาเป็นกลุ่มเดียวกัน แล้วให้ทำการสังคายนาชำระไตรปิฎก ซึ่งนับเป็นการสังคายนาครั้งที่ 7 โดยอาศัยแนวคิดตามแบบนิกายมหายานเป็นหลัก นิกายนี้ใช้ภาษาบาลีเป็นภาษาในการเขียนคัมภีร์และอรรถกถา และเผยแพร่ศาสนา

แนวความคิดของพุทธศาสนาจากลังกา ได้แพร่หลายเข้ามาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในราวพุทธศตวรรษที่ 10 และเข้ามาถึงเมืองต่าง ๆ ในบริเวณชายฝั่ง เช่น เมืองพิน¹ (เมาระตะมะ) และเมืองนครศรีธรรมราช อุดมการณ์ของพุทธศาสนานิกายหินยาน ลัทธิลังกาวงศ์ ซึ่งแม้จะแพร่กระจายเข้ามาเป็นที่ยอมรับนับถือกันอยู่บ้างแล้ว แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่อยู่นอกระบบ (Peripheral belief) ยังไม่เป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะในหมู่ชนชั้นที่มีอำนาจทางการเมือง³ ต่อมาความเชื่อลัทธิลังกาวงศ์ได้เริ่มขยายตัวจากชุมชนชายฝั่งทะเลเข้าสู่ชุมชนบนแผ่นดินบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำและได้เข้ามามีอิทธิพลต่อชุมชนที่ราบลุ่ม เช่น แม่น้ำฉีระวัตี แม่น้ำสาละวิน แม่น้ำเจ้าพระยา นอกจากนี้ยังขยายอำนาจต่อมาถึงชุมชนแถบลุ่มแม่น้ำปิง วัง ยม น่าน ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 10 และในขณะเดียวกันได้เกิดรัฐของชนชาติไทยขึ้นในบริเวณที่ราบลุ่มตอนบนและตอนล่างของแม่น้ำเจ้าพระยา

การขยายตัวของพุทธศาสนา ลัทธิลังกาวงศ์ มีประเด็นที่จะต้องศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้พุทธศาสนา ลัทธินี้สามารถขยายตัวอย่างรวดเร็วและอย่างกว้างขวางในภูมิภาคแถบนี้ พื้นที่ในช่วงระยะเวลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12 ถึงพุทธศตวรรษที่ 17 ความเชื่อหรืออุดมการณ์ทางศาสนาเป็นดูและศาสนาพุทธนิกายมหายานกำลังมีอิทธิพลต่อต้านแนวความคิดทางศาสนา การเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนในดินแดนแถบนี้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งลัทธิลังกาวงศ์ได้รับการยอมรับและในที่สุดก็เข้ามาแทนอุดมการณ์ทางสังคม การเมือง ตามคติของลัทธิฮินดู⁴

¹ อุเบย์ย ฌงชัย อ้างอิงมาจาก The Pali Literature of Burma p.15-16, 33-36 by Mabel Haynes Bode)

² สุเทพ ชุมพรเกษียร "ศาสนาในนครศรีธรรมราช : ศาสนากับการพัฒนาการทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง" รวมบทความประวัติศาสตร์ เล่ม 3 มกราคม 2525 หน้า 25

³ ด หน้า 24

⁴ ด หน้า 25

1.4.1 ปัจจัยที่ส่งเสริมการขยายตัวของพุทธศาสนิกายลังกาวงศ์ใน

เอเซียอาคเนย์

ในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 18 พุทธศาสนิกายลังกาวงศ์ได้ขยายเข้าสู่เอเซียตะวันออกเฉียงใต้ และสามารถเข้ามามีบทบาทสำคัญ ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม วัฒนธรรม ในระยะเวลาต่อมา การที่พุทธศาสนิกายลังกาวงศ์สามารถขยายตัวได้อย่างรวดเร็วและกว้างขวางในภูมิภาคส่วนนี้ เนื่องจากปัจจัยหลายประการ เช่น

ประการที่หนึ่ง เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม ในเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 18 อาณาจักรที่เป็นมหาอำนาจบนพื้นแผ่นดินและคาบสมุทรที่สำคัญคือ อาณาจักรกัมพูชา อาณาจักรทวารวดี อาณาจักรศรีวิชัย และอาณาจักรสุมาตราได้สลายลง และได้เกิดรัฐอิสระต่าง ๆ มากมายตามแถบลุ่มแม่น้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐของชนชาติไทยได้เริ่มปรากฏขึ้น และตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 19 รัฐของชนชาติไทยในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำต่าง ๆ ได้สถาปนาขึ้นเป็นอาณาจักร สิ่งที่น่าสังเกตคือแนวความคิดของพุทธศาสนิกายลังกาวงศ์ ได้มีส่วนสำคัญในการเชื่อมโยงรัฐอิสระต่าง ๆ เข้ามารวมกันเป็นอาณาจักร เช่น อาณาจักรล้านนาไทย อาณาจักรสุโขทัย และอาณาจักรอยุธยา การสถาปนาอาณาจักรเหล่านี้จะอยู่ในลักษณะที่ส่งเสริมแนวความคิดพุทธศาสนาลังกาวงศ์ให้มีบทบาทสำคัญต่อการจัดโครงสร้างทางการเมือง การปกครอง และต่อสถาบันกษัตริย์ ไม่ว่าจะเป็นแนวความคิดเกี่ยวกับธรรมราชา จักรพรรดิราช หรือการสร้าง ความชอบธรรมให้แก่สถาบันกษัตริย์ สิ่งเหล่านี้จะมีส่วนกำหนดบทบาทของสถาบันกษัตริย์และในขณะเดียวกัน พระราชกรณียกิจสำคัญของพระมหากษัตริย์ ก็คือการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้พุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์จึงได้รับการยอมรับจากชนชั้นปกครองของรัฐอิสระต่าง ๆ และจะสังเกตได้ว่า พระสงฆ์จากแว่นต่าง ๆ ในพม่า ไทย เขมร และลาว ได้เดินทางไปศึกษาพุทธศาสนาในลังกามาากขึ้น ดังจะกล่าวอย่างละเอียดในบทต่อไป

การก่อสร้างอาคารโดยมีแนวความคิดของพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์นี้ กลายเป็นแบบอย่างของการก่อรูปอาคารในสมัยต่อมา ไม่ว่าจะเป็นกรุงธนบุรี หรือรัตนโกสินทร์¹ ด้วยเหตุนี้ทำให้พุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ได้รับการยอมรับเข้ามาแทนอุดมการณ์ทางการเมือง และสังคม

ประการที่สอง การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางเศรษฐกิจ และสังคม สภาพการณ์ทางเศรษฐกิจของเอเซียอาคเนย์ภายใต้ อุดมการณ์ของศาสนาฮินดูและพราหมณ์ ที่ส่งเสริมการแบ่งงานทางสังคม โดยอาศัยชาติกำเนิด และความชำนาญ เฉพาะอย่างยิ่งในการผลิต โดยมีกษัตริย์ผู้มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์เป็นศูนย์กลางแห่ง อำนาจ และการผลิตรวมทั้งการปฏิวรรตผลผลิต มีนักบวชคือพราหมณ์ที่รวมเป็นองค์การทาง ศาสนา เป็นผู้สร้างความชอบธรรมให้สถาบันกษัตริย์² โครงสร้างทางเศรษฐกิจเช่นนี้ เป็นระบบ เกษตรกรรมที่กษัตริย์ต้องการสนับสนุนพราหมณ์ ด้วยการให้ที่ดิน การสร้างศาสนสถาน และผู้คน ที่จะทำการผลิต เพื่อเลี้ยงองค์การศาสนา อันเป็นการประกันผลประโยชน์ระหว่างกษัตริย์กับ พราหมณ์ ทำให้ประชาชนต้องยอมรับอำนาจของกษัตริย์ และรับภาระที่จะต้องตอบสนองทาง เศรษฐกิจ และการให้บริการต่อชนชั้นปกครอง

นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา การปลูกข้าวนาฉ่ำขยายของ มาในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ในขณะที่ข้าวนาดอนค่อย ๆ ลดปริมาณลง คนในแถบนี้รู้จักการชลประทานแบบง่าย ๆ ที่ช่วยให้สามารถกั้นน้ำไว้ในที่นาได้นานกว่าเดิม³ พื้นที่ราบลุ่ม แม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาดอนล่างจากแถบอยุธยาลงมา ซึ่งดินดอนเจด

¹ อุทัย ธงชัย ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและล้านนา พ.ศ. 1039-2310 หน้า 19

² สุเทพ สุนทรเกสัช "ศาสนาในประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช : ศาสนากับ พัฒนาการทางสังคม" รวมบทความประวัติศาสตร์ 4 : 24 พฤษภาคม 2525

³ ช่างวิทย์ เกษตรศิริ "ชุมชนอยุธยา-อยุธยา : ปัญหาเรื่องวัฒนธรรม ทาง เศรษฐกิจ และสังคม" วารสารมนุษยศาสตร์ 10 : 37 เมษายน - มิถุนายน 2523

ขึ้นจนเหมาะแก่การเพาะปลูก จารุพุทธศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา ยังมีความอุดมสมบูรณ์มาก
 ที่นาใน~~พื้นที่~~ให้ผลผลิตสูงกว่านาในแถบที่ตอนรอบ ๆ เชียงเขาสองเท่า¹

กล่าวได้ว่า ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 พื้นที่ในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา
 คงจะผลิตข้าวได้มาก ดังปรากฏในบันทึกของจีนเกี่ยวกับละโว้ในพุทธศตวรรษที่ 19 กล่าวว่า
 "ลพบุรี ที่ดินงานลุ่ม เพาะปลูกได้ผลมาก ชาวเสียมก็อาศัยลพบุรีเป็นผู้นำ"² นอกจากนี้ในจารึก
 ภาษามอญ* พบที่ศาลเจ้าลพบุรีกล่าวถึงการอุทิศถวายแด่เทวรูปอันได้แก่ เชือก สวน พาส
 กระบือ ข้าวสาร และข้าวเปลือก ทั้งหมดที่ได้จากเมืองทวารวดีวิมานในแต่ละปี ก็จะพบว่าปัจจัย
 เหล่านี้ล้วนแต่เป็นผลผลิตจากการเกษตรกรรมทั้งสิ้น และสะท้อนไปถึงความสำคัญของข้าวที่มี
 ต่อเศรษฐกิจ

นอกจากนี้ ในช่วงระยะเวลาเดียวกัน การค้าขายได้ขยายตัวมาก
 ขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งพ่อค้าชาวจีน ในสมัยราชวงศ์ซ้อง ปี พ.ศ. 1670 - 1621 ได้เข้ามา
 ค้าขายตามเมืองท่าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งยิ่งกว่าสมัยใด³ ในขณะที่การค้ากับต่าง
 ประเทศกำลังขยายตัวนี้เอง ชุมชนแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาได้เริ่มขยายตัวเป็นเมือง มีข้อสันนิษฐาน
 ว่า พระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 แห่งอาณาจักรกัมพูชา ทรงโปรดให้สร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 17⁴
 อมุดยาคงจะ เป็นเมืองท่าที่สำคัญเพราะตั้งอยู่บริเวณที่แม่น้ำสามสายไหลมาบรรจบกัน ได้แก่
 แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก และแม่น้ำลพบุรี ในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ก่อนที่พระเจ้ามังราย

¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ "ชุมชนอโยธยา-อมุดยา : ปัญหาเชิงวัฒนธรรม ทางเศรษฐกิจ
 และสังคม" วารสารมนุษยศาสตร์ 10 (2) : 37 เมษายน - มิถุนายน 2523

² เฉิม ธาปุกเกิด "เมืองไทยในจดหมายเหตุจีน" ศิลปากร 7 (2) : 32
 กรกฎาคม 2500

* จารึกขึ้นในราชกอลงพุทธศตวรรษที่ 10 ดูประชุมศิลาจารึกภาคที่ 2 หน้า 19

³ ดี ซี ซี ฌอลท์ ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1 หน้า 31

⁴ สายชล วรรณรัตน์ "ละโว้ก่อนสมัยอมุดยา" ใน รวมบทความประวัติศาสตร์
 เล่ม 2 หน้า 109

จะสถาปนานครเชียงใหม่ ได้ปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับความรุ่งเรืองทางการค้าของหริภุญชัยและดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ดังเช่นในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวว่า "...พ่อค้าทั้งหลาย ไหวว่า เมืองหริภุญชัยที่ลุ่มน้ำอยู่โพ้น ก็สัมฤทธิ์ด้วยเขี้ยวของมกนิช พ่อค้าทางบก ทางน้ำ เทียวมาค้าขูเมือง ทางน้ำก็ถึงเมืองโยธิยากับมาค้าถึง"¹ และในขณะเดียวกัน สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนในสุโขทัยก็ได้ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับกิจกรรมทางด้านเกษตรกรรมมากมาย ดังที่กล่าวว่า "ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว" และกล่าวถึงการติดต่อค้าขาย ซึ่งมีข้อความกล่าวว่า "เพื่อนฝูงหัวไปค้า ชี้นำไปขาย ใครจักใครค้าช้างค้า ใครจักใครค้าม้าค้า ใครจักใครค้าเงินค้า ทองค้า"

ในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 10 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงพื้นฐานทางเศรษฐกิจคือ การพัฒนาการชุมชนเกษตรกรรมที่อาศัยการชลประทาน ตลอดจนการลงทุนที่ได้มาจากระบบการค้าทางทะเล เป็นการกระตุ้นให้ประชากรในเมืองเพิ่มจำนวนขึ้น อันเป็นผลต่อเนื่องที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม ที่เกิดรัฐที่เกิดขึ้นใหม่ที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของพุทธศาสนิกายเถรวาทในบริเวณลุ่มแม่น้ำต่าง ๆ ในดินแดนประเทศไทยปัจจุบัน การปลูกข้าวใช้การชลประทานก็แพร่หลายไปอย่างกว้างขวาง แม้ว่าการปลูกข้าวจะถือกำเนิดมาพร้อมกับรัฐในเอเชียอาคเนย์ แต่การปลูกข้าวแบบทดน้ำหรือใช้การชลประทานในภูมิภาคนี้ ได้ขยายตัวมากขึ้นเมื่อพัฒนาการรูปแบบทางสังคม การเมือง เจริญมาถึงระดับหนึ่งในสมัยพุทธศตวรรษที่ 10 เป็นต้นมา

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 10

² สุเทพ ชุนพร เกสซ์ "ศาสนาในประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช : ศาสนากับพัฒนาการทางสังคม" ใน รวมบทความประวัติศาสตร์ เล่ม 4 หน้า 24

การขยายตัวทางเศรษฐกิจแบบการปลูกข้าว โดยอาศัยการทำเหมือง

ฝ่าย ได้ปรากฏหลักฐานมากมาย...ในลักษณะของการกัลปนา* ถึงแม้ว่าประเพณีการอธิษฐานที่ดิน และสิ่งของ จะมีมาก่อนการขยายตัวของพุทธศาสนาด้วยสิ่งกว้างๆ แต่จากการศึกษาหลักฐานทางโบราณคดี และประวัติศาสตร์ปรากฏว่า พฤติกรรมดังกล่าวมีปรากฏมาตั้งแต่ตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 19** เป็นต้นมา การสร้างวัดและการกัลปนาที่ดินให้วัด นอกจากจะเป็นการสร้างศูนย์กลางความเชื่อให้ชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ และชุมชนเก่าใกล้เคียงกันแล้ว ยังเป็นการบุกเบิกทำป่าให้เป็นนา ทำนาร้างให้เป็นส่วน หรือเป็นนาที่ปลูกข้าวได้ขึ้นมาใหม่ และมีแนวโน้มว่าชุมชนที่เกิดจากการกัลปนานี้อาจขยายตัวออกไปได้กว้างไกลกว่าชุมชนเดิม ซึ่งขึ้นอยู่กับวัดเดิมหรือศาสนสถานเดิม กลายเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรม และความเชื่อของหมู่บ้านใหม่ที่เกิดขึ้นด้วย¹ และในระยะนี้ได้มีการขยายตัวของชุมชนตามแถบลุ่มแม่น้ำและมีพื้นฐานทางเศรษฐกิจแบบการเกษตรกรรมที่อาศัยการชลประทาน ได้เกิดขึ้นหลายแห่ง จุดมการณ์ทางศาสนาที่เป็นพื้นฐานของสังคมที่มีอยู่เดิม และได้สอดคล้องกับสภาพที่เปลี่ยนแปลงไป จึงเป็นด้วยเหตุนี้ ความคิดและจุดมการณ์ของพุทธศาสนาจึง เป็นสิ่งที่ยอมรับและนำมาปรับให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปในยุคนี้

*กัลปนา เป็นพฤติกรรมทางวัฒนธรรมเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อและศาสนา ไม่ว่าจะเป็น พุทธ พราหมณ์ หรือฮินดู เป็นพฤติกรรมความเชื่อที่สั่งสมสืบเนื่องกันมานานแล้ว ตั้งแต่การกำหนดแหล่งศักดิ์สิทธิ์และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์แล้วอุทิศสิ่งของ ที่ดิน ข้าว ไร่ ไร่ ไร่ และผู้คน หรือข้าพระ ข้าวัด ให้แก่สิ่งที่เป็มตัวแทนความศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อ เช่น ศาสนสถาน วัด พระบรมธาตุ พระพุทธรูป ดังนั้นฐานว่า การกัลปนามีขึ้นในประเทศไทยอย่างน้อยประมาณพุทธศตวรรษที่ 11

**โปรดศึกษาเพิ่มเติมใน รวีวรรณ ภาคกระด การกัลปนาในลุ่มน้ำไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2526

¹สิหา สาระยา "การปลูกข้าวและการเมืองในประวัติศาสตร์สุโขทัย" ศิลปวัฒนธรรม

5(1) : 36 พฤศจิกายน 2526

ประการที่สาม ลักษณะทางด้านการคิดและอุดมการณ์ของพุทธศาสนา

พินยานนิกายถึงกาวงก์ มีลักษณะที่แตกต่างและยังเป็นไปในแนวทางที่คัดค้านแนวความคิดของศาสนาฮินดูและพุทธศาสนานิกายมหายาน* คำสอนของพุทธศาสนา ชัดแจ้งและคัดค้านแนวความคิดและพฤติกรรมของศาสนาพราหมณ์ หลักฐานในพระสูตรที่พระพุทธเจ้าไม่เห็นด้วยกับคติความเชื่อของพราหมณ์** ก็คือความสำคัญของชาติกำเนิดมากกว่าการกระทำและพมกมุนอยู่กับการประกอบพิธีกรรมของบรรพบุรุษเจ้าแห่งที่จะแสวงหาความหลุดพ้น แต่สิ่งเหล่านี้ก็เป็นความชัดเจนเพียงเปลือกนอก แก่นแท้ของความคิดขัดแย้งกับพราหมณ์ - ฮินดู ก็คือการปฏิเสธการมีอยู่ของตัวตน หรืออัตตา ความเชื่อเกี่ยวกับตัวตนของพราหมณ์ตั้งอยู่บนพื้นฐานทางสังคมของระบบครอบครัว ขยายระบบวรรณะ สถาบันทางการเมืองระดับสูงขึ้นไปในรูปของรัฐและระบบกษัตริย์ โดยอาศัยพิธีกรรม การบวงสรวง สังเวย ซึ่งเป็นการประสานความสัมพันธ์ของตัวตนเข้าด้วยกัน ทำให้แนวความคิดต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับตัวตนกลายเป็นสิ่งที่มีตัวตนมากยิ่งขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็ทำให้พราหมณ์เป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในฐานะ เป็นผู้กำหนดความถูกต้อง และเป็นผู้พิทักษ์สังคม¹ ลักษณะของแนวความคิดแบบฮินดู นำไปสู่ความยึดมั่นในทรัพย์สิน ความขุ่นเพื่อ ความ

*ลักษณะระบบศาสนาเดิมคือการผสมผสานระหว่างศาสนาฮินดูกับพุทธศาสนาพินยานนิกาย
 ทัศนคตินี้คือการรวมเอาความคิดและพิธีกรรมของศาสนาฮินดู โดยเฉพาะลัทธิขัณธิดพระศิวะ
 ดังจะเห็นได้จากข้อที่เรียกกันอีกทางศาสนาที่ว่า "สิว-พุทธ" (Siva - Buddha) ซึ่งสะท้อน
 ให้เห็นความเชื่อที่ว่า พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนหรือเป็นองค์เดียวกับพระศิวะ ซึ่งเป็นผู้ที่ยิ่งใหญ่
 แห่งเทพ ดังหลาย ได้ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์นิกายไศวะ จิตร ภูมิศักดิ์ ได้อ้าง
 ศิวาจาริกแผ่นทองแดงกล่าวถึงศิวถึงค์สี่ อามรต เกศวร และอีศานเนศวร

**ข้อความที่มีประจักษ์ชัดอยู่ในพระไตรปิฎก (สูตรต้นปิฎก) ปาติกวรรค อัคคยสูตร
 ในพินนิกาย)

¹ดูเทพ อุนทรเกสซ์ (อ้างอิงมาจาก A study of Buddhism and Polity in Thailand Against a Historical Background, p. 78, by S.J.Tambiah, World Conquerer and World Renouncer)

พระเถระยานในอาภรณ์ มีการทุ่มเทความมั่งคั่ง ความสามารถและกำลังแรงทั้งหมดให้แก่การก่อสร้างอนุสาวรีย์ศิลาเทวสถานของกษัตริย์ ราชตระกูล ขุนนาง และตระกูลพราหมณ์อยู่เบื้องหลังราชสำนัก ทาส เหยื่อ มากมายที่เป็นกำลังผลิตของสังคมถูกบังคับให้ทุ่มเทแรงงานเพื่อตอบสนองแนวความคิดแบบพราหมณ์ผสมกับพุทธศาสนาหายาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ปรากฏชัดเจนที่สุดในอาณาจักรกัมพูชา ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 10

ลักษณะแนวความคิด เช่นนี้ ตรงกันข้ามกับแนวความคิดและอุดมการณ์ของพุทธศาสนาหินยาน มีพระสูตรเป็นอันมากที่คัดค้านความเบียดเบียน คัดค้านความเหลวแหลกของชีวิตแห่งผู้มั่งคั่งด้วยทรัพย์ คัดค้านการแบ่งแยกทางวรรณะของคฤหบดีพราหมณ์ และมีความสอนที่ยืนยันว่าบุคคลมิได้ เป็นพราหมณ์ด้วยโคตร มิได้ เป็นพราหมณ์เพราะเพียงที่ไว้ผมมวย หากเป็นพราหมณ์ด้วยการประพฤติธรรม ด้วยการมีความกรุณา เมตตา มุทิตา และอุเบกขา¹ นิยายเถรวาทเน้นสนับสนุนการ ถอนตนออกจากชนชั้นวรรณะทางสังคม คือความเสมอภาค เป็นหลัก ให้นิยามกันน้อยเกินไป โดย นิยมสมาธิกรรม ไม่นิยมความฟุ้งเฟ้อ เหนือเหิม ไม่นิยมประเพณีที่ผูกพันเชื้อชาติต่าง ๆ² จากรูปแบบแนวความคิดของพุทธศาสนิกายหินยานดังกล่าวนี้ ย่อมจะได้รับการยอมรับจากกลุ่มประชาชนชั้นพื้นฐานของสังคม และกำลังอยู่ในระยะ เวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจ และการ เมือง

อย่างไรก็ตามในการปฏิเสธตัวตนของพุทธศาสนานี้ มิใช่การปฏิเสธที่ไม่ยอมรับโดยสิ้นเชิง หากแต่ตัวตนที่ยอมรับในพุทธศาสนามีความหลากหลายในองค์ประกอบ พุทธศาสนาใช้ภาพของโลกว่าเป็นระบบของส่วนรวม (Collective System)³ โดยอาศัยพื้นฐานความคิดของฮินดู เกี่ยวกับโลกและจักรวาลที่เชื่อว่า พระสุเมรุ เป็นศูนย์กลางของจักรวาล

¹ จิตร ภูมิศักดิ์ สังคมไทยก่อนแม่น้ำเจ้าพระยา ก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา หน้า 305

² ส. ธีวักขณ "พงศาวดารเขมร" ศิลปวัฒนธรรม 3 (9) : 53 กรกฎาคม 2525

³ สุเทพ อุนทรเกษม "ศาสนาในประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช : ศาสนากับพัฒนาการทางสังคม" ใน รวมบทความประวัติศาสตร์ ฉบับที่ 4 หน้า 30

แต่ได้นำมาอธิบายในความหมายใหม่โดยคำสั่งสอนของพุทธศาสนา ตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดเกี่ยวกับจักรวาลที่ว่า คุณมการณของกษัตริย์ในฐานะเป็นโพธิสัตว์เป็นผู้ที่จะปลดปล่อยโลกให้หลุดพ้น พระไตรปิฎกบางตอนได้แสดงถึงสถานะของกษัตริย์ว่ามีความเท่าเทียมกับพระพุทธเจ้า เช่นใน อักขณสูตร กัมภีร์ที่มณีกาย ระบุว่า ทั้งจักรพรรดิและพระพุทธเจ้า เป็นผู้ประกอบด้วยมหาบุสิณลักษณะ 32 ประการ ผู้ที่มีลักษณะเช่นนี้ ถ้าเป็นคฤหัสถ์จะได้เป็นจักรพรรดิ หากออกบวชจะได้ตรัสรู้เป็นสัมมาสัมพุทธะในโลก¹ และในจารึกวัดพระเชตุพน ใบเขียนพระสมณพินทุที่ 4 ปี พ.ศ. 1556 กล่าวไว้ว่า ".....กษัตริย์ไม่ปกครองสั่งกา คือพระโพธิสัตว์กับสัตถาภิมาเกิดต้องมีหน้าที่ให้การสนับสนุนและรักษาสถาบันสงฆ์และสถาบันสงฆ์ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมราชาภิเษก....."² ดังนั้นความคิดและคุณมการณทางพุทธศาสนามีได้ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ภาษามาคี เท่านั้น แต่ยังรวมเอาแนวความคิดเกี่ยวกับหน้าที่ของกษัตริย์ที่จะต้องให้ความคุ้มครองศาสนา และสร้างความบริสุทธิ์ให้เกิดขึ้นแก่ศาสนาด้วย กษัตริย์เป็นเพียงสมมติราชา มิใช่เพราะว่า หมายความว่า กษัตริย์จะต้องทำความดีมาแต่ชาติปางก่อนตามหลักพุทธเทศบัญญัติ ก็จะได้เสวยราชสมบัติ แต่ทำความดีในชาติปางก่อนอย่างเดียวไม่พอ จะต้องทรงพระศุภศีลธรรม ทรงจักรวรรดิวัตร 12 ประการ³

แนวความคิด เช่นนี้ ได้ เป็นรูปแบบที่สำคัญต่อการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองของกษัตริย์ในรัฐต่าง ๆ ที่กำลังพัฒนาขึ้นในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 10 โดยจะกล่าวละเอียดในบทต่อไป

ประการสุดท้าย แนวความคิดของพุทธศาสนาที่ นยาน ได้ประดิษฐานในภูมิภาคนี้มาก่อนแล้ว ดังได้กล่าวไว้ในตอนต้น และแม้กระทั่งในระยะเวลาที่ศาสนาพราหมณ์-พุทธนพายาน กำลังเจริญรุ่งเรืองในอาณาจักรกัมพูชาจากบันทึกของโจวต้ากวน* ได้บันทึกไว้ว่า

¹ พัทธมย์ สิมศกุล จักรพรรดิราชย์ในคติอินเดีย วิทยานิพนธ์ปริญญาโททางศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2519 หน้า 54

² Walpola. History of Buddhism in Ceylo. p. 79

³ ส. ศิวรักษ์ "พงศาวดารเขมร" ศิลปวัฒนธรรม 3 (9) : 53 กรกฎาคม 2525

* พุทธจีนที่เดินทางไปยังอาณาจักรกัมพูชาในปี พ.ศ. 1090 และได้บันทึกจดหมายเหตุเรื่องราวเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษากัมพูชาและดินแดนใกล้เคียง เช่นกัมพูชาไว้

พุทธศาสนานิกายหินยาน ก็ปรากฏอยู่แล้ว พุทธศาสนานิกายหินยานซึ่งถูกฝังรกรากมานานหลาย
สิบศตวรรษ จึงคงฝังแน่นอยู่กับดินแดนนี้จนไม่สามารถจะเปลี่ยนได้¹ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการ
การยอมรับแนวความคิดของพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งการวงศ์ที่เข้ามา เผยแพร่ตั้งแต่ตอนปลายพุทธศตวรรษ
ที่ 10

ดังนั้น จากปัจจัยสำคัญที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า สภาพการ
เปลี่ยนแปลง สภาพแวดล้อมภายนอกที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงศูนย์แห่งอำนาจทางการเมือง
และความเปลี่ยนแปลงภายในที่เป็นความสัมพันธ์ทาง เศรษฐกิจและสังคมของดินแดนใน เอเชีย
อาคเนย์ได้เปลี่ยนแปลงไป จึงเป็นเหตุให้แนวความคิดและอุดมการณ์ของชินธุและพุทธศาสนา
มหายานที่มีอิทธิพลอยู่เหนือดินแดนแถบนี้เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย และในที่สุดพุทธศาสนานิกาย
เถรวาท โดยเฉพาะอย่างยิ่งเถรวาทซึ่งการวงศ์ ได้รับการยอมรับและในที่สุดก็เข้ามาแทนที่อุดมการณ์
ของชินธุ และพุทธศาสนาพุทธมหายานได้

1.4.2 สภาพทั่วไปของพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ในสุวรรณภูมิ

ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 10 เป็นต้นมา พุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ได้
เข้ามามีบทบาทสำคัญเหนือรัฐต่าง ๆ ในดินแดนสุวรรณภูมิ มีพระสงฆ์ทั้งมอญ ไทย และเขมร
พากันไปยังลังกาเพื่อศึกษาพระธรรมวินัยที่ฟื้นฟูใหม่ แล้วบวชแปลง* เป็นพระสงฆ์ลังกาวงศ์
นำพระพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งการวงศ์มายังดินแดนของตน

1.4.2.1 สภาพทั่วไปของพุทธศาสนาในอาณาจักรพุกาม

พุทธศาสนาได้ปรากฏอยู่ในดินแดนพุกาม** ตั้งแต่พุทธ-
ศตวรรษที่ 12 โดยปรากฏทั้งพุทธศาสนานิกายหินยาน ดังเห็นได้จากการค้นพบจารึกคาลา
ภาษาบาลีทางทิศเหนือของพุกาม และพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งการวงศ์ก็ได้ประดิษฐานอย่างมั่นคงและ
มีลักษณะ เป็นลัทธิตันตระ²

¹ นิคม มุสิกคามะ แผนที่ดินไทยในอดีต

* หมายถึงการบวชใหม่ของพระภิกษุเนื่องจากมีความเชื่อว่า การบวชที่กระทำอยู่ใน
เมืองของตนนั้นไม่ถูกต้องตามพุทธบัญญัติ

** ในที่นี้หมายถึงดินแดนที่เคย เป็นอาณาจักรศรี เกษตรและพม่าในราวพุทธศตวรรษที่ 18-19

² ศุภพรดิศ ภิศกุล, หม่อมเจ้า ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ. 2000 หน้า ๘๕

ต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ 16 คือในรัชสมัยพระเจ้าอโนรธามังซอ
ปี พ.ศ. 1507 - 1520¹ พระองค์ทรงขยายอำนาจลงมาทางตอนล่าง² จนถึงเมืองสะเทิม*
การปราบปราม เมืองสะเทิมทำให้อาณาจักรพุกามได้รับ เถาถายธรรมของมอญที่เจริญกว่าของ
พม่าทั้งทางด้านภาษา ศิลปะ และพุทธศาสนานิกายหินยาน นอกจากนี้ยังปรากฏเรื่องราวความ
สัมพันธ์ทางพุทธศาสนาถึงกษัตริย์ในสมัยพระเจ้าวิชัยหาหุที่ 1 พ.ศ. 1550 หรือ 1555 - 1559 หรือ
1564³ กษัตริย์ลังกาได้ขอความช่วยเหลือมายังพุกาม ได้ส่งกองทัพไปขับไล่พวกโจระ ออกจาก
ลังกาในปี พ.ศ. 1514 เมื่อได้รับชัยชนะได้ขอพระเถระจากพุกามไปช่วยประกอบพิธีบรมราชาภิเษก
ในลังกา พระเถระเหล่านี้ร่วมกับพระสงฆ์ชาวลังกาช่วยกันรวบรวมและคัดลอกพระไตรปิฎกภาษา
บาลี และส่งพระไตรปิฎกที่รวบรวมใหม่มาไว้ที่พุกามด้วย⁴

พุทธศาสนาในพุกาม เป็นการผสมผสานระหว่างพุทธศาสนานิกาย
หินยานที่มาจากมอญ กับพุทธศาสนานิกายมหายานของลังกา ได้มีการรวบรวมและชำระพระไตรปิฎก
ตลอดจนตำราโบราณที่เขียนเป็นภาษาบาลี จากสำนักสงฆ์มหาวิหารจากกัณฑ์แห่งใดเข้าสู่พุกาม⁵
ในสมัยพระเจ้ากัณธิสระ ปี พ.ศ. 1529 - 1555 และพระองค์ทรงสนับสนุนการเผยแผ่พุทธศาสนา
อย่างกว้างขวาง พุทธศาสนาในพุกามก็ยังปรากฏร่องรอยทางสถาปัตยกรรมอยู่เป็นอันมาก และ
พวกพราหมณ์ก็ยังคงมีหน้าที่สำคัญในการประกอบพิธีอยู่ในราชสำนัก⁶

¹ สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ. 2000 หน้า 102

² ดี.จี.อี. ชอธล์ ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แปลโดย ฤๅวรุณมูฬา สนิทวงศ์

ณ อมฤตยา และคณะ หน้า 137

* เป็นเมืองสำคัญของมอญ และเป็นศูนย์กลางสำคัญของพุทธศาสนานิกายหินยาน

³ ดี.จี.อี. ชอธล์ ด.ค. หน้า 102

⁴ ฐ. หน้า 180

⁵ ฐ. หน้า 191

⁶ สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า ด.ค. หน้า 106

ต่อมาในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 10 ได้มีการฟื้นฟูพุทธศาสนาในลังกา ลังกากลายเป็นแหล่งสำคัญในการศึกษาพุทธศาสนาของพระสงฆ์ ทั้งจากพุกามและมอญ^{*} พระสงฆ์ เหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งท่านฉวีฎ และพระภิกษุอีก 4 รูป ภายหลังที่สำเร็จการศึกษาจาก ลังกากลับมายังพุกาม ได้มีความพยายามปรับปรุงคณะสงฆ์ของพุกามตามแบบลังกา นับเป็นจุด เริ่มต้นของการแบ่งแยกของหมู่สงฆ์ในพุกาม โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มที่หนึ่งยังยึดมั่นอยู่ใน พุทธศาสนาแนวเดิม กับกลุ่มที่ยึดถือแนวพุทธศาสนาแบบลังกา และพระสงฆ์กลุ่มนี้ เป็นที่รู้จัก ในนามของกลุ่ม "ฉวีฎ" (Chapata)** และเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญทางศาสนาในอาณาจักรพุกาม โดยได้รับการสนับสนุนจากพระเจ้านรปติพิชิต กษัตริย์ของพุกาม

พุทธศาสนาในพุกามเจริญรุ่งเรืองอย่างมากมา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทางด้านปรัชญาศาสนา และวรรณกรรมบาลี พระสงฆ์ชาวพุกามได้เขียนอรรถกถา ฎีกา และ โขชนาต่าง ๆ เพื่ออธิบายพระวินัย พระอภิธรรม และพระสูตร ดังเช่นพระฉวีฎ พระ สัทธัมมโชติมาต เขียนหนังสือสุดตปิเทศ และสังเขปวิวัฒนา*** เป็นอรรถกถาอธิบายพระ อภิธัมมัตถสังคหะ พระอัคควงศ ได้เขียนคำราไวยากรณ์ภาษามาลี ชื่อ สัททนิติ (Saddaniti) พระธรรมเสนปติ ได้เขียนเกี่ยวกับไวยากรณ์ภาษามาลี เช่น กาสิกะ (Karika)¹

* พระสังฆราชพม่าชื่อบิกกุ ได้เดินทางจากพุกามไปยังลังกาพร้อมกับหมู่พระสงฆ์ชาวมอญ เช่น พระอุตตรชีวะ และฉวีฎ (Chapata) และพระภิกษุอีก 4 รูป

** เชื่อกันว่าคณะสงฆ์กลุ่มนี้เป็นผู้เริ่มต้นการประดิษฐ์พุทธศาสนาวัชรียังการวงศ์ ใน แหวมอินโดจีนอย่างแท้จริง

*** หนังสือเล่มนี้เป็นงานเขียนที่แพร่หลายในกลุ่มผู้ศึกษาพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

¹ Mabel Haynes Bode. The Pali Literature of Burma. P. 16.

การติดต่อสัมพันธ์ทางศาสนากับลังกา ทำให้ตัวละครสงฆ์ในพุกามมีความแตกต่างในภาษาบาลีอย่างมากมาย พุกามได้กลายเป็นศูนย์กลางสำคัญแห่งการศึกษาภาษาบาลี¹ นอกจากนั้นพุกามยังเป็นผู้สืบทอดพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ และได้นิยายต่อไปยังเมืองไคตเคียง เช่น เมืองพัน* (เมาะตะมะ) พุกามเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ในภูมิภาคแถบนี้มาชั่วระยะเวลาหนึ่ง จนกระทั่งการขยายตัวลงมาทางใต้ของพวกมองโกลระหว่าง พ.ศ. 1026 - 1030² ทำให้เกิดความแตกแยกในพุกาม พุกามจึงไม่สามารถรักษาความเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ต่อไปได้ แต่อย่างไรก็ตาม พระสงฆ์ในดินแดนแถบนี้ก็ยังคงเดินทางไปศึกษาศาสนาจากลังกาดังเดิม³ บรรดาเมืองต่าง ๆ ได้พยายามสร้างความสัมพันธ์เพื่อสืบทอดพุทธศาสนานิกายมหายาน จึงเกิดศูนย์กลางของพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์หลายแห่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ เมืองอังวะ ซึ่งกษัตริย์ผู้ปกครองทรงให้ความสนับสนุนพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ จนยังจะกลายเป็นศูนย์กลางทางศาสนาต่อจากพุกาม⁴

นอกจากนี้ยังมี เมืองสำคัญที่เป็นศูนย์กลางการศึกษาพุทธศาสนา ลัทธิลังกาวงศ์ที่มีพระสงฆ์อาณาจักรไคตเคียงเข้ามาศึกษาคือ เมืองพัน หรือเมาะตะมะ พระอโนมัตถ กับพระสุมนเถระ จากสุโขทัย เดินทางมาศึกษาพุทธศาสนาที่เมืองพัน ดังปรากฏหลักฐานในตำนานมุลศาสนาก้าวว่า "...ศาสนาพระอัมพัญญเจ้าที่รุ่งเรืองยิ่งขึ้นในเมืองพัน.....มหาเถรเจ้าทั้ง 2 ได้ยินข่าวลือหาที่ดูแลแห่งอุทุมพร มุขผามทาสวามีเจ้าขึ้นอยู่ในเมืองพัน.....มหาเถรเจ้าทั้ง 2 ก็ไปสู่สำนักมหาสวามีเจ้าในเมืองพันนั้นและ....."⁵

¹ สุภัทรดิศ ดิศกุล ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ. 2000 หน้า 100

* เมืองพันอยู่เหนือเมืองเมาะตะมะขึ้นไปประมาณ 50 กิโลเมตร

² สุภัทรดิศ ดิศกุล อ.บ. หน้า 113 - 114

³ W.M. Sirisena Sri Lanka and South-East Asia p. 76.

⁴ Ibid. P. 76.

⁵ พระพุทธพุกาม พระพุทธญาณเจ้า มุลศาสนา พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

1.4.2.2 สภาพทั่วไปของพุทธศาสนาในอาณาจักรสุโขทัย

สภาพทั่วไปของการนับถือศาสนาสมัยสุโขทัย ในระยะแรกก่อนการรับเอาพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์เข้ามานั้น ยังไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนพอจะยืนยันได้ว่า ศาสนาในสุโขทัยนั้น เป็นศาสนาใด แต่สันนิษฐานว่าคงจะมีคติความเชื่อปะปนกันหลายศาสนา ทั้งความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับวิญญาณนิยม* ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพุทธ ทั้งนิกายมหายานและหินยาน สภาพของการนับถือพุทธศาสนาในสุโขทัยได้ปรากฏชัดเจนใน 2 ระยะ คือ ระยะแรกในสมัยพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งเป็นระยะของการเข้ามาประดิษฐานพุทธศาสนาฝ่ายลังกาวงศ์ในสุโขทัย ระยะที่สองในสมัยพระมหาธรรมราชาธิราชไทย เป็นระยะที่พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองและแพร่หลายออกไปยังดินแดนใกล้เคียง

1.4.2.2.1 สภาพทั่วไปของพุทธศาสนาในสมัยพ่อขุนรามคำแหง

ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมี พ.ศ. 1822-1841

เป็นระยะที่พุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์กำลังแพร่หลายเข้ามาในดินแดนต่าง ๆ เช่น อาณาจักรสุโขทัย เมืองพิษณุโลก นครศรีธรรมราช ในระยะนี้สุโขทัยมิได้มีความสัมพันธ์ทางศาสนากับลังกาโดยตรง แต่ติดต่อผ่านจากเมืองอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งนครศรีธรรมราช** โดยปรากฏหลักฐานว่า ได้มีการอาราธนาพระมหาเถรสังฆราชจากนครศรีธรรมราชเข้ามาจำพรรษาอยู่ในวัดสุทัศน

* ความเชื่อและการนับถือภูตผี วิญญาณบรรพบุรุษ

** ตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 18 พญาศรีธรรมราชเป็นกษัตริย์นับถือพุทธศาสนาฝ่ายหินยาน นิกายลังกาวงศ์ ยุคนี้พุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ในตามพรลิงค์ (นครศรีธรรมราช) รุ่งเรืองมาก ชื่อเสียงของศรีธรรมโศกราช และตามพรลิงค์ คงจะเลื่องลือไปไกล ในฐานะที่เป็นกษัตริย์ทรงธรรม และเป็นเมืองพุทธศาสนาที่รุ่งเรือง จึงพออนุมานได้ว่า สุโขทัยคงจะทราบถึงกิตติศัพท์นี้ และมีความสัมพันธ์ทางศาสนากับนครศรีธรรมราชในเวลาต่อมา และในตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของสุโขทัยกับนครศรีธรรมราช ตั้งแต่พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ (โรจนราช) ที่เชิญเชิญพระพุทธลึงค์มาจากลพบุรีมาขึ้นนคร

ในกรุงสุโขทัย ตามข้อความในศิลาจารึกว่า ".....พ่อขุนรามคำแหงทรงทำโดยทาน
แก่มหาเถระสังฆราชปราชญ์เรียนไตรปิฎก ทลวกกว่ามุงครูในเมืองนี้ ทุกคนถูกแต่เมืองนคร
ศรีธรรมราช....."¹

การประดิษฐานพุทธศาสนาถึถิถังกางค์ เป็มศาสนาประจำ
อาณาจักรสุโขทัย แสดงให้เห็นเจตจำนงของฝ่ายปกครองที่จะประสานความเชื่อต่าง ๆ ที่มี
อยู่เดิมในท้องถิ่นรวมทั้งความเชื่อในเรื่องภูตผีปิศาจ เพื่อเป็นการสร้างเอกภาพทางความเชื่อ
ในศาสนา และวางรากฐานความเป็นปึกแผ่นให้แก่สังคม รวมทั้งเป็นการสร้างความชอบธรรม
ทางการเมือง ดังจะเห็นได้ว่า การรับปีกายลังกาวงศ์เข้ามายังสุโขทัย มิใช่การปฏิเสธความ
เชื่อดั้งเดิม และแนวความคิดคติความเชื่ออื่น ๆ โดยสิ้นเชิง แต่เป็นการผสมผสานความเชื่อ
เหล่านั้นเข้าด้วยกัน รวมเป็นพุทธศาสนาและความเชื่อแบบสุโขทัย โดยจะเห็นได้จากในขณะ
ที่สุโขทัยอาราธนาพระเถระมาจากนครศรีธรรมราช สร้างวัดอัฐฤทธิกบรพระพุทธธาตุ แต่ก็ยังปรากฏ
ความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาผีเทพดาประจำเขา พระชะงูง อันเป็นผีใหญ่ประจำเมือง ใหญ่กว่า
ผีทั้งหลาย² ความเชื่อที่ปะปนกันเช่นนี้ ทำให้ทางฝ่ายปกครองและประชาชนรวมกันอยู่ได้ด้วย
การประสานความเชื่อให้สอดคล้องกันเป็นพื้นฐาน สำหรับการยอมรับอำนาจของพระมหากษัตริย์
ในแนวทางของพระพุทธศาสนา จึงก่อรูปแบบการปกครองโดยอาศัยธรรมของพุทธศาสนาเป็น
หลัก³ ธรรมเป็นหลักการสูงสุดในศาสนาของพลเมืองทั่วเผ่าไทยและเผ่าอื่น ๆ พระธรรมนี้ไทย
รับมาจากพุทธศาสนาและอารยธรรมของอินเดีย แต่ได้ดัดแปลงให้เข้ากับชาติแบบไทย และได้
ยึดถือ เป็นหลักปรัชญาที่อยู่เบื้องหลังนโยบายและระบบสังคมไทยในยุคต่าง ๆ⁴

¹ ศิลาจารึกหลักที่ 1 ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง

² ๑

³ ถิตา สาระยา สุโขทัยในประวัติศาสตร์ เอกสารประกอบการสัมมนาการเมือง
และสภาพสังคมสมัยสุโขทัย 1-4 สิงหาคม 2527 หน้า 3-4

⁴ แฟรงค์ เรมโบคม์ "ศาสนาของพลเมืองในประวัติศาสตร์ไทย" สังคมศาสตร์ปริทัศน์

ทั้งนี้มิได้หมายความว่า ศาสนาถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองของผู้ปกครอง แต่เป็นการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เป็นอยู่ในขณะนั้น แนวความคิดของพุทธศาสนาซึ่งกว้างไกลที่แพร่หลายเข้ามา มิได้มีอิทธิพลจำกัดเฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นผู้ปกครอง หรือประชาชน แต่มีอิทธิพลต่อสังคมทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นพระมหากษัตริย์หรือประชาชน และ ได้แสดงออกมา เป็นเจตนารมณ์ร่วมกันระหว่างผู้ปกครองและประชาชน แนวความคิดพุทธศาสนาจากคัมภีร์และอรรถกถาต่าง ๆ ที่แพร่หลาย เข้ามาจะผสมกลมกลืนและถูกดัดแปลงให้เข้ากับสถาบันพระมหากษัตริย์จะ เห็นได้จากบทกวีที่สำคัญของกษัตริย์ คือการให้ความสนับสนุนต่อพุทธศาสนาด้วยการสร้างและบูรณะวัด กษัตริย์จะมีฐานะ เป็นองค์อุปถัมภ์พุทธศาสนา ดังปรากฏหลักฐานในจารึกวัดศรีชุม (หลักที่ ๒) ได้กล่าวไว้ดังนี้ "ถูกพหุพณศรัทธาพิศมัยผู้หนึ่ง ชื่อพหุพณรามราชปราชญ์รัฐธรรม กอพระศรีรัตนธาตุอันหนึ่ง ในศรีสัตนาตย์"¹ และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า ".....1214 ตกปีมะโรง (พ.ศ.1๐๑๕) พหุพณรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสัตนาตย์ สุขโขทัยนี้ ปลูกไม้ตาลได้สิบสี่เข้า จึงให้ช่างพันพระคาร สิบตั้งหว่างกลางไม้ตาลนี้ วันเดือนดับ เดือนออกแปดวัน วันเดือนเต็ม เดือนข้างแปดวัน ผูกไม้ครุ เกร มหาลเกร ขึ้นนั่งเหนือชะลารหินมี สุธธรรมแก่อุมาสก อุมาสิกา ผูกห้วยจำสิก....."²

จากข้อความข้างต้นนี้แสดงว่า พระมหากษัตริย์ทรงไม่พระทัยในการศึกษา เกี่ยวกับพุทธศาสนาเป็นอย่างดี และทรงอุปถัมภ์ศาสนาทั้งในด้านการสร้างศาสนสถาน และส่งเสริมประชาชนให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนา ผู้ปกครองและประชาชนต่างก็ร่วมมือกันในการสร้างศาสนสถานตลอดจนพระพุทธรูป ในเมืองสุโขทัยเต็มไปด้วยศาสนสถาน ภาระพุทธูปมากมาย ทั้งกลางเมือง และบริเวณใกล้เคียง ดังปรากฏในศิลาจารึกว่า "กลางเมืองสุโขทัยนี้มีพิหาร มีพระพุทธรูปทอง มีพระอัฐฐารส มีพระพุทธรูปอันใหญ่ มีพระพุทธรูปอันราม มีพิหารอันใหญ่ มีพิหารอันราม เบื้องตะวันตกของสุโขทัยนี้มีอรัญญิก... ในกลางอรัญญิกมีพิหารอันหนึ่ง

¹ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ 1/2 เอกสารสมัยสุโขทัย

² ๒.

บมใหญ่สูงงามแต่กมิ.....เปื่องตะวันออก.....มีพิหาร.....มีหัวนอน.....มีกุฎิพิหารปูครุอยู่
¹ และจารึกยังกล่าวถึงความศรัทธาในศาสนาของชาวสุโขทัย ทั้งชายและหญิงผู้รักษา
 ศีล ทำบุญทำทาน และถือศีลกันอย่างเคร่งครัดในระหว่างพรรษา ดังปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 1
 กล่าวไว้ว่า ".....คนในเมืองสุโขทัยนี้ มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน พ่อขุนรามคำแหงเข้าเมือง
 สุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเจ้า ท่วยปั่ว ท่วยนาง ลูกเจ้า ลูกขุน ทั้งสิ้นทั้งทลาย ทั้งผู้ชายผู้หญิง
 ผู้ท่วยมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีล เมื่อพรรษามุคน....."²

จากข้อความข้างต้นนี้ก็แสดงให้เห็นถึงเจตจำนงร่วมกันของ
 มุคคในสังคม นอกจากนั้นความร่วมมือกันระหว่างผู้ปกครองและประชาชนยังมีส่วนสำคัญต่อการ
 ขยายตัวของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างวัดและการกัลปนา เป็นการขยายชุมชน ดังเช่น
 พระมหาศรีศรัทธาจุฬามณี ทำบุญให้คนปลูกต้นไม้ให้สัตว์ทั้งหลาย ถวายแก่พระบรมธาตุ ดัง
 ปรากฏในจารึกหลักที่ 2 " เทวดาซื้อสัตว์ทั้งหลาย ไปรดอันเป็นต้นว่า คนอีก พระและหมู
 ทมา เป็ด ไก่ ทั้งท่านนกทุกปลา เนื้อ....."³ การสร้างวัดและการกัลปนาคือ "ให้วัด นอกจาก
 จะเป็นการสร้างศูนย์กลางความเชื่อให้ชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่และชุมชนเก่าแก่ดั้งเดิมแล้ว ยังเป็นการบุก
 เบิกทำป่าให้เป็นนา ทำนาร้างให้เป็นสวน หรือเป็นที่นาปลูกข้าวได้ขึ้นมารใหม่"⁴

¹ ทอสมุดแห่งชาติ เลขที่ 1/2 เอกสารสมัยสุโขทัย

² ข.

³ กรมศิลปากร "คำอ่านจารึกวัดศรีชุม (หลักที่ 2)" ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 จารึก
 กรุงสุโขทัย พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระราชประสิทธิ์คุณ ๐ เมษายน 2525 หน้า 32

⁴ สุโขทัยมักจะใช้คำว่า กัลปนามนุษย์ กัลปนาอาณานิสงส์ และกัลปนาใต้เขี้ยวไกรธาบุญ

⁵ อิศา สารยา "การปลูกข้าวและการเมืองในประวัติศาสตร์สุโขทัย" ศิลปวัฒนธรรม

กล่าวได้ว่า ในสมัยก่อนรวมคำแห่ง พุทธศาสนาสืบถึงกวางศ
ได้รับการนับถืออย่างแพร่หลาย โดยเป็นเจตนาร่วมกันทั้งฝ่ายผู้ปกครองและประชาชน โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งพระมหากษัตริย์ ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างเต็มที่ อันเป็นการแสดงออกในความ
ศรัทธาต่อศาสนาและเป็นประโยชน์ต่อสภาพทางการเมือง ในขณะที่รัฐเพิ่งก่อตั้งขึ้น ยังมีอำนาจ
ทางการเมืองการปกครองอยู่ในขอบเขตจำกัด จึงเป็นการหลีกเลี่ยงไม่ได้เลยที่รัฐจะต้องแสดง
ความห่วงใยและคำนึงถึงความประสงค์ของผู้ที่อยู่ในการปกครองของตน¹

1.4.2.2.2 สภาพทั่วไปของพุทธศาสนาในสมัยพระมหาธรรมราชาธิไทย

พุทธศาสนิกายลังกาวงศ์ยังเป็นที่นับถือของชาวสุโขทัย และ
มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงไปจากสุโขทัยในระยะแรก โดยมีหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์
ในกรุงสุโขทัยสนใจแสวงหาความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนิกายลังกาวงศ์จากดินแดนอันภายนอก
อาณาจักร เช่น จารึกหลักที่ 2 ศิลปจารึกวัดศรีชุม ได้กล่าวถึงการเดินทางไปตั้งบำเพ็ญพระ
มหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณี² และยังปรากฏเรื่องราวในตำนานพระธาตุขอมสมุทรกล่าวไว้ว่า
“ในกาลนั้น ยังมีเจ้าภิกขุ 2 คน เป็นลูกเจ้าเมืองสุโขทัยคนหนึ่งชื่อโนมทสี คนหนึ่งชื่อสมณะ
ไพสุตเขียนในเมืองอามุทธยามอรรณว แล้วก็มาอยู่ในสำนักมหาสังฆมหาราชมัตตพตในเมืองสุโขทัย
ที่นั่น.....”³ และในตำนานมฤคสาสนากล่าวว่า “เจ้าไททั้งสองนี้ เป็นลูกศิษย์มหาบรรพต
สังฆราชในเมืองสุโขทัย เจ้าไททั้งสองลงไปเขียนนิฎกตรัยทั้ง 3 ในเมืองอโยธยาโพ้น แล้ว
กลับสู่สำนักมหาบรรพตสังฆราชดังเก่า.....”⁴

¹ ธีรา สาระยา “การปลูกข้าวและการเมืองในประวัติศาสตร์สุโขทัย” ศิลปวัฒนธรรม
5 (1) : 34 พฤษภาคม 2526

² กรมศิลปากร ตำนานจารึกวัดศรีชุม หลักที่ 2 ประชุมจารึกภาคที่ 1 จารึกกรุงสุโขทัย
พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระราชประสิทธิ์คุณ 8 เมษายน 2515 หน้า 36

³ ตำนานพระธาตุขอมสมุทร พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าหญิงจามรวิวงศ์
2472 หน้า 4

⁴ พระพุทธพุกาม พระพุทธญาณเจ้า ตำนานมฤคสาสนา พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
หม่อมหลวงวงศ ธานีวงศ์ 17 ธันวาคม 2515 หน้า 102

นอกจากนี้ยังปรากฏว่าพระภิกษุทั้งสอง ได้เดินทางไปศึกษา
พุทธศาสนาที่เมืองพิน (เมาระตะมะ) และทำการอุปสมบทใหม่ ในสำนักพระมหาสวามีเจ้า เจ้าเรือน
ศึกษาพระธรรมวินัยอยู่ได้ ๕ พรรษา จึงเดินทางกลับยังสุโขทัย และได้บำเพ็ญศาสนกิจได้ ๕
พรรษา ได้พาพระสงฆ์ ๑ รูป เดินทางไปยังสำนักของพระมหาสวามี และทำการอุปสมบทใหม่
ดังปรากฏในตำนานมูลศาสนาแล้วว่า ".....เจ้าไททั้ง ๒ พี่น้องก็เขียนเอาธรรมปิฎกที่ ๓ กับ
ทั้งอุเทศใหม่ได้ ๕ วิชา แล้วก็อำลาวาสวามีเข้ามาสู่เมืองสุโขทัยนั้นแล.....เจ้าไททั้ง ๒
มาอยู่เมืองสุโขทัย ๕ วิชาแล้ว เมื่อจึงไปสู่สำนักแห่งอุทุมพรบุปผามหาสวามีเจ้าเจ้า เจ้าอาชาว
เจ้าทั้ง ๑ คน.....ไปสู่สำนักแห่งอุทุมพรบุปผามหาสวามีเจ้า แล้วขอบวชใหม่ทุกตนนั้นแล..."¹
ก่อนพระภิกษุทั้งหมดจะเดินทางกลับสุโขทัย ผู้นำของสำนักสงฆ์เมืองพิน ได้กล่าวต่อพระภิกษุ
สุโขทัยดังปรากฏในตำนานมูลศาสนาว่า ".....ดูราอาวสุทนต์ทั้งหลาย ศาสนาอันดูน่ามาแต่
ลังกาทวีปนั้น จะไม่มั่นคงในเมืองเม่งนี้มา จึงไปตั้งมั่นอยู่เมืองสุโขทัยใหม่ ต่อเท่า ๕๐๐๐ ปี
เหตุดังนั้น สุทนต์ทั้งหลายจึงเอาศาสนากลับไปตั้งในเมืองสุโขทัยใหม่เถิด"²

เกี่ยวกับพระเถระทั้งสอง นอกจากจะปรากฏในตำนานของเมือง
เชียงใหม่ดังกล่าวแล้ว ยังปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกวัดป่าแดงแผ่นที่ ๒³ เจ้าเมืองพระเจ้า
ถือไทยทรงนิมนต์พระมหาสุมนเถระมาซึ่งสุโขทัยในปี พ.ศ. ๑๙๐๔ จนกระทั่งพระสุมนเถระไปเมือง
เหนือเมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๒

สำหรับพระอโนมทัสสีนั้น ได้ปรากฏขึ้นในหนังสือไตรภูมิพระร่วง
ที่พระมหาธรรมราชาธิไทย ทรงพระราชนิพนธ์ โดยได้ระบุไว้ในงานแผนกเดิมว่า เป็นอาจารย์
องค์หนึ่งของพระเจ้าถือไทย⁴

¹ พระพุทธทศกาม พระพุทธญาณเจ้า ตำนานมูลศาสนา พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
หม่อมหลวงถวญ เดช สนิทวงศ์ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๑๕ หน้า ๑๙๓

² อ.

³ ศิลาจารึกหลักที่ ๑ ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑

⁴ กรมศิลปากร ไตรภูมิพระร่วงของพระยาธิไทย หน้า ๑๐

ภายหลังการเดินทางไปศึกษาพุทธศาสนาภายนอกอาณาจักรของ
พระสงฆ์ในพุทธศตวรรษที่ 20 แนวความคิดของพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญ
ต่ออาณาจักรสุโขทัย เช่น บทบาทต่อสถาบันกษัตริย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวความคิดเกี่ยวกับการ
เป็นจักรพรรดิและการเป็นราชาที่ดี ดังปรากฏในหนังสือไตรภูมิพระร่วงดังนี้ ".....สมเด็จพระ
มหาจักรพรรดิราชย์นี้เห็น ๓ วัฏฏะ วัฏฏะรวม วัฏฏะสอนคนทั้งหลายให้รู้ในธรรมเพียงดังพระพุทธเจ้า
มาเกิด และสั่งสอนโลกย์ทั้งหลายให้รู้ในธรรมได้.....๓ ก็สั่งสอนแก่ท้าวพระยาทั้งหลาย...
จงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมทั้งหลาย 10 ประการอย่าให้ขาด....."¹ นอกจากนี้ปรากฏความ
คิดต่าง ๆ เช่น บารมี พระอรหันต์ พระโพธิสัตว์ กรรมดี กรรมชั่ว เข้ามาผสมผสานกับบทบาท
ขององค์พระมหากษัตริย์ ตลอดจนยึดเอาพระเจ้าอโศกเป็นแบบฉบับในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา
ลักษณะเช่นนี้ปรากฏอย่างเด่นชัดในสมัยของพระมหาธรรมราชาธิไทย โดยพระองค์ทรงออกผนวช
ในปี พ.ศ. 1905 ในสำนักสงฆ์ของพระสงฆ์ที่มาจากนครศรีธรรมราช ดังข้อความตอนหนึ่งในจารึกหลักที่ 5
ว่า "แต่พระพุทธเจ้าเข้านิรพานมาถึงวันมาฆะวันได้สิ้นแก้วชัยทวี"² เมื่อออกผนวชพระองค์
ทรงมีพระราชปณิธานดังนี้ "แลบุญที่ออกมามหาบารมีอันมีต่อพระศาสนาพระพุทธเป็นเจ้าคราว
นี้ อาตมาไม่ปรารถนาจักรพรรดิสมบัติ ดินทรสมบัติ พรหมสมบัติ ปราสาท เป็นองค์พระพุทธเจ้า
นำลัทธิทั้งหลายข้ามไตรภพนี้เทอญ....."³ บทบาทของพระมหากษัตริย์ได้อาศัยแนวคำสอนของ
พุทธศาสนาเกี่ยวกับธรรมราชา หรือกษัตริย์ผู้ทรงธรรม* ได้กลายเป็นอุดมคติที่เด่นที่สุด บทบาท
ของพระมหาธรรมราชาธิไทยก็ได้สะท้อนให้เห็นการผสมผสานแนวความคิดของพุทธศาสนา

¹ กรมศิลปากร ไตรภูมิพระร่วงของพระยาธิไทย หน้า 110

² กรมศิลปากร คำอ่านจารึกวัดป่ามะม่วงหลักที่ 5 ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 จารึกสุโขทัย
พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระราชปรีดิธิคุณ ๐ เมษายน 2515 หน้า ๑๑-70

³ ฎ. หน้า 5๑

* แนวคิดเช่นนี้ยังเป็นอุดมการณ์ของพุทธราชาในสมัยต่อมา พระนามของพระมหากษัตริย์
มักจะเรียกว่าธรรมราชา หรือธรรมิกราช โดยจะปรากฏทั้งในด้านนาไทย กรุงศรีอยุธยา ธนบุรี
และรัตนโกสินทร์

คติซึ่งกว้างกับสถาบันพระมหากษัตริย์* นอกจากนี้แนวความคิดเหล่านี้ยังมีความสำคัญต่อการเสริมสร้างฐานะของกษัตริย์ ตลอดจนการสร้างความชอบธรรมทางการเมือง โดยจะศึกษาได้จากสถานการณ์ในการขึ้นครองราชย์ของพระมหากษัตริย์ชาวไทย

นอกจากนี้การออกไปศึกษาศาสนาของพระสงฆ์ของสุโขทัยยังมีส่วนต่อการแบ่งแยกคณะสงฆ์ในสุโขทัยออกเป็น 2 ฝ่ายคือ ฝ่ายคามวาสี** และฝ่ายอรัญญวาสี*** ทั้งนี้การแบ่งแยก เป็นอรัญญวาสีและคามวาสียังไม่แจ้งชัดว่าจัดขึ้นในสมัยพ่อขุนรามคำแหงหรือพระมหาธรรมราชาลิไทย แน่แน่นอนนัก¹

สภาพของพุทธศาสนาในสุโขทัย เป็นความผสมกลมกลืนระหว่างแนวความคิดของพุทธศาสนาซึ่งกว้างกับความคิดดั้งเดิม อันเป็นความกลมกลืนระหว่างธรรมกับชีวิตของชุมชน โดยมีธรรมเป็นหลักเกณฑ์ทางศีลธรรม เพราะเชื่อว่าถ้าประชาชนประพฤติอย่างถูกต้อง ฝนฟ้าและฤดูกาลที่เป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตก็จะเป็นไปด้วยดี และเทพารักษ์ผู้มีอำนาจก็จะลดบันดาลให้มีผลผลิตอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้ยังเป็นความกลมกลืนระหว่างสถาบันในสังคมโดยอาศัยธรรมเป็นสิ่งที่กำหนด ธรรมจึงเป็นหลักเกณฑ์ทางศีลธรรมและจริยธรรมของสังคม เป็นต้นว่า ถ้าสถาบันสงฆ์ประพฤติธรรมวินัยได้อย่างดีก็ เป็นเหมือนสิ่งคุ้มครองพระราชอาณาจักร ความบริสุทธิ์ของศาสนาจะชักนำให้ประชาชนหันเข้าหาพระธรรมและผู้ปกครองที่มีหน้าที่อุปถัมภ์ศาสนาอีกชั้นในธรรมสำหรับผู้ปกครอง ประชาชนก็จะสนับสนุนพิธีและอำนาจ

*โปรดดูใน ธรรมศักดิ์ พ่วงพิศ "พุทธศาสนากับการเมืองในประเทศไทยบางตอน
ประวัติศาสตร์ 1 : 31 มกราคม - เมษายน 2529

**พระสงฆ์ฝ่ายคามวาสี เรือนภามาคธ ศึกษาพุทธวินัยในพระไตรปิฎก และกัมภีร์ต่าง ๆ เป็นสำคัญ และเทศนาสั่งสอนประชาชน โดยทั่วไปมักพำนักอยู่วัดในเมือง และพระสงฆ์เหล่านี้เป็นพระสงฆ์คณะ เดิมของสุโขทัย

***พระสงฆ์ฝ่ายอรัญญวาสี คือพระสงฆ์ที่ไม่ตามป่า ยึดมั่นในการบำเพ็ญภาวนาหาความสงบ มีความเคร่งครัดในพระวินัย พระสงฆ์เหล่านี้มักอยู่ตามวัดในป่าและ เป็นคณะสงฆ์ซึ่งกว้างที่เข้ามาระยะหลัง

¹ดำรงศักดิ์ อายุวัฒนะ ประวัติศาสตร์การศาสนาและการพระศาสนาในประเทศไทย

ของผู้ปกครอง จึงอยู่ถึงแม้ว่าพิธีกรรมและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ อาจมีส่วนทำให้ประชาชนเกิดความ
ศรัทธาในพระมหากษัตริย์หรือผู้ปกครอง และมักจะกล่าวอ้างกันเสมอว่าองค์พระมหากษัตริย์นั้น
สูงส่งศักดิ์เทียมพระเจ้าต่าง ๆ อาจเป็นพระโพธิสัตว์หรือพระพุทธเจ้าในอนาคต แต่หากพิจารณา
อย่างละเอียดรอบคอบแล้ว สิทธิและอำนาจอันแท้จริงของพระมหากษัตริย์ ได้มาจากการที่พระสงฆ์
และ เสนาบดีปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งให้ถูกต้องตามธรรมสำหรับตน¹

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า สภาพของพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย ถึง
แม้ว่าจะได้รับแนวความคิดมาจากลัทธิฮินดูทางวงศ์ ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นศาสนาที่บริสุทธิ์ แต่เมื่อเข้า
มาผสมผสานกับความเชื่ออื่น ๆ จึงกลายเป็นพุทธศาสนาแบบสุโขทัยที่นับถือผีฟ้า เทวดา เชื่อ
เรื่องบาป - บุญ - กรรม เชื่อนรก สวรรค์ ยุคพระศรีอริย์ ยุคสุโขทัยจึงเต็มไปด้วยความ
เชื่อของพุทธศาสนาและปะปนกับความเชื่อดั้งเดิม โดยมีหลักฐานที่เห็นได้จากหนังสือไตรภูมิพระร่วง
ซึ่งในหนังสือได้กล่าวถึงโลกภูมิ นรกภูมิ สวรรค์ภูมิ แต่เพิ่มหลักฐานการทางศาสนาจริง ๆ นั้น
เน้นการเข้าถึงนิพพาน แต่กลับนำความเชื่อในยุคราชธานีเข้ามาแทนที่ในสมัยสุโขทัยต่อมา
ความเชื่อต่าง ๆ ค่อย ๆ ลดลงเหลือแต่เรื่องกฎแห่งกรรม เน้นหนักถึงการบำเพ็ญ²

กล่าวโดยสรุป เกี่ยวกับพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิก่อนการ
สถาปนาอาณาจักรล้านนาไทยนั้น เชื่อกันโดยทั่วไปว่าระบอบแรกได้แพร่หลายเข้ามาในราว
พุทธศตวรรษที่ ๑ ภายหลังการสังคายนาในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ถึงแม้ว่าจะไม่สามารถ
หาหลักฐานยืนยันได้อย่างแน่นอนก็ตาม แต่ความเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมในสมัยทวารวดี
ดังได้กล่าวไว้แล้วนั้น แสดงถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาเถรวาทที่แพร่หลายเข้ามาในดินแดน
แถบนี้ และ เป็นส่วนสำคัญต่อการก่อตัว พัฒนา และขยายตัวของวัฒนธรรมทวารวดี ตั้งแต่
พุทธศตวรรษที่ 12-16 ภายหลังการสลายตัวของทวารวดี อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ และ

¹ แฟรงค์ เรย์ไมลด์ส์ "ศาสนาของพลเมืองในประวัติศาสตร์ไทย" สังคมศาสตร์ปริทัศน์

2 (๑) : 60 สิงหาคม 2514

² กลุ่มนักศึกษารุ่นปี 1 คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร "ประวัติศาสตร์สุโขทัย
จะไม่ทางไหน" โบราณคดี 6 (๑) : 140 พฤษภาคม 2519

พุทธศาสนายานได้แพร่หลายเข้าสู่ภูมิภาคส่วนนี้ ผ่านมาทางอาณาจักรศรีวิชัย และอาณาจักร
 กัมพูชา ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา อิทธิพลทางวัฒนธรรมของพราหมณ์ - พุทธศาสนา
 ยาน กระจายอยู่ทั่วไป แต่ก็ไม้อาจทำลายวัฒนธรรมของทวารวดีที่วางอยู่บนพื้นฐาน
 ของพุทธศาสนาหินยานที่ฝังแน่นอยู่ในดินแดนแถบนี้ได้ จึงกลายเป็นการผสมผสานปะปนกัน จน
 กระทั่งพุทธศตวรรษที่ 18-19 พุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์ได้แพร่หลายเข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียง
 ได้ การเข้ามาของเถรวาทลังกาวงศ์ในระยะนี้ นับว่าเป็นการเข้ามาในเวลาที่เหมาะสม
 สอดคล้องกับความต้องการของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ได้รับการยอมรับอย่างรวดเร็ว และ
 กว้างขวาง กลายเป็นศาสนาที่ฝังรากลึกในสังคมแถบนี้¹ พุทธศาสนิกายลังกาวงศ์ได้เข้ามามี
 บทบาทสำคัญในอาณาจักรต่าง ๆ เช่น พุกาม นครศรีธรรมราช และสุโขทัย

ในขณะที่เดียวกันนี้ พุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์ได้เผยแพร่เข้า
 มาในดินแดนแถบนี้ก็เป็นระยะเวลาที่กำลังปรากฏการก่อตั้งชุมชนของคนไทยขึ้นตามแถบลุ่มแม่น้ำ
 เจ้าพระยาทางตอนบนและตอนล่าง พุทธศาสนาจึงเข้ามาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมของ
 ท้องถิ่น พุทธศาสนาได้มีส่วนสำคัญที่สร้างความสัมพันธ์ของชุมชนแต่ละชุมชนในฐานะต่างกัน นับถือ
 ศาสนาเดียวกัน ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาจึงนำไปสู่การเดินทางไปเผยแพร่ศาสนา และศึกษา
 ศาสนาของกลุ่มพระสงฆ์ นับ เป็นการขยายแนวความคิดทางศาสนาจากกลุ่มชนหนึ่งไปยังชุมชนอื่น

¹ สายชล วรรณรัตน์ "ละโว้ก่อนสมัยอยุธยา" รวมบทความประวัติศาสตร์ 2 : 112

บทที่ 2

พุทธศาสนาในล้านนาไทย

สภาพทั่วไปของพุทธศาสนาในล้านนาไทยก่อนการรับเอาอิทธิพลจากวงศ์

1. ความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนาไทยก่อนการนับถือพุทธศาสนา

ก่อนที่ชาวไทยจะรับนับถือพระพุทธศาสนา สันนิษฐานว่า เดิมคงจะนับถือผีหรือวิญญาณ^{1,2}

คนในล้านนาไทยก็น่าจะมีลักษณะคล้ายคลึงกัน ถึงแม้ว่าไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจน เกี่ยวกับลักษณะความเชื่อดั้งเดิมของคนล้านนาไทยก่อนการยอมรับนับถือพุทธศาสนาว่าเป็นเช่นไร แต่ก็สามารถศึกษาได้จากลักษณะของความเชื่อดั้งเดิมที่ยังคงปรากฏอยู่แม้ว่าจะนับถือพุทธศาสนาแล้ว หรืออาจศึกษาได้จากความเชื่อดั้งเดิมของชนชาติไทยกลุ่มอื่น โดยบางกลุ่มยังคงรักษาความเชื่อดั้งเดิมของตนอยู่เช่น พวกไทยดำ และลักษณะความเชื่อที่คล้ายคลึงกันของกลุ่มชนชาติไทยที่เข้ามาตั้งอาณานิคมในดินแดนสุวรรณภูมิ

¹ สมเด็จพระมหาคณาจารย์ราชานุภาพ "ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ"

ใน ประวัติศาสตร์และการเมือง หน้า 25

² ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น : พ.ศ. 2325-2416

หน้า 28

* ปัจจุบันอยู่ในเวียงตานมตอนเหนือ พวกไทยดำยังไม่รับนับถือพุทธศาสนา ยังคงรักษาความเชื่อทางศาสนาดั้งเดิมของไทยอยู่มาก

ลักษณะความเชื่อของชนชาติไทยหลายกลุ่ม* มีความเชื่อกันอย่างถึงกันคือการนับถือผี เจ้าที่ เจ้าทาง ซึ่งเรียกว่า "เสียด" และสืบบรรพบุรุษเรียกว่า "คำ" นอกจากนี้ยังเชื่อถึงเทวดาที่เป็นบรรพบุรุษดั้งเดิมของตน คือพญาแถน หรือปู่แถน ย่าแถน หรือปู่เฮน ย่าเฮน และเชื่อว่าพวกตนรับเชื้อสายมาจากพวกแถน**

ลักษณะความเชื่อเหล่านี้ได้ปรากฏในวรรณกรรมและชนบทประเพณีของชนชาติไทยหลายกลุ่ม เช่น วรรณกรรมเรื่องพระยาเจือง หรือท้าวกุ้ง หรือเจือง*** ในวรรณกรรมเรื่องผี

*ไทยลาว ไทยลื้อ ไทยดำ ไทยขาว ไทยเขมร ไทยแดง ไพรตอุจิตร ภูมิศักดิ์ ไร้ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ

**พญาแถนซึ่งเป็นเทวดาตามสวรรค์ที่มีอำนาจดลบันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล มีอำนาจเหนือธรรมชาติ จิตร ภูมิศักดิ์ ได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับเรื่องแถน มีหลักฐานชัดเจนว่าวรรณคดีด้านช้างโบราณว่า พวกที่อยู่ทางเหนือขึ้นไปล้วนเป็นพวกแถน พวกที่อยู่เหนือเมืองแถน (เขื่อนเมียนซุ) ขึ้นไปเคยมีคติเมื่อคิดว่าตนเป็นพวกแถน เป็นชั้นสูงกว่าคนทางใต้ซึ่งเป็นพวกผีฟ้า (แถน : เทวดาบนสวรรค์, ผีฟ้าคือเทวดาบนพื้นโลก) ด้วยเหตุนี้มีบรรดาเจ้าเมืองต่าง ๆ ของไทยทางเหนือสุดที่ปรากฏในวรรณคดีท้าวกุ้งหรือขุนเจืองของล้านช้าง จึงมีชื่อว่าแถนทั้งสิ้น เช่น แถนล่อ เมืองกาหลง, แถนคำ แถนโกโก ฯลฯ

***นายสีลา ชีรวงศ์ ได้กล่าวถึงเรื่องราวของพระยาเจืองว่า เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายในสมัยล้านนาและล้านช้าง และมีชนชาติไทยทางตอนเหนือหลายกลุ่มที่ยกย่องว่าพระยาเจืองเป็นบรรพบุรุษของตน และมีวีรกรรมกล้าหาญ ชื่อของพระยาเจืองจึงปรากฏอยู่ในตำนานต่าง ๆ เช่น ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ตำนานเมืองพะเยา ตำนานเงินยางเชียงแสน ตำนานพระยาเจืองประวัติศาสตร์ของไทยได้อ้างถึงทศกัณฐ์ เป็นปฐมกษัตริย์เป็นผู้รวบรวมเมืองต่าง ๆ ในสิบสองปันนาเข้าด้วยกัน เป็นอาณาจักรเดี่ยว สำหรับในด้านมาต่านพระยาเจือง มีลักษณะเป็นนิทานทางศาสนาพุทธสั่งสอนทางปฏิบัติ ทางการครองเรือน และในล้านช้างเขื่อนเรื่องพระยาเจืองเป็นคำโคลง และเป็นความเชื่อถึงเดิมต่าง ๆ มีเนื้อหาเกี่ยวกับทางโลก จนถูกห้ามนำมาเผยแพร่ในวัด เว้นแต่ในงานบุญถึงไฟอย่างเดียว โดยอ้างว่าหนังสือนี้เป็นเรื่องของคนบาปหนาตาโหด เป็นเรื่องนอกศาสนาไม่ใช่เรื่องของพระโพธิสัตว์ มีแต่พรหมการตีมหาเมธาสุรา และคหิณยานับถือผี

กล่าวถึงการเช่น ฝัฒ้า ฝัเลื้อเมือง การดื่มสุรา นอกจากนี้ยังกล่าวถึงเทวอารักษ์หน้าเมือง ซึ่ง น่าจะเป็นความ เชื่อความคิดของอิน เตียผสมกับชนพื้น เมืองโดยเฉพาะชนชาติลาว เชื่อกันว่าอินทเทีย ความเชื่อนี้มีอยู่ก่อนแล้วจึงผสมกับความเชื่อ เชื่อกเทวดา พระอินทร์ ของอินเตียในระยะหลัง¹

เรื่องขุนเจืองที่เป็นวีรบุรุษของคนไทยหลายกลุ่ม จนไม่สามารถจะระบุได้ว่าเรื่อง นี้เริ่มออกมาจากกลุ่มไหนก่อน แต่การที่เรื่องนี้ปรากฏอยู่ในตำนานพื้นเมืองของคนไทยกลุ่มต่าง ๆ ย่อมแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีมาแต่โบราณกาล จนมีความเชื่อ ถือในวีรบุรุษคนเดียวกัน²

นอกจากเรื่องของพระยาเจืองหรือท้าวผู้่ง ที่กล่าวถึงการบูชาผีบรรพบุรุษและผี ประจำเมืองของคนไทยกลุ่มต่าง ๆ ทางตอนเหนือแล้ว หลักฐานเกี่ยวกับการนับถือผีก็ยังมี ปรากฏในกลุ่มคนไทยในอาณาจักรสุโขทัย ดังปรากฏในศิลาจารึกสมัยสุโขทัยหลักที่ ๑ จารึกวัด มหาธาตุ พ.ศ. 1935 ได้จารึกคำสาบานระหว่างพญาไสธโรไทยกับกษัตริย์แห่งรัฐข้างเคียง โดยอ้างคำพ้อง³ เป็นพยานดังนี้ ".....แต่ม้าผู้ใด บ่อ ชื่อไชว ให้ผีมันตั้งเชื้อใหญ่ เขาภูคา เขาผาแดง ผาแดง ผ่องแผ้วพระศักดิ์ พระสอ เชื้อหลานขางพาน บุตรมัน หนีบหัวแลนตง ตั้งปู่เจ้าพระขงเขาอันยอง พระศรี มีบางพระศักดิ์ อารักษ์ทุกแห่งแดงตาตุ สองปู่หลานรักกัน มิผู้ใดบ่อชื่อ จ่งผีผู้่งนี้หักก้าน้าวคอดอ่าเป็นพญาเถิงเจ้า....."³ คำสาบานในศิลาจารึกหลักนี้ ยังมีตอนต้นที่อ้างถึงบรรพบุรุษมากมาย เช่น ฝัปผาค่า ปุ่นจิด ขุนจอต ปู่พญาศรีอินทราทิตย์ ปู่ พญามาน ปู่พญารามราช ปู่พญาเลอไทย ปู่พญาจันท์ม ปู่พญามหาธรรมราชา พ่อเจ้าเมือง พ่อเลอไทย

¹ อานันท์ กาญจนพันธุ์ ตำนานพระยาเจือง : การศึกษาทางประวัติศาสตร์เล่ม 1 (อ้างอิงมาจาก The Still Point and the Turning World : Towards the Structure of Northern Thai Religion. p.25 by Gehan Weyerewardene)

² สุจิตต์ วงษ์เทศ "สิบสองพันนา" ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ : 110, 2527

³ คำ คือผีบรรพบุรุษ พงศ์ไพบูลย์ คือราชวงศ์

³ ประชุมศิลาจารึกภาคหนึ่ง จารึกหลักที่ ๑ วัดมหาธาตุ

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า ความเชื่อดั้งเดิมของชนชาติไทยหลายกลุ่ม วางอยู่บนรากฐานของผีบรรพบุรุษและมีเชื้อเมืองหรือผีหลักเมือง คนในตำนานชาวไทยก็เช่นเดียวกัน ความเชื่อดังกล่าวได้ปรากฏมากมายในบทละครนิพนธ์ประเพณี* และวิถีการดำเนินชีวิต** สะท้อนให้เห็นความเชื่อดั้งเดิม ถึงแม้ว่าจะซบมับถือพุทธศาสนา จากการศึกษาเอกสารตำนานประเพณีศาสตร์*** ได้ชี้ให้เห็นผลผลิตที่มีคุณค่าความหมายอันเป็นสัญลักษณ์ของสังคม เรื่องราวในเอกสารดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นค่านิยม กติกาความเชื่อของสังคมนั้นจากแง่มุมของท้องถิ่นและพื้นบ้านพื้นเมือง¹

ก่อนการสถาปนาอาณาจักรล้านนาไทยในพุทธศตวรรษที่ 19 ชุมชนต่าง ๆ ตามแถบลุ่มแม่น้ำโขง แม่น้ำกก แม่น้ำอิง และแม่น้ำปิง เป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ

* ประเพณีประจำปี เดือน ๑ เดือน (เดือนมิถุนายน) มีประเพณีเลี้ยงผีปู่ย่าตายาย ประเพณีโพนผีผด - ผีเม้ง ประเพณีเลี้ยงผีขุนน้ำ และยังมีประเพณีท้องถิ่นอีกมากมาย เช่น การเลี้ยงผีปู่และย่า และการบูชาเสาอินทขิลในเมืองเชียงใหม่

** ความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติ ความเชื่อในเจ้าที่เจ้าบ้านผีผดผีตอเมืองกันมา ถ้าไม่กระทำจะเกิดอาเพศ ความเชื่อเรื่องผีผดผีเป็นการกระทำไม่ถูกต้องตามกฎหมาย เช่น ผีป่า ผีบ้าน ผีเมือง ผีคต ผีคตอชญา ไปรคต ทวี เปื่อนแก้ว ประเพณีเดิม สำนักพิมพ์ ประเพณีวิทยา จังหวัดเชียงใหม่

*** แม้ว่าตำนานประเพณีศาสตร์จะได้รับอิทธิพลการเขียนแบบลังกา เอกสารดังกล่าวก็มีลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นอยู่มาก การสร้างลักษณะเฉพาะท้องถิ่นในตำนานประเพณีศาสตร์ เช่น ได้จากการผนวกจากศัพทนอกถ่าเข้าเป็นส่วนหนึ่งนั่นเอง และ เป็นการกระทำเพื่อสร้างความสัมพันธ์กับเวลาและสถานที่ในประเพณีศาสตร์ด้วย ไปรคตศึกษาเพิ่มเติมจาก เดวิด เด รียอาจ "การเขียนประเพณีศาสตร์โดยแบบตำนานและพงศาวดาร" และ อาณันท์ กาญจนพันธ์ "ตำนานประเพณีศาสตร์และลักษณะความคิดทางประเพณีศาสตร์ในล้านนาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20 และ 21" ในวารสารธรรมศาสตร์ 1 : 2-3 มิถุนายน - กันยายน 2517

¹ อิศา สาระยา "การศึกษาบทบาทและหน้าที่ของตำนานประเพณีศาสตร์ในพัฒนาการทางประเพณีศาสตร์ของอาณาจักรเชียงใหม่" ใน รวมบทความประเพณีศาสตร์ เล่มที่ 6 หน้า 77

แต่ละชุมชนต่างก็มีตำนานเล่าขานเกี่ยวกับบรรพบุรุษและสถานที่
ให้ตัวมาตั้งหลักแหล่ง ชุมชนเหล่านี้ต่างก็มีบรรพบุรุษ และเจ้าที่เจ้าทางประจำแต่ละชุมชน
การยกย่องบรรพบุรุษ การบูชาเจ้าที่เจ้าทาง และอำนาจเหนือธรรมชาติ เหล่านี้เป็นสิ่งที่ยอมรับ
กันในตำนานทั้งสิ้น

ความเชื่อดังเดิมได้สูญหายไป และมีบทบาทของความเชื่อของชุมชนอย่าง
กว้างขวางนอกจากจะเป็นการยอมรับอำนาจเหนือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แล้ว ยังช่วยสร้างไมตรี
ขยายความเชื่อดังเดิมคือ การศึกษาทางศาสนา เรื่องที่อาศัยความเชื่อทางศาสนา ชุมชน
ต่าง ๆ ได้พัฒนาเป็นหน่วยการเมือง ในระยะแรกเกิดขึ้นโดยอาศัยอำนาจในอำนาจเหนือ
ธรรมชาติ สิทธิธรรมในการปกครองของผู้นำชุมชน ซึ่งสัมพันธ์กับบรรพบุรุษและผีเจ้าเมือง
ซึ่งเป็นแหล่งอำนาจสูงสุด ผู้นำชุมชนแต่ละกลุ่มต่างอ้างอำนาจเหนือผีเจ้าเมือง
จากศักดิ์ศรีความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชน ตามที่มีการบันทึกไว้ในตำนานประวัติศาสตร์ ที่ได้เก็บ
เรื่องราวของกลุ่มคนที่นับถือกันอันญาติ เคารพเลื่อมใส และยอมรับผู้นำทางวัฒนธรรมหรือว่าชุมชน
ชุมชนคนเดียวกัน เช่นชุมชนที่นับถือลาวจังกราช เป็นต้นตระกูลของตน ดังหลักฐานแห่งอยู่เมืองน่าน
บริเวณลุ่มแม่น้ำสาย ชุมชนที่นับถือขุนเจืองอยู่เมืองพะเยา บริเวณลุ่มแม่น้ำอิง¹ ดังเช่นในสมัย
พระเจ้ามังรายได้อ้างสิทธิธรรมเหนือดินแดนโดยอ้างบรรพบุรุษ ซึ่งปรากฏในตำนานพื้นเมือง
เชียงใหม่ดังนี้ "..... मैंเขาเป็นเชื้อชาติแต่ปู่หม่อมญ่เจ้าพระยาลาวจังกราชก็ดี เชื้อเขาดี
ดิดปลายเจ้าลาวครองลาวช้าง มได้น้ำพุทธารีเขกพัดตัวสักคน....."² ในสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน

"ความเชื่อนี้เกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติที่ไม่มีใครรู้จักหรือพิสูจน์ได้จริง และไม่ถ้า
จะพิสูจน์เนื่องจากจะต้องมีอันเป็นไปดังปรากฏในคำแห่งสาป ที่อ้างการลงโทษของอำนาจเร้นลับ
เช่นเงือกกิน (พญานาคกิน)

¹ อิศา สาระยา "การศึกษามหาบทและหน้าที่ของตำนานประวัติศาสตร์ในการพัฒนาการ
ทางประวัติศาสตร์ของอาณาจักรเชียงใหม่" ใน รวมบทความประวัติศาสตร์ เล่มที่ ๑ หน้า 74

² คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า ๑

พ.ศ. 1945-1905 กษัตริย์เมืองเชียงใหม่ทรงกระทำพิธีสืบชะตาเมือง โดยประกอบพิธีกรรม
อัญเชิญพระพุทธรูปอานาจจากบรรดาผีและเทพารักษ์ตามเมืองสำคัญเช่น เชียงใหม่ เชียงราย
เชียงใหม่ พร้อมทั้งอัญเชิญบรรพบุรุษมาช่วย¹

นอกจากนี้ฐานะความชอบธรรมและความมั่นคงของชุมชนยังขึ้นอยู่กับอำนาจเหนือ
ธรรมชาติ จะสังเกตได้จากการกำเนิดเมืองต่าง ๆ เช่น ทริภุญชัย เชียงแสน เชียงราย
เชียงใหม่ ที่อ้างถึงการสร้างของฤาษีและพญานาคมีการประกอบพิธีกรรมบูชาฤาษี ดังเช่นข้อความ
ในจารึกภูผาพระฤาษีในฐานะ เป็นสิมรพญาราชของเมืองเชียงใหม่² การกล่าวอ้างถึงฤาษีสุเทพ³
ที่เชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษและผู้นำชุมชนเช่นลัวะ ในตำนานฤาษีเป็นผู้มีบทบาทอย่างมากในการสร้าง
ชุมชนดั้งเดิมในดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำปิง และตำนานยังได้กล่าวถึงบทบาทของพญานาคที่มีส่วนสำคัญ
ในการสร้างและทำลายเมือง ดังเช่น เวียงล้านนา เวียงโยนกนาคนันท์** ที่ล่มจมกลายเป็น
หนองน้ำใหญ่

ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมในการปกครองของผู้นำ กับการทำพิธีบูชา
สิมรพญาราชและผีประจำเมือง อำนาจเหนือธรรมชาติทั้งหลายจะ เป็นการสร้างความชอบธรรม
ทางการเมืองและความมั่นคงของชุมชน ซึ่งทำให้ความ เชื่อดั้งเดิม เหล่านี้กระจายอยู่ทั่วไปในสังคม
ล้านนาไทย และได้ผสมผสานกับคติความ เชื่อของพุทธศาสนาที่เผยแพร่เข้ามาในระยะหลัง

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 40

² คำ ทองคำวราช ศึกษาจารึกบนฐานฤาษีธรรมฤค ใน โบราณคดี ฉบับที่ 3-4 หน้า 35-30

* ฤาษีสุเทพ หรือวาสุเทพอยู่ดอยด้อย (ดอยบุรพต) ต่อมาเสียกว่าดอยสุเทพและไภยศรี-
นิมานเทวินต์ ได้กล่าวถึงฤาษีองค์นี้ว่า เดิมเป็นชาวป่า เสา่อน อยู่แถบภูเขาไก่แก้วแม่น้ำปิง เป็นลูกปู่และ
ย่าแสะ เผ่าลัวะ ต่อมาได้ถือเอาเพศเป็นฤาษี ใช้ชีวิตบำเพ็ญญาคณานัติอยู่ใต้ดอยสุเทพ

** เรื่องราวของเวียงล้านนา ปรากฏอยู่ในตำนานสุวรรณคำแดง และเวียงโยนกนาคนันท์
ในตำนานสิงหนวัติ ได้กล่าวถึงการกระทำผิดต่ออำนาจเหนือธรรมชาติที่คล้ายคลึงกันโดยชาวเวียง
ล้านนาถิ่นปลาสา (ตะพานน้ำ) เพื่อก ชาวโยนกภิกขิปลาไหลเพื่อกทำให้บ้านเมืองต้องถล่มทลาย
การกระทำผิดธรรมชาติชาวล้านนาถือว่าเป็นเรื่อง "ผิด" (อาถรรพ์) ไม่ควรกระทำ

วัฒนธรรมแบบทสิญชัย* ได้มีอิทธิพลอยู่อย่างมากมายต่อดินแดนทั้งในกลุ่มแม่น้ำโขง และในเขต จังหวัดเชียงราย อันเป็นต้นตอที่นำมาตั้งแก่งบ้านนา¹

การรับนับถือพุทธศาสนาในล้านนาไทย ได้เริ่มปรากฏชัดเจนขึ้นในตอนต้นราชวงศ์มังราย ภายหลังการสถาปนาอาณาจักรล้านนาไทยในพุทธศตวรรษที่ 19 โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่พระเจ้ามังรายสามารถยึดเอาอาณาจักรสุโขทัย ซึ่งเป็นศูนย์กลางความเจริญทางศาสนา และวัฒนธรรมเข้ามาไว้ในอำนาจ จึงเป็นเหตุให้อาณาจักรล้านนาไทยรับเอาวัฒนธรรม** และพุทธศาสนาจากทสิญชัย ด้านานมูลศาสนานี้ได้กล่าวว่า เรื่องราวพระเจ้ามังรายเมื่อพิชิตเมืองทสิญชัยแล้ว โปรดให้มีการซ่อมปฏิสังขารพระธาตุทสิญชัยเดิม ซึ่งเป็นเจดีย์เหลี่ยมให้เป็นรูปทรงกลม*** ซึ่งปรากฏในหนังสือศาสนาดังนี้ ".....ชุมนุมพร้อมกันแปลงที่รักษาธาตุเจ้าให้มั่นคง จึงให้คนทั้งหลายนำเอาหินมาแก้ซึ่งพร้อมกันก่อครอบให้กลม มิให้เป็นดังภูเขาเหมือนดังเมื่อก่อนนั้น....."²

ในระยะต้นราชวงศ์มังราย อาณาจักรล้านนาไทยได้รับเอาวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาที่สืบทอดมาจากอาณาจักรทสิญชัย จึงเห็นว่าพระเจ้ามังรายจะสถาปนาเมืองเชียงใหม่ให้เป็นศูนย์กลางทางการเมือง แต่ทสิญชัยยังมีความสำคัญในฐานะศูนย์กลางทางศาสนา

*หลักฐานที่สำคัญทางโบราณคดีที่แสดงถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมทสิญชัยต่อพระพุทธรูปก่ออิฐถือปูนขนาดใหญ่ที่บ้านโพธิ์ชัย และพระพุทธรูปก่ออิฐถือปูนที่วัดบ้านเวียงเดิม พระพุทธรูปทั้งสององค์ เป็นพระปางมารวิชัย สัณฐานวิชัย และมีเค้าพักตร์ใกล้เคียงกับพระพุทธรูปแบบทสิญชัยมาก

¹หน่วยศิลปากรที่ 4 เชียงใหม่ "โบราณสถานในแก่งบ้านนา" ใน ล้านนาไทย หน้า 290

**คนในล้านนาไทยได้ดัดแปลงคำสุบ สดแปลงเพื่อเขียนภาษาไทยยวน ต่อมาเรียกว่าดังเมือง จนถึงปัจจุบัน เอกสารเก่าที่สูญหายไปอยู่ในปัจจุบันคือจารึกลายทอง เขียนขึ้นในปี พ.ศ. 1919

***เจดีย์ทรงกลม เป็นรูปแบบของเจดีย์แบบพื้นเมืองของล้านนา และเป็นแบบที่สร้างขึ้นตามประเพณี ต่อมาอาจมีการเปลี่ยนแปลงบ้างแต่ไม่มากนัก

³พระพุทธพิกุล พระพุทธรูปแก้ว ตำนานมูลศาสนา หน้า 107

จะเห็นได้จากพระมหากษัตริย์ล้านนาไทยหลายพระองค์ ทรงให้ความเคารพบูชาพระธาตุ
หริภุญชัย¹

และจากเรื่องราวเกี่ยวกับพระเจ้ามังรายทรงได้พระเสด็จมณี หรือพระแก้วขาว*
จากการรบนะลำพูน มาเป็นพระพุทธรูปสำคัญประจำพระองค์ตลอดมา ต่อมาได้นำมาประดิษฐาน
ไว้ที่วัดเชียงมั่น ถึงแม้ว่าในระยะหลังจากการพิจารณาศึกษาทางโบราณคดี พระเสด็จมณีไม่ได้
เป็นศิลปะสกุลช่างละโว้ แต่เป็นศิลปะเชียงแสนรุ่นหลัง แต่การกล่าวอ้างของตำนานเกี่ยวกับ
พระเสด็จมณีเป็นพระพุทธรูปประจำอาณาจักรหริภุญชัย และสืบทอดมาถึงอาณาจักรล้านนาไทย
ย่อมแสดงให้เห็นถึงการยอมรับว่าล้านนาไทย ได้รับเอาวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาจากหริภุญชัย

ภายหลังการผนึกหริภุญชัยเข้ามาไว้ในอาณาจักร พระเจ้ามังรายได้พยายามผสม
แนวความคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับความเชื่อของพุทธศาสนา ดังเช่น เชื้อเรื่องรุกขเทวดา
ศักดิ์สิทธิ์อยู่รักษาไม้เถา เหวตานั้นมักให้คุณแก่คนทั้งหลาย และพระเจ้ามังรายได้สร้างพระพุทธรูป
เจดีย์บริเวณไม้เถาที่มีชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่** ดังปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวไว้ว่า
".....แล้วจึงมาหาช่างไม้ผู้ชื่อกานโถม มาแล้วก็อกระทำยังพระพุทธเจ้า 5 พระองค์ นิ่ง
3 องค์ ยืน 2 องค์ องค์หนึ่งใหญ่เท่าตนเจ้ามังราย....."² ลักษณะการนับถือพุทธศาสนาใน
สมัยตอนต้นราชวงศ์มังรายที่มีการผสมผสานแนวความคิดทั้งสองนี้ ปรากฏชัดยิ่งขึ้นจากการสร้าง
ศาสนวัตถุ ปูนียสถานต่าง ๆ ทางพุทธศาสนา เช่นภายหลังการสร้างพระพุทธรูป 5 องค์ แล้ว
พระเจ้ามังรายได้อธิษฐานขอให้ผดุงดูแลการสร้างพระพุทธรูปนี้ตลอดมาตลอดให้พระองค์มีอำนาจ

¹ ชิงละ วรณภัย ตำนานพระธาตุเจ้าหริภุญชัย หน้า 8

* พระเสด็จมณี มีประวัติกล่าวถึงการสร้างอยู่ในตำนานรัตนทิพวงศ์ เป็นแก้วผลึกสีขาว
ขุ่น เคยเป็นพระพุทธรูปที่พระนางจามเทวีทรงนำมาจากเมืองละโว้ เมื่อครั้งเสด็จมาครองเมือง
หริภุญชัยจึงมีผู้เชื่อกันว่า พระแก้วขาวเป็นพระพุทธรูปสกุลช่างละโว้ ซึ่งที่แท้เป็นพระพุทธรูปสกุล
เชียงแสนรุ่นหลัง หรือ เชียงใหม่

** ก่อนที่พระเจ้ามังรายจะสร้างเมืองเชียงใหม่ พระองค์ทรงสร้างวัดประทับชั่วคราวอยู่ที่
เวียงกุมกาม หรือปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอสарภี จังหวัดเชียงใหม่

² คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 21

มีอำนาจเหนืออาณาจักรมอญ ถ้าหากมอญยอมอ่อนน้อมต่อพระองค์แล้ว พระเจ้ามังรายก็สร้างวิหารถวายพระพุทธรูป¹ ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่า พุทธศาสนาได้ถูกนำมาแทนการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์อำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งไม่แตกต่างไปจากวิญญาณของบรรพบุรุษ และมีประจำเมืองที่จะต้องเช่นสร้างบูชาเกี่ยวกับความเชื่อ

นอกจากนี้การสร้างเมืองเชียงใหม่ของพระเจ้ามังราย ทรงเลือกบริเวณที่ราบระหว่างดอยสุเทพกับแม่น้ำปิง โดยถือเอาลักษณะชัยภูมิที่เป็นมงคล 7 ประการ โดยมีประการที่สำคัญคือการต่อสู่ระหว่างเนืองพานเฟือก 2 ตัวกับฝูงสุนัข โดยสุนัขไม่อาจเอาชนะเนืองพานเฟือกได้ ดังปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่าว่า ".....เมื่อตัวนั้นได้ต่อสู้ซึ่งสุนัขยังเกิดหิวนิมานะ มีความเกรงขามยำงกลัว ก็ขี้นั่นออกมาหาหมา หมาทั้งหลายก็กลัวถั่นหนี บ่อาจขบยังพระยาเนืองนั้นได้"² โดยเชื่อว่าถ้าหากผู้ใดมาตั้งเมืองบริเวณนี้ก็จะสามารถชนะศัตรูได้ นับเป็นมงคลประการหนึ่งในบรรดาชัยมงคล 7 ประการ และชัยมงคลที่สำคัญประการสุดท้ายคือ ".....แม่น้ำระมิงไหลมาแต่อย่างสงอันพระพุทเจ้าเมืองยังทรงทราบคน ได้มาอาบในดอยอย่างสงไหลออก เป็นขุนน้ำระมิงค์กายวันออกเรื่อย....."³ และยังปรากฏว่า เมืองเชียงใหม่นี้เป็นที่ตั้งของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองคือต้นไม้โคโรตที่เป็นไม้เห็ดเหืองในเวลาต่อมา⁴ ในการสร้างเมืองเชียงใหม่นี้ยังได้กล่าวถึงการกระทำพิธีกรรมบูชาเทวดาผู้รักษาเมือง ดังปรากฏหลักฐานว่า "...กระทำการพิธีกรรมบูชาแต่งตั้งเป็น 3 ไกรภัก* บูชาที่ชัยภูมิอันอยู่ที่ตั้งทอนอน ที่สองบูชาเพื่อเมืองที่พระยาหนูเฟือกอยู่กลางเวียง ไกรภักหนึ่งมาทำเป็น 5 ส่วน ไปบูชาที่จักทำประตูเมืองทั้ง 5 แห่ง"⁵

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 21

² ข.

³ ค. หน้า 20

⁴ ค. หน้า 27

*ไกรภัก มาจากคำว่าไกรภัส หมายถึงส่วนบุญ

⁵ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์ ข.ค. หน้า 20

การนับถือพุทธศาสนาในระยะต้นราชวงศ์มังราย นอกจากจะแสดงถึงความผสมผสานกลมกลืนระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาแล้ว ในระยะแห่งการก่อตั้งอาณาจักรล้านนาใหม่นี้ พุทธศาสนายังมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับการเสริมสร้างอิทธิธรรมทางการเมือง และการสืบสิทธิ์การถือครองที่ดิน และเป็นการสร้างระเบียบทางศาสนาให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่จะเอื้ออำนวยต่อการรวมกลุ่มเมืองต่าง ๆ เข้าเป็นระบบปกครองเดียวกัน มีอุดมการณ์อย่างเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากเรื่องราวความสัมพันธ์ระหว่างล้านนาไทยกับอาณาจักรมอญ และอาณาจักรพุกามในสมัยพระเจ้ามังราย ปรากฏหลักฐานในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวถึงความสัมพันธ์กับอาณาจักรมอญดังนี้ ".....กู อธิษฐานสร้างพระพุทธรูป ๘ องค์ไว้.....ไปเมื่อเม็งเผื่อกูชนะ เม็งแท้จึงสร้างวิหารเพื่อพระยาเจ้าอยู่สุราษฎร์นั้น.....วันนีกูไปเมืองเม็งมา พระยาเม็งก็กั้วอานาภาพแห่งกู ด้วยเศียรอานาภาพแห่งกูได้สร้างพระพุทธรูปเจ้า พระยาเม็งก็ถือลูกชกตมมา เป็นเมียฉันนั้น ควรกูสร้างวิหารแทนแล้วฉัน....."¹ ในตำนานราชวงศ์พื้นเมืองเชียงใหม่ได้กล่าวไว้ว่า ".....ข้าพเจ้าเห็นว่า เมื่อกูชักสร้างวัดนั้น ก็กระทำสังฆอธิษฐานตั้งสัมพันธุระประเทศ ก็ทำแจ้งแล้วแต่คำอธิษฐานแต่งสร้างวัดบ้านแก....."² เกี่ยวกับความสัมพันธ์กับอาณาจักรพุกามก็เช่นเดียวกัน พระเจ้ามังรายทรงมีพระดำริดังนี้ ".....บัดนี้กูชักสร้างวิหารแล้วกูชักไปแล้วดูประเทศเมืองพุกามซึ่งจะก่อน หิวว่าพระยาซึ่งจะยังมีไมตรีอันยอมฆ่ากูแต่ ได้ฉันใดอันหนึ่งเป็นดังพระยาหงสาฉัน ก็นกูแท้พระยาซึ่งจะแท้ กูคืนมา กูชักก่อเจดีย์ไว้วัดการโถม..." เมื่อพระเจ้ามังรายไปยังเมืองหงสา พระองค์ทรงอ้างเหตุผลดังนี้ ".....เรารู้ว่าศาสนาพระพุทธเจ้ารุ่งเรืองมากนัก เราจึงแสวงมาแล้วดูประเทศบ้านเมืองพุกามซึ่งจะค่า....."³

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 22

² ฎ. หน้า 1-2

*คำว่า "แท้" ในภาษาเหนือออกเสียง "แม่" หมายความว่าชนะ

³ ฎ. หน้า 24

พระเจ้ามังรายได้รับความสำเร็จจากการเสด็จไปยังวะ โดยได้ข่าวมีมือ เช่น ช่างเงิน ช่างทอง ช่างเหล็ก ช่างฆ้องมาซึ่งล้านนาไทย และภายหลังจากเสด็จกลับมาทรงก่อสร้างเจดีย์ที่วัดการโถม ตามที่ปฏิญาณไว้

จากหลักฐานดังกล่าวนี้ สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางพุทธศาสนาระหว่าง อาณาจักรล้านนาไทยกับอาณาจักรอยุธยาและพุกาม ซึ่งในขณะนั้น เป็นศูนย์กลางสำคัญของการศึกษา พุทธศาสนา ซึ่งเชื่อได้ว่าน่าจะเข้ามามีบทบาทต่อการนับถือพุทธศาสนาในล้านนาไทยบ้าง แต่สิ่งที่น่าสังเกตจะพบว่าความเชื่อในพุทธศาสนาในระยะนี้ เป็นความเชื่อพุทธศาสนาที่เป็นอำนาจเหนือธรรมชาติมากกว่าความเข้าใจถึงหลักสำคัญของศาสนา พุทธศาสนาจึงกลายเป็นเหมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะนำมาเป็นข้ออ้างในการประกาศสิทธิธรรมทางการเมืองของพระเจ้ามังรายที่จะได้รับการยอมรับจากบรรดาอาณาจักรใกล้เคียง

นอกจากนี้เกี่ยวกับการจัดระเบียบทางศาสนา เพื่อให้เกิดเอกภาพทางการเมือง จะพบว่า มีการบูชาพระบรมธาตุ ได้มีการสถาปนาธาตุ สถาปนาหลักประจำเมือง เพื่อพระมหากษัตริย์กับลัทธิบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอำนาจมีวิฤตญาณ พระบรมธาตุมักจะประดิษฐาน ณ สถานที่ที่ชื่อกันว่า ศักดิ์สิทธิ์มาก่อน และมักเกี่ยวข้องกับนิมิตหมายของเมืองนั้น ๆ¹ การเคารพบูชาพระธาตุอันศักดิ์สิทธิ์จึงมีส่วนสนับสนุนการสืบทอดสิทธิธรรมทั้งอำนาจทางการเมืองและเหนือคนพื้นถิ่น อันเกิดจากลัทธิการเคารพบูชาผีประจำเมือง ดังปรากฏหลักฐานว่า ในสมัยพระเจ้ามังรายทรงได้ พระธาตุมาจากเมืองหงักรา และพระธาตุได้สำแดงปาฏิหาริย์ พระเจ้ามังรายทรงเลื่อมใสจึงนำพระธาตุมาบรรจุไว้ในองค์พระพุทธรูป² และยังได้กล่าวถึงการนำเอาดินพระไฟธจากหงักรา มาปลูกแทนที่ไม้ เตื่อศักดิ์สิทธิ์ที่วัดการโถม³

¹ ชีตา สาระยา "การศึกษาบทบาทและหน้าที่ของตำนานประวัติศาสตร์ในการพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของอาณาจักรเชียงใหม่" ใน รวมบทความประวัติศาสตร์ เล่มที่ ๑ หน้า 79

² คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 24

³ ช.

ภายหลังสมัยพระเจ้ามังราย ได้ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับความเคลื่อนไหวทางศาสนาที่สำคัญ อาจกล่าวได้ว่า สภาพทั่วไปของพุทธศาสนาในล้านนาไทยภายหลังจากสมัยพระเจ้ามังราย คงจะมีลักษณะที่ไม่แตกต่างไปจากเดิมมากนัก จนกระทั่งถึงสมัยพระเจ้ากือนา

การรับนับถือพุทธศาสนาในปางดงในล้านนาไทย

ภายหลังสมัยพระเจ้ามังราย ล้านนาไทยยังคงนับถือพุทธศาสนาที่สืบทอดมาจากทริภุชเวศม์ และยังได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนาจากท่งสาวดี และอังวะ ผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมจนกระทั่งต่อมาในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ พุทธศาสนิกในปางดงได้เริ่มเผยแพร่เข้ามาสู่ล้านนาไทย โดยมีการเผยแพร่เข้ามา ๒ ระยะด้วยกันคือ

๑. การรับเอาพุทธศาสนาในปางดงจากสุโขทัย

ในพุทธศตวรรษที่ ๒๐ พุทธศาสนิกในปางดงได้แพร่หลายในล้านนาไทย ตั้งแต่ในรัชสมัยของพระเจ้ากือนา พ.ศ. ๑๐๑๑-๑๐๒๑ พระองค์มีพระประสงค์จะให้พระภิกษุรูปหนึ่งมาอยู่ในนครเชียงใหม่^๑ และสามารถทำสังฆกรรมได้ทั้งหมด จึงส่งทูตไปยังสำนักพระมหาสวามีอุทุมพร ในรัชสมัยประเทศ* ท่านมหาสวามีได้อนุญาตให้พระอานนทเถระศิษย์ของท่านมาซึ่งล้านนาไทย^๒ แต่พระอานนทเถระยังมิได้รับอนุญาตจากสำนักอาจารย์ในการทำสังฆกรรม เนื่องจากบุคคลที่ได้รับอนุญาตให้ทำสังฆกรรมได้ทุกอย่างคือพระสุมนเถระแห่งอาณาจักรสุโขทัย พระเจ้ากือนาทรงส่งทูตไปสุโขทัยถึง ๒ ครั้ง เพื่ออาราธนาพระสุมนเถระมาเผยแพร่พุทธศาสนาในล้านนาไทย จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๑๐๑๒^๓ พระสุมนเถระ จึงได้เดินทางมายังอาณาจักรล้านนาพร้อมทั้งนำเอาพระบรมสารีริกธาตุมาด้วย

พระสุมนเถระได้มีบทบาทสำคัญในการวางรากฐานพุทธศาสนาในปางดงในอาณาจักรล้านนาไทยในระยะแรกได้ประดิษฐานอยู่ที่วัดพระยืน ในเมืองทริภุชเวศม์ ในตำนานมุนีศาสนา

^๑ พระรัตนปัญญาเถระ ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า ๑๐๐

* ในระยะนั้นตรงกับสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท เป็นระยะเวลาที่สุโขทัยเจริญรุ่งเรืองทางพุทธศาสนาอย่างยิ่ง

^๒ พระรัตนปัญญาเถระ อ.อ. หน้า ๑๑๐

^๓ ศิลาจารึก เลขทะเบียน ๑๗/๓๐ ศิลาจารึกวัดพระยืน

ฉบับวัดป่าแดง กล่าวถึงการประดิษฐานพุทธศาสนาหลักธัมมิกาวงศ์ในสมัยพระเจ้ากือนาว่า "... เจ้าสุมนรังสีก็เอาธาตุและธัมมปฏิภาณทั้ง ๓ ขึ้นมา พระยาภิอนาก็ไปรับมาอยู่วัดป่าไผ่หลวงวันออกเรื่องสระขุน (ถ้ำขุน).....ก็อาราธนาพระเขี้ยวแก้วมาแต่ เข่นนางจาม เพชรนิ้นบวรใหม่ทั้งเจ็ดสิ่ง เหตุพระยาบ่เชื่อพระแก้วต่างตนต่างว่าอักษระบ่เสมอกันนั้น ก็อาราธนาเจ้าสุมนรังสีและอาณันทเถระพร้อมกับบวรเจ้าทั้งหลายชากสาย (เกาะทราย) นำแม่สิงห์เวียงลำขุนหว่างวัดขันหมาไผ่ขึ้นนับภิกษุขึ้นถวญาน ๐,4๐๐ คน....."¹ จากหลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การเผยแพร่ของพุทธศาสนาหลักธัมมิกาวงศ์จากสุโขทัยมายังล้านนาไทย มีผลกระทบที่สำคัญต่อการปรับปรุงพุทธศาสนาในสมัยพระเจ้ากือนา จนถึงกับมีการให้พระสงฆ์ภิกษุเดิมที่สืบทอดมาจากสมัยศรีสุริยราชบวรแปลงใหม่ในหลักธัมมิกาวงศ์ พร้อมทั้งให้มีการออกเสียงให้ถูกต้องตามอักษระวิธีอย่างเดียวกัน พระสุมนเถระได้รับความนิยมเรื่อยมาอย่างมากจากพระมหากษัตริย์และประชาชน ดังปรากฏในตำนานมุนีศาสดาว่าว่า "...ชาวเมืองศรีสุริยราชบวรมีใจเลื่อมใสในเจ้าสุมนะมากนัก เขาจึงชวนกันไปฟังธรรมรักษาถือทุกปักษ์นั้น ลางพระองค์ มีใจมักไกรบวร ลางพระองค์มีใจมักไกรอุฎฐากแล้วทั้ง ๖ ลางพระองค์มักไกรบวรเพี้ยทานไปเป็นนิจ....."²

พระเจ้ากือนาทรงอุปถัมภ์พุทธศาสนาหลักธัมมิกาวงศ์เป็นอย่างมาก ทรงสร้างวัดบุปผาราม (วัดสวนดอกไม้) เพื่อเป็นที่จำพรรษาของพระมหาสุมนะสุวรรณรัตนมหาสวามีเจ้าพระสังฆราชองค์แรกของล้านนาไทย³ คณะสงฆ์ที่สืบต่อมาจากพระสุมนเถระนี้ต่อมาเรียกบุปผาสีคณะ หรือชาวเจ้าวัดสวนดอก เพราะมีศูนย์กลางที่วัดสวนดอก และบางครั้งก็เรียกว่าพระภิกษุภิกษุภิกษุ เนื่องจากพระสุมนเถระได้บวรเขียนจากสำนักของพระอุทุมพรมหาสวามีแห่งเมืองพันรายภูประเทศ

¹ ภาควิชาสังคมศึกษาและมนุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ตำนานมุนีศาสดาฉบับวัดป่าแดง ภาคปริวรรตฉบับที่ ๑ หน้า ๑

* หมายถึง บ้างก็

² พระพุทธพิกุล พระพุทธญาณเจ้า มุนีศาสดา หน้า 2๐5

³ เสถียร ไชยนิลทะ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาฉบับมุนีปาระ ภาค 2 หน้า 123

พุทธศาสนาสังฆาวงศ์ได้เผยแพร่ออกไปถึงดินแดนต่าง ๆ ในล้านนาไทย โดย
พระเจ้ากือนาทรงสนับสนุนให้เมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของการศึกษาเอาเรียนพระธรรมวินัย
แบบสังฆาวงศ์ มีพระสงฆ์จากเมืองต่าง ๆ เช่น เชียงแสน เชียงตุง และหัวเมืองทั้งหลายเดิน
ทางมาศึกษาศาสนาที่เมืองเชียงใหม่ ดังปรากฏหลักฐานในตำนานพุทธศาสนาฉบับวัดป่าแดงดังนี้
".....ศักราชได้ ๗๓๓ ตัว (พ.ศ. ๑๓๑๔) คือพระทั้งท้าวอันมีในขณะทั้งมวลรวมถึงเชียงแสน
เชียงตุง คือลาบาเรียนอักษรและระบ่า (ท่านองสวด) บวชทั้งมวล ชูเมืองถึงวัดสวนดอกไม้
....."¹

พุทธศาสนาสังฆาวงศ์ได้ประดิษฐานอย่างมั่นคงและมีความเจริญรุ่งเรือง โดย
เฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาพระธรรมวินัย ศัมภีร์ศาสนา ดังปรากฏหลักฐานดังนี้ ".....เจ้าสุมน
รังสีนั้นมาก่อตั้งในบุปผาราม กาดนั้นเป็นกาดอันจำเริญด้วยธัมมศัมภีระแต่งแปลงอรรถะ แปลงบาลี
สุดดีมากนัก ชูวัด ชูครูทั้งมวล ก็มีถึงที่อันทั่วไปในระแวกเมืองเชียงใหม่ทั้งมวล....."²
พระสุมนเถระจึงมีบทบาทสำคัญยิ่งในการเผยแพร่นิกายสังฆาวงศ์ในล้านนาไทย พระสุมนเถระ
เป็นเจ้าอาวาสวัดบุปผาราม เป็นเวลานาน ๑๐ พรรษา จึงมรณภาพ คณะสงฆ์วัดสวนดอก ในระยะ
ต่อมาก็มีบทบาทสำคัญในการสืบทอดศาสนานิกายรามัญ และเจ้าอาวาสวัดสวนดอก" อีกจะดำรง
ตำแหน่งพระสังฆราชมาหลายสมัย

¹ ภาควิชาคัมภีร์วิทยาและมนุษยวิทยา ตำนานพุทธศาสนาฉบับวัดป่าแดง ภาคประวัติครุฑดำทับที่ ๑
หน้า ๑

² ๒. หน้า ๑๒

* เจ้าอาวาสวัดสวนดอกขณะที่มีบทบาทสำคัญในเมืองเชียงใหม่ ที่ปรากฏในตำนาน
พุทธศาสนาฉบับดังนี้

๑. พระสุมนเถระ พ.ศ. ๑๓๑๓-๑๓๓๑
๒. พระกุนวาทิสถป พ.ศ. ๑๓๓๑-๑๓๔๖
๓. พระมหานันทปัญญา พ.ศ. ๑๓๔๖-๑๓๖๑
๔. พระพุทธปัญญา หรือพุทธญาณ พ.ศ. ๑๓๖๑-๑๓๘๑
๕. พระพุทธคัมภีร์ พ.ศ. ๑๓๘๑-๑๓๙๖

การยอมรับนับถือพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ของอาณาจักรล้านนาไทยในระยะนี้ ผลกระทบที่สำคัญคือความตื่นตัวทางศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระภิกษุสงฆ์ชาวล้านนาได้เริ่มศึกษาพระธรรมวินัยมากขึ้น ความเจริญของพุทธศาสนาลังกาวงศ์เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้พระภิกษุสงฆ์ล้านนาหลายรูปเดินทางไปศึกษาเล่าเรียนพุทธศาสนาภายนอกอาณาจักร และพระมหากษัตริย์ทรงมีบทบาทสำคัญในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ทั้งในด้านการสนับสนุนโดยวิธีการถวายที่ดิน แรงงาน คน สัตว์ สิ่งของ เพื่อบำรุงพระศาสนาอย่างมากมาย นอกจากนี้พระมหากษัตริย์จะทำหน้าที่ปกป้องพุทธศาสนา ซึ่งแนวความคิดดังกล่าวนี้เป็นที่ยอมรับของบรรดากษัตริย์อาณาจักรต่าง ๆ ที่ยอมรับนับถือพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ กษัตริย์ล้านนาไทยในสมัยต่อจากพระเจ้ากือนาทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจตามแนวความคิดนี้ โดยจะกล่าวละเอียดในบทต่อไป

๒. การรับเอาพุทธศาสนานิกายเถรวาทจากลังกา

ภายหลังการรับนับถือพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์ ได้ก่อให้เกิดความตื่นตัวในการศึกษาพระธรรมวินัยในหมู่พระภิกษุสงฆ์ในล้านนาไทย ได้ปรากฏหลักฐานในด้านต่าง ๆ^๑ ที่กล่าวถึงพระภิกษุสงฆ์ล้านนาไทยออกเดินทางไปศึกษาพุทธศาสนาในลังกา ดำเนินพุทธศาสนายับวัดป่าแดงได้กล่าวถึงพระสิทธธัมมะ พร้อมกับลูกศิษย์ ๓ คน เดินทางไปบูชามหาธาตุในลังกา และจำพรรษาอยู่ในลังกา ๒ พรรษา ปรากฏว่าพระสงฆ์ในลังกาได้ดำหนิเกี่ยวกับการออกเดินทางอภัยพระภิกษุมาดีดังนี้ ".....นำไปสู่ลังการัตนุปารามอยู่ได้ ๒ วัสสา กับมหาสุทินเถระที่มวจากาปฏิโมกข์ พระสงฆ์ในลังกาดีว่าแน่แท้ ข้าก็กล่าวตามอุปเทศอันครูหากสอนเห็นว่าแน่แท้แล้ว ถึงเมืองเชียงใหม่วรรณหากสอนตั้งยี่สิบแล้วละ ข้าก็ว่าตามตั้งเราทั้งหลายนี้แท้แล้ว พระสงฆ์ในเมืองลังกาว่าที่อเราทั้งหลายว่า หันอื่นพระสุทนต์ทั้งหลายเป็นยี่สิบคนแต่.....สุทนต์ทำกัมมบิณฑิ บัเป็นพระสักคนและนบวหาอาณิสสรณ์ได้ และจักมาพร้อมกับด้วยลูกจักเสียกัมมัตถะ และที่บิณฑิเจ้าอยู่ ถอดรับดูข้าพนิมา....."^๑

^๑ เช่นตำนานมูลศาสนา ชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานมูลศาสนาฉบับวัดป่าแดง

^๑ ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา ตำนานมูลศาสนาฉบับวัดป่าแดง ภาควิชาวรรณคดี คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ด้วยเหตุนี้จึงก่อให้เกิดความสงสัยในหมู่พระภิกษุสงฆ์ล้านนาไทยเกี่ยวกับความถูกต้องของพระธรรมวินัยที่กำลังถือปฏิบัติกันอยู่ในล้านนาไทยเวลานั้น ซึ่งได้ออกเดินทางไปยังลังกา ดังปรากฏหลักฐานในเอกสารของล้านนาไทยที่แต่งในยุคนั้น เช่น ตำนานมูลศาสนา และชินกาลมาลีปกรณ์ กล่าวถึงพระภิกษุสงฆ์ล้านนากลุ่มหนึ่ง อาทิ พระมหาธรรมชัยศรี พระมหามนิกร พระมหาญาณมงคล พระมหาสีดวงค์ พระมหาสาสิมุตต พระมหารัตนนาถ พระมหาพุทธสาคร พร้อมด้วยพระภิกษุสาวก และพระโมแก้วมงคล (ตมฺหฺ) อีกจำนวนหนึ่งได้เดินทางไปลังกาในปี พ.ศ. 19๐7¹ พระมหาเถระเหล่านั้นได้เล่าเรียนอักษรศาสตร์ การอ่านออกเสียงตามตัวอักษรที่ใช้อยู่ในลังกาทวีป และตัดสินใจอุปสมบทใหม่ทั้งหมด โดยมีพระธรรมอาจารย์เป็นพระอุปัชฌาย์ พระมหาสวามีวนิช เป็นพระกรรมวาจาจารย์ บวชกันในเรือขนาบที่ท่าเรือยาปา แม่น้ำกัลยาณี² คณะสงฆ์กลุ่มนี้อยู่ในลังกาไม่นานนัก เพราะในลังกาเกิดเหตุกบฏ จึงต้องเดินทางกลับ และได้พาพระเถระชาวลังกามาด้วย 2 รูป คือ พระอุดมปัญญางาม และพระวิกรมพาสวามี เพื่อจะมาเป็นพระอุปัชฌาย์ คณะสงฆ์กลุ่มนี้เป็นคณะสงฆ์สังฆาวงศ์กลุ่มใหม่ เรียกว่านิกายสีลนเรื่อ เดินทางกลับมาจากลังกา ได้เผยแพร่พุทธศาสนานิกายสีลนเรื่อตามเมืองต่าง ๆ เช่น ฉะโยธา จำพรรษาอยู่ 4 พรรษา ต่อมาจำพรรษาอยู่เมืองสุโขทัย 1 พรรษา แล้วเดินทางกลับถึงเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 1914³

เนื่องจากคณะสงฆ์นิกายสีลนเรื่อหรือสังฆาวงศ์ใหม่ ประพฤติปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด และแตกต่างจากภิกษุนิกายรามัญ หรือนิกายสังฆาวงศ์เก่า ทำให้ได้รับความเลื่อมใสศรัทธาจากประชาชน พุทธศาสนิกชนสังฆาวงศ์นิกายสีลนเรื่อได้ทำการอุปสมบทให้แก่ผู้ศรัทธาเป็นจำนวนมาก และต่อมาได้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างคณะสงฆ์ในเมืองเชียงใหม่ ซึ่งจะกล่าวอย่างละเอียดในบทต่อไป

¹ พระรัตนปัญญาเถระ ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 121

² ข.

³ ข. หน้า 122

3. สาเหตุของการรับพุทธศาสนานิกายต่าง ๆ เข้ามายังล้านนาไทย

นับตั้งแต่การสถาปนาอาณาจักรล้านนาไทย ในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 10 จนกระทั่งถึงตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ปรากฏว่าอาณาจักรล้านนาไทยได้รับเอาพุทธศาสนานิกายหินยานจากดินแดนต่าง ๆ เช่น ในระยะต้นราชวงศ์มังราย ได้รับเอาพุทธศาสนาจากอาณาจักรหริภุญชัย อาณาจักรหงสาวดี และอาณาจักรพุกาม ต่อมาในสมัยพระเจ้ากือนา ได้รับเอาพุทธศาสนานิกายลังการ่วงศ์แบบมอญ ผ่านทางอาณาจักรสุโขทัย และในรัชสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน ได้รับเอาพุทธศาสนาจากลังกาโดยตรง ดังได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้น การรับเอาพุทธศาสนาเข้าสู่ล้านนาไทยจึงมีสาเหตุสำคัญดังต่อไปนี้

3.1 ปัจจัยภายใน

3.1.1 การสร้างระเบียบทางศาสนาเพื่อเชื่อมโยงชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

กันเป็นรัฐ หรืออาณาจักร ตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 10 เป็นระยะที่ชุมชนต่าง ๆ ในล้านนาไทยต่างมีกษัตริย์และเจ้าที่เจ้าทางประจำแต่ละชุมชน ยิ่งทำให้เมืองที่เกิดขึ้นเป็นอิสระจากกันมาก ในระยะแห่งการเริ่มสถาปนาอาณาจักรล้านนาไทยของพระเจ้ามังราย ถึงแม้ว่าพระองค์จะมีกำลังอำนาจทางทหาร แต่ก็ยังไม่มีสิ่งใดที่จะเชื่อมโยงชุมชนต่าง ๆ ให้รวมกันอย่างมีเอกภาพได้ การรับนับถือพุทธศาสนาในล้านนาไทยนับตั้งแต่สมัยพระเจ้ามังรายเป็นต้นมา ตำนานประวัติศาสตร์ที่เขียนจึงได้สะท้อนให้เห็นว่า การปฏิรูปพุทธศาสนาและอุปถัมภ์พุทธศาสนาตลอดจนเผยแผ่ทั่วอาณาจักรนั้น มีจุดมุ่งหมายสำคัญประการหนึ่งคือ การสร้างระเบียบทางศาสนาให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยพยายามนำเอาพุทธศาสนามาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิม กับการบูชาบรรพบุรุษและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง ลักษณะที่ปรากฏเด่นชัดคือ ประเพณีการนับถือต้นโพธิ์ การสร้างพระเจดีย์เพื่อบรรจุพระอัฐิ¹ อันเป็นประเพณีนิยมในกลุ่มผู้นับถือพุทธศาสนาหินยานแบบลังกา อิทธิพลความเชื่อนี้มีความสำคัญต่อการสร้างระเบียบทางศาสนาในล้านนาไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบูชาพระบรมธาตุ การบูชาพระบรมธาตุได้แทนที่ความเชื่อดั้งเดิม พระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า

¹Walpola Ruahula. History of Buddhism in Ceylon. p. 58.

ได้ประดิษฐานอยู่ตามเมืองต่าง ๆ ๗ บริเวณที่เคยเป็นแหล่งกักตุนสิ่งเดิม* ซึ่งมีอำนาจเหนือผี
วิญญูณ นอกจากนี้ การเคารพบูชาพระธาตุยังเป็นการเสริมสร้างอำนาจและอิทธิธรรมทาง
การเมืองและเหนือแผ่นดิน อันเนื่องมาจากพระบรมธาตุมีอำนาจเหนือผีประจำเมือง อำนาจ
ของพระบรมธาตุนี้มีได้จำกัดอยู่เฉพาะ เมืองใด เมืองหนึ่งแบบผีประจำเมือง แต่มีลักษณะอันเป็น
สากลแผ่ข้ามพรมแดนทางการเมือง ทำให้กษัตริย์เชียงใหม่สามารถอ้างอิทธิธรรมเหนือเมือง
หลาย ๆ เมืองได้¹ การเคารพบูชาพระบรมธาตุจึงไม่เพียงแต่คุ้มครองอำนาจผีประจำเมือง
เดิม หากยังได้สร้างระเบียบทางจริยธรรมและความเชื่อนี้ใหม่เพื่อเชื่อมโยงชุมชนพุทธศาสนา
เข้าด้วยกัน ดังจะสังเกตได้จากเรื่องราวในตำนานพระเจ้าเลียบโลก** ตามที่ปรากฏในเอกสาร
"โตก" ครอบคลุมอาณาจักรบริเวณอันกว้างขวางของเชียงตุง เชียงรุ่ง ลินสองเจ้าไทย เชียงราย
เชียงใหม่ ลงมาถึงตาก การเสด็จเลียบโลกของพระพุทธองค์นั้นจึงเปรียบเสมือนโลกของเมืองไท
ทางตอนเหนือ²

ด้วยเหตุนี้ บรรดาภิกษุทั้งหลายในราชวงศ์มังราย จึงทรงอุปถัมภ์พุทธศาสนา
นอกจากจะเสริมสร้างความศรัทธาแล้ว ยังกลายเป็นสิ่งที่จะเชื่อมโยงชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน
โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสถาปนาพระบรมธาตุตามเมืองสำคัญต่าง ๆ ทำให้เกิดระเบียบทาง
ศาสนาที่จะเชื่อมโยงเมืองให้ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

๓.๑.๒ การเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนา

ศรัทธาความเชื่อของพุทธศาสนา เกี่ยวกับความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักร
นั้น ผู้ปกครองจะต้องยึดมั่นในหลักศีลธรรมของศาสนา ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินต่างมีศีลธรรมดี พระภิกษุสงฆ์
มีความเคร่งครัดในพระธรรมวินัย ความเจริญรุ่งเรืองทางศาสนา เป็นสิ่งแสดงถึงความเจริญรุ่งเรือง

* เช่นพระธาตุดอยตุง อันเป็นสถานที่เกี่ยวข้องกับลัทธิจักรวาลของชาวจีนราชวงศ์ฉาว
พระธาตุดอยสุเทพ เป็นที่สถิตของพระกนิษฐาธิราชเจ้าเป็นเทวทูตคุ้มครองเมืองเชียงใหม่

¹ธิดา สาระยา "การศึกษามหาบทและหน้าที่ของตำนานประวัติศาสตร์ในการพัฒนาการ
ทางประวัติศาสตร์ของอาณาจักรเชียงใหม่" ใน รวมบทความประวัติศาสตร์เล่มที่ ๘ หน้า 7๐

**พระเจ้าเลียบโลก หมายถึงพระพุทธองค์เสด็จตรวจตราโลก

²ธิดา สาระยา อ.ด. หน้า ๘๐

ของอาณาจักร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็นศูนย์กลางทางศาสนา แนวความคิดนี้ได้สะท้อนออกมา
ในการเขียนตำนานของพระสงฆ์ล้านนาไทย ที่มีความเชื่อถือในหลักแห่งความเป็นเอกภาพของ
พุทธศาสนจักร อาณาจักรล้านนาไทยนั้นมีความสำคัญก็เพราะเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรแห่งพุทธศาสนิกชน
ซึ่งตำนานเรียกว่า "สมบูรณูป" ถือว่าเป็นดินแดนอันศักดิ์สิทธิ์ของพุทธศาสนา¹ และการกล่าวถึง
ความสำคัญของเมืองต่าง ๆ โดยการอ้างพุทธทำนายว่าจะเป็นเมืองใหญ่โตมีความเจริญรุ่งเรือง
ทางพุทธศาสนา อาทิเช่น เมืองหริภุญชัย ดังปรากฏในตำนานมฤคศาสตร์ว่า ".....มีสมันตประเทศ
คือหิงคุฐนี้ อันพระศาสดาจักครองนครราชะห์นี้ ลำดับนั้น พระศาสดาก็ทรงเห็นด้วยทิพย์จักนูนขึ้น
ว่า ๗ ตถาคตคนทิพพาไปแล้วเป็นปี เดือน วัน ในโลกได้ ๑๐๐๐ ปี มหานครอันหนึ่งชื่อหริภุญชัย
นั้น จักเกิดมีในสมันตประเทศนั้น แล้วศาสดาก็จักไปรุ่งเรืองในที่นั้นแท้จริง....."²

ดังนั้น แนวความคิดเกี่ยวกับการเป็นศูนย์กลางแห่งความเจริญรุ่งเรือง
ของพุทธศาสนา จึงมีอุดมการณ์ที่สำคัญของชนชั้นปกครอง พระภิกษุสงฆ์และประชาชนในล้านนาไทย
ซึ่งนี้อาจศึกษาได้จากการดำเนินนโยบายต่าง ๆ ทางศาสนาในล้านนาไทย

ในระยะแรกแห่งการสถาปนาเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของ
อาณาจักรล้านนาไทย เมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางทางการเมือง การปกครองเท่านั้น เชียงใหม่
ยังไม่สามารถสร้างความเป็นศูนย์กลางทางศาสนาได้ เพราะหริภุญชัยถึงแม้จะตกอยู่ภายใต้อำนาจ
ของพระเจ้ามังราย แต่ก็ยังรักษามหาบทของการเป็นศูนย์กลางทางศาสนาอยู่ จะสังเกต
ได้จากกษัตริย์ล้านนาไทยทุกพระองค์นับแต่พระเจ้ามังรายเป็นต้นมา ต่างยอมรับว่าพระธาตุ
หริภุญชัยเป็นศาสนสถานที่สำคัญ กษัตริย์ล้านนาไทยทรงทะนุบำรุง และเสด็จไปนมัสการพระธาตุ
หริภุญชัยทุกปี³ ในระยะเวลาดังกล่าวภายหลังจากสมัยพระเจ้ามังราย ตั้งแต่สมัยพระเจ้าไชยสงคราม

¹ อานันท์ กาญจนพันธุ์ "ตำนานและลักษณะความคิดทางประวัติศาสตร์ในล้านนาระหว่าง
พุทธศตวรรษที่ ๒๐ และ ๒๑" วารสารธรรมศาสตร์ ๑ ๑, ๒-๑ มิถุนายน - กันยายน ๒๕๑๑

² พระพุทธพุกาม พระพุทธญาณเจ้า ตำนานมฤคศาสตร์ หน้า ๑๑๓

³ สังฆะ วรณาลัย ตำนานพระธาตุหริภุญชัย หน้า ๑๗

พระเจ้าแสนภู จนถึงพระศาสดาผู้ ได้เกิดศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองอีกแห่งหนึ่งคือเมือง
เชียงใหม่ เชียงใหม่จึงไม่สามารถเป็นศูนย์กลางทางศาสนาแทนที่ศรีสุพรรณได้

จนกระทั่งในรัชสมัยของพระเจ้าแสนภูทรงย้ายที่ประทับลงมาอยู่
เชียงใหม่อีกครั้งหนึ่ง และทรงเริ่มสร้างเชียงใหม่ให้เป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนาแทนศรีสุพรรณ
โดยพยายามถกนมหาททางศาสนาของศรีสุพรรณ จะสังเกตได้จากการสร้างเจดีย์ท้าวแสนเมือง
เชียงใหม่¹ เป็นวัดที่มีความสำคัญมาก ดังจะเห็นได้จากเป็นที่ตั้งของเสาหลักเมืองเชียงใหม่
ด้วย เพื่อให้เป็นปูชนียสถานที่สำคัญเช่นเดียวกับพระธาตุศรีสุพรรณ ในรัชกาลของพระเจ้ากือนา
ทรงอาราธนาพระสุมนเถระมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในล้านนาไทย ระยะเวลาทรงให้พระสุมนเถระ
จำพรรษาอยู่ที่ศรีสุพรรณ และโปรดให้พระสงฆ์ภิกษุเก่าตั้งแต่สมัยพระนางจามเทวีในเมืองศรีสุพรรณ
บวชใหม่เป็นจำนวนมาก และต่อมาทรงสร้างวัดบุปผาราม หรือวัดสวนดอกไม้ ๗ เมืองเชียงใหม่
เพื่อเป็นที่สำนักของพระสุมนเถระ นับเป็นการรับแนวความคิดพุทธศาสนาจากวงศักระลอกใหม่
จากสุโขทัย และเป็นการลดความสำคัญของพุทธศาสนาที่สืบทอดมาจากศรีสุพรรณ เมืองเชียงใหม่
จึงมีฐานะเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาจากวงศักระลอกใหม่ มีพระภิกษุสงฆ์จากเมืองอื่น ๆ มา
ศึกษาพระธรรมวินัยและบวชเรียนเป็นจำนวนมาก ดังปรากฏหลักฐานในตำนานมูลศาสนาฉบับ
วัดป่าแดงว่า ".....เพื่อพระทั้งหลายอันมีในชนบท ทั้งมวลคราบถึงเชียงใหม่ เชียงตุง เพื่อค
มาเรียนอักษรและระบ่า (ท่านองสวด) บวชทั้งมวล ขุเมือง ถึงวัดสวนดอกไม้....."²

¹ พระรัตนปัญญาเถระ นิကာตมาธิปกรณ หน้า 100

² ภาควิชาสังคมวิทยา และมนุษยวิทยา ตำนานมูลศาสนาฉบับวัดป่าแดง ภาคปริวรรต
ฉบับที่ ๑ หน้า ๑

นอกจากนี้การสถาปนาพระบรมสารีริกธาตุสถาน การบูชาต้นมหาโพธิ และการอัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญ เช่น พระพุทธสิหิงค์* มาประดิษฐานที่เชียงใหม่ ในรัชสมัยของพระเจ้าแสนเมืองมา ตลอดจนการพบพระแก้วมรกตในสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน และได้เชิญเชิญมาประดิษฐานในเมืองเชียงใหม่ ในสมัยพระเจ้าติโลกราช เหตุการณ์เหล่านี้มีเป็นเหตุการณ์ที่มีความสำคัญ โดยจะสังเกตได้จากการเขียนเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญ 2 องค์ คือเรื่องสิหิงค์นิทาน และรัตนพิมวงค์** การที่พระพุทธรูปทั้ง 2 มาประดิษฐานที่เมืองเชียงใหม่ นับว่าเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง ที่จะส่งเสริมให้เชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนา

สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ บรรดาเมืองต่าง ๆ ที่เป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19-20 เช่นเมืองทัน หรือสุธรรมวดี เมืองพุกาม เมืองนครศรีธรรมราช เมืองอยุธยา และเมืองสุโขทัย ล้วนแล้วได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนิกายลังการวงศ์ทั้งสิ้น ทั้งนี้เป็นผลจากความเชื่อที่ว่า พุทธศาสนิกายลังการวงศ์ ที่มีศูนย์กลางอยู่ที่วัดมหาวิหาร เป็นพุทธศาสนาที่สืบทอดมาจากพระมหินทร ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าอโศก พระเถระผู้นำนานวาทพุทธศาสนาที่พระเจ้าอโศกได้ทำการส่งคายนาวัวลงมาเผยแพร่ที่ลังกา¹ ซึ่งต่อมา เป็นศูนย์กลางทางการศึกษาและวัฒนธรรมของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท²

*พระสิหิงคหรือพระพุทธสิหิงค์ เป็นพระพุทธรูปอยู่บ้านคูเมืองที่ได้มีความนับถือสูงสุดองค์หนึ่ง พระโพธิสังคีได้เขียนประวัติในหนังสือสิหิงคนิทาน โดยกล่าวว่า เป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในประเทศลังกาเมื่อ พ.ศ. 700 แต่ได้มีผู้ศึกษาประวัติของพระพุทธสิหิงค์ในประเทศลังกา ก็ได้รับการยืนยันว่า ไม่เคยมีการสร้างพระพุทธสิหิงค์เมื่อ พ.ศ. 700 เลย ดังนั้นเรื่องพระพุทธสิหิงค์คงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นโดยอ้างลังกาซึ่งเป็นดินแดนแห่งพุทธศาสนาในยุคนี้

**ไม่รศศึกษาเพิ่มเติมในภาคผนวก ก.

¹สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เรื่องประดิษฐานพระสยามวงศ์

ในสังกัทธิ หน้า ๑1

²Walpola Rahula. History of Buddhism in Ceylon. p. 52

ดังนั้น รูปแบบของการเป็นศูนย์กลางทางศาสนา จึงมักจะเป็นการรับเอาพุทธศาสนาที่สืบเนื่องมาจากลังกา อาณาจักรล้านนาไทยก็เช่นเดียวกัน การพยายามสร้างศูนย์กลางทางศาสนาเป็นการรับเอาพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับนิคายลังกาวงศ์ แต่อาจมาจากหลายสำนัก

๓.๑.๓ อิทธิพลความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนาที่มรสิฐธิ์

การสถาปนาเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางแห่งพุทธศาสนาในล้านนาไทยทำให้เกิดความตื่นตัวเกี่ยวกับการศึกษาพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น ดังได้กล่าวข้างต้นแล้ว พระภิกษุสงฆ์ชาวล้านนาไทยได้รับแนวความคิดเกี่ยวกับความมรสิฐธิ์ของศาสนาจากการศึกษาเกี่ยวกับการชำระพระพุทธรูปหลายครั้ง* เกิดขึ้นเนื่องมาจากพุทธศาสนาไม่มรสิฐธิ์ มีพวกอธรรมวาที** ปดอมปนอยู่ในศาสนา ดังปรากฏในตำนานมูลศาสนาว่า ".....ภิกษุ วัชรินทรตั้งหลาย สำนักวัดอุบลนิคมคำสอนของพระศาสดาทั้ง 10 ประการ เกิดเป็นเสียงหนามยึนในพระศาสนา.....ถูกวาสนในพระศาสนาที่เพราะระสแห่งศาสนาของพระศาสดาออกมา บัดนี้ถูกมาได้ยินความวิบัติแห่งพระศาสนามิยังเกิดมีขึ้นละนี้ ควรถูกช่วยมิยังพวกอธรรมวาทีเสีย....."¹ เมื่อเกิดความไม่มรสิฐธิ์ขึ้นก็จะมีภาระชำระพระศาสนาโดยการสังคายนา คิดความเชื่อดังกล่าวนี้ทำให้พระชาวล้านนาไทยเชื่อว่า หากพระพุทธรูปไม่มรสิฐธิ์ ย่อมจะก่อให้เกิดความวิบัติ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะทะนุบำรุงรักษาพระพุทธรูปให้มรสิฐธิ์อยู่เสมอ ประกอบกับความเชื่อว่า ดังความเป็นดินแดนที่สืบทอดพระพุทธรูปที่มรสิฐธิ์ ทำให้พระภิกษุสงฆ์ชาวล้านนาได้เดินทางไปศึกษาศาสนาที่ลังกา และพบว่า พระพุทธรูปที่นับถืออยู่ในล้านนาไทย ถึงแม้จะเป็นพุทธรูปนิกายลังกาวงศ์ แต่เป็นนิกายลังกาวงศ์ที่ได้รับสืบทอดมาจากอาณาจักรต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ที่พระสุมนเถระนำมาจากสุโขทัยนั้น พระสุมนเถระเองก็เคยศึกษามาจาก

*ตำนานต่าง ๆ มักจะเห็นเรื่องราวเกี่ยวกับการสังคายนาพระไตรปิฎก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสังคายนาครั้งที่ 3 ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช

**อธรรมวาทีหมายถึงผู้ที่ถือลัทธิไม่เป็นธรรม เป็นอสังขยิ ไม่เคร่งครัดในสิกขาบท มีอาการผิดแปลกจากศาสนา

¹พระพุทธรูปงาม พระพุทธรูปงามเจ้า มูลศาสนา หน้า ๑๑

อยุธยา และต่อมาได้มาศึกษาจากสำนักพระอุทุมพรมหาสวามี ในเมืองพิษณุ มีความแตกต่างจาก พุทธศาสนาในลังกาจนกระทั่งพระสงฆ์ชาวลังกาตำหนิพระสงฆ์บ้านนาไทยที่เดินทางไปลังกาว่า ".....พระสุทนต์ทั้งหลายไม่เป็นพระสักคน"¹ ทั้งนี้เนื่องจากการออกเสียงตามอักขระภาษามาลี ไม่ถูกต้อง* พระสงฆ์ชาวลังกาจึงไม่ยอมรับร่วมสังฆกรรมด้วย และยังคงกล่าวว่า ".....สุกระทำ กัมมัมมิมิน นัมเป็นพระสักคน และบวชหาอาณิสสย์ได้....."² ด้วยเหตุนี้ จึงมีพระสงฆ์ชาวบ้านนาไทย หลายนรูป ได้เดินทางมาศึกษาภาษาบาลีและพระธรรมวินัย พร้อมทั้งบวชแปลงเพศใหม่ในลังกา โดยเฉพาะอย่างยิ่งคณะสงฆ์กลุ่มของพระมหาญาณทัมมทีร และพระ เมธังกร ซึ่งต่อมาได้นำเอา พุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ใหม่ หรือนิกายสีล เข้ามาเผยแผรใน เมืองเชียงใหม่ในรัชสมัยของ พระเจ้าสามฝั่งแกน และได้ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งอย่างรุนแรง** กับคณะสงฆ์นิกายลังกา วงศ์เก่า หรือนิกายสงฆ์รามัญ

แนวความคิด เกี่ยวกับการรักษาพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์ จะปรากฏ อย่างชัดเจนในระยะต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยของพระเจ้าติโลกราช ในปี พ.ศ. 1๑๑๑ - ๒๐๐๐ พระองค์ทรงโปรดให้สร้างพระเจดีย์เจ็ดยอดในวัดมหาโพธาราม โดยจำลองจากมหา โพธิเจดีย์ที่พุทธคยา ในอินเดีย แต่ยอดส่วนตง อาจเป็นไม่ได้ว่าพระองค์ได้ส่งคณะทูตเพื่อไป เขียน แบบแปลนมา เช่นเดียวกับกษัตริย์มอญแห่งจุกาม พระสหายของพระองค์ได้ทรงกระทำมาแล้ว³ พระองค์ทรง เป็นองค์อุปถัมภ์การสังคายนาพระไตรปิฎก ที่วัดมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด) ในปี พ.ศ. ๒๐๒๐ โดยมีพระธรรมโกศาจารย์ เจ้าอาวาสวัดป่าตอดน้อย เป็นประธานของที่ประชุม สงฆ์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมชำระพระไตรปิฎกบาลีให้ถูกต้องบริสุทธิ์ การสังคายนา

¹ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ตำนานมรดกศาสนานิกายวัดป่าแดง ภาคปริวรรตที่ ๑
หน้า 14

*การออกเสียงที่ถูกต้อง จะต้องออกเสียงให้ถูกต้องกับฐานกรณ์ที่เกิดของพยัญชนะนั้น ๆ
ลังกาใช้ภาษามาลีมีพยัญชนะ 32 ตัว แต่บ้านนาใช้แบบสันสกฤตซึ่งมีพยัญชนะมากกว่า

² ภาควิชาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา อ.อ. หน้า 14

**โปรดศึกษารายละเอียดในบทต่อไป

³ เอ บี กิสไรท์ "สถาวัตถกรรมและปฏิมากรรมล้านนาไทยสมัยโบราณ" พุทธศาสนา
ในล้านนาไทย หน้า 77

นับเป็นครั้งที่ ๑ ของโลก และเป็นครั้งแรกในดินแดนแห่งพระพุทธศาสนาในแหลมทอง แม้แต่กรุงสุโขทัยและอยุธยาที่พามีกษัตริย์พระองค์ใดที่มีความอาจหาญกล้าที่จะกระทำการสังคายนาได้เช่นนี้¹ และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การอัญเชิญพระแก้วมรกตจากลำปางมาประดิษฐาน ณ วัดเจ็ทท์หลวง ในเมืองเชียงใหม่ ปี พ.ศ. ๒๐๒๕²

จากหลักฐานเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาพระพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์ ความเชื่อเหล่านี้ได้ปรากฏออกมาในเอกสารตำนานหลายเล่ม เช่น หนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ ได้กล่าวถึงเมืองเชียงใหม่เป็นอาณาจักรที่ได้รับนับถือและพิทักษ์รักษาพระพุทธศาสนาที่บริสุทธิ์ และแท้จริง³ ประเทศลังกาเข้ามาจากอินเดียก่อนและล้านนาไทยรับมาจากลังกา และในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ คือสมัยที่พุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองอีกวาระหนึ่งในเชียงใหม่

เกี่ยวกับเรื่องนี้ มีกล่าวยืนยันไว้อย่างชัดเจนในตำนานรัตนคิมพวงศ์* โดยได้กล่าวถึงพระพุทธอมหามณีรัตนปฏิมากร หรือพระแก้วมรกต ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่มีชื่อเสียงและสำคัญที่สุดในประเทศไทย ตำนานกล่าวว่าเมื่อพระนาคเสนสร้างพระพุทธรูปนี้ขึ้น ก็ได้ประดิษฐานไว้ในลังกาเคียงคู่กับพระไตรปิฎกอันเป็นที่สักการะ ต่อมาเมื่อผู้นำพระพุทธรูปนี้มายังสุวรรณภูมิ ได้เกิดเหตุเพชฌัญญ์ทำให้พระแก้วมรกตไปประดิษฐานอยู่ที่นครวัด ของอาณาจักรกัมพูชา ส่วนพระไตรปิฎกนั้นกลับตกไปอยู่ที่อาณาจักรทุกาม เกี่ยวกับเรื่องนี้ ศาสตราจารย์ แฟรงค์ อี เรย์โนลด์ส ได้เสนอความคิดว่า พระพรหมราชปัญญา ผู้แต่งตำนานนี้ต้องการชี้ให้เห็นว่า ก่อนที่คนไทยจะมาตั้งถิ่นฐานในสุวรรณภูมินั้น ความรุ่งเรืองและความศักดิ์สิทธิ์ของพุทธศาสนานั้นมีพระแก้วมรกตเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่ง และพระธรรมอันบริสุทธิ์ก็คือพระไตรปิฎก เป็นสัญลักษณ์อีก

¹ ไกรศรี นิยมานเพมินทร์ "ความรู้พื้นฐานด้านล้านนา ศาสนา และวัฒนธรรม" ใน ล้านนาปริทัศน์ หน้า ๕๗-๕๘

² พระรัตนปัญญาเถระ ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า ๑๒๐

³ แฟรงค์ อี เรย์โนลด์ส "ศาสนาของพลเมืองในประวัติศาสตร์ไทย" สังคมศาสตร์ปริทัศน์

อีกประการหนึ่ง ได้แยกกันอยู่ต่างหาก¹ ด้วยเหตุนี้การที่พระคโศกราช ทรงกระทำสังคายนา
ชำระพระไตรปิฎกใหม่มีเหตุถูกต้องตามแบบภาษามาติ และทรงัญญเหตุพระแก้วมรกตมาประดิษฐาน
ณ วัดเจดีย์หลวง แห่งเมืองเชียงใหม่ เป็นพระราชกรณียกิจที่สำคัญยิ่งเพราะ เป็นการแสดงให้เห็น
ว่า ความบริสุทธิ์แห่งพระพุทธศาสนา ซึ่งมีพระไตรปิฎกอันบริสุทธิ์ เป็นสัญลักษณ์และความรุ่งเรือง
ศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธศาสนา ซึ่งมีพระแก้วมรกตเป็นสัญลักษณ์ ได้มารวมกันอีกครั้งหนึ่งในเมือง
เชียงใหม่ ถ้านานาไทยจึง เป็นผู้นับถือและรักษาพุทธศาสนาที่ศักดิ์สิทธิ์และบริสุทธิ์

ดังนั้น ด้วยความเชื่อเช่นนี้จึงทำให้ผู้ปกครอง พระภิกษุสงฆ์ และ
ประชาชนในล้านนาไทยมีความตื่นตัวที่จะแสวงหาพระพุทธศาสนาที่บริสุทธิ์ ทำให้เป็นการเปิด
โอกาสที่จะรับเอาพุทธศาสนิกายต่างวงศ์สาขาต่าง ๆ ที่เชื่อว่ามี ความบริสุทธิ์ถูกต้องอย่าง
แท้จริง

๑.๑.๔ คติความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนา ๕๐๐๐ ปี

แนวความคิดที่ชาวล้านนาไทยนับถือพุทธศาสนา มักมีความเชื่อว่า
พระพุทธศาสนาจะดำรงอยู่ได้เพียง ๕๐๐๐ ปี หลังจากนั้นจะเสื่อมสูญไป ความเชื่อเช่นนี้ไม่
ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงทำนายไว้ สันนิษฐานว่าคงจะเป็นการตีความใหม่
จากพระอรหันตสาวกในสมัยหลัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อในเรื่องพระพุทธศาสนาจะ
ยั่งยืนอยู่ได้ ๕๐๐๐ ปีนี้ กล่าวกันว่า ไทยนับถือตามคติลังกา^๒ และความเชื่อนี้ได้เริ่มปรากฏ
หลักฐานในล้านนาไทย

ความเชื่อในเรื่องพระพุทธศาสนาจะยั่งยืนอยู่ได้ ๕๐๐๐ ปีนี้ ชาว
ล้านนาเชื่อว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงพยากรณ์ไว้ก่อนที่จะเสด็จปรินิพพาน ดังปรากฏในตำนาน
สิหิงคนิทานกล่าวว่า ".....พระองค์ซึ่งประดิษฐานศาสนาไว้เพื่ออนุเคราะห์โลกเหล่านี้

¹ แฟรงก์ ซี เรย์โนลด์ส "ศาสนาของพลเมืองในประเทศไทย" สังคมศาสตร์
ปริทัศน์ ๒ (๑) : ๑๓ สิงหาคม ๒๕๑๔

² สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ประชุมพระนิพนธ์ที่เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธ-
ศาสนา หน้า ๔๕

โดยทรงมอบศาสนาอันประเสริฐไว้กับพระพุทธอรุณตลอด ๕๐๐๐ ปี แล้วจึงปรินิพพาน.....”¹
 ความเชื่อเช่นนี้ได้ปรากฏอย่างเด่นชัดจากตำนานคัมภีร์ศาสนาที่พระสงฆ์อันนาไทยได้แต่งขึ้น
 เช่นตำนานมูอศาสนา ได้กล่าวถึงเรื่องอันตราย ๕ ประการ ซึ่งเป็นการสนับสนุนความเชื่อ
 เรื่องนี้ อันตรายทั้ง ๕ ประการนี้จะเกิดขึ้นตามลำดับในทุก ๆ พันปี จนครบ ๕๐๐๐ ปี แห่ง
 การสถาปนาพระพุทธศาสนา ความเป็นไปของอันตราย ๕ ได้แก่

๑. อธิคมอันตราย ความเสื่อมสูญแห่งการตรัสรู้มรรคและผล
๒. ปฏิบัติอันตราย ความเสื่อมสูญแห่งการปฏิบัติ
๓. ปริยัติอันตราย ความเสื่อมสูญแห่งการปริยัติธรรม
๔. สังคอันตราย ความเสื่อมสูญแห่งสมณเพศ
๕. ธาตุอันตราย ความเสื่อมสูญแห่งสมณเพศ

การที่ตำนานมูอศาสนาได้อ้างอธิบายเรื่องอันตรายทั้ง ๕ ในพระคัมภีร์พุทธศาสนา* บ่อ้มจะ
 แสดงว่าพระภิกษุสงฆ์ชาวอันนามีความเชื่อว่าพระพุทธศาสนาจะเสื่อมลงในทุกขณะจนครบ
 ๕๐๐๐ ปี ความเชื่อนี้ได้ถูกเน้นมากในอันนาไทย ดังจะเห็นได้จากหลักฐานศิลาจารึกเรื่องราว
 เกี่ยวกับการให้ความอุปถัมภ์พุทธศาสนาในร่างกวางพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒
 มักจะเริ่มต้นด้วยการจารึกถึงการว่าถึงพุทธศักราชเท่าใด และถึงเทวปีที่มีศาสนาจะคงอยู่อีก
 กี่ปี เช่น “.....โอกาสจุลศักราชได้ ๘๐๔ ตัว.....พุทธศาสนาสิ้นไปแล้วได้ ๒๐๐๕ วสา
 ปลาย ๑๐ เดือน และ ๔ วัน ยังจะมารายหน้าได้ ๒๑๑๔ วสา และปลายเดือน ๒ และปลาย
 ๒๐ วัน”^๓ และในศิลาจารึกวัดวิสุทธอารามกล่าวว่า “.....โอกาส สักราชได้ ๘๕๕ ตัว

¹ พระโพธิธังสิ นิทานพระพุทธสิหิงค์ แปลโดย แสง มนวิบูลย์ หน้า ๑๔

² พระพุทธพุกามเจ้า และพระพุทธญาณเจ้า ตำนานมูอศาสนา หน้า ๒๒๓

* เช่น อรรถกถาภิกขุขุณิขันธกะ อรรถกถาขีณิกาย อรรถกถาอังคุตตรนิกาย และ

อรรถกถาสังยุตตนิกาย เป็นต้น

³ ศิลาจารึก เกษมเพ็ญ พย/๒๔ ศิลาจารึกวัดมพาเจติย์พิศวง

ตั้งแต่พระเจ้านิพนธ์แล้ว ยังไว้ศาสนา ๕๐๐๐ ปี พันพันไฟได้ ๒๐๓๗ ปี อันยังจักมา ๒๑๖๓ ปี
"^๑ ดังนั้นเมื่อพระพุทธศาสนาจะหมดสิ้นไปตามคำทำนาย และใกล้เวลาแห่งการสิ้นสุด
 ตามคำพยากรณ์ จะต้องเร่งให้ชาวพุทธในล้านนาสร้างสมบุญกุศล ก่อนเวลาที่จะอันตรายหาย
 ไป และนั่นจะไม่มีโอกาสบรรลุนิพพานได้ และยังเน้นในหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนจะต้องช่วยกัน
 ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยการอุทิศถวายจตุปัจจัยต่าง ๆ ที่จะช่วยสืบศาสนาให้ถึง ๕๐๐๐ ปี
 ดังปรากฏในตำนานมูลศาสนาว่า ".....แม้ว่าพงศาวดารท้าวพระยา อันรักษาศาสนาภาย
 นอกด้วยจตุปัจจัยก็มี ก็สืบปรัมปราไปตราบเท่าสิ้นศาสนาอันช้อย อันพระพุทธเจ้าหากคิดนาไว้
 ว่า ๕๐๐๐ ปีแล....."^๒

ความเชื่อในเรื่องพุทธศาสนา ๕๐๐๐ ปี และอันตรายทั้ง ๕ จึง
 เป็นสาเหตุหนึ่งที่ส่งเสริมการก๊อปปี้ในล้านนาไทย สร้างศาสนสถาน เช่น วัด เจดีย์ และ
 บรมธาตุ ศาสนวัตถุ เช่นพระพุทธรูป เป็นต้น และมีการอุทิศที่ดิน แรงงานคน และสิ่งของต่าง ๆ
 เพื่อให้เป็นผลประโยชน์บำรุงศาสนสถานและศาสนวัตถุที่ได้สร้างขึ้น เพื่อให้เป็นถาวรวัตถุทาง
 พระพุทธศาสนาสืบจนถึง ๕๐๐๐ ปี^๓ ดังปรากฏในศิลาจารึกได้จารึกเรื่องราวเกี่ยวกับการให้ความ
 อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในล้านนาไทย โดยเน้นความเชื่อในเรื่องนี้มาก มักจะพบว่าผู้ที่อุทิศส่วน
 กุศลมักจะอธิษฐานขอให้ผลบุญนั้นสืบต่อพระพุทธศาสนามีอายุยืนถึง ๕๐๐๐ ปี

ดังเช่นปรากฏในศิลาจารึกวัดเก้ายอด กล่าวถึงเจ้าสีหมีน เจ้าเมือง
 พระยา พร้อมกับพระเจ้าสามฝั่งแกน และพระราชาमारดา ทรงอุทิศสิทธิ์ผลให้กับวัดเก้ายอดใน
 เมืองพะเยา และได้อธิษฐานขอดังนี้ ".....มาตธอนาบุญอันนี้ต่อเท่าศาสนา ๕ พันปีแล เจ้าผู้
 สังฆเถระทั้งหลาย ทั้งคนและเทวดา เละไมหนามบุญด้วยกัน....."^๔

^๑ ศิลาจารึก เดชทะเปียน พ.ย./๔ จารึกวัดวิสุทธิอาราม

^๒ พระพุทธทศกามเจ้า และพระพุทธญาณเจ้า ตำนานมูลศาสนา หน้า ๒๒๓

^๓ ระวีวรรณ ภาคพรต การก๊อปปี้ในล้านนาไทย หน้า ๕๗

^๔ ศิลาจารึกเดชทะเปียน ๓.พ./๒๗ จารึกวัดเก้ายอด

นอกจากนี้ยังปรากฏว่า สิ่งของ ผู้คน ที่ดินต่าง ๆ ที่อุทิศให้กับ พุทธศาสนาจะบ่งไว้อย่างชัดเจนว่า ให้เป็นสมบัติของศาสนาจนถึงสิ้นศาสนา ๕๐๐๐ ปี ดังเช่น ในศิลาจารึกวัดหนองพนา มีข้อความที่กล่าวถึงพระมหาเทวีของพระยอดเชียงราย พร้อมทั้งผู้มีจิตศรัทธาทั้งหลาย ได้อุทิศผู้คนให้วัด และกำหนดว่า แรงงานของชุมชนกลุ่มนี้ จะสืบทอด แรงงานเป็นของวัดจนถึง ๕๐๐๐ ปี ดังความในจารึกว่า ".....คือเป็นอุปัฏฐากเฝ้าพระ พุทธเจ้า ในอารามนี้สืบ ๆ กันไป ตราบต่อเท่าสิ้นศาสนา ๕๐๐๐ ปี....."¹

ความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนา ๕๐๐๐ ปีนี้ ล้วนมาไทยคงจะได้ รับแนวความคิดดังกล่าวสืบทอดมาจากการรับเอาพุทธศาสนาจากอาณาจักรต่าง ๆ เช่น ศรีวิชัย พุกาม สุโขทัย ตั้งแต่ตอนต้นราชวงศ์มังรายบ้างแล้ว แต่ยังไม่มีปรากฏหลักฐานที่ชัดเจน จนกระทั่ง ในรัชสมัยพระเจ้ากือนา การรับเอาพุทธศาสนาหลักศิลาจารึกวงศ์เข้ามายังล้านนาไทย ในปี พ.ศ. ๑๙๑๒ โดยมีพระสุมนเถระเป็นผู้นำมาจากสุโขทัย และได้ประดิษฐานครั้งแรกที่วัดพระยืน ในเมืองศรีวิชัย* เกี่ยวกับเรื่องราวเหล่านี้ได้ถูกบันทึกไว้ในศิลาจารึกวัดพระยืน และในตอนท้ายของจารึกด้านที่ ๑ มีข้อความในจารึกว่า ".....มหาเถระเป็นเจ้าจึงได้ด้วยกำลังปัญญา จัก...ธ...ชนคนสืบทอดทั้งหลาย....(ขำจุต)...พระเป็น...เลิงทำ....."² ถึงแม้ว่า ตอนท้ายจะชำรุดไป แต่สันนิษฐานว่าข้อความที่ขาดหายไป น่าจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการรักษา พุทธศาสนาจนถึง ๕๐๐๐ ปี

ดังนั้น ความเชื่อเรื่องพุทธศาสนาจะมีอายุยืนนาน ๕๐๐๐ ปี และ อันตรธานทั้ง ๕ พุทธศาสนาเสื่อมลงทุก ๆ พันปี ทำให้ชาวล้านนาไทยซึ่งมีชีวิตอยู่ในช่วง พุทธศตวรรษที่ ๑๘ อันจะเป็นระยะแห่งอันตรธานระยะที่ ๒ พุทธศาสนิกชนในล้านนาไทย ต้องเร่งทะนุบำรุงรักษาและส่งเสริมเพื่อให้พุทธศาสนาอยู่ตลอดถึง ๕๐๐๐ ปี ทศความเชื่อเรื่อง นี้ได้ส่งผลให้ผู้นับถือ พระสงฆ์ และไพร่ เมืองทั้งหลายในล้านนาไทย มีความกระตือรือร้น

¹ กรมศิลปากร ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑ ศิลาจารึกหลักที่ ๑๐ ศิลาจารึกวัดหนองพนา

จังหวัดลำพูน พ.ศ. ๒๐๓๒

* คือปฏิบัติที่อันตรธาน คือความเสื่อมสูญแห่งการปฏิบัติ

² กรมศิลปากร ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑ ศิลาจารึกหลักที่ ๑๒ ศิลาจารึกวัดพระยืน

จังหวัดลำพูน

ที่จะทำหน้าที่ในการสืบทอดพุทธศาสนา ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า ตำนานทางศาสนาที่พระภิกษุชาวล้านนาไทยได้แต่งขึ้น มักจะอ้างถึงพุทธทำนายที่กล่าวถึงพุทธศาสนาจะไม่รุ่งเรืองในดินแดนอื่นที่อยู่นอกดินแดนชมพูทวีป ดังปรากฏในตำนานมฤคสาสนาว่า "..... เขาจักปราศจากภัยทั้งมวลแล... เมื่อนั้นสังกาทวีปจักบริสุทธิยิ่งขึ้น ควรเป็นที่ตั้งศาสนาแห่งภูตภาคแล ถัดนั้นพระพุทธเจ้าจึงเสด็จลงจากเทววิภังคะ....."¹ ความเชื่อของชาวล้านนาไทยเชื่อว่า สังกาทวีปเป็นดินแดนที่สืบทอดพุทธศาสนาที่บริสุทธิ์ เรื่องราวเกี่ยวกับการประดิษฐานพุทธศาสนาในสังกาทวีป ภายหลังจากการสังคายนาครั้งที่ 3 ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ได้ปรากฏอยู่ในเอกสารตำนานศาสนาของล้านนาไทยหลายฉบับ ดังเช่นในตำนานมฤคสาสนาฉบับวัดป่าแดงได้กล่าวว่า ".....มหาโมคคัลลิตตฤทธเถระเจ้า ที่สังคายนาธรรมใน เมืองปาตลีบุตร เป็นตติสังคายนา อันพระยาอโศกหากษัตริย์ อารยนา และถัดนั้นมคิณฑเถระเป็นต้น มหาสังฆโคตเถระ (สังฆมิตตาเถระ) เสด็จมาหาพระพุทธเจ้าไปไว้ในสังกาทวีป.....แต่นั้นไปหน้าอรหันตาทั้งหลายก็รุ่งเรืองปรากฏสืบตวยมาจนถึงอรหันตาเจ้าตน 1 ชื่ออชิตฤทธก็สังคายนาผ้าธรรมปฏิทินทั้ง 3 มีวิสัยเป็นต้นแล้ว ยังภิกษุทั้งหลายในสังกาทวีปก็เออปรียติสืบกันไปแล....."²

นอกจากนี้ยังมีความเชื่อว่าพุทธศาสนาจะเผยแพร่และเจริญรุ่งเรืองในดินแดนอื่น ๆ สืบทอดพุทธศาสนาต่อจากสังกาทวีป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในดินแดนล้านนาไทย ดังจะเห็นได้จากข้อความในตำนานมฤคสาสนาที่วัดป่าแดงกล่าวว่า ".....มหาเถระเจ้าตนชื่ออชิตมสังกาทวีป อยู่โยธียา ไปอยู่สังกาทวีป แล้วบวชเรียนธรรมปฏิทินทั้ง 3 แล้วก็พอกันมาแต่สังกาทวีปโยธียา แล่ศาสนารุ่งเรืองงามทั่วไปในทวาราวดี 7 ล้านนา รอดชู่ แห่งชุนะนท (ชนบท) ก็มีแล..."³

ในตำนานมฤคสาสนาได้กล่าวถึงตอนที่พระอุทุมพรมหาสวามี ได้กำชับพระสุมนเถระและคณะสงฆ์ก่อนที่จะเดินทางกลับสุโขทัยว่า ".....อุราอาวุโสท่านทั้งหลาย

¹ พระพุทธพุกาม และพระพุทธญาณเจ้า ตำนานมฤคสาสนา หน้า 2๑๑

² ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ตำนานมฤคสาสนาฉบับวัดป่าแดง ภาควิชาวรรณคดี หน้า 4-5

³ ๒. หน้า ๕

ศาสนาฮินดูนำมาแต่ลังกาหรือป็นไม้นั้นคงในเมืองเมงนี่นา จักไปตั้งมั่นอยู่เมืองสุโขทัยก่อนเท่า
 ๕๐๐๐ ปีแล เหตุดังนี้ ชูท่านทั้งหลายรับเอาศาสนากลับไปตั้งในเมืองสุโขทัยเถิด....."¹
 พระยูนเถระจึงนำเอาพุทธศาสนาซึ่งลังกาวงศ์แบบมอญมาซึ่งสุโขทัย และเดินทางเผยแพร่มา
 ถึงล้านนาไทย

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า ความเชื่อเรื่องพระพุทธศาสนาจะเชื่อมลง
 ด้วยอันตราย ๕ ประการ ทุก ๆ หนึ่งพันปี เป็นหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนที่จะต้องช่วยกันอุปถัมภ์
 พุทธศาสนาให้ยั่งยืนต่อไป อาณาจักรล้านนาไทยได้ถูกกำหนดไว้แล้วโดยอ้างพุทธทำนายว่าจะเป็น
 ดินแดนที่พุทธศาสนาจะเจริญรุ่งเรือง ด้วยเหตุนี้ทำให้ชาวล้านนาไทยชนวนขยายที่จะเป็นผู้สืบทอด
 พุทธศาสนา จึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ล้านนาไทยรับเอาพุทธศาสนาในปางลังกาวงศ์แบบต่าง ๆ
 เข้ามาในอาณาจักร และได้เน้นความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างมากมาย จะเห็นได้จากการ
 จารึกการให้ความอุปถัมภ์พุทธศาสนาในศิลาจารึก ซึ่งเป็นเอกสารทางลายลักษณ์อักษรที่สำคัญ
 ของทางราชการที่ได้มอบไว้กับวัด เพราะศิลาจารึกเป็นหลักฐานที่คงทนถาวรมาก สามารถยืนยัน
 ผลอันสืบเนื่องกันตลอดอายุของพุทธศาสนาถึง ๕๐๐๐ ปี

3.2 ปัจจัยภายนอก

3.2.1 อิทธิพลของการขยายตัวของพุทธศาสนาในปางลังกาวงศ์ในเอเชีย

ตะวันออกเฉียงใต้

พุทธศาสนิกในปางลังกาวงศ์ เป็นพุทธศาสนิกในปางหินยาน ที่สืบเนื่อง
 มาจากคณะสงฆ์สำนักมหาวิหารในลังกา* ในพุทธศตวรรษที่ 17 คณะสงฆ์สำนักมหาวิหารได้รับ

¹ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ตำนานพุทธศาสนาฉบับวัดป่าแดง ภาคปฐวาระ
 ลำดับที่ ๑ หน้า 1๐3

*คณะสงฆ์สำนักมหาวิหาร เป็นคณะสงฆ์ที่สำคัญที่สุดในลังกาโดยเป็นผู้สืบทอดพุทธศาสนา
 จากพระมหินทเถระ ซึ่งเป็นพระสมณทูตที่พระเจ้าอโศกทรงส่งมาเผยแผ่ศาสนาในลังกา ภายหลัง
 สมัยพระมหินทเถระ พุทธศาสนาในลังกาเกิดความแตกแยกเป็นคณะต่าง ๆ หลายคณะ เช่น คณะ
 อภยคีรีวาสี คณะเชตวันวาสี คณะโกสัมพวาสี และคณะมหาวิหาร คณะทั้ง 4 นั้น คณะมหาวิหารวาสี
 ถือว่าเป็นคณะเดียวที่เป่าธรรมวาที นอกจากนั้นเป็นคณะอธรรมวาที คือเป็นอัครราชทั้ง 3 คณะในลังกา

การอุปถัมภ์จากกษัตริย์ของลังกา เช่นพระเจ้าวิชัยพาหุ พ.ศ. 1599-1654 และมีการปรับปรุง
พุทธศาสนาตามแนวคิดแบบมหาวิหาร นอกจากนี้การส่งคายนพุทธศาสนาในสมัยพระเจ้า
ปรักรมมพาหุ ในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 17 ทำให้คณะสงฆ์สำนักมหาวิหารได้รับความเชื่อถือ
อย่างมาก ในฐานะผู้สืบศาสนาจากพระมหินทรเถระ และเป็นผู้ปกป้องพระวินัยพระพุทธศาสนา
ฝ่ายเถรวาท ซึ่งถือเป็นพระวินัยที่ถูกต้องและได้รับความเชื่อถือมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 9¹
พุทธศาสนาตั้งถิ่นฐานในลังกาใช้ภาษาบาลีเป็นภาษาในการเขียนคัมภีร์ อรรถกถา และเผยแผ่
ศาสนา

ในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 10 พุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ได้เผยแผ่
เข้ายังดินแดนต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอาณาจักรมอญ และ
อาณาจักรขอม ปรากฏว่ามีพระภิกษุสงฆ์จากดินแดนเหล่านี้ได้เดินทางไปศึกษาพุทธศาสนาในลังกา
และบวชใหม่ตามคหิของนิกายลังกาวงศ์ และได้นำเอาพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์มาเผยแผ่ใน
บ้านเมืองของตน เช่นพระอุตรชิวะ และชาปตะ พระสงฆ์ชาวมอญได้ศึกษาพุทธศาสนาจากลังกา
และนำเอาพุทธศาสนาจากลังกาเข้ามาปรับปรุงพุทธศาสนาในเมืองขอม โดยได้รับการสนับสนุน
จากพระเจ้านรปติสิทฺธ พระมหากษัตริย์ผู้ครองขอม² คณะสงฆ์กลุ่มนี้มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่ง
ในอาณาจักรขอม ขอมจึงเป็นผู้สืบทอดพุทธศาสนาลังกาวงศ์และเผยแผ่ต่อมายังเมืองพิน หรือ
เมาะตะมะ นอกจากนี้พระสงฆ์จากเมืองเมาะตะมะได้ไปบวชเรียนที่ลังกาเช่นกัน ดังปรากฏใน
ตำนานพุทธศาสนาฉบับวัดป่าแดงกล่าวว่า ".....ยังมีมหาเถรเจ้าตน 1 ชื่อมคิมา อยู่เมืองสุพัน
(พิน) เอาธัมมะปิฎกทั้ง 3 นาน 12 ปี จนแล้ว....คืนมากระทำศาสนาเมืองสุพัน....."³

¹W.M.Sirisena, Sri Lanka and South-East Asia : Political
Religious and Cultural Relation from A.D.C.1000 to C.1500. p. 68

²ด.จ.ธ.ชอลล์ ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1 หน้า 190

³ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา ตำนานพุทธศาสนาฉบับวัดป่าแดง ภาคปริวรรต
ลำดับที่ 9 หน้า 7

เมืองทุกามและเมืองเมาะตะมะ ซึ่งเป็นศูนย์กลางสำคัญในการศึกษาพุทธศาสนา และเผยแผ่พุทธศาสนิกายลังกาวงศ์ มีพระภิกษุสงฆ์จากอาณาจักรใกล้เคียงมาศึกษาพุทธศาสนา เช่น อาณาจักรสุโขทัย ล้านนาไทย และแม้แต่อาณาจักรตามพรลิงค์* พญาศรีธรรมราชทรงนับถือพุทธศาสนาฝ่ายหินยานแบบลังกาและมอญ มีการติดต่อทางพุทธศาสนาระหว่างตามพรลิงค์ กับลังกาและมอญ¹ ในระยะนี้พุทธศาสนิกายหินยานในอาณาจักรตามพรลิงค์ ก็มีความเจริญรุ่งเรืองมาก ชื่อเสียงของพระยาศรีธรรมราช และตามพรลิงค์เริ่มเป็นที่รู้จักในฐานะที่เป็นกษัตริย์ผู้ทรงธรรม และเป็นเมืองพุทธศาสนาที่รุ่งเรือง สันนิษฐานว่า พระพุทธศาสนาของอาณาจักรตามพรลิงค์ในระยะนี้มีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนาในสุโขทัย ตามที่ปรากฏในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงที่กล่าวถึงพระเถระผู้เป็นปราชญ์เชี่ยวชาญพระไตรปิฎกทุกคนมาจากเมืองศรีธรรมราช

ในระยะพุทธศตวรรษที่ 19 พุทธศาสนาสัทธิลังกาวงศ์ได้เผยแผ่ออกไปสู่ดินแดนต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น โดยมีพระภิกษุสงฆ์เดินทางไปศึกษาพุทธศาสนาตามเมืองที่เป็นศูนย์กลางทางศาสนา เช่น ได้มีพระภิกษุจากอาณาจักรสุโขทัย คือพระอโณมทัสสี และพระสุมนเถระ เดินทางไปศึกษาพุทธศาสนาที่เมืองพัน ในสำนักของพระอุทุมพรมหาสวามี พร้อมกับพระสงฆ์ชาวสุโขทัยอีก 8 รูป ต่อจากนั้นได้นำเอาพุทธศาสนาสัทธิลังกาวงศ์แบบมอญมาเผยแผ่ในเมืองต่าง ๆ ดังปรากฏในตำนานมูลศาสนาแล้วว่า "...ถ้าข้าเจ้าทั้ง 8 ตน เจ้าปิยทัสสี เอาศาสนาไปประดิษฐานในเมืองอโยธยา...เจ้าสุวัณทศิริ เอาศาสนาไปประดิษฐานในเมืองชะวา...เจ้าเวสธฤ เอาศาสนาไปประดิษฐานในเมืองน่าน...เจ้าอานนท์ก็ปฏิบัติอยู่ในป่าไม้ม่วงในเมืองสุโขทัยแทนที่เจ้าสุมนะนั้นแล เจ้าสุมนะเอาศาสนาไปประดิษฐานในเมืองเชียงใหม่โพ้นแล เจ้าพุทธสาคร 1 เจ้าสุชาตะ 1 เจ้าเขมะ 1 เจ้าสัทธาธิสละ 1 นั้นชวนกันปฏิบัติอยู่ในเมืองกลางคือสองแควนั้นแล..."² จากหลักฐานดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า พุทธศาสนิกาย

*หมายถึงนครศรีธรรมราช

¹ จิตร ภูมิศักดิ์ สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา หน้า 193

² พระพุทธทศกาม พระพุทธญาณเจ้า ตำนานมูลศาสนา หน้า 194

ลังกาवत् ได้เผยแพร่เข้าสู่ดินแดนไทยอย่างกว้างขวาง ดังนั้น ในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 10 จนถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 19 พุทธศาสนานิกายลังกาवत् จึงเผยแพร่เข้าสู่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา อโยธยาก็กลายเป็นแหล่งสำคัญในการศึกษาพุทธศาสนากัทธิลังกาवत् เช่นมีพระภิกษุจากสุโขทัย เดินทางมาศึกษาที่อโยธยา พงศาวดารเหนือกล่าวถึงพระโอรสของกษัตริย์เชียงใหม่ เดินทางไปศึกษาพระไตรปิฎกที่พุกาม แล้วเดินทางมายังเมืองของพระเจ้าอู่ทอง¹

อาจกล่าวได้ว่า อโยธยาคงจะเป็นศูนย์กลางทางศาสนาอีกแห่งหนึ่งของพุทธศาสนาลังกาवत् ในดินแดนลุ่มน้ำเจ้าพระยา การเข้ามาของนิกายลังกาवत् ในระยะนี้ นับว่าเป็นการเข้ามาในเวลาที่เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ได้รับการยอมรับอย่างรวดเร็วและกว้างขวางกลายเป็นศาสนาที่หยั่งรากลึกในสังคมแถบนี้² พุทธศาสนานิกายลังกาवत् ได้กลายเป็นศาสนาที่สำคัญที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาดังตอนบนและตอนล่าง

ดังนั้นในระยะเวลาของการสถาปนาอาณาจักรล้านนาไทยใน พุทธศตวรรษที่ 19 เป็นช่วงที่อิทธิพลของพุทธศาสนานิกายลังกาवत् กำลังเผยแพร่เข้าสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และมีอิทธิพลต่อภูมิภาคนี้ อิทธิพลของพุทธศาสนานิกายลังกาवत् จึงขยายตัวเข้าสู่ล้านนาไทยด้วย ในระยะแรกล้านนาไทยยังมิได้มีความสัมพันธ์ทางศาสนากับลังกาโดยตรง แต่ต่อมาปรากฏว่าพระภิกษุชาวลังกาจะเดินทางไปศึกษาพุทธศาสนาจากลังกาโดยตรง ทั้งนี้ อาจเกิดจากการได้รับแบบอย่างในเมืองต่าง ๆ เดินทางไปสัมพันธ์ทางศาสนากับลังกาโดยตรง เช่น จารึกหลักที่ 2 คือจารึกวัดศรีชุม ได้กล่าวถึงการเดินทางไปลังกาของพระมหาเชษฐศรีสุทรา ราชจุฬามณี³ นอกเหนือจากการเดินทางไปศึกษาศาสนาจากลังกาแล้ว ยังได้นำเอาคติความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ และต้นศรีมหาโพธิ์ ดังเช่นในราวปี พ.ศ. 1900 จารึก

¹ กรมศิลปากร ประชุมพงศาวดารเล่ม 1 หน้า 79

² สายชล วรอรุณ "ละโว้ก่อนสมัยอยุธยา" รวมบทความประวัติศาสตร์ 2 : 112
มกราคม 2524

³ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์ ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 จารึกหลักที่ 2
หน้า 30

วัดบรมธาตุ จาสิกของพระเจ้าลิไทย เล่าถึงการนำเอาพระธาตุมาจากลังกาพร้อมด้วยศรีมหาโพธิ และนำมาประดิษฐานที่เมืองกำแพงเพชร¹ ประเพณีการก่อสร้างเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และการนับถือต้นศรีมหาโพธิ เป็นส่วนหนึ่งที่แพร่หลายเข้ามาับพุทธศาสนาตั้งหิลังกาวงศ์

การบูชาพระบรมสารีริกธาตุ และการนับถือต้นศรีมหาโพธิ เป็น ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการส่งเสริมการเผยแผ่พุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บทบาทของพระสงฆ์ที่เดินทางไปบวชแปลงเทศและศึกษาพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ เมื่อเดินทางกลับมายังบ้านเมืองของตน มักจะนำเอาต้นศรีมหาโพธิเข้ามาด้วย อันเป็นเครื่องหมายแห่งการตรัสรู้และการสืบทอดพระพุทธศาสนาที่บริสุทธิ์ และนอกจากนี้การปรากฏของพระบรมสารีริกธาตุ และการแสดงปาฏิหารย์ได้ถูกนำมากล่าวอ้างเพื่อความชอบธรรมแห่งการเผยแผ่ศาสนา โดยตำนานมักจะเชื่อมโยงเรื่องราวครั้งพุทธกาลที่พระพุทธองค์ทรงทำนายถึงดินแดนที่พระศาสนาจะเจริญรุ่งเรืองและทรงมอบพระบรมธาตุไว้ จนกระทั่งพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ ได้เผยแผ่เข้ามา พระบรมธาตุได้ปรากฏขึ้นและสำแดงปาฏิหารย์เพื่อเป็นการกำประกันความถูกต้อง และบริสุทธิ์ของศาสนา และยังเป็นเครื่องหมายที่บอกถึงดินแดนที่พระบรมธาตุจะไปประดิษฐาน ดังเช่นพระสุมนเถระภายหลังจากการศึกษาพุทธศาสนาในสำนักของพระอุทุมพร มหาสวามี และเดินทางกลับมายังเมืองศรีสัตนาคนหุต พระธาตุได้แสดงปาฏิหารย์ และพระสุมนเถระได้ขุดพบพระธาตุ พระเจ้าเดอไทยทรงมีพระประสงค์จะทอดพระเนตร แต่พระบรมธาตุคงแสดงปาฏิหารย์เพราะไม่อยากจะประดิษฐานอยู่ในเมืองสุโขทัย²

พระเจ้านันทนาแห่งอาณาจักรล้านนาไทย ทรงปรารถนาที่จะให้พุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ เข้ามาเผยแผ่ในเมืองเชียงใหม่ ดังเช่นอาณาจักรใกล้เคียง ดังปรากฏในตำนานพุทธศาสนากล่าวว่า ".....ฝ่ายพระเจ้านันทนาท้าวราช ทรงเลื่อมใสในพระพุทธานุภาพ มีพระประสงค์จะให้พระภิกษุสงฆ์ญวนมาอยู่ในนคร (เชียงใหม่) ทรงพระดำริมาช้านานแล้ว....."³

¹ กรมศิลปากร ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 ศิลาจารึกหลักที่ 3

² พระโพธิ์รังสี นิพนธ์มาธิปกรณ หน้า 110

³ ฎ. หน้า 100

พระองค์จึงทรงส่งทูตไปยังสุโขทัย เพื่อขออาราธนาพระสุมนเถระมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเมือง
เชียงใหม่ พร้อมทั้งัญญะเชิญพระบรมสารีริกธาตุมาด้วย ตำนานมรดกศาสนาได้บรรยายเรื่องราวของ
พระสุมนเถระที่นำเอาพุทธศาสนาหลักสี่หลักซึ่งกว้างขวางมาเผยแผ่ในล้านนาไทย โดยสะท้อนให้เห็น
ถึงการยอมรับซึ่งกันและกันจากอดีตโดยอ้างพุทธทำนาย ดังนั้น ในการเผยแผ่พุทธศาสนาหลักสี่
ซึ่งกว้างขวางซึ่งจะปรากฏให้เห็นได้จากการสร้างแปดปฎิหาริย์ของพระบรมสารีริกธาตุ ดังปรากฏ
ในตำนานมรดกศาสนาว่า "...เมื่อพระเถระออกจากเมืองสุโขทัย ไม่ว่าจะนอนในที่ใด ๆ พระ
บรมธาตุของพระพุทธแปลงรัชสมัยอันประเสริฐ แสดงปาฏิหาริย์ต่าง ๆ นานาสรรย..."¹

การเผยแผ่ของพุทธศาสนิกายลังกาวงศ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา ได้ก่อให้เกิดความตื่นตัวทางศาสนาในภูมิภาค
แถบนี้ ดังกล่าวกลายเป็นศูนย์กลางสำคัญทางศาสนาที่พระสงฆ์จากดินแดนต่าง ๆ เดินทางมาศึกษา
ศาสนาและกลับไปตั้งสำนักสงฆ์ในดินแดนของตน ซึ่งก่อให้เกิดพุทธศาสนิกายลังกาวงศ์แบบ
ต่าง ๆ จากเมืองที่เป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น เมาะตะ
(เมืองพิน) พุกาม นครศรีธรรมราช อโยธยา สุโขทัย

นอกจากนี้การอ้างอิงอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ของพระบรมสารีริกธาตุ
และการนับถือต้นศรัทธาโพธิ์ ซึ่งเป็นความเชื่อที่สอดคล้องกับความเชื่อของท้องถิ่น ทำให้ผู้
ปกครองพยายามผสมผสานความเชื่อของพุทธศาสนาเข้ากับความเชื่อดั้งเดิม อันเป็นการส่งเสริม
ความชอบธรรมทางการเมืองมากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พุทธศาสนาสามารถขยายตัวออกไป
อย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวทางศาสนาโดยทั่วไปในเอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้ และผลกระทบจากความเคลื่อนไหวนี้ย่อมจะส่งผลกระทบต่อสภาพของพุทธศาสนา
ในล้านนาไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับเอาพุทธศาสนิกายลังกาวงศ์แบบต่าง ๆ ที่เข้ามา
สู่ล้านนาไทยเป็นระยะ ๆ

๒.๒.๒. การแข่งขันอำนาจทางการเมืองและแข่งขันการสร้างความสำเร็จ
ทางศาสนาของอาณาจักรต่าง ๆ

จากการศึกษาเกี่ยวกับการยอมรับนับถือพุทธศาสนาของล้านนาไทย
พบว่ามีความสัมพันธ์กับความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนและพุทธศาสนา เป็นปัจจัยสำคัญต่อการเชื่อมโยง

¹ พระโพธิ์รังสี อิมการมาลีปกรณ์ หน้า 111

ชุมชนต่าง ๆ เข้ามารวมกันเป็นอาณาจักร พุทธศาสนาได้มีบทบาทสำคัญต่อการเข้าอำนาจและความชอบธรรมทางการเมืองของชนชั้นปกครอง ความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาได้กลายเป็นสัญลักษณ์แห่งความเจริญรุ่งเรือง และการเป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจทางการเมืองและศาสนา ดังจะสังเกตได้จากเรื่องราวของพระเจ้ามังราย ที่เสด็จไปยังเมืองพุกาม ดำเนินขึ้นเมืองเชียงใหม่อธิบายถึงจุดประสงค์ประการหนึ่งของพระเจ้ามังรายว่า ".....เรารู้ว่าศาสนาพระพุทธเจ้ารุ่งเรืองมากนั้น เราจึงสร้างมาแคว่อุประเทศบ้านเมืองพุกามดังวาระคำ...."¹

การสนับสนุนพุทธศาสนาเป็นหน้าที่สำคัญของพระมหากษัตริย์ ประกอบกับแนวความคิดเกี่ยวกับการเป็นจักรพรรดิและการเป็นราชาที่ดี ซึ่งเป็นแนวคิดจากคัมภีร์พุทธศาสนาและวรรณคดีต่าง ๆ ได้เข้ามามีบทบาทต่อสถาบันปกครอง ดังนั้นกษัตริย์จึงต้องอุปถัมภ์พุทธศาสนาทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นการสร้าง บูรณะปฏิสังขรณ์วัด ตลอดจนการแต่งตั้งคัมภีร์ศาสนา และสนับสนุนการเผยแพร่ศาสนาเพื่อความรุ่งเรืองของศาสนา

เนื่องจากในพุทธศตวรรษที่ 18-20 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งนี้เนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงศูนย์กลางทางการเมืองที่สำคัญ โดยเฉพาะการสลายตัวของอาณาจักรพุกามซึ่งถูกมองโดยปกครอง ในปี พ.ศ. 1830² ดินแดนที่เป็นอาณาจักรพม่าได้แตกแยกออกเป็นรัฐเล็ก ๆ ไม่มีศูนย์กลางทางการเมืองที่มั่นคงในระดับอาณาจักร เป็นแต่เพียงศูนย์กลางทางการเมืองเล็ก ๆ เช่น เมืองอังวะ เมืองพะโค เมืองเขาะตะมะ เมืองยะไข่ และในขณะเดียวกัน อาณาจักรกัมพูชากำลังเสื่อมสลาย ซึ่งเป็นระยะเวลาเดียวกันกับการเกิดอาณาจักรของชนชาติไทยในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งตอนบนและตอนล่าง อาณาจักรของชนชาติไทยกำลังพัฒนาศูนย์กลางแห่ง

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 25

² หม่องหินอ่อน ประวัติศาสตร์พม่า แปลโดย เจียซี สุมิตร หน้า 45

อำนาจทางการเมืองขึ้น เช่นอาณาจักรล้านนาไทย อาณาจักรสุโขทัย และอาณาจักรอยุธยา¹
อาณาจักรเหล่านี้ล้วนแต่เป็นรัฐที่เกิดขึ้นภายใต้อิทธิพลของพุทธศาสนิกายหินยานแบบลังกาวงศ์
ทั้งสิ้น และมีการแย่งชิงความเป็นใหญ่ทางการเมืองพร้อมกับการแข่งขันทางด้านศาสนา

ในตอนกลางพุทธศตวรรษที่ 19 บรรดาอาณาจักรต่าง ๆ ได้แข่งขัน
กันในการแสดงบทบาทการเป็นศูนย์กลางทางศาสนา โดยมีพระมหากษัตริย์ของแต่ละอาณาจักร
เป็นผู้อุปถัมภ์ ดังเช่นอาณาจักรสุโขทัย พ่อขุนรามคำแหงทรงมีความสัมพันธ์ทางศาสนากับ
นครศรีธรรมราช โดยการนำพุทธศาสนาลังกาวงศ์จากนครศรีธรรมราช มาประดิษฐานไว้ใน
กรุงสุโขทัย พระเถระที่เข้ามาถึงสุโขทัยล้วนแล้วแต่มีความรู้ แดกฉานในพระไตรปิฎก¹

พ่อขุนรามคำแหงทรงทะนุบำรุงพุทธศาสนา ปรากฏว่าสุโขทัยเต็มไปด้วย
ไปด้วยวัดวาอาราม พุทธรูปใหญ่มีอยู่มากมาย ทั้งในใจกลางเมืองและบริเวณชานเมือง นอกจากนี้
พ่อขุนรามคำแหงทรงให้พระทัยศึกษาพุทธศาสนาจนมีความรอบรู้เป็นอย่างดี ดังปรากฏคำสรรเสริญ
พระองค์ในจารึกวัดศรีชุม (หลักที่ 2) ไว้ดังนี้ "....ถูกพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ผู้หนึ่ง ช้อพ่อขุนรามราช
ปราชญ์ผู้ธรรม ก่อพระศรีรัตนธาตุอันหนึ่ง ในศรีสุพรรณาลัย...."²

*อโยธยา ได้ปรากฏขึ้นในประวัติศาสตร์มีผู้สันนิษฐานว่า สร้างขึ้นโดยพระเจ้าสุริยวงษ์ที่ 1
แห่งอาณาจักรทมิฬ ในพุทธศตวรรษที่ 17 และต่อมาในราวพุทธศตวรรษที่ 18-19 เชื่อว่าชนชาติ
ไทยได้เข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ในบริเวณแถบนี้ และได้สถาปนาอาณาจักรอยุธยาขึ้น ถึงแม้ว่ายังขาด
หลักฐานที่เด่นชัดว่า กรุงศรีอยุธยาเกิดขึ้นก่อน พ.ศ. 1093 แต่มีหลักฐานทางโบราณคดีอย่างมาก
มายืนยันว่า ดินแดนนี้เป็นแหล่งชุมชนที่มีความสำคัญในประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้าน
เศรษฐกิจ และการเป็นศูนย์กลางทางศาสนา

¹ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ 1/2 เอกสารสมัยสุโขทัย

² กรมศิลปากร "คำอ่านจารึกวัดศรีชุม (หลักที่ 2)" ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 จารึก
กรุงสุโขทัย พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระราชปรีดิธิด ๐ เมษายน 2515 หน้า 20

ความจริงรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในสุโขทัย มีผลต่อความมั่นคงทางสังคมและการเมืองของสุโขทัย ดังจะเห็นได้จากศิลาจารึกที่ได้บรรยายว่า พ่อขุนรามคำแหงทรงอาราธนาพระสงฆ์ให้ไว้พระแท่นมนังคศิลา เป็นที่อบรมสั่งสอนศึกษาศาสนา ".....พ่อขุนรามคำแหงนี้ ทาเป็นท้าว เป็นพระยาแก้วไทยทั้งหลาย ทาเป็นครูอาจารย์สั่งสอนไทยทั้งหลายให้รู้บุญกรรมแท้....."¹ แสดงให้เห็นว่า ผู้ปกครองสามารถสั่งสอนประชาชนโดยผ่านความเชื่อทางศาสนา และปรากฏว่าชาวสุโขทัยทั้งหลายมักทำบุญ ทำทาน มีศีลธรรมอันดี และถือกันอย่างเคร่งครัด ดังจารึกหลักที่ 1 กล่าวว่า ".....ผู้ช่วยมีศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนา ทรงศีล เมื่อพระยาทุกคน....."²

ในระยะเวลาเดียวกันนี้ พระเจ้ามังรายทรงดำเนินนโยบายขยายตัวจากที่ราบลุ่มแม่น้ำกกเข้าสู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำอิง จนกระทั่งผนวกเอาอาณาจักรหริภุญชัยอันเป็นอาณาจักรที่สำคัญของเขตลุ่มแม่น้ำอิงตอนบน การยึดหริภุญชัยครั้งนี้คงจะมีผลกระทบกระเทือนต่ออาณาจักรสุโขทัย และอโยธยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ทางการค้าระยะก่อนที่พระเจ้ามังรายจะสถาปนานครเชียงใหม่ พ่อค้าทั้งหลายกล่าวสรรเสริญถึงคุณแห่งเมืองหริภุญชัยว่า เป็นเมืองที่มั่งคั่งสมบูรณ์ เป็นที่ประชุมการค้าขายแห่งถูกค่านานาประเทศ ทางน้ำก็ตลอดถึงเมืองละโว้ และอโยธยา³ นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานว่า อโยธยาและสุโขทัยมีความสัมพันธ์กันอันดีเหลือญาติ ดังปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวว่า ".....อันหนึ่ง พระยาศรีธรรมราช นกกรหลวง กับพระยาศรีบุญฤทธยา อันเป็นญาติพระยาช่วง....."⁴ ด้วยเหตุนี้เมื่อพระเจ้ามังรายขยายอำนาจมาถึงหริภุญชัย อาณาจักรอโยธยาและสุโขทัย จึงยกกองทัพมาช่วยพระยาธิบยา กษัตริย์องค์สุดท้ายของหริภุญชัย ทำการต่อสู้กับพระเจ้ามังราย⁵ แต่อย่างไรก็ตามผลสุดท้ายผู้นำของ

¹ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ 1/2 เอกสารสุโขทัย

² ฎ.

³ พระยาประจำกิจกรจักร พงศาวดารโยนก หน้า 243

⁴ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 15

⁵ ฎ. หน้า 11-18

อาณาจักรไทย เช่น พระเจ้ามังราย พระเจ้าจำเมือง และพ่อขุนรามคำแหง ก็ยอมรับรองอำนาจซึ่งกันและกัน ทั้งนี้อาจเนื่องจากสันนิษฐานภาพที่ทรงเป็นพระสหายกัน และที่สำคัญก็คือการค้าเงินโลหะใบยาที่จะตอบโต้การขยายตัวของมองโกลที่กำลังเป็นอันตรายต่ออาณาจักรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทุกอาณาจักร ด้วยเหตุนี้จึงสังเกตว่าในระยะแรกแห่งการสถาปนาอาณาจักรของชนชาติไทยไม่ว่าจะเป็นล้านนาไทย สุโขทัย หรืออยุธยา ถึงแม้จะปรากฏความขัดแย้งทางการเมือง แต่ก็ไม่ปรากฏว่าอาณาจักรทั้ง 3 นี้ทำสงครามอย่างรุนแรงต่อกัน จนกระทั่งตอนกลางพุทธศตวรรษที่ 20 - 21 จึงได้เกิดปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองอย่างรุนแรง

แต่ในด้านการแข่งขันเกี่ยวกับความเจริญทางศาสนาได้ดำเนินต่อมาโดยตลอด ดังจะเห็นได้จากพระเจ้ามังรายถึงแม้จะเป็นพระสหายของพ่อขุนรามคำแหง ภายหลังที่พระเจ้ามังรายสถาปนานครเชียงใหม่เป็นราชธานี และมีความปรารถนาที่จะสถาปนาให้เชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของศาสนาที่สืบทอดต่อจากหริภุญชัย จะไม่ปรากฏว่าพระเจ้ามังรายทรงติดต่อสัมพันธ์ทางศาสนากับพ่อขุนรามคำแหงในด้านศาสนา ตรงกันข้ามจะเห็นว่าพระเจ้ามังรายพยายามติดต่อกับดินแดนอื่น เช่น เมืองฉะวระ และเมืองพะโค (หงสาวดี) ในระยะตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 19 พระมหากษัตริย์ล้านนาไทยได้พยายามสร้างศูนย์กลางแห่งศาสนา ในขณะเดียวกันกับกษัตริย์อาณาจักรอื่น ๆ เช่น สุโขทัย อยุธยา พุกาม เมาะตะมะ กษัตริย์เมืองต่าง ๆ เหล่านี้ทรงอุปถัมภ์พุทธศาสนา โดยการสร้างวัด สร้างพระพุทธรูป และมอบที่ดิน แรงงานคน สัตว์ ตลอดจนสิ่งของต่าง ๆ ถวายให้แก่วัด นอกจากนี้ยังสนับสนุนพระภิกษุสงฆ์ในอาณาจักรของตนศึกษาพระธรรมวินัย รวมทั้งการเดินทางไปศึกษาศาสนาในดินแดนอื่น ๆ เพื่อเสริมสร้างศูนย์กลางแห่งศาสนาและการสืบทอดพุทธศาสนาตามความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนา 5000 ปี และอันตรธาน 5

นอกจากนี้แนวความคิดเกี่ยวกับธรรมราช จักรพรรดิราช และการสร้างสมมุติฐานให้มีสถาบันกษัตริย์* เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้กษัตริย์ของอาณาจักรต่าง ๆ แข่งขันกันในการอุปถัมภ์พุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากการยกย่องพระนามของกษัตริย์ พระเจ้าก็อนา ผู้ทรงอุปถัมภ์พุทธศาสนาอันมีสิ่งกวางศในล้านนาไทย ในจารึกวัดพระยืน ลำพูน ทรงยกย่องพระองค์

*จะกล่าวโดยละเอียดในตอนต่อไป

เป็นธรรมิกราช¹ ไว้ดังนี้ ".....อันว่าพระเสด็จจาริกเจ้าท้าวสองแสนนา ธรรมิกราช..."¹
 ในขณะเดียวกัน กษัตริย์ของสุโขทัยก็ทรงเฉลิมพระนามของพระองค์ว่าธรรมราชา โดยเฉพาะ
 อย่างยิ่งพระมหาธรรมราชาธิไทย นอกจากพระองค์จะทรงอุปถัมภ์พุทธศาสนาแล้ว พระองค์ยังทรง
 ออกพระราชบัญญัติต่าง ๆ ด้รับยกย่องว่าทรง เป็นนักปราชญ์² นอกจากนี้พระองค์ยังทรงแสดง
 ความปรารถนาที่จะเป็นองค์พระพุทธเจ้า นำสัตว์ทั้งหลายนำไตรภพนี้³

บทบาทของพระมหากษัตริย์ในฐานะ เป็นธรรมราชา มิได้จำกัดอยู่
 เพียงการอุปถัมภ์พุทธศาสนาให้รุ่งเรืองในอาณาจักรของคนเท่านั้น แต่ได้ยึดเอาพระเจ้าอโศก
 มหาราช เป็นแบบฉบับในการทะนุบำรุงศาสนาและเผยแผ่พุทธศาสนาไปยังดินแดนอื่น ๆ ซึ่งนับ
 ว่าเป็นการแผ่พระบรมเดชานุภาพได้อีกทางหนึ่ง ทำให้เกียรติคุณของกษัตริย์เสื่อมถอยไป เป็นที่
 ยอมรับนับถือยกย่องบูชาของอาณาประชาราษฎร์ ดังเช่นพระเจ้าธรรมราชา (พระเจ้าลิไทย)
 ทรงโปรดให้พระสุมน เสด็จมาเผยแผ่ศาสนาในล้านนาไทย และอิทธิพลทางวัฒนธรรมของสุโขทัย
 ก็แผ่แพร่เข้ามาในล้านนาไทยด้วย เช่น การเขียนตัวอักษรแบบสุโขทัย ศิลปเกี่ยวกับการก่อสร้าง
 เจดีย์และพระพุทธรูป⁴

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3 จารึกหลัก
 ที่ 62 ศิลาจารึกวัดพระยืน อำเภอ หน้า 136

² กระทรวงศึกษาธิการ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507 พิมพ์ในงาน
 ครบรอบเจ็ดสิบสองปีของกระทรวงศึกษาธิการ 1 เมษายน 2507 หน้า 2

³ กรมศิลปากร "คำแปลจารึกวัดป่ามะม่วงหลักที่ 4 ด้านที่ 2" ใน ประชุมศิลาจารึก
ภาคที่ 1 พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระราชมงคลพิทักษ์ 6 เมษายน 2515 หน้า 59

⁴ อิทธิพลศิลปแบบสุโขทัย ได้แผ่แพร่เข้ามาในล้านนาไทย เช่น การก่อสร้างเจดีย์
 ทรงดอกบัว เจดีย์ทรงกลมฐานช้างค้ำ พระอัฐฐารส พระประธานวัดเจดีย์หลวง แต่อย่างไร
 ก็ตาม อิทธิพลของสุโขทัยไม่ว่าจะเป็นตัวอักษรหรือศิลปกรรมอื่น ๆ ที่แพร่หลายเข้ามา เป็นเพียง
 ความนิยมชั่วขณะเท่านั้นล้านนาไทยยังคงมีการผสมผสานศิลปกรรม และสร้างเอกลักษณ์ทางศิลป
 วัฒนธรรมของตนเอง

พุทธศาสนาในสุโขทัยเจริญสูงสุดในสมัยพระมหาธรรมราชาธิราชไทย

หลังจากนั้นก็ค่อย ๆ เติบโต เนื่องจากสุโขทัยตกอยู่ภายใต้อำนาจของอยุธยา ในปี พ.ศ. 1921 และผนวกดินแดนของสุโขทัยเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอยุธยาในปี พ.ศ. 1901 ในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) ทรงโปรดให้พระราเมศวร (สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ) เป็นพระมหาอุปราชไปปกครองเมืองพิษณุโลก ในปี พ.ศ. 1901¹ อยุธยาพยายามที่จะแผ่ขยายอำนาจทางการเมืองเข้าไปในอาณาจักรล้านนาไทย

และในขณะที่อาณาจักรล้านนาไทยก็ยกทัพมาบุกรุกพื้นที่เมืองทางตอนเหนือของอยุธยาอยู่เสมอ เช่น พระเจ้าติโลกราชทรงยกกองทัพไปตีเมืองแพร่ เมืองน่าน และแทรกแซงการเมืองของอยุธยาด้วยการส่งทหารจากเมืองเชียงใหม่ร่วมกับกำลังทหารของพระยาสุโขทัยเจ้าเมืองสวรรคโลก เข้าโจมตีหัวเมือง

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้อยุธยาและล้านนาไทย ทำศึกสงครามกันหลายครั้ง อาณาจักรทั้งสองได้แข่งขันกันทางการทหารและในขณะที่เดียวกันก็แข่งขันในทางศาสนาด้วย ในระยะตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 20 จนถึงพุทธศตวรรษที่ 21 อันเป็นช่วงเวลาที่มีความเคลื่อนไหวทางศาสนาในล้านนาไทยอย่างมาก จนกระทั่งเข้าสู่ยุคทองแห่งพุทธศาสนา ในตอนกลางพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นระยะเวลาแห่งการแข่งขันทางศาสนาระหว่างอาณาจักรล้านนาไทย และ

¹ รอง ศยามานนท์ และวิลาสงส์ นพรัตน์ "ประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยาแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถึงต้นแผ่นดินพระบรมไตรโลกนาถ พ.ศ. 1993-2031" แสดงการตีประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี หน้า 70

*พระยาสุโขทัยเจ้าเมือง ในพงศาวดารอยุธยาเรียกพระยาเสยง หรือพระยาสุโขทัย เป็นเจ้าเมืองสวรรคโลก พระโอรสของพระศรีสุริยวงศ์ บรมपालมหาราชธรรมราชาธิราชของสุโขทัย เป็นผู้ไม่พอใจการครอบครองดินแดนทางเหนือของอยุธยา เพราะเมื่อครั้งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นอุปราชครองพิษณุโลก ทรงได้สัญญาไว้ว่า ถ้าได้เป็นกษัตริย์ จะแต่งตั้งให้พระยาสุโขทัยเป็นอุปราช แต่เมื่อขึ้นครองราชย์โปรดให้พระยาสุโขทัยเป็นพระยาสองแควครองเมืองพิษณุโลก ทำให้พระยาสุโขทัยไม่พอใจ จึงส่งสาส์นไปยังพระเจ้าติโลกราชขอขึ้นกับเมืองเชียงใหม่

อาณาจักรอยุธยา ซึ่งจะได้จากพระนามของกษัตริย์ทั้งสองอาณาจักรมีความหมายอย่างเดียวกัน คือผู้เป็นใหญ่สามโลก* สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงมีพระราชโองบายที่จะสร้างรากฐานทางการเมืองโดยอาศัยศาสนา ในปีแรกที่พระองค์ทรงขึ้นครองราชย์ พระองค์ทรงอุทิศพระราชวังส่วนหนึ่ง เพื่อสร้างวัดในวัง ลักษณะเช่นนี้ไม่มีกษัตริย์อยุธยาพระองค์ใดทรงกระทำมาก่อน และตลอดเวลา 25 ปี ในรัชสมัยของพระองค์ที่ประทับอยู่พิมายโลก พ.ศ. 2006-2031 พระองค์ทรงทะนุบำรุงพุทธศาสนาเป็นอันมาก และในปี พ.ศ. 2000 พระองค์ทรงออกผนวชเป็นเวลานานถึง 6 เดือน นับเป็นการดำเนินตามรอยพระบาทของพระมหาธรรมราชาที่ 1 พ.ศ. 1990-1919 กษัตริย์ของสุโขทัย การออกผนวชเช่นนี้เป็นสิ่งที่กษัตริย์แห่งอยุธยาไม่นิยมกระทำกันหลังจากที่เสวยราชสมบัติแล้ว

การออกผนวชของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มิได้เป็นเพียงความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาแต่เป็นการกระทำเพื่อให้มีความหมายถึงสัญลักษณ์อื่น เปรียบเทียบกับพระพุทธเจ้า เพราะปรากฏว่าทำให้ข้าราชการ 5 คน ออกผนวชก่อนอย่างกระตือรือร้นแทนปัทมวิเศษ และมีผู้ออกผนวชตามพระองค์อีกเป็นจำนวนมาก งานพระราชพิธีครั้งใด กษัตริย์แห่งเมืองเชียงใหม่ และเมืองหลวงพระบางได้จัดส่งของมาร่วมพระชันษา จึงทำให้บรรดาเป้าหมายสำคัญ 2 ประการ คือ เป็นการเผยแพร่พระเกียรติของพระองค์ไปยังประเทศใกล้เคียง และเป็นการผูกพันเกลี้ยกล่อมราษฎรของพม่าด้วย

พระราชกรณียกิจที่สำคัญอีกประการหนึ่งของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ คือการบูรณะวัดพระพุทธชินราช และโปรดให้แต่งมหาชาติคำหลวงขึ้น ตั้งยี่สิบให้ถึงงานสมโภชนานถึง 15 วัน พระองค์ทรงบำเพ็ญทุกกโดยถวายจตุปัจจัยแก่พระสงฆ์ และ

*พระนามนี้มีความหมายถึงองค์พระพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐในสมภพ ในนิทานพุทธสิงห์กล่าวว่านามพระพุทธเจ้าว่า "ไตรโลกนาถ" หมายถึงพระองค์ผู้ประเสริฐในสามภพ ดังนั้นพระนามของพระเจ้าติโลกราชกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จึงเป็นพระนามที่มีความหมายถึงพระพุทธเจ้า

พวกพราหมณ์ พร้อมทั้งพระราชทานพระราชทรัพย์แก่ข้าราชการและราษฎรเป็นอันมาก การบูรณะวัดพระพุทธรชินราช และโปรดให้จัดงานฉลองสมโภชขึ้น เป็นการบำเพ็ญกุศลธรรมครั้งยิ่งใหญ่ ทำให้เกิดความชื่นชมยินดีกันทั่วหน้าและพากันสรรเสริญว่า พระองค์เป็นนักปกครองที่ทรงคุณธรรม¹

ในขณะเดียวกันนั้น พระเจ้าติโลกราชแห่งอาณาจักรล้านนาไทย พระองค์ทรงอุปถัมภ์พุทธศาสนาทั้งในด้านการสร้าง บูรณะ และปฏิสังขรณ์วัด และปูชนียวัตถุมากมาย พระองค์ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจในฐานะเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก ดังจะเห็นได้จากในปี พ.ศ. 1985 ภายหลังการครองราชย์ของพระองค์เพียง 5 เดือน พระองค์ทรงให้อุปสมบทหลวงแก่กุลบุตรชาวเชียงใหม่เป็นจำนวนถึง 500 รูป²

ในปี พ.ศ. 1990* พระองค์ทรงสถาปนาสมบัติเป็นการชั่วคราวให้แก่พระราชชนนี แล้วออกผนวช ณ วัดป่าแดงหลวง การผนวชของพระองค์นำความชื่นชมยินดีมาสู่อาณาประชาราษฎร์ของพระองค์โดยทั่วไป

ระหว่าง พ.ศ. 1989-2000 พระเจ้าติโลกราชทรงโปรดให้สร้างพระเจดีย์เจ็ดยอดในวัดมหาไพศาราม พระเจดีย์เจ็ดยอด เป็นงานสถาปัตยกรรมชิ้นเอกของล้านนาไทย ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดสร้างขึ้นเพื่อฉลองครบรอบ 2000 ปี ในพระพุทธศาสนา พระองค์ทรงมีพระประสงค์จะให้การสร้างพระเจดีย์นี้เป็นกุศลกรรมอันยิ่งใหญ่ ถ้าพระวิฆเนศวรพระศาสดาให้เลื่อนไทม์จนกระทั่งถึงพุทธศักราช 5000

ในปี พ.ศ. 2020 พระองค์ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์การสังคายนาพระไตรปิฎกที่วัดมหาไพศาราม โดยมีพระธรรมทินมพล เดระเจ้าอาวาสวัดป่าตายน้อยเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ ทำการรวบรวมชำระพระไตรปิฎกมาจัดให้ถูกต้องบริบูรณ์ นับเป็นครั้งแรกในสุวรรณภูมิ

¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ "พุทธศาสนากับการรวมอาณาจักรสมัยต้นอยุธยา 1093-1091"

วารสารธรรมศาสตร์ ๑ : ๑๑-50 มิถุนายน - กันยายน 2519

² พระรัตนปัญญาเดระ อินทการมาธิปกรณ์ หน้า 119

*อินทการมาธิปกรณ์ ระบุว่า พ.ศ. ๑๐๐ พ.ศ. 1990

นอกจากนี้พระองค์ทรงส่งอำมาตย์พร้อมด้วยคณะ ไปประเทศลังกา เพื่อศึกษาสถาปัตยกรรมหล่อหุ่นจำลองโลหะปราสาท และรัตนมาลีรูป โปรดให้สร้างเสริมเจดีย์หลวงมีฐานพระเจดีย์หลวงตามแบบรัตนมาลี เจดีย์ที่เกาะลังกา ผสมกับแบบเจดีย์พุทธคยา ประเทศอินเดีย และโปรดให้สร้างโลหะปราสาทหลังเล็กที่ฐานองค์เจดีย์ด้านตะวันออก เพื่อประดิษฐานพระแก้วมรกตในปี พ.ศ. 2025¹

พุทธศาสนาในสมัยของพระเจ้าติโลกราชเจริญรุ่งเรืองมาก และเผยแพร่ไปยังอาณาจักรใกล้เคียงดังจะเห็นว่า เมื่อครั้งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงผนวช ก็ได้ทรงส่งราชทูตไปถึงเมืองเชียงใหม่ เพื่อขอพระสงฆ์ล้านนาไทยมาร่วมสังฆกรรม พระเจ้าติโลกราชทรงอาราธนาพระเทพฤๅณเฑียรกับพระอินทร์ 12 รูป พ้นสายแครงเป็นราชทูตไปร่วมในพระราชพิธีผนวชของพระบรมไตรโลกนาถที่เมืองพิษณุโลก ดังนั้นแม้ว่าพระเกียรติยศของพระบรมไตรโลกนาถจะเป็นที่เลื่องลือไป แต่น้ำพระทัยของพระเจ้าติโลกราชที่ร่วมอนุโมทนา กับพระบรมไตรโลกนาถ ก็เป็นสิ่งที่น่าชื่นชม พระราชกรณียกิจของพระเจ้าติโลกราชได้แสดงออกถึงน้ำใจของอาณาจักรที่มีความเจริญทางพุทธศาสนาสูงกว่า ได้เชื้อเพื่อต่ออายุชาติเป็ชัยเหมือนผู้มี ความเจริญทางพุทธศาสนาดีกว่า

การแย่งกันทางศาสนามีได้เกิดขึ้นระหว่างอาณาจักรอยุธยาและอาณาจักรล้านนาไทยเท่านั้น อาณาจักรขนาดเล็กก็ยังแย่งกันในด้านศาสนา เช่น เมืองพะโค ในสมัยของพระนางเชงสอ พ.ศ. 1996-2015 และสมัยของพระเจ้าธรรมเจดีย์ พ.ศ. 2015-2035 ทรงมีนโยบายต้องการให้พะโคเป็นศูนย์กลางทางศาสนาตั้งแต่พุทธกาลในอดีต พระองค์ทรงส่งทูตไปพุทธคยา และส่งคณะสงฆ์ไปเฝ้าพระเจ้ากรุงลังกา พร้อมด้วยของขวัญอันมีค่าเป็นจำนวนมาก เพื่อไปบรรจุที่วัดพระเชียวแก้วที่เมืองโกฏ พระสงฆ์ของพะโคที่ไปลังกาครั้งนี้ แม้จะเป็นพระสงฆ์ผู้มีสมณศักดิ์ระดับสูง ก็ทำการบวชใหม่ตามแบบลังกาในที่ซึ่งมาซึ่งแม่น้ำกัลยาณี

¹ พระรัตนปัญญาเถระ รัตนมาลีปกรณ์ หน้า 110

เมื่อกลับมายังพม่าได้นำเอาพระธาตุอันศักดิ์สิทธิ์มาสู่พม่า พระเจ้าธรรมเจดีย์ทรงสร้างโบสถ์สำหรับอุปสมบทเถียนแบบลังกาไว้ที่เมืองพะโค และมีมณฑลพระสงฆ์จากพม่าภาคใต้ เช่น ยะไข่ อังวะ ทองถุ และในอาณาจักรไทย เช่น สุโขทัย เวียงใหม่ อยุธยา และแม่กระหังเขมรมา ขวสแปลงใหม่ สำหรับพระในนิกายอื่น ๆ ขึ้นอุทกมถิมาจนบังคับให้มาขใหม่ หรือสึกออกมาเป็น พรวาส¹ การกระทำของพระเจ้าธรรมเจดีย์ได้รับยกย่องในฐานะ เป็นผู้นำให้พุทธศาสนิกาย เถรวาทวิสุทธิ²

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-21 การแข่งขันทางการเมืองและการแข่งขันความเจริญทางศาสนา ได้ส่งผลกระทบต่อ การเคลื่อนไหวเกี่ยวกับศาสนาภายในอาณาจักรต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอาณาจักรล้านนาไทย การขับเอาพุทธศาสนิกายลังการวมกับแบบต่าง ๆ เข้ามาในอาณาจักรแล้วแต่เกิดขึ้นในระยะที่มีการแข่งขันอำนาจทางการเมือง และความเจริญทางศาสนาทั้งสิ้น

¹ พงษ์กิ่นถ้อง ประวัติศาสตร์พม่า แปลโดย เพชร สุมิตร หน้า 64

² รวีวรรณ ภาคพรต การก่อกำเนิดล้านนาไทย หน้า 112

พุทธศาสนาในล้านนาไทยตั้งแต่ พ.ศ. 1๙12 - 21๐1

พุทธศาสนาในล้านนาไทยภายหลังการรับเอาปิกายลังกาวงศ์แบบต่าง ๆ

สภาพของพุทธศาสนาในล้านนาไทยภายหลังปี พ.ศ. 1๙12 นับตั้งแต่พระเจ้ากือนาทรงนิมนต์พระสุมนเถระ พระภิกษุในลัทธิลังกาวงศ์จากสุโขทัยเข้ามาเผยแผ่พุทธศาสนาในล้านนาไทย พระเจ้ากือนาทรงมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระสุมนเถระมาก เนื่องจากมีความเชื่อว่าพระภิกษุอรุณาวาส¹ เป็นพระภิกษุที่มีความรู้ยิ่งในพระพุทธานุภาพ และถือกันว่าพุทธศาสนิกายลังกาวงศ์เป็นพระพุทธานุภาพที่บริสุทธิ์ เพราะทำการสังคายนาถูกต้องมาตั้งแต่สมัยโบราณ ดังจะเห็นได้จากตำนานมูลศาสนาฉบับวัดป่าแดง ที่กล่าวถึงการประดิษฐานพุทธศาสนิกายลังกาวงศ์ว่า เมื่อพระสุมนเถระมาถึงลำพูน พระเจ้ากือนาทรงอาราธนาพระนิกรเดิม อันมีมณีสีหะเป็นองค์นำมาจากสมัยพระนางจามเทวีให้บวชใหม่ทั้งหมด มีจำนวนพระภิกษุที่บวชแปลงใหม่ถึง ๘,4๐๐ รูป² ต่อมาในปี พ.ศ. 1๙14 พระเจ้ากือนาได้สร้างอุทยานของพระองค์ถวายเป็นพระอารามขนานนามว่า "วัดมุนีพาราม" หรือวัดสวนดอกไม้ เพื่อเป็นที่พำนักของพระสุมนเถระ และเป็นศูนย์กลางของการศึกษาพุทธศาสนา โดยมีพระภิกษุสงฆ์จากเมืองต่าง ๆ เช่น เชียงตุง เชียงแสน มาเขียนอักษรศาสตร์และพระธรรมวินัยพร้อมกับบวชแปลงใหม่เป็นอันมาก²

การเผยแผ่พุทธศาสนิกายลังกาวงศ์ของพระสุมนเถระทำให้ชาวล้านนาไทยมีความสนใจต่อพระพุทธานุภาพที่บริสุทธิ์มากยิ่งขึ้น และในขณะเดียวกันก็จะทราบความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการเผยแผ่ของพุทธศาสนิกายลังกาวงศ์ในดินแดนอื่น ๆ เช่น อโยธยา เมะตะมะ และในเกาะลังกา ก่อให้เกิดความตื่นตัวที่จะศึกษาพุทธศาสนาในต่างแดนมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้เริ่มมองเห็นว่า พุทธศาสนิกายลังกาวงศ์ที่พระสุมนเถระนำมาเผยแผ่นั้น มิได้มาจากลังกาโดยตรง แต่สืบทอดมาจากสำนักสงฆ์พระอุทุมพร แห่งนครพันธ หรือเมะตะมะ ดังนั้นจึงมีคณะสงฆ์กลุ่มหนึ่ง

¹ ภาควิชาสังคมศาสตร์และมนุษยวิทยา ตำนานมูลศาสนาฉบับวัดป่าแดง ภาคปริวรรต

ที่ ๑ หน้า ๘

² ที่ ๑ หน้า ๘

เชื่อว่า การศึกษาพุทธศาสนานั้นจะทำการศึกษากลับจากโดยตรง มิใช่เป็นเพียงแต่การศึกษาจากเมืองเมาระตะมะอย่างที่พระสุนทรเถรเจษฎา กลุ่มพระสงฆ์ดังกล่าวซึ่งประกอบด้วยพระภิกษุสงฆ์ชาวล้านนา ชาวรามัญ ชาวทมิฬ โดยมีพระมหาธรรมคามีหรือญาณคามี^๑ เป็นหัวหน้า ได้เดินทางไปบวชแปลงใหม่ในประเทศลังกา พร้อมทั้งทำการศึกษากฎาบาลีและพระธรรมวินัย ในปี พ.ศ. 1974 ได้นำเอาพุทธศาสนิกายลังกาวงศ์ใหม่หรือนิกายสีลชเรงคะเข้ามาเผยแพร่ในเมืองเชียงใหม่ โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่วัดป่าแดง ปรากฏว่ามีพระภิกษุสงฆ์และคฤหัสถ์เป็นจำนวนมาก ดังในตำนานมฤตศาสนานับวัดป่าแดงกล่าวว่า "...ตั้งแต่แรกแต่นั้นไปพระและคนกระหัดถ์ทั้งหลายก็เข้ามาบวชในสำนักมหาญาณคามีระ วัน ๑ วัน 10 วัน 30 วัน 40 วัน 50 วัน 100 คนบวชคสายสักวัน..."^๒ เนื่องจากคณะสงฆ์สีลชเรงคะหรือลังกาวงศ์ใหม่ประพฤติปฏิบัติตนตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด ทำให้ประชาชนมีความศรัทธาเลื่อมใสมากขึ้น

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าในตอนกลางพุทธศตวรรษที่ 20 ในรัชสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน พ.ศ. 1942 - 1965 พุทธศาสนาในล้านนาไทยมีคณะสงฆ์ที่สำคัญถึง 3 คณะ คือ

1. คณะสงฆ์พื้นเมือง เป็นคณะสงฆ์ซึ่งเดิมในล้านนาไทยนับแต่สมัยต้นราชวงศ์มังราย ที่สืบทอดพุทธศาสนาจากอาณาจักรทมิฬ มีความเชื่อและประเพณีปฏิบัติแบบมอญ โดยเชื่อว่าพระภิกษุสงฆ์สืบศาสนาจากพระโสมเถระ และพระอุตรเถระ ซึ่งเป็นพระธรรมทูตที่พระเจ้าอโศกส่งมาเผยแพรศาสนาในสุวรรณภูมิ คณะสงฆ์พื้นเมืองมีสันนิษฐานว่าคงจะเป็นคณะสงฆ์ส่วนใหญ่ของอาณาจักรล้านนาและเป็นที่นับถือของประชาชนส่วนใหญ่ ประกอบกับลักษณะความเชื่อของ

*พระมหาญาณคามี^๑ เป็นพระภิกษุชาวล้านนา เป็นผู้นำพระเถระเดินทางไปศึกษาเล่าเรียนและบวชแปลงใหม่ในลังกาเมื่อปี พ.ศ. 1967 หลังจากนั้นได้เดินทางมาเผยแพร่นิกายลังกาวงศ์ตามเมืองต่าง ๆ เช่น อโยธยา สุโขทัย และล้านนาไทย ตำนานมฤตศาสนานับวัดป่าแดงกล่าวว่าท่านบรรพชาที่ลำปาง สำหรับตำนานมฤตศาสนากล่าวว่าท่านถูกพระเจ้าสามฝั่งแกนขับไล่ออกจากเมืองเชียงใหม่แล้วลี้ภัยไปแต่งงานกับธิดาหมื่นสามล้าน เจ้าเมืองลำปาง แต่ตำนานมฤตศาสนานับวัดป่าแดงกล่าวว่าพระภิกษุที่แต่งงานกับธิดาหมื่นสามล้านคือพระจิตตพุนธุริข คณะสีลชเรงคะหนึ่ง

^๑ ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา ตำนานมฤตศาสนานับวัดป่าแดงภาคปริวรรตที่ ๑

คณะสงฆ์นี้เป็นการนำเอาพุทธศาสนาเข้ามาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมที่เกี่ยวกับไสยศาสตร์ และภูตผีวิญญาณ โดยมีจะเข้าใจว่าพุทธศาสนาถือไสยศาสตร์อย่างหนึ่ง การทำนุบำรุงพุทธศาสนา ก็เพื่อหวังอำนาจความเป็นใหญ่ ชัยชนะหรือจะได้รับเครื่องตอบแทนในชีวิตดังเช่นพระเจ้ามังราย ทรงสร้างศาสนสถานจะเป็นพระพุทธรูป ๕ องค์ หรือการสร้างวิหารเพื่ออานิสงส์แห่งการสร้างนั้น ทำให้พระองค์มีอำนาจเหนืออาณาจักรทงสาวดี¹ แม้กระทั่งพระเจ้าสามฝั่งแกนซึ่งเป็นสมัยที่ชาวล้านนาไทยกำลังตื่นตัวและแสวงหาพระพุทธศาสนาที่บริสุทธิ์ก็ยังปรากฏว่า พระองค์ทรงมีความเชื่อแบบพุทธศาสนาที่ปะปนกับความเชื่อดั้งเดิม ดังปรากฏในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวไว้ว่า ".....เจ้าติสฏุมารนี้มีศรัทธาในศาสนาน้อยนัก ทรงเชื่อในไสยศาสตร์ของศาสนา ไม่คบหาสัตบุรุษ บวงสรวงแต่ภูตผีปีศาจ สวาน ต้นไม้ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ภูเขา และป่า พระองค์เช่นไฟว์ บวงสรวงด้วยโค กระบือ เป็นต้น ประชาชนอาศัยอยู่ในราชอาณาจักรของพระองค์ผู้มีชื่อเสียงว่าเป็นอักษทาส² ในที่นั้น ๆ ทั่วไป พระองค์โปรดให้สร้างมหาวิหารที่ตำบลฝั่งแกน....."²

คณะสงฆ์พื้นเมืองถึงแม้ว่าจะไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับบทบาทสำคัญทางการเมือง หรือมีความขัดแย้งกับคณะสงฆ์กลุ่มอื่น แต่ความเชื่อพื้นฐานของคณะสงฆ์พื้นเมืองนี้คงจะเป็นพื้นฐานความเชื่อโดยทั่วไปของชาวล้านนาไทยที่เปลี่ยนแปลงได้ยากโดยเฉพาะความเชื่อที่ผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิม ทั้งนี้จะเห็นได้จากในสมัยพระเจ้าเมืองแก้ว พ.ศ. 2039 - 2060 ซึ่งเป็นสมัยที่พุทธศาสนารุ่งเรืองที่สุดในล้านนาไทย หนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ซึ่งเป็นเอกสารที่เขียนขึ้นในสมัยของพระองค์ บ่งว่าพระภิกษุสงฆ์ในสมัยพระเจ้าเมืองแก้วว่าแบ่งเป็น 3 คณะ และคณะสงฆ์พื้นเมืองก็นับว่าเป็นคณะสงฆ์คณะหนึ่งที่พระองค์ทรงให้ความอุปถัมภ์ เพราะอย่างยิ่งมีผู้นับถืออยู่เป็นจำนวนมาก

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 21

² อักษทาส คือพวกผีปีศาจ นัยหนึ่งหมายความว่าเมื่อนับถือภูตผีปีศาจก็เท่ากับเป็นทาสหรือบริวารของยักษ์

² พระรัตนปัญญาเถระ ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 20

2. คณะสงฆ์รามัญหรือมอญพวาสีคณะ* คณะสงฆ์นี้มีที่มั่งเมืองมาจากพระสมณเถระชาวสุโขทัยที่บวชแปลงใหม่ในสำนักของพระอุทุมพรมหาสวามีชาวรามัญ คณะสงฆ์นี้เป็นฝ่ายอริยวาสี** มีวัตรปฏิบัติที่แตกต่างไปจากคณะสงฆ์พื้นเมืองโดยเฉพาอย่างยิ่งคือการมุ่งที่จะศึกษาศาสนาให้ลึกซึ้งเพื่อให้บรรลุถึงโศดาปัตติผล ดังปรากฏในตำนานมูลศาสนาว่าว่า "...อันว่าศาสนานี้มี 3 คือ ปรัชติศาสนา 1 ปฏิบัติศาสนา 1 อธิคมศาสนา 1 ปรัชติศาสนานั้นได้แก่มาลัตติธรรมของพระพุทธเจ้าทั้งหมด กับทั้งธรรมกถาอันทุกมุตทั้งทศายนทั้งเก้าเขียนเอา ปฏิบัติศาสนานั้นได้แก่การกระทำแห่งกมุตทั้งทศายน และอธิคมศาสนานั้นได้แก่ มรรค 4 ผล 4 เป็นต้นว่า โศดาปัตติมรรค และโศดาปัตติผล กับโศกุตตทั้งทศายน และศาสนาพระพุทธเจ้าแห่งเรานี้ตั้งอยู่ในกมุตทั้งทศายน ๆ ได้รับเขียนเอา หังเอา รุ้แก้ว และกระทำตามทุกอันนั้น และแม้ผู้เขียนเอา หังเอา และแม้กระทำตามคำสอนของพระพุทธเจ้านั้น เรียกว่าศาสนาได้ตั้งอยู่ในมุกคณนั้นแล...."¹ แสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์รามัญหรือคณะมอญพวาสีได้ทำการเรียนรู้เกี่ยวกับหลักการสำคัญของพุทธศาสนาฝ่ายหินยาน โดยเน้นปรัชติธรรม ปฏิบัติธรรม และปฏิบัติเวธ ที่จะเป็นทางแห่งความหลุดพ้น สำเร็จเป็นอริยมุคคณ*** และผลที่สำคัญที่สุดคือการบรรลุนิพพานดังปรากฏในหนังสือมูลศาสนาซึ่งมี "...ถึงมาเพื่อกตลงอันเป็นสุขมีฐานะ 3 แห่ง คือสุขมีในเมืองฟ้า

*ดร.ประเสริฐ ณ นคร ได้อธิบายไว้ในตำนานมูลศาสนาว่า พระภิกษุมอญพวาสีคณะนี้คือพระภิกษุรามัญในพงศาวดารโยนกเรียกว่า "รามัญวงศ์"

**ฝ่ายอริยวาสี คือพระอรรถกถาจารย์ ยึดมั่นในการบำเพ็ญทานาแสวงหาความสงบ มี ความเคร่งครัดในพระวินัย หรือตั้งสำนักสงฆ์ในเขตที่ห่างไกลผู้คน

¹พระพุทธญาณเจ้า พระพุทธพุกาม มูลศาสนา หน้า 223

***หนังสือมูลศาสนา ได้อ้างถึงอรรถกถาอังคุตตรนิกายว่า เมื่อพระพุทธเจ้านิพพานไปแล้วได้พันปี เป็นแดนแห่งอรหันต์เจ้า อันประกอบด้วยปฏิสัมภิทามิในพันปีที่ 2 เป็นแดนแห่งพระอรหันต์อันประกอบด้วยฉวิญญามิในพันปีที่ 3 เป็นแดนแห่งพระอรหันต์อันประกอบด้วยเตริชชามิในพันปีที่ 3 เป็นแดนแห่งพระอรหันต์อันประกอบด้วยสุกขวิมุตตกมิในพันปีที่ 5 เป็นแดนแห่งอนาคามี สกิทากามี และโศดาบัน

เมืองคน และนิพพานทุกคนเทอญ ครั้นว่าได้ถามถวายเป็นธรรมเนียมก็เพียรยอมจำเริญตาม ๓ ประการ
มีนิพพาน เป็นที่สุด เพื่องแก่สัมมาสัมโพธิญาณ.....”¹

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าคณะสงฆ์นิคายะจะมีมติแน่วแน่ในการศึกษาอักษรวิเศษในภาษาบาลีให้
แตกฉานและเน้นความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในปรัชญาศาสนา แต่ในทางปฏิบัติแล้วยังไม่สามารถ
กระทำตามหลักการได้ แนวทางตามคติความเชื่อที่เป็นแก่นแท้ของศาสนาซึ่งไม่อาจเปลี่ยนแปลง
ความเชื่อที่เคยปฏิบัติมาในอดีตได้ เช่นความเชื่อที่ปะปนกับลัทธิวิญญูญาณนิยม การบูชาผีบรรพบุรุษ
และการบูชาอำนาจเหนือธรรมชาติในลักษณะของการบูชาพระธาตุ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย นอก
จากนี้ถึงแม้ว่าคณะสงฆ์กลุ่มนี้จะ เป็นฝ่ายอริยวาสี แต่ปรากฏว่าสำนักสงฆ์ของคณะนี้คือวัดสวนดอก
คงจะมิได้เป็นไปตามแนวทางของฝ่ายอริยวาสีมากนัก เพราะอยู่ใกล้บ้านผู้คน ดังปรากฏหลักฐาน
ในหนังสือมรดกศาสนากถาถึงพระกุมารกัสสป เจ้าอาวาสวัดสวนดอกผู้ถือเคร่งครัดในฝ่ายอริยวาสี
“.....เจ้าโทย่อมถืออริยปฏิบัติถูกต้องเป็นประธาน เจ้าโทยเห็นวัดสวนดอกไม้ดีใกล้บ้านใกล้เขื่อน
คนนัก เจ้าโทยหาทำแสนเมืองมาแล้วก็ออกไปอยู่แถบดินดอนโพ้น.....” นอกจากนี้ในระยะต่อมา
ยังปรากฏความขัดแย้งกัน เกี่ยวกับคำว่า เป็นนครสี่มาหรือความสี่มา ได้มีการถอนสี่มาและผูกสี่มา
ใหม่หลายครั้ง ดังนั้นการอยู่ใกล้กับชุมชนทำให้คณะสงฆ์นิคายะนี้มีลักษณะ เป็นฝ่ายตามวาสีมากกว่า
อริยวาสี และยังปรากฏว่าคณะสงฆ์นิคายะมีปฏิสัมพันธ์ที่มีความสัมพันธ์กับฝ่ายอาณาจักรมาก โดยได้รับ
การอุปถัมภ์จากกษัตริย์ ขุนนางและประชาชน พระสงฆ์จึงเข้ามาเกี่ยวข้องกับทางโลกมากขึ้น เช่น
มีทรัพย์สิน เงินทอง ข้าวของ ไร่นา ที่มีผู้บริจาคให้แก่ศาสนา อาจเนื่องมาจากเหตุผลหลายประ
การ เช่น เป็นความเชื่อที่เคยถือปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตในการถวายที่ดิน ไร่นา แรงงานคน
สัตว์ สิ่งของให้วัด และยังอาจเกี่ยวข้องกับความต้องการที่พุทธศาสนาเสื่อมลงอยู่ตลอดเวลา จึงถือ
ว่าเป็นหน้าที่พุทธศาสนิกชนจะต้องช่วยกันอุปถัมภ์ค้ำจุนพุทธศาสนาให้คงอยู่ถึง ๕,๐๐๐ ปี นอกจากนี้
เกี่ยวกับการบรรลุถึงความหลุดพ้น ชาวบ้านนาเชื่อว่าจะต้องอาศัยเวลาที่ยาวนานที่จะสะสมบุญ
บารมีให้มาก จะเห็นได้จากเรื่องราวในตำนานกัมมวิเสสาณนา ที่เน้นให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าจำต้อง

¹ ฎ 229

² ฎ 212

เรียนว่าตายเกิดมาเพื่อบำเพ็ญธรรมมีถึงแสนสองแสนกว่าจะบรรลุนิพพานได้จะต้องมีความพากเพียร มุ่งมั่น ดังนั้นชาวด้านนาไทยจึงเชื่อว่าตนคงจะไม่หลุดพ้นในชาตินี้ ประกอบกับโอกาสที่จะบรรลุ ความหลุดพ้นนั้นลดน้อยลงตามลำดับ เพราะความเสื่อมของพุทธศาสนาและอันตรายทั้ง ๘ แนว ทางแห่งความหลุดพ้นที่สำคัญคือปริยัติธรรม ปฏิบัติธรรม และอธิคม จะต้องอาศัยระยะเวลาอัน ยาวนาน ชาวด้านนาไทยจึงมุ่งสะสมบารมีเพื่อให้เกิดในภพใหม่ชาติใหม่ที่ดียิ่งขึ้น โดยการถวาย ทรัพย์สินสิ่งของ เป็นทานมุ่งหวังเพื่อจะรับอานิสงส์ถึงนิพพาน เป็นการตอบแทน เกี่ยวกับเรื่องนี้จะ อธิบารายละเอียดในตอนต่อไป

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า แนวความเชื่อตามคติหินยานแบบลังกาที่เข้าสู่ด้านนาไทยโดยผ่าน มาทางคณะสงฆ์ภิกษุสามเณร เน้นหนักในอุดมการสูงสุดของศาสนาคือความหลุดพ้น แต่ก็เพียง ทฤษฎี เท่านั้น

๓. คณะสงฆ์ที่ทอดหรืออ้างการวงศ์ใหม่ เป็นคณะสงฆ์เถรวาทวงศ์ลังกาวงศ์ที่เข้ามาเผย แพร่ในด้านนาไทย คณะสงฆ์ภิกษุสามเณรมีทัศนคติความเชื่อที่คล้ายคลึงกับคณะสงฆ์ภิกษุสามเณร เพราะ ทั้งสองนิกายก็ได้รับอิทธิพลมาจากลัทธิเถรวาทวงศ์เช่นเดียวกัน แต่มีการสืบทอดมาจากดินแดนที่ แดกต่างกัน อย่างไรก็ตาม ผู้นำของคณะสงฆ์กลุ่มนี้คือพระมหาญาณคัมภีร์ ซึ่งเคยบวชเรียนอยู่ใน คณะสงฆ์ภิกษุสามเณร ดังปรากฏหลักฐานดังนี้ ".....สมเด็จพระพุทธสัมมกิตติ" ที่สอนธรรมโปรดบวช ลวคหิ์ได้เป็นสาม เณรให้ชื่อว่าญาณคัมภีร์...."¹ ต่อมาพระมหาสัมมกิตติก็เป็นผู้สนับสนุนให้พระ ะมหาญาณคัมภีร์พร้อมกับพระสงฆ์ในด้านนาไทย เดินทางไปศึกษาศาสนาในลังกา ดังปรากฏใน ตำนานมุกศาสนาวัดป่าแดงกล่าวไว้ดังนี้ ".....สมเด็จพระสัมมกิตติ และชาวเจ้า ๘ คน คน 1 ชื่อ เมธบุตร คน 1 ชื่อญาณมจกุล อยู่วัดกฐินา คน 1 ชื่อ จันทะสี คน 1 ชื่อ ญาณสิทธิ อยู่วัด เจตียคำ คน 1 ชื่อ รตุนาค อยู่วัดนันทาราม คน 1 ชื่อ จิตตพญ เป็นต้น กับ ญาณคัมภีระ... จัง อสพะ ไปไหว้มหาเถระเจ้าตนเป็นครูเราในลังกาทวีป....."²

¹ สมเด็จพระพุทธสัมมกิตติเป็นสังฆนายกคณะสงฆ์ภิกษุสามเณร แต่จำพรรษาอยู่วัดนันทาราม

² ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ตำนานมุกศาสนาวัดป่าแดงภาคปริวรรตที่ ๑

การเดินทางไปลังกาของคณะสงฆ์กลุ่มนี้ เนื่องจากต้องการทราบความจริงเกี่ยวกับ พระธรรมวินัย และการสวดตามอักขระภาษาบาลีที่ปฏิบัติกันโดยทั่วไปในล้านนาไทยขณะนั้นว่า ถูกต้องหรือไม่* เมื่อคณะสงฆ์กลุ่มนี้ได้เดินทางเข้ามายังเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 1974 ได้นำเอา แนวความคิดในลักษณะของการปฏิรูปศาสนา เข้ามาสู่ล้านนาไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับการ ประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยของสงฆ์ และการสวดให้ถูกต้องตามอักขระวิธภาษาบาลี บทบาทของคณะสงฆ์มีภาพที่คล้ายคลึงกับคณะสงฆ์นิการายัญญ์ที่ได้กระทำมาคือ การ อาราธนาพระ เชื้อ เก้าบวชใหม่¹ ทั้งนี้อาจเนื่องจากอิทธิพลของคำตำหนิของพระสงฆ์ชาวลังกา ที่กล่าวว่า "...ต้นอื่นพระสุทนต์ทั้งหลายบ่เป็นศีลิกตน..."²

ด้วยเหตุนี้คณะสงฆ์นิการายัญญ์จึงได้เผยแพร่หลักการและแนวปฏิบัติของตนออกไปอย่าง กว้างขวาง โดยมุ่งที่จะทำการปฏิรูปพุทธศาสนาในล้านนาไทย แต่เนื่องด้วยบทบาทของคณะสงฆ์ นิการายัญญ์ได้ส่งผลกระทบต่อคณะสงฆ์กลุ่มอื่น ๆ** จึงก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์ขึ้น ความขัดแย้งของคณะสงฆ์ในล้านนาไทย

ในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 20 พุทธศาสนาในล้านนาไทยประกอบด้วยคณะสงฆ์หลาย นิการาย ได้ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งกันขึ้นระหว่างคณะสงฆ์จนกระทั่งถึงขั้นมีการถกเถียงทะเลาะ จิราจเหตุพิพาท ดังปรากฏเรื่องราวในตำนานมุนีศาสนาว่า "...ครั้งนั้นชาวเจ้าลังกาใหม่ และชาวเจ้าวัดสวนดอกไม้ ไปชุมนุมเถียงกัน ชาวเจ้าวัดสวนดอกไม้ก็พ่าย...ชาววัดสวนดอกไม้ นั้นหุบที่เจ้าลังกาใหม่ เจ้าลังกาใหม่ก็หุบที่เจ้าวัดสวนดอกไม้ เขาท่านพิกันหยาบข้านัก..."

*ทั้งนี้ เคยมีพระสงฆ์ชาวล้านนา เดินทางไปนมัสการพระบรมธาตุในลังกาและพระสงฆ์ ลังกาไม่ยอมร่วมสังฆกรรมด้วยและตำหนิว่า "สุกระท่ากัมมบ่อขึ้นบ่อ เป็นพระสักตนบวชหาอาณิสสค์ บ่ได้"

¹ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ตำนานมุนีศาสนาฉบับวัดป่าแดงภาคปาวีวรรคที่ ๑
หน้า ๑

² ๒. หน้า 13

** คณะสงฆ์ในล้านนาไทยอาจมีมากกว่า 3 กลุ่ม เนื่องจากในตำนานมุนีศาสนาหน้า 213 กล่าวว่ ชาวเจ้าในเมืองไทยแห่งเราเป็นหลายหมู่..."

ความแตกแยกของคณะสงฆ์มีความเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับขุนนางและเชื้อพระวงศ์ โดยเชื้อพระวงศ์และขุนนางทั้งหลายสนับสนุนคณะสงฆ์นิกายสีหค แต่พระเจ้าสามฝั่งแกนทรงสนับสนุนคณะสงฆ์นิกายรามัญ ดังปรากฏในตำนานมูตศาสนากว่าว่า

".....ครั้งนั้นคนทั้งหลายมีลูกท้าวพระยา เสนาอำมาตย์เก่าทั้งหลาย เขาก็ยินดียกับชาวเจ้าคนเก่าสักคน เท่าเงินไว้แต่ท้าวแสนเมืองมา* คนเดียวเท่านั้นที่ยินดีด้วย....."¹ พระเจ้าสามฝั่งแกนจึงขับไล่คณะสงฆ์สีหคออกจากเมืองเชียงใหม่ ดังปรากฏในตำนานมูตศาสนาว่า ".....เธอขาท่านหญิง** จักไปลังกาแล เขามิ่บ่ตั้งขับให้หนีจากเมืองภูเกิด"² ดังนั้นในปี พ.ศ. 1976 อีนกาต-มาธิปกรณณ์กล่าวว่า พระมหาเถรเหล่านั้นไปนครเขลางค์³ คณะสงฆ์นิกายสีหคได้เดินทางออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังเมืองเชียงราย เมืองเชียงแสน และได้อุปสมบทภุมบุตรเป็นอันมาก⁴ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 1985 ได้มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองโดยพระเจ้าสามฝั่งแกนถูกปลดออกจากตำแหน่งกษัตริย์ และบรรดาขุนนางได้สนับสนุนให้ท้าวอกราชบุตรองค์ที่ ๑ ของพระเจ้าสามฝั่งแกนขึ้นเป็นกษัตริย์ ทรงพระนามว่าพระมหาศรีสุธรรมดีโลกราช⁵ พระเจ้าดีโลกราชทรงดำเนินนโยบายในการแก้ไขวิกฤตความขัดแย้งของคณะสงฆ์ จึงทำให้วิกฤตความขัดแย้งคลี่คลายลง

*ที่ถูกต้องคือ พระเจ้าสามฝั่งแกน

¹ พระพุทธญาณเจ้า พระพุทธพุกาม ตำนานมูตศาสนา หน้า 215

**หมายถึงคณะสงฆ์นิกายสีหค

² ๒ หน้า 216

³ พระรัตนปัญญาเถระ อีนกาตมาธิปกรณณ์ หน้า 122

⁴ ๓ หน้า 123

⁵ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 49

สาเหตุและปัญหาความขัดแย้งของคณะสงฆ์ในล้านนาไทย

ปัญหาความขัดแย้งของคณะสงฆ์ในล้านนาไทย เป็นปัญหาที่มีความซับซ้อนขึ้นเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการดังต่อไปนี้

1. สาเหตุจากความขัดแย้งในแนวความคิดของการปฏิรูปศาสนา ซึ่งเป็นความขัดแย้งทางด้านความคิดที่จะนำไปสู่อุดมการณ์สูงสุดของศาสนา ความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์ภิกษุสงฆ์และนิคายสีหะ ไม่ใช่ความขัดแย้งเกี่ยวกับหลักปรัชญาทางศาสนา แต่เป็นความขัดแย้งเกี่ยวกับวิธีการที่ถูกต้อง อันเป็นแนวทางนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดของศาสนา คือ ความหลุดพ้น เนื่องจากคณะสงฆ์ทั้ง 2 นิคายนี้มีพื้นฐานแนวความคิดมาจากแหล่งเดียวกัน คือพุทธศาสนาเถรวาทนิกายสังฆาวงศ์ แต่อาจแตกต่างกันจากแหล่งที่ได้รับการสืบทอดมา คณะสงฆ์ภิกษุสงฆ์ที่มีความเชื่อว่าศาสนาของตนที่รับมาจากพระอรหันตสาวุธัยที่นำมาจากเมืองเมาระตะมะ เป็นศาสนาที่ถือปฏิบัติกันสืบมาขึ้นถูกต้อง แต่คณะสงฆ์นิคายสีหะเห็นว่ายังมีความบกพร่องผิดพลาดจำเป็นต้องทำการปฏิรูปศาสนาในล้านนาไทยทั้งหมด เกี่ยวกับปัญหาอาจศึกษาได้จากบทาของคณะสงฆ์ทั้ง 2 กลุ่ม ตลอดจนเหตุผลของแต่ละฝ่ายที่กล่าวอ้างขึ้นซึ่งกันและกัน

1.1 ปัญหาความถูกต้องของการอุปสมบท คณะสงฆ์นิคายสีหะมีความเชื่อว่าคณะสงฆ์กลุ่มต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในล้านนาไทยเวลานั้น เป็นการทำให้วิธีอุปสมบทที่ไม่ถูกต้อง ดังปรากฏในตำนานพุทธศาสนาฉบับวัดป่าแดงได้กล่าวถึงการอุปสมบทของ คณะสงฆ์ภิกษุสงฆ์ โดยเฉพาะสำนักของพระอรหันตสาวุธัยแห่งเมืองเมาระตะมะ ซึ่งเป็นแหล่งที่พระอรหันตสาวุธัยไปบวชแปลงศึกษาศาสนาเพื่อนำมาเผยแพร่ในล้านนาไทยนั้น เป็นการอุปสมบทที่ไม่ถูกต้อง เนื่องจากไม่ครบองค์ประชุมสงฆ์ ไม่อาจทำการอุปสมบทได้ ดังปรากฏข้อความต่อไปนี้ "...มหายติเถระเป็น 4 คน 5 ทั้งพุทธรูป คือเอาอุปสมบทกันมั่วเป็นบิณฑุ" ¹ ดังนั้นพระภิกษุสงฆ์ที่อุปสมบทสืบทอดมาจากคณะสงฆ์นิคายภิกษุสงฆ์ เป็นคณะสงฆ์ที่อุปสมบทไม่ถูกต้องทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานที่กล่าวอ้างถึงคำวินิจฉัยของพระเจ้าวรวงศ์แห่งลังกาที่กล่าวถึงพระภิกษุสงฆ์ในล้านนาไทยว่า มิใช่พระสงฆ์แม้แต่องค์เดียว ดังปรากฏข้อความต่อไปนี้ "มหาสุทิสเถระตนเป็นสังฆนายก...ตามกิจการ

¹ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ตำนานพุทธศาสนาฉบับวัดป่าแดงภาคปริวรรตที่ ๑

ตามพุทธทศปี ดุชน ญาณคัมภีระก็ไหว้สา กล่าวถึงอันบวชสามเณร และบวชอุปสัมปทีกัมมวาจา
ผู้คิดดุคตกัมม กฐินกัมมทั้งมวล เป็นต้น อันมี 10 ประการ อันมีในเมืองเชียงใหม่ และเมืองสุโขทัย
และเมือง ะจิตตะนาวศรีนั้น คือแจ้งดุชน สังฆเจ้าจึงกล่าวว่า อาวุโส ท่านทั้งหลายเป็นพระ
สัตถชน....."¹ และหลังจากนั้นพระมหาญาณคัมภีรพร้อมทั้งคณะสงฆ์ได้ขออุปสมบทใหม่ให้ถูกต้อง
ตามแบบตามแบบลังกาคือนบวชในเงื่อนไขที่พระราชาสีหะทรงจัดขนานไว้ให้ทำเรื่องอาปา แม่น้ำ
กัลยาณี*

ดังนั้น เมื่อคณะสงฆ์นิภายสีหะเดินทางกลับมาดินแดนของตนได้เน้นการอุปสมบทใหม่
คำขานมุตศาสนานบวชป่าแดงซึ่งเป็นหนังสือหนังสือที่เขียนขึ้น เพื่อเน้นบทบาทของคณะสงฆ์นิภาย
สีหะวัดป่าแดงว่า ตลอดทางที่พระมหาญาณคัมภีรและคณะ ได้เดินทางมาได้ทำการบวชแปลงใหม่
อาทิเช่น ปี พ.ศ. 1971 เมืองมะริด ตะนาวศรี เจ้าเมืองได้อาราธนาพระในเมืองทั้งมวลรับ
บวชเอาศาสนา คำสอนระบุว่า** สังฆวินัยทั้งมวล ถ้านับสังฆะทั้งมวลอันเข้ามาบวชมี 12,070
องค์ ในปี พ.ศ. 1972 ได้เดินทางมาถึงอยุธยาพระมหากษัตริย์ทรงให้เลิกศาสนาเดิม และ
อาราธนาพระทั้งหลายให้บวชใหม่และศึกษาพระธรรมวินัย มีอารามทั้งหลายที่สังกัดอยู่ในนิภาย
สีหะถึง 800 หลัง ต่อจากนั้นคณะสงฆ์นิภายสีหะได้เดินทางมาถึงเมืองพิษณุโลก ก็ปรากฏว่ามี
พระภิกษุสงฆ์ลาสิกขาบทแล้วบวชใหม่เป็นจำนวนมาก แม้แต่ที่เมืองสุโขทัยก็ปรากฏหลักฐานว่า
".....รับศาสนาบวชใหม่ในเดือน ๐ ออก ๐ คำขึ้นขนานมี 7,520 คน พระยาภิเษกสุริยราช
เอาศาสนาทั้งเสนา อาบาส (อำมาตย์) ลูกชาวเมืองทั้งมวลมี 1,000 คน....."

¹ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ตำนานมุตศาสนานบวชป่าแดงภาคปริวรรตที่ ๑

*การบวชในลังกานิยมบวชในแม่น้ำโดยใช้เชือกขนานกันเรียกว่านทีสัมมา หรืออุททุกเขปสัมมา
คือเขตสัมมาที่มีน้ำล้อมรอบ เพราะต้องการให้เป็นเขตสัมมาบริสุทธิ์

**ท่านองสวด

อาจกล่าวได้ว่า คณะสงฆ์นิคายสีหคมีแนวความคิดที่เชื่อว่า สิ่งสำคัญที่สุด ก่อนกิจกรรมทางศาสนาทั้งปวงจะต้องทำการอุปสมบทให้แก่พระสงฆ์เชื้อเถาทั้งหมด เพื่อให้เป็น การอุปสมบทที่ถูกต้อง

อย่างไรก็ตาม ทางฝ่ายคณะสงฆ์นิคายรามัญกลับเห็นว่า คณะสงฆ์นิคายสีหค นำเอาลัทธิความเชื่อมาจากอยุธยา และเข้ามาทำศาสนาที่พระสุมนเถระนำมาประดิษฐาน ไว้ในล้านนาไทย ดังปรากฏข้อความในตำนานมูลศาสนาว่าว่า ".....เขาเจ้าเอาลัทธิแต่ อโยธยามาขึ้นแล ในกาลนั้น บรมราชได้เป็นพระยาอโยธยานั้น เขาเจ้าทั้งหลายจักใคร่ทำลาย ศาสนาอันมหาสมณะเจ้ามาบวชกุลบุตรทั้งหลาย....."¹ จากคำกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าคณะสงฆ์ นิคายรามัญได้ยอมรับว่า คณะสงฆ์นิคายสีหครับทอดการอุปสมบทที่ถูกต้องมาจากลังกา และกล่าว ทว่าได้รับเอาแนวปฏิบัติมาจากอยุธยา ซึ่งในระแวกเวลานั้นอาณาจักรล้านนาไทยกับอยุธยาเริ่ม มีปัญหาขัดแย้งกันทางด้านการเมืองอันเนื่องมาจากการขยายอำนาจเข้าสู่สุโขทัย* ของอาณาจักร อยุธยา

ดังนั้น คณะสงฆ์นิคายรามัญจึงมีความสงสัยเกี่ยวกับบทบาทของคณะสงฆ์ นิคายสีหคในการให้พระภิกษุสงฆ์มาศึกษาบทถว้บวชใหม่ว่าเป็นการนำเอาลัทธิมาจากอยุธยา เพื่อทำศาสนาในล้านนาไทย และคิดว่าคงจะเป็นนโยบายของอยุธยาที่จะแทรกแซงกิจการ ภายในของล้านนาไทย ทั้งทางศาสนาและทางการเมือง ข้อสันนิษฐานนี้อาจเป็นไปได้หรือไม่ ก็ตาม แต่ก็สะท้อนให้เห็นความขัดแย้งทางความคิดของคณะสงฆ์ทั้งสองฝ่าย เกี่ยวกับเรื่อง การอุปสมบท

1.2 ความขัดแย้งเกี่ยวกับความถูกต้องของอักขรวิธีภาษามาคี ตามความเชื่อ ของพุทธศาสนาเถรวาทที่ถือว่าภาษามาคีเป็นภาษาศาสนา โดยถือเป็นสื่อกลางในการศึกษา เถาเรียนและประกอบพิธีกรรมทางศาสนา การเถาเรียนสิกขาบทวินัย 227 ข้อ ตลอดจนธรรมะ

¹ พระพุทธญาณเจ้า พระพุทธพุกาม ตำนานมูลศาสนา หน้า 214

* อยุธยาเป็นนโยบายที่แผ่ขยายอำนาจทางการเมืองขึ้นไปทางเหนือตั้งแต่ในสมัยของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพะงั่ว) ที่อาณาจักรสุโขทัยได้ในปี พ.ศ. 1912 และต่อมาอยุธยา ก็ผนวกดินแดนสุโขทัยเป็นส่วนหนึ่งของอยุธยาในปี พ.ศ. 1931

ในพระสูตรต่าง ๆ เป็นจำนวนมากใช้ภาษาบาลีทั้งสิ้น แนวความคิดเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ได้รับสืบทอดมาจากลังกา โดยเชื่อกันว่าพระพุทธโฆษาจารย์ได้แปลกับภริยรรณกถาภาษาสันสกฤตเป็นภาษาบาลี¹ ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑ ในสำนักสงฆ์นิคายมหาวิหารที่เมืองอนุราฎมุต หลังจากสมัยพระพุทธโฆษาจารย์เป็นต้นมา พุทธศาสนานิกายมหาวิหารหรือลังกาวงศ์ได้เจริญรุ่งเรือง พุทธศาสนาแบบลังกาพร้อมทั้งพระไตรปิฎกภาษาบาลีได้เผยแพร่ไปยังดินแดนต่าง ๆ อาณาจักรมอญเป็นอาณาจักรแรกที่รับเอาพุทธศาสนาลังกาวงศ์และภาษาบาลีมาเผยแพร่ในประเทศของตน และต่อจากนั้นก็แพร่หลายไปยังดินแดนอื่น ๆ ดังได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้น ภาษาบาลีจึงเป็นภาษาพื้นเมืองที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง นอกจากจะใช้ไวยากรณ์เขียนให้ถูกต้องแล้ว การออกเสียงก็มีความจำเป็นจะต้องออกเสียงให้ถูกต้องตามฐานการที่เกิดของพยัญชนะนั้น ๆ* แต่ในขณะนั้นพระสงฆ์ในถิ่นนาไทยออกเสียงไม่ถูกต้อง ดังจะเห็นได้จากพระอิทธิขันธ์เถระ พระสงฆ์ชาวเสียงใหม่ถูกพระลังกาคำาหนดดังนี้ "พระสังฆะในลังกาว่าหือเราทั้งหลายว่าอันอัน (ถ้าเช่นนั้น) พระสุทนต์ทั้งหลายบ่เป็นยี่สิบคน และสุทนต์ทั้งหลายเอาภาสาอุทฺธทั้งหลายในลังกาอันประกอบด้วยอักษร ๔๑ ตัว เป็นพยัญชนะ ๓๒ อันคิดไปเป็นธานุ สุทนต์ทั้งหลายตาย พ้อไปแต่ทั้งหือเหลือยิ่งกว่ามหาพุทธโฆส มาแต่ังไว้ที่ลังกา อันสุทนต์ทั้งหลายสิ้นยี่ สุทนต์ทำกัมมบ่ขึ้น บ่เป็นพระยี่สิบคนบวชหาอาณิสสรได้..."² ดังนั้นการออกเสียงภาษาบาลีโดยเฉพาะที่ใช้ในพิธีกรรมสงฆ์ เช่นพิธีอุปสมบท พิธีถวายกฐิน หรือการสวดต่าง ๆ จะต้องออกเสียงให้ถูกต้อง และนั่นก็จะเป็นผู้ที่บวชหาอาณิสสรไม่ได้ คณะสงฆ์นิคายสันสกฤตเป็นกลุ่มที่ไม่บวชเรียนในลังกา และได้รับการศึกษาทางด้านไวยากรณ์มาดีจากลังกาโดยตรง แต่คณะสงฆ์นิคายรามัญได้รับการศึกษาภาษาบาลีที่สืบทอดมาจากมอญ การออกเสียงคงจะเป็นไปตามความสะดวกของลิ้นทำให้ตัวอักษรต่างกัน กลายเป็นเสียงเดียวกัน เช่น ค กับ ฦ กกับ ต ท ฒ ท กับ ฌ จึงทำให้วิปลาดไปจากภาษาบาลีที่ใช้ในลังกา ดังที่พระสงฆ์ชาวลังกาคำาหนดพระสงฆ์ชาวบ้านนา

¹ พระปัญญาสาณี ศาสนวงศ์ หน้า ๔๐

*ชาวลังกาเชื่อว่าบรรดาประเทศที่นับถือพุทธศาสนาหินยานด้วยกัน ไม่มีชาติใดออกเสียงภาษาบาลีได้ถูกต้องเหมือนพวกตน และการออกเสียงภาษาบาลีจึงเอาคำาเพียงชาวลังกาเป็นหลัก

² ภาควิชาสังคัมภีรวิทยาและมนุสยวิทยา ตำนานพุทธศาสนาฉบับวัดป่าแดงภาคปริวรรตที่ ๑

พระมหาญาณคัมภีร์เห็นว่า พระสูตรต่าง ๆ ที่ศึกษาอยู่ในล้านนาไทยเวลานี้ มีความผิดพลาด ดังปรากฏข้อความดังนี้ ".....บ่สมควรกว่า เวสสันดรละ.....บ่สมปัจจ เวกขณสูตร.....บ่สมบาธัมพาวคค์.....ญาณคัมภีระคัน (เห็น) ถักขละ 10 อันนี้ บ่ชอบธัมมวินัยของพระเจ้าแท....."¹ สาเหตุนี้เป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่พระมหาญาณคัมภีร์และคณะสงฆ์เดินทางไปยังลังกา เพื่อแสวงหาความจริง เมื่อศึกษาในลังกาจนสำเร็จแล้วพระอาจารย์ชาวลังกาได้กำชับก่อนที่เดินทางกลับว่า ".....ศูทนต์ทั้งหลายจงนำเอาศาสนา ธัมมปฏิบัติทั้ง ๑ อันเป็นธัมมปฎิยาภาสาอันประดับด้วยอักษระ 41 ตัว ตามคัมภีร์อันมาในสหหาสนธิ...เอาภาสาฐัมพู (ทวีป) เข้าในคัมภีร์ก็จายนเถรเจ้า พื่อกับตามมทพุทธโมสเถรเจ้ามาตั้งไว้แก่ชาวฐัมพูทวีปแท้เทวะ..... พญัณชนอักษระอันตนนั้นเสีย ชื่อปัจจจาสะ กวนธัมมปฎักะถูทั้งหลาย กล่าวว่าเป็นยี่สิบหกคน และพื่อศูทนต์ทั้งหลายได้มาชเอาตามอักษระมุตตะเทวะ....."² นอกจากนี้ยังกล่าวว่าถ้าหากพระสงฆ์ยึดมั่นในการออกเสียงภาษาบาลีให้ถูกต้องจะเกิดผลดีต่อตัวเอง ต่อบ้านเมือง ถ้าหากพระสงฆ์ไม่ตั้งอยู่ในอักษระ 41 ตัว ก็จะทำให้เกิดความเสื่อมในศาสนาคือพระไตรปิฎกจะคลาดเคลื่อนพระสงฆ์ก็จะเสื่อมทราม ประเทศก็จะขาดความสามัคคีมีแต่ความแตกแยก เกิดอันตรายขึ้นทีละ เล็กทีละน้อยจนถึงภัยพิบัติต่อพระราชวงศ์และคณะสงฆ์ ประเทศจะล่มจม อารามกลายเป็นอารามร้าง³

จากข้อความข้างต้นนี้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อของคณะสงฆ์ในกายสิทธิ์ที่เน้นหนักความสำคัญในความถูกต้องของอักษรวินัยภาษาบาลี ด้วยเหตุนี้จึงเห็นว่ามี ความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องนำเอาหลัก และวิธีการที่ถูกต้องของอักษระภาษาบาลีแบบลังกาเข้ามาเผยแพร่ในล้านนาไทย เพื่อรักษาความบริสุทธิ์ของศาสนาอันจะก่อประโยชน์ให้พระภิกษุสงฆ์ทั้งมวล ประชาชนผู้เลื่อมใสศรัทธา ได้รับอานิสงส์จากการปฏิบัติศาสนกิจตลอดทั้งยังเป็นการธำรงความมั่นคงของบ้านเมือง พระราชวงศ์ และก่อให้เกิดความรุ่งเรืองของศาสนาอีกด้วย

¹ ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา ตำนานมอญศาสนาฉบับวัดป่าแดง ภาคปริวรรตที่ ๑

² ๓ หน้า 16

³ ๓ หน้า 17

ดังนั้น คณะสงฆ์นิคายสีหลจึงพยายามอย่างเต็มที่ในการเผยแพร่แนวความคิดของตน ปรากฏว่ามีผู้เข้ามาอุปสมบทเป็นจำนวนมากทั้งพระสงฆ์และคฤหัสถ์ทั้งชาย ทำให้คณะสงฆ์ตั้งการวงศ์เก่าหรือคณะสงฆ์นิคายรามัญไม่พอใจ ได้เกิดการดกเถียงกันหลายครั้ง คณะสงฆ์นิคายรามัญมักจะพ่ายแพ้เสมอ จึงนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างบุคคลถึงขั้นหุบคึกกัน

1.3 สาเหตุที่เกิดจากการประพฤติดุปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ดังได้กล่าวแล้วว่า คณะสงฆ์นิคายรามัญถึงแม้ว่าจะ เป็นคณะสงฆ์ที่นำเอาปรัชญาศาสนาพุทธในระดับสูงเข้ามาเผยแพร่ในล้านนาไทย โดยเน้นการปรัยัติธรรม ปฏิบัติธรรม และอธิคม เพื่อให้บรรลุอุดมการสูงสุดของศาสนาคือความหลุดพ้น แต่ในขณะเดียวกันแนวทางการประพฤติดุปฏิบัติตัวของสงฆ์ยังไม่อาจปฏิบัติเคร่งครัดตามพระวินัยได้ ทั้งนี้จะเห็นได้จากคำกล่าวดำหิณีติ เตียนของคณะสงฆ์นิคายสีหลที่มีต่อคณะสงฆ์นิคายรามัญว่าเป็นผู้ประพฤติดนไม่ถูกต้องพระธรรมวินัยคำร้องชีวิตไม่สมกับสมณเพศ โดยรับเอาข้าวของ เงินทอง มีทรัพย์สินที่ดิน ข้าทาส ดังปรากฏข้อความในตำนานมูตศาสนา "...เขาถือหลักว่ากินอันใดบ่ตี รัยเอาเบ๊ย เอาเงินค่า ข้าวเปลือก ข้าวสารบ่ตีคักอัน ถักนึ่งกลุ่มผ้า เอาตุ้มตั้นผ้าอิพร ขึ้นตุ้มตั้นบาครมต้องเอาไม้เท้าเขว่าตี...."¹ และพระนิคายสีหลได้ตั้งข้อรังเกียจพระสงฆ์นิคายรามัญ โดยถือว่าพระสงฆ์นิคายรามัญไม่สมควรแก่การยกย่องนับถือดังปรากฏในเอกสารว่า "...เขาว่าสูอย่าไหวข้าวเจ้าคนเก่านี้เคย เขานับถือเอาเบ๊ย เอาเงิน เอาค่าซื้อมีข้าว มีของ มีไร่ มีนา ว่าจะมีแต่...."² ทั้งนี้คณะสงฆ์นิคายสีหลอาจได้รับอิทธิพลแนวความคิดเกี่ยวกับความเสื่อมของศาสนาทุก ๆ 1,000 ปี* ในขณะเวลานั้นตรงกับพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นระยะเวลาของอันตรายที่ 2 คือปฏิวัติอันตราย ซึ่งเป็นยุคที่พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายจะมีความรู้สึกว่าการบำเพ็ญเพียรเพื่อความหลุดพ้นเป็นสิ่งที่อยู่ห่างไกลจนยากที่จะบรรลุบรรลุผลได้ ตำนานมูตศาสนาได้กล่าวไว้ว่า "...เราทั้งหลายกระทำเพียรเพื่อให้เกิดมรรคและผล ก็บ่อาจได้ถึง

¹ พระพุทธญาณเจ้า พระพุทธพุกาม ตำนานมูตศาสนา หน้า 214

² ดู หน้า 216

*ความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนาจะดำรงอยู่ได้เพียง 5000 ปี ก็จะสูญหายไปด้วยอันตรายที่ 3 คืออันตรายปฏิวัติอันตราย ปฏิวัติอันตราย ปฏิวัติอันตราย ถึงอันตราย และธาตุอันตราย

แก่เราแล ปฏิเวธธรรมหาบได้จะนี้แล เขาจึงปลงภาระเสียมิได้ เดือนกันขมิได้ กระทำเพียรเพื่อ
ให้ถึงนั้น ในกาลภายหลังหน้าแต่นั้นชาวเจ้าทั้งหลายก็มคบฆ่าเกรง เกรงสักขานหั้นน้อย ถือว่าทุก
ทุกภาสิตนั้นจะเสียมากนักแล....."¹ และในตำนานมูลศาสนาฉบับวัดป่าแดงกล่าวว่า "...ชาว
เจ้าทั้งหลายจึงเป็นวิปริตด้วยศีล ต่างคนต่างกระทำอันมั่วสอยวินัย จักกระทำการแก่คนครหัด
(ครุฑศีล) ได้เข้าเลี้ยงชีวิตบิดบิตนน้อยจะเสียบ่จะอาย และ....."²

จากหลักฐานดังกล่าวข้างต้นได้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพความเชื่อเกี่ยวกับ
บิณฑิบันดรธาน สภาพการประพฤติปฏิบัติตนของสงฆ์ในขณะนั้น คณะสงฆ์ฝ่ายสีทลเห็นว่าพระสงฆ์
คณะต่าง ๆ โดยเฉพาะคณะรามัญซึ่งมีบทบาทมากในสมัยนั้น กำลังนำความเสื่อมมาสู่ศาสนาไม่
อาจรักษาความบริสุทธิ์ของศาสนาไว้ได้ คณะสงฆ์ฝ่ายสีทลจึงเห็นว่าจำเป็นต้องแก้ไขสภาพ
ความเสื่อมของศาสนา โดยมุ่งให้พระสงฆ์ประพฤติปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย แต่คณะ
สงฆ์ฝ่ายรามัญกลับมีความเห็นว่า พฤติกรรมของคณะสงฆ์ฝ่ายสีทล เป็นการทำร้ายและสร้างความ
แตกแยกให้แก่ศาสนา ความคิดเห็นที่ขัดแย้งกันของคณะสงฆ์ทั้ง 2 กลุ่ม ไม่ใช่ความขัดแย้งเกี่ยว
กับสาระ หรือแก่นแท้ของพระธรรมวินัย แต่เป็นความขัดแย้งที่เกี่ยวกับกลุ่มบุคคลซึ่งมองเห็นความ
สำคัญในหลักการของศาสนาที่แตกต่างกัน อาจกล่าวได้ว่าคณะสงฆ์ฝ่ายรามัญเป็นกลุ่มที่ยึดถือแนว
ปฏิบัติตามแบบแผนประเพณีดั้งเดิมที่เคยสืบทอดกันมา แต่คณะสงฆ์ฝ่ายสีทลเห็นว่าสมควรที่จะต้อง
ปรับปรุงแก้ไขเพื่อความถูกต้อง แต่การแก้ไขปรับปรุงนั้นไม่ใช่สิ่งที่กระทำได้โดยง่าย จึงเกิดปัญหา
ที่รุนแรงขึ้น โดยแต่ละฝ่ายก็กล่าวหาซึ่งกันและกัน เช่น คณะสงฆ์ฝ่ายสีทลตั้งข้อรังเกียจและตำหนิ
คณะสงฆ์ฝ่ายรามัญที่รับเงิน ทอง เวลางจะไปไหนก็ถือไม้เท้าถือกะลาตังคนขอทาน³ ทำให้คณะสงฆ์
ฝ่ายรามัญโกรธเคือง จนถึงขั้นทะเลาะวิวาทและทำร้ายร่างกายกัน พระเจ้าสามฝั่งแกนจึงจับ
สนุนคณะสงฆ์ฝ่ายรามัญ ทรงแก้ปัญหาโดยการขับไล่คณะสงฆ์ฝ่ายสีทลออกจากเมืองเชียงใหม่⁴

¹ พระพุทธฉายเจ้า พระพุทธศุภกาม ตำนานมูลศาสนา หน้า 214

² ภคริชาสังคยวิทยาและมุนขวิทยา ตำนานมูลศาสนาฉบับวัดป่าแดงภาคปริวรรตที่ ๑

³ พระพุทธฉายเจ้า พระพุทธศุภกาม อ.ต. หน้า 215

⁴ อ.ต. หน้า 216

การแก้ปัญหาที่รุนแรงเช่นนี้ยิ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งรุนแรงยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งความขัดแย้งทางศาสนาได้มีความเกี่ยวข้องกับทางการเมืองซึ่งจะกล่าวในตอนต่อไป

และนอกจากนี้ความขัดแย้งของคณะสงฆ์ก็ได้เกิดขึ้นเฉพาะใน เมือง เชียงใหม่ แต่ได้ขยายวงกว้างออกไปยังดินแดนต่าง ๆ เพราะหลังจากคณะสงฆ์ภิกษุได้เดินทางออกจาก เชียงใหม่ ได้ทำการเผยแพร่ศาสนาเมืองต่าง ๆ มีผู้เลื่อมใสเป็นอันมาก ดังปรากฏข้อความในตำนานมุนีศาสนาฉบับวัดป่าแดงดังนี้ ".....มหาญาณสัมภีร์เถระเจ้าโปรดให้ใด พระและคนทั้งหลาย ก็หากินดีเลี้ยงดูเขาไว้บวช เอาศาสนา ชู แห่งตราย เถิง เชียงแสนนั้น....."¹ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าคณะสงฆ์ภิกษุจะสามารถเผยแพร่นวความศิกออกไปอย่างกว้างขวาง แต่ก็มีปรากฏว่า ในดินแดนที่ห่างไกลออกไปก็ปรากฏความขัดแย้งของคณะสงฆ์ที่มีนิกายต่างกัน เช่นที่เมือง เชียงตุง ปรากฏว่ามีเหตุการณ์คล้ายคลึงกับความขัดแย้งในเมืองเชียงใหม่ ดังปรากฏเรื่องราวในตำนานมุนีศาสนาฉบับวัดป่าแดงได้กล่าวถึง พระสงฆ์วัดยางดวง* กล่าวหาคณะสงฆ์วัดป่าแดง** ว่า คณะสงฆ์วัดป่าแดงนับถือเปเรต และมีเวทมนต์คาถาพร้อมทั้งน้ำมัน เปเรตมากกระทำคุณให้กับ เจ้าเมืองเชียงตุง เพื่อให้เจ้าเมืองอุ้มทองใบนิกายสีห์² คำกล่าวหานี้ได้ก่อให้เกิดข้อพิพาท จนกระทั่งกำหนดให้มีการไต่พิพาทกันต่อหน้าประชุมของสงฆ์และฆราวาส โดยมีเจ้าฟ้าเชียงตุง เป็นประธานดังปรากฏข้อความดังนี้ ".....ชาวเจ้าป่าแดงสุรุจึงทำง ใจพกันให้วัดใหม่ครุมาชาย และครูเหียงลมดอกัน ครูวัดแสนทองและครูวัดกำวี่หื้อดอกัน ครูวัดป่ายะและครูวัดหัวยางหื้อดอกัน ว่าดังนี้แล้ว.....พระยาอาทิตย์เป็นประธานขุนทั้งมวล หื้อลงตั้งขึ้นและ....."³ ปรากฏว่า

¹ ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา ตำนานมุนีศาสนาฉบับวัดป่าแดงภาคปริวรรตที่ ๑

หน้า 2๐

*สันนิษฐานว่าจะนับถือนิกายรามัญ เนื่องจากในสมัยพระสุมนเถระนิกายรามัญได้เผยแพร่มาจนถึงเชียงตุง

**ในปี พ.ศ. 1๙๐7 ปรากฏว่าคณะสงฆ์ภิกษุหรือสำนักวัดป่าแดง เชียงใหม่ ได้ไปตั้งวัดป่าแดงที่ เชียงตุง

² ๒๒ หน้า 2๑

³ ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา ๑,๑. หน้า 2๑

ฝ่ายวัดยางตวงท่ายแพ้จึงโกรธแค้น ".....ต่างคนต่างแบกกับทิมมัพณีเลี้ยง....."¹ และได้กล่าวหาคณะสงฆ์วัดป่าแดงว่า ".....ครูชญาตัมทิมมัพณี ผิดครูบา* เจ้าอุปัชฌาย์ ตัวพระยา เชียงใหม่ ขันหม้อออกเสียเมือง ลวดไปดังกา หอกมาม้าง**สังฆะแตกเสียกันบ่ตาย....."²

อาจกล่าวได้ว่า ปัญหาความขัดแย้งของคณะสงฆ์ได้ขยายวงกว้างออกไป และได้กลายเป็นปัญหาระหว่างตัวบุคคล จึงเกิดความรู้สึกถึงขั้นใส่ร้ายป้ายสีกัน ทะเลาะวิวาท และตอบโต้กันด้วยกำลัง

ดังนั้น ในสาเหตุประการแรกนี้อาจสรุปได้ว่า ความขัดแย้งของคณะสงฆ์ ทั้ง 2 ฝ่าย เป็นความขัดแย้งทางด้านความคิด ที่คณะสงฆ์นิคายสีทนต์เห็นว่าจำเป็นต้องปฏิรูปสภาพของศาสนาทั้งทางด้านความถูกต้องของการอุปสมบท การยกเสียงอัครฐานะภาษาบาลีให้ถูกต้องและการปฏิบัติตนของสงฆ์ให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย เพื่อเป็นการรักษาพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์ และจะดำรงอยู่ได้ตลอด 5,000 ปี แต่คณะสงฆ์นิคายรามัญกับเห็นว่าความเชื่อถือและการปฏิบัติที่เคยกระทำมาตั้งแต่สมัยพระสุมนเถระ เป็นแนวทางที่ถูกต้องแล้ว การเข้ามาของคณะสงฆ์นิคายสีทนต์เป็นการก่อให้เกิดความแตกแยกในหมู่สงฆ์ และจะทำลายศาสนาในที่สุดจึงจำเป็นต้องขัดขวางการดำเนินงานต่าง ๆ ของคณะสงฆ์นิคายสีทนต์

2. สาเหตุจากความขัดแย้งในผลประโยชน์

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์นิคายสีทนต์และนิคายรามัญ มิใช่เป็นเพียงความขัดแย้งทางแนวความคิดเท่านั้น แต่เป็นความขัดแย้งที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลประโยชน์ที่ได้รับจากการกอบนา ที่ดิน ทรัพย์สิน เงินทอง เข้าทาสให้แก่ทางวัด

¹ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ตำนานมอญศาสนาฉบับวัดป่าแดง ภาคปริวรรตที่ ๑ หน้า 2๑

* หมายถึง ไม่ขึ้นถือครูบาอาจารย์ ผู้เป็นพระอุปัชฌาย์

** มาจากคำว่า "ม้าง" หมายความว่าทำให้แตกแยกกัน "หอกมาม้าง" แปลว่ากลับมา แล้วทำให้พระสงฆ์แตกแยกกัน

² ๒ หน้า 2๑

ปรากฏหลักฐานว่า การที่คณะสงฆ์นิคายสีหฬที่ศึกษาเล่าเรียนจากลังกาโดยตรง ประพฤติปฏิบัติตนตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด แตกต่างจากพระภิกษุนิคายรามัญทำให้คณะสงฆ์นิคายสีหฬได้รับความเลื่อมใสศรัทธาจากขุนนาง และประชาชนมากขึ้น จะสังเกตได้จากมีพระสงฆ์และคฤหัสถ์เป็นจำนวนมากเข้ามาบวชในสำนักวัดป่าแดง ซึ่งเป็นศูนย์กลางของคณะสงฆ์นิคายสีหฬ ขุนนางและประชาชนพากันอุปถัมภ์คณะสงฆ์นิคายนี้น่ายิ่งยวด จนปรากฏว่ามีพระสงฆ์นิคายรามัญพากันมาบวชแปลงเพศใหม่ในนิคายสีหฬมากขึ้น เพราะขาดแคลนจตุปัจจัยต่าง ๆ ดังปรากฏหลักฐานในตำนานมุตศาสนา กล่าวว่า ".....ครั้งนั้นคนทั้งหลายมีลูกท้าวพระยา เสนาอำมาตย์เก่าเป็นต้นนั้น เหตุอันหาเลี้ยงท้องได้ง่ายก็พากันสึกเสียดินไปบวชในสำนักขาทัง 2 คน 3 คน ก็มีนั้นแล ท่านผู้เป็นเจ้าพุทธคัมภีร์อยู่ในวัดสวนดอกไม้ บ่อาจห้ามเขาได้สักอันแล....."¹

การที่คณะสงฆ์นิคายสีหฬได้รับความศรัทธาจากประชาชนมากขึ้น ทำให้ขุนนางกลุ่มหนึ่งใช้โอกาสนี้ไปเสนอพระเจ้าสามฝั่งแกนให้อุดที่ดินและผลประโยชน์ของคณะสงฆ์อื่น ดังมีข้อความกล่าวไว้ดังนี้ ".... เสนาอำมาตย์ทั้งหลายบอกแก่พระยา จักเอามาอันนั้นไว้กับท้าวขัตติง ทนายออกให้รั้งผลกิน....."² แต่พระเจ้าสามฝั่งแกนทรงปฏิเสธที่จะอุดที่ดิน และผลประโยชน์ของวัดในคณะสงฆ์นิคายรามัญ อาจเป็นเพราะว่าพระองค์ไม่ประสงค์ที่จะสร้างความกระทบกระทั่งกับสถาบันศาสนาที่มีผู้ศรัทธาเลื่อมใสกันมาตั้งแต่เดิม นอกจากนี้การนำเอาที่ดินของวัดมาให้แก่ข้าหลวง เป็นวิธีการของบรรดาขุนนาง ที่จะแสวงหาผลประโยชน์ โดยอาศัยแนวทางและหลักคำสอนของคณะสงฆ์นิคายสีหฬ ที่ไม่คัดค้านการมีทรัพย์สินสมบัติ ไร่ นา ข้าทาส ด้วยเหตุนี้จึงปรากฏว่ามีบรรดาขุนนางให้การสนับสนุนพระสงฆ์นิคายสีหฬ ดังปรากฏข้อความในตำนานมุตศาสนาว่า ".....ครั้งนั้น คนทั้งหลายมีลูกท้าวพระยา เสนาอำมาตย์เก่าทั้งหลาย เขาก็ยินดีกับชาวเจ้าตนเก่าสักคนเก่าเว้นไว้แต่เจ้าแสน เมืองมา* คนเหี้ยเก่าขึ้นที่ยินดีด้วย แต่นั้นไปภายหน้าชาวเจ้าตนเก่าเหล่านี้

¹ พระพุทธฉายเจ้า และพระพุทธพุกาม ตำนานมุตศาสนา หน้า 215

² ข

*ที่ถูกต้องคือท้าวสามฝั่งแกน

ลำบากด้วยจตุปัจจัย.....¹ บัญหาความขัดแย้งทางเศรษฐกิจมีความเกี่ยวข้องกับ ความขัดแย้งทางการเมืองด้วย และเรื่องนี้จะกล่าวในตอนต่อไป

นอกจากนี้ยังมีข้อที่น่าสังเกตเกี่ยวกับเรื่องผลประโยชน์ที่ได้รับจากความสำเร็จของศาสนา ถึงแม้ว่าคณะสงฆ์มีกฤษฎีกาจะคัดค้านการที่พระสงฆ์มีทรัพย์สิน เงินทอง ไร่นา ข้าทาส แต่หากพิจารณาในช่วงระยะเวลาต่อมาสมัยพระเจ้าติโลกราช พระองค์ทรงสนับสนุนคณะสงฆ์มีกฤษฎีกาอย่างมากมาย ทรงโปรดให้อุปสมบทกรรมหลวงแก่กุลบุตรชาวเชียงใหม่มีจำนวน 500 คน ที่ท่าสะพานหลวงในแม่น้ำปิงค์* พระองค์ทรงอาราธนาพระมหาเมธังกร พระภิกษุสงฆ์ที่มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำรูปหนึ่งในคณะสงฆ์ลัทธิ จากเมืองฉะบูน ให้มาจำพรรษาในวัดราชฆาตเพียงที่ทรงโปรดให้สร้างขึ้นใหม่ในเมืองเชียงใหม่ และทรงโปรดสถาปนาให้พระมหาเมธังกรเป็นพระอาจารย์ของพระองค์ รับสมณศักดิ์เป็นอัครสังฆนายกิรราชมหาสวามี ในปี พ.ศ. 1991²

พระเจ้าติโลกราชทรงอุปถัมภ์คณะสงฆ์มีกฤษฎีกา และได้สร้างวัดใหม่หลายวัด เช่น วัดราชฆาตเพียง วัดป่าตาล วัดป่าแดงหลวง วัดมหาโพธาราม และวัดอื่น ๆ อีกมากในเมืองเชียงใหม่ ดังปรากฏในตำนานมุนีศาสนานับวัดป่าแดงว่า ".....พระยาจึงสร้างศาสนาตามไปมากหลาย และมีชาว สามสิบ ยี่สิบ ห้าสิบห้านับในเวียงพิงเชียงใหม่ทั้งมวลได้ ได้ 500 อารามก็มี....."²

นอกจากนี้ยังปรากฏข้อความในเอกสารว่า ในเมืองอื่น ๆ ของล้านนาไทยก็มีการสร้างวัดขึ้นใหม่โดยสังกัดอยู่ในคณะสงฆ์ลัทธิ เช่น วัดสิงหนาทวัดธรรม บัณฑิตป่าแดงหลวง วัดจอมกิตติ วัดไชยอาราม วัดป่าไม้ยาง วัดวรกกูฏมีนเชียง วัดตันแก้ว วัดตันตนาในเมืองเชียงใหม่ และวัดที่อยู่ในดินแดนอื่น เช่น เมืองเฝิน เมื่อคณะสงฆ์มีกฤษฎีกาได้ไปเผยแผ่ศาสนาสร้างวัดใหม่คือ

¹ พระพุทธญาณเจ้า และพระพุทธญาณ ตำนานมุนีศาสนา หน้า 215

* ท่าสะพานหลวงในแม่น้ำปิงค์ อยู่บริเวณฝั่งตรงข้ามกับวัดเกตุการาม ปัจจุบันเป็นตลาด (ภาคหลวง) ในเมืองเชียงใหม่

² พระรัตนปัญญาเถระ ชินกาวมาธิปกรณ์ หน้า 125

วัดสังฆรัตนมหารัชมารามปิตี ตามชื่อวัดป่าแดงหลวงเชียงใหม่¹

ปรากฏว่าในช่วงรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช พระอศตเชียงราย และพระเมืองแก้ว มีการสร้างวัดเป็นจำนวนมาก และปรากฏว่ามีการอุทิศที่ดิน แรงงานคน และสิ่งของต่าง ๆ ให้แก่ศาสนาอย่างมากมาย แม้แต่พระเจ้าติโลกราชเอง ซึ่งมีความศรัทธาเลื่อมใสในคณะสงฆ์ภิกษุสงฆ์ถึงกับออกผนวชในสำนักสงฆ์ภิกษุสงฆ์นี้ พระองค์ทรงอุทิศทรัพย์สิน ที่ดิน ผู้คน และภาณิการต่าง ๆ เพื่อไว้ทำนุบำรุงวัดและโดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยพระเมืองแก้ว พ.ศ. 2039-2069 เป็นช่วงที่พุทธศาสนาในด้านนาไทยเจริญรุ่งเรืองสูงสุด ได้ปรากฏการกัณฑ์นาอุทิศที่ดิน แรงงาน ศิษย์ และสิ่งของให้วัดที่สร้างใหม่* เช่นในปี พ.ศ. 2043 พระองค์ทรงโปรดให้สร้างวัดศรีสุพรรณ พระองค์ทรงพระราชทานภิกษุที่ดินจำนวน 1 แสนเบี้ย แรงงานคนจำนวน 27 ครอบครัว และที่ดินโดยรอบวัดมีระยะห่างจากกำแพงวัดทุกด้าน 20 วาด้วย²

ถึงแม้ว่าคณะสงฆ์ภิกษุสงฆ์เคยกล่าวคำทูลคณะสงฆ์ภิกษุสงฆ์ว่า ประพฤติตนไม่เหมาะสมมีทรัพย์สิน ที่ดิน ไร่เงิน ไร่ทอง แต่ต่อมาเมื่อคณะสงฆ์ภิกษุสงฆ์ได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์และขุนนาง ตลอดจนประชาชนทั้งหลาย คณะสงฆ์ภิกษุสงฆ์ก็ยังปฏิบัติตามสิ่งที่เคยตั้งข้อรังเกียจคณะสงฆ์ภิกษุสงฆ์ไว้ ด้วยเหตุนี้ความขัดแย้งกันเกี่ยวกับผลประโยชน์ที่ได้รับจากการอุทิศทรัพย์ ที่ดิน แรงงาน ให้แก่วัดเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้คณะสงฆ์ทั้ง 2 ฝ่ายขัดแย้งกัน เพราะการอุทิศสิ่งต่าง ๆ ให้วัด เป็นการให้โดยเด็ดขาด ผู้ใดจะเข้ามายึดคืนหรือก้าวก่ายไม่ได้ ศิลาจารึกที่เกี่ยวกับกัณฑ์นาจะแสดงเจตนารมณ์ว่ามอบให้แก่วัดตลอดไปจนถึง 5,000 ปี ดังความในจารึกว่า ".....เพื่อเป็นอุปัฏฐากแก่พระพุทธเจ้า ในอารามที่นี้สืบ ๆ สืบ ๆ กันไป ตราบต่อเท่ากับศาสนา 5,000 ปี แล....."³ และยังมีข้อความสาปแช่งผู้ที่ขโมยของนำผลประโยชน์ของ

¹ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ตำนานมรดกศาสนาสมัยวัดป่าแดง ภาคปัววรรคที่ ๑
หน้า 20

*โปรดศึกษาเพิ่มเติมใน รวิวรรณ ภาคพรต การกัณฑ์นาในด้านนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22

² ศิลาจารึกเลขทะเบียน ชม/25 ศิลาจารึกวัดศรีสุพรรณ

³ ศิลาจารึกเลขทะเบียน ชพ./23 ศิลาจารึกวัดหนองหนาม

วัดนี้ไปก่อน 5,000 ปีว่า "ตราบโคศาสนาพระพุทเป็นเจ้ายัง ผู้โคหากเอาออกจากพระพุทเจ้า
อย่าก็้อ.....มันยื่นบายนทั้งสี่ หือ เป็นที่โพนแห่งมันผู้เอาออก....."¹

การแสดงเจตนารมณ์ไว้ในศิลาจารึกเป็นหลักฐานที่มีนัยยะทางธรรม สามารถยืนยัน
ผลประโยชน์และประกาศเกียรติคุณผู้ทำการก่อกำเนิดได้ตลอดไป หากมีผู้ใดฝ่าฝืนจะไม่เป็นที่ยอมรับ
ของสังคมยกตัวอย่างเช่น พระเจ้าสามฝั่งแกน พระองค์ทรงยึดที่ดินของสงฆ์กลับคืนมา พระองค์
ถูกตำหนิอย่างมากในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ โดยกล่าวว่า "เจ้าติสฏุมาร มีศรัทธาในศาสนา
น้อยนัก ทรงเลื่อมใสแต่สิ่งภายนอกศาสนา.....และพระเจ้าติส ได้แย่งเอาไร่นาเป็นคันถวายเป็น
ให้แก่ทหารเหล่านั้น เพื่อเป็นเครื่องอุปการะช่วยเหลือแก่ทหารหาญ และพระองค์ได้แย่งเอาไร่นา
เป็นคันที่เขากวายเป็นพุทธบูชาในที่ต่าง ๆ ทั้งแก้ว มาโยนถวายเป็นแก่ทหารหาญ....."² และ
เนื่องจากสาเหตุนี้ เป็นสาเหตุหนึ่งที่พระองค์ถูกถอดออกจากราชบัลลังก์

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ความขัดแย้งของคณะสงฆ์ในด้านนาไทยมีสาเหตุสำคัญ
ประการหนึ่ง เนื่องมาจากความขัดแย้งทางด้านผลประโยชน์

3. สาเหตุจากความขัดแย้งทางการเมือง

ปัญหาทางการเมืองในล้านนาไทย เนื่องมาจากขุนนางเป็นกลุ่มที่เริ่มมีอิทธิพลมาก
ขึ้น นับตั้งแต่พระเจ้ายาอูเป็นต้นมา กลุ่มขุนนางในเมืองเชียงใหม่มีบทบาทจนถึงขั้นกำหนดผู้ที่จะ
ขึ้นครองราชย์ ดำเนินขึ้นเมืองเชียงใหม่ระบุว่า ".....เจ้าพ่อยาอูอายุได้ 20 ปี เสนาอำมาตย์
ทั้งหลายก็อภิเษกหือเป็นพระยาในเมืองเชียงใหม่"³ การครองราชย์ของพระเจ้าแสนเมืองมาก
เช่นเดียวกันพระองค์ได้รับความช่วยเหลือจากกลุ่มขุนนางคือแสนผานองกับหมื่นไถกนคร เนื่องจาก
ในขณะนั้นพระองค์มีพระชนมายุประมาณ 14 พรรษา และต้องเผชิญกับปัญหาการแย่งชิงราชบัลลังก์
กับเจ้ามณฑาพรหม พระอนุชาของพระบิดา ความขัดแย้งครั้งนี้ยังเป็นผลให้อาณาจักรอยุธยาเข้ามา

¹ ศิลาจารึกเขทะเขียน ล.ป./พิเศษ 1 ศิลาจารึกอักษรไทยสมัยล้านนาและล้านช้าง

² พระรัตนปัญญาเถระ ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 120

³ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 49

แทรกแซง¹ ทางการเมืองในล้านนาไทย โดยส่งทหารมาช่วยต้านมหาพรหม แต่แสนผามองและ
 ทนีนโถกนครสามารถป้องกันกองทัพของท้าวมหาพรหมและอยุธยาได้ จนกระทั่งสมัยของพระเจ้า
 สยามฝั่งแกน เป็นระยะที่เกิดความเคลื่อนไหวทางศาสนา โดยมีการนำเอาพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์
 แบบต่าง ๆ เข้าสู่ล้านนาไทย คณะสงฆ์เริ่มแตกแยกกัน ความขัดแย้งของคณะสงฆ์จึงเข้ามาเกี่ยว
 ข้องกับปัญหาทางการเมืองด้วย เนื่องจากมีกลุ่มขุนนางกลุ่มหนึ่งให้ความสนับสนุนนิกายสีหค ดัง
 ปรากฏหลักฐานในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวดังนี้ ".....มหาอำมาตย์ชื่อสุร เป็นไทอยู่ภายใน
 นครเขลางค์ ถึงกับยอมสละและชีวิต (ตำแหน่งและอาชีพ) ของตนอุปถัมภ์บำรุงพระเถระ..."¹
 นอกจากนี้ยังได้รับการสนับสนุนจากท้าวใจ ราชโอรสองค์หนึ่งของพระเจ้าสามฝั่งแกน ในขณะที่
 กลุ่มขุนนางและ เชื้อพระวงศ์สนับสนุนคณะสงฆ์นิกายสีหค พระเจ้าสามฝั่งแกนทรงสนับสนุนคณะสงฆ์
 นิกายรามัญ จะเป็นด้วยความเกื้อมโศกหรือหาอย่างแท้จริงหรือไม่ก็ตาม แต่การให้ความอุปถัมภ์
 ต่อคณะสงฆ์ทั้งสองฝ่าย แสดงให้เห็นความขัดแย้งทางการเมืองภายในและเกิดการแย่งชิงอำนาจ
 ระหว่างกษัตริย์และขุนนาง โดยอาศัยศาสนาเป็นเครื่องมือ กลุ่มขุนนางถึงกับเสนอให้พระเจ้า
 สามฝั่งแกนยึดที่ดินของวัดมาให้แก่ไพร่พล แต่พระองค์ปฏิเสธ เพราะเกรงว่าขุนนางอาจมีฐาน
 อำนาจมากยิ่งขึ้น เมื่อเกิดปัญหาแตกแยกอย่างรุนแรงของคณะสงฆ์จึงน่าจะเชื่อได้ว่ากลุ่มขุนนาง
 อยู่เบื้องหลัง คณะสงฆ์นิกายสีหค พระเจ้าสามฝั่งแกนจึงทรงขับไล่คณะสงฆ์นิกายสีหคออกจาก
 เมืองเชียงใหม่ พ.ศ. 1976 แต่ปรากฏว่าคณะสงฆ์นิกายสีหคกลับได้รับการอุปถัมภ์อย่างดียิ่งจาก
 เจ้าเมืองลำปาง² พร้อมทั้งทำการเผยแพร่ศาสนาไปยังหัวเมืองต่าง ๆ ได้ จนกระทั่งในปี
 พ.ศ. 1906 ได้เกิดการยึดอำนาจแย่งชิงราชบัลลังก์จากพระเจ้าสามฝั่งแกน โดยขุนนางผู้หนึ่งชื่อ
 นายสามเด็กน้อย ได้สนับสนุนให้ท้าวลกราชบุตรองค์ที่ 6 ของพระเจ้าสามฝั่งแกนขึ้นเป็นกษัตริย์
 ทรงพระนามว่า พระมหาศรีสุธรรมดีโลกราช³ พระเจ้าดีโลกราชทรงโปรดแต่งตั้งนายสามเด็กน้อย
 เป็นเจ้าแสนขวา กรองพันนาคาม และต่อมาได้ทำการกบฏต่อพระองค์ พระองค์จึงขอให้

¹ พระรัตนปัญญาเถระ ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 122

² ฐ หน้า 49

³ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 49

หมื่นโลกนคร* เจ้าเมืองลำปางมาช่วยเหลือปราบปรามเจ้าแสนซวน แต่พระองค์ทรงไว้ชีวิตเจ้าแสนซวน ดังปรากฏข้อความในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวว่า... "ออกกว่่าเอามันออกด้วยดี อย่าฆ่ามัน มันยังได้ทำบุญเป็นพระยานา..."¹ และยังโปรดให้เจ้าแสนซวนเป็นหมื่นทวนครองพันนาทวน และต่อมาในปี พ.ศ. 1888 โปรดให้ไปครองเมืองเชียงแสน สำหรับหมื่นโลกนครเจ้าเมืองลำปาง ทรงขอให้มาช่วยราชการในเมืองเชียงใหม่ โดยหมื่นโลกนครขออำนาจเด็ดขาดในการปฏิบัติหน้าที่ ขอให้บรรดาหัวเมืองได้รับประโยชน์จากการเก็บส่วยและภาษีอากร² พระเจ้าติโลกราชทรงพระราชทานให้ และโปรดให้หมื่นโลกนครเป็นหมื่นสามล้าน รับราชการในเมืองเชียงใหม่ และทรงโปรดให้หมื่นแก้วบุตรของหมื่นโลกนครเป็นหมื่นหาญแก้วทอง ครองเมืองลำปางแทนบิดา

จากเรื่องดังกล่าวข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า ได้เกิดปัญหาความขัดแย้งและแก่งแย่งอำนาจทางการเมืองระหว่างขุนนางและกษัตริย์ โดยอาศัยศาสนาเป็นเครื่องมือ จะสังเกตได้ว่า กลุ่มผู้ที่ทำการยึดอำนาจจากพระเจ้าสามฝั่งแกน เป็นกลุ่มที่สนับสนุนคณะสงฆ์นิกายสีหฬทั้งสี่ และภายหลังจากการถอดพระเจ้าสามฝั่งแกนออกจากราชบัลลังก์ ก็มีการปูนบำเหน็จรางวัล เลื่อนตำแหน่งให้แก่ขุนนางที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และนอกจากนี้พระเจ้าติโลกราชยังทรงยกย่องเลื่อนฐานะของพระเมธีธรรมาธิราชซึ่งเป็นผู้นำคนสำคัญของสำนักสงฆ์วัดป่าแดง เป็นพระอาจารย์ของพระองค์ และดำรงตำแหน่งเป็นมหาสวามี ซึ่งเป็นตำแหน่งสูงชันนายนกขึ้นสูง พระองค์ทรงอุปถัมภ์บำรุงคณะสงฆ์นิกายสีหฬอย่างมากมาย และการอุปถัมภ์ศาสนาก็เป็นนโยบายประการหนึ่งของพระองค์ในการขยายฐานอำนาจทางการเมืองของพระองค์ และลดอำนาจของขุนนางเจ้าเมืองทั้งหลายลง ในเรื่องนี้จะกล่าวในตอนต่อไป

*หมื่นโลกนครเจ้าเมืองลำปาง มีศักดิ์เป็นอาว์ของพระเจ้าติโลกราช

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 48

² ฎ. หน้า 80

4. ผลกระทบของความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์ที่มีต่อพุทธศาสนาในล้านนาไทย

ความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์ในล้านนาไทย เป็นปัญหาที่สำคัญที่ส่งผลกระทบต่อสภาพความเคลื่อนไหวของพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ หลายประการ คือ

4.1 ทำให้ทางการศึกษาพุทธศาสนายาวตัวมากยิ่งขึ้น

พุทธศาสนาในล้านนาไทยนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 1912 หลังจากที่พระเจ้ากือนา ทรงอาราธนาพระสุมนเถระ เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในกวางวังก์ในเมืองเชียงใหม่ ได้ก่อให้เกิดความตื่นตัวทางการศึกษาพุทธศาสนา เมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางแห่งการศึกษาเล่าเรียนภาษาบาลี และพระธรรมวินัย ได้มีพระภิกษุสงฆ์จากเมืองต่าง ๆ เช่น ลำพูน ลำปาง เชียงราย เชียงแสน เชียงตุง มาบวชเฝ้าและศึกษาพุทธศาสนาในกวางวังก์

ความเจริญของพุทธศาสนาในลังกา เป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้พระภิกษุสงฆ์ชาวลังกาหลายรูปเดินทางไปศึกษาเล่าเรียนและบวชเฝ้าใหม่ที่ลังกา ซึ่งเป็นศูนย์กลางแห่งพุทธศาสนาฝ่ายหินยานที่เจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุดและเป็นที่เลื่องชื่อโดยทั่วไป คณะสงฆ์ชาวล้านนา อาทิเช่น พระมหาญาณคัมภีร์ พระมหาเมธังกร และพระสงฆ์อีกหลายรูป ได้นำเอาแนวความคิดแบบลังกาวงศ์ใหม่ซึ่งเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปคือ "นิกายสีหฬ" เข้ามายังเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 1974 การเข้ามาครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายที่สำคัญคือการปฏิรูปแนวปฏิบัติทางศาสนาที่ปฏิบัติกันอยู่ในเวลานั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวปฏิบัติของคณะสงฆ์วัดสวนดอก หรือคณะสงฆ์นิกายรามัญ ซึ่งกำลังมีบทบาทมาก แนวความคิดของคณะสงฆ์สีหฬที่เน้นหนักมากคือ การรักษาความบริสุทธิ์ของศาสนา โดยยึดถือความบริสุทธิ์ของการอุปสมบท ความบริสุทธิ์ของภาษาบาลี และความบริสุทธิ์ในการประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัย การเข้ามาของคณะสงฆ์สีหฬได้ก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวที่สำคัญทางศาสนา ดังจะเห็นได้ว่า คณะสงฆ์สีหฬได้เริ่มเผยแผ่แนวความคิดนี้ ตลอดเส้นทางตั้งแต่มะริด อยุธยา พินธุโลก สุโขทัย จนกระทั่งถึงเชียงใหม่ ทุกเมืองที่ได้เดินทางผ่านมากคณะสงฆ์สีหฬจะทำการให้การอุปสมบทแก่พระสงฆ์และคฤหัสถ์ให้ถูกต้องตามแบบลังกา เรียนภาษาบาลีและสวดให้ถูกต้องตามอักขรวิธี ตลอดจนเน้นหนักในการประพฤติตนของสงฆ์ให้อยู่ในพระธรรมวินัย ในตำนานพุทธศาสนาฉบับวัดป่าแดง ได้กล่าวถึงบทบาทของคณะสงฆ์สีหฬดังนี้ ".....ชาวเจ้า คนทั้งหลาย

ก็เข้ามาบวชเรียนในสำนักมหาญาณคัมภีระมากนัก ทุกที่ทุกแห่งเป็นสิงหลบักขะมาตราบถึงละพูน (ลำพูน)....."¹

อาจกล่าวได้ว่า การนำเอาพุทธศาสนานิกายตั้งกวางค์เข้ามาเผยแพร่ใน ล้านนาไทยของนิกายสีหล ไม่ได้เป็นเพียงความเคลื่อนไหวของคณะสงฆ์เพียงกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่งในเมืองเชียงใหม่เท่านั้น เพราะการเข้ามาของคณะสงฆ์สีหลได้รับความสนใจ และได้รับความสนับสนุนอย่างมากมาย ทั้งประชาชน และขุนนาง เชื้อพระวงศ์ เนื่องจากปรากฏหลักฐานว่า ".....พระและพระหัตถ์ (คฤหัสถ์) ทั้งทนายในสำนักมหาญาณคัมภีระ.....มีมากมายนัก ท่านพวหาที่อยู่ได้....."² ซึ่งแสดงให้เห็นว่าคณะสงฆ์สีหลได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วในเมือง เชียงใหม่ ดังนั้นปัญหาความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์สีหลและคณะสงฆ์รามัญ ไม่ใช่เป็นการทะเลาะกันระหว่างวัดสวนดอกกับวัดป่าแดง เท่านั้น แต่หมายถึงความขัดแย้งของผู้เลื่อมใสศรัทธาและพระภิกษุสงฆ์ในวัดต่าง ๆ ที่ให้การสนับสนุนคณะสงฆ์แต่ละฝ่าย ความขัดแย้งอย่างรุนแรงจึงเป็นเรื่องที่ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางทั้งในเมืองเชียงใหม่ และบรรดาหัวเมือง* พังจาก พระเจ้าสามฝั่งแกนทรงขับไล่คณะสงฆ์สีหลออกจากเชียงใหม่ คณะสงฆ์กลุ่มนี้ได้รับความอุปถัมภ์จาก เจ้าเมืองลำปาง และได้เผยแพร่ออกไปยังหัวเมืองที่สำคัญ ๆ เช่น ลำพูน เชียงราย เชียงแสน คณะสงฆ์สีหลเดินทางไปยังเมืองใดก็ได้มีการต้อนรับอย่างดี และมีผู้เข้ามาบวชเป็นจำนวนมาก³

โดยความเป็นจริงแล้ว ความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์ในล้านนาไทยมิได้ขัดแย้งเกี่ยวกับหลักปรัชญาของศาสนา เนื่องจากคณะสงฆ์ในล้านนาไทยได้รับอิทธิพลแนวความคิดมาจากลังกา เช่น เดียวกัน แต่ความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์ในล้านนาไทย เป็นความขัดแย้ง

¹ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ตำนานพุทธศาสนาฉบับวัดป่าแดง ภาคปฏิวรรตที่ ๑ หน้า 19

² ๒ หน้า 19

* เมืองลำปางให้การสนับสนุนพระสงฆ์นิกายสีหล หนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ ได้กล่าวว่า มหาอำมาตย์ชื่อสุระ เป็นไทพู่อยู่ในนครเขลางค์ ถึงกับยอมสละยศและชีวิตของตนอุปถัมภ์บำรุงพระเถระ

³ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ๒.๓. หน้า 20

เกี่ยวกับแนวปฏิบัติ คณะสงฆ์นิกลิตซึ่งเน้นหนักในความเคร่งครัดพระธรรมวินัยและการศึกษาภาษาบาลี จึงเป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสของผู้คน เป็นอันมาก ปัญหาความขัดแย้งจึงทำให้คณะสงฆ์นิกลิตได้รับความสนใจมากยิ่งขึ้น จึงทำให้คณะสงฆ์นิกลิตสามารถขยายตัวได้อย่างรวดเร็ว เนื่องจากคณะสงฆ์นิกลิตมีนโยบายสำคัญในการเผยแผ่โดย เน้นหนักการศึกษาภาษาบาลีและพระไตรปิฎก ดังนั้นไม่ว่าจะไปเผยแผ่ศาสนาในดินแดนใดจะมอบให้พระภิกษุสงฆ์ผู้มีความรู้แตกฉานในภาษาบาลีและพระไตรปิฎกเป็นผู้วางรากฐานของการเผยแผ่ศาสนา ดังปรากฏในตำนานมุลศาสนาฉบับวัดป่าแดงดังนี้ ".....ชาวเจ้าภิกขุทั้งหลาย ฟุ้งจบปิฎกทั้ง 54 คน อมาอุปัชฌายสังฆะแล้วขึ้นไป เชียงแสน ลำดับไปทางเมืองพะเยา.....เชียงรายอยู่วัดสา 1 กับวชพระและคนทั้งหลายไว้มากนัก และก็ขึ้นไปถึงเชียงแสน....."¹

ความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์ทั้ง 2 ฝ่าย ตลอดจนการกล่าวหาโจมตีซึ่งกันและกัน ทำให้คณะสงฆ์ทั้ง 2 ฝ่ายพยายามแก้ไขข้อบกพร่องพร้อมทั้งปรับปรุงตนเองให้ดีขึ้น คณะสงฆ์นิกลิตถึงแม้ว่าจะเข้ามาเผยแผ่พุทธศาสนาภายหลังคณะสงฆ์รามัญ แต่เนื่องจากคณะสงฆ์นิกลิตมีผู้นำที่มีความรู้ความสามารถ และมีหลักการ วิธีการที่ดีกว่าคณะสงฆ์รามัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักการและวิธีการที่ได้รับจากลังกาโดยตรง ทำให้คณะสงฆ์นิกลิตประสบความสำเร็จในการเผยแผ่ศาสนาอย่างกว้างขวางภายในเวลาอันสั้น ระยะแรกต่อมาในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช พระองค์ทรงสนับสนุนคณะสงฆ์นิกลิตอย่างมากมาย ทำให้พุทธศาสนาลังกาวงศ์ใหม่เจริญรุ่งเรืองอย่างมากมาย จำนวนพระภิกษุสงฆ์ที่บวชเรียนมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น จนไม่มีวัดเพียงพอให้พระสงฆ์อาศัยอยู่ได้ จึงต้องสร้างวัดใหม่เพิ่มขึ้นอีกหลายแห่งทั้งในเมืองเชียงใหม่ และเมืองอื่น ๆ เช่น เชียงราย เชียงแสน เชียงตุง

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าพระเจ้าติโลกราช ทรงอุปถัมภ์คณะสงฆ์นิกลิต พระองค์ก็มิได้ขัดขวางคณะสงฆ์รามัญ คณะสงฆ์รามัญยังคงมีผู้ศรัทธาเลื่อมใสให้ความอุปถัมภ์อยู่ แม้แต่พระเจ้าติโลกราช พระองค์ก็ทรงอุปถัมภ์คณะสงฆ์รามัญด้วย ดังนั้นคณะสงฆ์รามัญก็พยายามปรับปรุง

¹ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ตำนานมุลศาสนาฉบับวัดป่าแดง ภาคปริวรรตที่ ๑

ตนเองให้ดีขึ้น ทั้งทางด้านการศึกษาพระธรรมวินัย และการประพฤติปฏิบัติตนของสงฆ์โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่พระมหาพุทธบริษัท* เป็นสังฆนายกวัดสวนดอก ท่านได้ส่งเสริมการศึกษาพระธรรมวินัย โดยสนับสนุนให้พระสงฆ์ เณรเขียนปาฏิโมกข์ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2006 ดังปรากฏในตำนานมูลสาสนากล่าวไว้ว่า ".....ในขณะที่เมื่อพุทธบริษัทมารักษาวัดสวนดอกไม้ เป็นสังฆนายกนั้น ศาสนารุ่งเรืองนัก ท้าวพระยาอาณาเพ็งใจยิ่งนัก จึงถามชาวเจ้าทั้งทนายว่า สามเณร ควรเขียนปาฏิโมกข์หรือไม่ มหาญาณสาครว่าไม่ดี แต่พระยาเชื้อมพาพุทธบริษัทว่าดี จึงให้หมู่ันเป็นสามเณรธัมมจัก เสิงอุปสมบทกรรมนั้น เขียนแต่ปี เค้ายี้*... "1

ดังนั้นจึงแสดงให้เห็นว่าคณะสงฆ์ยังมีอยู่ยังคงมีบทบาททางศาสนาในเมืองเชียงใหม่ และได้พัฒนาปรับปรุงตนเองให้ดีขึ้นทางการศึกษาพระธรรมวินัย และถือว่าการสอนปาฏิโมกข์แก่สามเณร เป็นสิ่งสำคัญ ทั้งนี้สังเกตได้จากในเวลาต่อมาพระมหาญาณสาคร ได้ดำรงตำแหน่งสังฆนายกวัดสวนดอก แต่ได้ส่งเสริมการศึกษาปาฏิโมกข์ก็ถูกปลดออกจากตำแหน่ง² นอกจากนี้คณะสงฆ์ราชมัญพยายามแก้ไขเกี่ยวกับการอุปสมบทที่ถูกต้อง โดยถอนพัทธสีมาแล้วผูกใหม่*** ซึ่งเป็นการพยายามแสดงให้เห็นว่า คณะสงฆ์ราชมัญมองเห็นความสำคัญของการทำสังฆกรรมที่บริสุทธิ์ในเขตพัทธสีมาที่ถูกต้อง ดังปรากฏในตำนานมูลสาสนากล่าวว่า "..... เหตุดังนั้นท่านพระยาลานนาจึงว่าสิมาวัดสวนดอกไม้ผูกหลายครั้งแล้วศาสนาพระพุทธเจ้าอันมาตั้งอยู่ในเมืองไทยเรามีนักปราชญ์คนมีปัญญา ประกอบด้วยสติปัญญาแท้จะค้นนิษฐานไว้ในใจจะมีเกิด....."3

* เป็นเจ้าอาวาสวัดสวนดอกอันดับที่ ๖ อยู่ในตำแหน่งราว พ.ศ. 1999-2011 พระพุทธบริษัทตามตำนานมูลสาสนากล่าวว่า เป็นผู้ศึกษาพุทธศาสนามาจากเมืองพุกาม และมาจำพรรษาอยู่วัดพระเชตุพน พระเจ้าติโลกราชทรงอาราธนามาเป็นเจ้าอาวาสวัดสวนดอก มีผู้สันนิษฐานว่าพระพุทธบริษัทเป็นมุกคละเดียวกันกับพระพุทธพุกาม ผู้หนึ่งที่รจนาด้านมูลสาสนา

** ปีชวด จุลศักราช ๑๔๔

¹ พระพุทธญาณเจ้า พระพุทธพุกาม ตำนานมูลสาสนา หน้า 210

² ฎ หน้า 219

*** วัดสวนดอกมีการถอนพัทธสีมาแล้วผูกใหม่ถึง ๖ ครั้ง

³ พระพุทธญาณเจ้า พระพุทธพุกาม ป.ศ. หน้า ๒๒๒

ตำนานมูฮัศษานาที่เขียนขึ้นในช่วงเวลาแห่งความขัดแย้งของคณะสงฆ์ในล้านนาไทย ได้สะท้อนให้เห็นแนวความคิดของคณะสงฆ์รามัญวัดสวนดอก ที่เน้นให้เห็นว่าในขณะที่คณะสงฆ์ลัทธิภิกษุสงฆ์ได้รับความอุปถัมภ์จากกษัตริย์อย่างมากมายจนเจริญรุ่งเรืองอยู่ในล้านนาไทย คณะสงฆ์รามัญก็เป็นคณะสงฆ์คณะหนึ่งที่มีความสำคัญในฐานะที่สืบทอดพุทธศาสนาที่บริสุทธิ์และมีความรุ่งเรืองเช่นเดียวกัน ดังปรากฏหลักฐานในตำนานมูฮัศษานาดังนี้ ".....มหาพุทธญาณเจ้าวัดหมื่นสามกัศิ มหาพุทธรักษิต** เจ้ากัศิ ก็เป็นลิสสาณุกิยเจ้าสืบประเพณี แต่สำนักแห่งมหาสมณะเจ้าแท้ไช้ มูฮัศษานาของพระพุทเจ้าแห่งเราเรามีในเมืองไทย เรามีมีอันใด แน่นในประเทศที่อื่นในชมพูทวีปแห่งเรานี้ก็รู้ด้วย ก็ว่าสืบปรัมปรามาแต่มหาอุบาลีเจ้า มาดังกล่าวนี้ทุกแห่งแกล ส่วนชาวเจ้าลิสสาณุกิยเจ้าตั้งครดากก็จักได้รักษาศาสนา....ไปตราบเท่าสิ้นพระศาสนาแ....."¹ ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นแนวความคิดของคณะสงฆ์รามัญที่ว่า ตนได้สืบทอดมาจากพระมหาสมณะเจ้าซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพุทธศาสนาที่สืบทอดมาจากพระมหาอุบาลีเจ้าผู้ศึกษาพระวินัยปิฎก แด่มุขทวารแห่งพระพุทเจ้า² และบรรดาพระสงฆ์ผู้เป็นสาณุกิยก็จะสืบทอดต่อไปจนตลอด 5,000 ปี

ในทำนองเดียวกัน ตำนานมูฮัศษานาฉบับวัดป่าแดง*** ก็ได้กล่าวถึงความสำคัญของการศึกษาพุทธศาสนาตามแบบสัทธดังนี้ ".....ศาสนา คำสอนพระเจ้าอันตนหากได้เรียน ก็หากจักภูมิเจ้าเชิงด้วยอาณู และสัทธิวิธณะเป็นไป เป็นที่ไหว้แก่ทุกคนและเงวตา ชะและเจ้าไทยตนใด ได้บวชในสาสนามหาญาณคัมภีระเถระเจ้า อันเป็นหนังสือทบทวิธธรรม พ้อยบเจ้า

*ไปรตสิกขารายละเอียดในภาคผนวก

**พระเถระทั้งสอง สันนิษฐานว่าเป็นผู้จมนาด้านานมูฮัศษานา

¹พระพุทญาณเจ้า พระพุทพุทกาม ตำนานมูฮัศษานา หน้า 223

²ดู หน้า 222

***ส่วนใหญ่จะกล่าวถึงเรื่องพระมหาญาณคัมภีระ และกิจกรรมของคณะสงฆ์ลัทธิวัดป่าแดง และเน้นหนักในเรื่องวิธณะของพุทธศาสนาถึงกาวังใหม่ ซึ่งมีเหมือนิกายดั้งเดิม

ใจใส่ นักบวชคนนั้นได้ชื่อว่า ปมาเทน สมฺปเทติ แม้นอยู่ในที่ใดก็มีบุญรุ่งเรืองได้สักอัน....."¹

ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นแนวความคิดที่ว่า พระภิกษุสงฆ์ที่บวชในคณะสงฆ์สีหฬะย่อมจะจำเริญด้วยความรู้และเป็นที่เคารพนับถือทั้งคนและ เทวดา แต่ผู้ที่ไม่สนใจที่จะศึกษาในคณะสงฆ์สีหฬะแล้ว พระภิกษุเหล่านั้นย่อมจะดำเนินชีวิตที่ฝังอยู่ในความประมาทและไม่มีโอกาสที่จะรุ่งเรืองได้

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์สีหฬะและคณะสงฆ์จามัญ ภายหลังสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน นับตั้งแต่สมัยพระเจ้าติโลกราชเป็นต้นมา ไม่ปรากฏว่ามีเหตุการณ์ร้ายแรงถึงขั้นทะเลาะวิวาทกัน แต่คณะสงฆ์ทั้ง 2 ฝ่ายได้แข่งขันกันในการพัฒนาทางศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาพระธรรมวินัย ทำให้คณะสงฆ์ทั้ง 2 ฝ่ายมีความแตกฉานในพระไตรปิฎกมากยิ่งขึ้น และได้ขยายการศึกษาพุทธศาสนาให้กว้างขวางออกไป จนกระทั่งในสมัยต่อมา คณะสงฆ์ทั้ง 3 คณะในล้านนาไทย สามารถร่วมสังฆกรรมกันได้ แสดงให้เห็นว่า คณะสงฆ์ในล้านนาไทยสามารถยกระดับความรู้ในภาษามาคีและพระไตรปิฎกอย่างทัดเทียมกัน ดังในสมัยพระเจ้าองค์แก้ว หนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ได้กล่าวไว้หลายตอนเกี่ยวกับการอาราธนาพระสงฆ์ทั้ง 3 คณะมาร่วมสังฆกรรมกันในพระราชพิธีสำคัญต่าง ๆ เช่น ในพระราชพิธีมุตตระมงคล โภกขณมี ".....ทรงนิมนต์พระมหาเถรทั้ง 3 นิกาย 20 รูป มีพระมหาเถรราชครู เป็นประมุขให้สวดพระปิตักคย เฝ้ารอบสระโบกขรณีนั้น....."²

4.2 การสังคายนาพระไตรปิฎก

ปัญหาความขัดแย้งของคณะสงฆ์ในล้านนาไทย เกิดมาจากสาเหตุหลายประการดังได้กล่าวมาแล้ว และมีสาเหตุหนึ่งที่มีความสำคัญก็คือปัญหาเกี่ยวกับความถูกต้องของคถาภาษามาคีในพระไตรปิฎก เกี่ยวกับเรื่องนี้มีว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้คณะสงฆ์สีหฬะต้องเดินทางไปลังกา เพื่อแสวงหาพระไตรปิฎกที่บริสุทธิ์ เนื่องจากพระภิกษุชาวล้านนาไทย เคยถูก

¹ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ตำนานพุทธศาสนาฉบับวัดป่าแดง ภาคปริวรรตที่ ๑

² พระรัตนปัญญาเถระ ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 182

พระภิกษุชาวลังกาคำว่า "พระสูปเป็นวิสัยกตน" เพราะออกสำเนียงภาษาบาลีไม่ถูกต้อง และ
กล่าวคาถาภาษาบาลีผิดพลาดจนพระภิกษุชาวลังกาไม่ยอมให้ร่วมสังฆกรรมด้วย คณะสงฆ์ก็ทอด
เน้นความสำคัญของพระไตรปิฎกที่มีวิสุทธิ ทั้งในด้านการออกเสียงตามอักขรวิธี และความถูกต้อง
ของพระไตรปิฎก คณะสงฆ์ก็ทอดใจมีนโยบายที่จะให้พระสงฆ์บวชและศึกษาภาษาบาลีใหม่ แต่เนื่อง
จากแนวทางปฏิบัติ เช่นนั้นยังมีคณะสงฆ์อีกฝ่ายหนึ่งไม่สามารถจะยอมรับได้ จึงทำให้ความขัดแย้ง
ต่าง ๆ นำไปสู่ความรุนแรง จนกระทั่งพระเจ้าติโลกราชทรงเห็นความจำเป็นของการแก้ไขปัญหาดัง
กล่าว โดยการสังคายนาพระไตรปิฎก

อย่างไรก็ตาม การสังคายนาพระไตรปิฎกมิได้เกิดขึ้นจากความขัดแย้งระหว่าง
คณะสงฆ์โดยตรง หากแต่เป็นผลกระทบของความขัดแย้งและความแตกแยกระหว่างคณะสงฆ์ที่เข้า
ไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับสถานการณ์ต่าง ๆ จนเป็นเหตุที่จะนำไปสู่การสังคายนาพระไตรปิฎก โดยมี
ประเด็นที่นำศึกษาหลายประการดังต่อไปนี้

ประการแรก ความเชื่อเรื่องพุทธศาสนา 5,000 ปี

ความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์ที่กลายเป็นความแตกแยกรุนแรง จนกระทั่ง
คณะสงฆ์ทั้ง 2 ฝ่ายก่อเหตุวิวาทหุบดึกกัน เป็นเครื่องหมายที่แสดงถึงความเสื่อมของศาสนาตาม
ความเชื่อเรื่องอันตราย 5 ที่กล่าวถึงพุทธศาสนาจะเสื่อมลงทุก 1,000 ปี เกี่ยวกับเรื่องนี้ได้
ปรากฏหลักฐานอย่างมากมาในการอุทิศไร่นา ทศพลีดิน สิ่งของ แร่งงาน ให้แก่ศาสนาเพื่อรักษา
พุทธศาสนาให้ตลอด 5,000 ปี ดังนั้นปัญหาความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์ เป็นปัญหาที่จะละเลย
หรือปล่อยให้เป็น เช่นนั้นต่อไปก็ย่อมจะทำให้ศาสนาเสื่อมลงทุกขณะ จึงถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้อง
แก้ไขความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์ วิธีการแก้ปัญหาคือความขัดแย้งที่บรรดาภิกษุทั้งหลายพระองค์ใน
ลังกา ได้กระทำคือการสังคายนาพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นการชำระพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์ แนวทาง
การกระทำเช่นนี้คงจะเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปในหมู่ประเทศที่รับนับถือพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์
และประเทศทั้งหลายที่ได้ยึดเอาลังกาเป็นแบบอย่างในการแก้ปัญหาคือความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์
โดยการกำจัดพวกอธรรมวาทีให้ออกไปจากศาสนา เพื่อชำระศาสนาให้บริสุทธิ์ ดังเช่นในสมัย
พระเจ้าวิชัยพาหุ และพระเจ้าปรักรมพาหุ เมื่อขับไล่พวกอธรรมวาทีออกไปหมดแล้ว คงเหลืออยู่

แต่คณะสำนักมหาวชิราวุธเดียว¹ พระภิกษุสำนักมหาวชิราวุธได้ชำระศาสนาให้บริสุทธิ์ แนวทาง
การแก้ไขปัญหาแบบของลังกาได้ถูกนำมาปฏิบัติในล้านนาไทย เช่นในสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน
พระองค์ทรงใช้วิธีการขับไล่คณะสงฆ์ที่หลุดออกจากเมืองเชียงใหม่ ซึ่งพระองค์คิดว่าเป็นพวก
อธรรมวาทิ ดังในตำนานมรดกศาสนากล่าวถึงพระเจ้าสามฝั่งแกนที่พระองค์ทรงขับไล่คณะสงฆ์ที่
ว่า ".....เออชาท่าน หมู่นี้ก็ไปลังกาแล เขาเป็นดังขับไล่หนีจากเมืองกุเถิด พระยากก็ให้ขับ
หนีดังนั้น....."² แต่การแก้ปัญหาของพระองค์ไม่ประสบความสำเร็จเนื่องจากว่า คณะสงฆ์ที่
ได้รับความศรัทธาเพิ่มขึ้นจากประชาชนและขุนนางจำนวนมาก โดยเห็นว่า คณะสงฆ์ที่หนีไป
พวกอธรรมวาทิ* และในที่สุดพระเจ้าสามฝั่งแกนก็ถูกถอดออกจากราชบัลลังก์ พระราชโอรสของ
พระองค์คือพระเจ้าติโลกราชได้ขึ้นครองราชย์ พระองค์ทรงสนับสนุนคณะสงฆ์ที่หนีอย่างมากมาย
แต่พระองค์ก็ได้กระทำการอันรุนแรงต่อคณะสงฆ์ดั้งเดิม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าพระองค์ไม่ปรารถนา
จะให้เกิดความแตกแยกรุนแรงมากขึ้น ดังนั้นพระองค์จึงทรงหาวิธีที่จะสามัคคีระหว่างคณะสงฆ์
ฝ่ายต่าง ๆ ในอาณาจักรล้านนาไทยให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยการชำระพระไตรปิฎกให้บริสุทธิ์
เพื่อให้คณะสงฆ์ในล้านนาไทยได้ยึดถือพระไตรปิฎกอันเดียวกัน และยังเป็นผลดีต่อความมั่นคง
ตลอดจนความเจริญรุ่งเรืองของศาสนา

ประการที่สอง การดำเนินนโยบายเสริมสร้างเป็นเอกภาพทางศาสนาเพื่อ
ความเป็นเอกภาพทางการเมือง

เนื่องจากความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์มีผลต่อความแตกแยกทางการเมือง
ดังจะเห็นได้จากการที่พระเจ้าสามฝั่งแกนทรงสนับสนุนคณะสงฆ์รามัญ และขุนนางสนับสนุนคณะสงฆ์
ชีฬ ความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์ได้ถูกนำมาเป็นเครื่องมือต่อรองทางการเมือง จนกระทั่งได้มี
การแย่งชิงอำนาจทางการเมืองในตอนปลายรัชสมัยของพระเจ้าสามฝั่งแกน ทำให้ขุนนางมีอำนาจ
ทางการเมืองมากยิ่งขึ้น และในเวลาต่อมาเมื่อพระเจ้าติโลกราชขึ้นครองราชย์ โดยการสนับสนุน

¹ พระปิตุจฉา สามี ศาสนวงศ์ หน้า ๑๐

² พระพุทธญาณเจ้า พระพุทธพุกาม ตำนานมรดกศาสนา หน้า 216

*หมายถึงคณะสงฆ์ที่ไม่ประพฤติธรรม ไม่เคารพสิกขาบท มีอาการผิดแปลกต่าง ๆ เช่น
การดื่มสุราผิดแปลกไปจากพระธรรมวินัย

ของขุนนางคนสำคัญคือนายสามแก้วน้อย ซึ่งต่อมาได้รับการเลื่อนตำแหน่งเป็นแสนยาม แต่สภาพทางการเมืองในเชียงใหม่ก็ยังไม่มั่นคง เพราะขุนนางที่สนับสนุนพระองค์ได้ก่อการกบฏต่อพระองค์ แต่กระทำการไม่สำเร็จอย่างใดก็ตาม เรื่องนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่าในตอนต้นรัชกาลของพระเจ้าติโลกราช พระองค์ยังไม่สามารถควบคุมอำนาจทางการเมืองในล้านนาไทยได้ ประกอบกับในระยะเวลาดังกล่าวนั้น อาณาจักรล้านนาไทยได้เกิดปัญหาขัดแย้งทางการเมืองกับอาณาจักรอยุธยา ทั้ง 2 ฝ่ายพยายามเข้าไปแทรกแซงกิจการทางการเมืองของกันและกันเสมอ พระเจ้าติโลกราชคงจะตระหนักถึงอันตรายอันเกิดจากความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์ ซึ่งอาจถูกใช้เป็นเครื่องมือในการแทรกแซงทางการเมืองทั้งภายในและภายนอกประเทศ ดังนั้น ความแตกแยกทางศาสนาอาจนำไปสู่ความแตกแยกทางการเมืองได้ พระเจ้าติโลกราชจึงมีพระราชนโยบายที่จะสร้างความเป็นเอกภาพทางศาสนาโดยไม่ใช้วิธีการที่รุนแรง เช่นกษัตริย์ลังกาที่จะต้องปราบปราม และขับไล่คณะสงฆ์นิกายอื่นออกไป คงเหลือแต่คณะสงฆ์มหานิกาย พระเจ้าติโลกราชทรงสนับสนุนคณะสงฆ์สัทธ แต่ในขณะที่เดียวกันก็ทรงปรารถนาที่จะให้คณะสงฆ์ดั้งเดิมได้ปฏิบัติกิจส่วนตัว โดยอาศัยแนวทางของคณะสงฆ์สัทธ เป็นแบบอย่าง ทั้งนี้จะเห็นได้จากการอาราธนาพระมหาพุทธชัคคิตมาเป็นสังฆนายกวัดสวนดอกในการแต่งตั้งพระมหาพุทธชัคคิตครั้งนี้ คณะสงฆ์สัทธมีบทบาทสำคัญในการให้ความสนับสนุน* และต่อมาพระมหาพุทธชัคคิตเป็นบุคคลสำคัญในการสนับสนุนให้สามเณรที่เขียนปาฏิโมกข์ซึ่งนับว่าเป็นการยกระดับทางการศึกษาพระธรรมวินัยของคณะสงฆ์สวนดอกให้สูงขึ้น

นอกจากนี้พระเจ้าติโลกราชทรงสนับสนุนให้มีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาิกายสัทธไปทั่วราชอาณาจักร เช่น ในปี พ.ศ. 1900 ทรงโปรดให้พระมหาญาณมงคลเถระ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 1902 ทรงโปรดให้พระโสมจิตเถระ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เชียงตุง² เป็นต้น มีผลทำให้เกิดวัดใหม่ในนิคมสัทธคามเมืองต่าง ๆ การเผยแผ่ศาสนาออกไป

*ตำนานมูลศาสนาได้กล่าวถึงบุคคลที่แนะนำให้พระเจ้าติโลกราชได้รู้จักกับพระมหาพุทธชัคคิตคือพระมหาสวามิอดุลยาธิกร (พระเมธีงกร) และต่อมาพระเจ้าติโลกราชทรงสถาปนาพระมหาพุทธชัคคิตให้เป็นสังฆนายกวัดสวนดอก

² ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ตำนานมูลศาสนาฉบับวัดป่าแดง ภาคปริวรรตที่ ๑

กว้างขวาง เช่นนี้แสดงให้เห็นถึงความพยายามของพระเจ้าทีโอกราชที่จะสร้างความเป็นเอกภาพทางการเมือง โดยอาศัยความเป็นเอกภาพทางศาสนาและการสร้างเอกภาพทางศาสนาที่สำคัญนั้นจะต้องอาศัยหลักยึดทางศาสนาอื่นเคียงกัน พระเจ้าทีโอกราชจึงได้ดำเนินนโยบายในการวางรากฐานในการสร้างความเป็นเอกภาพทางศาสนา โดยการสนับสนุนให้คณะสงฆ์สืบทอดเผยแผ่ออกไปสู่หัวเมือง ถึงแม้ว่าบางแห่งอาจเกิดปัญหาขัดแย้งกับคณะสงฆ์ดั้งเดิมอยู่บ้าง แต่ในที่สุดก็สามารถประนีประนอมกันได้ โดยจะเห็นได้ชัดเจนในสมัยพระเจ้าเมืองแก้ว พระองค์ทรงสนับสนุนคณะสงฆ์สืบทอดเช่นเดียวกับพระเจ้าทีโอกราช แต่พระองค์ก็ยังทรงให้ความอุปถัมภ์คณะสงฆ์อื่น ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ ซึ่งเป็นเอกสารที่แต่งขึ้นในสมัยของพระองค์ ได้บ่งว่า พระภิกษุสงฆ์ในสมัยนั้นได้แบ่งออกเป็น 3 คณะ พระองค์ทรงเห็นว่าคณะสงฆ์รามัญ คณะสงฆ์พื้นเมือง ยังมีผู้ศรัทธาเลื่อมใสอยู่เป็นจำนวนมาก การให้ความอุปถัมภ์เฉพาะคณะสงฆ์คณะใดคณะหนึ่งอาจก่อให้เกิดผลกระทบทางการเมือง ดังเช่นสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน พระองค์จึงให้ความอุปถัมภ์พระภิกษุสงฆ์ทั้ง 3 คณะ ดังเช่นพระองค์ทรงโปรดให้มีการอุปสมบทหลวงทั้ง 3 คณะ ในปี พ.ศ. 2059

นอกจากนี้ พระเมืองแก้วทรงส่งสาสน์ไปให้คำแนะนำแก่พระอาทิตย์ ผู้ครองเมืองเวียงจันทน์ ในคราวที่เมืองเวียงจันทน์เกิดปัญหาความขัดแย้งกันระหว่างคณะสงฆ์วัดยางตวง กับคณะสงฆ์วัดป่าแดง เวียงจันทน์ ดังปรากฏในตำนานมูลศาสนาฉบับวัดป่าแดงดังนี้ "... เมืองเวียงใหม่ ก็หากอุบิธุฎากคณะสงฆ์เจ้าตั้งสองภักษะ บ่อคือเป็นวินาศแก่ศาสนา พระเจ้าหิ่อเถียงไว้สองภักษะ เหวะตั้งขึ้นรำเพิงรอดถึงป่าแดง รำเพิงว่าหิ่ออดโตศ (โหษ) แก่กัน เทดยางควงก็หิ่อกับตามคำพระยาหลายเวียงจันทน์ นิมนต์หิ่อสมัคคะ เข้าออกกับด้วยป่าแดงว่าสันเนี่..."²

อาจกล่าวได้ว่า การดำเนินนโยบายสร้างเอกภาพทางศาสนาในล้านนาไทยนับตั้งแต่พระเจ้าทีโอกราชเป็นต้นมา พระองค์มิได้รวบรวมคณะสงฆ์ต่าง ๆ เข้าไปเป็นคณะเดียวกันโดยการบีบบังคับคณะสงฆ์อื่น ๆ ให้มาขึ้นกับคณะสงฆ์สืบทอด แต่พระองค์ทรงอาศัยพื้นฐานความเชื่อ

¹ พระรัตนปัญญาเถระ ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 140

² ภาควิสาขสมวาริทยาและมณฑลวิทยา ตำนานมูลศาสนาฉบับวัดป่าแดง ภาคปริวรรตที่ ๑

ของพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ เช่น พุทธศาสนา ๘,๐๐๐ ปี อันตรธาน ๘ และแนวความคิดเกี่ยวกับธรรมราชา จักรพรรดิราช* ที่จะสร้างความชอบธรรมให้แก่พระองค์ ทั้งทางการเมือง และทางศาสนา จนเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายแล้วพระองค์ทรงให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกในปี พ.ศ. ๒๐๒๐ และกษัตริย์ล้านนาไทยองค์ต่อมาที่ดำเนินนโยบายแบบอย่างของพระองค์

ดังนั้นสรุปได้ว่า ผลกระทบของความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์ที่ส่งผลต่อการแตกแยกทางการเมืองจึงเป็นผลให้กษัตริย์ของล้านนาไทย ดำเนินนโยบายสร้างความเป็นเอกภาพทางศาสนา เพื่อความเป็นเอกภาพทางการเมือง การสังคายนาพระไตรปิฎกเป็นแนวทางการแก้ปัญหาที่สำคัญทั้งทางด้านศาสนาและการเมือง

ประการที่สาม ความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์เป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่ง ที่ก่อให้เกิดความตื่นตัวในการศึกษาเล่าเรียนทางด้านปริยัติธรรม

การที่คณะสงฆ์สืบทอดได้เดินทางไปศึกษาเล่าเรียนที่ลังกาโดยตรง และมีพระภิกษุชาวลังกาเดินทางมาพำนักในล้านนาไทยหลายรูป¹ และมีผู้อุปสมบทเพิ่มขึ้น เป็นจำนวนมาก ทำให้การศึกษาเล่าเรียนทางด้านปริยัติธรรมเจริญก้าวหน้าอย่างสูง ความเจริญก้าวหน้านี้ได้จำกัดอยู่เฉพาะในกลุ่มคณะสงฆ์สืบทอด เท่านั้น คณะสงฆ์ราชัญก็พยายามพัฒนาตนเองในด้านการศึกษาปริยัติธรรม เช่นเดียวกับ ปรากฏหลักฐานว่าคณะสงฆ์ราชัญได้สนับสนุนนโยบายของพระเจ้าติโลกราชให้สามเณรเขียนปาฏิโมกข์ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๐๐๕² พระภิกษุสงฆ์ต้องเล่าเรียนพระไตรปิฎก คือพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งมี ๘๔,๐๐๐ พระธรรมวินัย

การที่คณะสงฆ์ต่าง ๆ ได้เน้นหนักในการศึกษาปริยัติธรรมนอกจากจะเป็นการแข่งขันกันในการสร้างความศรัทธาเพื่อมิให้อาณาจักรศาสนาอื่นแล้ว พระภิกษุสงฆ์ที่มีความรู้สูงเกี่ยวกับภาษาบาลีและพระไตรปิฎก จะได้รับการยกย่องจากสังคมตลอดจนเข้ามามีบทบาทสำคัญในกิจการทางศาสนา เช่นพระเจ้าติโลกราชทรงสถาปนาพระเมธีงการซึ่งเป็นผู้นำที่

* เกี่ยวกับเรื่องนี้ จะกล่าวละเอียดในบทต่อไป

¹ พระรัตนปัญญาเถระ ชินภาณมณีปกรณ์ หน้า ๑๒๓

² พระพุทธญาณเจ้า พระพุทธสุกัญญา ตำนานมอญศาสนา หน้า ๒๑๐

สำคัญรูปหนึ่งของคณะสงฆ์ท้องถิ่น เป็นพระอตุลยาธิกรณมหาสวามี และพระองค์ทรงอาราธนา
พระมหาพุทธบริษัท เป็นสังฆนายกวัดสวนดอก และพระมหาพุทธบริษัทก็เป็นพระสงฆ์ที่ได้ศึกษาเล่า
เรียนมาจากทุกาม นอกจากนี้การประกอบสังฆกรรมในพระราชาพิธีสำคัญต่าง ๆ พระสงฆ์ที่อาราธนา
มาร่วมสังฆกรรมล้วนแต่เป็นพระภิกษุผู้ทรงไตรปิฎก หรือพระภิกษุสงฆ์ที่เป็นวิสัยธ* ทั้งสิ้น

ทั้งนี้พระภิกษุสงฆ์ในล้านนาไทยที่ทำการอุปสมบทในช่วงระยะเวลาี้ จะ
เป็นระยะที่มีความสำคัญในการวางรากฐานของการศึกษาปวิสัยธรรม มีพระภิกษุสงฆ์หลายองค์
ต่อมาจะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อการสังคายนาพระไตรปิฎก และมีผลงานที่มีชื่อเสียงเช่น พระ-
ธรรมทินเถระ** พระญาณกิตติเถระ พระสิริมังคลาจารย์ และพระรัตนปัญญา*** พระภิกษุสงฆ์อีก
เป็นจำนวนมากที่มีความเชี่ยวชาญในภาษาบาลี และมีความแตกฉานในพระไตรปิฎก

ด้วยเหตุพระภิกษุสงฆ์ในล้านนาไทยมีความเชี่ยวชาญในภาษาบาลี และพระ
ไตรปิฎกอย่างสูง และการศึกษาปวิสัยธรรมอย่างละเอียดถี่ถ้วนทำให้พบว่า พระไตรปิฎกที่มีอยู่ใน
ล้านนาไทยมีความวิปัสสกลาคเคลื่อน ทำให้พระภิกษุสงฆ์ในล้านนาไทยมีความเห็นสอดคล้องกับ
ฝ่ายอาณาจักรที่จะทำการสังคายนาพระไตรปิฎก

ดังนั้นในปี พ.ศ. 2020 จึงทำการสังคายนาพระไตรปิฎกที่วัดโพธาราม
หรือวัดเจ็ดยอด เมืองเชียงใหม่ โดยพระเจ้าติโลกราชได้ พระราชทานความอุปถัมภ์ และทรง
อาราธนาพระธรรมทินมหาเถระเจ้าอาวาสวัดป่าตอดน้อย มาเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ พร้อมทั้ง
อาราธนาพระสงฆ์ผู้ทรงคุณวุฒิและวิทยุจำนวน 100 รูป มาประชุมกันเพื่อรวบรวมชำระพระ
ไตรปิฎกบาลีให้ถูกต้องบริสุทธิ์ การสังคายนาครั้งนี้ใช้เวลาประมาณ 1 ปี นับเป็นการสังคายนา
ครั้งที่ ๐ ของโลก และเป็นครั้งแรกในดินแดนแห่งพระพุทธศาสนาในแหลมทอง แม้แต่สุโขทัยและ

*หมายถึงผู้วิสัย

**พระธรรมทิน อุปสมบทในสำนักสงฆ์สืบทอดมาคง ในปี พ.ศ. 1977 ที่เมืองเชียงราย
ต่อมาได้เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ในการสังคายนาพระไตรปิฎก

***พระญาณกิตติเถระ เป็นชาวเชียงใหม่มีชีวิตอยู่ในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราชเคยเดินทางไป
ไปลังกาภายหลังคณะของพระญาณคัมภีร์ พระสิริมังคลาจารย์ เป็นพระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงมาก มีชีวิต
อยู่ในตอนปลายศตวรรษที่ 20 เคยเป็นพระอุปัชฌาย์ของพระเมืองแก้ว ต่มาพระรัตนปัญญานั้น
มีชีวิตอยู่ในรัชสมัยพระเมืองแก้ว

อยุธยาที่หาภิกษุผู้มีพระองค์ใดที่จะมีความอาจหาญกล้าที่จะทำการสังคายนาเช่นนี้ได้¹ ทั้งนี้เพราะเหตุว่าการสังคายนาพระไตรปิฎกมิได้ขึ้นอยู่กับการให้ความอุปถัมภ์ของกษัตริย์เท่านั้น แต่จะต้องอาศัยพระภิกษุสงฆ์ผู้เป็นนักปราชญ์ที่มีความเชี่ยวชาญภาษาบาลีและแตกฉานในพระไตรปิฎกอย่างแท้จริง จึงจะสามารถตรวจสอบพระไตรปิฎกได้

อาจกล่าวได้ว่า ผลจากความขัดแย้งของคณะสงฆ์ทำให้เกิดความตื่นตัวทางการศึกษาปริยัติธรรม จนทำให้พระภิกษุสงฆ์ในล้านนาไทย มีความรู้ความเชี่ยวชาญในภาษาบาลี และพระไตรปิฎกจนถึงขั้นตรวจสอบพระไตรปิฎกได้ และพระไตรปิฎกฉบับที่ชำระแล้วจะยึดเป็นหลักของคณะสงฆ์ทุกคณะในล้านนาไทย โดยปรากฏหลักฐานในสมัยพระเมืองแก้ว

หนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ที่กล่าวถึงการประกอบพิธีคัมภีร์น้ำพิพัฒน์สัตยาของเมืองประเทศราช 2 เมือง คือ เมืองน่าน และเมืองเชียงใหม่ เพื่อถวายสัตย์ปฏิญาณต่อพระเมืองแก้ว โดยกล่าวคำสัตย์ปฏิญาณท่ามกลางพระรัตนตรัย ".....พระราชาธิบดีทรงหวังความเจริญอันยิ่งใหญ่แก่เจ้าประเทศราชทั้ง 2 พร้อมทั้งพลนิกาย จึงในวันเพ็ญเดือน ๑ พระองค์ดำรัสให้เจ้าประเทศราชกับพลนิกายเหล่านั้นมีสการคณะสงฆ์ทั้ง ๓ มีพระสิทธิปฏิมาเป็นประมุข และคัมภีร์ไตรปิฎก แล้วให้กล่าวคำสัตย์ปฏิญาณ ท่ามกลางพระรัตนตรัยแล้วให้คัมภีร์น้ำพิพัฒน์สัตยา....."² แสดงให้เห็นว่าการชำระพระไตรปิฎกเป็นการกระทำที่คณะสงฆ์ทุกคณะยอมรับและยึดเอาพระไตรปิฎกที่ชำระแล้ว เป็นหลักของคณะสงฆ์ทุกคณะ ทำให้คณะสงฆ์เหล่านั้นสามารถทำสังฆกรรมร่วมกันได้ ซึ่งหมายถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางศาสนา ถึงแม้จะอุปสมบทในคณะที่แตกต่างกัน การสังคายนาพระไตรปิฎกจึงเป็นการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งของคณะสงฆ์ด้วย

4.3 ความตื่นตัวในการอุปถัมภ์ศาสนา

ความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์ในระยะเวลาดอนปลายพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นสถานการณ์ที่สอดคล้องกับความเชื่อเรื่องพุทธศาสนา 5,000 ปี และอันตรายทั้ง 6 ทำให้

¹ ไกรศรี นิยมานเพมินทร์ "ความรู้พื้นฐานด้านล้านนาภาคี ศาสนาและวัฒนธรรม" ใน ล้านนาปริทัศน์ หน้า 57 - 50

² พระรัตนปัญญาเถระ ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 149

³ ฎ หน้า 149

บรรดาประชาชน มุนนาง เบ็ญพระวงศ์ และพระมหากษัตริย์มีความวิตกกังวลกับความเสื่อมของศาสนา ดังจะเห็นได้จากศิลาจารึกที่จารึกเรื่องราวเกี่ยวกับการให้ความอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ตั้งแต่ตอนกลางพุทธศตวรรษที่ 20 จนถึงตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 22 มักจะเริ่มต้นด้วยการจารึกสักการว่าถึงปีพุทธศักราชเท่าใด และยังเหลือปีที่ศาสนาจะคงอยู่อีกกี่ปี เช่น ".....โอกาสศักราชได้ ๑๕๕ ตัวแต่พระเจ้านิพนธ์ไฟแล้ว ยังไว้ศาสนา ๕๐๐๐ ปี อันพันไฟได้ ๒๐๓๗ ปี อันยังจักมา (ภายหลังอีก) ๒๙๐๓ ปี....."¹ และ ".....โอกาสจะจุลศักราชได้ ๑๐๔ ตัว.....พุทธศาสนาพันไฟแล้ว ๒,๐๐๕ วสา ปลาย ๑๐ เดือน และ ๔ วัน ยังจะมาภายหลังได้ ๒,๙๓๔ วสา และปลายเดือน ๑ และปลาย ๒๐ วัน....."²

ด้วยเหตุนี้ทำให้ผู้คนในล้านนาไทยมีความตื่นตัว ทะนุบำรุงอุปถัมภ์พุทธศาสนา โดยการทำบุญสาสนสถาน เช่น การสร้างวัด เจดีย์ พระบรมธาตุ ศาสนวัตถุ เช่น พระพุทธรูป นอกจากนี้ยังอุปถัมภ์ศาสนบุคคล ศาสนธรรม เช่น การอุทิศที่ดิน แรงงานคนและสัตว์ ทรัพย์สินสิ่งของต่าง ๆ เพื่อจรรโลงพระพุทธศาสนาให้อยู่ยืนนานถึง ๕,๐๐๐ ปี

ปัญหาความแตกแยกระหว่างคณะสงฆ์ เป็นสัญญาณบ่งบอกถึงความเสื่อมของศาสนา และอาจนำไปสู่ความเสื่อมของอาณาจักรด้วย นับตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้าติโลกราชเป็นต้นมา กษัตริย์ล้านนาไทยทรงมีนโยบายสอดคล้องกัน เกี่ยวกับการสถาปนาความมั่นคงทางศาสนาโดยพยายามรักษาสถานภาพแห่งความเป็นศูนย์กลางทางศาสนาของเมืองเชียงใหม่ไว้ และในขณะเดียวกันย่อมจะมีการสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงทางการเมืองไว้ด้วย ดังนั้นพระราชนโยบายของพระเจ้าติโลกราชทางศาสนาที่สำคัญคือ การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์ให้ยุติลงต่อไป พระองค์ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาทุก ๆ ด้าน โดยยึดถือเอาคณะสงฆ์เป็นหลักเป็นแบบแผนและทรงดำเนินวิเทศนโยบายชักนำให้คณะสงฆ์อื่น ๆ ก็ปฏิบัติตามแบบค่อยเป็นค่อยไป เพื่อมิให้เกิดความขัดแย้งรุนแรงขึ้นอีก ดังเช่นในรัชสมัยของพระเจ้าสามฝั่งแกน การดำเนินวิเทศนโยบายเช่นนี้

¹ ศิลาจารึกวัดศรีสุทธอาราม พ.ย. 4 อักษรธรรมภาคเหนือและอักษรไทย (แบบฝึกหัด)

² ศิลาจารึก เลขทะเบียน พ.ย./14

ได้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงสมัยพระเจ้าเมืองแก้ว อันเป็นยุคแห่งความเจริญสูงสุดของพุทธศาสนาในล้านนาไทย

นอกจากนี้ในระยะเวลาดังกล่าว เป็นระยะที่อาณาจักรล้านนาไทยกับอาณาจักรอยุธยา กำลังมีความขัดแย้งทางการเมือง และแข่งขันกันทางด้านศาสนาซึ่งทำให้เกิดความตื่นตัวในการอุปถัมภ์ศาสนามากยิ่งขึ้น เพื่อแสดงว่ากษัตริย์เป็นผู้ทรงไว้ซึ่ง "ธรรมราชา" พระองค์ทรงทำนุบำรุงศาสนาใน 3 ลักษณะ คือ

4.3.1 การอุปถัมภ์ศาสนาพุทธเพื่อเป็นปณิธานที่ถูกต้องในการตั้งสอนเผยแผ่ศาสนา เมื่อพระเจ้าติโลกราชขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. 1903 ภายหลังที่พระองค์ทรงครองราชสมบัติได้ 5 เดือน ก็ทรงโปรดให้อุปสมบทกุลบุตรประมาณ 500 รูป ที่หน้าสถานหลวงในแม่น้ำพิงค์เชียงใหม่ การอุปสมบทครั้งนี้มีความสำคัญเนื่องจาก เป็นการอุปสมบทหลวงที่แสดงให้เห็นถึงการยอมรับแนวทางปฏิบัติในพิธีอุปสมบทตามแบบอย่างลังกา คือการอุปสมบทอุทกทุกเขปสีมา* นอกจากนี้พระเจ้าติโลกราชทรงมอบราชสมบัติให้แก่พระเพริสผู้เป็นมารดาของพระองค์แล้วทรงผนวช¹ ในสำนักคณะสงฆ์สุวดีวัดป่าแดง

การอุปถัมภ์ศาสนาพุทธที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือสมมติสีมา ซึ่งเป็น การกำหนดเขตสีมาเพื่อการทำพิธีอุปสมบท โดยกระทำที่อุโบสถวัดป่าแดงหลวง การกำหนดสมมติพัทธสีมาครั้งนี้ ถือว่าเป็นสีมาที่บริสุทธิ์สามารถทำการอุปสมบทได้โดยไม่ต้องทำอุปสมบทกรรมอุทกทุกเขปสีมา สมมติพัทธสีมาของพระเจ้าติโลกราชเป็นสถานที่อุปสมบทแก่กุลบุตรเป็นอันมาก ชินกาลมาลีปกรณ์ได้กล่าวว่า "...พระภิกษุทั้งหลายทั้งปวงในนครของพระเจ้าเชียงใหม่ ได้พาบุคคลที่เป็นอุปสัมปทาเปภว"² จากนครตัว ๆ ไปมายังเมืองเชียงใหม่ แล้วอุปสมบทให้ในสีมาที่พระเจ้าติโลกราชทรงประดิษฐานไว้ทุกปี...."² ในการกำหนดเขตพัทธสีมานอกจากวัดป่าแดงหลวง

* หมายถึง เขตสีมาที่มีน้ำล้อมรอบ

¹ พระรัตนปัญญาเถระ ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 125

** ผู้มุ่งต่อการอุปสมบท

² พระรัตนปัญญาเถระ อ.อ. หน้า 127

แล้ว ในสมัยพระเจ้าเมืองแก้ว* ทรงกระทำการผูกพัทธสีมาที่วัดมหาโพธาราม ดังปรากฏในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวไว้ดังนี้ "...จุลศักราช ๐72 ตรงกับปีพระศาสนาปรินิพพานได้ 2054 ปี และในเวลาผูกสีมานั้นพระองค์ทรงนิมนต์พระภิกษุสงฆ์ทั้งหมดมาจากทุกวัดในนคร (เชียงใหม่) ประชุมกันที่วัดมหาโพธาราม พระภิกษุสงฆ์เป็นพระวินัยธร (ฐิติชัย) ได้กระทำวิยักรกรรมซึ่ง เป็นกิจจำเป็นในพิธีผูกพัทธสีมานี้มา ต่อจากนั้น 2 ปี พระองค์ผูกสีมานี้ด้วยสีมาสมมติกรรมวาจา....."¹

การชำระเขตสีมาให้บริสุทธิ์ทั่วกลางคณะสงฆ์ 3 คณะ ทำให้คณะสงฆ์ทั้งหลายยอมรับว่า เขตพัทธสีมาของวัดป่าแดงหลวงและวัดมหาโพธาราม เป็นเขตสีมานบริสุทธิ์ ได้มีการอุปสมบทหลวง และประกอบพิธีทางศาสนาที่สำคัญ มักจะกระทำในเขตพัทธสีมาของวัดทั้งสองเสมอมา

การอุปสมบทหลวงมิได้จำกัดเฉพาะคณะสงฆ์เถรวาทเท่านั้น แต่คณะสงฆ์ทุกคณะได้รับความอุปถัมภ์ในการอุปสมบทหลวง ดังเช่นในปี พ.ศ. 2050 พระเมืองแก้วได้นิมนต์คณะสงฆ์ทั้ง 3 คณะในเมืองเชียงใหม่ เดินทางไปทำการอุปสมบทในเมืองเชียงแสน ได้ทำการประชุมสงฆ์ทั้ง 3 คณะ ทำการอุปสมบทในอุททุกเขมสีมา มีกุลบุตรอุปสมบทในคณะสงฆ์เถรวาท 295 รูป คณะสงฆ์พื้นเมือง 370 รูป คณะสงฆ์รามัญ 1011 รูป² การอุปถัมภ์ให้อุปสมบทหลวงได้กระทำอยู่เสมอและเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังได้ทำนุบำรุงพระภิกษุ และสามเณรด้วยปัจจัยเป็นประจำ ทำให้กุลบุตรเข้ามาอุปสมบทเป็นจำนวนมาก

การอุปสมบทหลวงยังเป็นการหนึ่งที่จะประสานความแตกแยกระหว่างคณะสงฆ์จนในที่สุดสามารถร่วมสังฆกรรมกันได้

4.3.2 การอุปสมบทศาสนวัตถุ และศาสนสถาน เป็นการอุปสมบทโดยการสร้างปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม และการอุทิศที่ดิน แรงงานคน สิ่งของต่าง ๆ ให้เป็นผลประโยชน์

*หนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ทรงเขียนพระนามว่า พระเจ้าพิมลภพัตถดาธิราช

¹ พระรัตนปัญญาเถระ ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 137

² อ. หน้า 140

บำรุงวัด ซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวนี้ พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ในล้านนาไทย ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมา แต่ที่ปรากฏกันมากที่สุดคือในช่วงระยะเวลาภายหลังความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์ ในสมัยพระเจ้าติโลกราช พระองค์ทรงสนับสนุนคณะสงฆ์สีหคณอย่างมากร ทำให้คณะสงฆ์สีหคณมีพระภิกษุสงฆ์เป็นจำนวนมากจนไม่มีวัดเพียงพอ จึงต้องสร้างวัดใหม่เพิ่มขึ้นอีกหลายวัด ดังมีหลักฐานว่า พระเจ้าติโลกราชโปรดให้สร้างวัดใหม่ เช่น วัดราชชนนีเขียร วัดป่าตาล วัดป่าแดงหลวง วัดมหาโพธาราม พระองค์ทรงโปรดให้สร้างพระเจดีย์เจ็ดยอดในวัดมหาโพธาราม ซึ่งเป็นงานสถาปัตยกรรมชิ้นเอกของล้านนาไทย สร้างขึ้นเพื่อเป็นกุศลกรรมอันยิ่งใหญ่เนื่องในวาระครบรอบ 2000 ปี แห่งการประสูติของพระพุทธเจ้า และเป็นการรักษาพระศาสนาให้เสื่อมโทรม นอกจากนี้พระองค์ยังทรงบูรณะซ่อมแซมเจดีย์หลวง ในวัดเจดีย์หลวง และโปรดให้สร้างโลหะปราสาทหลังเล็กที่คุ้มบนองค์เจดีย์ด้านตะวันออก เพื่อประดิษฐานพระแก้วมรกต ในปี พ.ศ. 2025¹

นอกจากนี้ยังปรากฏข้อความในเอกสารว่า ในเมืองอื่น ๆ ในล้านนาไทย ก็มีการสร้างวัดขึ้นใหม่เพิ่มขึ้นมากมาย เช่น ที่เมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงตุง

ในสมัยพระยอดเชียงราย พ.ศ. 2031 - 2039 ทรงให้ความอุปถัมภ์คณะสงฆ์สีหคณ เช่นเดียวกับพระเจ้าติโลกราช พระองค์ทรงโปรดให้สร้างวัดตะโปธาราม และพระพุทธรูปพระประธานมีพระนามว่าพระเจ้าตะโปธาราม มีการอุทิศแรงงานคนและนา ผดประโยชน์จำนวนมากมาเพื่อทำนุบำรุงวัดใหม่นี้* พระองค์ยังทรงให้ข้าราชการที่มาที่พระมหาญาณมงคลเดชะสมมติไว้ ที่เกาะคอนแก่น ในเมืองเชียงใหม่** พระองค์ยังทรงให้ความอุปถัมภ์ทำนุบำรุงพระธาตุทริภุชเวศ

¹ พระรัตนปัญญาเดชะ อินทมาลีปกรณ์ หน้า 124

*โปรดศึกษารายละเอียดจากศิลาจารึกเลขทะเบียน ข.ม./13 จารึกอักษรไทยศึกษามหาวิทยาลัย
ภาษาไทย

**การที่พระยอดเชียงราย ทรงทำระฆังที่พระญาณมงคลเดชะ พระภิกษุคณะสงฆ์สีหคณเป็นผู้ทำไว้ แสดงว่าความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์ในล้านนาไทยคงจะมีอยู่บ้าง ต่อมาในสมัยพระเจ้าเม็งแก้ว พระองค์ทรงให้พระภิกษุสงฆ์ทุกคณะมาวบรวมกันที่แห่งนี้

ในรัชสมัยพระเมืองแก้ว พ.ศ. 2039-2069 ปรากฏว่ามีการให้ความอุปถัมภ์ศาสนาโดยการก่อปนา ที่ดิน แร่งงาน ทรัพย์สินของ ให้แก้ววัดเพิ่มขึ้นอย่างมากมาย พระเมืองแก้วกับพระมหาเทวีเจ้าพระราชมารดาของพระองค์ เป็นผู้มืบทบาทสำคัญมากในด้านการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาที่วราชอาณาจักร ดังปรากฏพระนามว่า "ราชมาตามหาเทวี"¹ และ "พระเป็นเจ้าแม่ลูกทั้ง 2"² ในศิลาจารึกที่จารึกข้อความเกี่ยวกับการก่อปนาในล้านนาไทย ได้ปรากฏพระนามของพระเมืองแก้วและพระมหาเทวีอยู่ทั่วไป ทั้งในเมืองเชียงใหม่และหัวเมืองขึ้น ๆ เช่น การสร้างวัดสุธรรมาราม* เป็นวัดที่พระราชมารดาของพระเมืองแก้วโปรดให้สร้างขึ้น เพื่อให้พระมหาเถระพุทธสาครที่พระนางเลื่อมใสศรัทธามาพำนักอยู่ และพระเมืองแก้วพร้อมทั้งพระราชมารดา ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์เรียกว่า "กษัตริย์ทั้ง 2"³ ทรงบริจาคทรัพย์สินจำนวนสองแสน** พร้อมทั้งถวายเอกวัดจำนวน 20 ค่าวเรือน

พระเมืองแก้วทรงสร้างและปฏิสังขรณ์วัดในเมืองเชียงใหม่มากมาย เช่นวัดศรีสุพรรณ ขอมแบบและก่อสร้างเพิ่มเติมในวัดป่าแดงทองมหาวิหาร วัดมหาไพศาราม ที่พระเจ้าติโลกราชโปรดสร้างขึ้น วัดพระธาตุเจดีย์หลวงที่ศรีบุญชัย วัดบุปผาราม ศูนย์กลางของคณะสงฆ์รามัญ วัดพระมหาเจดีย์หลวงในเมืองเชียงใหม่ นอกจากการก่อสร้างเพิ่มเติมแล้ว พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ผลประโยชน์ต่าง ๆ เป็นจำนวนมากให้แก่วัดเหล่านี้ด้วย เช่นวัดศรีสุพรรณ พระองค์ทรงโปรดให้สร้างในปี พ.ศ. 2043 พระองค์ก็ทรงพระราชนิพนธ์ที่ดิน 1 แสนเบี้ย แร่งงานคนจำนวน 27 ครอบครัว และที่ดินโดยรอบวัดมีระยะห่างจากกำแพงวัดทุกด้าน 20 วา⁴

¹ ศิลาจารึก เลขทะเบียน ส.พ./18

² ศิลาจารึกเจ้าฟ้าวแสน เลขทะเบียน พ.ย./29

* วัดสุธรรมาราม คือวัดสะเทอม เข้าใจว่าตรงกับพงศาวดารโยนกที่เรียกว่าวัดเม็ง

** สองแสนเท่ากับ 200 ชั่ง หรือ 16,000 บาท คิดเป็นน้ำหนักสองแสนเท่ากับ 240 กิโลกรัม

³ พระรัตนปัญญาเถระ อ.อ. หน้า 148

⁴ ศิลาจารึก เลขทะเบียน ส.ม./25 ศิลาจารึกวัดศรีสุพรรณ

สำหรับในหัวเมืองที่ทางไกลออกไป ก็ปรากฏมีหลักฐานที่แสดงถึง
บทบาทของพระเมืองแก้ว และพระราชมารดาของพระองค์ในการอุปถัมภ์ทำนุบำรุงศาสนาตามเมือง
ต่าง ๆ * จะปรากฏหลักฐานทางศิลาจารึกที่โปรดให้จารึกมอบไว้กับวัดนั้น ๆ ว่า ทรงพระราชทาน
ที่ดิน แร่งงาน คน ทรัพย์สิน และผลประโยชน์ต่าง ๆ ไว้กับวัดนั้น ๆ เช่น ".....ไวน้ำ 300,000
กับไวกนทั้งมวล สูงนี้กับวัดค้ำในสันนาเชียงที....."¹ ".....มหาราชเทวี เจ้าคนมีบุญยี่สิบ
ไวกนทั้งหลายเป็นอุปฐากแก่พระพุทธเจ้า 10 ครว....."² "ไวน้ำแสน เบี้ยยังเมืองมวน ส่วนบุญ
มหาราชเจ้าแผ่นดิน....."³ ".....สมเด็จพระมหาราชเจ้าทั้งสองพระองค์ ปองพระราชอาญา
ไว้ว่าดังนี้ นาและคนฝูงนี้ จงไว้ให้เป็นอุปการะรักษาพระธรรมมณเฑียรให้เสถียรสืบสายไป...."⁴
".....พระมหาเทวีเจ้าที่ออกมาออกแล้ว เอาคนกับวัดแต่เก่ามาไว้กับพระ เจ้าคนหลวง....."⁵
".....แต่งมาค่าจำนวนสี่แสน เบี้ยไว้กับวัดป่าใหม่ เมืองพะเยา....."⁶ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าในรัชสมัยของพระเมืองแก้ว ได้มีการทำนุบำรุงอุปถัมภ์
ศาสนากันอย่างมากมายทั่วราชอาณาจักร การทำนุบำรุงศาสนาเช่นนอกจากจะเป็นการอุปถัมภ์ของ
พระมหากษัตริย์แล้ว บรรดาเจ้าเมืองต่าง ๆ พร้อมทั้งพระสงฆ์ ขรวาส ทั้งหลายได้ทำการ
อุปถัมภ์ศาสนาเช่นเดียวกันเช่น ".....เจ้าหมื่นเชียงแสน คำล้านหื้อ หมื่น เนหุม ก่อนเมื่อถึง
เจ้าหมื่นสามล้าน เจ้าหมื่นครูเทพ เจ้าพันต่างเมืองศรีมงคล เอาวัดปราสาท เมื่อถวายแก่สมเด็จพระ
บพิตรพระเป็นเจ้าทั้งสอง....."⁷ ".....เจ้าเมืองนครสีหัตถมหาสุรมนตสี มากินเมืองนคร**

* เมืองลำพูน ลำปาง เมืองน่าน เมืองพะเยา เมืองเชียงราย เมืองเชียงใหม่

¹ ศิลาจารึกเลขทะเบียน ลป./พิเศษ 1 จารึกอักษรไทยสักขานและภาษาไทย

² ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3 ศิลาจารึกหลักที่ 80 ศิลาจารึกวัดหนองพนาญ จังหวัดลำพูน

³ ศิลาจารึกเลขทะเบียน ข.ร./3 ศิลาจารึกวัดปราสาท จังหวัดเชียงราย

⁴ ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3 ศิลาจารึกหลักที่ 71 ศิลาจารึกวัดพระธาตุ จังหวัดลำพูน

⁵ ศิลาจารึกเลขทะเบียน ข.ร./2 พบที่วัดศรีสุทธาวาส อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

⁶ ศิลาจารึกเลขทะเบียน พ.ย./3 จารึกวัดป่าใหม่

⁷ ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3 ศิลาจารึกหลักที่ 89 ศิลาจารึกวัดปราสาท จังหวัดเชียงราย

* คือ เมืองลำปาง

ได้ ๘ เดือน จึงชวนชาวเจ้าสงฆ์กับเจ้าพื่น เจ้าพื่น นักบุญทั้งหลายมาแรกก่อตั้งมหาธาตุเจ้า..."¹

แต่อย่างไรก็ตาม การทำนุบำรุงศาสนาในรัชสมัยของพระเมืองแก้ว ได้ย้ายบทบาทของพระองค์และพระราชมาตามาก เพราะแม้แต่ในเมืองอื่น ๆ ที่เจ้าเมือง ขุนนาง พระภิกษุสงฆ์ ข้าราชการ ได้ทำการอุปถัมภ์ศาสนา นอกจากจะเป็นการทำนุบำรุงศาสนาแล้ว ก็มักจะถวายส่วนบุญแก่พระ เมืองแก้วและพระมหาเถร พระราชมาดาของพระองค์

อาจกล่าวได้ว่า การที่พระเมืองแก้วทรงให้ความอุปถัมภ์ทำนุบำรุง ศาสนสถาน ได้เป็นปัจจัยสำคัญอันหนึ่งที่ทำให้พุทธศาสนาในล้านนาไทยเจริญรุ่งเรือง และมีความ มั่นคงมากยิ่งขึ้น

4.๑.๑ การอุปถัมภ์ศาสนธรรม

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์ได้ส่งผลให้เกิดความตื่นตัวในด้าน การศึกษาปริยัติธรรม พระมหาภักดีชัยกัณหาไทยทรงสนับสนุนการศึกษาพระปริยัติธรรมอย่างมาก พระเจ้าติโลกราชทรงให้มีการอุปสมบทหลวง สร้างวัดเพิ่มเติมให้เพียงพอ สำหรับพระภิกษุสงฆ์ ทำนุในการศึกษาปริยัติธรรม ทรงสนับสนุนให้สามเณรเรียนปาฐกโมกข์ทรงยกย่องพระภิกษุที่มีความรู้ ความสามารถในภาษาบาลีและแตกฉานในพระไตรปิฎกขึ้นดำรงตำแหน่งพระสังฆนายก* และที่สำคัญ ที่สุดคือพระเจ้าติโลกราชทรงอุปถัมภ์ให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎก และต่อมาในรัชสมัยของพระ เมืองแก้ว ได้โปรดนำพระไตรปิฎกฉบับนั้นมาสวน และฉลองสมโภชเป็นการใหญ่ ในปี พ.ศ. 2083²

ในรัชสมัยพระเมืองแก้ว จำนวนผู้มีจิตศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้ บวชเรียนเพิ่มขึ้นมากมาย พระภิกษุสงฆ์ชาวล้านนานอกจากจะศึกษาปริยัติธรรมในล้านนาไทย ยัง เดินทางไปศึกษาที่ลังกาโดยตรง ดังปรากฏในศิลาจารึกพระมหาเถรเจ้า 25 คนว่า "..... พระมหาสารมังคะแลพระมหาศรีสัตตธรรมคุณวันรัตนตั้งการเถรเจ้าไห นำเอาศาสนาพระพุทธเจ้า

¹ ประชุมศิลาจารึก ศิลาจารึกหลักที่ 70 ศิลาจารึกที่วิหารวัดพระธาตุลำปางหลวง

* ทรงโปรดแต่งตั้งพระมหาเมธีการ เป็นพระอรรถยาธิกรณ์มหาสาวิ และทรงโปรดแต่งตั้ง พระพุทธจักขิต เป็นสังฆนายกวัดสวนดอก

² พระรัตนปัญญาเถระ ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 143

ในลังกาที่ปรมาตเมิงหริญไชย....."¹ รัตได้กลายเป็นศูนย์กลางทางด้านการศึกษามากมาย* โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกัมพูชาซึ่งมีความเจริญสูงสุด ปรากฏว่ามีพระภิกษุสงฆ์ที่มีความรู้แตกฉานในภาษามาลีงสามารถอ่านพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษามาลีได้หลายเรื่อง และเป็นที่ยอมรับว่าเป็นผลงานชิ้นเอกในโลกพุทธศาสนา**

พระภิกษุสงฆ์ที่ทรงคุณวุฒินี้ จะได้รับการยกย่องอย่างสูงสุดจากสถาบันปกครอง ทรงทำนุบำรุงพระภิกษุสงฆ์ที่ศึกษาเล่าเรียนคัมภีร์คัมภีร์ศาสตร์ ซึ่งเป็นตำราเกี่ยวกับภาษาที่เรียกว่า นิรุกติศาสตร์และตำราไวยากรณ์*** และตลอดรัชกาลของพระองค์ เมืองแก้ว ก็ปรากฏหลักฐานว่า พระองค์และพระราชมารดาของพระองค์ทรงคัดเลือกพระมหาเถระที่มีคุณวุฒิ และมีความเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎกให้มาแสดงพระธรรมเทศนา และทรงถวายเครื่องสักการบูชาเป็นจำนวนมาก พระองค์ทรงสละรายได้ประจักษ์แก่พระเป็นเจ้ากับปวงกษัตริย์แห่งพระมหาเถระราชครู² นอกจากนี้การที่ปรมาตเมิงยังเป็นสิ่งสำคัญในการบำรุงพระภิกษุสงฆ์ให้กังวลด้วยปัจจัยในการดำรงชีวิต พระภิกษุสงฆ์สามารถดำรงอยู่ในสมณเพศด้วยความสะดวกและมุ่งศึกษาพระปริยัติธรรมอย่างเต็มที่

พระ เมืองแก้วทรงเลื่อมใสศรัทธาและให้ความอุปถัมภ์คณะสงฆ์ที่พล เช่นเดียวกับพระเจ้าดิโยกราช ดังจะสังเกตได้จากทรงแต่งตั้งพระมหาเถระสี่ชั้นมณีวิริยะ รัตนมหาโพธาราม เป็นพระราชาครู โดยมีพระราชทินนามว่า "สมเด็จพระมหามหาสาวิตรีโลกนาถราชครู จุฬามณี สัทธรรมวิเศษ ศิริวิสุทธิกตมตกวาที มหาทวีติยวงศ์ สังฆปริณายก รัตตวันอธิปัตติ วิระขุมมุตตมปุณณันโตฟ้า รัชดาธิบดี ไตรปิฎกธร วรเมธังกรบรมดีโลกาจารย์"³ อาราธนาให้จำพรรษา ณ วัดป่าแดงมหาวิหาร ที่ทรงโปรดบูรณะซ่อมแซมใหม่ และทรงโปรดให้อุปสมบทหลวงในคณะสงฆ์สี่พลเป็นต้นมา

¹ กิตติจาริกเลขทะเบียน พ.ร./4 กิตติจาริกพระมหาเถระเจ้า 25 คน

* เช่นกฎหมาย ดาราศาสตร์ โหราศาสตร์ โสยศาสตร์ ประวัติดิศาสตร์ อักษรศาสตร์ จะเห็นได้จากเอกสารโบราณที่มีผู้คัดลอกสืบต่อมาจนถึงปัจจุบันนี้

** คัมภีร์ทางพุทธศาสนาที่พระภิกษุสงฆ์ชาวล้านนาแต่งเท่าที่มีผู้สำรวจพบมีอยู่ในภาคผนวก ก

*** คงจะหมายถึงคัมภีร์มูลกัจจายน์ ที่หนังสือชินกาลมาลีปกรณ์เรียกว่า คัมภีร์แปดผูก

² พระรัตนปัญญาเถระ ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 162

³ ข. หน้า 152

อย่างไรก็ตาม พระเมืองแก้วทรงอุปถัมภ์คณะสงฆ์อื่น ๆ ด้วย ใน
 ชินกาลมาลีปกรณ์ได้กล่าวถึงการอุปถัมภ์คณะสงฆ์ 3 คณะ ทั้งในด้านการอุปสมบทหลวง และการคัด
 เลือกพระเถระผู้ทรงพระไตรปิฎกมาแสดงพระธรรมเทศนา และทรงนิมนต์พระภิกษุทุกคณะ เข้ามา
 ร่วมฟังในศาลาามหาวิมิงค์ยของพระองค์¹

การอุปถัมภ์ทางด้านศาสนธรรมมิได้จำกัดอยู่เฉพาะในเมืองเชียงใหม่
 เท่านั้น แต่ได้ขยายออกไปยังเมืองอื่น ๆ ด้วย เช่นเมืองลำพูน ปรากฏหลักฐานในศิลาจารึก
 วัดพระธาตุ เมืองลำพูน ได้บรรยายถึงการสร้างพระธรรมมณเฑียรสำหรับประดิษฐานพระไตรปิฎก
 ที่พระเมืองแก้วและพระมหาเทวีทรงโปรดให้คัดลอกไว้ พร้อมทั้งคัมภีร์ต่าง ๆ ที่นอกเหนือจาก
 พระไตรปิฎก ดังมีข้อความต่อไปนี้ "...มหาราชเจ้าจึงให้สร้างพระธรรมอันเป็นพุทธวาจา
 ดราได้ ๑ หมื่น สิ้นพันธ์กับคัมภีร์ดราปรกฏ* สาคุกกตา** ฎีกาฎีกา*** ถมมาตั้งมวลได้ ๔20
 คัมภีร์....มหาราชเจ้าจึงให้นำมาสถาปนาไว้ในพระธรรมมณเฑียร...."²

นอกจากนี้ปรากฏว่า พระเมืองแก้วทรงให้ความอุปถัมภ์คณะสงฆ์สี่ทศ
 ที่เดินทางออกไปเผยแผ่ศาสนาออกนอกราชอาณาจักร เช่นเมืองเชียงตุง ในคราวนั้นเกิดความขัดแย้ง
 กันระหว่างคณะสงฆ์สี่ทศในเมืองเชียงตุงกับคณะสงฆ์ดั้งเดิม พระองค์ทรงส่งทูตพร้อมทั้งพระราชสาส์น
 แนะนำพระยาอาทิตยครองเมืองเชียงตุง ให้อุปถัมภ์คณะสงฆ์ทั้ง 2 ฝ่ายตั้งแต่นั้นเมืองเชียงใหม่ ซึ่ง
 เมืองเชียงตุงก็ปฏิบัติตาม เมืองเชียงตุงได้รับแบบอย่างทางการศึกษาปรีชาธรรมจากเมือง
 เชียงใหม่ พระภิกษุสงฆ์บรรดาเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียง จนกระทั่งถึงแคว้นสิบสองพันนา ได้พา
 กันมาบวชเรียนที่เมืองเชียงตุง ดังปรากฏในตำนานมุนีศาสนาสืบวัดป่าแดงกล่าวว่า "...แถบ
 เมืองห่อตั้งมวล มีวันตกแม่น้ำของ มี 3 เมือง....ลงมาบวชเรียน เอาอักษรพระปัญจนะมาสี่แล้ว

¹ พระรัตนปัญญาเถระ ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 157

* คัมภีร์อื่น ๆ นอกจากคัมภีร์ปรีชาธรรม

** อรรถกถา ซึ่งเป็นคัมภีร์แต่งแก้อธิบายพระไตรปิฎก

*** ฎีกาคัมภีร์แต่งแก้อธิบายอรรถกถา อนุฎีกาเป็นคัมภีร์แต่งขยายฎีกาให้ชัดเจนออกไป

² ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3 ศิลาจารึกหลักที่ 71 ศิลาจารึกวัดพระธาตุ จังหวัดลำพูน

เอาศาสนาพระพุทธรูป ซึ่งมีปฏิมา สังฆะ ขึ้นตั้งไว้ ณ เมืองขึ้น...."¹ และในปี พ.ศ. 2066 พระเมืองแก้วทรงโปรดให้พระเทพมงคลเดชะนำพระไตรปิฎกจำนวน 80 คัมภีร์ ไปเผยแพร่ยังอาณาจักรล้านช้าง²

กล่าวได้ว่า นับตั้งแต่พระเจ้าติโลกราชจนกระทั่งถึงสมัยพระเมืองแก้ว ได้มีการอุปถัมภ์การศึกษาพระปรีชาติธรรมอย่างมากมาย จนกระทั่งมีการสังคายนาพระไตรปิฎกในปี พ.ศ. 2020 หลังจากนั้น พระมหากษัตริย์องค์ต่อมา ทรงสนับสนุนให้มีการศึกษาพระปรีชาติธรรมกว้างขวางยิ่งขึ้น ทั้งในเมืองหลวงและบรรดาหัวเมือง อีกทั้งยังสนับสนุนพระสงฆ์ให้เผยแพร่ศาสนาออกไปยังต่างแดน ทำให้พุทธศาสนาจากล้านนาไทยแพร่หลายทางตอนเหนือ ไปถึงสิบสองพันนา และทางตะวันออกไปถึงล้านช้าง

ความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในล้านนาไทย

นับตั้งแต่ตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 20 จนถึงสิ้นพุทธศตวรรษที่ 21 ความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของพุทธศาสนาในล้านนาไทย ภายหลังจากความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความตื่นตัวของพระภิกษุสงฆ์ในการอุปสมบทเพื่อศึกษาพระปรีชาติธรรม และการดำเนินนโยบายอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาทุก ๆ ด้านที่ได้กระทำอย่างต่อเนื่องของพระมหากษัตริย์ล้านนาไทย นับตั้งแต่รัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช จนถึงพระเมืองแก้ว* นอกจากนี้ระยะนี้เป็นระยะเวลาที่มีการแข่งขันกันระหว่างอาณาจักรใกล้เคียงในด้านความเจริญของศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแข่งขันกับอาณาจักรอยุธยา ทำให้ล้านนาไทยมีความตื่นตัวในด้านการทำนุบำรุงศาสนายิ่งขึ้น ดังนั้นในช่วงระยะเวลานี้เป็นช่วงที่ปรากฏความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาอย่างเด่นชัดที่สุด จนถือว่าเป็น "ยุคทองแห่งพุทธศาสนาในล้านนาไทย" เมืองเชียงใหม่นอกจากจะเป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจทาง

¹ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ตำนานมรดกศาสนามัธยมวัดป่าแดงภาคปริวรรตที่ 9 หน้า 3

² พระรัตนปัญญาเดชะ อินทามาสีปรีย์ หน้า 180

*พระเจ้าติโลกราชและพระเมืองแก้ว ทรงเป็นกษัตริย์ที่มีบทบาทสำคัญในการอุปถัมภ์ศาสนาและกษัตริย์ทั้ง 2 พระองค์ทรงครองราชย์ในระยะเวลาอันยาวนาน พระเจ้าติโลกราชครองราชย์ 40 ปี (พ.ศ. 1905-2001) พระเมืองแก้วครองราชย์ 30 ปี (พ.ศ. 2030-2069) จึงทำให้การดำเนินนโยบายอุปถัมภ์ศาสนากระทำได้อย่างต่อเนื่องและสภาพการเมืองก็มีความมั่นคง

การเมืองที่มั่นคงแล้วยังเป็นเมืองศูนย์กลางของศาสนาที่สำคัญที่สุดของล้านนาไทย รูปแบบทางความคิดและการกระทำของผู้คนในระยะนี้ ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อว่า อาณาจักรล้านนาไทยได้รับนิมิตและพิทักษ์รักษาพระพุทธศาสนาที่บริสุทธิ์อย่างแท้จริง ความรุ่งเรือง ศักดิ์สิทธิ์ของพุทธศาสนาอันมีพระรัตนตรัยที่บริสุทธิ์ เข้ามารวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอีกครั้งหนึ่ง

ดังนั้น พฤติกรรมของบุคคลไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชนชั้นปกครอง พระสงฆ์ หรือประชาชน จะแสดงให้เห็นถึงการอุปถัมภ์ ทำนุบำรุงรักษาพุทธศาสนาให้มั่นคงสืบไปโดยจะเห็นได้จากพฤติกรรมของการก่อปนา มอญที่ดิน แร่ทองคำ หักพลีดิน ผดประโยชน์ต่าง ๆ ของชนชั้นปกครองและประชาชนที่ถวายไว้กับวัดอย่างมากมาย ดังได้กล่าวมาแล้ว ในขณะที่เสวยกันพระภิกษุสงฆ์ก็พยายามรักษาบทบาทในฐานะผู้สืบทอดศาสนา

สิ่งที่สะท้อนให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในล้านนาไทยได้ปรากฏออกมาหลายประการ เช่น

ประการที่หนึ่ง ความเจริญรุ่งเรืองในด้านศาสนสถาน ปรากฏว่าได้มีการสร้าง บูรณะ และปฏิสังขรณ์วัดอย่างมากมาย ทั้งในเมืองเชียงใหม่ และเมืองอื่น ๆ ที่ราชอาณาจักร ในเมืองเชียงใหม่ในระยะเวลานี้มีการสร้างวัดสำคัญมากมายเช่น วัดป่าแดงหลวง* วัดมหาโพธาราม** วัดป่าตาล*** และยังมีวัดอื่น ๆ อีกมากมายเช่นวัดศรีสุพรรณ วัดศรีเกิด วัดตะโปธาราม วัดพระเจ้าแก้วคือ วัดดงไม้ นอกจากนี้ยังมีการปฏิสังขรณ์วัดเก่าแก่ที่สำคัญอีกหลายวัด เช่น พระเจ้าติโลกราชทรงปฏิสังขรณ์วัดเจดีย์หลวง เพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต พระเจ้ายอดเชียงราย ทรงปฏิสังขรณ์พระธาตุทิวาวไชย และพระเมืองแก้วทรงปฏิสังขรณ์วัดมุนีหาราม ซึ่งเป็นศูนย์กลางของคณะสงฆ์รามัญ

* เป็นศูนย์กลางของสำนักสงฆ์ทิศา และเป็นที่ประดิษฐานเจดีย์ที่บรรจุอัฐิพระราชนิดาและพระราชมารดาของพระเจ้าติโลกราช ปัจจุบันเป็นวัดร้าง อยู่ที่ยังวัด เชียงใหม่

** เป็นวัดที่พระเจ้าติโลกราชโปรดให้ประพรมพระ เถรานู เถระผู้แตกฉานในพระธรรมวินัย ทำการสังคายนาพระไตรปิฎกและเป็นที่พำนักของพระภิกษุชาวล้านนาที่เป็นนักปราชญ์ทางภาษามาลี เช่นพระสิริมังคละจารย์ และพระรัตนปัญญาเถระ

*** วัดป่าตาล เป็นวัดใหญ่วัดหนึ่งของเชียงใหม่ เป็นที่จำพรรษาของสงฆ์ชั้นราชาคณะ ปัจจุบันเป็นวัดร้าง

ดังนั้นจึงปรากฏว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 มีวัดต่าง ๆ ในเมืองเชียงใหม่มากมาย ตั้งในตำนานมุนีศาสนานับวัดป่าแดงกล่าวว่า ".....นับในเวียงพิงเชียงใหม่ถึงมวกได้ 500 อารามก็มีและ....."¹ การสร้างและปฏิสังขรณ์วัดอย่างมากมายได้สะท้อนให้เห็นถึงความมั่นคงทางเศรษฐกิจของเมืองเชียงใหม่ ทั้งนี้เนื่องจากการสร้างและปฏิสังขรณ์วัดจะต้องใช้จ่ายทรัพย์สินเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังต้องอุทิศที่ดิน ไร่นา แรงงานเพื่อเป็นประโยชน์ต่อศาสนาสืบไป

วัดที่สร้างขึ้นใหม่โดยเฉพาะ เป็นวัดหลวงที่กษัตริย์หรือเจ้าเมืองโปรดให้สร้างขึ้นนั้น นอกจากจะสร้างขึ้นเพื่อให้เพียงพอกับจำนวนพระภิกษุสงฆ์ที่เพิ่มขึ้นแล้ว ยังแสดงออกถึงความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาอีกด้วย นอกจากนี้การก่อปณอย่างมากมายย่อมส่งผลให้ผู้คนเป็นจำนวนมากที่ถูกมอบไว้กับวัดเพื่อคอยอุปฐากพระศาสนา อาจกล่าวได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดความใกล้ชิดระหว่างประชาชนกับวัด และบรรดาไพร่เมือง" เชียงใหม่อีกมากมายที่จะต้องมีส่วนรับผิดชอบในการอุปถัมภ์พุทธศาสนา

นอกจากนี้ยังปรากฏข้อความในเอกสารว่า เมืองอื่น ๆ ในล้านนาไทยก็มีการสร้างวัดเพิ่มขึ้นมากมาย เช่น วัดสิงหนาทธรรมา ปัทมะป่าแดง วัดจอมกิตติ วัดไชยอาราม วัดป่าไม้ยาง วัดวรกฎหมื่นเชียง วัดตันแก้ว และวัดตันถาน ในเมืองเชียงแสน² และต่อมาได้มีการสร้างและปฏิสังขรณ์วัดสำคัญในเมืองเชียงแสน วัดพระเจ้าล้านทอง วัดพระธาตุจอมกิตติ วัดหมื่นเชียง ซึ่งสร้างโดยเจ้าเมืองเชียงแสนที่กษัตริย์เมืองเชียงใหม่ส่งไปครอง ยังมีเมืองพะเยาอีกเมืองหนึ่ง

¹ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ตำนานมุนีศาสนานับวัดป่าแดง ภาควิชาวรรคดี ๑
หน้า 20

* หมายถึงพลเมืองที่เป็นอิสระชนทั่วไปทั้งชายและหญิง ซึ่งเป็นกลุ่มสำคัญของทุกเมือง จากเอกสารต่าง ๆ ไพร่เมืองอาจแยกออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ไพร่เมืองชั้นดี หมายถึงไพร่เมืองผู้มีความรู้ความสามารถพิเศษ เช่น หมอไพร่ นายช่างฝีมือ ผู้รู้หนังสือ ไพร่เมืองชั้นรอง ได้แก่ ขาวนา ขาวบ้าน ที่ไม่มีความรู้ความสามารถพิเศษ แต่เป็นแรงงานสำคัญ

² ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา อ.ต. หน้า 20

ที่ปรากฏหลักฐานการสร้างวัดอย่างมากมาย วัดที่มีความสำคัญเช่นวัดศรีโคมคำ วัดหลวงราชสันฐาน
วัดลี ยังมีเมืองอื่น ๆ อีกหลายเมือง เช่น ลำปาง ลำพูน เชียงราย วัดต่าง ๆ เหล่านั้นล้วนแต่มี
อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 20 - 21 เป็นส่วนใหญ่ และในปัจจุบันนี้วัดเหล่านี้เป็นวัดร้างเป็น
จำนวนมาก

การสร้างวัดอย่างมากมายที่ราชอาณาจักร นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมั่น
ศรัทธาในศาสนาอย่างมากมาย ยังสะท้อนให้เห็นถึงความเจริญทางด้านสถาปัตยกรรมในล้านนาไทย
แต่เนื่องจากการก่อสร้างอาคารต่าง ๆ ในล้านนาไทยนิยมสร้างด้วยไม้ ไม่เหมือนกับสุโขทัยและ
อยุธยา ที่สร้างด้วยศิลาแลง หรือก่ออิฐ สีสปูน จึงทำให้อาคารต่าง ๆ ในล้านนาไทยไม่ปรากฏ
หลงเหลืออยู่ นอกจากการก่อสร้างเจดีย์ที่สร้างด้วยถาวรวัตถุ

ประการที่สองคือการสร้างพระพุทธรูป การสร้างพระพุทธรูปมักจะเป็นเหตุการณ์อย่าง
หนึ่งที่แสดงออกถึงความเจริญรุ่งเรืองของศาสนา นับตั้งแต่พระเจ้ามังรายเป็นต้นมา ได้มีการ
กล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปที่สำคัญ จนกระทั่งถึงรัชสมัยของพระเจ้ากือนาเป็นยุคที่เริ่มมีความ
เคลื่อนไหวทางศาสนาโดยการนำเอาพุทธศาสนิกายดังกาวงศ์จากสุโขทัยเข้าสู่ล้านนาไทย
ทำให้อิทธิพลของศิลปสุโขทัยเข้ามาสู่ล้านนาไทย ครั้นถึงสมัยพระเจ้าแสนเมืองมา ได้มีการกล่าว
ถึงการสร้างพระพุทธรูปทองคำและพระพุทธรูปเงินบรรจุไว้ในฐานของพระเจดีย์หลวง แต่มิได้
บรรยายถึงลักษณะสำคัญขององค์พระพุทธรูปเลย แต่มีเหตุการณ์ที่สำคัญที่เกิดขึ้นในรัชกาลนี้คือ การ
นำเอาพระพุทธรูปองค์หนึ่ง ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่สำคัญและได้รับความนับถือสูงสุดองค์หนึ่งเข้ามาประดิษฐาน
ณ วัดพระสิงห์ เมืองเชียงใหม่ ในรัชสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน มีเหตุการณ์พิเศษอีกประการหนึ่ง
คือการพบพระแก้วมรกตในปี พ.ศ. 1977 ซึ่งเป็นพระพุทธรูปองค์สำคัญที่สุดองค์หนึ่งของประเทศไทย

น. ๓ ปรากฏว่า ได้กล่าวไว้ในหนังสือศิลปะของพระพุทธรูปหน้า 215 ว่า วัดนี้พระเจ้า
แสนเมืองมาได้ัญเชิญพระพุทธรูปองค์มาไว้ถึง 2 องค์ ปัจจุบันองค์หนึ่งประดิษฐานอยู่ ณ พระที่นั่ง
พุทธไสยาสน์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อีกองค์หนึ่งยังคงอยู่ในวิหารลายคำ วัดพระสิงห์ จังหวัด
เชียงใหม่

และได้นำมาประดิษฐานในฐาน เจดีย์หลวงเมืองเชียงใหม่ ในสมัยพระเจ้าติโลกราช เมื่อปี พ.ศ. 2011 การประดิษฐานพระพุทธรูปทั้งสองในเมืองเชียงใหม่ นับว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธศาสนา โดยจะเห็นได้จากการเขียนเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธรูปทั้งสองของพระเถระชาวล้านนาไทย กล่าวคือพระโหราธิบดี รจนาเรื่องสังคยนิทาน หรือตำนานพระพุทธรูป และพระพรหมราชปัญญา รจนาเรื่องรัตนพิมพวงศ์ อันเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระแก้วมรกต ตำนานทั้งสองได้กล่าวถึงเรื่องราวของพระพุทธรูปที่สำคัญทั้ง 2 องค์ โดยมีเรื่องราวที่สะท้อนให้เห็นแนวความคิดที่เชื่อว่าอาณาจักรล้านนาไทยมีความสำคัญเพราะเป็นส่วนหนึ่งของพุทธจักร โดยตำนานมักจะเรียกว่า "สมพุทธรูป" ถือว่าเป็นดินแดนอันศักดิ์สิทธิ์ของพุทธศาสนา เช่นเดียวกับดินแดนที่มีความสำคัญอีกแห่งหนึ่งในพุทธจักรคือลังกาหริภุญฐาน ซึ่งมีเนื่องจากเรื่องราวของพระพุทธรูป และพระแก้วมรกตได้อย่างถึงถึงกัน ซึ่งเป็นดินแดนแห่งพุทธศาสนาที่สำคัญในยุคนั้น โดยกล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปทั้ง 2 องค์อย่างละเอียดพิสดารในเกาะลังกา และได้ถูกนำไปประดิษฐานยังเมืองต่าง ๆ จนกระทั่งเข้ามาประดิษฐานในเมืองเชียงใหม่

พระรัตนปัญญาเถระได้รจนาเกี่ยวกับพระพุทธรูปเป็นคาถาในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ แปลความว่า ".....พระสิทธปฏิมาอันสูงที่สุดที่ประชาชนและพระมหากษัตริย์บูชา แล้วได้ประดิษฐานอยู่ในที่ต่าง ๆ คือ ลังกาหริภุญฐาน เมืองสิริธรรม เมืองสุโขทัย เมืองชัยนาท ๓ โขตรปุระ เมืองกำแพงเพชร เมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงราย และเกาะดอนมัท พระเจ้าแสนเมืองมาทรงฝันชื่อพระรัตนตรัย ทรงเป็นพุทธ ทรงสุวรรณ ทรงสอนธรรมเป็นนิตย์....."¹

เกี่ยวกับพระแก้วมรกตก็เช่นเดียวกัน ตำนานกล่าวว่าเมื่อพระนาคเสนสร้างพระพุทธรูปขึ้น ได้ประดิษฐานไว้ในประเทศลังกาพร้อมกับพระไตรปิฎกอันศักดิ์สิทธิ์ ครั้นเมื่อมีผู้นำพระพุทธรูปนี้มายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้ถูกนำมาประดิษฐานไว้ที่นครวัด นครหลวงของเขมร สำหรับพระไตรปิฎกที่นำมาด้วยก็นำกลับไปอยู่ที่กรุงพุกาม นครหลวงของพม่า ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ ได้กล่าวถึงการมาของพระแก้วมรกตไว้ดังนี้ ".....พระนาคเสนมองเห็นกาถอนาคต ได้พยากรณ์ว่า พระรัตนปฏิมาองค์นี้จะรุ่งเรืองในวงศ์ทั้งสามคือ วงศ์กัมโพธิ์ วงศ์อริยโณ และวงศ์สยาม..."²

¹ พระรัตนปัญญาเถระ ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 116

² หมายถึงเมืองพม่า

² ๒. หน้า 130

ดังได้กล่าวแล้วว่าพระแก้วมรกตและพระไตรปิฎก เป็นสัญลักษณ์แห่งความศักดิ์สิทธิ์และความบริสุทธิ์ของพุทธศาสนา แต่ปรากฏว่า พระแก้วมรกตไปประดิษฐานยังกัมพูชา ส่วนพระไตรปิฎกไปประดิษฐานอยู่ในพุกาม จนกระทั่งในสมัยพระเจ้าติโลกราช พระแก้วมรกตได้ประดิษฐานในเมืองเชียงใหม่ พร้อมกับในรัชสมัยของพระองค์ได้มีการส่งคายนามพระไตรปิฎกภาษามาคีไต่บิสิสุทธีย่อมแสดงให้เห็นว่าล้านนาไทย เป็นดินแดนแห่งความศักดิ์สิทธิ์และบริสุทธิ์แห่งพุทธศาสนา

นอกจากพระพุทธรูปที่สำคัญทั้ง 2 นี้แล้ว ในยุคทองแห่งพุทธศาสนาของล้านนาไทย ปรากฏว่าได้มีการสร้างพระพุทธรูปที่สำคัญหลายองค์ ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช เมื่อพระองค์ยกทัพไปตีได้เมืองน่านในปี พ.ศ. 1997 และได้สร้างพระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์พระนามว่าพระเจ้าทองทิพย์* ต่อมาในปี พ.ศ. 2020 พระองค์ทรงโปรดให้หล่อพระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์พระนามว่าพระเจ้าทองทิพย์** เช่นเดียวกัน ประดิษฐานอยู่ที่วัดพระสิงห์ เมืองเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2030¹ พระเจ้าติโลกราชทรงโปรดให้หล่อพระพุทธรูปสัมฤทธิ์อีกองค์หนึ่งคือพระเจ้าแก้วมงคล***

ในรัชสมัยของพระเจ้ายอดเชียงราย ปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2032 เจ้าเมืองเชียงแสน ได้หล่อพระพุทธรูปองค์หนึ่งด้วยทองบิฏฐโลหะหนักล้านทอง**** พระพุทธรูปองค์นี้จึงมีนามว่าพระเจ้าล้านทอง² ประดิษฐานอยู่ ณ วัดพระเจ้าล้านทอง เมืองเชียงแสน

* เป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิราบปางมารวิชัย สูง 4.11 เมตร แบบศิลปะเชียงแสน พนมสุโขทัย ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่วัดสวนตาล จังหวัดน่าน

** เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิเพชร เป็นศิลปะแบบเชียงแสนรุ่นหลังที่กดทับไปเลียนแบบศิลปะเชียงแสนรุ่นแรก

¹ พระยาประจักษ์กรจักร พงศาวดารโยนก หน้า 302

*** พระพุทธรูปองค์นี้มีลักษณะเลียนแบบพระพุทธรูปอุทองที่มีลักษณะพิเศษคือพระชนม์ (หน้าข้าง) เป็นเหลี่ยม ชาวเชียงใหม่จึงเรียกว่าพระเจ้าแก้วมงคล เดิมประดิษฐานอยู่วัดป่าตาล ต่อมาพระเจ้ากาวิละได้เชิญเชิญมาประดิษฐาน ณ วัดศรีเกิด

**** หมายถึงทอง 10 ทาม หรือพันชั่ง

² ฐ. หน้า 305

ต่อมาในปี พ.ศ. 2035 พระเจ้ายอดเขียงรายได้โปรดให้สร้างพระประธานวัดตะโปหาราม จึงมีพระนามว่าพระเจ้าตะโปหาราม*

ในรัชสมัยพระเมืองแก้ว เป็นยุคที่พระพุทธศาสนารุ่งเรืองที่สุด ปรากฏว่ามีการสร้าง พระพุทธรูปสำคัญหลายองค์ แต่ที่สำคัญที่สุดคือ ได้โปรดให้หล่อพระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์ทองหนัก 1 ตี^{**} ในปี พ.ศ. 2047 เมื่อสร้างพระพุทธรูปองค์นี้เสร็จ ปรากฏว่าพระพุทธรูปมีขนาดใหญ่และหนักมาก ไป ไม่สามารถจะเคลื่อนย้ายได้ พระเมืองแก้วจึงโปรดให้สร้างวัดขึ้นเป็นที่ประดิษฐาน เรียกว่า วัดแก้วคือ แต่เนื่องจากวัดนี้อยู่ใกล้กับวัดสวนดอก และต่อมาได้มีการรวมเอาวัดทั้งสองเข้าด้วยกัน พระเจ้าแก้วคือจึงเป็นประธานวัดสวนดอกในปัจจุบัน

อาจกล่าวได้ว่า การประดิษฐานพระพุทธรูปที่สำคัญคือ พระพุทธสิหิงค์และพระแก้วมรกต และการสร้างพระพุทธรูปที่สำคัญอีกหลายองค์ในล้านนาไทย เป็นการย้ำความสำคัญของอาณาจักร ล้านนาไทยในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของพุทธจักร และเป็นดินแดนอันศักดิ์สิทธิ์นับว่า เป็นการเสริมสร้างความชอบธรรมให้แก่เมืองเชียงใหม่ในฐานะศูนย์กลางแห่งศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะ ที่มีการแข่งขันกันในด้านความเจริญรุ่งเรืองทางศาสนา ระหว่างอาณาจักรล้านนาไทย กับอาณาจักรใกล้เคียง

ประการที่สาม ความเจริญรุ่งเรืองในด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม

ความเจริญรุ่งเรืองในด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม เป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่ง ที่บ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 10 เป็นต้นมา พุทธศาสนิกิกายลังกาวงศ์ได้เผยแพร่เข้ามาและมีบทบาท สำคัญในภูมิภาคส่วนนี้ แนวความคิดแบบลังกาได้ขยายตัวเข้าสู่อาณาจักรต่าง ๆ เช่น มอญ พุกาม สุโขทัย และล้านนาไทย ดินแดนใดก็ตามที่เป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนา มักจะถ่ายทอดรูปแบบ

* เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิราบ สูง 2.35 เมตร มีลักษณะศิลปแบบเบียงแสน รุนหลังผสมกับศิลปสุโขทัย เป็นพระพุทธรูปที่สวยงามองค์หนึ่ง

** หมายถึงโกฏิคำถึง พันกว่ากับ 12,000 กิโลกรัม แต่ชาวเชียงใหม่เชื่อว่าพระพุทธรูป องค์นี้หนักแก้วคือ จึงเรียกว่าพระเจ้าแก้วคือ

ตามคติแบบลังกา คือการเป็นศูนย์กลางของการศึกษาภาษาบาลีและพระปริยัติธรรม อาณาจักร
ล้านนาไทยก็เช่นเดียวกันนับตั้งแต่ตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 20 ภายหลังจากรับเอาพุทธศาสนาิกาย
ลังกาวงศ์จากสุโขทัยเข้ามา พระสุมนเถระได้เผยแผ่พุทธศาสนาิกายลังกาวงศ์ออกไปทั่วล้านนาไทย
เมืองเชียงใหม่กลายเป็นศูนย์กลางของการศึกษาพระปริยัติธรรมตามแบบลังกา พระภิกษุสงฆ์จาก
เมืองต่าง ๆ เช่น เชียงราย ลำพูน ลำปาง เชียงตุง พากันมาศึกษาเล่าเรียนเป็นจำนวนมาก
พระมหากษัตริย์ในล้านนาไทยทรงให้การสนับสนุนการศึกษาด้านปริยัติธรรมอย่างเต็มที่ เช่นพระเจ้า
แสน เมืองมา ในชั้นกาลมณีปการณ์ได้กล่าวถึงการส่งเสริมการศึกษาปริยัติธรรมของพระองค์ไว้
ดังนี้ "...พระเจ้าแสนเมืองมาทรงนับถือพระรัตนตรัย ทรงเป็นพุทธศร ทรงรู้ธรรม ทรงเล่า
เรียนและได้ถาม ทรงสอนธรรมเป็นนิตยแก่ประชาราษฎรเป็นอันมาก กุลบุตรได้เล่าเรียนคัมภีร์
คัมภีร์ศาสนาตรี* แม้เพียงสนธิหรืออนาม พระองค์ก็ทรงทะนุบำรุงกุลบุตรนั้นด้วยปัจจัย ๔...."¹

ในสมัยของพระองค์ พระภิกษุสงฆ์ชาวล้านนาไทยเริ่มมีความตื่นตัวในการศึกษาพระ
ปริยัติธรรม จนกระทั่งออกเดินทางไปศึกษาโดยตรงที่เกาะลังกา และนำเอาพุทธศาสนาแบบลังกา
เข้ามาในล้านนาไทย ที่เรียกว่านิกายสีลหะ หรือลัทธิลังกาวงศ์ใหม่ ตรงกับรัชสมัยของพระเจ้า
สามฝั่งแกน การเข้ามาของคณะสงฆ์สีลหะได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงกับคณะสงฆ์รามัญ
หรือคณะสงฆ์สวนดอก แต่ปัญหาความขัดแย้งกลับทำให้เกิดความตื่นตัวในการศึกษาปริยัติธรรมมาก
ยิ่งขึ้น เพราะปรากฏว่ามีผู้เข้าอุปสมบทเป็นจำนวนมาก จนถึงรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช พระองค์
ทรงอุปถัมภ์การศึกษาพระปริยัติธรรมอย่างมากมาย ทรงสร้างวัดเพิ่มมากขึ้นได้เพียงพอกับจำนวน
พระภิกษุสงฆ์ ทรงสนับสนุนให้สามเณรเรียนปาฏิโมกข์ ยิ่งนับว่าเป็นการวางรากฐานที่มั่นคงใน
การศึกษาพระปริยัติธรรม

ในรัชสมัยพระเจ้าเมืองแก้ว พระองค์ทรงดำเนินนโยบายเช่นเดียวกับพระเจ้าติโลกราช
แต่ที่สำคัญที่สุดคือพระองค์ทรงสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างคณะสงฆ์ทั้ง ๓ คณะ โดย
การอุปสมบทหลวงร่วมกัน และทรงอุปถัมภ์พระภิกษุสงฆ์ผู้มีความแตกต่างในพระไตรปิฎก ไม่ว่าจะมี

*ได้แก่คำราชาภาษาที่เรียกว่า นิรุกติศาสตร์ และคำราชาไวยากรณ์

¹ พระรัตนัญญาเถระ ชินกาลมณีปการณ์ หน้า 110

จุดเด่นใดก็ตาม ถึงแม้ว่าพระองค์จะทรงยึดถือพระสงฆ์คณะสีทองเป็นหลักสำคัญ แต่พระองค์ก็ทรงยกย่องคณะสงฆ์อื่น เช่น เดียวกัน

ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้พระภิกษุสงฆ์ในล้านนาไทยมีความเชี่ยวชาญในภาษามาลี และมี ความแตกฉานในพระไตรปิฎกอย่างยิ่ง สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นความเป็นนักปราชญ์ของพระภิกษุสงฆ์ ชาวล้านนาไทยที่ปรากฏอย่างเด่นชัดคือ การสังคายนาพระไตรปิฎกในปี พ.ศ. 2020 ณ วัดมหา- ไทธาราม โดยมีพระเถรานุเถระผู้ทรงไตรปิฎกประมาณ 100 รูป ทำการชำระพระไตรปิฎก ภาษามาลีใช้เวลา 1 ปี จึงสำเร็จ การสังคายนาพระไตรปิฎกนอกจากจะสะท้อนให้เห็นความ เจริญรุ่งเรืองแห่งการศึกษาพระปริยัติธรรมแล้ว ยังเป็นสัญลักษณ์แห่งความบริสุทธิ์ของศาสนา ประกอบการมาประดิษฐานของพระแก้วมรกต พระพุทธสิหิงค์ในล้านนาไทย ย่อมแสดงให้เห็น ความศักดิ์สิทธิ์และความบริสุทธิ์ของพระพุทธศาสนา ที่ได้ปรากฏขึ้นอีกราวะหนึ่งในอาณาจักร ล้านนาไทย อันเป็นสัญลักษณ์ของความเจริญรุ่งเรืองสูงสุดของพระพุทธศาสนา

นอกจากนี้สิ่งแสดงออกถึงความแตกฉานในภาษามาลีและความเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎก ของพระภิกษุสงฆ์ในล้านนาไทย คือการประพันธ์วรรณกรรมคัมภีร์ทางพุทธศาสนา เป็นภาษามาลี เป็นจำนวนมาก และเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นงานชิ้นเอกในโลกพุทธศาสนา พระภิกษุสงฆ์ชาว ล้านนาไทยที่มีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายอาทิเช่น พระโพธิ์รังสี พระสิริมังคลาจารย์ พระธรรมเมฆาบดี พระญาณกิตติ พระสิริธรรมกิตติมหาพุทธสเทวะ พระญาณวิลาส พระรัตนปัญญาเถระ และพระพรหมราชปัญญา^๑ จุดประสงค์ในการประพันธ์คัมภีร์ศาสนาที่สำคัญ เพื่อรวบรวมคัมภีร์ ต่าง ๆ มาเรียบเรียงหรืออธิบายให้เข้าใจง่ายขึ้น ดังปรากฏในจกกวาฬที่ปณิที่กล่าวถึง จุดประสงค์ในการเขียนว่าเป็นการ "...รวบรวมข้อความอันเป็นสาระความเชื่อถือในคัมภีร์ ต่าง ๆ มาเรียบเรียง เรื่องจกกวาฬเพื่อความเข้าใจง่าย..."^๑ นอกจากนี้ เป็นการสะสมบุญไว้

^๑รายละเอียดเกี่ยวกับคัมภีร์พุทธศาสนาและพระภิกษุสงฆ์ชาวล้านนาที่เขียนขึ้นในระหว่าง พุทธศตวรรษที่ 20 และ 21 โปรดศึกษาจากภาคผนวก ข

^๑พระสิริมังคลาจารย์ จกกวาฬฉบับ หน้า 1

สำหรับชาติหน้า ดังปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์ว่า ".....ข้าพเจ้าไหว้พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แล้วขอให้ได้อานิสงส์ส่วนบุญมากพอที่จะเป็นการกำจัดอันตรายต่าง ๆ ได้ด้วยบุญกุศลนั้น จะได้กล่าวถึงคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ต่อไป¹

คัมภีร์ศาสนาในด้านนาไทยอาจจำแนกได้ 3 ประเภท

1. วรรณกรรมที่มีลักษณะเป็นอนุวรรตถา ซึ่งเป็นคู่มือในการอ่านคัมภีร์และอนุวรรตถา เพื่อให้เกิดความเข้าใจได้ง่ายขึ้น ดังเช่นผลงานของพระญาณกิตติเจระ* เขียน เรื่องสมันตปาสาทิกา อนุวรรตถา เป็นคู่มืออธิบายสมันตปาสาทิกา** หนังสืออัฐกฐณชาติอนุวรรตถา แต่งเพื่อเป็นคู่มือ อธิบายอัฐกฐณชาติ***

2. วรรณกรรมที่มีลักษณะเป็นงานรวบรวมหรืออ้างอิงจากคัมภีร์และอนุวรรตถาหลายเล่ม แล้วนำมาแต่งขึ้นใหม่ เช่น จักรวาลทิพนิ ของพระสิริมังคลาจารย์ เป็นหนังสือที่อธิบายถึงเรื่องราวในจักรวาลหรือโลกธาตุ พรรณนาถึงภูมิต่าง ๆ เช่น ภูเขามหาสมุทร สระ นที ทวีป ภูมิของสัตว์ต่าง ๆ เช่น อบายภูมิมีนระยะ ดิวิจลน ฯลฯ เขียนขึ้นโดยใช้คัมภีร์ต่าง ๆ เป็นหลักและได้เปรียบเทียบข้อมูลจากคัมภีร์เหล่านั้น เช่น ฐิติภาชินาถังการ² และฐิติภาวิสุตติมรรค³ นอกจากนี้ยังมีวรรณกรรมที่สำคัญอีกเล่มหนึ่งคือ มังคลัตถทิพนิ เป็นวรรณกรรมขึ้นเอกจากพระสิริมังคลาจารย์ เป็นคัมภีร์ที่อธิบายความในมงคลสูตร ซึ่งเป็นสูตรหนึ่งในสูตรนิบาต สัตตสันตปิฎก ที่แสดงการปฏิบัติ อันเป็นมงคล 38 ประการ พระสิริมังคลาจารย์แต่งคัมภีร์เล่มนี้โดยอาศัยคัมภีร์พุทธศาสนารวมทั้งภาณูฐิติกา และโยชนาต่าง ๆ⁴

¹ พระรัตนปัญญาเจระ ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 15

* พระญาณกิตติเจระ เป็นนักปราชญ์ด้านนาไทยที่มีผลงานประพันธ์มากที่สุด

** เป็นอนุวรรตถาพระวินัยปิฎก ที่พระพุทธโฆษาจารย์แต่งแก้ตั้งแต่อาบัติกรรมจนถึงคัมภีร์ปวิวาร

*** เป็นอนุวรรตถาพระอภิธรรมปิฎก ที่พระพุทธโฆษาจารย์แต่งแก้ธรรมสังคณี

² พระสิริมังคลาจารย์ จักรวาลทิพนิ หน้า 3

³ ฐ. หน้า 11

⁴ มณี พยอมยงค์ ประวัติและวรรณคดีด้านนา หน้า 33

๑. วรรณกรรมที่มีลักษณะเป็นตำนานประวัติศาสตร์ เช่นตำนานประวัติศาสตร์

ประวัติพระพุทธรูป และประวัติเมืองต่าง ๆ ตัวอย่างคือ ชินกาลมาลีปกรณ์ ของพระรัตนปัญญาเถระ เป็นบันทึกประวัติและเหตุการณ์เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ตั้งแต่พระพุทธองค์เสวยชาติเป็นพระโพธิสัตว์ สะสมทานบารมีเพื่อเป็นพระพุทธเจ้า และกิจการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจนถึงปรีณิพพาน รวมถึง การเผยแผ่พุทธศาสนามาถึงกา ประวัติล้านนาไทย การสร้างเมืองศรีบุญชัย การเผยแผ่และ ความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในล้านนาไทย จนถึงสมัยพระเจ้าเจมเทวีวงศ์ของ พระโพธิ์รังสี กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของเมืองศรีบุญชัย และการเดินทางของพระนางจามเทวี มาครองนครองอาจจักรศรีบุญชัย จนถึงการผนวกรับศรีบุญชัยเข้ากับล้านนาไทย สิทธคณิทานของพระ โพธิ์รังสี ได้กล่าวถึงความเป็นมาของพระพุทธรูปสำคัญที่สร้างในลังกา และเดินทางมายังเมือง ต่าง ๆ ก่อนจะมาเชียงใหม่

วรรณกรรมบาลีทั้ง ๑ ลักษณะที่เขียนขึ้นโดยพระภิกษุสงฆ์ในล้านนาไทย เป็นวรรณกรรม ที่เขียนเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่แสดงให้เห็นถึงความแตกฉานในภาษาบาลี ความคิดสร้างสรรค์ ตลอดจนการศึกษาค้นคว้าอย่างละเอียดลึกซึ้งของพระภิกษุสงฆ์ในล้านนาไทย และวรรณกรรมบาลี ได้แสดงถึงอิทธิพลของคติความ เชื่อแบบลังกาที่มีต่อแนวความคิดของพระภิกษุสงฆ์ในล้านนาไทย วรรณกรรมบาลีต่าง ๆ ได้เขียนขึ้นโดยอาศัยลักษณะพื้นฐานความคิด และรูปแบบลังกา แต่อย่างไร ก็ตาม เรื่องราวในวรรณกรรมบาลีเหล่านั้นก็ยังสะท้อนคติความคิด ค่านิยม ความเชื่อของสังคม ในยุคนั้น เช่น เดียวกัน

อาจกล่าวได้ว่า มุขทองแห่งพุทธศาสนาในล้านนาไทย ได้แสดงให้เห็นปรากฏออกมาทุก ๆ ด้าน ทั้งในด้านศาสนธรรม ศาสนมโนคติ และศาสนวัตถุ ความเจริญรุ่งเรืองนี้ถูกกำหนดโดยโครง สร้างทางความคิดที่ได้รับอิทธิพลจากลังกา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการ เชื่อมโยงสถานการณ์ใน ล้านนาไทย เข้ากับประวัติศาสตร์สากลในโลกพุทธศาสนา ในฐานะที่อาณาจักรล้านนาไทยเป็นส่วน หนึ่งของดินแดนอันศักดิ์สิทธิ์ของพุทธศาสนา การที่คณะสงฆ์ชาวล้านนาไทยไม่ยอมรับองศา และ ศึกษาปรีณิพัตถกรรมจากลังกาโดยตรง เป็นสภาพแห่งการเป็นทวยหาตณัมวิสุทธของพระศาสดา การ เข้ามาประณามฐานของพระแก้วมรกตและพระพุทธสิหิงค์ เป็นสัญลักษณ์แห่งความศักดิ์สิทธิ์ของ

พุทธศาสนา และการชำระพระไตรปิฎกเป็นสัญลักษณ์แห่งความบริสุทธิ์ของพุทธศาสนา

การอุปสมบทใหม่และศึกษาพระปริยัติธรรมตามแบบลังกา ของพระภิกษุสงฆ์ในด้านนาไทย เป็นสัญลักษณ์และการเป็นทาสทาสีของพระศาสนา การประดิษฐานพระพุทธรูปที่สำคัญคู่บ้าน คู่เมือง เป็นสัญลักษณ์แห่งความศักดิ์สิทธิ์ของพุทธศาสนา และการชำระพระไตรปิฎกมาตีพิมพ์ให้บริสุทธิ์ เป็นสัญลักษณ์แห่งความบริสุทธิ์ของพุทธศาสนา สิ่งทั้งปวงเหล่านี้ปรากฏขึ้นในด้านนาไทยย่อม เป็น สัญลักษณ์ของยุคทองแห่งพุทธศาสนาในด้านนาไทย

ความเสื่อมของพุทธศาสนาในด้านนาไทย

ในรัชสมัยพระเมืองแก้ว พระองค์ทรงให้ความอุปถัมภ์พระพุทธรูปในคณะสงฆ์ทั้ง 3 คณะ และทำนุบำรุงพระพุทธรูปศาสนาทั่วราชอาณาจักร ประกอบกับอาณาจักรล้านนาไทยมีเสถียรภาพ ทางการเมืองภายในที่มั่นคง แม้ว่าในรัชกาลนี้จะมีปัญหาขัดแย้งทางการเมืองกับอาณาจักรใกล้เคียง กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2051 และ พ.ศ. 2053 อพยพย้ายกองทัพนครเชียงใหม่ และในปี พ.ศ. 2050 อพยพย้ายกัณฑ์มาขีตคำปาง แต่พระองค์ทรงควบคุมสถานการณ์ภายในอาณาจักรของพระองค์อย่างมีประสิทธิภาพ จึงทำให้รัชสมัยของพระองค์เป็นยุคทองของล้านนาไทย แต่ภายหลังรัชสมัยของพระองค์ อาณาจักรล้านนาไทยได้เริ่มเสื่อมลง และปัญหาที่สำคัญที่สุดคือ การแก่งแย่งอำนาจทางการเมือง

ในรัชกาลของพระเกษเกล้า* พ.ศ. 2069 - 2081 ผู้ขึ้นครองราชย์สืบต่อจากพระ เมืองแก้ว พระองค์ไม่สามารถควบคุมการบริหารในราชอาณาจักรอย่างมีประสิทธิภาพได้ ทำให้ บรรดาขุนนางในเมืองเชียงใหม่มีอิทธิพลมากยิ่งขึ้น พระองค์จำเป็นต้องอาศัยการสนับสนุนจาก บรรดาขุนนาง ในปี พ.ศ. 2070 กลุ่มขุนนางโดยมีหมื่นสามล้าน เจ้าเมืองลำปางและพรรคพวก ได้ก่อการกบฏ แต่พระองค์ทรงปราบปรามได้ แล้วโปรดให้ประหารชีวิตหมื่นสามล้าน¹ ต่อมาในปี พ.ศ. 2081 กลุ่มขุนนางไม่พอใจพระเกษเกล้า จึงร่วมมือกันสนับสนุนราชโอรสของพระองค์ คือ

*พระเกษเกล้า ทรงเป็นพระอนุชาของพระเมืองแก้ว

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 72

พระเจ้าทราญคำ ทำการยึดอำนาจจากพระเกษเกล้าได้สำเร็จ และเนรเทศพระเกษเกล้าไปอยู่เมืองฟ้า*

พระเจ้าทราญคำปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์ได้เพียง 5 ปี ในปี พ.ศ. 2086 พระองค์ถูกกลุ่มขุนนางปลงพระชนม์โดยถูกกล่าวหาว่า "....เสวยเมืองไม่ชอบพราหมณ์ธรรม เสนาอำมาตย์พร้อมกันฆ่าเห่หัวขาดเสีย...."¹ แล้วไปเชิญพระเกษเกล้ากลับมาปกครองอีกครั้งหนึ่ง ต่อมาในปี พ.ศ. 2088 ขุนนางเมืองเชียงใหม่มีแสนครัวหมื่นเคลิน หมื่นเคิม ทำการกบฏจับพระเกษเกล้าสำเร็จโทษ ภายหลังจากการสิ้นพระชนม์ของพระเกษเกล้า บรรดาขุนนางมีความแตกแยกกันมากยิ่งขึ้น แบ่งออกเป็นก๊กเป็นเหล่าและแย่งชิงกันเป็นใหญ่ กลุ่มของแสนครัวจึงเป็นกลุ่มขุนนางเมืองเชียงใหม่ ได้เชิญเชิญพระยาเขมรัฐมาเป็นกษัตริย์ แต่พระยาเขมรัฐไม่ยอมรับตำแหน่ง แสนครัวจึงไปเชิญเจ้าฟ้าเมืองนายในรัฐไทยใหญ่ ผู้สืบเชื้อสายจากขุนเครีอราชโอรสพระเจ้ามังรายที่ถูกส่งไปครองรัฐไทยใหญ่

ในขณะที่ขุนนางอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นเจ้าเมืองในหัวเมืองต่าง ๆ เช่นหมื่นสามล้าน-อ้าย เจ้าเมืองลำปาง หมื่นแก้ว เจ้าเมืองเชียงราย หมื่นนในเจ้าเมืองเชียงแสน หมื่นยี่ เจ้าเมืองพาน และบุคคลอื่น ๆ จำนวนมากชุมนุมกันที่เมืองเชียงแสน จึงได้ตกลงเชิญพระไชยเชษฐา** จากอาณาจักรล้านช้างมาปกครอง ในขณะเดียวกันนั้นได้เกิดการสงครามกันขึ้นระหว่างฝ่ายของแสนครัวกับกองทัพเมืองแสนที่มิพอใจการกระทำของแสนครัวในการปลงพระชนม์พระเกษเกล้า สงครามครั้งนี้แสนครัวไม่อาจต่อสู้ได้ จึงส่งข่าวไปยังกรุงศรีอยุธยาเพื่อขอให้ส่งกองทัพมาช่วย แต่กองทัพอยุธยาถึงมาไม่ถึง กลุ่มขุนนางเมืองเชียงแสนได้ยกทัพมาจับแสนครัว เวินเคลิน และผู้ร่วมทำการกบฏประหารชีวิต แล้วเชิญเชิญพระนางจิสระภามหาเทวีขึ้นครองราชสมบัติในปี

พ.ศ. 2088

*ปัจจุบันเป็นหมู่บ้านในแคว้นเชียงตุง รัฐฉานในประเทศพม่า

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 72

** เป็นราชโอรสของกษัตริย์ล้านช้าง และพระราชมารดาเป็นเจ้าหญิงเชียงใหม่ โดยเป็นราชธิดาของพระเมืองเกษเกล้า

การแย่งชิงอำนาจทางการเมือง ระหว่างขุนนางใน เมืองเชียงใหม่ และบรรดาหัวเมือง เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการแทรกแซงอำนาจทางการเมืองจากภายนอก ในสมัยพระนางจีระประภา อุษยชาติได้ส่งกองทัพมาตีเมือง เชียงใหม่ จนเชียงใหม่ต้องยินยอมส่ง เครื่องราชบรรณาการออกไปถวาย ซึ่งเป็นการยอมรับอำนาจของอยุธยา ต่อมากองทัพไทยใหญ่ยกทัพ เข้ายึดและ เผาเมือง เชียงใหม่ ในที่สุดพระนางจีระประภาทรงสละราชสมบัติให้แก่พระโสม เษษฐา ราชโอรสองค์เดียว ด้านข้างขึ้น เป็นกษัตริย์แห่งล้านนาไทย

ในรัชกาลของพระเจ้าโสมเษษฐา พระองค์ทรงปกครองเชียงใหม่เพียง 2 ปี ระหว่าง พ.ศ. 2009 - 2091 พระองค์ไม่อาจลดอำนาจของขุนนางลงได้ ตรงกันข้ามพระองค์ยังต้องอาศัย การสนับสนุนจากบรรดาขุนนาง โดยพระองค์ทรงแต่งตั้งขุนนางที่สนับสนุนพระองค์ขึ้นครองราชย์ ให้มีตำแหน่งสูงยิ่งขึ้น เช่นแต่งตั้งแสนพิงค์โสมแก้ว เป็นพระยาแสนหลวงสิทธิ... ะเกียร หมีน ตามด้านซ้าย เป็นพระยาสามล้านคือโสมแสนมดี หมีนแก้วเป็นพระยาสิทธิชัยมาตย์* เป็นต้น พระเจ้าโสมเษษฐาทรงทราบข่าวว่าพระเจ้าบุเรงนองแห่งอาณาจักรพม่า กำลังเตรียมการใหญ่ ที่จะรุกรานเชียงใหม่ พระองค์จึงเสด็จกลับไปยังพทวพระบาง พหลังจากนั้นเกิดความแตกแยก อย่างรุนแรงในบรรดาขุนนาง ในตำนานเชียงใหม่กล่าวว่า ".....ตั้งแต่บัดนั้นมาบ้านเมืองเป็น อันตรธานเกิด เป็นกสิกรรมมากนัก....."¹ ได้เกิดสงครามกลางเมืองแย่งชิงอำนาจกันนับ เป็น เวลานานถึง 4 ปี ที่เมืองเชียงใหม่ไม่มีกษัตริย์ปกครอง จนในที่สุดปี พ.ศ. 2094 บรรดาขุนนาง จึงเชิญเชิญเจ้าเมกุฏิ เจ้าฟ้าเมืองนายมาเป็นกษัตริย์เมืองเชียงใหม่ พระนามว่าพระเจ้าเมกุฏิ-สุทธีวงศ์²

พระเจ้าเมกุฏิสุทธีวงศ์ปกครองเชียงใหม่ระหว่าง พ.ศ. 2094-2101 นับเป็นกษัตริย์ องค์สุดท้ายของราชวงศ์มังรายที่ปกครองเชียงใหม่ ก่อนที่จะตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า ภายของ

* เป็นที่น่าสังเกตว่า ตำแหน่งขุนนางในล้านนาไทย จะไม่ปรากฏคำว่า "พระยา" ซึ่ง จะมาปรากฏในรัชสมัยของพระโสมเษษฐา ซึ่งนับว่าเป็นการยกย่องขุนนางในล้านนาไทยมาก

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์ไทย ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 75

² 2. หน้า 76

เมืองเชียงใหม่ในรัชสมัยของพระองค์อยู่ในสภาพที่ยู่เหิง ประชาชนได้รับความเดือดร้อน
 นาข้าวประการ จากการกระทำของขุนนาง ได้มีการเกณฑ์แรงประชาชนอย่างตึง ทำให้ประชาชน
 ไม่พอใจ ดังปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับวัดหมื่นด้านมีข้อความว่า "...ในขณะนั้น
 บ้านเมืองทั้งมวลก็ว่าเขิน เป็นทุกข์ด้วยการ (งาน) บ้าน กานเมืองมากนัก ตัวไปทางหนึ่ง
 เมียไปทางหนึ่ง.....หุ อันเป็นหย่อมหญ้าเข้าเมืองนั้นแล เขานั่งไหนด (ร้องไห้) หัน.....
 ด้วยทหารราชเจ้ามีอาญาที่คนพาตาเก็บส่วนไว้ว่าล้นพันประมาณ ไฟฟ้าเข้าเมืองหาสิ่งชักออก
 เสียก็ไม่ได้.....ขณะนั้นบ้านเมืองทั้งมวลเกิดโรคอาทอน หุมบ้าน หุที่ หุขกับหยากน้ำ หันข้าวมากนัก
 บ้านเหนือรบบ้านใต้.....บ้านเมืองทั้งมวลก็ระทมอดทอดหัว (อดอยาก) แท้งดังมากนัก
 น้ำฟ้ามาฝนก็มดกมาได้แล....."¹

ดังนั้น ในสมัยพระเมกุฏสุทธีวงศ์ บ้านเมืองจึงเต็มไปด้วยความแตกแยกและอ่อนแอ จน
 ไม่อาจแก้ไขได้ และในที่สุดก็ได้เสียเอกราชให้แก่พระเจ้ามูเรงนองในปี พ.ศ. 2101

อาจสรุปได้ว่า นับตั้งแต่สิ้นรัชกาลของพระเมืองแก้วจนถึงการเสียเอกราชให้แก่พม่า
 ตลอดระยะเวลา 33 ปี อาณาจักรล้านนาไทยมีแต่ปัญหาความขัดแย้ง แยกแยก และแย่งชิงอำนาจ
 ทางการเมืองกันอย่างรุนแรง ภายในระยะเวลา 33 ปี มีกษัตริย์ปกครองถึง 6 พระองค์ และมี
 ช่วงเวลานาน 4 ปี ที่ไม่มีกษัตริย์ปกครองอย่างแท้จริง และยิ่งไปกว่านั้นกษัตริย์แต่ละองค์ใน 6
 พระองค์นี้ ไม่มีกษัตริย์พระองค์ใดเลยอยู่ในราชบัลลังก์ตลอดจนสิ้นสุดรัชกาล มักจะถูกลอบปลงพระชนม์
 ถูกบังคับให้สละราชสมบัติ หรือไม่ก็ทรงสละราชสมบัติเอง แสดงให้เห็นถึงความไม่มั่นคงทาง
 การเมืองอย่างยิ่ง

นอกจากนั้น สภาพทางเศรษฐกิจที่ทรุดโทรม เกิดปัญหาความอดอยาก มีการเก็บภาษีอย่าง
 รุนแรง ความไม่มั่นคงทางการเมือง และความเสื่อมโทรมทางเศรษฐกิจ ประกอบกับอยู่ในภาวะ
 สงครามหลายครั้ง ทำให้การอุปถัมภ์ศาสนาอ่อนแอลง จะพบว่าภายหลังจากสมัยพระเมืองแก้ว การ
 ก่อพระ การบูรณะปฏิสังขรณ์ การสร้างวัดขึ้นใหม่ การสร้างพระพุทธรูปได้ลดน้อยลง และหลังจาก

¹ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับวัดหมื่นด้าน

เชียงใหม่ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า ก็คงจะไม่มีการสร้างและบูรณะวัด ดังเช่นสมัยพระเจ้า
ติโลกราช ถึงสมัยพระเมืองแก้ว พุทธศาสนาในล้านนาไทยจึงเข้าสู่ยุคแห่งการเสื่อมโทรมพร้อม
กับความเสื่อมโทรมของอาณาจักรล้านนาไทย

การที่ล้านนาไทยรับนับถือพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์แบบต่าง ๆ ทำให้คณะสงฆ์ในล้านนา
ไทยประกอบด้วยคณะสงฆ์ต่าง ๆ ถึง ๒ คณะ และต่อมาได้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์
โดยสาเหตุสำคัญของความขัดแย้งมิได้เกิดจากปัญหาความขัดแย้งในอุดมการณ์สูงสุดหรือปรัชญา
ศาสนา หากแต่เป็นความขัดแย้งเกี่ยวกับวิธีการและแนวทางปฏิบัติที่จะนำไปสู่เป้าหมาย หรือ
อุดมการณ์สูงสุดอันเดียวกัน นอกจากนี้ยัง เป็นความขัดแย้งที่เกี่ยวกับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ
และความขัดแย้งทางการเมือง จนเป็นผลให้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์กลายเป็นความ
ขัดแย้งที่รุนแรง ตลอดจนรัชสมัยของพระเจ้าสามฝั่งแกน จนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง
เมือง พระเจ้าติโลกราชทรงขึ้นครองราชย์ พระองค์ทรงเล็งเห็นอันตรายที่เกิดจากความขัดแย้ง
ระหว่างคณะสงฆ์ ถ้าปล่อยไว้ถูกถามต่อไป จึงทรงหาทางแก้ไขปัญหา เพื่อให้คณะสงฆ์ทุกฝ่ายมีความ
เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จึงเห็นว่าพระองค์จะทรงสนับสนุนคณะสงฆ์สีทอง แต่พระองค์ก็ทรงอุปถัมภ์
คณะสงฆ์ขาว และคณะสงฆ์พื้นเมืองด้วย ยังมีข้อสงสัยเกี่ยวกับประการหนึ่งคือในระยะเวลา
ล้านนาไทยกำลังเผชิญปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง ทั้งภายในและภายนอกอาณาจักรกล่าวคือ
ภายในอาณาจักรได้เกิดความขัดแย้งทางการเมืองจนเกิดการต่อสู้แย่งชิงอำนาจกัน กลุ่มขุนนาง
มีบทบาททางการเมืองมากขึ้นและการขึ้นครองราชย์ของพระเจ้าติโลกราชก็เป็นผลมาจากการสนับสนุน
ของกลุ่มขุนนาง ในขณะที่เดียวกันล้านนาไทยต้องเผชิญกับการขยายอำนาจของอาณาจักรอยุธยา
จนก่อให้เกิดสงครามกันหลายครั้ง เหตุการณ์เหล่านี้ทำให้ชนชั้นปกครอง ประชาชน ตลอดจนพระ
ภิกษุสงฆ์ฝ่ายต่าง ๆ เห็นว่าเป็นเครื่องหมายแห่งความวิบัติ เป็นอันตรายต่อความมั่นคงของอาณาจักร
และศาสนา แนวความคิดของผู้คนในยุคนี้ปรากฏอย่างเด่นชัดว่า ความมั่นคงของสังคมย่อมขึ้นอยู่กับ
กับความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนา และพุทธศาสนาจะเจริญรุ่งเรืองย่อมขึ้นอยู่กับสังคมที่มั่นคง

ด้วยเหตุนี้ จึงเกิดเจตนารมณ์ร่วมกันของคนทุกกลุ่มในล้านนาไทย ไม่ว่าจะเป็นกษัตริย์
ขุนนาง ไพร่เมือง ข้าราชการและพระภิกษุสงฆ์ มุ่งที่จะทำนุบำรุงพุทธศาสนา ทั้งทางด้านศาสนบุคคล

และศาสนวัตถุ ศาสนธรรม ได้เกิดความเห็นต่างศาสนาอย่างมากมาย มีผู้อุปสมบทเป็นจำนวน
 มากเพื่อศึกษาปริยัติธรรม มีหลักฐานในศิลาจารึกอย่างมากมายที่แสดงถึงการอุทิศที่ดิน
 แรงงาน ทรัพย์สิน ของในการสร้างวัดและปฏิสังขรณ์วัดต่าง ๆ ของคนทุกกลุ่มในล้านนาไทย
 การศึกษาพระปริยัติธรรมได้เจริญรุ่งเรืองสูงสุด มีพระภิกษุสงฆ์ที่มีความเชี่ยวชาญในภาษาบาลี
 และพระไตรปิฎกอยู่เป็นจำนวนมาก จนสามารถทำการสังคายนาพระไตรปิฎก และการ
 ประชุมสังคายนาธรรมศาสนา การประดิษฐานพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ คือพระพุทธรูปทองคำ และพระ
 แก้วมรกตในเมืองเชียงใหม่ บ่งบอกถึงสัญลักษณ์แห่งความศักดิ์สิทธิ์และความบริสุทธิ์ของ
 พุทธศาสนา ดังนั้นในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช จนถึงพระเจ้าเมืองแก้ว จึงนับว่าเป็นยุค
 ทองของพุทธศาสนาในล้านนาไทย

ลักษณะโครงสร้างสถาบันทางพุทธศาสนาและบทบาทของพุทธศาสนาในล้านนาไทย

พุทธศาสนาในล้านนาไทยนับตั้งแต่เริ่มสถาปนาอาณาจักรในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 19 จนกระทั่งสูญเสียดเอกราชแก่พม่าในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 22 ปรากฏว่า ตลอดระยะเวลา 2 ศตวรรษนี้ ได้มีความเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง โดยแบ่งออกได้เป็น 4 ระยะ กล่าวคือ

ระยะแรก คือระยะวางรากฐานทางการเมืองและทางศาสนา นับตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้ามังรายจนถึงรัชสมัยพระเจ้ากือนา ล้านนาไทยได้สืบทอดพุทธศาสนาจากอาณาจักรสุโขทัย โดยนำเข้ามาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับการนับถือบรรพบุรุษ และการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง นอกจากนี้ยังผสมผสานกับคติความเชื่อของพราหมณ์และพุทธศาสนาเถรวาท อาจกล่าวได้ว่า พุทธศาสนาในระยะนี้เป็นพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมของล้านนาไทย

ระยะที่สอง คือระยะของการแสวงหาพุทธศาสนาที่บริสุทธิ์ นับตั้งแต่รัชสมัยของพระเจ้ากือนาจนถึงรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช ระยะนี้มีความเคลื่อนไหวในการนำเอาพุทธศาสนานิกายถึงกวางศ์แบบต่าง ๆ เข้าสู่ล้านนาไทย เช่น พระสมณเถระนำเอาพุทธศาสนานิกายถึงกวางศ์แบบรามัญเข้ามาเผยแพร่ในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 20 ปรากฏว่า ชาวล้านนาไทยได้ให้ความสนใจต่อพุทธศาสนาที่บริสุทธิ์มากขึ้น จนกระทั่งมีพระภิกษุสงฆ์และฆราวาสในด้านนาเดินทางไปยังลังกา เพื่อศึกษาพุทธศาสนาแบบดั้งเดิม ต่อมาได้นำเอาพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมของลังกาเข้ามาเผยแพร่ทั่วล้านนาไทย และได้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์อย่างรุนแรง แต่ในที่สุดความขัดแย้งก็สงบลง และพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมของลังกา ได้มีบทบาทอย่างมากมาย อาจกล่าวได้ว่าเป็นระยะแห่งการปฏิรูปศาสนาในล้านนาไทย

ระยะที่สาม คือระยะแห่งความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในล้านนาไทย นับตั้งแต่รัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชถึงรัชสมัยของพระเจ้าเมืองแก้ว ปรากฏว่าพุทธศาสนามีความเจริญทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านศาสนสถาน ศาสนบุคคล และศาสนธรรม โดยมีการสร้างพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ และการก่อกำเนิดอย่างมากมาย นอกจากนี้ยังปรากฏความเจริญรุ่งเรืองสูงสุดในด้านการศึกษา

พระปรีชยัทธิธรรม ทำให้พระสงฆ์ในล้านนาไทยมีความเชี่ยวชาญในภาษาบาลีและพระไตรปิฎก อย่างยิ่ง จนสามารถตรวจสอบชำระพระไตรปิฎกมาได้ ตลอดจนสามารถประพันธ์วรรณกรรม ศาสนาด้วยภาษาบาลีไว้เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้พุทธศาสนาในล้านนาไทย ได้เผยแพร่จาก ล้านนาไทยออกไปสู่อาณาจักรใกล้เคียง เช่น ล้านช้าง เชียงตุง จนถึงสิบสองพันนา ดังนั้น ธรรมะนี้จึง เป็นศูนย์กลางแห่งพุทธศาสนาในล้านนาไทย

ระยะที่สี่ คือระยะแห่งความเสื่อมของพุทธศาสนาในล้านนาไทย นับตั้งแต่ภายหลัง รัชสมัยของพระเจ้าเม็งไถ่ จนกระทั่งล้านนาไทยเสียเอกราชให้แก่พม่า มีภูหาความไม่มั่นคง ทางภายในเนื่องจากการแย่งชิงอำนาจ การเกิดสงครามกลางเมือง ความเสื่อมโทรมทางเศรษฐกิจ และการรุกรานจากภายนอกอาณาจักร ทำให้ล้านนาไทยได้เสื่อมลงอย่างรวดเร็ว จนในที่สุด ก็ไม่อาจรักษาเอกราชไว้ได้ พุทธศาสนาในล้านนาไทยจึงเสื่อมโทรมลงพร้อมกับอาณาจักร ล้านนาไทย

จากการศึกษาความเคลื่อนไหวของพุทธศาสนาในล้านนาไทย* ที่เน้นกระบวนการ ต่อเนื่องในแต่ละยุคแต่ละสมัย ได้แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของพุทธศาสนาในล้านนาไทย และ การพัฒนาการดังกล่าว ได้สะท้อนให้เห็นลักษณะและโครงสร้างของพุทธศาสนาในล้านนาไทย

๑. ลักษณะของพุทธศาสนาในล้านนาไทย

ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในล้านนาไทย จากการศึกษาในตอนต้นนั้น ย่อม ประจักษ์แล้วว่า พุทธศาสนาฝ่ายหินยานนิกายตั้งทางศรีวิชัยมาทอย่างมากมายในภูมิภาคส่วนนี้ แนวความคิดตามแบบลังกาได้เผยแพร่เข้าสู่ล้านนาไทยอย่างกว้างขวาง และทิ้งลึกคงไว้ใน สังคมล้านนา ลักษณะของพุทธศาสนาในล้านนาไทย ได้ปรากฏอย่างชัดเจนทั้งแนวความคิด และพฤติกรรมว่า ล้านนาไทยยึดถือคติความเชื่อของลังกา เป็นแบบอย่าง ทั้งยังยกย่องลังกา เปรียบเสมือนดินแดนอันศักดิ์สิทธิ์ของศาสนา อย่างไรก็ตามพุทธศาสนาในล้านนาไทยก็มีได้

*โปรดศึกษารายละเอียดในบทที่ ๒

มีลักษณะ เป็นพุทธศาสนาตามแบบดั้งเดิมของลังกา แต่กลับ เป็นการผสมผสานแนวความคิด
คติความเชื่อของลังกากับลักษณะความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่นพื้นบ้านพื้นเมืองอัน เป็นลักษณะ
เฉพาะของแต่ละชุมชน ดังนั้นจึงอาจพิจารณาถึงลักษณะของพุทธศาสนาในล้านนาไทยได้ดังต่อไปนี้

1.1 ลักษณะที่ได้รับแบบอย่างจากลังกา

พุทธศาสนาในล้านนาไทย ที่รับแบบอย่างจากลังกา อาจจำแนกได้ 2
ประการ กล่าวคือ

1.1.1 ลักษณะกรอบโครงสร้างทางความคิดแบบลังกา แนวความคิด
ของพระภิกษุสงฆ์ในล้านนาไทย ได้สะท้อนออกมาให้เห็นอย่างชัดเจนในผลงานวรรณกรรม
นาฎ ทั้งที่เป็นศิริมังคลาจารย์และตำนานต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวความคิดเกี่ยวกับ
ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในทัศนะของภิกษุล้านนา ประวัติศาสตร์เป็น เรื่องที่เกิดขึ้นซ้ำแล้ว
ซ้ำอีกเป็นวัฏจักรไม่มีที่สิ้นสุด เริ่มต้นจากมหาศกอันเป็นยุคทอง ต่อจากนั้นก็ค่อย ๆ เกิดความ
เสื่อมเสียทั้งในด้านศีลธรรม จรรยาบรรณ และสภาพต่าง ๆ จนถึงยุคที่เสียกว่า กสิยุค
อันเป็นยุคแห่งความเสื่อมโทรมของสังคม¹ พระภิกษุล้านนาจึงเห็นว่า กาลเวลามีลักษณะหมุน
เวียน และกำหนดให้พัฒนาการของโลกอยู่เฉพาะในโอกาสของพุทธศาสนา* การกำหนดระยะเวลา
เวลาให้ค่าเป็นไปอย่างไม่มีการสิ้นสุด โดยให้ยุคของพุทธองค์ในกาลปัจจุบันมีช่วงเวลา 5000
ปี เป็นยุคหนึ่งในวงวัฏจักรที่จะหมุนเวียนวุ่นวายเกิดตลอดไป จากยุคของพระพุทธองค์
ต่าง ๆ ** จนมีพระศรีอารยเมตไตรยมาอุบัติขึ้นในอนาคต

¹ อาณัติ กาญจนพันธ์ "ตำนานและลักษณะความคิดทางประวัติศาสตร์ในล้านนา
ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20 และ 21" วารสารธรรมศาสตร์ 1 : 2 - 10 มิถุนายน -
กันยายน 2517

* หมายถึงพุทธจักร ซึ่งมีชมพูทวีปและลังกาทวีป เป็นศูนย์กลางแห่งความศักดิ์สิทธิ์และ
ดินแดนที่นับถือพุทธศาสนาอื่น ๆ เป็นส่วนหนึ่งของพุทธจักร

** ในตำนานพุทธศาสนาได้กล่าวถึงการบังเกิดพระพุทธเจ้าในอสงไขยถึง 9 อสงไขย
มีพระพุทธเจ้าถึง 358,000 พระองค์

ความเชื่อเกี่ยวกับวัฏจักรของกาลเวลาเช่นนี้ ทำให้พระภิกษุล้านนา เชื่อว่ามีความเป็นไปได้ที่อดีตอาจพวนกลับมาเป็นวัฏจักร เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเป็นการ ออกเดิมแบบ เหตุการณ์ในอดีตที่เคยเกิดขึ้นมาแล้ว ลักษณะความคิดเช่นนี้ทำให้มีการใช้ จินตนาการอย่างไม่มีขีดจำกัด ทุกสิ่งทุกอย่างมีโอกาสที่จะเป็นไปได้ทั้งสิ้น เวลาดามทัศนะ ของพระภิกษุล้านนาซึ่งได้รับถ่ายทอดมาจากลังกา จึงดูเหมือนว่าทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นภายใน เวลาเดียวกัน โดยเรียกช่วงเวลาดังปัจจุบันว่า "ภทรกัลป์"^๑

พระภิกษุล้านนาจึงเห็นว่า สิ่งที่เกิดขึ้นถูกอดีตกำหนดหรือเขียนแบบจาก อดีต และเชื่อว่าลังกาเป็นดินแดนที่ถ่ายทอดแบบอย่างของอดีตที่ถูกต้อง ทำให้แนวความคิด ตามแบบของลังกาได้ปรากฏออกมาอย่างมากมายในผลงานวรรณกรรมของพระภิกษุล้านนา ไทย อาทิเช่น คำานานบุญศาสนากล่าวถึงพระสุนทรเถระสีกว่า เหตุใดที่รักษาพระพุทธบาทใน ลังกาทวีปมาบอกท่านว่า พระบาทของพระยืนที่ท่านสร้างขึ้นที่วัดพระยืน เมืองหริภุญชัย มี ขนาดเท่าๆกับพระบาทที่ภูเขาสุมนภูฏในลังกา^๑ เกี่ยวกับเรื่องนี้ คำานานยังได้กล่าวถึงความ สำคัญของรอยพระพุทธบาทที่เขาสุมนภูฏว่า พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ที่เกิดขึ้นในโลกนี้ ย่อมจะ ประทับรอยพระบาทไว้เหนือภูเขานี้ เพื่อแสดงถึงการเป็นดินแดนอันศักดิ์สิทธิ์ของศาสนา ดัง ปรากฏข้อความ "...ในภทรกัลป์ดังนี้ พระพุทธเจ้าทั้งหลายเกิดมา ๕ พระองค์ แม้นองค์ใด องค์หนึ่งก็ดี...ย่อมขึ้นไปเหยียบรอยดินไว้เหนือจอม เขาสุมนภูฏนั้นทุกพระองค์แล...พระ พุทธเจ้าก็ขึ้นเหยียบไว้ เพื่อให้รู้ว่าลังกาทวีป เป็นทวีปโลกแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย..."^๒

ลักษณะกรอบและโครงสร้างของความคิด พระภิกษุสงฆ์ล้านนาที่ปรากฏ ในวรรณกรรมบาลี เป็นการเขียนแบบลังกาที่เชื่อว่าเป็นความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์ และความจริง

"ภทรกัลป์ เป็นช่วงระยะเวลาหนึ่งที่มีตั้งแต่พระสมณโคตมปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า นาน ๒๐ อสงไขย ๑๐๘ ๖๐๐ ปี เรียกว่า รุจิอสงไขย ภทรกัลป์เป็นกัลป์หนึ่งในอสงไขยนี้ ซึ่งมีพระพุทธเจ้ามาบังเกิด ๕ พระองค์คือ พระกกุณณธิ์พุทธเจ้า พระโกนาคมนะพุทธเจ้า พระ กัสสปพุทธเจ้า พระสมณโคตม และพระศรีอาริยเมตไตรย์ ดังนั้นภทรกัลป์จึงเป็นยุคปัจจุบัน

^๑ พระพุทธญาณเจ้า พระพุทธพุกาม บุญศาสนา หน้า ๒๐๗

^๒ ๒. หน้า ๒๕๑

นั้นได้สะท้อนมาจากความเจริญสูงสุดซึ่งหมายถึงการแสวงบุญเพื่อบรรลุนิพพาน ลักษณะแนวความคิดดังกล่าวนี้อาจจำกัดอยู่เฉพาะในหมู่พระภิกษุสงฆ์ที่เป็นนักปราชญ์หรือในชนชั้นสูง แต่อย่างไรก็ตาม คนทั่วไปก็มักจะได้รับการถ่ายทอดในรูปของพิธีกรรม ที่มีการท่องใจความของค่านานา^๑ให้ฟัง แนวความคิดดังกล่าวจึงเผยแพร่ไปสู่ประชาชน ดังจะเห็นได้จากการอุทิศที่ดิน แร่งงานคน และสัตว์ ให้กับวัด เพื่อผลานิสงส์ต่อตนเองเป็นส่วนบุญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น คือนิพพาน หรือขอให้ไดานิสงส์ทั้งหลายได้ส่งผลให้ตนได้ไปเกิดในยุศพระศรีอาริย์ เพื่อจะได้สดับพระธรรมและบรรณนิพพาน ด้วยเหตุนี้จึงพบข้อความที่จารึกที่จารึกเรื่องราวเกี่ยวกับการอุปถัมภ์พุทธศาสนาในด้านนาไทย เสมอว่า ผู้ที่มีจิตศรัทธาอุทิศสิ่งของเป็นทาน มุ่งหวังที่จะไปเกิดในยุศพระศรีอาริย์ หรือเพื่อรับไดานิสงส์ให้ถึง "นิพพาน" เป็นการตอบแทน เช่น ศิลาจารึกที่วัดพระธาตุดุสิตปางหลวงกล่าวว่า "...หือถึงสุขใน เมืองฟ้า ที่สุดว่าได้ เป็นอรหันต์ตาตมิ เกษพหนึ่ง ในอำนักพระอาริย์เมตไตรยเจ้า ในอนาคตกาล..."^๑

นอกจากนี้ ความเชื่อว่าพระพุทธเจ้ามีได้พระองค์เดียว แต่มีมากมาย นับไม่ถ้วนทั้งในอดีตและในอนาคต ตลอดระยะเวลาต่อไปจะมีพระพุทธเจ้า เกิดขึ้นถ้าหากนำเห็นบุญบารมีมาอย่างสมบูรณ์ย่อมมีโอกาสได้เป็นพระพุทธเจ้า** จึงปรากฏหลักฐานที่แสดงความปรารถนาที่จะสะสมบารมีเพื่อเป็นพระพุทธเจ้า ดังเช่น "...ปรารถนาโพธิสมภารเป็นพระพุทธเจ้าคนหนึ่ง..."^๒ "...ด้วยบุญทั้งมวลนี้ ท้าว...จึงปรารถนาเป็นพระพุทธรูปหนึ่ง..."^๓ ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ ผู้แต่งได้กล่าวถึงจุดประสงค์ในการแต่งค่านานาไว้ว่า

* เช่นค่านานพระธาตุดอยสุเทพ กับ การท่องค่านานให้คนฟังในพิธีสมโภชพระธาตุดอยสุเทพประจำปี หลักฐานเช่นนี้พบในลังกา เช่น ค่านานมหาวงศ์เขียนว่า มีการท่องค่านานพิมพ์วงศ์ต่อมหาชนในงานฉลองเทศกาลพระสมณินทร

^๑ ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๓ จารึกหลักที่ ๗๐ ศิลาจารึกวัดพระธาตุดุสิตปางหลวง

** ในชินกาลมาลีปกรณ์ ได้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าองค์ที่ ๕ ที่จะบังเกิดต่อจากพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน คือพระศรีอาริย์เมตไตรย และในค่านานมุตศาสนาบ่งว่า พระสมณเถระจะเป็นพระพุทธเจ้าสืบต่อจากพระศรีอาริย์เมตไตรย

^๒ ศิลาจารึกเลขพระเขียน ข.ร./1 จารึกวัดจันทาราม

^๓ ศิลาจารึกเลขพระเขียน ค.ป./1 จารึกคำปาง จ.ศ. ๖๖๖

"...ขอให้ข้าพเจ้าพึงเป็นผู้รอบรู้กาลเวลาของพระพุทธ ครั้นได้เห็นกาลเวลานี้แล้ว ขอให้
เกิดมีฐานคติโดยง่าย เมื่อถึงธรรมอันประเสริฐของพระศรีอาริย์เมตไตรย ขอให้ข้าพเจ้า
ได้ตรัสรู้มรรคผล ให้มีปาริสุทธิในอาภักตกาล เทอญ..."¹ ศิลาจารึกวัดตะโปธารามกล่าวข้อ
ความในจารึกว่า "ที่จดจำเรี่ยสุขต่อเท่าถึงแก่นิพพานนั้น..."² ในตำนานมูลศาสนาผู้แต่ง
ได้กล่าวถึงจุดประสงค์ในการแต่งคันทหนึ่งว่า "จะได้ถึงยังสุข 3 ประการมีนิพพานเจ้าเป็น
ยอด เป็นจอมทัพ เทอญ"³

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า กรอบและโครงสร้างของความคิดแบบดังกล่าว
มีอิทธิพลต่อแนวความคิดของผู้คนในด้านนาไทย จนกระทั่งมีความเชื่อว่า ด้านนาไทยเป็นส่วน
หนึ่งของพุทธจักร และมีความสำคัญในฐานะที่จะต้องสืบทอดพุทธศาสนา รักษาศาสนาให้มั่นคง
อยู่ตลอดถึง ๕๐๐๐ ปี และโครงสร้างของความคิดที่สะท้อนความจริงสูงสุดคือ การสะสมบุญ
บารมีเพื่อจะได้เกิดในยุคพระศรีอาริย์ และการมุ่งสู่นิพพาน แนวความคิดเช่นนี้ได้ถ่ายทอด
ไปสู่ชนชั้นต่าง ๆ ของสังคม ทั้งกษัตริย์ ขุนนาง ไพร่เมือง ข้าทาส โดยผ่านทางสถาบัน
สงฆ์และการประกอบกิจกรรมทางศาสนา เช่น การศึกษาพิธีกรรมต่าง ๆ การกัณฑ์ อุทิศ
ทรัพย์สิน แรงงานให้แก่วัด ซึ่งคนทุกชนชั้นได้มีโอกาสกระทำร่วมกัน

1.1.2 ลักษณะพฤติกรรมการที่แสดงออกของการนับถือพุทธศาสนาในด้านนาไทย
มีหลายประการที่ปรากฏอย่างเด่นชัดว่าได้รับแบบอย่างมาจากลังกา อาทิเช่น

¹ พระรัตนปัญญาเถระ อินทกามาธิปการ์ หน้า 2

² ศิลาจารึกเลขทะเบียน ๒.ม./13 ศิลาจารึกอักษรไทยศึกษามหาวิทยาลัยไทย

³ พระพุทธญาณเจ้า พระพุทธพญาม มูลศาสนา หน้า 206

ประการแรก การนับถือต้นศรีมหาโพธิ์*คติเรื่องการบูชาต้นพระศรี

มหาโพธิ์ มีกล่าวไว้ในคัมภีร์อรรถกถา และหนังสืออื่น ๆ ที่แต่งในลังกา ดังเช่นสุตตันตปิฎก
ทิมมิกาย อรรถกถาของพระพุทธโฆษาจารย์กล่าวว่า การบูชาต้นโพธิ์ เป็นการแสดงความ
เคารพอย่างสูงจุดแบบหนึ่ง เหมือนดังก่อดังบูชาพระพุทธเจ้าผู้ประทับเบื้องหน้าแห่งตน ในคติ
เรื่องโพธิ์มีเหตุผลตามที่พระอรรถกถาจารย์เชื่อว่า สถานที่อันเป็นโพธิ์ต้นต้นนั้น ตั้งอยู่
ในชมพูทวีป ๗ ที่ซึ่งเป็นใจกลางของโลก¹ เป็นที่ซึ่งมีนาคที่สุด เพราะเป็นเหมือนแกนของโลก
และในพระวินัยปิฎกกล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ได้ต้นธัสสะดะ** ด้วยเหตุที่พระพุทธเจ้า
ทรงประทับใต้ต้นโพธิ์ และได้ตรัสรู้พระอริยสัจ 4 อันเป็นพระโพธิญาณสูงสุดที่นำไปสู่ความ
หลุดพ้นจากความทุกข์โดยสิ้นเชิง พุทธศาสนิกชนจึงเชื่อกันว่า ต้นโพธิ์คือสัญลักษณ์แห่งการตรัสรู้

*โดยแท้จริงแล้ว การนับถือต้นโพธิ์ เป็นธรรมเนียมความนิยมของคนอินเดียโบราณ
นับตั้งแต่สมัยฮารัปปา ต้นโพธิ์ได้รับการนับถือว่าเป็นต้นไม้ที่เกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนา ใน
คัมภีร์คัมภีร์คัมภีร์พระเวทตลอดมาจนหลังสมัยพุทธกาล ชาวอินเดียนับถือศาสนาฮินดูก็นับถือต้น
โพธิ์ ในฐานะเป็นสัญลักษณ์ของพระวิษณุ ผู้ทำลายต้นโพธิ์จะเป็นมาฆ และย่อมมีอันเป็นไป คติ
การนับถือต้นโพธิ์ตามความเชื่อของพุทธศาสนาได้เผยแพร่จากอินเดียเข้าสู่ศรีลังกา ในสมัย
พระเจ้าอโศกมหาราช ดังปรากฏหลักฐานในคัมภีร์มหาวงศ์ที่กล่าวถึงพระมหินทรเถระ และ
พระนางสังฆมิตตะเถรี ได้นำหน่อศรีมหาโพธิ์จากพุทธคยาไปปลูกที่เมืองอนูราธปุระ จนถึง
ทุกวันนี้ชาวลังกานับถือต้นโพธิ์ว่า เป็นต้นไม้ที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุดตลอดมา และได้เผยแพร่เข้าสู่
ดินแดนต่าง ๆ พร้อมทั้งการขยายตัวของพุทธศาสนิกายลังกาวงศ์

¹สุภาพรรณ ณ บางช้าง "คติเรื่องต้นพระโพธิ์ในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทและใน
วัฒนธรรมอินเดีย" วารสาร มจร. ๑๐๗ : ๕๒ พฤษภาคม ๒๕๒๔

**ต้นธัสสะดะ ที่กล่าวในคัมภีร์พุทธศาสนา หมายถึง "โพธิ์" "bodhi" ชาวลังกา
ออกเสียงว่า "bo" ซึ่งเป็นเสียงกร่อน คนไทยเรียกว่า "โพธิ์" ตามแบบลังกา

นอกจากนี้ ยังมีเรื่องราวที่ยังได้กล่าวว่า พระเจ้าอโศกมหาราชทรงบูชาต้นพระไทรี่เสมอ และ
ทรงจัดงานแห่โขนเฉลิมฉลองทุกปี พระราชนิพนธ์กิจของพระองค์ เช่นนี้มีอิทธิพลต่อพระมหากษัตริย์
ที่นับถือพุทธศาสนาในสมัยต่อมา ตลอดจนเป็นกุศโลบายที่พุทธศาสนิกชนได้ยึดถือปฏิบัติในตำนาน
ไทย ได้ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการบูชาต้นศรีมหาไทรี่ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ได้กล่าวถึง
รัชสมัยพระเจ้ามังราย ทรงส่งพระสงฆ์ไปบูชามหาไทรี่ แล้วนำต้นมหาไทรี่จากลังกามาตั้ง
ด้านนาไทย และพระเจ้ามังรายทรงบูชามหาไทรี่ด้วยเครื่องบูชาต่าง ๆ¹ ต่อมาในสมัยคณะสงฆ์
ล้านนาไทยเดินทางไปยังลังกา เพื่อสำเร็จการศึกษาพระปริยัติธรรม ได้นำพระพุทธรูป พระ
ไตรปิฎก และต้นมหาไทรี่มาจากลังกา² จนกระทั่งในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช ปรากฏ
หลักฐานในชินกาลมาลีปกรณ์ว่า พระองค์ทรงโปรดให้นำหม่อมมหาไทรี่ที่คณะสงฆ์ล้านนาไทยนำ
มาจากลังกา มาปลูกไว้ ณ วัดมหาโพธาราม ดังปรากฏข้อความว่า "...ฝ่ายพระเจ้าติโล
กราชอภัย หวังสัจธรรมบรรยายจากสำนักพระภิกษุผู้สด เรื่องอาณิสสปลูกต้นไทรี่ มีพระ
ราชประสงค์ใครจะปลูกต้นมหาไทรี่...ก็ทรงเห็นสถานอันสมควรคือที่วัดมหาโพธาราม..."³
หลังจากนี้ปลูกแล้ว พระองค์ทรงสร้างเวณีให้เหมือนต้นมหาไทรี่ที่พุทธคยา และสร้างสถูปมหาสถาน*
และโปรดสร้างมหาวิหารในวัดนี้ วัดมหาโพธาราม หรือวัดเจ็ดยอด เป็นวัดที่มีความสำคัญวัด
หนึ่งของเมืองเชียงใหม่ กล่าวคือเป็นสถานที่ทำการสังคายนาพระไตรปิฎก และเป็นที่พักนัก
ของพระมหाराชาครูสังฆปริณายก ซึ่งเป็นประมุขของสงฆ์ในเมืองเชียงใหม่ นอกจากนี้ยังปรากฏ
ว่า ได้มีการนำเอาต้นมหาไทรี่ไปปลูกยังเมืองต่าง ๆ ที่พระภิกษุสงฆ์เดินทางเดินทางไปเผยแผ่
ศาสนา ดังปรากฏในตำนานมุนีศาสนานามวัดป่าแดง "...ออกวิสาแล้วไหว้สังฆะ ไปเอา
ไม้มหาไทรี่เช็ดคันธอันเอาลังกามาปลูกไว้ในป่าแดงเชียงใหม่ มาปลูกไว้ในป่าแดงเมือง
เขินต้นหนึ่ง..."⁴ แสดงให้เห็นว่า พระสงฆ์ล้านนาไทยได้เผยแผ่ศาสนาตามแบบฉบับที่ได้รับ

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 24

² ภาควิชาสังคัมภีรวิทยาและมุนีวิทยา ตำนานมุนีศาสนานามวัดป่าแดงภาคปริวรรตที่ ๑

หน้า 17

³ พระรัตนปัญญาเถระ ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 127

*สถานที่สำคัญเกี่ยวกับการครองชีพของพระพุทธเจ้า 7 แห่ง โปรดศึกษารายละเอียดใน

ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 129

⁴ ๑. หน้า 26

พระธาตุจะสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยทวารวดี แต่ลักษณะความเชื่อที่ปรากฏในด้านนาไทย ได้แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับลังกา เนื่องจากล้านนาไทยได้รับนับถือพุทธศาสนานิกายลังการวมศรัทธาต่อมาจากสุโขทัย และปรากฏหลักฐานว่า สุโขทัยได้ติดต่อสัมพันธ์กับลังกาโดยตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในศิลาจารึกหลักที่ 2 ที่กล่าวถึงพระมหาเถรศรีศรีธาดาเดินทางไปช่วยประดิษฐานพระเขี้ยวแก้วไว้ในสุคนธเจดีย์¹ ในลังกา ดังมีข้อความในศิลาจารึกว่า "...เมืองกำพโตะเถิง...ยสมเค็งทา.....ที่ในก่อพระหันตธาตุสุคนธเจดีย์มีสาม....."² นอกจากนี้ยังปรากฏว่า พระมหาเถรศรีศรีธาดา นำเอาพระศรีรัตนมหาธาตุสององค์จากลังกามาประดิษฐาน ณ วัดศรีชุม เมืองสุโขทัย³ การบูชาพระธาตุแพร่หลายมากยิ่งขึ้นในสมัยพระเจ้าติโลกราช อดีตกษัตริย์ล้านนา⁴ ได้แพร่หลายเข้าสู่ล้านนาไทย พร้อมกับการเดินทางมาเผยแพร่พุทธศาสนาของพระสุมนเถระ ในรัชสมัยของพระเจ้ากือนา กิ่งให้ปรากฏหลักฐานว่า พระสุมนเถระได้นำพระบรมธาตุจากสุโขทัยมายังล้านนาไทย ได้รับการต้อนรับและการสักการะบูชาจากพระมหากษัตริย์ และชาวล้านนาเป็นอันมาก ต่อมาในระหว่างที่พระสงฆ์ชาวต่างชาตินิยมเดินทางไปยังเกาะลังกาเพื่อจาริกแสวงบุญ บูชาพระหันตธาตุหรือพระเขี้ยวแก้ว ดังปรากฏในบันทึกมาลัยปกรณ์กล่าวไว้ว่า "...พระเถระทั้งหลายเหล่านั้น ได้อุปสมบทแล้วจึงไปนมัสการพระหันตธาตุ..."⁵

¹สุคนธเจดีย์เป็นมณฑลสองหรือสามชั้น สำหรับเก็บรักษาพระธาตุไว้บูชา และสามารถนำออกมาบูชาได้ไม่เหมือนกับรัตนเจดีย์ที่ก่อหีบถาวร แต่นำพระธาตุเข้าออกไม่ได้

²ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 ศิลาจารึกหลักที่ 2 ศิลาจารึกวัดศรีชุม

³ดู. ด้านที่ 2

⁴ชาวล้านนานิยมบูชาพระธาตุโดยการนำพระธาตุออกมาแห่และสร้างน้ำพร้อมทั้งเปรมปิติ ดังว่าเป็นพระพุทธรูปเจ้า มีการประโคมดนตรีปลุกบรพรม ถวายอาหารเข้า และให้สาธุชนเข้าเฝ้าบูชา สิบเอ็ดนาฬิกาถวายอาหารเพล เวลาค่ำประโคมดนตรีปิดทางเข้าบรพรม และสมมุติว่าพระธาตุเป็นกษัตริย์อยู่ในวง ในแต่ละปีได้เชิญเสด็จออกมาแห่เยี่ยมเมืองเพื่อเป็นสิริมงคล

⁵พระรัตนโกสินทร์ พระสุมนเถระ บันทึกมาลัยปกรณ์ หน้า 121

นอกจากนี้พระธรรมคัมภีร์ยังได้นำพระบรมธาตุองค์หนึ่งจากลังกามาตั้งถ้ำนาไทย ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช พระองค์ทรงเน้นการบูชาพระบรมธาตุตามแบบอย่างลังกา โดยพระองค์ทรงก่อสร้างเจดีย์หลวงให้มีฐานกว้างด้านละ 35 วา สูง 45 วา ให้มีมุขที่ฐานของเจดีย์ตามแบบวัดมหาเจดีย์* ที่เกาะลังกา ผสมกับแบบเจดีย์พุทธคยาของอินเดีย และโปรดให้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่พระมหาธรรมคัมภีร์นำมาจากลังกาไว้ในเจดีย์หลวง จะสังเกตได้ว่า พระเจ้าติโลกราชทรงพยายามเลียนแบบลังกาในการเสริมสร้างเจดีย์ขนาดใหญ่ เพื่อบรรจุพระบรมธาตุ พร้อมทั้งประดิษฐานพระแก้วมรกตไว้ด้วย ย่อมแสดงถึงความพยายามที่จะกำหนดเขตแห่งความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธศาสนาในดินแดนล้านนาไทยซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพุทธจักร นอกจากนี้การสถาปนาพระบรมธาตุยังเป็นเครื่องหมายแห่งศูนย์กลางของอำนาจดังเช่นในลังกา เมืองที่เป็นราชธานีจะต้องประดิษฐานพระแก้วแก้ว เป็นสำคัญ¹

อาจกล่าวได้ว่า การบรรจุพระบรมธาตุไว้ ณ เจดีย์หลวงกลางเมืองเชียงใหม่ของพระเจ้าติโลกราช ย่อมแสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงเน้นความสำคัญของเมืองเชียงใหม่ในฐานะศูนย์กลางแห่งอำนาจทางการเมือง และทางศาสนา

ดังนั้น การนับถือพระบรมธาตุในล้านนาไทยดังกล่าวยังคง ย่อมแสดงให้เห็นว่า ได้รับอิทธิพลมาจากคติความเชื่อแบบลังกา และการสถาปนาพระบรมธาตุอย่างมากภายในล้านนาไทย มิใช่เป็นเพียงความเลื่อมใสศรัทธาตามแบบลังกาเท่านั้น แต่เป็นการนำเอาความเชื่อเรื่องพระบรมธาตุแทนที่ความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับผีวิญญาณและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้ล้านนาไทยยังมีพฤติกรรมทางศาสนาอีกหลายอย่างที่แสดงถึงการยึดถือเอาลังกาเป็นแบบอย่าง เช่น การสังคายนาพระไตรปิฎก การอุปถัมภ์ศาสนา และการประดิษฐานพุทธรูปสำคัญ โดยอ้างอิงถึงความสัมพันธ์กับลังกา**

*วัดมหาเจดีย์ คือเจดีย์ทรงระฆังคว่ำ บรรจุพระบรมสารีริกธาตุอย่างถาวรอยู่ที่เมืองอนุราธปุระ

¹ไมเคิล ไชท์ "ข้อคิดใหม่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์สุโขทัยในศิลาจารึกหลักที่ 2"

ศิลปวัฒนธรรม 3(2) : 00 มีนาคม 2524

** เกี่ยวกับเรื่องนี้โปรดศึกษาละเอียดในบทที่ ๑

1.2 ลักษณะที่ผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมและศาสนาอื่น ๆ

เนื่องจากพื้นฐานความเชื่อของล้านนาไทย เป็นความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาผีวิญญาณ การนับถือบรรพบุรุษ และการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง ตลอดจนได้รับอิทธิพลความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนาแบบมหายานที่เน้นเกี่ยวกับพิธีกรรม ความศักดิ์สิทธิ์ เมื่อล้านนาไทยรับนับถือพุทธศาสนาจึงได้ผสมผสานความเชื่อต่าง ๆ เหล่านั้นเข้ากับพื้นฐานความเชื่อเดิม

มีข้อที่น่าสังเกตว่า การรับนับถือพุทธศาสนา และวัฒนธรรมจากลังกาของล้านนาไทย มิได้เป็นการนำเข้ามาและถือปฏิบัติให้ เหมือนกับลังการั้งเดิม แต่เป็นการเลือกสรรคัดความเชื่อและการประเพณีที่สอดคล้องกับพื้นฐานความเชื่อดั้งเดิมผสมผสานกัน ทำให้พุทธศาสนาในล้านนาไทยได้พัฒนาลักษณะเฉพาะของตนเองขึ้นมา โดยมีลักษณะที่สำคัญหลายประการคือ

1.2.1 พุทธศาสนาเข้ามาผสมผสานกับการนับถือผีวิญญาณและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ซึ่ง เป็นความเชื่อดั้งเดิมที่ปรากฏมากในล้านนาไทย* พุทธศาสนาเข้ามาเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์สากล รักษาสังคมเมืองแห่งต่าง ๆ ของชุมชนเดิม โดยแท้จริงแล้ว หลักคำสอนของพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เน้นเรื่องเหตุและผล คือเหตุแห่งทุกข์ และการดับทุกข์ การปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา เป็นการปฏิบัติเพื่อให้รู้สิ่งทั้งปวงตามที่เป็นอย่างจริง แต่คำอธิบายเหล่านี้ยากแก่ความเข้าใจของคนโดยทั่วไป การถ่ายทอดหลักคำสอนของพุทธศาสนาจึงจำเป็นต้องใช้สิ่งที่ผู้คนโดยทั่วไปเข้าใจได้ ดังนั้นคำสอนจึงออกมาในลักษณะของชาดกและการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ความเชื่อเรื่องบุญ-กรรม อาณิสสสัมปณญ พุทธศาสนาในความเข้าใจของคนทั่วไปเป็นเรื่องของการไม่ผิด การประกอบพิธีกรรม การสะสมบุญบารมีเพื่อจะได้ไม่เกิดภพที่ดีกว่า และการอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษ ความรู้หลักธรรมทางศาสนาเป็นความรู้อย่างผิวเผินไม่เข้าถึงถึงความเข้าใจในแก่นแท้และการปฏิบัติ ดังนั้นจึงปรากฏว่าพุทธศาสนาในล้านนาไทยมีความเกี่ยวข้องกับอำนาจเร้นลับ และความศักดิ์สิทธิ์ ดังจะเห็นได้จากตำนานและคัมภีร์ศาสนาที่แต่งในล้านนาไทย ดังปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับอำนาจปาฏิหาริย์กับพุทธศาสนายกแยกกันไว้ต่าง

*โปรดศึกษารายละเอียดในบทที่ 1

1.2.2 ลักษณะผสมผสานกับความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏใน
 ด้านนาโชน มักจะปรากฏในลักษณะของพิธีกรรมทางศาสนา ตั้งแต่พิธีกรรมในระดับชาวบ้าน
 จนถึงพระราชพิธีและศาสนพิธีที่สำคัญที่สุดคือพิธีสมโภชพระพุทธรูป หรือพุทธาภิเษก ถ้วนแต่
 ประปนกับพิธีพราหมณ์ทั้งสิ้น พิธีกรรมเหล่านี้มักจะเกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์ ชำนาญเรื่องผี
 ธรรมชาติ ประกอบด้วยเวทมนต์คาถา และอำนาจจิตซึ่งปรากฏอยู่ในคัมภีร์อาถรรพเวทของ
 ศาสนาพราหมณ์ โดยมีนักบวชคือพราหมณ์และปุโรหิต เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ดัง
 ปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวถึงพิธีราชาภิเษกของพระเจ้าเมืองแก้ว มีการประกอบพิธี
 สงฆ์และพิธีพราหมณ์ "...เช่นขึ้น 12 ค่ำ เดือนยี่ โปรดให้พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์มงคล
 ปริวัตรในพระราชวัง และการเจริญพระพุทธมนต์นั้นจบลงเมื่อวันเพ็ญ พอถึงวันดังกล่าว
 2 ค่ำ (เดือนยี่) จึงประกอบด้วยปุโรหิตนักบวช พราหมณ์อาจารย์และปุโรหิตทั้งหลายก็กระทำ
 พิธีราชาภิเษกพระองค์ เพื่อให้เป็นราชาธิบดี..."¹

ความเชื่อและการปฏิบัติตามแบบพราหมณ์ เช่นการถือฤกษ์
 ยามตามหลักโหราศาสตร์ การสืบชะตาบ้าน ชะตาเมือง ชะตาบุคคล การสะเดาะเคราะห์
 การกระทำพิธีกรรมบวงสรวง สังเวทเพชฌดา ดังเช่นในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราชทรง
 ข้าราชการกองทัพนวนก้างะยกมาตีอาณาจักรล้านนา พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
 ข้าราชการบวชและพระสงฆ์ เพื่อทำการสะเดาะเคราะห์ทั้งปรากฏข้อความในวิธีแห่งท้าวสาม
 ประยาและติโลกราช* ดังนี้ "...ความพลัดกันนี้ บูชาอารักษ์กับเทพยดาผู้รักษาย่านเมือง

¹ พระรัตนมัญญาเถระ ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 160

*จากเรื่องราวในหนังสือวิธีแห่งท้าวสามประยาและติโลกราช เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้อง
 ถึงพิธีสืบชะตาการเมือง การบูชาอารักษ์เมือง และเทพเจ้าทั้งหลาย พิธีกรรมเหล่านี้แสดง
 ถึงอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ เช่นการบูชาเทพเจ้าทั้งหลายและท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 ได้
 กระทำกันอยู่ในอินเดียก่อนสมัยพุทธกาล นอกจากนี้ยังกล่าวถึงการประกอบพิธีกรรมของสงฆ์
 ในการร่วมมนต์ขับไล่ข้าศึก และการทำพิธีขอฝน

ในระยะต้นราชวงศ์มังราย คนโดยทั่วไปมักจะเข้าใจว่า
พุทธศาสนาที่อโยธยาศรีอยุธยา¹ ในรัชสมัยของพระเจ้าสามฝั่งแกน แม้ว่าพระองค์ทรง
สร้างวัด ทำนุบำรุงศาสนา แต่ในชั้นกาลมาลีปกรณ์กล่าวว่า พระองค์ก็ทรงบวงสรวงภูมี
ยี่สาข ส่วน ต้นไม้ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ภูเขา และป่า พระองค์เป็นโอรสของพระเจ้า
ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช พระองค์ทรงเป็นองค์ศาสนูปถัมภก ทรงนับถือพุทธศาสนา
อย่างเคร่งครัด พระองค์ทรงเห็นชอบด้วยกับการประกอบพิธีทางไสยศาสตร์ตามคำแนะนำ
ของหมื่น* เพื่อให้พระองค์ทรงเป็นมหาจักรพรรดิ มีเดชานุภาพปราบทั้งชมพูทวีป³

อาจกล่าวได้ว่า การสถาปนาพุทธศาสนาให้มั่นคงในดินแดนหนึ่ง
จำเป็นจะต้องมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ผู้คนหันกลับมานับถือกราบไหว้ บูชา แทนการไหว้ผีทางนางไม้
อันเป็นความเชื่อเดิมของชุมชน การสร้างพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุก็เพื่อเป็นปูชนียสถาน
สำหรับสักการะบูชา รวมถึงครอบคลุมไปถึงหลังอำนาจที่คุ้มครองผู้สักการะบูชา ซึ่งปรากฏ
พิธีกรรมต่าง ๆ ที่กล่าวถึงพุทธศาสนากับความเชื่อเดิมของชุมชน เช่น เรื่องตำนาน ปู่และ
ย่า และที่เป็นผีภูเขาศึกษาเมืองเชียงใหม่ที่มีความสำคัญมาก ที่กษัตริย์ ขุนนาง และชาวบ้าน
ต้องทำพิธีเลี้ยงผีปู่ และย่า และ เป็นประจำทุกปี** และมีผู้กล่าวว่า การที่เมืองเชียงใหม่
ต้องประสบกับความอดอยาก หุงข้าวเหนียว ก่อนการเสียเอกราชแก่พม่า ก็เนื่องมาจากพระเจ้า
เมกุฏิทรงทำมิให้พลเมืองทำพิธีบูชาผีปู่และย่าและ

¹ ฮันส์ เพนซ์ "ความเป็นมาของล้านนาไทย" ล้านนาไทย หน้า 16

² พระรัตนปัญญาเดชะ อินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 120

* เป็นอาจารย์ไสยศาสตร์ชาวพุกาม ที่กษัตริย์อยุธยาทรงติดต่อสมณทูตให้มาทำถ้ำความ
มั่นคงเมืองเชียงใหม่

³ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์ ตำนานกึ่งเมืองเชียงใหม่ หน้า 61

** ไพทญฺ์รายอะเธียลใน Krisri Nimmanhaeminda "The Lawa Guardian
Spirit of Cheingmai" Journal of the Siam Society. 55 : 185-266, 1967.

เชียงใหม่ เป็นเจ้าที่อุปฐาแก้วทั้งสาม และอุทิศส่วนบุญให้แก่เทพดา เพื่อช่วยรักษาย่านเมือง
ขุนแห่ง..."¹ และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า "...ทานแล้วอุทิศถึงพระยาอินทราทั่วๆไปโลกมาถ
และเวทศาตร์ภักษุ์รักษาเมืองขุนแห่งที่ออกมาช่วยรักษาเมือง และพระพุทธรักษาเมือง..."²

ในรัชสมัยพระเมืองแก้ว มีการกระทำพิธีสืบชะตาเมืองเชียงใหม่
ได้ระบุดกลผู้เป็นหัวหน้ากระทำพิธีบูชา* ซึ่งศักดิ์สิทธิ์ทั่วเมืองเชียงใหม่ ในโอกาสเดียวกับ
พระองค์ทรงอาราธนาพระสงฆ์มาเทศน์จากธรรมบาลาน** พร้อมกับในเวลาเดียวกันที่มณฑป
กลางเวียงเชียงใหม่ การเทศน์พร้อมกันอาจเนื่องมาจากความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของสูตร
ต่าง ๆ จากวัดที่มีนามอันเป็นมงคล

จากหลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า พิธีการสืบชะตาเมือง
เป็นพิธีที่ขนานกันต่าง ๆ ในสังคมมีส่วนร่วมในพิธีกรรม

¹ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา วิธีแห่งท้าวสามประยาและดีโลกราช ภาค
ปวรรตที่ 5 หน้า 5

² ด. หน้า 6

* แสนต่อแต่ง เป็นหัวหน้าทำพิธีบูชา ที่กลางเวียงเชียงใหม่

แสนนนท์ เป็นผู้นำท้าวอารักษ์ ที่คอยทวงเวียงดาว

แสนสะหลี (ศรี) เป็นหัวหน้าบูชา เทวดาอารักษ์มังราย

แสนหนึ่งผิอแสนแซก เป็นหัวหน้าบูชา อินทนิล (หลักเมือง)

ชาวเจ้าและนักบุญ เป็นหัวหน้าบูชา เศรเมืองที่ประสูติข้างเผือกด้านตะวันออก ภาดา

** พระธรรมเทศนาสาตากสิ 3 ผูกที่วัดเชียงยืน

พระธรรมเทศนามัดคดคันติ 3 ผูกที่วัดดวงดี

พระธรรมเทศนามนค้ำฐาน 1 ผูกที่วัดพระแก้ว

พระธรรมเทศนามาวมี 1 ผูกที่วัดพระสิงห์

นอกจากนี้ยังปรากฏว่า พิธีทางพุทธศาสนาที่ถือ เป็นพิธีใหญ่กว่าพิธี

อื่น ๆ ทั้งหมด คือพิธีพุทธาภิเษก หรือการสมโภชพระพุทธรูป การประกอบพิธีนี้จะต้องทำพิธี
ไหว้ครู* พระสงฆ์จะเป็นประธานกล่าวคำไหว้ครู ปรากฏว่า ในคำกล่าวสวดจะปะปนกันทั้ง
พุทธและพราหมณ์ มีทั้งการบูชาพระรัตนตรัย และการขอมนม เทวดา โดยเชิญพระพิฆเณศ กุมภัณฑ์
เจ้า พระอินทร์ พระพรหม พระอมราช จตุโลกบาลทั้ง 4 พระโมคคัลลานะ พระสาวิบุตร
พระพุทธ พระสงฆ์เจ้าทุก ๆ องค์มาประสม เพื่อรับการบวงสรวง และขอให้อำนาจแห่ง
พระรัตนตรัยพระพุทธ เทวดา ปะฏิภาสประสาทให้งานสำเร็จด้วยดี คำกล่าวไหว้ครูสามารถนำ
ไปประกอบพิธีมงคลอื่น ๆ นอกเหนือจากพิธีพุทธาภิเษก เช่น การทำบุญบ้านการสืบชะตาเมือง
งานสมโภชต่าง ๆ และแม้แต่พิธีกรรมในครอบครัว อาจแตกต่างกันบ้างเกี่ยวกับเครื่องเซ่น
สวด และพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการเป็นประธานพิธี โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานมหามงคล
พุทธาภิเษก พระสงฆ์ผู้เป็นประธานจะต้องเป็นผู้กล่าวคำสวดดังเช่นการขอพระเจ้าเก้าตื้อ
ซึ่งภาณบาลีปกรณ์ได้กล่าวว่า "...พระราชาธิราช** พร้อมด้วยเสนาบดี อมาตย์ ราชครู
คณะสงฆ์ ราชบุตรแห่งหัวพระยาเมืองขึ้นทั้งหลาย ได้เชิญเชิญพระพุทธรูปองค์ใหญ่... ประดิษฐาน
ไว้ในอุโบสถวัดบูรพาจารย์... ครั้นประดิษฐานเสร็จแล้วจึงถวายมหาทาน... คณะสงฆ์ ๑ คณะ
ประมาณ 1000 รูป ทรงกระทำการตามทศกรรม คือการฉลองพระพุทธรูปองค์นั้น เป็นการใหญ่

...."¹

*พิธีไหว้ครู เป็นการระลึกถึงพระคุณของครู ชาวพุทธถือว่า พระพุทธเจ้าเป็นบรมครู
การจะดำเนินงานใด ๆ ที่เป็นพิธีการ จะต้องกราบไหว้พระรัตนตรัยก่อน ไม่รดศึกษาละเอียดย
ใน มณี พยอมยงค์ "พิธีไหว้ครู : ธรรมนิยมประเพณีสำคัญของระบบการศึกษาไทย"

ศึกษาศาสตร์ 20 (2-4) : ๑๑-120 ตุลาคม 2524 - กันยายน 2525

**พระ เมืองแก้ว

¹พระรัตนบัณฑูราจารย์ อินทมาลีปกรณ์ หน้า 136

นอกจากพิธีกรรมแล้ว ชาวล้านนาเชื่อว่า การทำบุญอุทิศที่ดิน
แรงงานคน สัตว์ ให้กับศาสนานั้น นอกจากจะมีอานิสงส์ต่อตนเองแล้ว ยังอุทิศผลบุญให้ผู้อื่นได้
ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรพบุรุษ และยังปรากฏว่า มีการแบ่งส่วนบุญให้กับเทพดาและสัตว์
ทั้งหลาย ดังปรากฏข้อความในศิลาจารึกวัดศรีสุพรรณว่า "...ด้วยเดชผลบุญมีไช้ จึ่งให้
จำเริญ เทพดา อินทร์พรหม มาร คนธรรพ นาค มนุษย์ ประชาาราษฎร์ทั้งหลายในอนันต
จักรภาพแถม..."¹ และในศิลาจารึกวัดช้างค้ำมีข้อความว่า "...ส่วนพระมหากุศลผลบุญ
อุดุราก็...๘ ก็ถวายแก่เทพดาทั้งหลายอันอยู่ในจักรภาพทั้งมวล เป็นต้นว่าอากาศเทพดา
รุกเทพดา ภูมยเทพดา ปีฬตเทพดา และเทพดาอันรักษาสาวิตรีธาดูพระพุทธเจ้าและสรรพสัตว์
ทั้งมวล..."²

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า ความเชื่อของพราหมณ์ได้ผสมผสาน
เข้ากับพุทธศาสนาในล้านนาไทย เนื่องจากชาวล้านนาเชื่อว่า ความสำคัญของการนับถือศาสนา
คือการประกอบพิธีกรรมและทำนุบำรุงศาสนา เป็นการสะสมบุญบารมีและเพื่อแผ่อานิสงส์ให้แก่
บรรพบุรุษ สรรพสัตว์ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย และความเชื่อดังกล่าวก็ถือปฏิบัติสืบเนื่องกันมา
จนถึงปัจจุบัน

2. การปกครองสงฆ์ในล้านนาไทย

การปกครองคณะสงฆ์เริ่มมีมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล แต่เป็นลักษณะอาจารย์ปกครอง
ลูกศิษย์ ยังไม่มีระเบียบแบบแผนในการปกครอง กล่าวคือพระเถระผู้ใหญ่องค์ใดมีความรู้
ความสามารถทรงคุณธรรม เป็นที่เคารพนับถือของพระสงฆ์ทั้งปวง ก็จะได้รับยกย่อง

¹ ศิลาจารึกเลขทะเบียนที่ ข.ม./๒๕ ศิลาจารึกวัดศรีสุพรรณ

² ศิลาจารึกเลขทะเบียน น่าน/๕ ศิลาจารึกพบที่วัดช้างค้ำ จังหวัดน่าน

เป็นหัวหน้าปกครองพระสงฆ์เหล่านั้น ดังจะเห็นได้จากการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งแรก
ณ เมืองราชคฤห์ พระมหากัสสปเถระเป็นประธานในการสังคายนาครั้งนั้น อาจกล่าวได้ว่า
พระมหากัสสปเถระได้รับการสมมุติให้เป็นสงฆ์ปณิณายกองค์แรกตั้งแต่นั้นมา¹ และหลังจาก
นั้น อาจมีพระมหาเถระองค์อื่น ๆ ได้รับการสมมุติให้เป็นสงฆ์ปณิณายกต่อ ๆ กันมา จน
กระทั่งในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ทรงอุปถัมภ์พุทธศาสนาอย่างมากมาย และ
ยกย่องเป็นศาสนาประจำอาณาจักรพระองค์ทรงเข้ามามีบทบาทในการปกป้องสังคมพล โดย
เฉพาะอย่างยิ่งการกำจัดพวกเชิยรลีย์ หรือนักบวชนอกศาสนาที่ทำให้ศาสนาเสื่อมทราม พระ
ราชกรณียกิจของพระเจ้าอโศก เป็นแนวทางที่ถือปฏิบัติกันโดยทั่วไปในบรรดาประเทศที่มีพุทธ
พุทธศาสนาพื้นนิยม โดยการปกครองสงฆ์ของอาณาจักรนั้น จะต้องอาศัยพระราชอำนาจฝ่าย
อาณาจักรช่วยอุปถัมภ์ จึงจะทำให้พุทธศาสนาตั้งมั่นคงอยู่ได้ การปกครองสงฆ์ซึ่งเกี่ยวข้อง
กับการบริหารราชการแผ่นดิน มีการวางแผนแผนลักษณะปกครองสงฆ์ ตลอดจนการสถาปนา
พระสงฆ์ปณิณายกตลอดมาตามลำดับ

ในสมัยตอนต้นราชวงศ์มังราย การปกครองสงฆ์ในล้านนาไทย
ยังไม่ปรากฏลักษณะที่เป็นระเบียบแบบแผนที่แน่นอน ต่อมาในรัชสมัยพระเจ้ากิณา พระองค์
ทรงอาราธนาพระสุมนเถระจากสุโขทัย ลักษณะการปกครองสงฆ์แบบสุโขทัย โดยได้รับอิทธิ
มาจากพุทธศาสนิกายลังกาวงศ์* ได้แพร่มาถึงล้านนาไทย ดังจะเห็นได้จากพระเจ้า
ทรงสถาปนาพระสุมนเถระ เป็นพระมหาสุมนะสุวรรณวัดนมทาสวามีเจ้า² พำนักอยู่ ณ วัด
บุปผาราม อาจกล่าวได้ว่า พระมหาสุมนะสุวรรณวัดนมทาสวามีเจ้า เป็นสังฆปณิณายกองค์แรก
แห่งล้านนาไทย นับตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้ากิณา คณะสงฆ์วัดบุปผาราม หรือวัดสวนดอก

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพรหมมุนี ประสิทธิ์สาธิตพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป
หน้า 29

* สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพรหมมุนี ทรงอธิบายว่า ฝ่ายคหิลังกามีสมณศักดิ์เป็นสอง
ชั้น ชั้นสูงสุดเรียกว่ามหาสวามี ชั้นรองลงมาเรียกว่า สวามี มิได้เรียกสังฆราชและปูครู ใน
ศิลาจารึกของพระมหาธรรมราชาธิไทย จารึกตอนหนึ่งว่า เมื่อ พ.ศ. 1904 ได้โปรดให้
ราชบุรุษไปอาราธนาพระมหาสวามีสังฆราช

² พระพุทธบาทเจ้า พระพุทธพุกาม พุทธศาสนา หน้า 211

มีบทบาทมาก ต่อมาในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช พระองค์ทรงสนับสนุนคณะสงฆ์วัดป่าแดง หรือ คณะสงฆ์โหด พระองค์ทรงสถาปนาพระเมธังกรขึ้น เป็นพระอัครอุปัชฌายาธิการมมหาสาวิ¹ ตำแหน่ง พระสังฆาภิบาล จึงเปลี่ยนจากวัดบูรพาารามมายังคณะสงฆ์โหด และคณะสงฆ์โหดดำรงตำแหน่ง สังฆปริณายกโดยตลอด สำหรับเจ้าอาวาสวัดสวนดอก ท่านานมุกศาสนาก็ยังเรียกตำแหน่งนี้ ว่าสังฆนายก อาจเป็นตำแหน่งที่รองลงมาจากพระสังฆปริณายก ตำแหน่งสังฆปริณายกในสมัย นั้น เป็นตำแหน่งเฉพาะเมือง บังคับบัญชาคณะสงฆ์ในแต่ละ เมือง เท่านั้น มิได้มีอำนาจปกครอง คณะสงฆ์ทั่วอาณาจักร เพราะในเมืองใหญ่อื่น ๆ ก็มีพระสังฆราชประจำเมือง ทั้งนี้จะเห็นได้ จากการประกอบพิธีทางศาสนา เช่นการก่อกำหนดให้แก่วัด จะปรากฏมหาสาวิหลายองค์มาร่วม เป็นสักขีพยาน ดังปรากฏข้อความในศิลาจารึกเจ้าหน่อดอมงคกว่า "...มหาสาวิเจ้า (วัด) บำน้อย (กั) ฐ มหาสาวิเจ้า (วัด) ศรีชุม (กั) ฐ มหาสาวิเจ้า (วัด) ขอมแดง (กั) ฐ ..."² ศิลาจารึกวัดถ้ำมีข้อความว่า "...พระเป็นเจ้าได้อาราธนาชาวเจ้ามาชุมนุมสงฆ์มีต้น ว่า มหาสาวิญาณเทพเจ้า อยู่วัดมหาพนมาเป็นอาภิกรรม มหาสาวิให้ปลงพระพุทธรูปใหม่ มหาสังฆราช พุทธาทิมนท์ อยู่วัดหลวง... เจ้าภูพระสงฆ์มาผูกพันหอสี่มา..."³ ศิลาจารึก ช.ร.7 มีข้อความ บ่งถึงพระสังฆราชหลายองค์ดังนี้ "...ภายในมีพระราชาเจ้าทั้ง 3 กษัตริย์ สมเด็จเจ้าทั้งมวล มหาสังฆราชสาวิ พระสังฆเจ้า ภูพระองค์* พร้อมปลงพระวิหารดังนี้..."⁴

¹ พระรัตนปัญญาเถระ อินทามาสีปกรณ์ หน้า 125

² ศิลาจารึกเลขทะเบียน พ.ย./27 ศิลาจารึกเจ้าหน่อดอมงค

³ ศิลาจารึกเลขทะเบียน พ.ย./27 ศิลาจารึกวัดถ้ำ

*หมายความว่า ภูพระองค์

⁴ ศิลาจารึกเลขทะเบียน ช.ร./7

จากหลักฐานที่ปรากฏในศิลาจารึก ย่อมแสดงให้เห็นว่า พระ
 สัมมราชมีหลายองค์ในคราวเดียวกัน พระสัมมราชแต่ละเมืองมีความเท่าเทียมกัน แต่
 พระสัมมราชของเมืองในเขตราชธานีคงจะมีศักดิ์ศักดิ์กว่าพระสัมมราชตามหัวเมือง แต่พระ
 สัมมราชไม่ทรงมีอำนาจเด็ดขาด เพราะตามปกติพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ชำระจัดการ
 คณะสงฆ์ด้วยพระองค์เอง เช่นการแต่งตั้งหรือถอดถอนพระราชาคณะ พระสัมมราชมีหน้าที่
 ปฏิบัติตามพระบรมราชโองการ¹ จึงเป็นพระสังฆปริณายกในด้านนาไทย จึงยังไม่มีอำนาจใน
 การปกครองคณะสงฆ์โดยเด็ดขาด การจัดระเบียบแบบแผนในการปกครองคณะสงฆ์จึงไม่เป็น
 การรวมกันอย่างมั่นคง ต่อมาพระสังฆปริณายกเมืองเชียงใหม่เริ่มมีบทบาทเหนือคณะสงฆ์
 ตามหัวเมืองมากขึ้น เนื่องมาจากการส่งพระภิกษุสงฆ์ออกไปเผยแผ่ศาสนาตามหัวเมืองสำคัญ
 ต่าง ๆ และสร้างวัดขยายสาขาออกไป ดังเช่น คณะสงฆ์ลพบุรี ได้เดินทางไปเผยแผ่ศาสนา
 ในเมืองเชียงแสน เมืองเชียงตุง เมืองเขิน พระและภรรยาสามารถในคณะสงฆ์ลพบุรี
 มาก จึงได้สร้างวัดให้เพียงพอกับพระภิกษุสงฆ์ และที่สำคัญคือในแต่ละเมืองนั้นจะปรากฏวัด
 ที่มีชื่อสัมพันธ์กับวัดสิงหนครวัดนาราม ป่าแดงหลวงในเมืองเชียงใหม่ อาทิ วัดสิงหนครวัดนารามวิเศษ
 ป่าแดงทอง เมืองเชียงแสน วัดสิงหนครวัดนารามวิเศษ เมืองเขิน ดำเนินมอศาสนา
 ฉบับวัดป่าแดง ได้กล่าวถึงเชื้อชราของพระสังฆปริณายกทรงแต่งตั้งพระมหากษัตริย์ เป็น
 พระสัมมราช ดังปรากฏข้อความต่อไปนี้ "...มหาญาณคัมภีร์เถรเจ้า กัฐาณโสมจิตตเถร
 เป็นเถร (เจ้า) ...พระยาเถรองค์สร้างวัดเขียงของ ยังนิมนต์มหาญาณคัมภีร์เถรเจ้า
 กลับวัดเพื่อสิงหนคร วัดนารามแก่มหาญาณคัมภีร์เถร เป็นปริณายกแก่สงฆ์"²

¹ บัณฑิตา เดชชะวณิช "ตำแหน่งสังฆปริณายกกับการปกครองคณะสงฆ์ในประเทศไทย"
 ประวัติศาสตร์ 2 : พฤษภาคม - สิงหาคม 2521

* หมายความว่า เป็นประมุข

² ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ตำนานมอศาสนาฉบับวัดป่าแดง ภาคปริวรรตที่ ๑

การที่คณะสงฆ์พลเดินทางไปวางรากฐานศาสนาในดินแดน

ต่าง ๆ ทำให้วัดตามหัวเมืองมีความสัมพันธ์กับคณะสงฆ์ที่หลวงป่าแดง เชียงใหม่ จึงทำให้
คณะสงฆ์ตามหัวเมืองยอมรับอำนาจการปกครองสงฆ์จากคณะสงฆ์ที่หลวงเชียงใหม่ พระสังฆ
ปรีชาญาณ จึงมีอำนาจในการปกครองสงฆ์มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้จะเห็นได้จากในรัชสมัยพระเจ้า
เมืองแก้ว พระองค์ทรงกระทำพิธีสถาปนาพระสังฆมณฑลขึ้นเป็นพระสังฆปรีชาญาณ ในการ
สถาปนาครั้งนี้มีลักษณะพิเศษที่น่าสนใจอยู่อย่างมากกว่าคือ พระองค์ทรงนิมนต์พระเถระ
ทั้งหลายจากเมืองพริกขุณย เชียงแสน เชียงแจะ* เชียงราย เขมวังก์ จางมอญ วัง และ
เชียงทอง¹ พระเมืองแก้วทรงจัดพิธีอย่างใหญ่โตดังปรากฏข้อความว่า "...พระมหากษัตริย์
มีพระราชประสงค์จะให้ตำแหน่งนั้นและให้ความเจริญพระของพระมหาเถระ (สังฆมณฑล)
มีความยิ่งใหญ่ใหญ่โต จึงนิมนต์พระภิกษุ 120 รูปมาสวดมนต์ตลอดปีวัตร ธรรมจักกัปวัตนนสูตร
และมหาสังยุต ๖ วัน โดยถวายเครื่องสักการบูชาเป็นอันมาก..."² ในพิธีนี้ประดุจดั่ง
ราชาภิเษกเพราะพระเมืองแก้วทรงให้พระเถระประทับในกุฎธารปราสาท"³ พร้อมด้วยเครื่อง
บูชา เกิดความยินดีเป็นอันมาก นอกจากนั้นทรงประกาศพระราชดินนามของพระมหาเถระ
ซึ่งจากรีกองในแผ่นทองคำ พระราชดินนามนี้มี ๑7 พยางค์ดังต่อไปนี้ "...สมเด็จพระมหาสา
มโหรีโลกนาถราชครูอุปัชฌาย์ สัทธรรมวิเศษ ศักวิสุทธยภคมกตวาที มหาภักวีสิทธิพลวงค์ สงฆปรีชาญาณ
รัตนดาราธิบดี วิมลคุณคุณุญ บุญวันโค พำรัตนดาสัย ไตรปิฎกธรร วรเมธีังการ มรณดีโลกนาถ
..."³

*ในพงศาวดารโยนกกล่าวว่า เมืองเชียงแจะอยู่ในจำนวนสิบสองพันนา แคว้นซ้าย
ขึ้นกับเมืองเชียงแสน

¹ พระรัตนปัญญาเถระ อินทมาลีปกรณ์ หน้า 150

² อ.บ. หน้า 151

³ "กุฎธารปราสาท คือกุฎที่ไว้วางบนหลังช้าง เป็นทรงปราสาท

³ พระรัตนปัญญาเถระ อ.บ. หน้า 152

เป็นที่น่าสนใจว่ามีคำว่า "สมเด็จพระสังฆราช" ตั้งให้
 ฉางเมืองมาจากได้รับอิทธิพลมาจากกรุงศรีอยุธยา เพราะเมื่ออยุธยาดีเขมรได้ ก็กวาดต้อน
 คนเข้ามาอยุธยา จึงรับขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนศัพท์ภาษาคำว่า "สมเด็จพระ" ที่เป็นคำ
 เขมรมาใช้หน้าหน้าสมณศักดิ์พระสังฆราช ในระยะเวลานี้กัณนาไทยกับอยุธยาทำสงครามชิงกัน
 ทางด้านการเมืองและความเจริญรุ่งเรืองทางศาสนา ดังนั้นเพื่อเป็นการยกย่องตำแหน่งสมณ
 ปรีชาญาณให้สูงสุด กัณนาไทยจึงใช้คำว่า "สมเด็จพระมหาสมณเจ้า" ในสมัยนี้ พระสังฆปรีชาญาณ
 ในกัณนาไทยทรงมีบทบาทอย่างมากในการเป็นประมุขของคณะสงฆ์ เพราะปรากฏหลักฐาน
 ในบทสวดอนุโมทนาในพิธีอภิเษกครั้งมีตอนหนึ่งว่า "...พระมหาเถรเจ้าเป็นพระราชาครูชั้น
 จงปกครองคณะสงฆ์แม้นทั้งสิ้น โดยมีความสุขสำราญยิ่ง ๆ ขึ้น เช่นมีอาณานิคมเป็นอาทิ..."¹

นอกจากนี้ เกี่ยวกับการจัดระเบียบปกครองคณะสงฆ์ ใน
 สันกาลมาลีปกรณ์กล่าวว่า "...ฝ่ายพระเจ้ากือนามหาราช ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา
 มีพระประสงค์จะให้พระภิกษุสงฆ์มาอยู่ในนคร (เชียงใหม่) ทรงพระดำริมาช้านาน
 แล้ว..."² ต่อจากนั้นทรงอาราธนาพระสมณเถระมาเชียงใหม่ จำพรรษาอยู่วัดสวนดอกไม้
 ตั้งขึ้นนับตั้งแต่สมัยพระเจ้ากือนาเป็นต้นมา คณะสงฆ์แยกออกเป็น 2 ฝ่าย

1. คณะสงฆ์ฝ่ายอริยวงศา เป็นคณะสงฆ์ที่สืบทอดมาจาก
 พุทธศาสนิกายตั้งทางวงศ์
2. คณะสงฆ์ฝ่ายคามวาสี เป็นคณะสงฆ์เดิมที่สืบทอดมาจาก
 อาณาจักรทวารวดี

แต่คณะฝ่ายกัณนาพระสังฆราชเป็นประมุข ต่อมาเมื่อคณะสงฆ์มีผล
 เข้ามาเผยแผ่ศาสนาในกัณนาไทย ทำให้การปกครองคณะสงฆ์เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะ
 อย่างยิ่งในรัชสมัยของพระเจ้าเมืองแก้ว มีหลักฐานบ่งว่า พระภิกษุสงฆ์ในสมัยของพระองค์

¹ พระรัตนปัญญาเถระ สันกาลมาลีปกรณ์ หน้า 155

² ๑. หน้า 100

แบ่งออกเป็น 3 คณะ คือคณะสงฆ์พื้นเมือง คณะสงฆ์รามัญหรือมอญพม่าและ * และคณะสงฆ์
 สิทฺธ คณะสงฆ์ทั้ง 3 คณะมีพระสังฆนายกปกครองแต่ละคณะ.* แต่มีพระภิกษุสงฆ์คณะสีทฺธดำรง
 ตำแหน่งสังฆปรีชาเป็นประมุขสูงสุดของฝ่ายสงฆ์ ดังจะเห็นได้จากการประกอบพิธีสำคัญ
 ต่าง ๆ ทั้งในราชสำนัก และพิธีทางศาสนาเมื่อมีการทำสังฆกรรมของคณะสงฆ์ทั้ง 3 คณะ
 พระสังฆปรีชาจึงเป็นคณะสงฆ์สีทฺธจะเป็นผู้ทำหน้าที่เป็นประมุขของสงฆ์ทุกครั้ง ดังปรากฏ
 ในชินกาลมาลีปกรณ์ว่า "...พระราชาและพระราชเทวี (พระราชมารดา) พร้อมด้วย
 พระมาตุจฉาเทวี และคณะสงฆ์ 3 นิภาย มีพระมหาเถรราชครู*** เป็นประมุข ทรงบรรจุ
 บรมสารีริกธาตุไว้ในองค์เจดีย์ทอง..."¹ และมีการประกอบพิธีสำคัญต่าง ๆ ที่มักจะมิขาด
 ความว่า "...ทรงนิมนต์พระมหาเถรทั้ง 3 นิภายมีพระมหาเถรราชครูเป็นประมุข..."²

กล่าวได้ว่า การปกครองสงฆ์ในล้านนาไทยในคอนันตราชวงศ์
 มังราย ยังไม่มีระเบียบแบบแผนที่แน่นอน จนกระทั่งถึงรัชสมัยพระเจ้าเกือนา เป็นต้นมา
 พระองค์ทรงวางรากฐานการปกครองสงฆ์อย่างมีระเบียบแบบแผนตามแบบลังกา กล่าวคือ
 ทรงแต่งตั้งสังฆปรีชา และทรงจัดระเบียบปกครองคณะสงฆ์เป็น 2 ฝ่าย การปกครองสงฆ์
 ในล้านนาไทยมีระเบียบแบบแผนอย่างมั่นคงในรัชสมัยของพระเจ้าเม็งมัว โดยพระสังฆปรีชา
 ทรงมีอำนาจในการปกครองสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร และเป็นประมุขของคณะสงฆ์ทุกคณะ ทั้งนี้
 โดยได้รับความอุปถัมภ์ของฝ่ายอาณาจักร และ เป็นประมุขของคณะสงฆ์ทุกคณะ ทั้งนี้
 โดยได้รับความอุปถัมภ์ของฝ่ายอาณาจักร ทำให้การปกครองคณะสงฆ์มีความเป็นอันหนึ่งอัน
 เดียวกัน ถึงแม้จะมีคณะสงฆ์ทั้ง 3 คณะ แต่ไม่ปรากฏความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์กับคณะสงฆ์
 หรือคณะสงฆ์กับฝ่ายอาณาจักรทั้งนี้อาจเนื่องมาจากความรู้สึกร่วมกันว่า การแตกร้างของทั้ง
 2 สถาบัน เป็นการนำไปสู่ความลำบากยากแค้น เกิดภัยพิบัติ ล้านนาไทยต้องพำสวงความมืดมิด เป็น
 เป็นเวลานาน ดังนั้นจะต้องสนับสนุนศาสนาให้มั่นคง เพราะความเจริญทางศาสนาเป็น
 สัญลักษณ์ของความอยู่เย็น เป็นสุขของสังคม

* คณะสงฆ์รามัญในพงศาวดารโยนกเรียก "รามัญวงษ์"

** เกี่ยวกับบทบาทของคณะสงฆ์แต่ละคณะกล่าวไว้อย่างละเอียดในบทที่ 3

*** หมายถึงสมเด็จพระมหาสมณเจ้าสังฆปรีชา

¹ พระรัตนมัญญาเถระ ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 161

² อ. ... หน้า 162

3. บทบาทของพุทธศาสนาในล้านนาไทย

จากการศึกษาเรื่องราวของพุทธศาสนาในล้านนาไทยในเบื้องต้นนั้น อาจกล่าวได้ว่า พุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของอาณาจักรล้านนาไทยมาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20 - 21 อันเป็นยุคทองของล้านนาไทย และเป็นยุคที่พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองสูงสุด ได้ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า พุทธศาสนามีบทบาทสำคัญอย่างมากภายในอาณาจักรล้านนาไทย ดังจะได้กล่าวต่อไป

3.1 บทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางพุทธศาสนากับสถาบันกษัตริย์

ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางพุทธศาสนากับสถาบันกษัตริย์มีมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล ความเจริญรุ่งเรืองและความมั่นคงของพุทธศาสนา ตลอดจนความสงบเรียบร้อยของสังคม ย่อมขึ้นอยู่กับความช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างสถาบันทั้งสอง ดังนั้นความเป็นเอกภาพหรือความสามัคคีของสถาบันทั้งสอง เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อความมั่นคงของสังคม ความขัดแย้งระหว่างสองสถาบันย่อมหมายถึงความวุ่นวายของสังคมที่จะแสดงออกมาในรูปของกบฏก่อกบฏ ภัยพิบัติ เกิดความอดอยาก เกิดสงครามและศาสนาเสื่อมโทรม จากหลักฐานในศิลาจารึกและตำนานต่าง ๆ ในล้านนาไทย ได้ปรากฏอย่างชัดเจนว่า สถาบันกษัตริย์และสถาบันทางศาสนาในล้านนาไทย มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด โดยกษัตริย์และชนชั้นปกครองจะให้ความอุปถัมภ์ ทำนุบำรุงศาสนา เช่น การสร้าง บูรณะ ปฏิสังขรณ์วัด การอุทิศที่ดิน แรงงาน สิ่งของ การแต่งตั้งสมณศักดิ์สงฆ์ การสนับสนุนการศึกษาปฏิบัติธรรม ตลอดจนการเผยแพร่พุทธศาสนา นอกจากนี้กษัตริย์ยังเป็นผู้ปกครอง จักรวรรดิ เมืองกับศาสนา ระวังความแตกแยกในหมู่สงฆ์ ดังปรากฏข้อความในกฎหมายไคสารามภูริระมูไทยผู้ทำลายศาสนสถาน เช่น เจดีย์ พระธาตุ ตลอดจนห้ามจับสัตว์น้ำในวัด¹ ในกฎหมายมังรายศาสตร์ก็มีข้อความคล้ายคลึงกัน เกี่ยวกับการระบุมไทยผู้ทำลายกุฏิ วิหาร พระพุทธรูป หรือลักขโมยของสงฆ์ สถานหนักถึงประหารชีวิต² และในศิลาจารึกวัดพระธาตุมูมกะวันออก เชียงเหนือ จังหวัดลำพูน ได้กล่าวถึงหน้าที่ของกษัตริย์ที่จะปกครองในกาลข้างหน้าจะต้องทำนุบำรุง

¹ กิ่ง รัตนกนก กฎหมายไคสารามภูริ หน้า 14

² ประเสริฐ ฆ นคช มังรายศาสตร์ฉบับวัดเส้าไห้ หน้า 10

รักษาพระธรรมเพื่อพระ เมืองแก้วและพระราชมารดาทรงสร้างไว้ดังนี้ "...แม้ท้าว
พระยาในอนาคตกาล คือลูก หลาน เหลน ชันเป็นราชประชากรมาก็ดี จะมีพระราชทุกข์โศก
ในพุทธศาสนา และได้มาศึกษารักศาสนานี้ทุกเมื่อ..."¹

หลักฐานเหล่านี้ย่อมแสดงให้เห็นว่า กษัตริย์ทรงอุปถัมภ์ศาสนามิได้กระทำ
เฉพาะในรัชสมัยของพระองค์เท่านั้น แต่ยังมอบหมายภาระหน้าที่ให้แก่ชนรุ่นหลังด้วย

สำหรับสถาบันทางพุทธศาสนาก็มีส่วนคำจูน เกื้อหนุนการปกครองเช่นเดียว
กัน จะเห็นได้จากเอกสาร ตำราต่าง ๆ นับตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้ากือนาเป็นต้นมา พระสงฆ์
ได้เข้ามาบริหารทางการเมืองมาก อาทิเช่น พระเจ้ากือนาทรงอาราธนาพระสงฆ์เข้ามา
ร่วมพิจารณาตัดสินคดีความต่าง ๆ กับขุนนางเป็นครั้งแรก และต่อมาสถาบันทางพุทธศาสนาที่มี
ส่วนสนับสนุนพระมหากษัตริย์ และช่วยให้การขึ้นครองราชย์ของพระมหากษัตริย์มีความชอบ
ธรรมยิ่งขึ้น ดังเช่นเมื่อพระเจ้าติโลกราชทรงขึ้นราชบัลลังก์ของพระเจ้าสามฝั่งแกน ใน
รัชกาลมลายูปกครอง พระสงฆ์ผู้ใดได้กล่าวคำนิพนธ์พระเจ้าสามฝั่งแกนว่าพระพุทธานุภาพ มี
ความศรัทธาในศาสนาน้อย สนใจแต่สิ่งนอกศาสนา ขุนาญาคูพิศาง และยึดมั่นมาของวัด²
พระเจ้าติโลกราชทรงสนับสนุนคณะสงฆ์ให้อย่างมากมาย และในขณะเดียวกันคณะสงฆ์สนับสนุน
ให้พระองค์ขึ้นครองราชย์ ในรัชสมัยของพระเจ้าเมืองแก้วก็เช่นเดียวกัน เนื่องจาก
พระองค์ขึ้นครองราชย์โดยการสนับสนุนของกลุ่มขุนนางที่ช่วยกันถอดถอนพระยอด เชียงรายออก
จากราชบัลลังก์ พระองค์ทรงมีความจำเป็นจะต้องแสดงความชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์
ดังนั้นพระองค์จึงให้ความอุปถัมภ์พุทธศาสนากับพระยอด เชียงรายพระราชบิดา โดยอาศัย
พฤติกรรมการกตัญญู ดังปรากฏในศิลาจารึกว่า "...พระเป็นเจ้าเมืองสิงห์ทั้งสองพระองค์ คือ
เสวยทศราชธรรมทุกประการ..."³

¹ ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑ ศิลาจารึกหลักที่ 71 ศิลาจารึกวัดพระธาตุ ลำพูน

² พระรัตนปัญญาเถระ ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 120

³ ศิลาจารึกเกาะพะเยา พ.ศ. 17

นอกจากนี้ หลักคำสอนของพุทธศาสนา ได้ระบุถึงหลักปฏิบัติซึ่งพระมหากษัตริย์พึงยึดถือปฏิบัติ พระมหากษัตริย์ที่จะได้รับการยกย่องจะคงเป็นผู้ที่ตั้งอยู่ในธรรม ดังจะเห็นได้จากคำกล่าวในพระไตรปิฎกว่า "...ราชา มุขํ มนุสฺसानํ สหฺพํ ฐณฺโณ โทติ ราชา เจ โทติ ธมฺมิโก..." พระราชาเป็นประมุขของมนุษย์ทั้งหลาย ถ้าพระราชาเป็นผู้ทรงธรรม ราษฎรก็เป็นผู้สุข¹ แสดงให้เห็นว่า สังคมจะร่มเย็นเป็นสุขย่อมเนื่องมาจากพระมหากษัตริย์ทรงยึดหลักธรรม และในขณะที่เดียวกัน สถาบันพระมหากษัตริย์จะตั้งอยู่อย่างมั่นคงได้ ก็โดยแสดงให้เห็นว่า การปกครองระบอบกษัตริย์นั้นในพระพุทธศาสนา และคำนำมารุ่งสถาบันนี้อย่างจริงจัง พระมหากษัตริย์จึงจะได้รับการยกย่องว่าเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงคุณธรรม หรือธรรมราชา คำนิยามพุทธศาสนามีข้อความที่ระบุหลักการปฏิบัติของพระมหากษัตริย์ไว้ตอนหนึ่งว่า "...ถ้าพระยาองค์ใด จักมาเสวยราชสมบัติในเมืองนี้ ต้องมีศีลและมารยาท ตั้งอยู่ในทศศีธราชธรรม ตั้งขึ้นอาณาประชาราษฎรทั้งหลายในพระนครอันนี้ จึงจะมีความเกษมสุขสมบูรณ์ได้ด้วยทรัพย์สมบัติสูงค่าบริวาร ถ้าหากว่าถ้าพระยาองค์ใดมาเสวยราชสมบัติในพระนครอันนี้ ประกอบไปด้วยอธรรม ไม่ตั้งอยู่ในทศศีธราชธรรม ดังนั้นอาณาประชาราษฎรทั้งหลายก็จะได้รับความเดือดร้อน เฝือกอดจากทรัพย์สมบัติ อดอยากไปด้วยประการต่าง ๆ แท้จริง..."²

แนวความคิดตามคติของกษัตริย์พุทธ คือความเป็นกษัตริย์จะต้องปกครองบ้านเมืองโดยธรรม และได้รับสมญานามว่า "ธรรมราชา" หรือ "ธรรมิกราช" มีอิทธิพลต่อสถาบันทางการปกครองของบ้านนาไทยมาก ดังจะเห็นได้จากพระนามของกษัตริย์แต่ละองค์ต้องการจะเน้นให้เห็นว่าพระองค์เป็น "ธรรมราชา" เช่น พระเจ้ากรุงธนบุรีในศิลาจารึกวัดพระยืน ทรงเขียนพระนามของพระองค์ว่า "...เจ้าท้าวสงขลานครินทร์ธรรมิกราช..."³

¹ ติเมกร ทองเสวต พระมหากษัตริย์ไทยกับพระพุทธศาสนา พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ นางละมุน สีวะรา 11 มิถุนายน 2511 หน้า 10

² พระพุทธบาทเจ้า พระพุทธพุกาม พุทธศาสนา หน้า 122

³ ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3 ศิลาจารึกหลักที่ 32 ศิลาจารึกวัดพระยืน จังหวัดลำพูน

พระเจ้าติโลกราชที่เข้มแข็งว่องไว ภายหลังที่พระองค์ทรงโปรดให้ทำการสังคายนาแล้ว ได้เฉลิมพระนามว่า "...พระศรีธรรมจักรวดีโลกราชามหาธรรมิกราช..."¹ ในศิลาจารึกอักษรไทยสมัยสุโขทัย ซึ่งจารึกเรื่องราวของการสร้างวัดตะโปธารามในปี พ.ศ. 2035 ได้จารึกพระนามของพระเจ้ายอดเชียงรายว่า "พระศรีธรรมมหายาตรมจักรพรรดิธรรมราชมหิศร"² ในศิลาจารึกอักษรไทยสมัยสุโขทัยที่จังหวัดลำปาง ได้จารึกเรื่องราวเกี่ยวกับการอุปถัมภ์ศาสนา ในปีที่พระเจ้าเมืองแก้วขึ้นครองราชย์ คือปี พ.ศ. 2030 ได้จารึกพระนาม "...ศรีธรรมมหายาตรมจักรพรรดิ ธรรมิกราชาธิราชบวรเนรมิตมุนีสุกลโลกรวิชัยดิษฐ นาวังคาวรณศ วิสุทธิมกคณินฤตาธิปัตติ..."³

ดังนั้น แนวความคิดของพุทธศาสนามีความสำคัญต่อการกำหนดบทบาทของพระมหากษัตริย์ที่จะต้องถือปฏิบัติ และจากหลักฐานในศิลาจารึก ตำรา และเอกสารต่าง ๆ หลักธรรมทางพุทธศาสนาที่พระมหากษัตริย์ และผู้ปกครองในลัทธิต้องยึดถือปฏิบัติได้แก่

3.1.1 ทศพิธราชธรรม

ทศพิธราชธรรม เป็นหลักธรรมทางพุทธศาสนา โดยมีกล่าวไว้

ในพระไตรปิฎกว่า พระมหากษัตริย์ที่ดีเลิศคือพระมหากษัตริย์ผู้ทรงไว้ซึ่งคุณธรรม ทศพิธราชธรรม ประกอบด้วยทศพิธราชธรรม 10 ประการ⁴ เอกสารในด้านนาไทย เช่น ตำราบุญศาสนา

¹ ไกรศรี นิยมานเทวินทร์ "เครื่องถ้วยชาสมัยสุโขทัย" ใน ผลงานวิจัยเกียรติ
นายไกรศรี นิยมานเทวินทร์ หน้า 102

² ศิลาจารึกเขตตะเบียน อ.ม./13 ศิลาจารึกอักษรไทยสมัยสุโขทัย ภาษาไทย

³ ศิลาจารึกเขตตะเบียน อ.ม./พิเศษ 1 ศิลาจารึกอักษรไทยสมัยสุโขทัย ภาษาไทย

⁴ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช สถาบันพระมหากษัตริย์ หน้า 32 - 34

ได้กล่าวถึงทศพิธราชธรรม* ที่พระนางจามเทวีได้สั่งสอนเสนาอำมาตย์ ขาชนนศรี และหมู่
ทวยราษฎร์ทั้งหลายให้พึงปฏิบัติ ดังมีข้อความในเอกสารว่า "...ทศพิธราชธรรมนั้น พึงให้
รู้ดังนี้ ทาน คือ บริจาค เป็นต้น อธิบายว่า ทศพิธราชธรรมทั้งทศ 10 นี้ บัณฑิตราชผู้เจ้าทั้งหลาย
กล่าวว่า เป็นจาชีวิตแห่งท้าวพระยามาแต่ก่อน เป็นต้นว่า ให้ข้าวของ สมบัติ แก่ทาสผู้หาสุข
ไม่ได้ 1 เป็นผู้ตั้งอยู่ในเมตตาจิตโดยเที่ยงแท้ 1 เป็นผู้บริจาคทานในแก้วทั้งสาม 1 มีปฏิ
ศีลด้วยปากด้วยใจด้วยกาย 1 มีใจอ่อนน้อมในทาสผู้ขึ้นด้วยมุทิตา 1 เป็นผู้กระทำเพื่องให้
ร้อนแก่มาป 1 เป็นผู้มิใจเมตตาในสัตว์ทั้งหลาย 1 และเป็นผู้ไม่กระทำผิดใจแก่ทาสผู้ขึ้น 1
มีปฏิบัติทั้ง 10 ประการนี้ มีแก่ท้าวพระยาองค์ใด ท้าวพระยาองค์นั้นเพียรยอมไต่ชื่อว่า
เป็นผู้ได้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมแท้จริง..."¹

*ทศพิธราชธรรม 10 ประการ มีดังนี้

1. ทาน คือการให้และบริจาคใจเพื่อเพื่อแม่
2. ศีล คือการตั้งวรกายและใจให้บริสุทธิ์ เป็นผู้มีราชจริยวัตรต้องตามระเบียบ
วินัยดี
3. บริจาค คือการเสียสละในทุกกรณี เป็นต้นว่าความสูงส่งพระองค์ พระราช
ทรัพย์ และแม้แต่ชีวิตเพื่อราษฎร
4. อหิงสา หมายถึงความซื่อตรง น่าเชื่อถือ น่าไว้วางใจ
5. มัทวะ คือความอ่อนโยน และเป็นสุภาพบุรุษ
6. ตะปะ คือเป็นผู้มีความพากเพียรและเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย
7. อโกธ คือเป็นผู้ไม่รักโกรธ ไม่ตกเป็นทาสของความริษยาพหยาบาท
8. อหิงสา คือไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ว่าเป็นมนุษย์หรือสัตว์
9. อหิงสา คือความอดทน อดกลั้น และน้ำใจเข้มแข็ง
10. อวิโรธนะ คือเป็นผู้มีสัตยาธิษฐาน ไม่ดูร้าย ว่าวาม เจ้าอาณัติ ทำเพื่อประโยชน์
แก่คนอื่น ไม่ขัดขวางประโยชน์สุขของปวงชน

¹ พระพุทธฉายเจ้า พระพุทธพุกาม มรดกสยาม หน้า 144

เสนาอำมาตย์พร้อมกันนำท่อน้ำถวายเสีย..."¹ และพงศาวดารโยนกมีข้อความว่า "...เจ้าท้าวชายคำตรองราชสมบัติเมืองนครสิงห์เชียงใหม่ได้ 5 ปี ประพฤติดีการประพฤติเป็นใจปรองดองราชกิจความพิมาศ เห็นครั้นด้วยราชภัยต่าง ๆ เสนาอำมาตย์และราษฎรเป็นอันมาก ก็คิดกันเป็นขบถ กุมเอาเจ้าท้าวชายคำ ปองพระชนม์เสีย..."²

ดังนั้น ทศกัณฐราชธรรมิได้เป็นเพียงแนวความคิดที่ปรากฏหรือคำสอนของพุทธศาสนา เท่านั้น แต่ได้เป็นสิ่งที่พระมหากษัตริย์และผู้ปกครองในล้านนาไทยถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติอย่างจริงจัง

3.1.2 หลักอภิธานิยธรรม 7 ประการ

อภิธานิยธรรม หมายถึงธรรมไม่เป็นที่ยึดของความเห็น อันเป็นหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่มุ่งให้ผู้ปกครองมีการปกครองแบบประชาธิปไตย 7 ประการ พงศาวดารเมืองพะเยาได้กล่าวถึงอภิธานิยธรรม 7 ประการ* ซึ่งเป็นหลักและวิธีการ

¹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 72

² พระยาประจำกิจกรจักร พงศาวดารโยนก หน้า 300

*พงศาวดารเมืองพะเยา เล่มที่ 43 หน้า 14 ได้กล่าวถึงหลักอภิธานิยธรรม 7 ประการ ได้แก่

1. ทนประทุษร้ายเมืองนิย
2. พ้องเพียงกันประชุม พ้องเพียงกันเลิกประชุม พ้องเพียงกันทำกิจที่ควรกระทำ
3. ถือปฏิบัติในราชธรรม ไม่ฉ้อฉลบังเอิญได้ไว้แล้ว ไม่บังเอิญใหม่ในหลักที่ยังไม่ปฏิบัติ
4. เคารพนับถือ รับฟังคำของผู้ใหญ่ที่ควรเคารพนับถือ
5. ป้องกันให้ความอาชญาแก่สัตว์ กุศลกิจทั้งหลายให้มีความเป็นอยู่ดีมีให้ถูกนับเพ่ง
6. เคารพบูชา สักการะเจดีย์สถาน ปุณณสถาน หรืออนุสาวรีย์
7. ให้ความอาชญาแก่ผู้ชั่วร้าย ผู้เป็นพดักความประพฤติและหลักใจของประชาชน นักบวชทั้งหลาย ซึ่งกล่าวในที่นี้เรียกว่าพระอรหันต์

ในการบริหารและการปกครองบ้านเมือง โดยยึดหลักความสามัคคีธรรม ให้มีการประชุมอย่างสม่ำเสมอ มีความเคารพต่อที่ประชุม เป็นการใช้สติปัญญาร่วมกันและมีโอกาสรับฟังความคิดเห็นต่าง ๆ และมีความสามัคคีในการทำงาน หลักการบริหารนิยธรรมนี้จะ เป็นการเตือนสติหรือเหนี่ยวรั้งมิให้ผู้ปกครองกระทำการใด ๆ โดยความฉุนเฉียวโมโห และใช้อำนาจไปในทางที่ผิด

ในกฎหมายล้านนาได้ระบุว่า "...สืบปธานิยธรรม 7 ประการนี้ ก็เขียรอ้อม เป็นเหตุให้น้ำเมืองสุขจำเริญแก่ทั่วพญาเพนาอาณาเขต ชาวบ้าน ชาวเมือง สูงปฏิปัตินั้นแล..."¹ พงศาวดารเมืองพะเยาได้กล่าวเปรียบเทียบกับปธานิยธรรม 7 ประการดังนี้ "...เปรียบเหมือนเทียนเล่มหนึ่งไม่สามารถชักเผาผลาญให้แก่น้ำมหาสมุทรที่ลึกให้แห้งได้ฉันใด แม้บุคคลคนเดียวก็ฉันนั้น ไม่อาจปกครองอาณาประชาราษฎร และ..."²

อาจกล่าวได้ว่า หลักปธานิยธรรม เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมให้มีการปกครองโดยยึดหลักความสามัคคีธรรมมากกว่าการเน้นคุณธรรมประจำตัวของนักปกครองที่ดี ดังเช่นทศพิธราชธรรม

3.1.3 คติความเชื่อเรื่องบารมี

ความเชื่อเกี่ยวกับบารมี เป็นเรื่องของ การสร้างความศรัทธาต่อชาติปางก่อน คติเช่นนี้ปรากฏในคำสอนของพุทธศาสนา ดังเช่นการสะสมบารมีของพระโพธิสัตว์ ก่อนที่จะตรัสรู้ พระองค์ต้องบำเพ็ญบารมีมาแล้ว 10 ชาติ ยิ่งไปกว่านั้นบารมี โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระชาติที่พระพุทธเจ้าบำเพ็ญเป็นพระเวสสันดร ซึ่งเป็นชาติที่บำเพ็ญทานบารมีหรือมหาทาน เรื่องราวเหล่านี้ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมล้านนา เช่น เวสสันดรที่ปี่ ของพระพิชัยมงคลจารย์ และมหาเวสสันดรชาดก ในชินกาลมาลีปกรณ์ กล่าวว่า พระเมืองแก้วโปรดให้คัดลอกเมื่อปี พ.ศ. 2062³ ดังนั้นการบำเพ็ญทานบารมีจึงเป็นภาระสะสมบารมีที่สำคัญ

¹ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา กฎหมายล้านนาภาคปวิธรรม 3 หน้า 12

² กำแพงพงศาวดารเมืองพะเยา เลขที่ 43 แผ่นที่ 14 หน้า 20

³ พระรัตนปัญญาเถระ ชินกาลมาลีปกรณ์ หน้า 150

ประการหนึ่งของพระมหากษัตริย์ ดังเช่นพระเมืองแก้วทรงถวายมพาทานแก่พระสงฆ์ถึง ๑
คณะ ดังปรากฏในหลักฐานเอกสาร และศิลาจารึกต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้ว

ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งอันเป็นสัญลักษณ์แห่งบารมีของ
พระมหากษัตริย์ที่มักจะกล่าวอ้างอยู่เสมอในเอกสาร ตำนาน และจารึกต่าง ๆ โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งการอ้างถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อำนาจปาฏิหาริย์ เช่น การสำแดงอภิไศรยของพระบรม
สาส์นทิศาปาโมกข์ การพบพระพุทธรูปสำคัญหรือพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ และพระแก้วมรกต ตลอดจนพิธีกรรม
ทางศาสนา และเครื่องราชกกุธภัณฑ์ การมีสิ่งของบางอย่างเหล่านี้ไว้ในครอบครอง เป็น
สัญลักษณ์แห่งอำนาจ และเป็นอำนาจหรือบารมีที่จะต้องสะสม ดังปรากฏในพระสุตตันตปิฎก
ที่กล่าวถึงพระจักรพรรดิ หรือองค์จักรวาที จะต้องเก็บพร้อมด้วยสิ่งของคู่บารมี 7 ประการ
เช่น จักรแก้ว ข้างแก้ว ขี้แก้ว แก้วมณี นางแก้ว คนดีแก้ว ปณินทาสีแก้ว**

พระมหากษัตริย์ผู้มีบารมีหรือผู้มีบุญญาธิการ ย่อมได้รับการยอมรับ
รับจากผู้อยู่ใต้การปกครอง ซึ่งเป็น "...ภาวะอันน่ายินดีคือการครองราชย์สมบัติ..."¹
เพื่อเป็นการแสดงความชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์ของพระมหากษัตริย์ ดังจะเห็นได้ว่า
ในปรากฏอย่างเด่นชัดในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระราชกรณียกิจ
ของพระองค์ที่ทรงอุปถัมภ์ศาสนา ทั้งด้านศาสนมุกตล ศาสนวัตถุ และศาสนธรรม และทรง
ปกครองแผ่นดินโดยธรรม ดังปรากฏข้อความในอินทภาณานิพนธ์ที่ได้ยกย่องสรรเสริญพระองค์
และพระเมืองแก้วไว้ดังนี้ "...พระเจ้าแผ่นดินที่โลกทรงสรรยกในวงศ์ของพระเจ้ามังราย

*ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ได้กล่าวถึงเครื่องราชกกุธภัณฑ์ เช่น ดาบไชย หอก
และมีตะขกัญไชย (พระวรราชชัยศรี) และรัตนมณีโชติ

**โปรดศึกษาละเอียดในพระสุตตันตปิฎก ทีมนิกาย มหาวรรค มหาสุตตันตสูตร

¹ พระรัตนปัญญาเดชะ อินทภาณานิพนธ์ หน้า 100

ปรากฏพระนามในที่ทั่วไปว่า พระเจ้าสิริธรรมจักรพรรดิ ส่วนพระราชผู้เป็นราชปนัดดา (เหลน) ของพระองค์ (คือพระเมืองแก้ว) ทรงดำรงอยู่ในธรรม นับถือพระพุทธศาสนา เป็นเจ้าเหนือหัวประชาชน ทรงปกครองแผ่นดิน มีพระประสงค์จะให้พุทธศาสนาเจริญ รุ่งเรือง..."¹

นอกจากนี้จะเห็นได้ว่า พระเจ้าติโลกราชมิได้จำกัดอำนาจอยู่ เพียงในอาณาจักรล้านนา เท่านั้น แต่ทรงขยายอำนาจทั้งทางโลกและทางธรรม อาทิ เช่น พระองค์ทรงแผ่อำนาจทางการเมืองไปยังอาณาจักรใกล้เคียง* ตลอดจนการทำสงคราม อย่างฮึดสู้กับอาณาจักรอยุธยา และในขณะเดียวกันพระองค์ทรงขยายอำนาจทางธรรมโดยการสนับสนุนการศึกษาพระปรีชาธรรม การสังคายนาพระไตรปิฎก และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ไปยังอาณาจักรใกล้เคียง พระราชกรณียกิจของพระเจ้าติโลกราช เป็นการแสดงออกของ แนวความเชื่อในเรื่อง "จักรพรรดิราช" อันหมายถึง "พระราชายิ่งใหญ่เหนือกว่าราชา ทั้งปวง" การเฉลิมพระนามของพระองค์ว่า "พระศรีธรรมจักรวดีโลกราชมหาธรรมิกราช" อันหมายถึงพระมหาธรรมราชาผู้ยิ่งใหญ่เหนือโลกทั้งสาม ทรงเป็นจักรพรรดิราชทั้งทางโลก และทางธรรม สะท้อนให้เห็นว่าพระองค์ทรงยึดถือปฏิบัติตามแบบอย่างของพระเจ้าอโศก มหาราช ของอินเดีย ดังปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ที่กล่าวถึงพระราชปณิธานของ พระเจ้าติโลกราชว่า "...มีเดชานุภาพปราบชมพูทวีปทั้งหมด เป็นดังพระยาธรรมธิโกกราช มีอายุหมื่นยืนอยู่สวัสดิ..."²

¹ พระรัตนปัญญาเถระ นิมิตตามาธิปไตย หน้า 170

* ในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช เป็นยุคที่ล้านนาไทยมีอาณาเขตกว้างขวางที่สุด ทาง ตอนเหนือและตะวันตกเฉียงเหนือขยายไปถึงหัวเมืองไทยใหญ่ เช่น เมืองมอญ เมืองสิบสอง อังคะ จนกระทั่งถึงเมืองเวียงจันทน์ แคว้นสิบสองปันนา ทางใต้ขยายลงมาถึงแพร่ น่าน

² คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 82

พระราชนิพนธ์ของพระองค์ทรงเป็นแบบอย่างสำหรับพระมหากษัตริย์
ในตำนานไทย ในรัชกาลต่อมา แต่ไม่มีพระมหากษัตริย์พระองค์ใดที่มีพระปรีชาสามารถได้เสมอ
กับพระองค์ นอกจากพระเจ้าอู่ทอง แต่ก็เป็นเพียงความเจริญรุ่งเรืองทางด้านพุทธศาสนาเท่านั้น
มิได้มีความเข้มแข็งทางการเมืองและการทหารดังเช่นพระเจ้าอู่ทอง

3.1.4 ประเพณีธรรม

จากหลักฐานในด้านานและเอกสารโบราณของตำนานไทย แสดง
ให้เห็นว่านอกจากหลักฐานทางศาสนาแล้ว ผู้ปกครองที่จะต้องถือปฏิบัติตามขนบธรรมเนียม
ประเพณีที่ประเพณีปฏิบัติสืบต่อกันมา และเป็นที่ยอมรับนับถือของคนในยุคนั้น ผู้ปกครองจะต้อง
ยึดมั่นและปฏิบัติตามประเพณีโบราณอย่างเคร่งครัด* ตามความเชื่อของชาวตำนานในยุคนั้น
เชื่อว่า ถ้าหากผู้ปกครองยึดมั่นอยู่ในหลักธรรมของศาสนา และปฏิบัติตามประเพณีโบราณอย่าง
เคร่งครัดแล้ว บ้านเมืองจะเจริญรุ่งเรืองในทางกลับกัน หากเกิดภัยพิบัติ บ้านเมืองจะล่มสลาย
ประสพภัยพิบัติต่าง ๆ ก็จะทำให้ กษัตริย์หรือผู้ปกครองประพฤติดีคือธรรมและประเพณีธรรม
ดังเช่นในรัชสมัยพระเจ้าอู่ทอง เชียงราย เกิดความไม่สงบสุขในบ้านเมือง เกิดแผ่นดินไหว
ชาวเชียงใหม่เชื่อว่าเป็นเพราะพระเจ้าอู่ทองทำพิธีราชาภิเษกในวันจันทร์ ซึ่งถือเป็น
กาลกีดกันนายนคร มิได้เป็นไปตามกษัตริย์ประเพณี ทำให้ประชาชนประสพภัยพิบัติ จึงเป็นข้อ
อ้างให้กลุ่มขุนนางถอดพระองค์ออกจากราชบัลลังก์ และเนรเทศไปอยู่เมืองขวาคเมืองน้อย¹

พระเจ้าทราญคำก็เช่นเดียวกัน นอกจากจะถูกกล่าวหาว่ามิได้
อยู่ในทศพิธราชธรรมแล้ว พระองค์ทรงประพฤติดีการประเพณีเป็นโจรปล้นราษฎร² บรรดา
ขุนนางและราษฎรก่อการกบฏจับพระองค์ปลงพระชนม์

*ในการขึ้นครองราชสมบัติของกษัตริย์ใน เมืองเชียงใหม่ จะต้องผ่านพิธีกรรมทาง
ศาสนาหลายอย่างเพื่อให้กษัตริย์เป็นผู้มีบุญญาธิการ และจะต้องถูกต้องตามขนบธรรมเนียมประเพณี
อันจะเป็นการเสริมสร้างความมั่นคงของราชบัลลังก์ เช่น จะต้องเสด็จเข้าเมืองทางค้ำประตู
ช้างเผือก การสักการะบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง เช่นพระนันทมฤคพระนางผดุงเจดีย์
พระยาช้างเผือก พระยาราชสีห์ ฯลฯ พระองค์จึงขึ้นประทับนั่งเหนือรัตนบัลลังก์เสวยราชย์ตาม
ราชประเพณี

¹ พระยาประชาภิจักรจักร พงศาวดารโยนก หน้า 356-357

² ค. หน้า 360

ในรัชสมัยของพระเจ้าเมกุฏิสุทธิวงศ์ตอนปลายรัชกาล เมือง
เชียงใหม่อยู่ในลักษณะที่ยังเหิง บ้านเมืองระส่ำระสาย ประชาชนและขุนนางได้อารายนา
สมเด็จผู้มีสังฆราชมหาเถระ ไปกราบทูลพระองค์ว่า บ้านเมืองจะคืนมาศลิขหายด้วยการที่
พระองค์ได้ตั้งกิจจาธิปไตย เพลี้ยตั้งเดิมของบ้านเมือง และการกระทำมาดอย่างเหิงเหตุให้
บ้านเมืองเสื่อมหรืออับทวย* ที่ภาษาด้านนาเหิงกว่า "ต้องอืด" ที่เหิงเมืองมาจากพระเจ้า
เมกุฏิและขุนนางส่วนใหญ่มารจากเมืองน่าน ซึ่งอยู่ในหัวเมืองไทยใหญ่เหิงประเพณีมาอย่าง
แตกต่างจากด้านนาไทย ดังนั้นความเสื่อมของอาณาจักรด้านนาไทย จมกระทั่งเสียเอกราช
แก่พม่า เอกสารจากตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่เหิงว่า เิงเหตุมาจากการไม่ประพฤติตาม
ประเพณีธรรม

อาจกล่าวได้ว่า หลักกรรมของพุทธศาสนาเหิง พหุพิธีธรรมธรรม
ศีลพิธีธรรม ประเพณีธรรม และความเหิงเกี่ยวกับจักรพรรดิราช มีอิทธิพลต่อพระมหากษัตริย์
และ เิงสิ่งสำคัญที่พระมหากษัตริย์จะต้องปฏิบัติตาม เพื่อเิงการแสดงให้เห็นว่า พระองค์
เิง "ธรรมราชา" ทรงเิง จักรพรรดิราช" ความอุดมการณ์ของกษัตริย์ที่เิงพุทธศาสนา
ทำให้พระองค์ได้รับการยอมรับจากขุนนาง ประชาชน และสถาบันทางพุทธศาสนา ความ
สัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างสถาบันกษัตริย์และสถาบันทางพุทธศาสนา เิงการอ่าวไว้ซึ่ง
ความมั่นคงของสังคม

*ไมตรีศึกษาละเหิงในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับวัดหมื่นล้าน ปวิวารณและพิมพ์
เผยแพร่โดยภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

3.2 บทบาทของพุทธศาสนาที่มีต่อสังคม

จากการศึกษาความเคลื่อนไหวของพุทธศาสนาในล้านนาไทย และความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการพัฒนาทางประวัติศาสตร์ของล้านนาไทย เห็นได้ว่า พุทธศาสนามีอิทธิพลอย่างสูงต่อวิถีชีวิตของบุคคลในสังคมล้านนาไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันสงฆ์เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดแนวความคิด ปรัชญา ค่านิยม จริยธรรม ตลอดจนโลกทัศน์* ของสังคมล้านนาในสมัยนั้น ดังนั้นบทบาทของสถาบันพุทธศาสนาย่อมมีความสำคัญต่อสังคมล้านนาไทย ดังจะกล่าวต่อไปนี้

3.2.1 บทบาทในการส่งเสริมจริยธรรมในสังคม

เนื่องจากพระสงฆ์เป็นผู้ได้รับการยกย่องอย่างสูงในสังคม ในฐานะผู้รอบรู้สาขาวิชาการศึกษาแขนงต่าง ๆ และเป็นผู้ทรงศีลทรงคุณธรรม เป็นผู้สืบทอดพระศาสนา พระสงฆ์จึงมีบทบาทในการอบรมสั่งสอนเผยแผ่แนวความคิด คุณธรรมของศาสนาให้แก่สมาชิกในสังคมทุกกลุ่ม** พระสงฆ์ได้มีส่วนเผยแผ่แนวความคิดและแนวปฏิบัติในเรื่องคุณธรรมของพระมหากษัตริย์ ตลอดจนผู้ปกครองทั้งหลายไว้เป็นหลักเกณฑ์เดียวกัน เช่น ทศทิศราชธรรม อภิธานนิยธรรม จักรวรรดิวัตร บัระเพณิธรรม ในเอกสารตำนานมักกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ทรงอาราธนาพระเถระผู้ทรงไตรปิฎกไปเทศนาในพระราชวัง เช่นพระเมืองแก้วทรงสัสนิทานเรื่องมหาเวสสันดร และธรรมบรรยายเรื่องมหาเวสสันดร¹ และในอินทกามาธิปถัมภ์อีกตอนหนึ่งกล่าวว่า "...พระองค์ทรงนิมนต์พระมหาเถระผู้ทรงไตรปิฎก 36 องค์ มีพระมหาราชครูเป็นประมุข ให้แสดงธรรม ทรงสดับธรรมบรรยายขึ้น อริยาปิฎก"²

* หมายถึงกระบวนการวินิจฉัย ประเมินการณณ์และการบวนการแสวงหา ชีวค้น เหตุผลที่จะอธิบายประสมการณณ์นั้น ไม่ระตุระเจียคใน สุรสิงห์ ตำราวม คัมภีระแนว "โลกทัศน์ชาวล้านนาศึกษาจากพระอภัยมณี" รายงานเสนอในการสัมมนาโลกทัศน์ชาวล้านนา อดีต-ปัจจุบัน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

** กลุ่มสังคมในล้านนาไทยมี 5 กลุ่ม คือ กษัตริย์ พระราชวงศ์ ขุนนาง ไพร่ ทาส

¹ พระรัตนปัญญาเถระ อินทกามาธิปถัมภ์ หน้า 156

² อ. หน้า 167

ถึงแม้ว่าสถาบันทางพุทธศาสนา จะได้รับความอุปถัมภ์จาก
สถาบันกษัตริย์ แต่ไม่อาจสรุปได้ว่า สถาบันกษัตริย์สามารถควบคุมสถาบันทางพุทธศาสนาได้
ทุกด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านความคิดเห็นทั่วไป จะสังเกตได้จากวรรณกรรมนาถิ ที่
ประพันธ์ขึ้นในยุคทองของล้านนาไทย เป็นจำนวนมาก พระสงฆ์มิได้เขียนประวัติศาสตร์ของ
เมืองในลักษณะพงศาวดาร แต่คงเขียนตามกรอบความคิดและโครงสร้างที่ได้รับอิทธิพลจาก
พุทธศาสนาิกายลังกาวงศ์ และมีเป็นจำนวนมากที่มุ่งจะสั่งสอนคนให้มีคุณธรรม ปฏิบัติตาม
จริยธรรมของศาสนา เช่นมีทานชากต่าง ๆ* พระสงฆ์จึงมีอิสระที่จะสั่งสอนคนทุกกลุ่มไม่ว่า
กษัตริย์ ขุนนาง หรือไพร่เมือง ข้าราชการ ให้มีความเชื่อแบบเดียวกัน มีคุณธรรม มีเมตตาธรรม
ขันติธรรม และยอมรับสภาพตามฐานะ บทบาท ของบุคคลในสังคม

วรรณกรรมพุทธศาสนา นอกจากจะมีเนื้อหาเกี่ยวเนื่องกับ
พุทธศาสนาโดยตรงหรือสอดแทรกพุทธปรัชญาแล้ว ก็ยังผสมผสานด้วยจารีตประเพณี วิถีประชา
ในสมัยนั้นด้วย การเสนอแนวคิดเรื่องกฎแห่งกรรม สังสารวัฏ และโลกพระศรีอารียกก็เป็น
แนวความคิดที่ทำให้สมาชิกในสังคมยอมรับสภาพความเป็นอยู่หรือดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่าง
ไม่ได้แย้ง ทั้งยังมุ่งกระทำดีเพื่อการมีชีวิตที่ดีกว่าในภพหน้า ตามหลักความเชื่อของพุทธศาสนา
ทำให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความสงบสุขในสังคม

3.2.2 บทบาทในการส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนในสังคม

การที่พระสงฆ์มีบทบาทในการอบรมสั่งสอนสมาชิกในสังคมทุกกลุ่ม
ให้มีแนวความคิดไปในทิศทางเดียวกัน ทำให้พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญที่จะเชื่อมความสัมพันธ์ของ
กลุ่มคนในสังคมที่มีฐานะและบทบาทในสังคมที่แตกต่างกัน เช่น กษัตริย์ เจ้าพระวงศ์ ขุนนาง
ไพร่ และทาส โดยสมาชิกในสังคมทุกกลุ่มจะมีคตินิยมทางพุทธศาสนา เป็นแกนกลางในการ
กำหนดพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม นอกจากนี้พระเถระต่าง ๆ ทางศาสนายังมีส่วนช่วยเสริม
สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดเป็นศูนย์กลางของสังคม

*ไม่ปรากฏรายละเอียดในภาคผนวก ก

การอุปถัมภ์ศาสนา เป็นการกระทำการกุศลร่วมกันและมีอานิสงส์ร่วมกัน จะสังเกตได้ว่าการทำบุญอุทิศที่ดิน แรงงาน คน สัตว์ สิ่งของ ทรัพย์สิน ที่มีหลักฐานจารึกไว้มากมาย ยึดเป็นเพียงกิจกรรมของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เป็นกิจกรรมร่วมกันของคนหลายกลุ่มหลายชนชั้น ถึงแม้ว่าจะมีบทบาทหน้าที่ต่างกันก็ตาม แต่ทุกคนที่มีส่วนร่วมก็มีความเชื่อว่าคุณจะได้รับอานิสงส์เช่นเดียวกัน ดังปรากฏในศิลาจารึกวัดสิบสองห้องมีข้อความว่า "...พระมหาเถระเจ้าญาณกิตติเจ้าคนป่องชักชวนชาวเจ้าสงฆ์เถระทั้งหลาย องค์อุมาสก อุมาสิกา ทนมาสร้างพระพุทธรูป (รูป) เจ้าตนนี้..."¹ แสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์ได้มีบทบาทในการทำบุญ โดยชักชวนผู้คนสร้างบุญ นอกจากการทำบุญทางพุทธศาสนาแล้ว พระสงฆ์ยังมีบทบาทเกี่ยวกับพิธีกรรมอื่น ๆ เช่น การสืบชะตาเมือง การบูชา เทพเจ้ากษัตริย์คุ้มครองเมือง อันเป็นพิธีที่พระมหากษัตริย์ทรงจัดขึ้นตามพระราชประเพณี และเพื่อความร่มเย็นเป็นสุขของบ้านเมือง ประชาชนทุกกลุ่มจะมีส่วนร่วมในพิธีนี้ ทำให้เกิดความสามัคคีร่วมมือกันทุกฝ่าย ดังในตำนานวิธีแห่หัวสามพระยาและดิโกลราช ได้กล่าวถึงการบูชาเทพเจ้ากษัตริย์คุ้มครองเมืองเมืองเวียงใหม่ โดยมีข้อความตอนหนึ่งกล่าวว่า "...ให้อำมาเถิกทำหมัน รัฐบาลราชราชโคตมูสวัสดิ์ คำฐาสนาทราย ๕๐๐๐ รัชสา..."² ย่อมแสดงให้เห็นแล้วว่า กลุ่มคนทุกกลุ่มในสังคมมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด โดยยึดสถาบันทางพุทธศาสนา เป็นศูนย์กลางเพื่อรัฐบาลราชจะได้ดำรงอยู่อย่างมั่นคง

3.2.3 พฤติกรรมการกตปนาที่มีต่อการขยายตัวของชุมชน

พฤติกรรมทางวัฒนธรรมที่เรียกว่าการกตปนา* อุทิศที่ดิน แรงงาน ทรัพย์สิน สิ่งของ พิเศษ ให้แก่ศาสนสถาน มีปรากฏอยู่ในดินแดนล้านนาไทยอย่างน้อยที่สุด

¹ ศิลาจารึกเลขทะเบียน พ.ย./13 จารึกวัดสิบสองห้อง

² ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา วิธีแห่หัวสามพระยาและดิโกลราช ภาค
ประวัติบรรดาคัมที่ ๕ หน้า ๘

*ในล้านนาไทยไม่ปรากฏคำว่า "กตปนา" ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากล้านนาไทยยึดมั่นในพุทธศาสนาแบบลังกา จึงนิยมใช้ภาษาบาลีไม่ใช้ภาษาสันสกฤตที่พยางค์หน้ายาวใช้ในการอุปถัมภ์ศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนามหายาน แต่ในล้านนาไทยจะปรากฏคำว่า "ให้" "ไว้" หรือ "อุทิศ" และยังมีพฤติกรรมการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับไป โดยปรากฏคำว่า "อุทิศส่วนบุญ" "บุญไถ่กรรม" คำเหล่านี้มีความหมายเช่นเดียวกับการกตปนา

ในราวพุทธศตวรรษที่ 17* กลุ่มชนที่ใช้อักษรมอญ ภาษามอญ ซึ่งมีความเจริญรุ่งเรืองด้วยอารยธรรมทางพุทธศาสนาเถรวาท ไร้ภาษาบาลี และตั้งหลักแหล่งในถิ่นแดนแดนจุ่มแม่น้ำโขง ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 18 ล้านนาไทยได้เริ่มสถาปนาอาณาจักรและอาจสืบต่อเนื่องมาจากทหิฏฐชัย

พฤติกรรมการก่อกำเนิดปรากฏในเอกสารพระ เกษดาณานและศิลาจารึกอยู่มากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20-22 ซึ่งเป็นยุคทองของล้านนามีปัจจัยสำคัญหลายประการที่ทำให้พฤติกรรมการก่อกำเนิดพระคณาในล้านนา เช่น แนวความคิดและความเชื่อในลัทธิศาสนาอื่นได้แก่ความคิดในเรื่องของบุญ-กรรม คติความเชื่อเรื่องพุทธศาสนาพหุสัณย และสันตรธานทั้ง ๘ ความเชื่อในการจุติสมมุติให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไป นอกจากนี้สภาพทางการเมืองก็มีผลต่อการก่อกำเนิด เช่น แนวความคิดของกษัตริย์ ตามหลักพุทธศาสนา การแบ่งชั้นทางการเมืองทั้งภายในและภายนอกอาณาจักร ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนส่งเสริมให้พฤติกรรมการก่อกำเนิดขยายออกไปทั่วราชอาณาจักร มิได้จำกัดเฉพาะในราชธานีเท่านั้น หัวเมืองที่ห่างไกลออกไปก็ปรากฏหลักฐานอย่างมากมายเช่นกัน อาทิเมืองเชียงแสน เมืองเชียงราย เมืองพะเยา เมืองลำปาง เมืองแพร่ เมืองน่าน ดังปรากฏข้อความในศิลาจารึกที่พบในจังหวัดลำปาง "...ซึ่งไฉนว่า ๑๐๐๐๐๐ กับไว้คนทั้งมวลผู้ซึ่งมีบ้านค่านในพื้นนาเชียงคี่แล..."¹

พฤติกรรมการก่อกำเนิดส่วนใหญ่จะกล่าวถึง การถวายดินนา ที่สวนแรงงาน คน สัตว์ และพืชผลต่าง ๆ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-22 เป็นระยะเวลาที่มีผู้อุปสมบทเป็นพระภิกษุเป็นจำนวนมาก มีการสร้างวัดขึ้นใหม่อีกมากมาย ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการอุปสมบทและการอุปฐากพระภิกษุและศาสนสถาน เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์สามารถดำรงชีวิตอยู่โดยไม่ขัดสน และวัดวาอารามต่าง ๆ จะไม่รกร้างว่างเปล่า

มีข้อความปรากฏในศิลาจารึกภาษามอญ 7 หลักที่เมืองลำพูน ซึ่งจากจารึกในราวพุทธศตวรรษที่ 17 กล่าวถึงพระราชชายาของทหิฏฐชัย ได้โปรดให้สร้างปูชนียสถานและทรงอุปสมบทบวชพระพุทธศาสนาในทหิฏฐชัย โปรดดูแลเขียนใบ ระวีวาระน ภาคพระก การก่อกำเนิดในล้านนาไทย

¹ ศิลาจารึกเลขพระ เบื้อง ๑๒/๒๒๒ ๑ ปัจจุบันอยู่ที่วัด เชียงราย จังหวัดลำปาง

ดังนั้น การมอบที่ดิน แรงงาน และผลประโยชน์ต่าง ๆ ให้กับวัด เป็นการให้อย่างถาวร
 ทำให้มีให้เกณฑ์แรงงานคนของวัดเพื่อใช้งานในราชการบ้านเมือง ดังปรากฏข้อความในศิลา
 จารึกหลายหลักดังต่อไปนี้ "...เจ้าขุนผู้ใดมาทูลเมืองพะเยา" นี้ก็ดี ถึงพันนาคนแสนก็ดี จึง
 ให้คนไม่ว่าด้วย บุญอันมีอย่าได้มั่งคั่งเขาหมู่ไปใส่การเมือง เพื่อเขาได้รักษาพระพุทธรูปเจ้า
 ในอารามนี้..."¹ "...เจ้าขุนผู้ใดอย่าได้ก่อกวนการบ้านการเมืองแก่เขาสักอัน
 ..."² ในศิลาจารึกเจ้าหัวแสน มีข้อความบ่งชี้ชัดเจนว่า หากผู้ใดนำคนเหล่านี้ไปใช้งาน
 ถือว่าไม่เกรงกลัวอาญาของพระเจ้าแผ่นดิน "...แต่เจ้าขุนผู้ใดก่อกวนการบ้านการเมืองแก่เขาสักอัน
 คนในจารึกนี้ คำนับเรียกว่าม้ายาอาญาพระเจ้าแผ่นดิน..."³

พฤติกรรมการก่อกวน นอกจากจะมีข้อความกำชับเกี่ยวกับการ
 ห้ามมิให้นำคนของวัดไปใช้ในงานราชการแล้ว ยังมีข้อความอ้างถึงผู้เป็นพยานในการอุทิศ
 ให้กับวัด จะปรากฏชื่อนายพระเถระ พระสังฆราช เจ้าเมือง ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ และ
 นักปราชญ์ดังเช่น "...มหาเถรเจ้า (วัด) ป่าหลวง (ก) รัฐ มหาเถรเจ้า (วัด) ศรีเกิด
 (ก) รัฐ เจ้าหมื่นเชียงสุโขดคงคา (ก) รัฐ เจ้าหมื่นชด้าง (ส้าง) ขุน (ก) รัฐ เจ้าเมือง
 ล่อน้อย (ก) รัฐ แสนข้าศึก (ก) รัฐ แสนข้าวกองคา (ก) รัฐ พันหน่อฮ่อสุวรรณ (ก) รัฐ
 พันหน้าฮ่อภูมวัง (ก) รัฐ พันหน้าฮ่อ..."⁴

แสดงให้เห็นว่า พฤติกรรมการก่อกวนถวายให้กับวัด มีพยาน
 หลักฐานที่มั่นคง ด้วยเหตุนี้ พระสงฆ์จึงมีบทบาทสำคัญในการควบคุมดูแลผู้คนและผลประโยชน์
 ของวัด วัดนอกจากจะเป็นศูนย์กลางของความเชื่อศรัทธาทางศาสนาแล้ว ยังเป็นศูนย์กลาง

* เมืองพะเยา

¹ ศิลาจารึกเลขทะเบียน พ.ย./26 ศิลาจารึกวัดอารามบ้านน้อย

² ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3 ศิลาจารึกหลักที่ ๑๑ ศิลาจารึกวัดปราชญ์ จังหวัดเชียงราย

³ ศิลาจารึกเลขทะเบียน พ.ย./26 ศิลาจารึกเจ้าหัวแสน

⁴ ศิลาจารึกเลขทะเบียน พ.ย./26 ศิลาจารึกเจ้าหมื่นมงคล

ของชุมชนทางด้านเศรษฐกิจอีกด้วย ในศิลาจารึกวัดสี่ ได้กล่าวถึงการอุปสมบทจากเจ้าเมือง
พะเยา และได้รับผลประโยชน์ในที่ดินหลายท้องที่ และมีจำนวนมาก ดังปรากฏในข้อความ
ว่า "...มีแต่โบราณเห็นบ้านหนองสูงเหนือมงคลอยู่สงเกือชวบ ๖๕๐๐ นาบ้านขง ได้แต่
เขียงขาว อยู่สงเกือชวบ ๔๕๐๐ บ้านดอนกลองอยู่สงเบชวบ ๑๕๐๐ บ้านตันเป็นถวณไม้
บ้านใหม่บารายณอยู่บ้านหัวหนองงู ช่างฟองอยู่มีแต่โบราณแล..."¹

จากหลักฐานข้างต้น ถึงแม้จะไม่ทราบว่า "เกือชวบ" หรือ
"เบชวบ" นั้นมีความหมายที่ถูกต้องอย่างไร แต่สันนิษฐานว่า เป็นการกำหนดให้หมู่บ้านต่าง ๆ
ส่งผลผลิตในท้องที่ของตนให้กับวัด เป็นรายปี

แสดงให้เห็นว่า สถาบันทางศาสนามีบทบาทต่อสภาพทางเศรษฐกิจ
โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิตชุมชนที่เกิดขึ้นจากการกักตุนผู้คนไว้กับวัด จะต้องทำการเพาะ
ปลูก แสวงหาทรัพยากรธรรมชาติตลอดจนบุกเบิกที่ดินทำมาหากินเพิ่มขึ้น การกักตุนจึงก่อ
ให้เกิดชุมชนที่เลี้ยงตัวเองทางเศรษฐกิจ สามารถสร้างระบบการผลิตให้ได้ผลผลิตเพียงพอ
กับการเลี้ยงดูชุมชน ทั้งนี้เพราะมีหลายกรณีที่วัดจะทำหน้าที่สั่งสอน และมีส่วนควบคุมไพร่วัด
หรือเลขวัด ให้ทำตามคำสั่งของทางวัด เช่นทางวัดประกาศให้ไพร่วัดทั้งหลายทำการซ่อม
แซมเหมืองฝาย ขุดคลองคู เพื่อการทดน้ำในการเพาะปลูก ในศิลาจารึกวัดเก้ายอดได้มี
ข้อความที่กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อชุมชนเป็นอย่างมาก ดังมีข้อความต่อไปนี้ "...
ผู้ใดมาอยู่ช่วยสร้างวัด ที่อผ้าขาว ชาติเงินมันเสีย ผู้ใดบ่อหังคำ
ผ้าขาว บ่หังคำหาเถรเจ้าวัด ที่อขบหนีจากบ้านที่พระ ผู้ใดกินเหล้ากินยา ร้าย มักคิดมักขง
ท่านแรงคำ นาด้อยขนาดมาเป็นไทยเป็นไทย ก้าวเกล้ามีกหาใจหาพิชชาเจ้าขีมาหาเถร
อีกขางที่ ขางแดน ขรางไม้บ่อคือเป็นคุณแก่วัด ที่อขบมันหนีจากที่พระอย่าให้อยู่จา (ว่า)
มันบ่อหนี ก็ให้อกว่าแก่ท่อนแสนข้าวเก่าเบิงที่อขบหนี...ผู้ใดจักมาอยู่ที่อถามมหาเถร
เจ้าวัด ตามทั้งผู้เฒ่าผู้แก่พร้อมกันดี เมาที่ออยู่..."²

* เบ หมายถึง "เบียง"

¹ ศิลาจารึกเลขพระ เบียงน พ.ย./27 ศิลาจารึกวัดสี่

² ศิลาจารึกเลขพระ เบียงน จ.พ./27 ศิลาจารึกวัดเก้ายอด

หลักฐานที่กล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่า วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน และต่อมาชุมชนได้ขยายตัวมากขึ้น โดยมีผู้คนอพยพเข้ามาอยู่อาศัย ผู้คนเหล่านี้จะต้องเชื่อฟังปฏิบัติตามและให้ความช่วยเหลือในสิ่งที่ทางวัดขอร้อง หากผู้ใดประพฤติชั่วไม่เหมาะสม เช่น ไม่ช่วยเหลืองานวัดให้ขาดเงิน หมายถึงยึดทรัพย์สิน หรือบุคคลที่ประพฤติเป็นพาล เกเรเสื่อมสุราอาละวาดมักก่อเหตุทะเลาะวิวาท ไม่เคารพนับถือพระสงฆ์ และผู้หลักผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน ให้ขับไล่ออกจากชุมชน ถ้าหากยังตื้อดื้อไม่ยอมออกไม่ให้แจ้งความแก่เจ้าหน้าที่ฝ่ายบ้านเมือง และถ้าหากผู้ใดจะเข้ามาอยู่อาศัยในชุมชน จะต้องได้รับอนุญาตจากพระมหาเถรเจ้าอาวาส และมีคนนำกษัตริย์ผู้ใหญ่ของวัดก่อน

อาจกล่าวได้ว่า การกัลปนา ได้ก่อให้เกิดการขยายตัวของชุมชน และชุมชนในอันธนาที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับสถาบันทางพุทธศาสนา สมาชิกของชุมชนที่อพยพเข้ามาใหม่มิได้เกี่ยวเนื่องกับการกัลปนาให้กับวัด แต่สมาชิกของชุมชนเหล่านั้นจะต้องให้ความร่วมมือปฏิบัติตามคำร้องขอของวัด มิฉะนั้นอาจถูกลงโทษจากสังคม คือถูกตัดขาดออกจากชุมชน ไม่ได้รับความช่วยเหลือในเวลาเดือดร้อน เช่น การเจ็บป่วย หรือเสียชีวิต ลักษณะของชุมชนในอันธนาจึงมีวัดเป็นศูนย์กลางสำคัญของชุมชน ทั้งทางด้านวัฒนธรรมและการดำรงชีพทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าชาวล้านนาให้ความสำคัญในพุทธศาสนา ความมุ่งหมายของการผลิตมิใช่ผลิตเพื่อการค้า แต่เป็นการดำรงชีพตามหลักคำสอนของพุทธศาสนา คือ ผลิตให้เพียงพอสำหรับการเลี้ยงชีพและมีเหลือเพื่อการทำบุญสร้างกุศลเพื่อเป็นอานิสงส์แก่ตนเองและบรรพบุรุษ หลักคำสอนของพุทธศาสนาจึงมีบทบาทสำคัญในการดำเนินชีวิต และมีความเชื่อว่า ความแตกต่างทางเศรษฐกิจของบุคคลเกิดขึ้นเนื่องจากบุญ-กรรม แต่ชาติปางก่อน การทำบุญร่วมกันของสมาชิกในสังคม ไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์ เศรษฐี เจ้านาย ไพร่เมือง ข้าราชการ เป็นการประสานร่องว่างของคนในสังคม และหลักคำสอนของศาสนายังมีส่วนสำคัญในกฎหมายของบ้านเมืองในการรับรองสิทธิและผลประโยชน์ของบุคคล ดังจะกล่าวในตอนต่อไป

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าสถาบันทางพุทธศาสนา จะมีบทบาทมาก
ในการขยายตัวของชุมชน แต่ไม่ได้หมายความว่า ฝ่ายบ้านเมืองไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชุมชนใหม่
ที่เกิดขึ้น โดยให้ชุมชนเหล่านี้มีอำนาจเป็นอิสระจากรัฐทั้งหมด ถึงแม้ว่าผู้ที่ เป็นไพร่ของวัด
จะได้รับความคุ้มครองโดยมิต้องถูกเกณฑ์แรงงาน แต่อำนาจของรัฐในการปกครองคนเหล่านี้
ก็ยังคงเป็นไปตามกฎหมายของบ้านเมือง ดังปรากฏในศิลาจารึกเจ้าหัวแสนว่า "...อย่าหือ
เย๊ะ* แก่กัน หือไพร่พาสาญเจ้า แลบอกแก่นายวัดหือรู้มีคำอันใด หือไพร่บอกแก่ทนายนาทัง
ตั้งจำเมือง หือพิจารณาตามคลองเมือง..."¹ แสดงให้เห็นว่า ถ้าหากเกิดความขัดแย้งกันให้
แจ้งแก่พระเถระชั้นผู้ใหญ่ และแจ้งแก่เจ้าหน้าที่ยานเมืองเพื่อพิจารณาตามกฎหมาย

3.2.4 บทบาททางด้านการศึกษา

เนื่องจากสำนักสงฆ์หรือวัด เป็นที่สำนักของพระภิกษุสงฆ์ จึง
เป็นนักวิชาการที่มีความรู้ความสามารถด้านต่าง ๆ เช่น ภาษาศาสตร์ ไตรศาสตร์ การแพทย์
กฎหมาย ข่างฝีมือ และศิลปกรรม ทำให้สำนักสงฆ์หรือวัด นอกจากจะเป็นศูนย์กลางทาง
ศาสนาแล้ว ยังทำหน้าที่สอนโรงเรียน พระสงฆ์นอกจากจะทำหน้าที่สั่งสอนอบรมสมาชิก
ในสังฆมณฑลแล้ว ยังทำหน้าที่ถ่ายทอดวิชาความรู้ด้านอื่น ๆ ให้กับสมาชิก
ในสังฆมณฑล โดยเฉพาะอย่างยิ่งล้านนาไทยในยุคที่มีการตื่นตัวทางด้านการศึกษาพระปรีชาญาณ
ปรากฏว่ามีผู้เข้ามาอุปสมบทเป็นจำนวนมากเพื่อศึกษาพระธรรมวินัย และภาษามาสี นับตั้งแต่
รัชสมัยพระเจ้ากือนาเป็นต้นมา การศึกษาจากวัดมีระเบียบแบบแผนมากยิ่งขึ้น ในรัชสมัย
พระเจ้าแสนเมืองมา มีข้อความในบันทึกมาลีปกรณณ์กล่าวว่า "...กุลบุตรใดเล่าเขียนคัมภีร์
คัมภีร์ศาสตร์ แม้เพียงสนธิ หรือนาม พระองค์ก็ทรงทะนุบำรุงกุลบุตรด้วยปัจจัย ๔..."²
แสดงให้เห็นว่า การศึกษาจากวัดมีหลักสูตรจัดสอนคัมภีร์คัมภีร์ศาสตร์ ได้แก่ตำราเกี่ยวกับ
ภาษาที่เรียกว่าปริกคศาสตร์ และตำราไวยากรณ์ ในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราชทรงสนับสนุน

* เย๊ะ หรือเย๊ะะ แปลว่า ทำร้าย

¹ ศิลาจารึกเลขพระเขียน พ.ศ. / 29 ศิลาจารึกเจ้าหัวแสน

² พระรัตนปัญญาเถระ บันทึกมาลีปกรณณ์ หน้า 119

ให้สามเณรเขียนปาฐกโมกข์ การศึกษาได้ขยายตัวออกไปตามเมืองต่าง ๆ ทั้งราชอาณาจักร และมีพระภิกษุสงฆ์ทรงคุณวุฒิประจำอยู่เป็นจำนวนมาก ดังจะ เห็นได้จากในรัชสมัยพระเมืองแก้ว พระองค์ทรงอาราธนาพระเถระทั้งราชอาณาจักรมาร่วมสันนิบาตที่วัดมหาโพธาราม ขึ้นกาล มาถึงปรกต์กล่าวว่ "...อนึ่ง พระเถระเหล่านั้นล้วนเป็นรัตัญญ คือความชำนาญ และคุ้นเคย มีความเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎก รู้วินัยเป็นปกติ เป็นเจ้าคณะใหญ่ และเป็นอาจารย์ของ คณะสงฆ์..."¹

สามเณรจะศึกษาในระดับพื้นฐาน เช่น ปีกัดจารใบลาน ห้องบท คำสวด เวชทาน พัดอ่านพระธรรม พัดเทศน์พระธรรมที่ง่าย เช่น พระมาลัยไปรคธรรม มทาวีร² นอกจากนี้สามเณรจะศึกษาสาขาวิชาขั้นพื้นฐาน เช่น ข่างไม้ การเผาอิฐ การ วาดภาพผนังโบสถ์ จนกระทั่งวิชาขั้นสูง เช่น วิชาแพทย์ การก่อสร้าง วิชาโหราศาสตร์ การแกะสลัก วิชาขั้นสูงศึกษาตั้งแต่ระดับสามเณรจนถึงพระภิกษุ เมื่อลาสิกขาบทแล้ว ผู้ที่มีความรู้ความสามารถจะได้รับยกย่องในสังคม เช่นพระที่เขียนโหราศาสตร์ เมื่อลาสิกขาบท แล้วจะเรียกว่า หมอโหรา พระที่เขียนแพทย์เรียกว่า หมอยา ผู้มีความรู้ความสามารถเหล่านี้ อาจเข้ารับราชการเป็นหมอโหรา นักปราชญ์ราชบัณฑิต³

การศึกษาในวัด พระสงฆ์ทรงคุณวุฒิจะทำหน้าที่เป็นครูสอน สามเณรและพระภิกษุที่บวชใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าอาวาส จะรับบทบาทสำคัญต่อความ เจริญรุ่งเรืองทางวิชาการ จะเป็นผู้สนับสนุนให้มีการรวบรวมตำราสาขาวิชาการต่าง ๆ ไว้ในวัด เพื่อให้ลูกศิษย์ได้ศึกษาและคัดลอกส่งต่อกันมา นอกจากนี้ในล้านนาไทย ยังมีประเพณี ตั้งธรรมหลวง หรือ "ทานธรรม"⁴ เป็นประเพณีคัดลอกคัมภีร์ใบลานเพื่ออุทิศให้กับบรรพบุรุษ

¹ พระรัตนปัญญาเถระ วินกาวมาลีปกรณ์ หน้า 131

² อรุณรัตน์ วิเชษฐ์เดียว "การศึกษาในสังคมล้านนาสมัยโบราณ" "ศึกษาศาสตร์สาร" 10 (2-4) : 15-20 ตุลาคม 2524 - กันยายน 2525

³ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา วิธีแห่งท้าวสามพระยาและดีโลกราช ภาค ประวัติย่อด้วยที่ 5 หน้า 5

⁴ สงวน ไชยสุจริตน์ ประเพณีไทยภาคเหนือ หน้า 131 - 135

ที่ล่วงลับไป ทำให้มีคัมภีร์ใบลานอยู่ในหอไตรของวัดต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ในปัจจุบันได้มีการสำรวจและรวบรวมคัมภีร์ใบลาน* ท้ายประเภทได้แก่ ศาสนาผีทวน กฎหมาย จริยศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ไวยากรณ์ โศลกกลอน คำราชา สัทธัมมิกกรรม นิทานพื้นบ้าน โสยศาสตร์ และหมวดปกิณณกะ

แสดงให้เห็นว่า การศึกษาในด้านนาไทย พระสงฆ์ดำเนินการ มีระบบระเบียบแบบแผน และมีประสิทธิภาพพอสมควร ทั้งด้านการจัดหลักสูตร การสอน และการคัดลอกคัมภีร์ต่าง ๆ เพื่อให้เป็นตำราเรียน

นอกจากนี้ ผลต่อเนื่องที่สำคัญของการจัดการศึกษาโดยสถาบันสงฆ์ ทำให้พระสงฆ์มีฐานะเป็นโอรสเมืองที่มีบทบาทในสังคมสูงกว่าสามัญชน เมื่อพระสงฆ์ลาสิกขาบทแล้วจะเป็นโอรสเมืองขึ้นดี เป็นผู้ยึดประโยชน์แก่บ้านเมือง จัดเป็นโอรสเมืองที่หาได้ยาก¹ เจ้าเมืองจะต้องส่งบุตรภักษาไว้ให้ดี หากกระทำความผิดไม่ควรประหารชีวิต ให้ลงโทษเพียงเนรเทศเท่านั้น นับได้ว่าการบวชในพุทธศาสนา และการศึกษาปณิธิธรรม การวิชาการสาขาต่าง ๆ ช่วยให้บุคคลมีโอกาสเลื่อนฐานะของตนในสังคม การเลื่อนฐานะเช่นนี้ช่วยให้บุคคลเลื่อนฐานะได้ดีกว่าสตรี โดยการบวชและการรับราชการ แต่ฐานะของสตรีในสังคมล้านนาไทย ก็มีได้คำด้อยจนเกินไป ในสังคมชั้นสูงยอมรับให้สตรีมีฐานะเป็นภักษิณีถึง 2 พระองค์ คือพระนางจันทระภา และนางพระยาราชเทวี หรือพระนางวิสุทธิเทวี** และยังปรากฏบทบาทของสตรีในการอุปถัมภ์ศาสนาอย่างมากมาย เช่น พระราชมารดาของพระเจ้าเมืองแก้ว เป็นต้น

*สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้รวบรวมเอกสารโบราณตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516-2526 ผลการสำรวจจำนวนวัดใน ๐ จังหวัด ๕25 วัด และทำบัญชีรายชื่อคัมภีร์ใบลานไว้ ปรากฏว่ามีจำนวนถึง 410,775 ผูก

¹ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา : มั่งรายศาสตร์อีสาน 25 หน้า 2 - ๓

** เป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ เมื่อสายราชวงศ์มั่งรายองค์สุดท้ายที่ปกครองเชียงใหม่ในฐานะประเทศราชของพม่า

3.3. บทบาทของพุทธศาสนาที่มีต่อกฎหมายล้านนาไทย

3.3.1 ลักษณะทั่วไปของกฎหมายล้านนาไทย

อาณาจักรล้านนาไทย มีวัฒนธรรมทางการเมือง การปกครอง ที่มีระเบียบแบบแผน มีกฎหมายสำหรับเป็นบรรทัดฐานในการดำเนินชีวิตของสมาชิกในสังคม กฎเกณฑ์ต่าง ๆ อาจมีหลายลักษณะ เช่น ขนบประเพณี จารีต ความเชื่อ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือกฎหมาย

กฎหมายล้านนาไทย ปรากฏอยู่ในเอกสารโบราณ เช่นเดียวกับคัมภีร์ศาสนาและวรรณกรรมอื่น ๆ แต่จะไม่ปรากฏคำว่า "กฎหมาย" จากชื่อในเอกสารโบราณเลย เนื่องจากผู้คนในยุคนี้มักจะเขียนชื่อเอกสารประเภทกฎหมายโดยใช้ชื่อต่าง ๆ กัน เช่น ธรรมศาสตร์ ราชศาสตร์ มังรายศาสตร์ มังรายคำตรา ธรรมศาสตร์หลวง ธรรมศาสตร์จองคองผดุงตราข ครอบจักรวาลคัมภีร์ยวนคำ ธรรมศาสตร์หลวง ธรรมศาสตร์และราชศาสตร์ ครอบคัมภีร์ อาณาจักรอาหาร 25 ไศยราชบุรี เป็นต้น

เอกสารเหล่านี้เป็นเอกสารประเภทกฎหมายทั้งสิ้น แต่มีรายละเอียดส่วนงานการเขียน บทบัญญัติของกฎหมายแตกต่างกันไป กฎหมายเหล่านี้ส่วนใหญ่ได้รับการคัดลอกขึ้นต่อกันมาโดยพระภิกษุ และพบว่ากฎหมายมากมายหลายฉบับและหลายสำนวน ดังเช่น มังรายศาสตร์ปัจจุบันมี 4 ฉบับ¹

1. ฉบับวัดเสาใต้ จังหวัดสระบุรี ถ่ายทอดและเรียบเรียงโดย คร.ประเสริฐ ๗ นคร และผู้เรียบเรียงเห็นว่าเป็นฉบับเก่าแก่ที่สุด

2. ฉบับของนายไกรศรี นิมนานเทนิทร์ คัดลอกจากต้นฉบับของ นอดอง กงสุลฝรั่งเศสประจำเชียงใหม่ มีข้อความคล้ายคลึงกับฉบับแรก

3. ฉบับวัดเชียงมั่น ถ่ายทอดโดย คร.ประเสริฐ ๗ นคร มีข้อความคล้ายคลึงกับ 2 ฉบับแรก แต่บางตอนสลับตอนกัน

4. ฉบับวัดหมื่นเงินกอง ถ่ายทอดและเรียบเรียงโดยภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สันนิษฐานว่าเป็นฉบับที่เก่าแก่ที่สุด เนื่องจากบางตอนระบุศักราช 501 (พ.ศ.1772) คร.ประเสริฐ ตรวจสอบพบว่า ศักราช 501 ตรงกับปีกัศป้า ถ้าปีกัศป้าจะตรงกับ จ.ศ.601 (พ.ศ.1702)

กฎหมายอำนาจไทยมีลักษณะ เป็นกฎหมายที่หล่อหลอมและพัฒนาประเพณี ตลอดจนความสำนึกทางกฎหมายของคนเองขึ้นมาผสมผสานกับคัมภีร์ธรรมศาสตร์ หรือ "มนุสุมัตถัม" * ที่ได้รับอิทธิพลมาจากมอญ ด้วยเหตุนี้ กฎหมายของอำนาจจึงมิได้เป็นกฎหมายธรรมศาสตร์ของมอญทั้งหมด แต่สิ่งที่เรียกว่าธรรมศาสตร์ ราชศาสตร์ หรือกฎหมายอื่น ๆ ในอำนาจมีลักษณะเป็นจารีตประเพณีที่พุทธศาสนิกชนในอำนาจไทยยอมรับนับถือ คัมภีร์ธรรมศาสตร์ หรือมนุสุมัตถัม เป็นเพียงโครงสร้างหรือกรอบภายนอกที่บรรจุลักษณะพื้นฐานของสังคมอำนาจ

กฎหมายอำนาจ เป็นกฎหมายที่ผู้ปกครองมีอำนาจสูงสุดในการปกครอง เป็นผู้บัญญัติขึ้น และมีข้อสังเกตบางประการ กล่าวคือ มักจะอ้างถึงความสืบเนื่องจากอดีต ผู้ปกครององค์ก่อนได้ประกาศใช้เป็นกฎหมายใดไว้แล้ว ผู้ปกครององค์ต่อมาก็จะใช้ปกครองสืบต่อไปโดยไม่ยกเลิกกฎหมายนั้น ดังตัวอย่างเช่น

มังรายศาสตร์กล่าวว่า "...สักราช ๕๐1 ตัวนี้ได้ให้ขุนเมงจิงตั้ง อาชญาหือเป็นปัวราชค้ำสอนแก่ท้าวมังรายไว้ จึงได้ชื่อว่ามังรายศาสตร์เพื่ออันแล..."¹

* "มนุสุมัตถัม" เป็นวรรณกรรมกฎหมายที่สำคัญที่สุดของมอญ พระเจ้าฟ้าหัว กษัตริย์แห่งหงสาวดี ทรงได้แปลจากภาษามอญมาเป็นภาษามอญ ในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 14 มนุสุมัตถัมของมอญแตกต่างไปจากพระธรรมศาสตร์ของจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้ตัดทอนลักษณะที่เป็นของพราหมณ์ออกไป เช่นพิธีกรรมต่าง ๆ เพราะไม่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา คงเหลือไว้แต่บทบัญญัติของ "ธรรมศาสตร์" ที่เกี่ยวกับการพิจารณาอย่างยุติธรรม

¹ ภาควิชาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา มังรายศาสตร์ฉบับวัดโพธิ์เงินเมือง ภาค
ปริวรรตฉบับที่ 7 หน้า 1

ในอาหาร 25 กล่าวว่า ได้มีการยึดถือปฏิบัติตามประเพณี และกฎหมายที่มีมาแต่ก่อนมีข้อความว่า "...พระยาอภัยราชเสวยราชสมบัติ หากพิจารณาด้วยอัตถปัญญาแห่งตนแล้ว ก็จำเริญมาจาชีวิตไว้ต่อ ท้าวพระยาแสนภู พรมาคำฟู และพระยาภิเษก สืบสานมาถึงกาลบัดนี้แล..."¹ คำานพระยาอภัยราชกล่าวถึงผู้พิจารณาคนที่ได้ จะต้องปฏิบัติตัดสินคดีตามกฎหมายโบราณที่ปฏิบัติสืบเนื่องกันมา "...ผู้ซึ่งพิจารณาเป็นโบราณ เมืองต่าง ๆ ต่างคา ท้าวพระยาที่อวดใจำเรือกว้านเมืองแห่งท้าวพระยา ที่อโพรโท บ้านเมืองสุขเกษม ที่อพิจารณาปฏิบัติตามธรรมจักรอันโบราณ ศาสดาตั้งแต่งไว้สืบ ๆ มา ไว้สืบราชปเพณี อย่าให้อละเสียด สังธรรมจาชีวิตแห่งท้าวพระยาดังหลาย ฝูงเสวยเมือง ชอบพราชมธรรม ฝูงได้เป็นแล้วแต่ก่อนนั้น เทอญ..."²

ข้อความที่แสดงความสืบเนื่องของกฎหมายล้านนาไทย ยังมีปรากฏอยู่ในเอกสารต่าง ๆ อีกมากมาย และได้พบในเอกสารประเภทกฎหมายเกือบทุกฉบับ ที่กล่าวอ้างความสืบเนื่องของอดีตทั้งนี้อาจเป็นเรื่องสำคัญในสังคม เป็นเรื่องแก้ไขเปลี่ยนแปลงไม่ได้ แต่เปลี่ยนแปลงเฉพาะคำยืมเท่านั้น

นอกจากนี้กฎหมายล้านนาไทยบางส่วน ได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์อินทภาษ* โดยกล่าวถึงการตัดสินคดีต่าง ๆ จะต้องระบอคดีทั้ง 4 คือ ดินทาคดี โทษาคดี ภาษาคดี และโทษาคดี หลักการพิจารณาคดีภาษาคดีเช่นนี้ ปรากฏในกฎหมายล้านนาหลายฉบับ เช่น ธรรมศาสตร์ และราชศาสตร์ โคสารามสูตร จะมีเรื่องราวในลักษณะนิทานประกอบเพื่อตัดสินคดีที่ถูกต้องยุติธรรม และกฎหมายทั้งสองฉบับยังกล่าวถึงผู้ตัดสินที่ไม่ยุติธรรมจะต้องได้รับโทษถึงตกนรก ลักษณะเช่นนี้จะปรากฏอยู่ในกฎหมายอื่นด้วย เช่น มังรายศาสตร์ และอาหาร 25 มีข้อความว่า "...บัณฑิตนักปราชญ์เจ้าทั้งหลายฝูงเป็นวินิจฉัยจักตัดสินแต่ง

¹ ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา อาหาร 25 ภาคปฏิวัตรลำดับที่ 6 หน้า 3

² อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว ตำนานพระยาอภัยราช หน้า 13

³ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว "กฎหมายล้านนาไทย" มนุษยศาสตร์ 11 (1) : 98-138

กรกฎาคม - ธันวาคม 2525

* คัมภีร์อินทภาษ เป็นส่วนหนึ่งของพระธรรมศาสตร์ ดังปรากฏในกฎหมายตราสามดวง หน้า 12 ธรรมศาสตร์ข้อ 3

ถ้อยคำทั้งหมด เพื่อเอาวัตถุวิธานอันนี้แนกเพิ่มไปคือชอบแก้ และ ผู้ใดคัดค้านชอบ จักตก
นรกแล...”¹

3.3.2 กฎหมายล้านนาไทย นอกจากจะได้รับอิทธิพลจากจารีตประเพณีโบราณ
คัมภีร์ธรรมศาสตร์ และคัมภีร์อื่นหลายแล้ว ปรากฏว่ามีกฎหมายอีกหลายฉบับที่ได้รับอิทธิพล
จากพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช เป็นระยะเวลาที่
พุทธศาสนากำลังเจริญรุ่งเรืองสูงสุด กฎหมายในล้านนาไทยมีลักษณะที่แตกต่างไปจากกฎหมาย
ที่มีมาแต่เดิม ลักษณะของกฎหมายล้านนาไทยที่ระบุถึงการว่าเขียนขึ้นในระยะเวลาใด จะ
ปรากฏเกี่ยวกับอิทธิพลของพุทธศาสนาอย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการว่าเอาพระวินัย
พุทธศาสนา* เข้ามาเปรียบเทียบกับกฎหมายของบ้านเมือง แต่อย่างไรก็ตามยังไม่ปรากฏ

¹อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวเขียว ตำนานพระยามังราย หน้า 25

*พระวินัย เป็นกฎหมายของคณะสงฆ์สำหรับเป็นหลักในการปกครองสงฆ์ พระวินัย
แบ่งออกเป็น 2 อย่าง คือการปกครองที่มีลักษณะอาณาจักรปกครองเป็นหลักไป และการปกครอง
มีลักษณะที่สงฆ์เป็นใหญ่ในสังฆกรรม หมายถึงการทำงานของหมู่คณะที่เป็นส่วนรวม พระวินัยระบุ
ว่า การกระทำใดที่ถือว่าเป็นความผิดทางศาสนา และผู้ใดละเมิดทบัญญัติจะได้รับโทษหนัก
ตามลักษณะความผิดที่ได้กระทำ วินัยที่ใช้ปกครองสงฆ์นี้ จะปรากฏในพระไตรปิฎก หมวด
ซึ่งมีบทบัญญัติต่าง ๆ ดังนี้

1. มหาวิภังค์ ว่าด้วยศีล 227 ข้อ ของพระภิกษุ
2. ภิกขุณีวิภังค์ ว่าด้วยศีล 311 ข้อ ของภิกษุณี
3. มหาวิคค์ ว่าด้วยเรื่องเกี่ยวกับสงฆ์ที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับสงฆ์เป็นเรื่องสำคัญ

และต้องกระทำเสมอ เช่น เรื่องจีวร อุโบสถ

4. จุลวิคค์ ว่าด้วยเรื่องเกี่ยวกับสงฆ์ที่มีความสำคัญรองลงมาจนถึงเรื่อง

เบ็ดเตล็ด เช่น เรื่องอาภย

5. ปริวารวิคค์ เป็นการรวบรวมความรู้ในพระไตรปิฎกทั้ง 3 หมวดข้างต้น

สำหรับบทของพระวินัยที่บัญญัติไว้ จะต้องอาบัติ มี 7 ข้อ จากโทษหนักไปหาเบาคือ
ปาราชิก อาบัติสังฆาติเสส อาบัติอุตตัจฉัย อาบัตินิยสัคคัย อาบัติปาจิตตัย อาบัติปาฏิเทสนียะ
และอาบัติอธิการณสมณะ ไม่ระคายเณรารายละเคียดโม สุขีร ปุณฺณานุภาพ พระไตรปิฎกสำหรับ
ประชาชน

หลักฐานอย่างชัดเจน จนสามารถระบุได้ว่าพระวินัยได้ถูกนำมาใช้ในกฎหมายล้านนาตั้งแต่รัชสมัยกษัตริย์พระองค์ใด อันมีฐานว่า อาจนำมาใช้ตั้งแต่สมัยพระเจ้ากิธนา แต่ที่ปรากฏอย่างชัดเจนในสมัยพระเจ้าติโลกราช โดยพระเจ้าติโลกราชทรงมีบทบาทสำคัญต่อการอุปถัมภ์ศาสนา และอาจมีพระราโชบายที่จะให้ล้านนาไทย เป็นพุทธอาณาจักร เป็นสังคมที่ยึดถือพุทธศาสนา เป็นหลักสำคัญในการดำเนินชีวิต ดังนั้นจึงนำเอาพระวินัยในพุทธศาสนา มาเปรียบเทียบกับกฎหมายของบ้านเมือง ทั้งนี้มีได้นำมาเปรียบเทียบกับโดยตลอด แต่เป็นการนำเอาพระวินัยมาใช้บางส่วน ซึ่งจะยกตัวอย่างต่อไปนี้

กฎหมายโคสาราษฎร* ระบุไว้ในคำนำว่า "...บัดนี้จักกล่าวพิจารณาจัดอาณาจักรและธรรมจักรเทียบกัน..."¹ กฎหมายฉบับนี้ได้นำเอาบทบัญญัติและบทลงโทษ มาเปรียบเทียบกับระหว่างกฎหมายบ้านเมืองกับพระวินัย เช่น การฆ่าคน ศาสนาให้ต้องโทษอาบัติปาสาณิก** กฎหมายบ้านเมืองที่จะลงโทษหนักเช่น ภัยแล้ง หรือความผิดที่พระวินัยกำหนดเป็นอาบัติสถานเบา กฎหมายบ้านเมืองก็กำหนดสถานเบาด้วย เช่น "ผู้หนึ่งชวนเมียท่านไปเที่ยวในที่ใดก็ ทั้ง 2 คน เมฆหากไปด้วยกัน ควรใส่ขัง (จำคุก) แก่ผู้ชวนไปชอบแล เที่ยวดั่งภิกษุคนชวนผู้หญิงเที่ยวทางแต่ผู้เดียวทั้งคนแล ภิกษุทั้งหลายนำไปไหว้พระเจ้าในอาบัติปาจิตตีย์*** และทณโลกผู้ชายชวนเมียท่านไปเที่ยวทาง ไปด้วยกับคนและผู้เดียว

*กฎหมายฉบับนี้สันนิษฐานว่า เขียนขึ้นในรัชสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช

พ.ศ. 2009-2090 ในตอนปลายราชวงศ์มังราย

¹ดั้น รัตนกนก กฎหมายโคสาราษฎร หน้า คำนำ

**ปาสาณิก เป็นโทษหนักทางวินัย ภิกษุสงฆ์ผู้ใดต้องโทษว่าปาสาณิกแล้ว จะขาดจากการเป็นพระภิกษุ แม้สึกไปแล้วจะบวชใหม่อีกไม่ได้ ความผิดที่ถือเป็นปาสาณิกมี 4 ข้อ คือ มานุषย์ เสพเมถุน ลักขของเกินกว่า 6 มาสก และอวดคุณวิเศษของตน

***ปาจิตตีย์ แปลว่า ละเมิดที่ยังมีกุศล เป็นอาบัติที่ไม่ต้องมีเงื่อนไข

ควรใส่ขมิ้นไหม้ขอบแล..."¹ บทบัญญัติกฎหมายโคสธาราชฎาสักคนหนึ่งที่ปรากฏในพิธีของพระวินัยให้เห็นอย่างเด่นชัด กล่าวคือ คหิคนเมาเหล้า ถูกต้องเมื่อย่าน เทียบกับพระวินัยว่า ถ้าเมาเหล้าไม่รู้สีกตัว ไม่ควรรูปขมิ้นไหม้ เหมือนภิกษุเมาไม่รู้สีกตัว ถูกต้องผู้หญิงพระเจ้าไม่ให้ใส่อาภรณ์..."²

อย่างไรก็ตาม การนำพระวินัยมาเปรียบเทียบกับกฎหมายบ้านเมืองนั้น ความผิดหรือบทลงโทษทางบ้านเมืองนั้น ไม่กำหนดตายตัวเหมือนทางวินัย จะเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา และสภาพของบ้านเมือง ดังเช่นการกระทำความผิดอย่างเดียวกัน แต่ปรับโทษไม่เท่ากัน เช่นกฎหมายฉานนา* ระบุว่า "...ผู้ใดชวนเมียหรือนางไปโดยคนแค่ 2 คน ควรใส่ขมิ้นดี (ค่าปรับ) เก่งขึ้น 110 เงิน เทียบดังเจ้าภิกษุชวนผู้หญิงไปป่าแค่ 2 คน ภิกษุทั้งหลายพาไปไหว้พระเจ้า ก็ใส่อาภรณ์ปาจิตตีย์แก่ภิกษุคนนั้น และตนเฝ้าภรรยาเมื่อย่านไป ด้วยตนคนเดียว ควรใส่ขมิ้นดี 110 เงิน..."³ จะเห็นได้ว่า กฎหมายโคสธาราชฎาให้ปรับไหม้แต่ไม่ทราบค่าปรับ สำหรับกฎหมายฉานนาระบุค่าปรับชัดเจน

ลักษณะของกฎหมายที่เปรียบเทียบระหว่างพระวินัยกับกฎหมายบ้านเมืองในสมัยราชวงศ์มังราย เชื่อว่าคงจะมีติดถือและปฏิบัติกันสืบต่อมา ตลอดระยะเวลา นับตั้งแต่สิ้นยุคราชวงศ์มังรายในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 22 จนถึงราชวงศ์เจ้าเจ็ดคนในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ทั้งนี้มีหลักฐานว่า กฎหมายฉบับนี้เขียนขึ้นในสมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดคนที่ตรงกับสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับกฎหมายฉานนาไทยในสมัยราชวงศ์มังราย ยกตัวอย่างเช่น กฎหมายฉานนาซึ่งระบุว่า "ชักจากคหิโลก คหิธรรม ตามอาญาจักร และธรรมจักร หมกกันด้วยกับ เทียบกันหื้อแจ้งคามวินัยพระเจ้า..."⁴ ในกฎหมายมังรายศาสตร์ ๒๕** ก็ปรากฏข้อความที่แสดงถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาในการพิจารณาคดีดังนี้

¹ สัน รัตนกนก กฎหมายโคสธาราชฎา หน้า 2

² ส. หน้า 1-2

* กฎหมายฉานนาระบุศักราชว่าเขียนขึ้นในปี จ.ศ. 1217 (พ.ศ. 2360)

³ ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา กฎหมายฉานนาภาคปวิวรรตลำดับที่ 2 หน้า 1

⁴ ส. หน้า 1

** ระบุว่าเขียนขึ้นในปี จ.ศ. 1100 (พ.ศ. 2370)

ดังมีข้อความว่า "...พิจารณาคำทั้งตนตั้งหลายทีอกระทำพอเป็นทั้งทั้ง และขุนพิจรรย์ไม่
ควรละทิ้งธรรมศาสนา และกินามัควะเอาถ้อยคำ ฝูงนี้เป็นคำวเป็นเครือ* บัดนี้เองกัน
เทียบเทียบ เป็นตั้งสิกขามหพระ เจ้าอยู่ในศาสนา..."¹ นอกจากนี้ กฎหมายมังรายศาสตร์
ฉวทาส 25 มีลักษณะพิเศษไม่จากกฎหมายอื่นกล่าวคือ กฎหมายอื่นจะนำพระวินัย เทียบกัน
ระหว่างกาธมโมยทางวิสัย และการลักขโมยทางโลก ฉวทาสจึงเป็นกฎหมายที่กล่าวถึงกาธ
ลักทุกประเภท รวมทั้งกฎหมายลักษณะลักพา แต่ไม่เอาผิดหากในพระพุทศาสนาและ
พระวินัยมา เปรียบ เทียบโดยตลอด

นอกจากการนำเอาพระวินัยมา เปรียบ เทียบกับกฎหมายฉานนา
แล้ว ยังปรากฏว่าพระภิกษุสงฆ์ได้มีบทบาทสำคัญในการเข้าร่วมตัดสินคดีความ ในรัชสมัย
พระเจ้าอโณได้อาธนาพระภิกษุมาเป็นพี่ขมาในการตัดสินคดี ดังปรากฏข้อความว่า
"...พระยาอโณได้อาธนายอธมมโคโรโลก และอาธนายเจ้าพุทธโธ มาตั้งโรงกิน
ที่อจาดอมอานพังงอได้นั่ว เจ้าพระยาอโณได้อาธนายทั้ง 2 ว่า อันว่าคำพิคายสิ่งไว้
อย่าสิคว่าอัน เพื่อคณคัมภีร์ฎีกาโทษ..."² ต่อมาในสมัยพระเจ้าติโลกราช ได้อาธนา
พระสงฆ์ที่ทรงวินัย มีความรู้ทางกฎหมายมาร่วมพิจารณาคดีกับขุนนางโดยปรากฏคำว่า
"เจ้าโทยลงกว้าน" เสมอ

อาจกล่าวได้ว่า พุทธศาสนามีบทบาทสำคัญต่อกฎหมาย และ
การศาลในด้านนาไทย ดังมีหลักฐานว่า นับตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้าอโณเป็นต้นมา กฎหมาย
ด้านนาไทยจะมีลักษณะของพระวินัยทางศาสนามาใช้เปรียบ เทียบระหว่างความผิดของสงฆ์หรือ
พุทธจักรกับความผิดของบ้านเมือง หรืออาณัติกร หรืออาจเรียกว่า คดีโลก เทียบกับคดี
ธรรม ลักษณะเช่นนี้ไม่ปรากฏในกฎหมายคณคณราชวงศ์มังราย

* เรื่องไร้สาระ เพื่อถือไม่ได้

¹ ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา มังรายศาสตร์ฉวทาส 25 ค้นฉบับวันนันทาราม

² มณี พยอมยงค์ ทองพิจารณา หน้า 24

อย่างไรก็ตาม เกี่ยวกับการเปรียบเทียบโลกกับศีลธรรมนี้ ยังมี

ประเด็นที่น่าสนใจในรายละเอียดอีกมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมาย เหล่านี้มีผลบังคับใช้หรือไม่อย่างไร เพราะกฎหมายเป็นเรื่องของอุดมการณ์ของคนกลุ่มน้อยในสังคมที่เขียนขึ้น และกำหนดความเป็นระเบียบของสังคมที่สูงกว่าที่เป็นจริง และไม่อาจสรุปหาข้อยุติโดยง่าย การจะมีผู้ศึกษาคะเนียดต่อไป

1.5 บทบาทของพุทธศาสนาที่มีต่อวัฒนธรรมประเพณี

พุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุด และ เข้ามามีบทบาทต่อกลุ่มคนในสังคมล้านนาทุกกลุ่ม ตั้งแต่ระดับต่ำสุดจนถึงสูงสุด พุทธศาสนาจึงมีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมประเพณี* อันหมายถึงวิถีการดำเนินชีวิตของคนในสังคมล้านนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พุทธศาสนาในล้านนาไทยซึ่งได้กล่าวไว้ในตอนต้นแล้วว่า เป็นพุทธศาสนาที่ผสมผสานคติความเชื่อดั้งเดิม พุทธศาสนิกายตั้งกาวังค์ ศาสนาพราหมณ์เข้าด้วยกัน ลักษณะเช่นนี้อาจเรียกได้ว่า "พุทธศาสนาของพลเมืองล้านนาไทย" ดังนั้นพุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลสูงต่อแนวความคิด พฤติกรรม และวิถีชีวิตของชาวล้านนา และสิ่งเหล่านี้ได้ปรากฏออกมาในรูปแบบของวัฒนธรรมประเพณี ที่สังคมยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม และถ่ายทอดแนวทางการประพฤติปฏิบัติให้แก่คนรุ่นต่อไป เรื่องนี้อาจแบ่งออกเป็น 3 ประการ คือ

ประการแรก คือจารีตประเพณี เป็นแนวทางปฏิบัติที่สมาชิกในสังคมจะต้องกระทำตาม ถ้าหากฝ่าฝืนหรือละเว้นไม่กระทำถือว่าเป็นความผิดต่อจารีตประเพณีและศีลธรรม หากพิจารณาพื้นฐานของจารีตประเพณีในล้านนาไทยจะพบว่า การนับถือบรรพบุรุษและความเชื่อศรัทธาในพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานที่สำคัญยิ่ง ซึ่งที่ลาวประพฤติปฏิบัติหากเพิกเฉยเรียกว่า "ละสิทพ่ฮอยแม่" ดังเช่น "บั้งไฟพญานาค 3 ประการ คือ 1. พระพุทธเจ้าและ

* เกี่ยวข้องเรื่องนี้ได้มีผู้สนใจศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาเชิงมนุษยวิทยาและทางด้านวรรณกรรม การศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีมีทอย่างหนึ่งที่แพร่หลายอยู่ในปัจจุบัน คือวรรณกรรมมุขปาฐะ และคติชนวิทยา ทำให้ผลงานการศึกษาเหล่านี้ปรากฏอย่างมากมาย

ธรรมเทศนา ๒. พ่อแม่ ครูบาอาจารย์และท้าวขุน ๓. เมียขุนนาง..."¹ จาชีวิตประเพณีที่สำคัญคือ ขึ้นถือ มกย่อง ครู มักจะถือว่าพระพุทเจ้าเป็นบรมครู เวลาจะกระทำพิธีการใด ๆ จะต้องมีการกราบไหว้พระรัตนตรัยก่อนเสมอ จากนั้นจะกราบไหว้บูชาครูผู้สอน ตั้งแต่คนแรกจนคนสุดท้าย* การไหว้ครูจึงมีความหมายยิ่งในการเริ่มต้นกิจการต่าง ๆ ของชาวล้านนา หากกระทำผิดหรือการกระทำเกินกว่าที่ครูผู้สอนไว้ จะมีอันเป็นไป เรียกว่า "ผิดผีครู"

นอกจากนี้ การกระทำที่ถือว่าไม่ถูกต้องตามกฎหมายตามจารีตประเพณีที่วางไว้ เช่น ผิดผี ผิดผีต ผิดป่า ผิดบ้าน ผิดเมือง ผิดคลอง ผิดกฎ ผิดราชญา² บุคคลที่กระทำผิด จะเป็นบุคคลที่สังคมไม่ยอมรับ และเชื่อกันโดยทั่วไปว่า การดำเนินชีวิตจะไม่ประสบกับความเจริญรุ่งเรือง มีแต่ความเสื่อมถอย

เนื่องจากหลักคำสอนของพุทธศาสนามักจะเกี่ยวข้องกับความเชื่อ แนวความคิด การเมือง การปกครอง กฎหมาย ดังนั้น จารีตต่าง ๆ จึงได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนาอย่างมากมาย การกระทำจารีตประเพณีจึงเป็นการกระทำผิดต่อคือธรรมทางศาสนาด้วย

ประการที่สอง ถือชนมประเพณี หมายถึง ประเพณีที่กำหนดขึ้นมาเป็นระเบียบแบบแผน และถือปฏิบัติสืบต่อกันมา เนื่องจากวัดเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมของชุมชน วัดจึงมีบทบาทในการจัดระเบียบแบบแผน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ พระสงฆ์จะมีบทบาทสำคัญในการประกอบพิธีทางศาสนา นอกจากนี้ สถาบันทางศาสนา ยังมีบทบาทในด้านการจัดการศึกษา นอกจากจะทำให้พุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการจัดระเบียบแบบแผนของสังคมแล้ว ยังทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดคตินิยมธรรม ประเพณีให้แก่สมาชิกในสังคมสืบทอดต่อไป

¹ มณี พยอมยงค์ "ความเชื่อและประเพณีของชาวล้านนาไทย" ใน ล้านนาไทย หน้า 134

*คำโยงครูของล้านนาจะมีคำว่า ครูแก้ว ครูปลาย ครูตาย ครูยัง ไปรคศึกษา
ละเขียนใน มณี พยอมยงค์ "พิธีไหว้ครู" กนกนาสาร 10 : 2-4 ตุลาคม 2524 -
กันยายน 2525

² มณี พยอมยงค์ อ.ต. หน้า 135

ประการที่สาม คือธรรมเนียมประเพณี ได้แก่ประเพณีที่ไม่มีระเบียบแบบแผนเหมือนแบบประเพณี และไม่มีเงื่อนไขในการถูกผิดเหมือนจาตประเพณี แต่เป็นความนิยมไม่ประหลาดปฏิบัติกันสืบต่อกันมา ถ้ามีการงดเว้นหรือฝ่าฝืนไม่กระทำก็มิได้ถือว่ามีความผิด แต่อาจทำให้ดูเหยียนว่า เหมิ่นถนาศการศึกษา ธรรมเนียม ประเพณีเหล่านี้ เช่นกิริยา มารยาท การกิน การพูด การแต่งกาย อวดยศ ยศ การประหลาดใจว่าถูกกำหนดโดยสังคมในลักษณะของคติชาวบ้าน ภาวศาคำสอน ตำนาน นิทานต่าง ๆ และคำเทศนาสั่งสอนของพระสงฆ์ ในคำสอนพระบาลีบรรยายสอนว่า ชายผู้ใดนี้ ต้องมีคุณสมบัติโดยประการเช่น ควรจะมีกิริยามารยาทดี รู้จักประมาณการจะ และมีวาจาสุภาพ ดังปรากฏข้อความว่า "...ผู้ใหญ่ ต้อง ขี้ไปหา ชายผู้ใดนี้ดี ถ้าพูดจาและปากคำหาชายผู้ใดนี้ดี ท่านใช้ปากมันสั่งว่า ขี้ไปหาชายผู้ใดนี้ดี..."¹ ยังปรากฏคำสอนว่า "อย่าคบคนเฒ่า อย่าแก้คนขี้ อย่าฆ่าของเลี้ยง อย่าเลี้ยงคนเฒ่า..."²

นอกจากนี้ยังปรากฏภาคี* บทกวีที่เกี่ยวเนื่องกับหลักคำสอนของพุทธศาสนา และสะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดปรัชญาของพุทธศาสนาตลอดจนความปรารถนาที่จะสร้างสังคมในอุดมคติ โดยเน้นหนักในเรื่องความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมดังตัวอย่าง คือ "...เสียเงินเสียคำ ยังดีกว่าได้ ของอยู่ได้ลุ่มวิสัย เสียหัวใจจะหาไหนมาต่อ..." "ใจดีมีไผ่บ่อดีข้าง ใจกว้างว่านหมอยอคุณ" "อย่าดูหมิ่นเจ้า อย่าเล่าขวัญเรา อย่าฆ่าของฝาก อย่าปากบ่เป็นธรรม"

จะเห็นได้ว่า พุทธศาสนามีอิทธิพลอย่างมากต่อวิถีชีวิตของชาวจังหวัดธรรมะนิยมประเพณีของชาวจังหวัดที่แสดงออกในลักษณะของประเพณีสำคัญประจำปี เช่น ประเพณีสงกรานต์พระพุทธรูป ประเพณีดำหัวพ่อแม่ ครูบาอาจารย์ ประเพณีสืบชะตาเมือง

¹ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คำสอนพระบาลี พจนานุกรม 11

² สมศักดิ์วรศาสตร์ ชุมชนโบราณคดีเมืองเหนือ หน้า 21

*โปรดดูละเอียดใน สมร เจนจิระ วิเคราะห์ตำนานภาคี 2526

ประเพณีตั้งธรรมหลวง ฯลฯ ประเพณีเหล่านี้ จะกระทำเป็นประจำและกำหนดระยะเวลา
ที่แน่นอน และมีประเพณีบางประเพณีที่กระทำเป็นครั้งคราว เช่นประเพณีขึ้นบ้านใหม่
ประเพณีวันวิสาขบูชา ประเพณีบวช ฯลฯ

ประเพณีต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนแต่เป็นประเพณีที่เกี่ยวเนื่องด้วยพุทธศาสนา
เป็นส่วนใหญ่

3.5 บทบาทของพุทธศาสนาในวรรณกรรมล้านนา

วรรณกรรม เป็นผลิตผลทางปัญญาที่สะท้อนให้เห็นถึงการอบและโครงสร้าง
ของความคิดซึ่งเป็นนามธรรมที่ได้รับการถ่ายทอดออกมาเป็นรูปธรรม โดยกวีจะเป็นผู้รวบรวม
รวมผสมผสานจากประสบการณ์แนวความคิด ความเชื่อ ความคาดหวัง และจินตนาการ
ประกอบกันขึ้นเป็นวรรณกรรม

ดังได้กล่าวไว้แล้วว่า พุทธศาสนามีบทบาทอย่างมากต่อล้านนาไทย ทั้งทางด้าน
การเมือง สังคม และวัฒนธรรม บทบาทของพุทธศาสนาได้ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนใน
ลักษณะของวรรณกรรม โดยแยกศึกษาได้ดังต่อไปนี้

3.5.1 การสร้างสรรค์กวี

กวีหรือผู้แต่งวรรณกรรม ย่อมเป็นผู้มีความแตกฉานในด้านภาษา และ
อักษรศาสตร์ ตลอดจนมีประสบการณ์และแนวความคิดที่ละเอียดลึกซึ้ง จากการศึกษาเกี่ยวกับ
กวีที่สำคัญในล้านนาไทยส่วนใหญ่จะเป็นพระภิกษุสงฆ์* ที่ได้รับการศึกษาจากสถาบันสงฆ์
มาแล้วทั้งสิ้น จึงกล่าวได้ว่า การจัดการศึกษาของสถาบันสงฆ์ นอกจากจะศึกษาเรื่องราว
เกี่ยวกับพุทธศาสนาแล้ว ยังมีการศึกษาลัทธิขงจื๊อจนอ่านออกเขียนได้ ตลอดจนได้รับการศึกษา
ในระดับสูงขึ้นไปเกี่ยวกับพระอภิธรรมและภาษาศาสตร์ จึงนับได้ว่าพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญ
ที่สุดต่อการศึกษามหาวิทยาลัยล้านนา จนได้รับการยกย่องอย่างสูง เช่นพระโหราธิบดี
พระญาณกิตติธาระ พระพิชัยมงคลอาจารย์ พระรัตนปัญญาเถระ และยังมีอีกหลายท่านที่กล่าว
ไว้แล้วในตอนต้น

*โปรดศึกษารายละเอียดในบทที่ 3

3.6.2 เนื้อหาสาระของวรรณกรรม

วรรณกรรมที่ปรากฏในยุคทองของล้านนาไทย ส่วนใหญ่จะเป็นวรรณกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้น และวรรณกรรมอื่น ๆ* ที่นอกเหนือจากวรรณกรรมศาสนาที่ล้วนแล้วแต่มีเนื้อเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เช่น เคี้ยวกัน

วรรณกรรมศาสนาจะเกี่ยวเนื่องโดยตรงกับเรื่องราวของพุทธศาสนา ส่วนใหญ่จะแต่งเป็นภาษามาวี วรรณกรรมศาสนาเหล่านี้มักจะกล่าวถึงพุทธประวัติ และการอธิบายคัมภีร์ทางศาสนา เช่น อินทกมลาลัมภรณ์ มังคลัตถพิณี สมันตปาสาทิกา อัลดโยชนา กัณถาภรณ์ฎีกา เวสสันดรพิณี วรรณกรรมชาดกก็เป็นวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เช่น เรื่องมหาชาติ ทศมุตตเวสสันดรชาดก ของล้านนา ซึ่งมีอยู่กว่า 130 ส่วน ทิ้งขวักได้สัมผัสผลจากเนื้อเรื่องในพระไตรปิฎก นอกจากนี้ยังมีวรรณกรรมนิทานที่อ้างอิงพุทธศาสนา ก็อ้างอิงว่าเป็นชาดกของพระชาติต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้าที่ทรงบำเพ็ญบารมี เมื่อครั้งยังเป็นพระโอรสศิว พระสงฆ์ชาวล้านนาได้นำเอานิทานพื้นบ้านมาแต่งเป็นชาดก นิทานชาดกเหล่านี้มีลักษณะเป็นชาดกนอกนิบาต อันเป็นชาดกที่ไม่ปรากฏในคัมภีร์ศาสนา มีจำนวนไม่น้อยกว่า 200 เรื่อง ชาดกนอกนิบาตของล้านนาที่มีผู้กล่าวถึงมากที่สุด คือ ปัญญาชาดก และปัญญาชาดกได้เป็นมรดกเกิดของวรรณกรรมอื่น ๆ อีกมากมาย เช่น สังคินอนุโยช เจ้าสุชน สุวรรณะทอยสังข์

สำหรับวรรณกรรมคำสอน เป็นวรรณกรรมที่มีเนื้อหาที่มุ่งจะสั่งสอนจริยธรรม หรือศีลธรรมแก่สมาชิกในสังคมระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ชนชั้นปกครองจนถึงผู้ดูแลได้การปกครอง วรรณกรรมวรรณกรรมคำสอนมีเนื้อหาสาระที่ผูกพันกับคำสอนของพุทธศาสนาทั้งสิ้น เช่น คำวธธรรม พระสงฆ์แต่งขึ้นเพื่อใช้ในการเทศนาสั่งสอน และมักจะยกอุทาหรณ์หรือนิทานชาดกประกอบแสดงให้เห็นว่า พุทธศาสนามีบทบาทอย่างมากในเนื้อหาของวรรณกรรมล้านนาเกือบทุกประเภท

* เช่นวรรณกรรมตำนานประวัติศาสตร์ วรรณกรรมนิทาน วรรณกรรมคำสอน และวรรณกรรมที่แสดงอารมณ์ส่วนตัวของกวี

**โปรดศึกษารายละเอียด ในภาคผนวก ข

บทบาทของพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาของวรรณกรรมล้านนา อาจสรุปได้ 2 ประการ คือ ประการแรก แนวคิดที่สัมพันธ์กับหลักธรรมทางพุทธศาสนา เช่น หลักของไตรลักษณ์ อันมี อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แนวคิดกฎแห่งกรรม และสังสารวัฏ ประการที่สอง ลักษณะเนื้อหาที่อาศัยเรื่องราวคัมภีร์ศาสนา ดังเห็นพุทธศาสนามีบทบาทที่สำคัญยิ่งในฐานะเป็นแนวความคิดและการสร้างสรรค์วรรณกรรมของกวีล้านนา

3.3.3 การอนุรักษ์และการถ่ายทอดวรรณกรรม

เนื่องจากวัด เป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมของชุมชน แหล่งสร้างสรรค์ วรรณกรรมส่วนใหญ่ที่วัด กวีผู้สร้างสรรค์วรรณกรรมส่วนใหญ่ก็คือพระสงฆ์ วัดจึงเป็นแหล่งผลิตกวี และ เป็นที่เก็บรวบรวมและรักษาวรรณกรรมต่าง ๆ โดยวรรณกรรมเหล่านั้นจะถูกจารึกไว้ในใบลานหรือใบมีนสำ* ด้วยตัวอักษรล้านนา และคัดลอกสืบทอดกันมา นอกจากนี้ ชาวบ้านนายังมีประเพณีความเชื่อที่กวีใดได้สร้างคัมภีร์ถวายวัด หรือได้กระทำความธรรมจะ ได้รับอานิสงส์ จนสามารถนำไปสู่นิพพาน ดังได้แสดงไว้ในคำให้การสร้างธรรมว่า "... มุคคณฺโฑได้อธิงคิในศาสนาตถาคต และได้สร้างเขียนธรรมปิฎกะทั้ง ๑ คือว่า อภิธัมมา 7 คัมภีร์ สัตตตันตปิฎก และธัตตอกถาฐิกา คัมภีร์ทั้งหลายก็ดี มุคคณฺโฑทั้งหลายผู้นั้นก็ได้เอาบิสังสมณะมากนัก บ่ออาจจักวิธธมาสังขยณัมประมาณแห่งมูญอันหาที่สุดที่เม้นมิได้แล ดังว่ามีเทพบุตรตนหนึ่ง มีอาบุญได้แสนกัณฐ มีปากและลิ้นได้แสนอัน... ก็บ่ออาจเพื่อจัดอ่านพื่อเลี้ยงพื่อ เมี้ยนบิสัง เจตว่า เहांนั้น เहांนั้นแท้แล... แม้บ่อได้สร้างได้เขียนพร้อมทั้งมวต เहांคัมภีร์พึงก็ดี มิได้ถูกหนึ่งก็ดี มิได้ บทหนึ่งก็ดี ลวงสุดไปแม้จักพระเดชะพึงก็ดี แม้มิได้สร้างได้เขียน เहांบิณำบิณนำพินันและ แด่งแปลงปะพัตถาน พินได้เขียนธรรมดั่งอันก็ดี แม้เहांใดพื่อโหมพื่อผ้ายพื่อ เป็นร้อยหนังสือ ธัมมดั่งอันก็ดี มุคคณฺโฑนั้นจักได้ผลบุญอันมากนัก จักได้เสวยสมบัติ เป็นพระยาจักรีภริราช ..."

* สมุดที่ทำด้วยกระดาษ สัมพันธ์กันคล้ายกับสมุดข่อย

ด้วยเหตุนี้จึงมีผู้คัดลอกคัมภีร์ใบลาน และบันทึกสาปไปถวายตามวัดต่าง ๆ อย่างมากมายภายในตู้พระธรรมหรือหอไตรวัดจึงเป็นศูนย์กลางของการอนุรักษ์และถ่ายทอดวรรณกรรม

3.5.4 การเผยแพร่วรรณกรรม

การที่พระสงฆ์มีบทบาทในการอบรมสั่งสอนสมาชิกในสังคมทุกกลุ่มทุกระดับ ทำให้พระสงฆ์มีบทบาทเป็นผู้เผยแพร่วรรณกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำธรรมที่ใช้ในการเทศนาสั่งสอนประชาชนคำธรรมจะมีลักษณะคล้ายคลึงกับชาดก คือมีการตั้งบทด้วยพระคาถาบาลี แล้วอธิบายความเป็นร้อยแก้วหรือคำ* และใช้สำนวนบรรยาย พรรณา เทศนา โดยยกนิทานชาดกประกอบเพื่อความเข้าใจ

การเทศนาของพระสงฆ์มีลักษณะ 2 ประการ คือ การเทศนาแบบทั่วไป เป็นการเทศนาในโอกาสต่าง ๆ เช่น การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ การทำบุญสืบชะตา การเทศน์ในวันพระ การเทศน์ประเภทนิยมนิเทศน์เรื่องธรรมชาดก ส่วนการเทศน์อีกประเภทหนึ่งคือการเทศน์แบบตั้งธรรม เรื่องที่ใช้เทศน์อาจเป็นปัญหาสมมติ ทศชาติชาดก และที่นิยมมากที่สุด ก็มหาเวสสันดรชาดก หรือการเทศน์มหาชาติ โดยจะกระทำเป็นพิธีใหญ่และเทศน์นานถึง 7 วัน ซึ่งเชื่อกันว่าพระเทศน์ตั้งธรรมหลวง จะมีพุทธศาสนิกชนไปชุมนุมเพื่อฟังเทศน์กันอย่างคับคั่ง จึงนับว่าพระสงฆ์มีบทบาทในการเผยแพร่วรรณกรรมไปสู่ประชาชน และนิทานหรือชาดกเหล่านั้นจะถูกถ่ายทอดไปสู่สมาชิกอื่น ๆ ต่อไป ในลักษณะของวรรณกรรมมุขปาฐะ

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า พุทธศาสนามีบทบาทต่อวรรณกรรมล้านนาไทย ทั้งทางด้านการผลิต การสร้างสรรค์กรอบโครงสร้าง แนวความคิด ธาระเนื้อหา ตลอดจนการอนุรักษ์สืบทอด และเผยแพร่วรรณกรรม

*"คำว" คำนี้คือ "คว้าว" นั้นเอง แต่ชาวตานนออกเสียงจึงทำให้ตัว "ร" หายไป คำวเป็นสันสกฤตที่นิยมกันมากที่สุดในล้านนาไทย เหมือนกลอนของภาคกลางที่นิยมกันทุกชนชั้น คำธรรมมักจะถูกแต่งเป็นเชิงฉกรร, วงศ์, เช่น คำวหงส์หิน คำวธรรมเวสสันดร คำวธรรมเรื่องเจ้าสุวัตร

พุทธศาสนาในล้านนาไทย ตั้งแต่เริ่มสถาปนาอาณาจักรจนกระทั่งรัฐไทยเอกราช ตลอดระยะเวลาเวลานานกว่า 2 ศตวรรษ พุทธศาสนาในล้านนาไทยได้พัฒนาการอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งปรากฏลักษณะและโครงสร้างของสถาบันทางพุทธศาสนา ตลอดจนได้มีบทบาทสำคัญ ต่ออาณาจักรล้านนาไทย

ลักษณะพุทธศาสนาในล้านนาไทย ถึงแม้ว่าจะปรากฏอิทธิพลของพุทธศาสนานิกาย ลัทธิวาทนัย ทั้งทางด้านแนวความคิดและการปฏิบัติ แต่พุทธศาสนาในล้านนาไทยมิได้เป็นแบบอย่างใด ๆ ของนิกายใด ๆ ลักษณะของพุทธศาสนาในล้านนาไทย เป็นพุทธศาสนาที่มีลักษณะเฉพาะ ของตนเอง ที่อาจเรียกได้ว่าเป็น "พุทธศาสนาของลุ่มแม่น้ำล้านนาไทย" โดยผสมผสาน ระหว่างความเชื่อดั้งเดิมในลัทธิวิญญูญาณนิยม คติความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ กับคติความเชื่อ ของพุทธศาสนาฝ่ายหินยานลัทธิลังกาวงศ์ สำหรับพุทธศาสนาฝ่ายมหายานนั้น มีอิทธิพลอยู่ น้อยมาก และไม่ปรากฏหลักฐานที่สามารถยืนยันได้ว่า ล้านนาไทยเคยนับถือพุทธศาสนา มหายาน นอกจากมีพิธีกรรมบางอย่าง* ที่ปะปนเข้ามา แต่ไม่ได้หมายความว่า เป็นการนับถือ ความศรัทธามหายาน

เกี่ยวกับโครงสร้างของสถาบันทางพุทธศาสนาในล้านนาไทยในระยะเริ่มแรกยังไม่ ปรากฏลักษณะของการจัดระเบียบการปกครองสงฆ์ที่แน่นอน จนกระทั่งในรัชสมัยของพระเจ้า กือนา เป็นต้นไป เริ่มมีการจัดระเบียบปกครองสงฆ์ โดยปรากฏคณะสงฆ์ 2 คณะคือ กามวาสี และอรัญญวาสี นอกจากนี้ยังปรากฏการแต่งตั้งตำแหน่งมหาเถรวาปี เป็นประมุขของ พระสงฆ์ โดยรับแบบอย่างจากลังกาที่ผ่านมาจากอาณาจักรสุโขทัย สถาบันทางพระพุทธศาสนา มีความมั่นคงและมีบทบาทมากขึ้นนับตั้งแต่สมัยพระเจ้าติโลกราช พระองค์ทรงสนับสนุนคณะสงฆ์ ลัทธิให้บทบาทในการดำรงตำแหน่งมหาเถรวาปีหรือพระสังฆปริณายก แต่อย่างไรก็ตามพระสงฆราช มิได้อำนาจปกครองสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร พระสังฆราชจะปกครองดูแลกิจการของสงฆ์เฉพาะ ในแต่ละเมืองเท่านั้น ต่อมาพระสังฆราชในเมืองเชียงใหม่เพิ่มมีบทบาทตามหัวเมืองมากยิ่งขึ้น

* เช่นพิธีบอยเข้าสังข์ ซึ่งเป็นพิธีผูกพันส่วนทุกคนให้ผูกคอตายที่อาจคล้ายคลึงกับพิธีตักบาตรของจีน

เนื่องมาจากการขยายตัวของคณะสงฆ์ออกไปตามเมืองต่าง ๆ ทำให้วัดตามหัวเมืองเป็นจำนวนมากยอมรับมหาเถรานุเถระของพระสังฆปริณายก เมืองเชียงใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในสมัยพระเจ้าเมืองแก้ว พระสังฆปริณายกได้รับการยกย่องอย่างสูง จนปรากฏอภินิหารเป็น "สมเด็จพระมหาสมณเจ้า" ในกรณีดังกล่าวอาจกล่าวได้ว่า สถาบันกษัตริย์ล้านนาไทยมีอำนาจในการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆปริณายก และสมณศักดิ์อื่นด้วยพระองค์เอง แต่อย่างไรก็ตามมิได้หมายความว่า สถาบันกษัตริย์ จะสามารถควบคุมสถาบันทางพุทธศาสนาได้ทุกกรณี เนื่องจากว่าพระสังฆปริณายกส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์กับกษัตริย์ ในฐานะอาจารย์กับศิษย์ ไม่ว่าจะเป็นพระอริยสงฆ์เถรานุเถระในสมัยพระเจ้าติโลกราช หรือสมเด็จพระพุทธมหาธรรมราชา ในสมัยพระเจ้าเมืองแก้ว พระสังฆปริณายกทั้งสองมีฐานะเป็นมหาราชาครูที่พระมหากษัตริย์ยกย่องนับถืออย่างสูง ด้วยเหตุนี้สถาบันทางพุทธศาสนาในล้านนาไทย จึงมีอิสระในตัวเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งอิสระทางด้านวิชาการที่ฝ่ายอาณาจักรไม่สามารถจะควบคุมได้ และยังมีสิทธิพิเศษในการเก็บผลประโยชน์จากที่ดินของวัด ตลอดจนคุ้มครองดูแลคนของวัด หรือเลขวัดที่มีผู้ดูแล

จากการที่พุทธศาสนามีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ล้านนาไทย และสถาบันทางพุทธศาสนามีความมั่นคง ทำให้พุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทต่ออาณาจักรล้านนาไทยในตำแหน่งต่าง ๆ เช่น แนวความคิดทางการเมือง การปกครอง กฎหมาย วัฒนธรรมประเพณี ความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคม การศึกษา และวัฒนธรรม

บทที่ ๘

บทสรุป

พุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งในวัฒนธรรมอินเดีย ซึ่งได้เผยแพร่เข้ามายังดินแดนสุวรรณภูมิ พุทธศาสนาได้เข้ามามีบทบาทในดินแดนแถบนี้ก่อนที่จะมีการสถาปนาอาณาจักรของชนชาติไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาณาจักรล้านนาไทย พุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองในภูมิภาคนี้ ที่ปรากฏหลักฐานอย่างชัดเจน นับตั้งแต่สมัยอาณาจักรทวารวดีเป็นต้นมา พุทธศาสนาฝ่ายหินยานหรือเถรวาท ได้ประดิษฐานอย่างมั่นคง ตลอดระยะเวลาประมาณ ๕ ศตวรรษ ในสมัยทวารวดี คือนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๘ วัฒนธรรมทวารวดีได้เจริญรุ่งเรืองและขยายตัวไปยังดินแดนอื่น ๆ ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทยในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในดินแดนล้านนาไทย ได้ปรากฏการสถาปนาอาณาจักรของชนชาติมอญในบริเวณลุ่มแม่น้ำอิง ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ คืออาณาจักรหริภุญชัย แต่เป็นอาณาจักรแรกที่น่าสนใจของพุทธศาสนาหินยาน เข้ามาสู่ล้านนาไทย

พุทธศาสนาหินยาน ได้รับการวางรากฐานอย่างมั่นคง ถึงแม้ว่าต่อมาในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ อาณาจักรทวารวดีจะสลายลง ในขณะที่อาณาจักรศรีวิชัยและอาณาจักรเขมรกำลังมีอำนาจมากขึ้น ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๑๙ วัฒนธรรมขอมที่มีพื้นฐานจากอารยธรรมอินเดียและพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ได้แพร่หลายเข้าสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ โดยปรากฏหลักฐานอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคกลางของประเทศไทย แต่อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมขอมก็ไม่สามารถทำลายพื้นฐานความเชื่อของพุทธศาสนาฝ่ายหินยานที่วางรากฐานมาตั้งแต่สมัยทวารวดีได้ และยิ่งไปกว่านั้นในดินแดนล้านนาไทยยังไม่ปรากฏหลักฐานว่า ขอมเคยมีอำนาจเหนือดินแดนแถบนี้เลย

ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ ๑๐ อาณาจักรขอมได้เสื่อมอำนาจลง และในขณะเดียวกัน พุทธศาสนาฝ่ายหินยานนิกายลังการวศ์ ได้เผยแพร่เข้าสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ นับว่าเป็นการเผยแพร่ของพุทธศาสนาฝ่ายหินยานอีกระลอกหนึ่ง พุทธศาสนาฝ่ายลังการวศ์สามารถขยายตัวได้อย่างรวดเร็ว และมีบทบาทอย่างกว้างขวางในดินแดนแถบนี้

ต่อมาในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ได้ปรากฏการก่อตั้งอาณาจักรของชนชาติไทย ในดินแดนสุวรรณภูมิ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาณาจักรล้านนาไทย พระเจ้ามังรายทรงรวบรวม แคว้นอิสระต่าง ๆ ตามแถบลุ่มแม่น้ำกก แม่น้ำอิง และแม่น้ำปิง เข้ามาไว้ในอำนาจ และที่สำคัญที่สุดคือการผนวกอาณาจักรทมิฬขัย ในปี พ.ศ. 1824 หลังจากนั้นทรงสถาปนา อาณาจักรล้านนาไทย โดยมีเมืองเชียงใหม่เป็นราชธานี เมื่อปี พ.ศ. 1899

อาณาจักรล้านนาไทย ได้รับการสถาปนาขึ้นในขณะที่พุทธศาสนานิกายดังกาวงศ์ กำลังแพร่หลายอยู่ทั่วไปในดินแดนสุวรรณภูมิ ในระยะตอนต้นราชวงศ์มังราย อาณาจักร ล้านนาไทยได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาฝ่ายหินยานจากอาณาจักรทมิฬขัยเป็นส่วนใหญ่ และมีบางส่วนที่ได้รับมาจากอาณาจักรมอญ (หงสาวดี) และอาณาจักรพุกาม (อင်းวะ) พุทธศาสนา ได้เข้ามาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิม อันเกี่ยวกับลัทธิวิญญูญาณนิยม การบูชาผีบรรพบุรุษ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ตลอดจนพิธีกรรมต่าง ๆ ความศรัทธาความเชื่อของพราหมณ์ พุทธศาสนา ได้เข้ามาแทนที่การนับถือผีวิญญูญาณ และมีส่วนสำคัญในการจัดระเบียบทางศาสนา และเกี่ยวข้องกับความเป็นเอกภาพทางการเมือง เนื่องจากในระยะนี้อาณาจักรล้านนาไทย กำลังอยู่ในระยะแรกของการก่อตั้งอาณาจักร และต้องเผชิญกับปัญหาจากการรุกรานของมองโกล ที่กำลังขยายอำนาจ เข้ามาในสุวรรณภูมิ

ด้วยเหตุนี้พุทธศาสนาจึงมีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ล้านนาไทยนับตั้งแต่ได้เริ่ม ก่อตั้งอาณาจักรล้านนาไทย เป็นต้นมา พระเจ้ามังรายทรงสถาปนา เมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลาง แห่งอำนาจทางการเมืองได้สำเร็จ แต่ยังไม่สามารถสถาปนาให้เชียงใหม่เป็นศูนย์กลางทาง ศาสนาได้ เมืองทมิฬขัยยังคงรักษาบทบาทแห่งความเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาในดินแดน ลุ่มแม่น้ำปิงต่อมา แม้ว่ากษัตริย์ในราชวงศ์มังรายองค์ต่อมาจะพยายามทำนุบำรุงอุปถัมภ์พุทธศาสนา มาโดยตลอด พุทธศาสนาในล้านนาไทยก็ยังไม่มีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นเทียบกับอาณาจักรทมิฬขัย

จนกระทั่งในรัชสมัยพระเจ้ากือนา เป็นต้นมา พุทธศาสนาในล้านนาไทยได้เริ่มมีความ เจริญไพบูลย์ครั้งสำคัญ เป็นยุคที่มีความตื่นตัวทางศาสนา และมีการนำเอาพุทธศาสนานิกาย ดังกาวงศ์เข้ามาเผยแพร่ในล้านนาไทย ทั้งนี้เนื่องจากมังรายตั้งภายในและภายนอกประเทศ กล่าวคือมังรายภายในนั้นได้แก่ ความพยายามที่จะสถาปนาเมืองเชียงใหม่ให้เป็นศูนย์กลาง ทางศาสนา และความเชื่อที่ว่าความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนา เป็นสัญลักษณ์แห่งความ เจริญ

รุ่งเรืองของอาณาจักร นอกจากนี้ ความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนา ๕๐๐๐ ปี และอันตราย
ทั้ง ๘ ทำให้ชาวอานนาเกรงว่า พุทธศาสนาจะเสื่อมสูญไปก่อนที่จะอยู่ครบ ๕๐๐๐ ปี จึง
เกิดวาทะขึ้นเกี่ยวกับการทำนุบำรุงพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง และรักษาพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์
จึงทำให้ทั้งพระภิกษุสงฆ์และฆราวาสชาวอานนาเดินทางออกไปศึกษาพุทธศาสนาในต่างแดน
เพื่อสืบทอดศาสนา

สำหรับปัจจัยภายนอก เป็นผลเนื่องมาจากในระยะเวลาที่อาณาจักรอานนาไทยได้
สถาปนาขึ้นนั้น พุทธศาสนิกายสังกาวงศ์ กำลังแพร่หลายอยู่ในดินแดนสุวรรณภูมิ อาณาจักร
ใกล้เคียงล้วนแล้วแต่ได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนิกายสังกาวงศ์ทั้งสิ้น มีเมืองศูนย์กลาง
ของการศึกษาพระปณิธิธรรมเกิดขึ้นหลายเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อาณาจักรสุโขทัย ซึ่ง
เป็นอาณาจักรที่มีความสัมพันธ์กับอานนาไทยอย่างใกล้ชิด อิทธิพลของพุทธศาสนิกายสังกา
วงศ์ จึงได้แพร่หลายเข้าสู่อานนาไทย และยังปรากฏในระยะเวลาต่อมาว่า ได้มีพระภิกษุ
สงฆ์ชาวลังกาได้เดินทางเข้ามาเผยแผ่พุทธศาสนาในอานนาไทย ปัจจัยสำคัญอีกประการ
หนึ่งคือปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างอาณาจักรต่าง ๆ เช่น อาณาจักรสุโขทัย
อาณาจักรอยุธยา อาณาจักรพุกาม อาณาจักรมอญ และอาณาจักรอานนาไทย อาณาจักรเหล่านี้
ล้วนแล้วแต่ได้รับแนวความคิดทางการเมืองแบบลังกา โดยเฉพาะอย่างยิ่งคติในการเป็น
กษัตริย์พุทธ ที่จะต้องพยายามแสดงความเป็นธรรมราชา จักรพรรดิราชย์ และให้ผู้อยู่ใต้การ
ปกครอง และอาณาจักรใกล้เคียงยอมรับในลัทธิธรรม และยกย่องสรรเสริญ บรรดาอาณาจักร
เหล่านี้ได้แบ่งปันกันในด้านความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนา

ดังนั้น อาณาจักรอานนาไทยในระยะนี้จึงเกิดความเคลื่อนไหวครั้งสำคัญทางศาสนา
ทั้งการรับเอาพุทธศาสนิกายสังกาวงศ์แบบต่าง ๆ เข้ามา และการปรับปรุงพุทธศาสนา
ภายในอาณาจักร อาจกล่าวได้ว่า ปัจจัยทั้งภายในและภายนอกมีความเกี่ยวข้องสอดคล้องกัน
จนเมื่อจรรยาได้ว่า ปัจจัยใดมีอิทธิพลมากกว่ากัน เพราะปัจจัยทั้งสองมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกัน

พุทธศาสนิกายสังกาวงศ์เข้าสู่อานนาไทย และมีความสำคัญต่อความเคลื่อนไหว
ของพุทธศาสนามีอยู่ ๒ ระยะด้วยกัน กล่าวคือ

ระยะที่หนึ่ง ในปี พ.ศ. 1912 พระสุมนเถระ ได้นำเอาพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ จากสุโขทัยเข้ามาเผยแผ่ ณ เมืองเชียงใหม่ โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่วัดบูรพาาราม หรือวัดสวนดอก แต่เนื่องจากพระสุมนเถระ ได้สืบทอดพุทธศาสนาจากเมืองพับ ในอาณาจักรมอญ จึงเรียกกันโดยทั่วไปว่า "คณะสงฆ์รามัญ" หรือ "รามัญวงศ์" คณะสงฆ์นี้มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พุทธศาสนาในล้านนาไทย เมืองเชียงใหม่มีความเจริญรุ่งเรืองทางศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาพระปณิธิธรรม มีพระภิกษุสงฆ์จากหัวเมือง และอาณาจักรใกล้เคียงเข้ามาศึกษาเล่าเรียนเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยัง เป็นผลให้มอญชาวพม่าและพระภิกษุสงฆ์มีความตื่นตัวที่จะเดินทางออกไปศึกษาพุทธศาสนาโดยตรงจากลังกา

ระยะที่สอง เป็นระยะที่พระภิกษุสงฆ์ชาวล้านนาได้เดินทางออกไปศึกษาพุทธศาสนา และภาษาบาลีจากลังกา พระภิกษุเหล่านี้ได้อุปสมบทใหม่ และภายหลังจากการสำเร็จการศึกษา มาแล้ว ได้นำพุทธศาสนาแบบตั้งเดิมของลังกาเข้ามาเผยแผ่ในล้านนาไทย เมื่อปี พ.ศ. 1974 โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่วัดป่าแดง คณะสงฆ์นี้เรียกกันโดยทั่วไปว่า "คณะสงฆ์วัดป่าแดง" หรือ "คณะสงฆ์ลังกาวงศ์ใหม่" หรือ "คณะสงฆ์สีหค"

การนำเอาพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์แบบต่าง ๆ เข้ามาเผยแผ่ในล้านนาไทย ทำให้ระยะเวลาต่อมาในรัชสมัยของพระเจ้าสามฝั่งแกน คณะสงฆ์ในล้านนาไทยมีคณะสงฆ์ที่สำคัญถึง 3 คณะ กล่าวคือ คณะสงฆ์พื้นเมือง คณะสงฆ์รามัญ และคณะสงฆ์สีหค การมีคณะสงฆ์หลายคณะได้ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งแตกแยกกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์รามัญกับคณะสงฆ์สีหค

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์ เกิดขึ้นเนื่องจากสาเหตุสำคัญหลายประการ เช่น ความขัดแย้งทางความคิดเกี่ยวกับการปฏิรูปศาสนา ที่มีเพราะคณะสงฆ์รามัญเป็นคณะสงฆ์ที่ไม่ได้สืบทอดพุทธศาสนาจากลังกาโดยตรง แต่สืบทอดผ่านมาจากเมืองพับ ในอาณาจักรมอญ จึงมีแนวความคิดทางศาสนาที่อนุรักษ์แนวทางการปฏิบัติทางศาสนาซึ่งผสมผสานระหว่างพุทธศาสนาระบบลังกากับลักษณะของท้องถิ่น ในขณะที่คณะสงฆ์สีหคเป็นกลุ่มที่สืบทอดมาจากลังกาโดยตรง มีแนวความคิดที่จะปฏิรูป การประพฤติ ปฏิบัติตนของสงฆ์ รวมทั้งการอุปสมบท การออกเสียงภาษาบาลีให้ถูกต้อง และการศึกษาพระปณิธิธรรม

อย่างไรก็ตามมีข้อน่าสงสัยเกิดว่า ความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์ดังกล่าว ไม่ได้ขัดแย้งกัน เกี่ยวกับหลักธรรมหรืออุดมการณ์สูงสุดของศาสนา แต่เป็นความขัดแย้งเกี่ยวกับแนวความคิดและวิธีการที่จะบรรลุถึงหลักความเชื่อตลอดจนอุดมการณ์อย่างเดียวกัน

แต่ปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ความขัดแย้งที่รุนแรงคือความขัดแย้งเกี่ยวกับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และความขัดแย้งทางการเมือง ทั้งนี้จะสังเกตได้จากเหตุผลที่คณะสงฆ์ทั้ง 2 ฝ่ายแสดงออก เป็นเรื่องเกี่ยวกับตัวบุคคล ผลประโยชน์ มากกว่าเรื่องหลักความเชื่อทางศาสนา และในขณะเดียวกัน เมื่อเกิดความขัดแย้งทางการเมือง คณะสงฆ์ทั้งสองฝ่ายก็เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องทางการเมือง จนในที่สุดกลุ่มขุนนางที่สนับสนุนคณะสงฆ์สีทอง สามารถยึดอำนาจทางการเมืองจากพระเจ้าสามฝั่งแกนได้สำเร็จ พระเจ้าติโลกราชได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มขุนนางให้ขึ้นครองราช และพระองค์ทรงสนับสนุนคณะสงฆ์สีทองให้มีบทบาทอย่างมากในล้านนาไทย

แต่อย่างไรก็ตาม พระเจ้าติโลกราชทรงตระหนักถึงปัญหาที่เกิดจากความแตกแยกระหว่างคณะสงฆ์และบรรดาขุนนาง ตลอดจนถึงชนทุกชั้นมีความเชื่อว่า ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในระบอบเวลานั้น เป็นระยะเวลาเดียวกับการเกิดความขัดแย้งทางการเมือง ทั้งภายในและภายนอกประเทศ จนเกิดสงครามกลางภายใน และสงครามกับอาณาจักรใกล้เคียงหลายครั้ง เหตุการณ์เหล่านี้เป็นผลมาจากความแตกแยกระหว่างคณะสงฆ์และ เป็นเครื่องหมายแห่งความเสื่อมโทรม และจะนำไปสู่ความพินาศในที่สุด

ดังนั้น ผลจากความแตกแยกระหว่างคณะสงฆ์ และการที่ต้องเผชิญกับปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองทั้งภายในและภายนอกประเทศ ทำให้ชาวล้านนามีความตื่นตัวในการอุปถัมภ์ ถิ่นฐานพุทธศาสนายิ่งขึ้น ทั้งนี้ไม่ใช่เป็นเพียงนโยบายของชนชั้นปกครองที่จะสร้างความมั่นคงทางการเมืองโดยอาศัยศาสนาเป็นเครื่องมือ หากแต่เป็นเจตนาของความร่วมมือกันของสังคมทั้งหมด เป็นความปรารถนาและเป็นสิ่งที่จะกระทำร่วมกันของสมาชิกทุกกลุ่มในสังคม ดังจะ เห็นได้จากความตื่นตัวของบรรดาสาส์ที่เข้ามาอุปสมบท โดยมีการอุปสมบทหลายครั้ง และครั้งมีผู้อุปสมบทเป็นจำนวนมาก เมื่อมีพระภิกษุสงฆ์จำนวนมากขึ้น มีความจำเป็นในการสร้างเสนาสนะให้เพียงพอ จะพบว่ามีการบูรณะ ปฏิสังขรณ์ และสร้างวัดขึ้นมากมาย ทั้งใน

ราชธานี และเมืองต่าง ๆ การอุปถัมภ์ศาสนาได้จำกัดอยู่ในหมู่ของชนชั้นปกครองเท่านั้น แต่เป็นสิ่งที่ทุกกลุ่มทุกชนชั้นได้กระทำร่วมกัน โดยปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกเกี่ยวกับการให้ปลานามากมายในด้านนาไทย

อย่างไรก็ตาม ชนชั้นปกครองย่อมมีบทบาทที่เด่นชัดในการอุปถัมภ์พุทธศาสนา มากกว่าชนชั้นอื่น แต่หากพิจารณาบทบาทของชนชั้นปกครองในการอุปถัมภ์ศาสนาให้ละเอียดลึกซึ้งแล้วจะพบว่า ชนชั้นปกครองมิได้กระทำเพื่อผลประโยชน์ของตนเองฝ่ายเดียว แต่เป็นผลต่อสังคมโดยรวม ดังจะเห็นได้จากพระมหากษัตริย์ด้านนาไทย นับตั้งแต่พระเจ้าติโลกราช เป็นต้นมา ถึงแม้ว่าจะทรงสถิต ณ คณะสงฆ์ทิพ แต่ในขณะเดียวกันพระองค์ทรงพยายามสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่สงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสังคายนาพระไตรปิฎก นอกจากจะแสดงถึงความแตกฉานในพระไตรปิฎกและภาษามาลีของพระภิกษุสงฆ์ในด้านนาไทยแล้ว การสังคายนาเป็นการประชุมสงฆ์ เพื่อจัดระเบียบหมวดหมู่พระพุทธรูป และแล้วรับทราบโดยทั่วกันในที่ประชุม ต่อจากนั้นให้ถือ เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตามมติของที่ประชุมสงฆ์ การสังคายนาครั้งนี้มีได้มีคณะสงฆ์ทิพเท่านั้น แต่ประกอบด้วยคณะสงฆ์ทั้งหมด ดังนั้น การสังคายนาพระไตรปิฎกในรัชสมัยของพระองค์ จึงเป็นการประสานความเป็นเอกภาพของสงฆ์ในด้านนาไทย ถึงแม้ว่าจะอยู่ต่างคณะกัน แต่ก็ยังมีพระไตรปิฎกฉบับเดียวกัน ต่อมาจะพบว่า คณะสงฆ์ทั้ง 3 คณะ ได้กระทำสังฆกรรมร่วมกัน เสมอในสมัยพระเจ้าเมืองแก้ว ทั้งนี้เพราะความเป็นเอกภาพของสงฆ์จะก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองของศาสนาและของสังคม อาจกล่าวได้ว่า ผู้ปกครองเองก็มีความเชื่อมั่นศรัทธาในศาสนา คงจะไม่ยอมไปกว่าผู้อยู่ใต้การปกครอง

พุทธศาสนาในด้านนาไทย ได้ได้รับความอุปถัมภ์ ทำนุบำรุงทุก ๆ ด้าน อาทิ การอุปถัมภ์ศาสนธรรม ปรากฏความเจริญรุ่งเรืองในการศึกษาพระปรีชาติธรรม และภาษามาลี จนปรากฏว่า พระภิกษุสงฆ์ด้านนาไทยมีความแตกฉานในภาษามาลี และมีความเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎก สามารถทำการสังคายนาพระไตรปิฎกและประพันธ์วรรณกรรมมาดีไว้เป็นจำนวนมาก ในด้านการอุปถัมภ์ศาสนมรดกคงปรากฏว่า พระภิกษุสงฆ์ในด้านนาไทยได้รับการทำนุบำรุงด้วยปัจจัยต่าง ๆ อย่างพอเพียง เพื่อมิให้พระภิกษุสงฆ์ต้องพะวักพะวงเกี่ยวกับการดำรงชีพ

จึงปรากฏการอุทิศที่ดิน ผลประโยชน์ แรงงานคนและสัตว์ ตลอดจนทรัพย์สิน เครื่องอุปโภค บริโภคเพื่ออุปัฏฐากแก่ศาสนา และยังปรากฏว่า พระภิกษุสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถ ได้ รับการอุปถัมภ์โดยตรงจากพระมหากษัตริย์ อาทิเช่น พระสิริมังคลาจารย์ พระเมืองแก้ว ทรงสร้างที่พำนักให้เพื่อเป็นที่ศึกษาและประพันธ์วรรณกรรมมาดี นอกจากนี้ยังสละรายได้ ประจำนครเพื่อเป็นค่าภิกษิยภัตแก่พระสงฆ์ปณายก สำหรับการอุปถัมภ์ศาสนสถาน ได้มี การก่อสร้างศาสนสถานเป็นจำนวนมากทั่วราชอาณาจักร และยังปรากฏการสร้างพระพุทธรูป ขนาดใหญ่หลายองค์ เช่น พระเจ้าแก้วคือ พระเจ้าเชียงม พระเจ้าสิบสอง ที่สำคัญที่สุดคือ การประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญคือพระแก้วมรกต และพระพุทธรูปหินใน เมืองเวียงใหม่

อาจกล่าวได้ว่า ภายหลังจากการสังคายนาพระไตรปิฎก ได้ก่อให้เกิดความเป็นเอกภาพ ในหมู่สงฆ์ การอุปถัมภ์พุทธศาสนาจากชนทุกชั้น ทำให้พุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุด อาจกล่าวได้ว่า นับตั้งแต่รัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชจนกระทั่งรัชสมัยพระเมืองแก้ว เป็น ยุคทองของพุทธศาสนาในล้านนาไทย เมืองเวียงใหม่มีฐานะและบทบาทสำคัญในการเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนา โดยชาวล้านนาเชื่อว่า ล้านนาไทยในยุคนี้ เป็นยุคแห่งพุทธศาสนา ที่ศักดิ์สิทธิ์และบริสุทธิ์ เนื่องด้วยการประดิษฐานพระพุทธรูปที่สำคัญที่สุดของชนชาติไทย และ การมีพระไตรปิฎกที่บริสุทธิ์

ต่อมาภายหลังรัชสมัยพระเมืองแก้ว ได้เกิดปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศ บรรดาขุนนางก่อการจลาจลแย่งชิงอำนาจกัน ขาดความมั่นคงทางการเมือง เกิดสงครามกลางเมืองหลายครั้ง และบางครั้งไม่มีผู้ปกครองประเทศ และโดยเหตุนี้แลว่า ล้านนาไทยต้องเผชิญกับการคุกคามของอยุธยา และพม่า ญวนต่าง ๆ เหล่านี้ได้ก่อให้เกิด ความเสื่อมโทรมทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งส่งผลกระทบต่อความรุ่งเรืองของพุทธศาสนา

ด้วยเหตุนี้พุทธศาสนาในล้านนาไทยจึงเสื่อมโทรมลงตามลำดับ จนกระทั่งอาณาจักร ล้านนาไทยเสียเอกราชให้แก่พม่าเมื่อปี พ.ศ. 2101 หลังจากนั้น ไม่มีพุทธศาสนาในล้านนาไทย ยุคใดที่มีความเจริญรุ่งเรืองเทียบเท่ากับพุทธศาสนาในล้านนาไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20 - 21 เลย

เนื่องจากพุทธศาสนาในล้านนาไทยมีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ล้านนาไทย และมีพัฒนาการที่เกี่ยวเนื่องกันมาโดยตลอด ด้วยเหตุนี้พุทธศาสนาในล้านนาไทย ถึงแม้จะปรากฏหลักฐานว่าได้รับอิทธิพลจากลังกา แต่โดยความเป็นจริงแล้ว พุทธศาสนาในล้านนาไทย มีลักษณะ เฉพาะของตัวเอง ที่เป็นการผสมผสานระหว่างพุทธศาสนาในภายดั้งเดิมกับความเชื่อดั้งเดิมของพื้นบ้านพื้นเมืองปะปนกับสถานะความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ สำหรับแนวความคิดของพุทธศาสนาพยานมีบ้างแต่ไม่มากนัก ลักษณะศาสนาในล้านนาไทยจึงมิได้เป็นแบบลังกาทั้งหมด ลักษณะเช่นนี้อาจเรียกว่า "พุทธศาสนาของพลเมืองล้านนาไทย"

เกี่ยวกับโครงสร้างของสถาบันทางพุทธศาสนา ปรากฏว่า สถาบันพุทธศาสนาได้พัฒนาขึ้นเป็นระยะ ๆ ในระยะแรกตอนต้นราชวงศ์มังราย ยังไม่ปรากฏหลักฐานว่าสถาบันทางพุทธศาสนามีรูปแบบและการจัดระเบียบของสงฆ์อย่างไร ต่อมาในรัชสมัยของพระเจ้ากือนา ได้เริ่มปรากฏการจัดระเบียบการปกครองสงฆ์ระเบียบแบบแผนยิ่งขึ้น โดยมีการแบ่งแยกคณะสงฆ์ออกเป็นสองฝ่าย คือฝ่ายคามวาสี และฝ่ายอรัญวาสี มีการแต่งตั้งพระมหาสงฆ์ขึ้นเทียบได้กับตำแหน่งสังฆปริณายก และมีตำแหน่งสงฆ์เป็นสมณศักดิ์รองลงมา การปกครองสงฆ์ในลักษณะเช่นนี้แสดงว่า ได้รับอิทธิพลจากสุโขทัย สถาบันทางพุทธศาสนายังไม่มีความซับซ้อนอำนาจมากนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระมหากษัตริย์ทรงมีหน้าที่ในการจัดระเบียบการปกครองสงฆ์ และทรงมีอำนาจในการแต่งตั้งถอดถอนสมณศักดิ์ นอกจากนี้ตำแหน่งพระสังฆราชเป็นตำแหน่งเฉพาะเมือง มิได้มีอำนาจหน้าที่ดูแลกิจการสงฆ์ในเมืองต่าง ๆ แต่ละเมืองก็มีพระสังฆราชประจำเมือง ต่อมาสถาบันทางพุทธศาสนาเริ่มมีบทบาทและมีอำนาจมากยิ่งขึ้นนับตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้าติโลกราช พระสังฆปริณายกส่วนใหญ่เป็นพระภิกษุในคณะสงฆ์เถรวาท เนื่องจากสถาบันทางพุทธศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์ มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างมาก สถาบันพระมหากษัตริย์ จำเป็นจะต้องได้รับการรับรองจากสถาบันทางศาสนา โดยอาศัยมาตรฐานแห่งความ เป็นกษัตริย์ผู้ทรงเป็นธรรมราชา และจักรพรรดิราช ตามด้วยความเชื่อของพุทธศาสนาได้ขยายตัวออกไปยังเมืองต่าง ๆ โดยการส่งพระภิกษุสงฆ์ออกไปเผยแผ่ศาสนาและวางรากฐานพุทธศาสนาตามแนวทางที่ตนถือปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคณะสงฆ์เถรวาท ความสัมพันธ์ดังกล่าวทำให้คณะสงฆ์หัวเมืองมีความสัมพันธ์กับคณะสงฆ์ในราชธานี

และยอมรับอำนาจของพระสังฆปริณายกในเมืองเชียงใหม่ นอกจากนี้การอุทิศที่ดิน แรงงาน และผลประโยชน์ให้กับสถาบันทางพุทธศาสนา ทำให้สถาบันทางพุทธศาสนามีอิสระในตนเอง ทางด้านเศรษฐกิจ สามารถควบคุมแรงงาน การผลิตและการกระจายผลประโยชน์ทาง เศรษฐกิจได้ นอกจากนี้ ถึงแม้ว่าพระมหากษัตริย์จะทรงมีอำนาจในการจัดระเบียบการ ปกครองคณะสงฆ์ และทรงแต่งตั้งหรือถอดถอนสมเด็จพระสังฆราช แต่ในทางปฏิบัติพระองค์จะต้องรับฟังข้อคิดเห็นจากสถาบันทางพุทธศาสนา ทั้งนี้เนื่องจากพระสังฆปริณายกในระยะหลัง มักจะ มีความสัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์ในฐานะอาจารย์กับศิษย์ ด้วยเหตุนี้สถาบันทางพุทธศาสนา ถึงแม้ว่าจะได้รับการอุปถัมภ์จากสถาบันกษัตริย์ แต่ก็มีได้ถูกควบคุมดูแลโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทางด้านวิชาการ สถาบันทางพุทธศาสนาสามารถพัฒนาความก้าวหน้าทางด้านวิชาการได้ อย่างเต็มที่ และการที่พุทธศาสนาในด้านนาไทยสามารถเจริญรุ่งเรืองสูงสุด สาเหตุประการ หนึ่งก็เป็นผลมาจากสถาบันทางพุทธศาสนามีอิสระในการพัฒนาตัวเอง

เนื่องจากพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ล้านนาไทยมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง อาณาจักร จนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ 20 - 21 พุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุด และ พุทธศาสนาที่เป็นอยู่ในด้านนาไทย เป็นพุทธศาสนาที่ผสมผสานแนวความคิดดั้งเดิมของท้องถิ่น เข้ากับหลักการและพื้นฐานความคิดของพุทธศาสนาในภายหลังกว้างขวาง ทำให้พุทธศาสนามีบทบาท สำคัญต่อสภาพทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมประเพณีของล้านนาไทยอย่างมาก ลักษณะที่สะท้อนให้เห็นอิทธิพลของพุทธศาสนา เช่น สภาพทางการเมืองของล้านนาไทยไม่ว่า จะเป็นรูปแบบ แนวความคิดทางการเมือง ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้อยู่ ใต้ปกครอง หลักคำสอนของพุทธศาสนา ได้มีอิทธิพลต่อการกำหนดฐานะและบทบาทของบุคคล ผู้ปกครองจะต้องปกครองด้วยความชอบธรรม "ธรรม" เป็นแนวทางที่ผู้ปกครองจะต้องยึดถือ และปฏิบัติ เช่นทศพิธราชธรรม ฌายานิยธรรม จักรวรรดิวัตร ประเพณีธรรม ถ้าผู้ปกครอง ไม่ประพฤติธรรม ย่อมนำไปสู่ความวุ่นวาย เกิดภัยพิบัติ บ้านเมืองระส่ำระสาย และเป็นเหตุ ให้มีการเปลี่ยนแปลงผู้ปกครอง โดยอ้างเหตุการณ์เหล่านี้ เนื่องจากผู้ปกครองบ้านเมือง ไม่ประพฤติธรรม ในขณะที่เดียวกันผู้อยู่ใต้การปกครองก็ยึดถือหลักคำสอนของพุทธศาสนา เกื้อว กับบุญ - กรรม และบาป ทำให้ยอมรับสภาพภาพของตนเองโดยไม่ได้แข็ง มีความเชื่อว่า

ชีวิตปัจจุบันถูกกำหนดมาจากอดีต และหน้าที่ของคนในปัจจุบัน คือพยายามกระทำความคิด
 สะสมบุญเพื่อจะได้เกิดในภพหน้าที่ดีกว่า แนวความคิดเช่นนี้ปรากฏทั่วไปในคหิคำสอน คำ
 เทศนาสั่งสอนในนิทานชาดกต่าง ๆ และสุภาษิต สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่มีอิทธิพลต่อการกำหนด
 พฤติกรรมของคนในสังคม

นอกจากนี้กฎหมายยังเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่งที่จะสะท้อนให้เห็นสภาพบางอย่าง
 ในสังคม เนื่องจากกฎหมายเป็นบรรทัดฐานของสังคมถึงแม้ว่ากฎหมายอาจไม่ใช่สิ่งที่สะท้อน
 สภาพความเป็นจริงของสังคมที่ถูกต้องทั้งหมด แต่กฎหมายก็สามารถสะท้อนให้เห็นอุดมคติ
 แนวความคิดที่จะกำหนดมาตามฐานของสังคม กฎหมายล้านนาไทยได้ปรากฏอย่างชัดเจนว่า
 เป็นสิ่งที่ผสมผสานทั้งแนวความคิดจากคัมภีร์ธรรมศาสตร์ของมนุษย์ ลักษณะจารีตประเพณีและ
 หลักคำสอนของพุทธศาสนา มีกฎหมายหลายฉบับที่นำเอาพระวินัยของพุทธศาสนามา เปรียบ
 เทียบกับกฎหมายของบ้านเมือง โดยพยายามเปรียบเทียบการกระทำความคิดและการลงโทษ
 ทางวินัยของพระสงฆ์มาเป็นแบบอย่างในการลงโทษผู้กระทำความผิดกฎหมายบ้านเมือง ลักษณะ
 ความหนักเบาในการลงโทษก็พิจารณาตามลักษณะการลงโทษทางวินัยของพระสงฆ์ แสดงให้
 เห็นว่าพุทธศาสนามีบทบาทอย่างมากในทางการเมือง การปกครอง และกฎหมายในล้านนา
 ไทย

นอกจากนี้ทางด้านสังคม สถาบันทางพุทธศาสนาได้มีบทบาทอย่างมากต่อการอบรม
 สั่งสอน ถ่ายทอดแนวความคิดให้การศึกษาแก่สมาชิกในสังคมทุกระดับ หลักคำสอนของพุทธศาสนา
 ได้เผยแพร่ไปสู่สมาชิกในสังคม ทำให้สังคมมีแนวความคิด อุดมการณ์ร่วมกัน และเป็นไปใน
 ทิศทางเดียวกัน นอกจากนี้สถาบันทางพุทธศาสนายังมีบทบาทในการเป็นศูนย์กลางของชุมชน
 โดยการขยายตัวของชุมชน ได้อาศัยการขยายตัวจากการตั้งวัด อุทิศ ที่ดิน แรงงาน และ
 ผลประโยชน์ในวัด ชุมชนเกิดใหม่เป็นจำนวนมากที่ขยายออกมาโดยมีวัดเป็นศูนย์กลาง วัด
 ยังเป็นศูนย์รวมแห่งความศรัทธาของสมาชิกในสังคม และช่วยประสานช่องว่างของชนชั้น

ทางด้านธรรมประเพณีของล้านนาไทย พฤติกรรมต่าง ๆ ที่แสดงออก ได้สะท้อนให้เห็นว่า พุทธศาสนามีบทบาทสำคัญต่อจารีตประเพณี ขนบประเพณี และธรรมเนียมประเพณี หลักคำสอนและความศรัทธาในพุทธศาสนา เป็นมรดกแห่งวัฒนธรรมประเพณีของล้านนาไทยมากมาย ทำให้วิถีชีวิต ค่านิยมของชาวล้านนาดำเนินตามแนวทางของความศรัทธาในศาสนา

ประการสุดท้ายคือบทบาทของพุทธศาสนาที่มีต่อวรรณกรรมล้านนา วรรณกรรมได้สะท้อนให้เห็นแนวความคิด ประสบการณ์ ตลอดจนโลกทัศน์ของกวี และอาจเป็นตัวแทนของคนในสังคม ทั้งนี้เพราะเหตุว่า กวีในล้านนาส่วนใหญ่ได้ประพันธ์วรรณกรรมเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาทั้งสิ้น พุทธศาสนามีบทบาทในการกำหนดแนวความคิด การผลิตกวี การสร้างสรรค์วรรณกรรม การกำหนดลักษณะสาระและเนื้อหาของวรรณกรรม ตลอดจนการอนุรักษ์และถ่ายทอดวรรณกรรมพุทธศาสนาจึงมีความผูกพันกับล้านนาไทยทุก ๆ ด้าน

การศึกษาประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในล้านนาไทย ทำให้เข้าใจถึงกระบวนการทางประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนา และความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับประวัติศาสตร์ล้านนาไทย นอกจากนั้นยังแสดงให้เห็นว่า พุทธศาสนาเป็นพลังสำคัญของสังคมล้านนาที่จะผลักดันให้ความเคลื่อนไหวทางสังคม โดยปรากฏออกมาในลักษณะทางการเมือง การปกครอง กฎหมาย เศรษฐกิจ วัฒนธรรมประเพณี อันเป็นเรื่องน่าสนใจที่ควรจะมีการศึกษากันต่อไป

नरद्वारा नरद्वारा

บรรณานุกรม

1. เอกสารขั้นต้น (Primary Sources)

1.1 เอกสารที่ยังไม่ได้พิมพ์

แผนกหนังสือตัวเขียน และจารึกห้องโบราณคดี หอสมุดแห่งชาติ, กอง กรมศิลปากร

- _____ . ศึกษาจารึกเลขทะเบียน ช.ม./1 ศึกษาจารึกวัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่ จ.ศ. ๑43
- _____ . ศึกษาจารึกเลขทะเบียน ช.ม./3 ศึกษาจารึกเจ้าหมื่นจ้าวเวียง จ.ศ. ๑07
- _____ . ศึกษาจารึกเลขทะเบียน ช.ม./4 ศึกษาจารึกหอสถานอักษรไทยศึกษา ภาษาไทย
จ.ศ. ๑59
- _____ . ศึกษาจารึกเลขทะเบียน ช.ม./5 ศึกษาจารึกวัดช้างค้ำ (เวียงกุมกาม)จ.ศ. ๑21
- _____ . ศึกษาจารึกเลขทะเบียน ช.ม./13 ศึกษาจารึกอักษรไทยศึกษา อักษรไทย จ.ศ.๑54
- _____ . ศึกษาจารึกเลขทะเบียน ช.ม./16 ศึกษาจารึกวัดพระธาตุศรีจอมทอง จ.ศ. ๑50
- _____ . ศึกษาจารึกเลขทะเบียน ช.ม./25 ศึกษาจารึกวัดศรีสุพรรณ จ.ศ. ๑71
- _____ . ศึกษาจารึกเลขทะเบียน ช.ม./28 ศึกษาจารึกวัดเจดีย์หลวง จ.ศ. ๑๐5
- _____ . ศึกษาจารึกเลขทะเบียน ช.ร./2 ศึกษาจารึกพิมพ์วัดศรีสุทธาวาส อำเภอเวียงเก่า
จังหวัดเชียงราย จ.ศ. ๑58
- _____ . ศึกษาจารึกเลขทะเบียน ช.ร./3 ศึกษาจารึกวัดมราสาท จ.ศ. ๑5๐
- _____ . ศึกษาจารึกเลขทะเบียน ช.ร./4 (ขส.1/1๑) ศึกษาจารึกพระมหาเถรเจ้า 25 คน
อักษรไทย (แบบสมุดศึกษา) ภาษาไทย พ.ศ. 2๐41
- _____ . ศึกษาจารึกเลขทะเบียน พ.ย /3 ศึกษาจารึกเจ้าหมื่น เมืองสิง อักษรไทย (ศึกษา)
ภาษาไทย จ.ศ. ๑52
- _____ . ศึกษาจารึกเลขทะเบียน พ.ย./4 ศึกษาจารึกวัดวิสุทธิธรรม อักษรธรรมภาคเหนือ
และอักษรไทย (แบบศึกษา) ภาษาไทย จ.ศ. ๑54
- _____ . ศึกษาจารึกเลขทะเบียน พ.ย./7 ศึกษาจารึกวัดศรีโคมคำ จ.ศ. ๑57
- _____ . ศึกษาจารึกเลขทะเบียน พ.ย./13 ศึกษาจารึกวัดสิบสองห้อง อักษรไทย (ศึกษา)
ภาษาไทย จ.ศ. ๑77

- ศิลาจารึกเลขทะเบียน พ.ย./14 ศิลาจารึกวัดมหาเจดีย์หลวง อักษรไทย (ฝักขาม)
ภาษาไทย จ.ศ. ๐๐5
- ศิลาจารึกเลขทะเบียน พ.ย./26 ศิลาจารึกวัดอารามบ้านน้อย อักษรไทย ภาษาไทย
(พื้นเมือง) จ.ศ. ๐5๐
- ศิลาจารึกเลขทะเบียน พ.ย./27 ศิลาจารึกวัดดี อักษรไทย ฝักขาม ภาษาไทย
จ.ศ. ๐57
- ศิลาจารึกเลขทะเบียน พ.ย./28 ศิลาจารึกเจ้าหมื่นดอมพล อักษรไทย (ฝักขาม)
ภาษาไทย จ.ศ. ๐๐8
- ศิลาจารึกเลขทะเบียน พ.ย./3๑ ศิลาจารึกวัดจอยน อักษรไทย (ฝักขาม)
ภาษาไทย จ.ศ. ๐57
- ศิลาจารึกเลขทะเบียน ล.ป./1 ศิลาจารึกวัดพระธาตุเชิงชุมวัดจำปาง จ.ศ. ๐๑๐
- ศิลาจารึกเลขทะเบียน ล.ป./พิเศษ 1 ศิลาจารึกอักษรไทยฝักขาม และภาษาไทย
จ.ศ. ๐5๐
- ศิลาจารึกเลขทะเบียน ล.ป./2 ศิลาจารึกที่วิหารวัดพระธาตุจำปางหลวง
จ.ศ. ๐23
- ศิลาจารึกเลขทะเบียน ล.ป./13 ศิลาจารึกวัดช้างค้ำ อักษรไทยฝักขาม ภาษาไทย
จ.ศ. ๐1๐
- ศิลาจารึกเลขทะเบียน ล.ป./22 ศิลาจารึกวัดวิสุทธิอาราม อักษรไทยลานนา
จ.ศ. ๐6๐
- ศิลาจารึกเลขทะเบียน ล.ป./23 ศิลาจารึกวัดหนองหนาม จ.ศ. ๐51
- ศิลาจารึกเลขทะเบียน ล.ป./27 ศิลาจารึกวัดแก้วมด อักษรไทยลานนา
(สกุลฝักขาม) ภาษาไทย จ.ศ. 774
- ศิลาจารึกเลขทะเบียน ล.ป./33 ศิลาจารึกวัดกลางพยาว จ.ศ. ๐61
- ศิลาจารึกเลขทะเบียน ล.ป./34 ศิลาจารึกพิมพ์ที่วัดสุวรรณาราม (วัดร้าง) จ.ศ. ๐74
- ศิลาจารึกเลขทะเบียน ล.ป./3๐ ศิลาจารึกวัดพระยืน จังหวัดลำพูน จ.ศ. 732
- ศิลาจารึกเลขทะเบียน น่าน/1 ศิลาจารึกที่วัดช้างค้ำ จังหวัดน่าน จ.ศ. ๐62

- บัญชีหนังสือจ้างแปล ตู้ 130 เลขที่ 55 ตำนานเมืองเชียงใหม่ - เชียงตุง
- บัญชีหนังสือจ้างแปล แฟ้มที่ 7 เลขที่ 11 ตำนานเมืองเชียงราย
- บัญชีหนังสือจ้างแปล แฟ้มที่ 7 เลขที่ 13 ตำนานพื้นเมืองทรายทอง
- บัญชีหนังสือจ้างแปล แฟ้มที่ 9 เลขที่ 20 พงศาวดารเงินยางเชียงแสน
- บัญชีหนังสือจ้างแปล แฟ้มที่ 10 เลขที่ 29 กฎหมายโกสวราชนว
- บัญชีหนังสือจ้างแปล แฟ้มที่ 14 เลขที่ 42, 43/ก พงศาวดารเมืองฉะแวง
- บัญชีหนังสือจ้างแปล แฟ้มที่ 14 เลขที่ 43 พงศาวดารเมืองพะเยา
- บัญชีหนังสือจ้างแปล แฟ้มที่ 15 เลขที่ 46 คำแปลตำนานพระยาภานุปาง (กำกอน)
- บัญชีหนังสือจ้างแปล แฟ้มที่ 22 เลขที่ 77 ตำนานแปลประเพณีกฎหมายเชียงใหม่
- บัญชีหนังสือจ้างแปล แฟ้มที่ 23 เลขที่ 80 กฎหมายพระธรรมศาสตร์ (ฉบับมังราย)
- บัญชีหนังสือจ้างแปล แฟ้มที่ 25 เลขที่ 86 คำอ่านจามเขี้ยว
- บัญชีหนังสือจ้างแปล แฟ้มที่ 29 เลขที่ 107 ตำนานวัดป่าแดงหลวงเขตจังหวัดพะเยา
- พงศาวดารตู้ 121 เลขที่ 001.2/23 พงศาวดารเมืองลำพูน
- พงศาวดารตู้ 121 เลขที่ 002.3/1 ตำนานพระธาตุเมืองฉะแวง
- พงศาวดารตู้ 121 เลขที่ 002.3/17 ตำนานพระธาตุทิวเขาไทย
- พงศาวดารตู้ 121 เลขที่ 002.3/20 ตำนานพระธาตุตอดดง
- พงศาวดารตู้ 121 เลขที่ 002.3/21 ตำนานพระธาตุลำปางหลวง

1.2 เอกสารที่ตีพิมพ์แล้ว

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, สำนักนายกรัฐมนตรี ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่

โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี 2514, 150 หน้า

- ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี 2521
- ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3 โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี 2500, 253 หน้า
- ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 4 โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี 2514

เชียงใหม่, มหาวิทยาลัย กณะศึกษาศาสตร์ ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา กฎหมายโกสวราชนว

ภาคปริวรรตคำฉบับที่ 15 2520

- กฎหมายฉานนา ภาคปริวรรตลำดับที่ 2 2510
- ตำนานมณฑลสาธนาฉบับวัดป่าแดง ภาคปริวรรตลำดับที่ 9 2519
- มังรายศาสตร์ (ฉบับวัดหมื่นเงินทอง) ภาคปริวรรตลำดับที่ 7 2510
- ราชวงศ์พื้นเมืองเชียงใหม่ ภาคปริวรรตลำดับที่ 4 2510
- วิธีแห่งทำสามพระยาและคโลกวาช ภาคปริวรรตลำดับที่ 5 2510

เชียงใหม่, วิทยาลัยครู ศูนย์ส่งเสริมและศึกษาวัฒนธรรมล้านนาไทย ตำนานธรรมนิกราช
ตำนานดอนแก้ว พิศัยชนะดาเมืองเชียงใหม่ และกฎหมายเข่านา ฉ.ป.ท. เชียงใหม่

2523

- มังรายศาสตร์ (ฉบับมณฑล) 2524

เชเดส, ยอร์จ ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 2 พิมพ์ครั้งที่ 2 กรมศิลปากร 2504

ประชากรกิจการ, พระยา พงศาวดารโยนก คัดชำระ 2516, 510 หน้า

ประเสริฐ ฒ นนท มังรายศาสตร์ ฉบับวัดเสาไห้ (เรียบเรียง) พิมพ์ในงานพระราชทาน

เพลิงศพ หลวงไพฑูริกตยานันต์ 4 เมษายน 2514 โรงพิมพ์เสียงเชียงใหม่ 2524,

126 หน้า

ปวงคำ ดุษฎี ตำนานโบราณนิทานปดุมเหตุการณ์เชียงใหม่ เชียงใหม่ 2522

พุทธฉายเจ้า, พระ และพุทธพุกาม, พระ ตำนานมณฑล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวง

เดช สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 17 ธันวาคม

2510 โรงพิมพ์พระจันทร์ 2510

โพธิ์รังสี, พระ จามเทวีวงศ์พงศาวดารเมืองศรีสัตนา แดงโคก ปรีชิตธรรมธาดา, พระยา

(แพ ตาตะลักมณ) และ ญาณวิจิตร, พระ (สิทธิ ใจนันทน์) พิมพ์ครั้งที่ 2 มิตรนรา

การพิมพ์ 2510

- นิทานพระพุทธรูป แดงโคก แสง มนวิฑูร กรมศิลปากร 2506

เพนซ์, ชัน ศิลาจารึกที่ฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่ โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี

2519

ขัติ หอมหนองค์ คลองจิคราญปากกัฒมรณคว่ำ คณะการวิจัยและศึกษาค้นคว้าในสมัยพระเจ้าโกน

พระเจ้าติโลกราช และพระยาอภัยเจียงราย ถ่ายทอดและเรียบเรียงในโครงการไทย

ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2510

..... พระเจ้าโกน พระเจ้าติโลกราช และพระยาอภัยเจียงราย ถ่ายทอดและเรียบ

เรียงในโครงการไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2510

รัตนปัญญานธร, พระ อินทภาณุมาลีปกรณ แปลโดย แสง มนวิบูลย์ พิมพ์เป็นอนุสรณ์แด่ นายที่

นิมมานเพมรินทร์ เนื่องในวันเกิดดิศคนไข้มิเศษ "นิมมานเพมรินทร์ - ขุนทิมา" โรงพยาบาล

เชียงใหม่ 12 พฤษภาคม 2510 มีตรนการพิมพ์ 2510

สิงข วรณสัย โคลงเรื่องขึงทรายเชียงใหม่ ถ่ายทอดและเรียบเรียง พิมพ์เป็นนิตยสาร

การในการฉลองอายุครบ 7 รอบของนางกิมฮ้อ นิมมานเพมรินทร์ 20 มีนาคม 2522

ศูนย์หนังสือ เชียงใหม่ 2522

ศิริมงคลอาจารย์ จักรวาลพิณี แปลโดย ทินกร ทองเสวต ป.บ.อ กรมศิลปากร 2523

..... มังคลัตถพิณี เล่ม 1 พิมพ์ครั้งที่ 6 มหามกุฏราชวิทยาลัย 2511

หน่วยงานศึกษาริชัยคัมภีร์โบราณภาคเหนือ ตำนานพื้นเมืองล้านนาเชียงใหม่ ม.ป.ท. 2524

หน่วยส่งเสริมศิลปศึกษาและวัฒนธรรมล้านนา ไตรภูมิฉบับล้านนา ถ่ายทอดและเรียบเรียง

โดย คุณม รุ่งเรืองศรี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2524

2. เอกสารชั้นรอง (Secondary Sources)

2.1 หนังสือทั่วไปและวิทยานิพนธ์

ขจร สุพานิช ข้อมูลประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา สมาคมสังคมนาศาสตร์แห่งประเทศไทย

2523, 203 หน้า

..... ประวัติศาสตร์ไทย พ.ศ. 1800 - 2310 ศึกษิตสยาม 2521, 232 หน้า

ศิกฤทธิ ปราโมช, ม.ร.ว. เงินและนิยายรัชกาล สำนักพิมพ์ก้าวหน้า 2514, 232 หน้า

จิตร ภูมิศักดิ์ ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของ

ชนชาติ พิมพ์ครั้งที่ 2 ดวงกมล 2524, 550 หน้า

..... สังคมไทยจุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา สำนักพิมพ์ไม้งาม 2526, 395 หน้า

..... โครงการแม่น้ำ และข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์ไทยจุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ดวงกมล
2522, 391 หน้า

จำนงค์ ทองประเสริฐ พระพุทธศาสนาในลังกา โรงพิมพ์เชียงใหม่ 2510

จำปา เอื้องเจริญ และคณะ วิเคราะห์กิจการในพิธีกรรมสงฆ์แห่งชาติ ศรีอยุธยา
กรมศิลปากร 2522

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา ตำนานคณะสงฆ์ พิมพ์ครั้งที่ 3
พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ ร้อยเอกอนันต์ ชูเฒะ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม
2513

..... เรื่องประวัติงานพระสยามวงศ์ในลังกา โรงพิมพ์การศาสนา กรมการศาสนา
พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระเมรุพระศพ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์
26 เมษายน 2503

ทัศนีย์ สันสกฤต จักรพรรดิราชย์ในคดีอินทโย วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาวิทยาลัยศิลปากร ภาควิชาภาษา
ตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2519, 228 หน้า อัดสำเนา
นางวิภา ขลิตพันธ์ ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมไทย มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และ
มนุษยศาสตร์ 2524, 385 หน้า

นิษดา สาริกฤติ ปัญญาชาดก ๑ ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาวิทยาลัยศิลปากร ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2524, 557 หน้า อัดสำเนา

นิคม มุสิกคามะ แผ่นดินไทยในอดีต เล่ม 1 โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์ 2515, 299 หน้า

..... แผ่นดินไทยในอดีต เล่มจบ แพร่พิทยา 2515, 705 หน้า

มาลี พุทธรักษา จักรวาลแห่งชีวิตที่ 5 วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาวิทยาลัยศิลปากร ภาควิชาภาษาตะวันออก
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2523, 421 หน้า อัดสำเนา

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ไทยสิบสองปันนา โรงพิมพ์สัมพันธ์ 2490, 626 หน้า

ปัญญาสารี, พระ ศาสนวงศ์หรือประวัติศาสนา แปลโดย แสง ธนวิบูลย์ พิมพ์เป็นอนุสรณ์

ในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระมหาจารย์ (โสม อนุโต) วัดเทพศิรินทราวาส

23 มีนาคม 2506

ประคอง นิรมานเพ็ญนทร์ และทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนาภุณ ตำนานไทยคดี เชียงใหม่ ศูนย์-

หนังสือเชียงใหม่ 2521, 337 หน้า

ประเสริฐ ๗ นคร ผลงานค้นคว้าประวัติศาสตร์และเรื่องของเกลือ (ไม้) เค็ม พิมพ์เนื่อง

ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายบุญเรือง ๗ นคร โรงพิมพ์อักษรสมัย 2514

ปรีศนา ศิรินาม ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศราชในหัวเมืองฉานนาไทยสมัยรัตน-

โกสินทร์ตอนต้น ปริญญาโท กศ.ม. วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร 2516,

264 หน้า จัดจำแนก

พิทยา ลากพุดธิยากร, กรมหมื่น ประวัติพุทธศาสนาในสยาม พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงพุดธิยากร ๗ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส 15 ธันวาคม

2517 โรงพิมพ์พิมพ์มกุฎราชวิทยาลัย, 65 หน้า

พิทักษ์ สาธิต สมเด็จพระสังฆราชกับสังคมไทย พิมพ์การ 2523, 271 หน้า

มณี พยอมยงค์ ประวัติและวรรณคดีล้านนาไทย มิตราการพิมพ์ 2516, 147 หน้า

..... วัฒนธรรมล้านนาไทย กระทรวงศึกษาธิการ 2524

มานิต วัลลภโกศล ตำนานถึงท้าวติงศภัทรฉบับสมบูรณ์ สำนักพิมพ์นิพนธ์กวีพิมพ์ กณะ-

กรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ 2518, 105 หน้า

รวิวรรณ ลากพุด การสถาปนาในล้านนาไทย ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษ

ที่ 23 วิทยานิพนธ์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2526, 217 หน้า

ราชวรมณี, พระ พระพุทธศาสนากับสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง มหาลงกรณ์การพิมพ์วิทยาลัย

2521

ราชวิสุทธิโสภณ, พระ ประวัติเมืองพะเยาคำนานเมืองเชียงใหม่ รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์

2524

วรสักดิ์ ศรีชัย จักรวาลวิปัสณิกัมภ์ที่ 4 วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2523, 325 หน้า อุดรธานี

ศึกษาธิการ, กระทรวง กรมการศาสนา พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่มที่ 1 พระวินัยปิฎกเล่ม 1

พิมพ์ในปืดลองรัชดาภิเษก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 โรงพิมพ์กรมศาสนา

2514

..... พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงเล่มที่ 7 พระวินัยปิฎกเล่ม 7 จุลวรรค ภาค 2

พิมพ์ในปืดลองรัชดาภิเษกพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 โรงพิมพ์กรมศาสนา

2514, 375 หน้า

ศรีศักร วัลติโกดม ข้อขัดแย้งเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย สำนักพิมพ์เมืองโบราณ 2524,

104 หน้า

ศิลปากร, กรม กฎหมายตราสามดวง จุฬงศา 2521

..... ปณาสชาตถ ๑ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ภาคที่ 1 โรงพิมพ์อักษรบริการ 2499

..... ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 61 พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน (ประชุม

พงศาวดารเล่มที่ 38 - 34) จุฬงศา 2512

สุลักษณ์ สีวรักษ์ ศาสนาไทยสมัยไทย สำนักพิมพ์เทียนวรรณ 2525

สงวน ไขติสุขรัตน์ ตำนานเมืองเหนือ โอเดียนสโตร์ 2500

..... 1. ประชุมตำนานล้านนาไทย เล่ม 1 โอเดียนสโตร์ 2515, 644 หน้า

..... 2. ประชุมตำนานล้านนาไทย เล่ม 2 โรงพิมพ์อักษรบริการ 2516, 441 หน้า

สมหมาย เปรมจิต กมล ศรีวิชัยนันท์ และสุรสิงห์สำรวม อิมพะเนาว์ พระเจดีย์ในล้านนาไทย

เชียงใหม่ สถาบันวิจัยสังคม 2524, 100 หน้า

สายชล วรรณรัตน์ พุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธ-

ยอดฟ้าจุฬาโลก พ.ศ. 2325 - 2352 วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2524, 201 หน้า อุดรธานี

สุวิฬ ปุญญาอนุภาพ คุณลักษณะพิเศษแห่งพุทธศาสนา จุฬงศา 2506

..... พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน พิมพ์ครั้งที่ 6 โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย

2524, 620 หน้า

สุเทพ ชูทรวงศ์ สังคมและวัฒนธรรมล้านนาไทย : รวมผลงานวิจัยทางสังคมศาสตร์ใน

ภาคเหนือของประเทศไทย เชียงใหม่ 2519, 100 หน้า

สุภัทรา ศิษฏ, หม่อมเจ้า ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ. 2000 สำนักพิมพ์ทำเนียบ
นายกรัฐมนตรี 2522, 257 หน้า

สินชัย กระบวนแสง และจิตนา ศิริสุวรรณ อักษรไทยจากอดีต กรุงเทพฯ 2517

สิริวัฒน์ คำวันสา อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียอาคเนย์ (เน้นเฉพาะประเทศไทย)

โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์ 2522, 210 หน้า

เสถียร โพธิ์นันทะ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาฉบับแปล ภาค 2 โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย-

วิทยาลัย พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในงานพระเมรุพระศพสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ

สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายีมหาเถระ) ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส 2515, 340 หน้า

..... ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย 2519, 405 หน้า

หม่อม หินอ่อน ประวัติศาสตร์พม่า แปลโดย เพชร สุมิตร ไทยวัฒนาพานิช 2519, 221 หน้า

อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์ พระพุทธศาสนาพม่า โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย 2520,

372 หน้า

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว การวิเคราะห์สังคมเชียงใหม่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตามต้นฉบับโบราณ

ภาคเหนือ วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2517

อัคราเนา

อนุชัย วงษ์ชัย ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและล้านนา พ.ศ. 1839 - 2310 วิทยานิพนธ์

อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2520, 177 หน้า อัคราเนา

มอල් ดี.จี.อี. ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1 แปลโดย คุณวรุณนุภา สนิทวงศ์

ณ อยุธยา และคนอื่น ๆ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ไทยวัฒนาพานิช

2522, 595 หน้า

2.2 บทความและวารสาร

อัครยุพา สวัสดิพงษ์ "บทบาทของพุทธศาสนาในวรรณกรรมล้านนา" ศึกษาศาสตร์สาร 4

: 83 - 85 ตุลาคม 2524 - กันยายน 2525

ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ "คำขวัญพระอินธาดูแห่งเมืองทริภุญชัย" ผลงานประวัติดิศาสตร์เอกสาร

โบราณคดี 4 : 117 - 136 กันยายน 2513

_____ "พื้น 15 ราชวงศ์" ผลงานประวัติดิศาสตร์ เอกสารโบราณคดี 5 : 86 - 110

มกราคม 2514

_____ "พื้น 15 ราชวงศ์" ผลงานประวัติดิศาสตร์ เอกสารโบราณคดี 5 : 43 - 57

พฤษภาคม 2514

_____ "พื้น 15 ราชวงศ์" ผลงานประวัติดิศาสตร์ เอกสารโบราณคดี 5 : 76 - 84

กันยายน 2514

ดำ ทองคำวรรณ "คำจารึกบนฐานฤาษีวิฆเนศวร" โบราณคดี 34 : 35 - 38

_____ "เขียนปีและศกของไท่ยภาคใต้กับฝ่ายเหนือตั้งแต่ จ.ศ. 1 - 204 (พ.ศ. 1103 - 2505)" ผลงานประวัติดิศาสตร์ เอกสารโบราณคดี : 18 - 27 5 พฤษภาคม 2514

เฉลิม ยงบุญเกิด "เมืองโคยในจดหมายเหตุจีน" ศิลปากร 7 : 2 กรกฎาคม 2508

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ "ชุมชนอโยธยา - อโยธยา : ปัญหาเชิงวัฒนธรรมทางเศรษฐกิจและ

สังคม" วารสารมนุษยศาสตร์ 10 : 32 - 60 เมษายน - มิถุนายน 2523

_____ "พุทธศาสนาและการรวมอาณาจักรสมัยต้นอยุธยา 1893 - 1891" วารสารธรรม-
ศาสตร์ 6 : 33 - 51 มิถุนายน - กันยายน 2518

_____ "อำนาจทางการเมืองของอาณาจักรสุโขทัย" วารสารธรรมศาสตร์ 5 : 57 - 69

ตุลาคม 2510 - มกราคม 2519

ศรี สว่างบุญทางกูร "วิเทศนิยายของพระยามังราย" ล้านนาไทย เชียงใหม่ 40 - 63

2526

ธวัช ปุณโณทก "วิจารณ์ตำนานพระยาเจียง" วารสารมนุษยศาสตร์ 1 : 134 - 147

กรกฎาคม - ธันวาคม 2525

ธิดา สารระยา "กัณฑ์การขยายตัวของชุมชน" วารสารเมืองโบราณ 7 : 88 - 96

ธันวาคม 2523 - มีนาคม 2524

_____. "การศึกษามหาธาตุและหน้าที่ของตำนานประวัติดิศาสตร์ในพัฒนาการทางประวัติศาสตร์
ของอาณาจักรเชียงใหม่" รวมบทความประวัติศาสตร์ 6 : 72 - 82, 2527

_____. "การปลูกข้าวและการเมืองในประวัติศาสตร์สุโขทัย" ศิลปวัฒนธรรม 5 : 32 - 38
พฤศจิกายน 2526

_____. "ผู้นำทางวัฒนธรรมกับการสร้างบ้านเมือง" วารสารเมืองโบราณ 8 : 15 - 23
ตุลาคม - พฤศจิกายน 2522

_____. "วัฒนธรรมทวารวดี กับการตั้งถิ่นฐานของเมืองในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา" ศิลปวัฒนธรรม
11 : 18 - 27 กันยายน 2525

ธำรงศักดิ์ ทัญญู "ก่อนสมัยทวารวดี และเงินยาง เรื่องราวการวิเคราะห์เบื้องต้น"

วารสารธรรมศาสตร์ 12 : 135 - 151 มีนาคม 2526

น. ฅ ปากน้ำ "ศิลปอาณาจักรพระยา" วารสารเมืองโบราณ 2 : 65 - 77 เมษายน - มิถุนายน
2519

_____. "ศรีสัตนาคนหุต - สุโขทัย" วารสารเมืองโบราณ 1 : 44 - 56 กรกฎาคม -
กันยายน 2518

นฤจร กิทธิจักรวรรค์ "ความเชื่อในผีบางเวทมนต์ของชาวล้านนาไทยในภาคเหนือ" ใน

พุทธศาสนาในล้านนาไทย หน้า 152 - 167 พิธีเนตรการพิมพ์ เชียงใหม่ 2523

สันทนา เสงฆะวิชัย "ตำแหน่งสังฆปริณายก กับการปกครองสงฆ์ในประเทศไทย" วารสารประวัติศาสตร์
2 : 79 - 90 พฤษภาคม - สิงหาคม 2521

ประทอง นิยมานเทมิษฐ์ "พุทธศาสนากับวรรณกรรมล้านนา" ใน ล้านนาไทยคดี หน้า 203 -

๑๐๐ วรรณคดีในล้านนาไทย ๒๕๒๑

..... "วิปิงด้วยเมืองเชียงขึ้น" ใบรายคดี 4 : 155 - 162 ตุลาคม 2515

ประมุท สุตะบุตร "ตำนานโยนก" แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารใบรายคดี 6 : 49 - 65

พฤษภาคม 2515

ประเสริฐ ณ นคร "อำนาจ - ล้านช้าง" ใน ใบรายคดี 26 หน้า 325 ศิษย์กับศิษย์

2523

..... "สามัคคีธรรมสามกษัตริย์" ใน ล้านนาไทย หน้า 145 - 149 เชียงใหม่

ทิพย์เนตรการพิมพ์ ๒๒๒๐

เพนซ์ ลัทธิ "ความเป็นมาของล้านนาไทย" ใน ล้านนาไทย หน้า ๗ - ๓๔ เชียงใหม่

ทิพย์เนตรการพิมพ์ ๒๒๒๐

มณี พยอมยงค์ "ความเชื่อถือและประเพณีของล้านนาไทย" ใน ล้านนาไทย หน้า 129 - 144

ทิพย์เนตรการพิมพ์ 2523

..... "พิธีไหว้ครู : ธรรมเนียมประเพณีสำคัญของระบบการศึกษาไทย" ศึกษาศาสตร์สาร

2 - 4 : 86 - 120 ตุลาคม 2524 - กันยายน 2525

เรย์โนลด์ส แฟรงค์ ซี. "ศาสนาของพลเมืองในประเทศไทย" แปลโดย มณี เรย์โนลด์ส

สังคมศาสตร์ปริทัศน์ 2 : 54 - 67 สิงหาคม 2514

ไรท์ ไมเคิล "ข้อคิดใหม่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์สุโขทัยในศิลาจารึกหลักที่ 2" ศิลปวัฒนธรรม

3 : 80 - 84 ธันวาคม 2524

..... "ลายสือไท" ศิลปวัฒนธรรม 6 : 59 - 61 มิถุนายน 2525

ลิขิต ลิขิตานนท์ "สุคทองแห่งวรรณกรรมของพุทธศาสนาของล้านนาไทย" ใน ล้านนาไทย

หน้า 83 - 102 เชียงใหม่ ทิพย์เนตรการพิมพ์ 2525

วิทยา, เดวิด เค "การเขียนประวัติศาสตร์ไทยแบบตำนานและพงศาวดาร" แปลโดย อาณันท์

กาญจนพันธ์ วารสารธรรมศาสตร์ 6 : 1 - 8 มิถุนายน - กันยายน 2519

ศรีศักดิ์ วลดิโกดม "ข้อคิดใหม่ - ข้อคิดใหม่ เกี่ยวกับเชียงแสน พระเจ้า" วารสารเมืองโบราณ

7 : 9 - 22 เมษายน - กรกฎาคม 2524

..... "โยนก" วารสารเมืองโบราณ 3 : 45 - 64 เมษายน - มิถุนายน 2519

..... "ตะไคว้" วารสารเมืองโบราณ 3 : 42 - 65 เมษายน - มิถุนายน 2510

..... "เรียงมโน" วารสารเมืองโบราณ 4 : 67 - 75 มกราคม - มีนาคม 2521

..... "สถาปัตยกรรมบ้านเมืองในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาสมัยโบราณ" ใน โบราณคดี

หน้า 21 - 33 พฤษภาคม 2509

ส. ศิวรักษ์ "พงศาวดารเขมร" ศิลปวัฒนธรรม 9 : 46 - 63 กรกฎาคม 2525

สงวน ไชยสุวัฒน์ "พระมหาสุมนเถระแห่งสุโขทัย" วารสารมนุษยศาสตร์ 3 : 2 - 11

กันยายน - ธันวาคม 2519

สมหมาย เปรมจิต "ประวัติอักษรล้านนาไทย" วารสารสังคมศาสตร์ 3 : 35 - 49 ตุลาคม

2522 - มีนาคม 2523

..... "ภาษาและอักษรล้านนาไทย" ใน ล้านนาไทย หน้า 109 - 120 เชียงใหม่

พิมพ์เนตรการพิมพ์ 2526

..... "สาระสำคัญจากคัมภีร์โหราศาสตร์" วารสารมนุษยศาสตร์ 1 : 1 - 3 เมษายน 2510

สายชล วรณรัตน์ "ตะไคว้ก่อนสมัยอยุธยา" รวมบทความประวัติศาสตร์ 2 : 84 - 127

มกราคม 2524

สุนทร ขจิตจรรยา "ลิลิตโองการแช่งน้ำ และพระราชพิธีท้าวแสนปี" วารสาร

ธรรมศาสตร์ 9 : 32 - 62 กรกฎาคม - กันยายน 2522

สุเทพ สุนทรเกสัช "ศาสนาในนครศรีธรรมราช : ศาสนากับการพัฒนาทางสังคม เศรษฐกิจ

และการเมือง" รวมบทความประวัติศาสตร์ 4 : 1 - 35 มกราคม 2525

..... "สถานการณ์เกี่ยวกับการวิจัยทางสังคมในภาคเหนือของประเทศไทย" สังคมศาสตร์

ปริทัศน์ 3 : 42 - 67 ธันวาคม 2523 - กุมภาพันธ์ 2524

สุภาพรณ ข. บางช้าง "ลิตีเรื่องต้นพระโพธิ์ในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท และในวัฒนธรรมอินเดีย"

วารสาร พ.อ.อ. 107 : 45 - 60 พฤษภาคม 2524

สุภัทรดิศ ทิสกุล. ม.จ. "ศิลาจารึกภาษามอญที่เมืองลำพูน" โบราณคดี 4 : 57 - 62

กรกฎาคม 2525 - มิถุนายน 2526

สุรสิงห์สารวม อิมพะเนาว์ "ข้อสังเกตบางประการในการศึกษาวัฒนธรรมประเพณีล้านนาไทย"

ศึกษาศาสตร์สาร 4 : 134 - 160 ตุลาคม 2524 - กันยายน 2525

แสง จันทร์งาม "บันทึกย่อเกี่ยวกับพุทธศาสนาในล้านนาไทย" วารสารมนุษยศาสตร์ 9 : 15-30

กันยายน - ธันวาคม 2521

..... "ศาสนาในล้านนาไทย" ใน ล้านนาไทย หน้า 71 - 82 เชียงใหม่ พิทยเนตร

การพิมพ์ 2526

แสง มนวิบูล "ความเป็นมาเกี่ยวกับพุทธศาสนาในล้านนาไทย" จดสารโครงการคำวราสมาคม

สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย 7 : 73 - 91

กรกฎาคม - กันยายน 2519

หน่วยศิลปากรที่ 4 เชียงใหม่ "โบราณสถานในล้านนา" ใน ล้านนาไทย หน้า 291 - 362

เชียงใหม่ พิทยเนตรการพิมพ์ 2526

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว "กฎหมายล้านนา" วารสารมนุษยศาสตร์ 1 : 90 - 110 กรกฎาคม -

ธันวาคม 2526

..... "การศึกษาในสังคมล้านนาไทยสมัยโบราณ" ศึกษาศาสตร์สาร 4 : 15 - 20

ตุลาคม 2524 - กันยายน 2525

..... "ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นในสังคมเชียงใหม่สมัยโบราณ (พ.ศ. 1039-2439)"

วารสารสังคมศาสตร์ 1 : 9 - 21 เมษายน - กันยายน 2524

ลาวัณย์ กาญจนพันธ์ "ตำนานพระยาเจือง : การศึกษาทางประวัติศาสตร์" วารสารมนุษยศาสตร์

1 : 119 - 153 กรกฎาคม - ธันวาคม 2525

..... "ตำนานและลักษณะความคิดทางประวัติศาสตร์ในล้านนา ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21"

วารสารธรรมศาสตร์ 1 : 9 - 21 มิถุนายน - กันยายน 2519

อุดม รุ่งเรืองศรี "วรรณกรรมล้านนาไทย" ใน ล้านนาไทย หน้า 157 - 204 เชียงใหม่

พิทยเนตรการพิมพ์ 2526

ภาษาอังกฤ

- Anan Ganjanapan. Early Lan Na Thai Historiography : An Analysis of the 15th and 16th Century Chronicles. Master's thesis. Cornell University, 1976. 110 p. mimeographed.
- Fernando, P.E.E. "An Account of the Kandyan Mission Sent to Siam in 1950 A.D.," The Ceylon Journal of Historical and Social Studies. 2 : 37 - 83, January, 1959.
- Griswold, A.B. and Prasert Na Nagara. "Epigraphic and Historical Studies No.19 : An Inscription from Deng Tung (1451 A.D.)," Journal of the Siam Society, 1 : 66 - 88, January, 1978.
- Gunawardana, R.A.L.H. "Buddhist Nikāyas in Medieval Ceylon," Ceylon Journal of Historical and Social Studies, 9 : 55 - 66, January - June, 1966.
- Keyes, Charles F. "Buddhism and National Integration in Thailand," The Journal of Asian Studies, 3 : 551 - 568, May, 1971.
- Krisri Nimmanhaeminda. "The Lawa Guardian Spirits of Chiangmai," Journal of the Siam Society, -5 : 185 - 266, 1967.
- Likhit Likhitananda. The Pali Literature of Thailand. Doctor's Thesis. Magadha University, 1969.
- Luce, G.H. "The Early Syāmin Burma's History," Journal of the Siam Society, 2 : 123 - 213, November, 1958.
- Mahula, Rev. Walpola. History of Buddhism in Ceylon. Second Edition, Columbo, UnD. Gunasena, 1965. 351 p.
- Reynolds, Fanks E. "The Holy Emerald : Some Aspect of Buddhist Symbolism and Political Legitimation in Thailand and Laos," in Religion and Political and Legitimation of Power in Thailand, Laos and Burma. p. 175 - 191. ed. by Bordwell L. Smith Pennsylvania : America Book, 1975.
- Sirisena, W.M. Sri Lanka and South-East Asia : Political, Religious and Cultural Relations from A.D.1000 to 1500. Leiden, E.J. Brill, 1978.

Smith, Bardwell L., ed. Religion and Legitimation of Power in Sri Lanka. Chambersburg : America Book, 1975.

Swearer, Donald K. and Sommai Prunchit. "The Relationship between the Religions and Political in Northern Thailand 14th-15th Centuries," in Religion and Political and Legitimation of Power in Thailand, Laos and Burma. p. 20 - 33. ed. by Bardwell L. Smith Pennsylvania, America Book, 1978.

การทบทวน

ภาคผนวก ก.

ลำดับกษัตริย์ครองนครเชียงใหม่

	พระนาม	ตามบันทึกอาณาจักรล้านช้าง	ตามพงศาวดารโยนก	อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว ภาคผนวก ก
1	พระธำมัญจราย	จ.ศ. 629-673 (พ.ศ. 1005-1055)	จ.ศ. 620-679 (พ.ศ. 1001-1060)	พ.ศ. 1005-1054
2	พระยาคราม หรือพระยา ไสยสงคราม	จ.ศ. 673-697 (พ.ศ. 1055-1069)	จ.ศ. 679-690 (พ.ศ. 1060-1061)	พ.ศ. 1054-1055
3	พระยาแสนภู	จ.ศ. 673-674 (พ.ศ. 1055-1056)	จ.ศ. 690-691 (พ.ศ. 1061-1062)	พ.ศ. 1055-1056
		จ.ศ. 694-696 (พ.ศ. 1066-1070)	จ.ศ. 696-699 (พ.ศ. 1077-1071)	พ.ศ. 1069-1073
4	พระยานครแก้ว	จ.ศ. 693-694 (พ.ศ. 1065-1066)	จ.ศ. 692-693 (พ.ศ. 1063-1067)	พ.ศ. 1065-1066
5	พระยาคำฟู	จ.ศ. 694-697 (พ.ศ. 1066-1069)	จ.ศ. 699-699 (พ.ศ. 1071-1077)	พ.ศ. 1066-1069
		จ.ศ. 696-697 (พ.ศ. 1070-1079)		พ.ศ. 1070-1079
6	พระยาผายู	จ.ศ. 699-717 (พ.ศ. 1080-1099)	จ.ศ. 696-729 (พ.ศ. 1077-1010)	พ.ศ. 1080-1086
7	พระยาเกื่อนา	จ.ศ. 717-747 (พ.ศ. 1099-1029)	จ.ศ. 729-750 (พ.ศ. 1010-1031)	พ.ศ. 1090-1020
8	พระยาแสนเมืองมา	จ.ศ. 747-763 (พ.ศ. 1029-1045)	จ.ศ. 750-773 (พ.ศ. 1031-1044)	พ.ศ. 1026-1045
9	พระยาแสนสิงหน	จ.ศ. 763-803 (พ.ศ. 1045-1085)	จ.ศ. 773-804 (พ.ศ. 1044-1065)	พ.ศ. 1045-1064
10	พระยาดีโลกราช	จ.ศ. 803-849 (พ.ศ. 1085-2031)	จ.ศ. 804-849 (พ.ศ. 1085-2030)	พ.ศ. 1084-2030
11	พระยอลูเชียงใหม่	จ.ศ. 849-858 (พ.ศ. 2031-2040)	จ.ศ. 849-857 (พ.ศ. 2030-2038)	พ.ศ. 2030-2038

	พระนาม	ตามอินทราภิเษก	ตามพงศาวดารโยนก	อรุณโชติ วิเชียรเชียว ภาคผนวก ก
12	พระเมืองแก้ว	จ.ศ. 857-887 (พ.ศ. 2093-2069)	จ.ศ. 857-887 (พ.ศ. 2033-2068)	พ.ศ. 2033-2068
13	พระ เกษเกล้า	จ.ศ. 887 (พ.ศ. 2059)	(จ.ศ. 887-900 (พ.ศ. 2068-2068)	พ.ศ. 2068-2068
14	เจ้าทรายดำ	อินทราภิเษก รจนางบในแผ่นดิน พระ เกษเกล้าซึ่ง ไม่ปรากฏกาล สวรรคตของ พระองค์	จ.ศ. 905-908 (พ.ศ. 2068-2069) จ.ศ. 900-905 (พ.ศ. 2061-2068)	พ.ศ. 2068-2069 พ.ศ. 2061-2068
15	พระนางจิรประภา	1 - 1	จ.ศ. 908-908 (พ.ศ. 2069-2069)	พ.ศ. 2069-2069
16	พระเชษฐวงศ์ล้านช้าง	1 - 1	จ.ศ. 908-908 (พ.ศ. 2069-2069)	พ.ศ. 2069-1090
17	พระเมกุฎี	1 - 1	จ.ศ. 911-923 (พ.ศ. 2064-2107)	พ.ศ. 2064-2107
18	นางพระยาราชเทวี	1 - 1	จ.ศ. 926-940 (พ.ศ. 2107-2121)	พ.ศ. 2107-2121

เอกสารทางพระพุทธศาสนาที่พระภิกษุชวณนาแต่งในพุทธศตวรรษที่ 20 - 21

ในพุทธศตวรรษที่ 20 และพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นช่วงสมัยที่อาณาจักรล้านนาไทย มีความเจริญก้าวหน้ารุ่งเรืองสูงสุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านพุทธศาสนา มีหลักฐานบ่งชี้ว่า มีพระภิกษุชาวลังกาเดินทางมาพำนัก และเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์ ใน ล้านนาไทยหลายรูป พระภิกษุชวณนาได้เดินทางไปศึกษาเล่าเรียนและมวยแปลงใหม่ที่ลังกา เป็นจำนวนมาก และเมื่อกลับมา ได้นำคัมภีร์พระไตรปิฎกจากลังกามาด้วย ซึ่งมีผลทำให้การศึกษาเล่าเรียนพระปรีชาติธรรมในล้านนาไทยเจริญก้าวหน้ามาก จนปรากฏว่า มีพระภิกษุสงฆ์ที่มีความรู้แตกฉานในภาษามาลี จนสามารถรจนาพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เป็นภาษามาลี หลายสิบเรื่อง และเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นงานชิ้นเอกในโลกพุทธศาสนา

พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่แต่งโดยพระภิกษุสงฆ์ชาวชวณนา ในพุทธศตวรรษที่ 20 และ 21 นี้ จำนวนหนึ่งเป็นเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ และเอกสารเหล่านี้เป็นที่รู้จักกันในชื่อว่า "ตำนาน" เขียนขึ้นโดยได้รับอิทธิพลจากการเผยแผ่ศาสนาิกายเถรวาทจากลังกา ดังจะเห็นได้จากการเขียนเป็นภาษามาลีทั้งหมด ยกเว้น "ตำนานมูลศาสนา" เท่านั้น ซึ่งเขียนเป็นภาษาไทยเหนือ (ไทยยวน) แม้แต่รูปลักษณะโครงเรื่องที่ใช้วิวัฒนาการของศาสนาพุทธ แสดงอิทธิพลของตำนานภาษามาลีของลังกาอย่างเห็นได้ชัด

เอกสารทางพระพุทธศาสนา ที่ทราบอย่างแน่ชัดว่า พระภิกษุสงฆ์ชาวชวณนาเขียนขึ้นในอาณาจักรชวณนาในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20 และ 21 คือ

1. ตำนานมูลศาสนา เป็นตำนานที่มีเรื่องราวกล่าวถึงประวัติพุทธศาสนา และการประติมาฐานพุทธศาสนาในดินแดนล้านนาไทย ตำนานมูลศาสนานี้เป็นตำนานแรกของยุคนี้ เขียนเป็นภาษาไทยเหนือ โดยพระภิกษุชาวเชียงใหม่ 2 รูป คือ พระพุทธญาณเจ้า เป็นผู้นำเขียนส่วนใหญ่ และมีพระพุทฺธทุกาม เสร็จแต่งช่วงท้าย ตำนานนี้เขียนขึ้นประมาณปี พ.ศ. 1980 พระภิกษุทั้งสองรูปนี้ เป็นสงฆ์ในสังกัดวัดสวนดอกไม้ ในนครเชียงใหม่ อันเป็นวัดที่พระเจ้ากือนาสร้างให้เป็นที่พักของพระสงฆ์ ผู้เผยแผ่ศาสนาลังกาวงศ์ในล้านนาเป็นรูปแรก และต่อมา

ก็ได้เป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนิกายนี้ เรื่องราวในตำนานนี้จึงเน้นในกิจกรรมของสำนักสงฆ์สวนดอกไม้และการสืบสายของเจ้าอาวาส และถือว่าเจ้าอาวาสวัดสวนดอกไม้สืบสายการเผยแผ่ศาสนาจากพระพุทธองค์แท้จริง ในตอนท้ายของตำนานนี้ได้กล่าวถึงอัตรา ๕ ประการ หรือลักษณะการอยู่สวดในอาณาเขตของพระพุทธศาสนา

2. จามเทวีวงศ์ เป็นตำนานฉบับภาษาบาลีฉบับแรกที่แต่งขึ้นในสมัยนี้

พระโพธิสังคี พระภิกษุชาวเชียงใหม่เป็นผู้แต่ง ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20 มีเนื้อหาเริ่มจากสมัยของพระพุทธองค์ ซึ่งทรงพยากรณ์การกำเนิดเมืองหริภุญชัยในสมัยต่อมา เรื่องราวส่วนใหญ่เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของพระธาตุหริภุญชัย และการสร้างเมืองลำพูน ได้กล่าวถึงประวัติของพระนางจามเทวี ราชธิดาของกบิลศิริมงคลนคร ซึ่งได้รับเชิญจากกษัตริย์สร้างนครให้ขึ้นมารองเมืองหริภุญชัย ตลอดจนถึงเรื่องการค้นพบพระสารีริกธาตุในสมัยพระเจ้าอาทิตยราช ผู้ครองราชย์ในพุทธศตวรรษที่ 17 และประวัติของผู้ครองเมืองนี้อีกหลายพระองค์ ตำนานจามเทวีวงศ์นี้ อาจมีจุดประสงค์จะอธิบายสถานภาพของพระธาตุเมืองลำพูน

3. นิทานพระพุทธสิงห์ พระพุทธสิงห์ ผู้แต่งจามเทวีวงศ์ เป็นผู้แต่งตำนานฉบับนี้ มีเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของพระพุทธสิงห์ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปสำคัญเป็นที่เคารพบูชาของชาวล้านนาไทยในกลางพุทธศตวรรษที่ 20 พระพุทธสิงห์เชื่อกันว่าสร้างขึ้นในลังกา แล้วถูกอัญเชิญมาสู่สุโขทัย และในที่สุดก็ได้อยู่ในเมืองเชียงใหม่ ในราวปี พ.ศ. 1949 พระโพธิสังคี อาจจะเขียนตำนานนี้ขึ้นเพื่อเฉลิมฉลองการประจิมฐานของพระพุทธรูปองค์นี้ในนครเชียงใหม่

4. รัตนทิพย์วงศ์ (ตำนานพระแก้วมรกต) พระพรหมราชปัญญา พระเถระชาวเชียงใหม่เป็นผู้แต่ง มีเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของพระมหามณีรัตนปฏิมากร เนื่องจากผู้เขียนมีเวลาเขียนไว้ไม่ชัดเจน ทำให้ไม่ทราบได้แน่นอน แต่เนื่องจากเนื้อหาของตำนานจบลงในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 21 ตำนานนี้จึงควรเขียนขึ้นในเวลาไม่นานหลังจากนั้น

๕. **ชินกาลมาลีปกรณ์** เป็นวรรณกรรมภาษาบาลีที่ยิ่งใหญ่มาก พระรัตนัญญา หรือ ลีลิตรัตนัญญาเถระ เป็นผู้แต่งท่านผู้นี้เป็นพระเถระรุ่นเดียวกับท่านลีนังคกัจจายน์ ผู้แต่ง เวสสันดรทักขิณี จักรวาททักขิณี สังเขปภาสกะฎีกา และมัจจกัลลทักขิณี ซึ่งเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นแบบเรียนภาษามารยาทในปัจจุบันนี้ พระรัตนัญญาเป็นพระเถระเมืองเชียงทราย และเป็นเชื้อพระวงศ์ของพระเจ้ามังราย

ท่านอุปสมบทเป็นพระภิกษุที่วัดป่าแก้ว เมืองเชียงทราย ต่อมาได้ไปศึกษาอยู่ที่ เมืองเชียงใหม่ และท่านผู้นี้ก็อยู่ที่วัดสิทธาคาราม หรือที่เรียกว่าวัดเจดีย์เจ็ดยอด (วัดมหาโพธาราม) ท่านได้แต่งคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์นี้ในสมัยของพระเจ้าเมืองแก้ว (พระเจ้าติโลกราช) ในราวปี พ.ศ. ๒๐๖๐ และได้แต่งเพิ่มเติมมาจนถึง พ.ศ. ๒๐๔๑ ขณะนั้นท่านมีพรรษาได้ ๒๓ พรรษา ประมาณว่าท่านคงเกิดในราว พ.ศ. ๒๐๑๖ ในรัชสมัยของพระยอลงเชียงทราย พระบิดาของพระเจ้าเมืองแก้ว พระรัตนัญญาผู้นี้คงมีชีวิตอยู่จนถึงแผ่นดินของพระเจ้าเกษเกล้า และได้แต่งวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาไว้ ๓ เรื่อง คือ ชินกาลมาลีปกรณ์ ชาติกัลลสูตร-อภิธัมมสังคณี และวชิรสาธิตกัลลหะ

ชินกาลมาลีปกรณ์ เป็นวรรณกรรมที่บันทึกประวัติและเหตุการณ์เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและประวัติของอาณาจักรล้านนาไทย ประวัติของพระพุทธศาสนาเริ่มตั้งแต่ชีวิตประวัติของพระพุทธองค์ เมื่อครั้งเป็นพระโอรสศิว การประสูติเป็นมนุษย์ในชาติปัจจุบัน การตรัสรู้ เป็นพระพุทธเจ้า กิจการการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจนถึงปรินิพพาน นอกจากนี้ยังกล่าวถึงประวัติของพระพุทธโฆษาจารย์ พระเถระนักปราชญ์ผู้เรืองนามของอินเดีย เป็นอรธกถาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์อธิบายพระไตรปิฎกที่มีชื่อเสียงที่สุด ส่วนเรื่องเกี่ยวกับประวัติของอาณาจักรล้านนาไทย ได้กล่าวถึงเรื่องการสร้างเมืองหริภุญชัย (ลำพูน) การเผยแผ่และความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในล้านนาไทย ชินกาลมาลีปกรณ์ เป็นวรรณกรรมที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของล้านนาไทย นักประวัติศาสตร์ไทยและต่างประเทศ ได้ใช้หนังสือนี้เป็นเอกสารอ้างอิงเกี่ยวกับประวัติและเหตุการณ์ของล้านนาไทย ดร.เลอเมย์ (Le May) ยกย่องวรรณกรรมนี้ว่ามีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ไทยมาก ท่านพุทธทศิตเถระ นักปราชญ์ของลังกาก็สนับสนุนความคิดเห็นนี้ ท่านกล่าวว่า ไม่ต้องสงสัยเลยว่า ชินกาลมาลีปกรณ์

เป็นคัมภีร์ที่บันทึกความจริงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยไว้มากทีเดียว เนื่องจากท่านรัตนปัญญา
ผู้แต่งอินทกามาธิปกรณัม บันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยของท่าน เรื่องที่ท่านนำมากล่าวจึง
ควรเชื่อว่าเป็นความจริง

๑. มาธิกัตถธรรป-อภินิรมังคณี เป็นหนังสือคู่มืออธิบายคัมภีร์พระอภิธรรม ซึ่งเป็น
ปิฎกหนึ่งของพระไตรปิฎก ท่านรัตนปัญญาเถระเป็นผู้แต่ง แต่มิได้ระบุวันเดือนปีที่แต่งไว้
สันนิษฐานว่าท่านคงแต่งหลังหนังสืออินทกามาธิปกรณัม

๒. วชิรศาสตร์ดสังคหะ เป็นวรรณกรรมเรื่องสุดท้ายที่ท่านรัตนปัญญาเถระ รचना
ท่านแต่งเรื่องนี้เมื่อปี พ.ศ. ๒๐๗๐ ๗ มหาวนารามเชียงใหม่ วชิรศาสตร์ดสังคหะ ว่าด้วย
ศัพท์ย่อ ๆ ที่เมื่อขยายใจความออกแล้ว จะทำให้รู้ความหมายอย่างแจ่มชัด อีกนัยหนึ่งก็คือ
หนังสือเรื่องนี้เกี่ยวกับหัวใจของธรรมะต่าง ๆ

๓. เวสสันดรทิปนี ท่านสิริมังคลเถระ หรือท่านสิริมังคลาจารย์ พระเถระชาว
เชียงใหม่ เป็นผู้แต่ง มีชีวิตอยู่ในราว พ.ศ. ๒๐๒๐ - ๒๑๐๐ ในรัชกาลแห่งภักดีชัยล้านนา
ไทยหลายพระองค์ คือตั้งแต่พระเจ้าศิริโยกราช ถึงพระเจ้าเมกุฏิ ท่านแต่งพระคัมภีร์ทาง
พระพุทธศาสนาทั้งหมด ๔ เรื่อง ในรัชสมัยของพระเจ้าเมืองแก้ว ขณะที่จำพรรษาอยู่ที่วัดสวนขวัญ
(ปัจจุบันเรียกว่าวัดคำหมัก) ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ห่างจากนครเชียงใหม่ ๔ กิโลเมตร หนังสือ
ศาสนาวงศ์ (ประวัติพระพุทธศาสนาแต่งโดยพระเถระชาวหม่า) ได้กล่าวถึงท่านสิริมังคลาจารย์
ว่า ท่านประจำอยู่ที่อารามของพระเถระผู้เคยไปลังกา ในสมัยของพระเจ้าเมืองเกษเกล้า ท่าน
สิริมังคลาจารย์ได้เป็นพระราชาภิเษกของพระเกษเกล้า เมื่อทรงผนวช และพระองค์
ได้โปรดให้สร้างวัดมหาวิหารถวายแก่ท่านสิริมังคลาจารย์ เชื่อกันว่าท่านสิริมังคลาจารย์
เคยไปประเทศลังกา และได้ศึกษาพระพุทธศาสนาที่นั่น ท่านสิริมังคลาจารย์ได้สร้างชื่อเสียง
ของท่านด้วยการแต่งคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นภาษามาลีหoday เรื่อง ท่านคงมีอายุยืนนานมาก
และสิ้นชีวิตในรัชกาลพระเจ้าเมกุฏิ

เวสสันดรทิปนี เป็นคัมภีร์อธิบายเวสสันดรชาดกในพุทธกนิยาย พระสุตตันตปิฎก
เป็นวรรณกรรมเรื่องแรกที่ท่านสิริมังคลาจารย์แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๐ ในรัชกาลพระเจ้าเมืองแก้ว
ขณะที่จำพรรษาอยู่ที่วัดสวนขวัญ เวสสันดรทิปนีเป็นหนังสือที่มีเนื้อหายาวหลายร้อยหน้า ว่าด้วยประวัติ

ในองค์ชาติของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน ขณะที่เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ มาเพื่อบำรุง
เพื่อความเป็นพระพุทธเจ้า

๑. จักรวาลทิปนี (จักรวาลทิปนี) เป็นวรรณกรรมเรื่องที่สองซึ่งท่านสิริมังคลาจารย์
แต่งในปี พ.ศ. ๒๐๐๓ ในรัชกาลแห่งพระเมืองแก้ว ท่านรจนาคัมภีร์นี้ที่วัดสวนขวัญ สถานที่
เดียวกันกับที่ท่านแต่งเวฬุสันตทิปนี จักรวาลทิปนีว่าด้วยเรื่องราวในจักรวาล หรือโลกธาตุ
พรรณาสัตว์ต่าง ๆ สัตว์ที่เกิดในภพนั้น ๆ เป็นต้น ท่านรจนาจักรวาลทิปนี ได้เลือกเก็บ
ข้อความที่เกี่ยวกับเรื่องจักรวาลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา พระปกรณัมพิเศษต่าง ๆ
มาเรียบเรียงเข้าเป็นรูปเล่ม และแจ้งชื่อคัมภีร์ที่ท่านอ้างไว้ทุกแห่ง และแสดงมติของท่าน
กำกับไว้ด้วย พระคัมภีร์ที่ท่านแต่งเรื่องนี้มีประมาณ ๑,๒๐๐ พระคัมภีร์

๑๐. สังฆยาปภาสฎีกา เป็นหนังสือคู่มืออธิบายพระคัมภีร์ "สังฆยาปภาส"
(ซึ่งแต่งโดยพระญาณวิลาสเถระ ชาวเชียงใหม่) ท่านสิริมังคลาจารย์ได้ร. ภาคัมภีร์นี้ มี
เรื่องราวว่าด้วยการนับเวลา เครื่องซึ่งดวง น้ำหนัก ระยะทาง ฤดูกาล และการใช้เงิน
ตรา ซึ่งเกี่ยวเนื่องทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น

๑๑. มังคละคัมภีร์ หรือ มังคละทิปนี เป็นวรรณกรรมเรื่องเอกที่ทำชื่อเสียงเกียรติคุณ
มาสู่ท่านสิริมังคลาจารย์ ท่านรจนามังคละคัมภีร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๐๗ มิได้ระบุสถานที่ที่ท่าน
แต่งคัมภีร์นี้ เพียงแต่กล่าวว่า ท่านประพันธ์เรื่องนี้ ณ สถานที่เงียบสงบซึ่งอยู่ไกลไปทาง
ทิศใต้ของนครเชียงใหม่ประมาณ ๔ กิโลเมตร (คงเป็นวัดสวนขวัญ) มังคละคัมภีร์ คือคัมภีร์
ที่อธิบายความในมงคลสูตร ซึ่งเป็นสูตรหนึ่งในชุดคัมภีร์ เป็นสูตรที่แสดงการ
ปฏิบัติอันเป็นมงคล ๓๐ ประการ มีกาไม่คบคนพาล การเสวนากับบัณฑิต การบูชาคนที่ควร
บูชา การบำรุงเลี้ยงบิดามารดา การสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก และญาติพี่น้อง การ
ประพฤติกุศลธรรม เป็นต้น ท่านสิริมังคลาจารย์ได้อธิบายอย่างละเอียดถึงความหมายของ
สูตรนี้ โดยแสดงความรอบรู้ และความสามารถในการแต่งภาษามาได้เป็นอย่างดีเพราะสร้าง
ประโยคง่าย ๆ และสอดสอว ยอ้างอิงหลักไวยากรณ์อย่างถูกต้อง และนำเรื่องต่าง ๆ จาก
ชาดก อรรถกถาธรรมบท และจากคัมภีร์พุทธศาสนาอื่น ๆ อีกหลายคัมภีร์มาเขียนอธิบายประกอบ
มังคละคัมภีร์เป็นหนังสือยาวถึง ๐๑๓ หน้า

12. ปัทกมโยชน-สัททตถเภจินดา เป็นหนังสือคู่มืออธิบายหลักภาษาไวยากรณ์ บาลี พระธรรมเสนานทีเถระ พระเถระชาวเชียงใหม่ได้แต่งขึ้น ราว พ.ศ. 2020 - 2045

พระธรรมเสนานทีเถระผู้แต่งปัทกมโยชน-สัททตถเภจินดา นี้เข้าใจว่าคือ พระมหาธรรมเสนานที ผู้ยังเชษฐาพระพุทธรูปแก่นจันทร์มาประดิษฐานไว้ในวัดโศภการาม ใน ปี พ.ศ. 2069 ได้ประดิษฐานอยู่ที่ "ธรรมเสนานทีวิหาร" ในวัดมหาโพธารามด้วย

13. สนันตปาสาทิกา อัคคโยชนา เป็นหนังสือประเภทอนุสรณกถา คู่มืออธิบาย (Sub-commentary) หนังสืออธิบาย (Commentary) ความในพระไตรปิฎกอย่างละเอียด พระญาณกิตติเถระ ชาวเชียงใหม่ เป็นผู้แต่ง เชื่อว่าท่านเคยไปศึกษาที่ประเทศลังกา และ เป็นท่านอาจารย์ของพระเจ้าติโลกราช ท่านญาณกิตติเถระ ยังอยู่ที่วัดสวนสาธิต (วัดสวนขุ่น) ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเชียงใหม่ เข้าใจว่าจะแต่งขึ้นในต้นพุทธศตวรรษที่ 21 ในระหว่างปี พ.ศ. 2020 - 2043 ท่านผู้นี้เป็นนักปราชญ์ของล้านนาไทยที่เก่งพระคัมภีร์ มากกว่าท่านผู้อื่น พระคัมภีร์ที่ปรากฏว่าท่านแต่งมีถึง 12 เรื่อง คือ

13.1 ภิกขุปาฏิโมกขคัมภีร์ เป็นหนังสืออธิบายความในพระปาฏิโมกข์ คือกฎหมายสำหรับพระสงฆ์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ พระวินัยปิฎก พระญาณกิตติเถระชาวเชียงใหม่แต่ง

13.2 คัมภีร์วินัยนิจชัย เป็นหนังสือคู่มืออธิบายเกี่ยวกับศีลา อันเป็นเครื่องหมายของเขตแดน สำหรับเป็นที่ประกอบกิจกรรม ของสงฆ์ อันเป็นส่วนหนึ่งในพระวินัยปิฎก พระญาณกิตติเถระชาวเชียงใหม่ เป็นผู้แต่ง

13.3 อัฏฐสาธินี อัคคโยชนา เป็นหนังสือว่าด้วยคำอธิบายขยายใจความ ของอภิธรรมปิฎกให้แจ่มแจ้งชัดเจนเป็นที่เข้าใจง่าย เป็นคู่มือสำหรับผู้ที่จะศึกษาพระพุทธานุสาสนาโดยเฉพาะ พระอภิธรรมปิฎก หรือพระปรมัตถ์ พระญาณกิตติเถระ ชาวเชียงใหม่เป็นผู้แต่ง

13.4 อัฐรสายัณิ อัครโยชนา เป็นหนังสือว่าด้วยคำอธิบายขยายใจความของอภิศารมปิฎกให้แจ่มแจ้งชัดเจนเป็นที่เข้าใจง่าย เป็นคู่มือสำหรับผู้ที่ศึกษาพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะพระอภิศารมปิฎก หรือพระปรมัตถ์ พระญาณกิตติเถระชาวเชียงใหม่เป็นผู้แต่ง

13.5 ชัยโมหวิโรหนิ อัครโยชนา เป็นวรรณกรรมว่าด้วยคำอธิบายขยายใจความของอภิศารมปิฎกให้แจ่มแจ้งชัดเจนเป็นที่เข้าใจง่าย เป็นคู่มือสำหรับผู้ที่ศึกษาพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะพระอภิศารมปิฎกหรือพระปรมัตถ์ พระญาณกิตติเถระชาวเชียงใหม่ เป็นผู้แต่ง

13.6 ธาวกถา อัครโยชนา _____

13.7 มุตตบปฏิกิริ อัครโยชนา _____

13.8 กถาวัตถ อัครโยชนา _____

13.9 ยมก อัครโยชนา _____

13.10 ปฏฐาน อัครโยชนา _____

13.11 อภิธัมมัตถวารวิณี อัครโยชนา _____

13.12 มุลกัจจายน อัครโยชนา คือหนังสือคู่มืออธิบายตำราไวยากรณ์บาลี ชื่อ "มุลกัจจายน" อันเป็นคัมภีร์ไวยากรณ์ดั้งเดิม ท่านญาณกิตติเถระได้แต่ง อัครโยชนาสำหรับอธิบายคัมภีร์นี้ให้เข้าใจง่ายขึ้น

14. สัตตพินทอภินวักกา เป็นหนังสือคู่มืออธิบายตำราไวยากรณ์บาลี ชื่อคัมภีร์สัตตพินท ซึ่งแต่งโดยกษัตริย์พม่า พระนามว่า กยาจะ ผู้แต่งพระคัมภีร์สัตตพินท อภินวักกา คือท่านเจ้าแก้วมกิตติมหาศุภเทวเถระ ชาวเมืองลำพูน เป็นเพื่อนรุ่นเดียวกับท่านญาณกิตติเถระ ท่านเขียนพระคัมภีร์เล่มนี้ในขณะที่ท่านพำนักอยู่ที่วัด ชัมมะ เมืองลำพูน ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 21

15. ปัญญาสชาติก เป็นงานวรรณกรรมพุทธศาสนานอกไตรปิฎก เพราะไม่ได้มาจากพระไตรปิฎก ผู้รจนานี้ไม่ได้บอกชื่อของท่าน และวันเดือนปีที่แต่งไว้ แต่เชื่อว่าเป็นผลงานของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งเวียงใหม่ และระหว่างปี พ.ศ. 2036 - 2066 ในรัชการองค์ที่ ๑ แห่งเวียงใหม่ เมืองแก้วกรมพระมาดำรงราชานุภาพทรงมีมติว่า เป็นพุทธวรรณกรรมที่เก่าแก่ เขียนเรื่องโดยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ในระหว่าง พ.ศ. 2000 - 2200 เพราะในขณะนั้นพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชทรงไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกา เมื่อสำเร็จการศึกษาก็กลับมาสู่ประเทศพม่าของพระองค์ท่าน ในจำนวนผลงานรูปปั้น กงมียุคหนึ่งแต่งปัญญาสชาติกขึ้น เป็นไปในทำนองเลียนแบบชาดกกฎธรรมา (อรรถกถาชาดก) เพื่อเป็นการสอนศาสนาในรูปชาดกชาวพม่ารู้จักปัญญาสชาติกในนามของ ขิมเม่ ปัญญาสชาติก (เชียงใหม่ปัญญาสชาติก) และเชื่อว่าแต่งโดยสามเณรชาวเชียงใหม่ผู้ไม่ปรากฏนาม ซึ่งเป็นผู้ฉลาดในคัมภีร์ และกวีธรรม

เรื่องในปัญญาสชาติก แต่งทำนองเลียนแบบในพระไตรปิฎก แต่มีเนื้อเรื่องไม่เหมือนกัน เพราะเป็นชาดกนอกไตรปิฎก ปัญญาสชาติก (ปัญญาส หรือ ปัญญาส 50) ชาดก 50 เรื่อง ตามความหมายของชื่อ และศัพท์ แต่โดยเนื้อหามักมากกว่า 50 เรื่อง ดังรายชื่อต่อไปนี้

1. สมุทโฆษชาดก	2. สอนชาดก
3. สอนชาดก	4. รตนปโยธชาดก
5. สิริวิปุลกิตติชาดก	6. วิปุลราชชาดก
7. สิริจันทนิชาดก	8. จันทราชชาดก
9. สมนิชาดก	10. สิริธรรมาชาดก
11. พงกนิชาดก	12. อาทิตชาดก
13. ทกนิชาดก	14. มหาลาชาดก
15. สอนนิชาดก	16. กนกนิชาดก
17. วิชัยนิชาดก	18. นิชาดก
19. สอนนิชาดก	20. วิชัยนิชาดก
21. ไพรนิชาดก	22. นิชาดก

23. จาตทานชาดก	24. อัมมราชชาดก
25. นรขีวชาดก	26. สรูปชาดก
27. มหาปุณณชาดก	28. กัมมทคชาดก
29. พทลาคาวิชาดก	30. เสตปัลลิตชาดก
31. ปุบผชาดก	32. พารานสีราชชาดก
33. พรหมโมสราขชาดก	34. เหวรูกขกุมารชาดก
35. สลลชาดก	36. สิทธิสารชาดก
37. นรขีวกสิณชาดก	38. อติเหวราชชาดก
39. ปาจิตกกุมารชาดก	40. สัททสิทธินชาดก
41. สังฆปัตตชาดก	42. จันทเสนชาดก
43. สุวัณณกัจฉปชาดก	44. สิโสรชาดก
45. วรวิงสชาดก	46. อชินนชาดก
47. รตเสนชาดก	48. สุวัณณสิริสชาดก
49. วณาวณชาดก	50. พากุระชาดก
51. โสณินทชาดก	52. สัททนาทชาดก
53. สุวัณณสังฆชาดก	54. สุจัททชาดก
55. เทวีนธชาดก	56. สุปินชาดก
57. สุวัณณวิงสชาดก	58. วรณุชชาดก
59. สิริสาชาดก	60. จันทกาศชาดก

ปัญจาสชาดกนี้ เป็นต้นกำเนิดของวรรณคดีไทยหลายเรื่อง เช่น สมุทโฆษชาดก มีผู้แต่งเป็นฉันทคือ สมนุทโฆษคำฉันท์ (โดยพระมหาราชครู สมเด็จพระนารายณ์มหาราช และสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส) สุนชาดกแต่งเป็นบทละครเรื่อง กุ๊กไก่ ให้ชื่อเรื่องว่า มโนราห์ โดยไม่ปรากฏนามผู้แต่ง สิริปัญจักตชาดก แต่งเป็นบทกลบท โดยหลวงศรีปรีชาธิพัทธสิทธินชาดก เป็นสรรพนสิทธินคำฉันท์ โดยสมเด็จพระเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส สุวัณณสังฆชาดก เป็นบทละครโดยรัชกาลที่ 2 รตเสนชาดก เป็นบทละครนอกไม่ปรากฏนามผู้แต่งในสมัยกรุงเก่า หรือธนบุรี เป็นต้น

16. สังขยาปกาธก ท่านญาณวิลาสเถระ ได้แต่งคัมภีร์นี้ขึ้นประมาณปี พ.ศ. 2056 หนังสือศาสนวงศ์ได้กล่าวยืนยันว่า พระญาณวิลาสเถระ เขียนพระคัมภีร์สังขยาปกาธกขึ้น ในหนังสือประวัติพระพุทธศาสนาของหม่าซือ ปิฏกาทูเมน (Pitaka Thamain) เล่าว่าสังขยาปกาธก แต่งโดยพระญาณวิลาสเถระ แห่งเชียงใหม่ และพระเถระหม่าซือกวินทะ ได้แปลเป็นภาษาพม่าในรัชกาลแห่งกษัตริย์พม่า พระนามว่า ไปดอพระยา ผู้ทรงสถาปนาอาณาจักรนครหลวงพม่าในสมัยนั้น

พระญาณวิลาสเถระ เป็นพระภิกษุชาวเชียงใหม่ เป็นพระเถระรุ่นเดียวกับพระสิริมังคลาจารย์ หนังสือพิมพ์กามาตีปกรณอ้างถึงท่านว่าท่าน เป็นพระเถระผู้มีความสามารถเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎก ท่านได้รับอาราธนาให้ไปทำพิธีสังฆกรรมครั้งสำคัญ คือร่วมผูกพันธัมมาวัดมหาไพเราะ (วัดเจ็ดยอด) ในรัชสมัยของพระเจ้าเมืองแก้ว พ.ศ. 2055

สังขยาปกาธก เป็นหนังสือเล่มเล็ก อธิบายถึงการนับ และคำนวณ วัน เวลา การขึ้นดวงด้วยตราซึ่ง ระยะทาง อุตุกาล และการใช้เงินตราในสมัยพุทธกาล พระสิริมังคลาจารย์ ได้แต่งหนังสืออธิบายเรื่อง สังขยาปกาธกของท่าน ญาณวิลาสเถระโดยมีชื่อว่า "สังขยาปกาธกฏีกา" ซึ่งได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น

พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่แต่งในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 22 ได้แก่

17. คัมภีร์คณการณ พระสุวณฺโฬรังสีเถระชาวเชียงใหม่เป็นผู้แต่งซึ่งภายหลังได้ไปจำพรรษาอยู่ที่ประเทศเวียงจันทน์ ณ วัดวิชยาราม และต่อมาได้รับการแต่งตั้งให้เป็นสังฆราช ท่านได้แต่งคัมภีร์นี้ขึ้น เพื่อเป็นหนังสืออธิบายคัมภีร์ "คัมภีร์คณการณ" ซึ่งแต่งโดยชาวพม่า เป็นเรื่องที่ว่าด้วยหลักเกณฑ์ทางภาษาศาสตร์ ท่านแต่งเรื่องนี้เมื่อ พ.ศ. 2126 นอกจากนี้ยังมีหนังสือเรื่อง คัมภีร์คณการณสังเขป ซึ่งไม่ปรากฏนามผู้แต่ง และปีที่แต่ง

18. ปฐมสมโพธิกถา เป็นหนังสือชีวประวัติของพระพุทธเจ้าเริ่มต้นด้วยประวัติบรรพบุรุษของพระองค์ ชีวิตในวัยเยาว์ การเสด็จออกบวชนิเวศกรรม การตรัสรู้ และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การเสด็จกลับชนบทปรินิพพาน ฯลฯ พระสุวณฺโฬรังสีเถระ ได้แต่งเรื่องนี้หลังจาก คัมภีร์คณการณแล้ว แต่งขึ้นโดยไม่วาระบุปี และสถานที่แต่ง สมเด็จพระปรมานุชิต

อินทรส ได้ทรงนิพนธ์เรื่อง ปฐมสมโพธิกถา ในปี พ.ศ. 2388 พระองค์ทรงนิพนธ์ โดย
ถือเอาปฐมสมโพธิกถาฉบับมาตี ซึ่งแต่งโดยพระสุวรรณรังสีเถระ เป็นหลัก

19. อุปปาตสันติ เป็นหนังสือประเภทปริศน พระเถระชาวเชียงใหม่ได้แต่งใน
พุทธศตวรรษที่ 22 หนังสือศาสนวงศ์เล่าว่า ทหารผู้ออกสงครามต้องบวชในหนังสือปริศน
นี้ สามารถพิชิตข้าศึกจนได้ชัยชนะในการรบ หนังสืออุปปาตสันติ แต่งเป็นคาถาล้วน 275
คาถา รวบรวมเอาจากพระพุทธรเจ้า 28 พระองค์ พระปัจเจกพุทธเจ้า พระมหาสาวก และ
พระอรหันต์อื่น ๆ รวมทั้งหมดมาเอาคำ ยักษ์ มาร เบียดัน

20. วิสุทธิยัตถกัมปนี เป็นวรรณกรรมที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่งซึ่งพระเถระชื่อ อุตตรา
ราม ชาวลานนาไทยแต่งในพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับ การอธิบายขยายความ
คำศัพท์วิสุทธิยัตถกัมปนี ซึ่งแต่งโดย พระพุทธโฆษาจารย์ที่กล่าวมานานมาแล้ว แต่หนังสือเล่มนี้ยังหา
ค้นฉบับไม่พบ

พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่พระเถระชาวลานนาไทย ได้รจนาไว้ในระหว่าง
กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 นี้ เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า เป็นงานชิ้น
เอกในโลกพระพุทธศาสนา พระภิกษุสงฆ์ของล้านนาไทยได้ประพันธ์งานของท่านขึ้น เพื่อเป็นบท
เรียนของการศึกษาภาษามาลีในพระพุทธศาสนา มีลักษณะเป็นคำสอนศีลธรรมจรรยา และ
ชี้แนวปฏิบัติให้กับ ผู้ที่ศรัทธาเลื่อมใส พระคัมภีร์บางเล่มเขียนขึ้นเพื่อสร้างความชอบธรรม
หรือสร้างความขลังให้แก่สิ่งที่เขียนถึง ไม่ว่าจะเป็นสถานอันศักดิ์สิทธิ์ พระพุทธรูป พระศา
สิกธาค หรือพระธาตุต่าง ๆ โดยการโยงไปสัมพันธ์กับพระพุทธองค์ หรือโดยการแสดงให้เห็น
เห็นว่าสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวมีความสำคัญอย่างไรในการช่วยการแสวงหาบุญกุศล นอกจากนี้
พระภิกษุที่เขียนคัมภีร์ยังมีความมุ่งหมายที่จะได้รับ ผลานิสงส์ ตอบแทนเพื่อจะได้บรรลุถึง
นิพพาน อันเป็นจุดยอดของการหลุดพ้น อันเป็นหลักสำคัญของพระพุทธศาสนา ดังเช่น "คำ
นาถมูลศาสนา"

ผู้แต่งได้กล่าวถึงจุดประสงค์ของการแต่งหนังสือเล่มนี้ไว้อย่างชัดเจนว่า "ให้เป็น
ที่ไว้และสักการบูชาแก่ นรนาททั้งหลาย คฤหัสถ์นักบวชเจ้าทั้งหลาย จงทรงไว้ปฏิบัติได้ตาม

ท่านองคตองแห่งอริยธัมมัสสเจ้าทั้งหลาย อันปฏิบัติมาแต่ก่อน ก็จะได้ถึงยังสุข ๘ ประการ
นี้ นิพพาน ธรรมเจ้า เป็นยอด เป็นจอมเป็นใหญ่"

พระรัตนปัญญาผู้แต่งตำนานชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวไว้ท่านองเดียวกัน คือ "ขอให้
ข้าพเจ้าได้ศรัทธาธรรม เป็นชัยปาทิพญานในอนาคตกาลเทอญ"

พระภิกษุที่มีความรู้แตกฉานในภาษามาลีจนสามารถรจนาคัมภีร์เป็นภาษามาลีนีจะได้
รับการยกย่องอย่างสูงจากสถาบันทางการปกครองของล้านนาไทย มีหลักฐานบ่งชี้ว่า ตลอด
รัชสมัยของพระยาติโลกราช พระเมืองแก้ว และพระเกษเกล้านั้น จะทรงให้ความอุปถัมภ์
พระภิกษุสงฆ์ที่ทรงคุณวุฒิ และมีความเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎก ดังเช่น พระรัตนปัญญาผู้แต่ง
ชินกาลมาลีปกรณ์ ก็ทรงพำนักอยู่ในกุฏิที่พระเมืองแก้วทรงสร้างให้จำพรรษาโดยเฉพาะ ท่าน
สิริมังคลาจารย์ ผู้แต่งเวสสันดรพิณ จักรวาฬพิณ สังขยาปกาสณิกฎา และมังคลพิณ
หรือ มงคลพิณ วรรณกรรมที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นเรื่องเอก ก็เป็นพระราชาอุปถัมภ์
ของพระเกษเกล้าเมื่อทรงผนวชและพำนักอยู่ใน "รัตนมหารัศมี" ที่พระเกษเกล้าโปรดให้
สร้างขึ้นถวาย เป็นต้น

ภาคผนวก ก

วัดสำคัญในล้านนาไทย

จังหวัด เชียงใหม่

1. "วัดอุโมงค์" ต.ศรีภูมิ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

1. วิหาร 1 หลัง
2. เจดีย์อยู่ด้านหลังวิหาร 1 องค์
3. เจดีย์อยู่ด้านทิศใต้ของวิหาร 1 องค์

วิหาร เป็นสถาปัตยกรรมท้องถิ่นของล้านนาสร้างขึ้นระหว่าง พุทธศตวรรษที่ 20 -

25 เจดีย์ที่อยู่หลังวิหาร เป็นศิลปกรรมที่มีแบบอย่างการก่อสร้างประมาณปลายพุทธศตวรรษ
ที่ 21-22 เจดีย์องค์ที่อยู่ด้านใต้ของวิหาร อาจจะสร้างขึ้นประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 20

เจดีย์ซึ่งอยู่ด้านทิศใต้ของวิหาร เป็นโบราณสถานที่สำคัญที่สุดของวัดอุโมงค์เนื่องจาก
มีแบบแผนทางศิลปกรรมที่ผิดแปลกไปจากแบบแผนของเจดีย์ที่พบทั่ว ๆ ไป ในเชียงใหม่และ
จากแบบอย่างการก่อสร้างบางประการ ตำแหน่งและลักษณะขององค์ระฆังขนาดและลักษณะของ
ฐานทำให้สงสัยว่า อาจจะสร้างขึ้นเมื่อประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 20 ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นจริง
เจดีย์องค์นั้นจะเป็นแบบอย่างที่เป็นตัวแทนของโบราณสถานที่มียอายุเก่าแก่ของแคว้นล้านนาที่เริ่ม
ขึ้นเมื่อพุทธศตวรรษที่ 10 ถึงแม้เพราะยากหาโบราณสถานวัดใด ๆ ในศิลปแบบล้านนาที่จะมี
อายุเก่าแก่กว่าพุทธศตวรรษที่ 21 ได้

2. "วัดเชียงมั่น" ต.ศรีภูมิ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

1. เจดีย์สี่เหลี่ยมผสมทรงกลม ฐานช้างล้อม
2. วิหารค้ำหน้าเจดีย์
3. พระอุโบสถ
4. หอไตร

จากศิลาจารึกที่พบในวัดเชียงมั่น ซึ่งได้จารึกขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2124 ประกอบการพิจารณาแบบแผนทางศิลปกรรม อาจสรุปได้ว่าที่ปรากฏเก่าที่สุดคือ เจดีย์ที่สร้างขึ้นเมื่อพุทธศตวรรษที่ 21 และมีการซ่อมแซมโดยเพิ่มในรายละเอียดเล็กน้อยเมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ 22 ซึ่งเป็นเวลาเดียวกันกับการสร้างพระอุโบสถ วิหาร และหอไตร ตามความในศิลาจารึกที่กล่าวข้างต้น แต่อย่างไรก็ดี ได้มีการซ่อมแซมในเรื่องถวดยลายเครื่องประดับในสมัยพุทธศตวรรษที่ 24 อีกครั้งหนึ่ง

โดยประวัติแล้ว วัดเชียงมั่นมีความสำคัญควบคู่ไปกับการสร้างเมืองเชียงใหม่ เพราะเคยเป็นที่ประทับของกษัตริย์เมืองเชียงใหม่ในระยะแรกเริ่ม ในด้านการศึกษา จัดว่าเป็นสถานที่ ๗ มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สมบูรณ์มาก และมีสภาพแวดล้อมโบราณสถานภายในวัดที่ดีที่สุดในวัดเชียงใหม่

3. "วัดหัวข่วง" ต. ศรีภูมิ อ. เมือง จ. เชียงใหม่

1. วิหาร 2 หลัง ขนาดใหญ่และเล็ก
2. เจดีย์แบบ 12 เหลี่ยม 1 องค์

วิหาร 2 หลัง มีอายุการก่อสร้างเมื่อพุทธศตวรรษที่ 24 ลงมา ส่วนเจดีย์มีลักษณะการก่อสร้างในสมัยปลายพุทธศตวรรษที่ 21

วัดหัวข่วงนี้ แม้ไม่ปรากฏชื่อในเอกสารของด้านนาเก่า ๆ แต่ก็มีชื่ออยู่ในทำเนียบวัดของด้านนาในพุทธศตวรรษที่ 24 อย่างน้อยชื่อของวัดคือ "หัวข่วง" ซึ่งแปลว่า "หัวลาน" มีความสำคัญที่จะเป็นเครื่องชี้บอกถึงองค์ประกอบของตัว เมืองเชียงใหม่ได้ก็อย่างหนึ่ง

วิหารและเจดีย์ เป็นศิลปกรรมแบบพื้นเมืองของด้านนาซึ่งยังไม่ได้รับการซ่อมแซมดัดแปลงจนหมดคุณค่าทางโบราณคดี อันนับว่าหายากสำหรับโบราณสถานในเมืองเชียงใหม่

4. "วัดกู่เต้า" ต. ศรีภูมิ อ. เมือง จ. เชียงใหม่

- เจดีย์ 1 องค์

ความลักษณะของเจดีย์ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ควรจะเป็นลักษณะที่เปลี่ยนแปลงในพุทธศตวรรษที่ 25 นี้ และไม่อยู่ในแบบแผนของเจดีย์ด้านนาโดยทั่วไป

แม้ว่าเจดีย์วัดทุ่งเต้าจะเป็นลักษณะใหม่ แต่ก็เป็นที่สนใจของบุคคลทั่วไป เนื่องจากเห็นเป็นของแปลก

5. "วัดเชียงยืน" ต.ศรีภูมิ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

1. เจดีย์ทรงกลม

2. หอพระแปดเหลี่ยมและกำแพงแก้วของหอพระ

เจดีย์ทรงกลมวัดเชียงยืน มีประวัติและรูปแบบการก่อสร้างเป็นศิลปะของเชียงใหม่ ในระยะปลายพุทธศตวรรษที่ 21

ส่วนหอพระและกำแพงแก้ว เป็นศิลปะแบบพม่าในเชียงใหม่ ซึ่งสร้างขึ้นเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 25

โบราณสถานวัดเชียงยืนมีรูปแบบการก่อสร้างทั้งที่เป็นศิลปะพื้นเมืองเชียงใหม่เอง และศิลปะของพม่า ซึ่งมีคุณค่ามากทางด้านศิลปกรรม ฐานของเจดีย์ประธานแสดงลักษณะการตกแต่งแบบพม่าที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับสมัยหลัง

สำหรับหอพระ 8 เหลี่ยม เป็นสถาปัตยกรรมแบบพม่าประเภทอาคารอีกแบบหนึ่ง ที่ควรอนุรักษ์เป็นอย่างยิ่ง

6. "วัดโลกโมฬี" (ร้าง) ต.ศรีภูมิ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

เจดีย์เหลี่ยมผสมทรงกลม 1 องค์

เจดีย์วัดโลกโมฬีเป็นเจดีย์สมัยปลายพุทธศตวรรษที่ 21

ประวัติของวัดโลกโมฬีนับว่าเป็นวัดที่สำคัญมีหลักฐานอ้างอิงที่ชัดเจนและเชื่อถือได้มากที่สุดวัดหนึ่ง เพราะสร้างขึ้นในระยะเวลาที่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรอย่างแพร่หลายมาแล้ว ทางด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม เจดีย์วัดโลกโมฬีถูกปล่อยให้รกร้างมาเป็นเวลานาน ด้วยทุนทรัพย์ของผู้ศรัทธาในการซ่อมแซมมีน้อย เจดีย์จึงอยู่ในสภาพเสื่อมโทรมมากแต่ในอีกแง่หนึ่ง ก็เป็นผลดีสำหรับการศึกษาแบบแผนทางศิลปกรรมที่ยังมิได้ถูกดัดแปลง นับเป็นตัวอย่างที่คงเหลืออยู่น้อยยิ่งมากของสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมของล้านนา ในสมัยที่ยังดำรงความเป็นแคว้นอยู่อย่างเอกเทศ

7. "เจดีย์วัดหมื่นทอง"(ร้าง) ค.ศ. ๑๖๖๖ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

เจดีย์ทรงพม่า 1 องค์

สร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์

เจดีย์วัดหมื่นทองเป็นเจดีย์รูปทรงพม่า ซึ่งมีปรากฏในเมืองเชียงใหม่มาช้านาน จึงเป็นตัวอย่างที่ดีสำหรับการศึกษาค้นคว้า รวมทั้งยังเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับที่ตั้งของวัด

๘. "วัดดวงดี" ค.ศ. ๑๖๖๖ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

1. โบสถ์ 1 หลัง

2. หอไตร 1 หลัง

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

เป็นวิหารและหอไตรแบบพื้นเมืองล้านนา ที่มีแบบอย่างทางสถาปัตยกรรมและลวดลายการประดับตกแต่งที่สวยงามอีกแห่งหนึ่งในเมืองเชียงใหม่ และเป็นตัวอย่างศิลปกรรมของล้านนาที่มีสภาพค่อนข้างสมบูรณ์มาก

๙. "กลุ่มโบราณสถานวัดสะเคื่อเมือง"(ร้าง)

ในบริเวณศาลากลางหลังเดิมและหอประชุมติโลกราช ถนนอินทวโรจ ค.ศ. ๑๖๖๖

อ.เมือง จ.เชียงใหม่

ส่วนที่ 1 คือ บริเวณศาลากลาง มีเจดีย์ฐานชาบุค 1 องค์

ส่วนที่ 2 คือ ในบริเวณหอประชุมติโลกราช มีฐานวิหาร 1 หลัง และเจดีย์ทรงกลมด้านหลังวิหาร 1 องค์

สำหรับเจดีย์ฐานชาบุคที่ตั้งอยู่ที่ศาลากลาง มีอายุเก่าแก่ที่สุดอาจถึงพุทธศตวรรษที่

1๙ ส่วนเจดีย์ทรงกลมที่ตั้งอยู่ในบริเวณหอประชุมติโลกราช มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 21 -

22 แต่เจดีย์องค์ใหม่ที่ถูกทอหุ้มอยู่อาจเป็นรุ่นเดียวกับเจดีย์ที่ตั้งอยู่ที่ศาลากลางก็ได้

สำหรับวิหารด้านหน้าเจดีย์ทรงกลม คงจะสร้าง ๗ หรือ ๗ กับการหุ้มเจดีย์องค์เดิมนั่นเอง

โบราณสถานทั้ง ๑ ด้านหนึ่งที่ตั้งอยู่กึ่งกลางเมืองเชียงใหม่พอดี ซึ่งเชื่อกันตามคำบอกเล่าต่อ ๆ กันมาว่า บริเวณนี้คือวัดสระคือเมืองเมือนี่ ๆ พญามังรายถูกฟ้าผ่าสิ้นพระชนม์ สำหรับเจดีย์องค์ที่ตั้งอยู่ที่ศาลากลาง อันเป็นโบราณสถานเก่าที่สุดนั้น นับเป็นเจดีย์รุ่นแรก ๆ ของเมืองเชียงใหม่ และน่าจะมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับแบบแผนของเจดีย์พริกขัณณเจดีย์เหลี่ยมที่วัดทุ่ง

10. "วัดเจดีย์หลวง" ต.พระสิงห์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

1. เจดีย์ใหญ่ 1 องค์
2. พระพุทธไสยาสน์
3. เจดีย์ราย 2 องค์
4. วิหาร 1 หลัง
5. อาคารก่อสร้างกลุ่มอินทิล

เจดีย์องค์ใหญ่ได้เริ่มก่อสร้างตั้งแต่ตอนกลางของพุทธศตวรรษที่ 20 ต่อมาสมัยต้นพุทธศตวรรษที่ 21 ได้มีการขยายการก่อสร้างให้ใหญ่ขึ้นและมี "กระหม่อมยกเป็นอันเดียว" รวมทั้งมีการก่อฐานที่เรือนธาตุทั้ง 4 ด้านเพื่อไว้พระพุทธรูปสำคัญด้วย และในประมาณกลางพุทธศตวรรษเดียวกันนั้นก็ได้มีการก่อฐานและความสูงยิ่งกว่าเดิม ดังขนาดที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน ในการเพิ่มเติมเจดีย์ครั้งนี้คงจะได้มีการก่อสร้างถาวรวัตถุสถานเพิ่มเติมขึ้นภายใน วัดด้วยที่ปรากฏหลงเหลืออยู่จนบัดนี้ คือ พระพุทธไสยาสน์ ส่วนเจดีย์รายองค์เล็ก 2 องค์ และวิหารอาจจะสร้างในสมัย"เช่นกัน แต่ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันเป็นแบบแผนของศิลปกรรมล้านนา ในสมัยพุทธศตวรรษที่ 24 ลงมา

สำหรับการตั้งเสาหลักเมือง หรือ อินทิลของเมืองเชียงใหม่ และอาคารก่อสร้างกลุ่มอินทิลนั้น ได้กระทำในพุทธศตวรรษที่ 24 ครั้งที่มีการก่อตั้งและฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่

วัดเจดีย์หลวง เป็นวัดที่อยู่เกือบกลางเมืองเชียงใหม่ และเป็นวัดสำคัญมากรัตหนึ่งของเมืองเชียงใหม่ ดังจะเห็นได้จากเป็นที่ตั้งของเสาหลักเมืองเชียงใหม่

เจดีย์องค์ใหญ่สี่เหลี่ยม ซึ่งมีลักษณะ "กระหม่อมยกเป็นอันเดียว" นับได้ว่าเป็นต้นแบบของเจดีย์สี่เหลี่ยมผสมทรงกลมตามแบบฉบับของล้านนา และปรากฏว่าครั้งหนึ่งได้เคย

นำพระแก้วมรกตมาประดิษฐาน ณ หูหนึ่งของเจดีย์องค์นี้

นอกจากนี้ สำหรับอาคารสร้างคลุมอินทิล ซึ่งทำเป็นจตุรมุขแบบศิลปกรรมล้านนา เป็นแบบฉบับที่น่าศึกษาเป็นอย่างมาก

11. "วัดพันเตา" ต.พระสิงห์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

วิหาร 1 หลัง

วิหารหลังนี้ มีความเด่นที่มีมือเครื่องไม้ ซึ่งยังคงลักษณะความงามของศิลปล้านนา ไว้อย่างสมบูรณ์ วิหารในวัดพันเตาหลังนี้ ได้รับการก่อสร้างขึ้นในสมัยพุทธศตวรรษที่ 24 ลงมา ทั้งนี้ เป็นการกำหนดอายุจากแบบแผนของศิลปกรรมที่ปรากฏ

12. "วัดปราสาท" ต.พระสิงห์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

1. ปราสาท 1 หลัง

2. วิหาร 1 หลัง

วิหารสร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 24 ลงมา ส่วนปราสาทคงจะสร้างขึ้นเมื่อประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 21

วิหารวัดปราสาทนี้ เป็นศิลปกรรมท้องถิ่นที่ยังมิได้รับการซ่อมแซมดัดแปลง จึงยังคงมีคุณค่าทางศิลปกรรมอยู่ สำหรับ "ปราสาท" เป็นลักษณะเฉพาะของล้านนา ถือเป็นพระประธานพระพุทธรูปสำคัญของวัด โดยเฉพาะผู้ที่เข้าสักการะจะทำพิธีอยู่ในวิหารที่มีส่วนเชื่อมต่อกับด้านหน้าของปราสาท ไม่ต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับสถานที่ไว้พระพุทธรูป

นามของวัดที่เรียกตามสิ่งก่อสร้างภายในวัดว่า "ปราสาท" เช่นนี้ จะเป็นเครื่องชี้ถึงความเข้าใจของคนในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

13. "วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร" ต.พระสิงห์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

1. เจดีย์ทรงกลมแบบพื้นเมือง ฐานช้างล้อม

2. พระอุโบสถ ศิลปกรรมแบบท้องถิ่นล้านนาไทย

3. วิหารลายคำ ศิลปกรรมแบบท้องถิ่นล้านนาไทยมีศิลปกรรมฝาผนัง

4. วิหาร ศิลปกรรมล้านนาไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา

5. หอไตร

6. พระพุทธไสยาสน์ อยู่ในวิหารพระนอน ก่ออิฐถือปูนมิตทอง

วัดพระสิงห์ ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นวัดเมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ 19 แต่สถาปัตยกรรมรุ่นนั้นไม่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน เพราะได้รับการซ่อมแซมเปลี่ยนแปลงในระยะต่อมา เมื่อพุทธศตวรรษที่ 21 ในการก่อสร้างสมัยนั้นยังคงเหลือแบบแผนและร่องรอยทางสถาปัตยกรรมให้เห็นในปัจจุบัน คือ ส่วนประกอบส่วนใหญ่ของหอไตรร่องรอยของรูปช้างล้อมฐานเจดีย์พระพุทธไสยาสน์ในวิหารพระนอน และตัวประสาทที่พ่วงอยู่ข้างท้ายวิหารลายคำ

สำหรับวิหารลายคำและพระอุโบสถ คงจะได้รับการปูลงแต่งในส่วนที่เป็นเครื่องไม้และการประดับลวดลาย ในสมัยพุทธศตวรรษที่ 24 แต่ยังคงรักษาแบบแผนของเดิม ในสมัยพุทธศตวรรษที่ 21 อยู่ จนกระทั่งถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นสมัยที่พระครูบาทูศรีวิชัย ได้เป็นหัวหน้าในการซ่อมแซมก่อสร้างสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ ขึ้น วัดพระสิงห์ก็ได้รับการปรับปรุงขึ้นในสมัยนี้ด้วย ในส่วนที่เป็นวิหารใหญ่ ที่สร้างขึ้นตามแบบฉบับของครูบาทูศรีวิชัย

วัดพระสิงห์มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์สูง มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นลายลักษณ์อักษรเกี่ยวข้องมากพอสมควร และเป็นวัดที่มีตัวอาคารเป็นโบสถ์ วิหาร หอไตร และภาพจิตรกรรมฝาผนัง จึงมีความสำคัญในด้านที่เป็นที่รวมของตัวอย่างศิลปกรรมด้านนามากที่สุด

14. "วัดพวงหงส์" เด.พระสิงห์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

1. เจดีย์ทรงกลด 1 องค์
2. วิหารทรวดทรงพื้นเมืองล้านนา 1 หลัง
3. โบสถ์ลักษณะพื้นเมืองล้านนา 1 หลัง

เจดีย์วัดพวงหงส์ เป็นโบราณสถานเก่าที่สุดภายในวัด เป็นสถาปัตยกรรมแบบที่มีหลักฐานแน่ชัดว่าสร้างขึ้น เมื่อพุทธศตวรรษที่ 21 สำหรับวิหารมีรากฐานและทรวดทรงที่น่าจะเป็นของเดิมแต่อาจมีการปูลงแต่งเครื่องไม้ในสมัยหลัง ส่วนพระอุโบสถเป็นศิลปกรรมท้องถิ่นของล้านนาที่สร้างในพุทธศตวรรษที่ 24 ลงมา

ลักษณะของเจดีย์วัดหกวทงสนี้ เป็นเจดีย์เก่าแก่ซึ่งในจังหวัดเชียงใหม่พบเพียงสามแห่งแห่ง คือ ที่วัดหกวทงสนี้แห่งหนึ่ง วัดราแปงและวัดเจดีย์ปล่อง สำหรับพระอุโบสถมีสิ่งที่น่าสนใจคือลักษณะของโบสถ์มาสลักลวดลายเป็นแท่งกลม ซึ่งพบบ้างเป็นบางอันที่วัดพระธาตุเพริญชัย ลักษณะโบสถ์มาประเภทนี้อาจเป็นหลักฐานที่แสดงการสืบทอดคติดั้งเดิมกันต่อ ๆ มา

15. "เจดีย์วิภิกขุ" (ร้าง) ในโรงเรียนอนุบาลเชียงใหม่ ณ ราชวรวิหาร

ต. พระสิงห์ อ. เมือง จ. เชียงใหม่

เจดีย์ทรงกลดามรีน เมืองคันทนา 1 องค์

จากลักษณะถาวรที่เป็นส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมของเจดีย์ทรงกลดแบบนี้มีประมาณได้ว่ามีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 21

16. "เจดีย์วัดเขมา" (ร้าง) ในโรงเรียนพุทธโศภน ถนนพระปกเกล้า ต.พระสิงห์

อ. เมือง จ. เชียงใหม่ เจดีย์ทรงกลดแบบ เชียงใหม่

อาจกำหนดได้จากลักษณะขององค์เจดีย์ ซึ่งเหมือนกับที่วัดอุโมงค์ และวัดหัวข่วง

จ. เชียงใหม่ ที่สร้างขึ้นในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ลงมา

เป็นแบบฉบับศิลปกรรมของเชียงใหม่ ที่ได้รับการซ่อมแซมต่อเติมภายหลังน้อย ยังสมบูรณ์ครบทุกส่วน ในขณะที่เจดีย์แบบนี้ในที่อื่น ๆ ของเชียงใหม่คงเหลือเพียงไม่กี่แห่ง

17. "วัดพระเจ้ามังรายหรือวัดกาละก้อ" ต.พระสิงห์ อ. เมือง จ. เชียงใหม่

1. วิหาร

2. พระพุทธรูปยืนชื่อ "พระเจ้ามังราย" 1 องค์

วัดพระเจ้ามังราย มีวิหารที่ประดิษฐานพระพุทธรูปยืนที่สำคัญองค์หนึ่งชื่อ

"พระเจ้ามังราย" ซึ่งได้หล่อขึ้นเมื่อพระเจ้ามังรายประทับอยู่ที่เวียงกุมกาม (เขต อ.สารภี)

ใน พ.ศ. 1833 เดิมประดิษฐานอยู่ที่วัดกู่คำ (เจดีย์เหลี่ยม) เมื่อสร้างวัดพระเจ้ามังราย

หรือกาละก้อขึ้นในปี พ.ศ. 1842 จึงอัญเชิญพระพุทธรูปมาประดิษฐานที่วัดนี้

มีประวัติความเชื่อนมาที่สำคัญเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่ และ เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี

10. "วัดศรีเกิด" ต.พระสิงห์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

วิหารและพระพุทธรูป "พระเจ้าอภัยม" "

วัดศรีเกิดเดิมชื่อ วัดนิหาราม สร้างในสมัยพระเจ้ากาวิละ ส่วนพระพุทธรูป "พระเจ้าอภัยม" สร้างในสมัยพระเจ้าติโลกราช เมื่อ พ.ศ. 2020 โดยพระพุทธรูปองค์นี้ กล่าวว่ามีน้ำหนัก ถึง 33 แส่น (1 แส่นเท่ากับ 133.50 กก.) เดิมประดิษฐานอยู่วัดป่าตาลน้อย พระเจ้ากาวิละโปรดให้อาราธนามาเป็นประธานในวัดศรีเกิด

วิหารวัดศรีเกิด เป็นแบบแผนของสถาปัตยกรรมของล้านนาไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น ที่น่าสนใจแบบหนึ่ง ส่วนพระเจ้าอภัยมนั้น เป็นสิ่งที่เคารพบูชาของประชาชนในเมืองเชียงใหม่อย่างมาก และพระพุทธรูปองค์นี้มีความงดงามในลักษณะของศิลปกรรมแบบล้านนาอีกแบบหนึ่ง

10. "วัดหนองจวิน" (ร้าง) ต.พระสิงห์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

พินาศเจดีย์และวิหารร้าง ประมาณพุทธศตวรรษที่ 21

20. "วัดหนองหญ้าแพรก" (ร้าง) ต.พระสิงห์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

เจดีย์ทรงกลม 1 องค์ อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 21

21. "เจดีย์วัดป่าตาล" (ร้าง) ขอยไปสักลินิก (ขอย 7) ถนนช้างเผือก ต.ช้างเผือก อ.เมือง จ.เชียงใหม่

เจดีย์แบบสี่เหลี่ยม (ผสมทรงกลม) แต่ส่วนองค์ระฆังกลมตอนบนชำรุดหมดแล้ว อาจกำหนดได้จากลักษณะของเจดีย์ อันเป็นแบบที่เป็นมาตรฐานของเจดีย์ล้านนา ซึ่งแพร่หลายมากแบบหนึ่งว่าสร้างขึ้น เมื่อพุทธศตวรรษที่ 21

วัดป่าตาลเป็นวัดใหญ่วัดหนึ่งของเมืองเชียงใหม่ เป็นที่จำพรรษาของสงฆ์ชั้นราชาคณะ ชื่อของวัดป่าตาลปรากฏอยู่ในลายลักษณ์อักษรมาเก่ากว่าใบราชนครบาลที่ขึ้นทะเบียนไว้ วัดป่าตาลจึงเป็นประจักษ์พยานทางประวัติศาสตร์ รวมทั้งรูปแบบที่มีการต่อเนื่องในสมัยหลังน้อยมาก สามารถใช้เป็นตัวอย่างในการศึกษาแบบแผนทางสถาปัตยกรรมและ เป็นหลักฐานทางโบราณคดีได้ด้วย

22. "เจดีย์ช้างค้ำกลางเมือง" (ร้าง) ต.ช้างเผือก อ.เมือง จ.เชียงใหม่

เจดีย์สี่เหลี่ยมฐานสูง 1 องค์

ไม่ปรากฏบันทึกประวัติการสร้างหาพบเจดีย์สี่เหลี่ยมองค์นี้ แต่เจดีย์รูปองค์ระฆัง ซึ่งอยู่ภายในเป็นเจดีย์ไม่ปรากฏว่ามีอายุการก่อสร้างประมาณพุทธศตวรรษที่ 21

เจดีย์สี่เหลี่ยมองค์นี้ มีลักษณะแบบแผนผิดแปลกไปจากเจดีย์ด้านนาทั่ว ๆ ไป กล่าวคือ ส่วนบนขององค์เจดีย์เจ็ดเหลี่ยมผดุงขึ้นเป็นแท่นที่จะทำเป็นเจดีย์ทรงกลมตั้งอยู่เหนือเจดีย์ด้านนาทั่วไป ก่อขึ้นไม่เป็นรูปสี่เหลี่ยมคล้ายเขื่อนธาตุบ้างล่างแต่ทำเอียงลงติดต่อกันยอดที่พังลงแล้ว นอกจากนั้นเทคนิคการประดับฉลุลายปูนปั้นก็เป็นอีกแบบหนึ่ง ลักษณะดังกล่าวจึงเป็นตัวอย่างที่ดี สำหรับการศึกษา เกี่ยวกับความสัมพันธ์กับศิลปภาพ ซึ่งในที่สุดกลับปรากฏขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของประเทศไทยหลายแห่ง

สำหรับเจดีย์ทรงระฆังไม่ปรากฏให้เห็นส่วนขององค์ระฆังอยู่ภายในนี้ มีลักษณะสามัญของแบบแผนเจดีย์ที่สร้างขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 21 ของด้านนา

23. "เจดีย์ปล่อง" (ร้าง) ต.ช้างเผือก อ.เมือง จ.เชียงใหม่

เจดีย์ขั้วสูง 1 องค์

วัดเจดีย์ปล่องนี้ มีประวัติปรากฏในเอกสารว่า เป็นวัดมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21

ลักษณะของเจดีย์ เป็นลักษณะเดียวกับเจดีย์ในเมืองเชียงใหม่อีก 2 องค์ คือเจดีย์วัดพวกหงส์ และเจดีย์วัดจำเริญ ซึ่งปรากฏหลักฐานว่าสร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นแบบแผนของเจดีย์อีกแบบหนึ่งของเชียงใหม่ ซึ่งมีทั้งหมด 3 องค์

24. "ข่วงช้าง" ต.ช้างเผือก อ.เมือง จ.เชียงใหม่

กลุ่มโบราณสถานรูปช้าง

ข่วงช้าง เดิมอยู่นอกประตูเมืองด้านเหนือ และอยู่คนละฟากถนนคือฝ่ายละเชือก โดยสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าแสนเมืองมา กษัตริย์องค์ที่ 9 แห่งราชวงศ์มังราย ระหว่าง พ.ศ. 1928 - 1964 เพื่อเป็นอนุสรณ์ของข้าหลวงเดิมผู้ซื้อสัตย์ คืออ้ายฮอมและอ้ายยี่ประสา ในตอนหลังช้างคู่นี้ หักพังลงมาก ในสมัยรัตนโกสินทร์พระยาภาวภิบาลได้ซื้อรูปช้างเผือกเดิมและ

สร้างขึ้นใหม่เป็นรูปตัวเตี๊ยม แต่มีสองครึ่งอยู่ในตัวหนึ่งชื่อปรามเมืองฆราวาส และอีกตัวหนึ่งชื่อปรามจักรวาล เมื่อ พ.ศ. 2334

25. "ช่วงสิงห์" ด.ช้างเผือก อ.เมือง จ.เชียงใหม่

สิ่งก่อสร้างรูปสิงห์

ช่วงสิงห์หรือช่วงสิงห์ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2344 ในสมัยพระเจ้ากาวิละ ตามคำพิรา
ทานของของเมืองเชียงใหม่ เขียนไว้ว่า "พระยาภาณุรังษีสร้างรูปสิงห์คู่ไว้เป็นสิหนาทแก่
เมือง"

26. "วัดเจ็ดยอด" ด.ช้างเผือก อ.เมือง จ.เชียงใหม่

กลุ่มโบราณสถานภายในเขตวัดเจ็ดยอด ได้แก่

1. หุ่นประดู่
2. โปศถ์
3. เมรุเผาศพพระเจ้าติโลกราช
4. เจดีย์บรมธาตุ
5. อเนกนิมิตเจดีย์
6. วิหารเจ็ดยอด
7. ฐานเจดีย์เก่า
8. ฐานเจดีย์เก่า
9. ฐานวิหารเก่า

วัดเจ็ดยอดเดิมชื่อวัดโพธาราม เป็นวัดที่มีมาก่อนการสร้างเมืองเชียงใหม่ เมื่อ
พ.ศ. 1990 พระเจ้าติโลกราชกษัตริย์องค์ที่ 11 แห่งราชวงศ์มังราย โปรดให้ปั้นค้ำพระพัก
ก่อสร้างวิหารและเจดีย์เจ็ดยอดขึ้นเพื่อเป็นที่จำพรรษาของพระภิกษุสังฆคณาจารย์ สักปรายทาง
บาศี ครั้นพ.ศ. 2020 พระเจ้าติโลกราชโปรดให้ประพูนพระเกตุมาลย์แดกฉานในพระ
ธรรมวินัย ทำสังคายนาพระไตรปิฎกที่พระอารามแห่งนี้และวัดนี้ก็เป็นที่อยู่พระเพลิงและ
บรรจุพระอัฐิธาตุของ พระเจ้าติโลกราช เมื่อ พ.ศ. 2066 พระเมืองแก้วได้ัญเชิญพระพุท

ปฏิมากรแก่นจันทร์จากเมืองพะเยามาไว้ในพระอุโบสถและพระรัตนบัลลังก์มหาเจดีย์ ผู้แต่งขึ้น
 ก่อมาลีปกรณัมจำพรรษาอยู่ในวัดเจ็ดยอดปัจจุบันนี้ จึงเป็นสิ่งก่อสร้างที่มีอยู่ในราวพุทธ-
 ศตวรรษที่ 20 - 21 เป็นต้นมา

วัดเจ็ดยอดนี้เป็นวัดที่สำคัญควบคู่กับประวัติของเมืองเชียงใหม่มาตลอด บรรดาโบราณ
 สถานต่าง ๆ ที่ปรากฏมีอยู่ในวัดเจ็ดยอดปัจจุบันนี้มีความสำคัญแสดงถึงแบบแผนของการก่อสร้าง
 ของล้านนาไทยในช่วงระยะสมัยพุทธศตวรรษที่ 20 - 21 โดยเฉพาะอย่างยิ่งแสดงถึงการรับ
 เอาอิทธิพล ของศิลปกรรมในบริเวณแคว้นใกล้เคียงมาเป็นแบบอย่างของการก่อสร้าง เช่น
 สุโขทัย และสุโขทัย เป็นต้น

27. "วัดป่าคา (ร้าง) หรือวัดกุญชร" ต.ช้างเผือก อ.เมือง จ.เชียงใหม่

พิกัดเจดีย์ทรงกลม 1 องค์ ประมาณพุทธศตวรรษที่ 21

28. "วัดช้างเผือก" (ร้าง) ต.ช้างเผือก อ.เมือง จ.เชียงใหม่

พิกัดเจดีย์ทรงกลมข้าวสุกและพิกัดวิหาร เป็นร่องรอยสถาปัตยกรรมของล้านนาไทย
 ประมาณพุทธศตวรรษที่ 20

29. "วัดป่าอ้อย" (ร้าง) ต.ช้างเผือก อ.เมือง จ.เชียงใหม่

เจดีย์ทรงกลม 1 องค์ มีลักษณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมของล้านนาไทย ประมาณ
 พุทธศตวรรษที่ 21

30. "วัดป่าแดงนอก" (ร้าง) ต.ช้างเผือก อ.เมือง จ.เชียงใหม่

พิกัดเจดีย์แบบสี่เหลี่ยม ไม่มีองค์ระฆัง 1 องค์ ประมาณพุทธศตวรรษที่ 21

31. "วัดป่าตัน" (ร้าง) ซอย 4 ถนนโชตนา ต.ช้างเผือก อ.เมือง จ.เชียงใหม่

ฐานเจดีย์แปดเหลี่ยม ไม่มีองค์ระฆัง สูงประมาณ 10 เมตร จำนวน 1 องค์
 อาศัยสมัยของการก่อสร้าง ประมาณพุทธศตวรรษที่ 21

32. "วัดเจดีย์แดงใน" (ร้าง) ซอย 4 ถนนโชตนา ต.ช้างเผือก อ.เมือง จ. เชียงใหม่

พรางฐานเจดีย์ชำรุดสูง 4.50 เมตร สร้างเมื่อพุทธศตวรรษที่ 21

33. "วัดพระเจ้าอมเมือง" (ร้าง) ถนนช้างเผือก อ.เมือง จ. เชียงใหม่

ฐานเจดีย์สี่เหลี่ยมจัตุรัส ไม่มียอดสูงประมาณ 6 เมตร เรือนธาตุทั้ง 4 ทิศ มีฐานจรมิม ด้านหน้าเป็นคูน้ำลึกเข้าไป จำนวน 1 องค์ สร้างประมาณพุทธศตวรรษที่ 21

34. "วัดอุโมงค์" ต.สุเทพ อ.เมือง จ. เชียงใหม่

1. บริเวณส่วนปลายของเนินเขาเตี้ย ๆ ซึ่งทำเป็นอุโมงค์
2. พรางอาคาร 1 หลัง
3. เจดีย์ทรงกลมแบบพื้นเมืองล้านนา 1 องค์

วัดอุโมงค์นี้ มีตำนานกล่าวว่ากษัตริย์ของเชียงใหม่องค์หนึ่งสร้างขึ้นเมื่อพุทธศตวรรษที่ 20 ซึ่งอาจได้ช่วยกันได้กับการกำหนดอายุทางศิลปกรรมของภาพเขียนสีภายในกรุของเจดีย์ แต่ที่ค่อนข้างแน่คือ น่าจะมีอายุไม่ใหม่กว่าพุทธศตวรรษที่ 21

วัดอุโมงค์นี้ ภายในถ้ำและห้องกรุใต้องค์เจดีย์ มีภาพเขียนสีซึ่งมีคุณค่าทางศิลปกรรม สำหรับองค์เจดีย์นั้นมีส่วนประกอบแต่ละส่วนเหมือนกันอย่างมากกับ "สัปตเจดีย์" ที่เมืองสุทกามในประเทศพม่า

การใช้วิธีรูปสี่มก่อก่อนเป็นวงโค้งทำอุโมงค์จัดว่าเป็นหลักฐานในด้านการใช้เทคนิคการก่อสร้างแบบใหม่เข้ามาใช้ในเมืองเชียงใหม่ ซึ่งอาจพิจารณาประกอบกับรูปแบบของเจดีย์ทรงกลมด้วย จัดเป็นข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับประวัติความสัมพันธ์ หรือโลกทัศน์ของชาวเชียงใหม่สมัยนั้น ที่มีต่อแว่นที่รุ่งเรืองในอดีต คือสุทกามในประเทศพม่า

35. "วัดพระธาตุดอยสุเทพ" ต.สุเทพ อ.เมือง จ. เชียงใหม่

องค์พระธาตุดอยสุเทพและโบราณสถานในเขตรอบเมืองคดโคยรอบ

วัดพระธาตุดอยสุเทพ ตั้งอยู่บนดอยสุเทพ พระเจ้ากือนาทรงสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1928 เพื่อบรรจุพระบรมธาตุซึ่งพระมหาสุทกามเถระ ถวายจากเมืองสุโขทัย ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2089

พระเมืองแก้วโปรดให้บูรณปฏิสังขรณ์ใหม่และเสริมเจดีย์ให้กว้างและสูงขึ้น พ.ศ. 2100

พระมหาญาณมงคลโพธิ์ เจ้าอาวาสได้สร้างบันไดนาคและ พ.ศ. 2338 - 2478 พระครูมา

คหิวิชัยได้สร้างถนนจากเชิงคดอยสุเทพขึ้นไปจนถึงพระธาตุคดอยสุเทพสำเร็จ

๑๕. "วัดแก้วทิพย์" ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

พระพุทธรูปทองแก้วทิพย์

พระพุทธรูปทองคำองค์ใหญ่ที่แก้วทิพย์คำดัง เรียกว่า "พระเจ้าแก้วทิพย์" เป็นพระพุทธรูปศิลปะแบบ เชียงแสนสร้างในสมัยพระเมืองแก้ว เมื่อ พ.ศ. 2047 พระเมืองแก้วโปรดให้หล่อขึ้นเพื่อเป็นพระประธานในวิหารพระสิงห์ เมื่อหล่อเสร็จไม่สามารถย้ายเข้าเมืองได้ จึงโปรดให้สร้างพระอุโบสถ ประดิษฐานไว้ใกล้พระอาราม วัดบุญผดุง

๑๖. "วัดท่าบึง" ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

เจดีย์ฐานสี่เหลี่ยม 1 องค์

เจดีย์องค์นี้สร้างขึ้นเมื่อครั้งเริ่มแรกสร้างวัดใน พ.ศ. 2035

เจดีย์องค์นี้มีลักษณะพิเศษ คือมีฐานสี่เหลี่ยม เรือนธาตุกลมซ้อนกัน 7 ชั้น และมีฐานไว้พระพุทธรูปหนึ่ง ส่วนบนสุดมีองค์ระฆังเล็ก ๆ กลมตั้งอยู่ ซึ่งในจังหวัดเชียงใหม่มีเจดีย์ลักษณะนี้อยู่เพียง 3 องค์ คือที่วัดท่าบึงนี้เององค์หนึ่ง ที่วัดพุกทึงสององค์หนึ่ง และที่วัดเจดีย์ปล่ององค์หนึ่ง โดยเฉพาะองค์ที่วัดท่าบึงนี้มีสภาพที่สมบูรณ์และกรมศิลปากรได้ทำการบูรณะไว้แล้ว

๑๗. "วัดสวนดอก" ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

1. เจดีย์ประธาน

2. วิหารโถงหน้าองค์เจดีย์

๓. เจดีย์บรรจุอัฐิของเจ้าตระกูล ณ เชียงใหม่

เจดีย์ประธาน ปรากฏประวัติการก่อสร้างตั้งแต่ครั้งสร้างวัดสวนดอก ในพ.ศ. 1912

สมัยพระเจ้ากือนาเป็นกษัตริย์ของเชียงใหม่

สำหรับวิหารสร้างขึ้นในสมัยพระครูมาคหิวิชัย เมื่อครั้งบูรณะซ่อมแซมวัดสวนดอก

วัดสวนดอกมีความเกี่ยวข้องเป็นอเนกมากกับประวัติการเปลี่ยนแปลง ศักดิ์ศรีความเชื่อทางพุทธศาสนาของล้านนา จากประวัติการก่อสร้างวัดที่พระเจ้ากือนามกษัตริย์เชียงใหม่ได้ทรงอุทิศที่บริเวณสวนดอกไม้ทางทิศตะวันตกของเมืองเชียงใหม่ให้เป็นวัด สำหรับพระสมณะเถระ ซึ่งเป็นพระเถระผู้มีความรู้จากสุโขทัยที่เดินทางมาเผยแผ่พุทธศาสนายังแคว้นล้านนา แต่น่าเสียดายที่ประจักษ์พยานอันเป็นโบราณสถานที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างสุโขทัยและเชียงใหม่สมัยนี้ โดยเคยปรากฏมีเจดีย์ทรงดอกบัวตูม อันเป็นแบบของเจดีย์ที่มีเฉพาะแคว้นสุโขทัย ได้ถูกหรือทำลายลงไปแล้ว

สำหรับเจดีย์องค์ประธาน ซึ่งสร้างอยู่บนทักษิณสี่เหลี่ยมสูง ที่มุมประตูทางขึ้นทั้ง 4 ด้าน แสดงลักษณะของเจดีย์ทรงกลมที่ปรากฏให้เห็นในกรุงเทพมหานครว่า ที่ฐานเจดีย์มีนาคขี้อาจที่จะเป็นตัวแทนที่ใช้ให้เห็นความสัมพันธ์ในรูปโครงสร้าง กับแคว้นพุกาม เจดีย์ประธานนี้ได้รับการซ่อมแซมเปลี่ยนแปลงในสมัยพระกษัตริย์ชัย แต่ก็เป็นแบบอย่างของศิลปกรรมรุ่นหลัง ๆ และแสดงคติเกี่ยวกับการฝังศพเจ้านายที่อาจเปรียบเทียบกับคติดังกล่าวในวัดของเมืองใหญ่ ๆ ดังเช่น วัดมหาธาตุ

๖๖. "เจดีย์วัดป่าแดงหลวง" (ร้าง) ด.สุโขทัย ถ.เมือง จ.เชียงใหม่

เจดีย์ทรงกลมฐานช้างล้อมอิทธิพลศิลปสุโขทัย

ได้ปรากฏชื่อของวัดป่าแดงหลวงในเอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษรตั้งแต่สมัยตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ว่าเป็นวัดที่สร้างเจดีย์มหารัษฎาธิราชหรือนิดา มารดาของพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์เชียงใหม่ ประกอบกับลักษณะทางศิลปกรรมของเจดีย์ อันเป็นเจดีย์ช้างล้อม รุ่นเก่าที่สุดของเชียงใหม่ โดยเปรียบเทียบกับฐานช้างล้อมเจดีย์วัดพระสิงห์กับฐานช้างล้อมวัดเชียงมั่น จึงอาจกำหนดอายุของเจดีย์องค์นี้ได้ว่า สร้างขึ้นเมื่อประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 20 หรือก่อนหน้านั้นเล็กน้อย

เจดีย์องค์นี้จัดเป็นโบราณสถานที่สำคัญอันดับแรกของจังหวัดเชียงใหม่ เพราะเป็นตัวอย่างของเจดีย์รุ่นเก่าแบบเชียงใหม่ที่หลงเหลืออยู่น้อย เป็นหลักฐานสำคัญที่เห็นชัดเจนที่สุดเกี่ยวกับการแรกเริ่มรับอิทธิพลของสุโขทัย นอกจากนี้ที่สำคัญคือ เป็นประจักษ์พยานทางโบราณคดี ที่สามารถใช้เป็นหลักฐานเกี่ยวกับการมีมาของพุทธศาสนาที่เรียกว่าสำนักลังกาใหม่ ซึ่ง

พุทธศาสนาสำนักนี้ได้ขึ้นมาใกล้เคียงกับสำนักพระสุมนะ วัดสวนดอก ซึ่งเรียกตัวเองว่า
เป็นลังการวงศ์เหมือนกัน

40. "เจดีย์วัดบันเสา" (ร้าง) อ.บุญเรืองฤทธิ์ ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่
เจดีย์ร้างแบบทรงกลมแบบพื้นเมืองล้านนา 2 องค์ ไม่ปรากฏประวัติการก่อสร้าง
เป็นลายลักษณ์อักษร

จากลักษณะของเจดีย์ซึ่งมีความสูงใหญ่น่าจะเคยเป็นวัดที่มีความสำคัญมาก่อน ของ
เชียงใหม่ ในประมาณพุทธศตวรรษที่ 21 และสำหรับเจดีย์องค์ในที่ถูกสร้างทับอยู่ชั้น เป็น
เจดีย์แบบสี่เหลี่ยมนั้น หากมีการขุดค้นศึกษาต่อไป อาจทำให้ทราบได้ว่าน่าจะได้รับการก่อ
สร้างมาแล้วตั้งแต่สมัยแรก ๆ ของการตั้งเมืองเชียงใหม่ คือตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 20
ขึ้นไป จึงนับได้ว่าเจดีย์นี้มีอายุเก่าแก่และสำคัญองค์หนึ่ง

41. "วัดจุม.อ." (ร้าง) ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่
เจดีย์เหลี่ยมผสมทรงกลมสภาพชำรุด 1 องค์ อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 21
"วัดสี่สุก" (ร้าง) ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่
ฐานเจดีย์ทรงกลมชำรุด ไม่มีองค์ระฆัง 1 องค์ อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 21

42. "วัดแสนตอ้อย" (ร้าง) ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่
เจดีย์ทรงกลม 1 องค์ อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 21

43. "วัดบวกรกรทรวง" ต.ท่าศาลา อ.เมือง จ.เชียงใหม่
วิหารแบบพื้นเมืองล้านนา 1 หลัง
วิหารหลังนี้สร้างขึ้นเมื่อพุทธศตวรรษที่ 24 ลงมา
วิหารวัดบวกรกรทรวงนี้ มีลักษณะแบบพื้นเมืองของล้านนาและภายในวิหารมีภาพ
เขียนสีฝีมือช่างท้องถิ่น จึงสมควรรักษาไว้เพื่อการศึกษาต่อไป

44. "วัดยางขาว" (ร้าง) ต.หายยา อ.เมือง จ.เชียงใหม่
1. เจดีย์แปดเหลี่ยม (มีกำแพงแก้วล้อมรอบ)

2. วิหาร

องค์เจดีย์แปดเหลี่ยม มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นอย่างสูง ส่วนวิหาร
ชำรุดมีอายุเมื่อพุทธศตวรรษที่ 24 ลงมา

วัดยางขวางนี้ น่าจะเป็นวัดขึ้นมาตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 20 อันจัดเป็นวัดรุ่น
แรก ๆ ของเมืองเชียงใหม่ สันนิษฐานได้จากการพบเครื่องพระพุทธรูปหล่อสำริด ที่จัดเป็น
สกุลช่าง มารุ่นแรกที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในศิลปกรรมแบบนี้ขึ้นที่วัดนี้ ซึ่งเรียกกันทั่วไปว่า
"แสนแล้ว" วัดนี้จึงมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า "วัดแสนแล้ว"

45. "กำแพงดินและคูเมือง" ต.หายยา อ.เมือง จ.เชียงใหม่

1. แนวกำแพงดิน ป้อมและคูเมือง

กำแพงเมืองเชียงใหม่ในเขตตำบลหายยานี้ เป็นแนวกำแพงดินอยู่แนวชั้นนอก
เป็นแนวกำแพงเมืองเชียงใหม่มาแต่เดิม ครั้งแรกที่สร้างขึ้นในรัชสมัยพญามังราย พ.ศ. 1839
ต่อมาได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ ในสมัยพระเมืองแก้ว แนวกำแพงเหล่านี้ปัจจุบันมีเหลือให้
เห็นเป็นบางส่วนบางตอนถูกทำลายหายไป แนวที่เหลือชัดเจนในเขตตำบลหายยา ยังเป็น
แนวสูงและมีป้อมก่ออิฐอยู่ที่มุมกำแพงหนึ่งแห่งด้วย

เป็นหลักฐานที่สำคัญเกี่ยวข้องกับประวัติและเรื่องราวของเมืองเชียงใหม่

46. "วัดคูเสือ" (ร้าง) ต.หายยา อ.เมือง จ.เชียงใหม่

เจดีย์ทรงกลมขนาดเล็กชำรุด 1 องค์ อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 21

47. "วัดสิงกา" (ร้าง) ต.หายยา อ.เมือง จ.เชียงใหม่

วิหารวิหาร 2 แห่ง อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 21

48. "วัดเชียงทอง" (ร้าง) ต.หายยา อ.เมือง จ.เชียงใหม่

เจดีย์เหลี่ยมผสมทรงกลม 1 องค์ อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 21

49. "วัดแสนเศร้า" (ร้าง) ต.หายยา อ.เมือง จ.เชียงใหม่

เจดีย์ทรงกลม 1 องค์ อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 21

50. "วัดพระธาตุทอง" (ร้าง) ต.พายยา อ.เมือง จ.เชียงใหม่

เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ 1 องค์ อาณานิคมพุทธศตวรรษที่ 21

เป็นโบราณสถานที่ตั้งตรงรอยของอิทธิพลของศาสนาและศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมของสุโขทัยที่มีต่อล้านนาไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์องค์นี้ เหลืออยู่เพียงองค์เดียวในอาณาจักรล้านนาไทย

51. "วัดเกตกกราม" ต.วัดเกต อ.เมือง จ.เชียงใหม่

1. วิหารหลังใหญ่

2. วิหารหลังเล็ก

เป็นวิหารที่สร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น วิหารสองหลังนี้ได้รับการซ่อมแซมไว้บ้างแล้ว แต่ยังคงสภาพการประดับตกแต่งและลักษณะทางสถาปัตยกรรมยังนับว่าน่าสนใจ และมีคุณค่าในการเป็นแบบอย่างในการศึกษาค้นคว้าต่อไป

52. "วัดเกตน้อย" (ร้าง) ต.หนองหอย อ.เมือง จ.เชียงใหม่

ทราบเจดีย์ร้างและวิหาร อาณานิคมพุทธศตวรรษที่ 21

53. "วัดแก้ว" (ร้าง) ต.หนองหอย อ.เมือง จ.เชียงใหม่

1. วิหาร

2. เจดีย์

เป็นโบราณสถานที่มีคุณค่าในทางศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมซึ่งแบบแผนของสิ่งก่อสร้างจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าต่อไป

54. "เจดีย์วัดสิงห์คำ" (ร้าง) ต.ช้างม่อ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

เจดีย์ร้าง 1 องค์ คาดว่าจะมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 21 - 22

55. "วัดร่มโพธิ์" (ร้าง) ต.ช้างม่อ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

ทราบเจดีย์ร้างอาณานิคมพุทธศตวรรษที่ 21 จำนวน 1 องค์

56. "วัดมหาธาตุ" ต.ช้างกลาง อ.เมือง จ.เชียงใหม่

1. เจดีย์แบบพม่า 1 องค์
2. วิหารเล็กเครื่องไม้ 1 หลัง
3. วิหารใหญ่ 1 หลัง

เจดีย์แบบพม่า สร้างเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 25 ส่วนวิหารเล็กสร้างในสมัยพุทธศตวรรษที่ 24 และวิหารใหญ่สร้างในสมัยพุทธศตวรรษที่ 25

เจดีย์แบบพม่าที่วัดมหาธาตุ เป็นตัวอย่างศิลปกรรมประเภทนี้ที่ควรสงวนไว้ ส่วนวิหารเล็กเครื่องไม้เป็นแบบอย่างที่ดีของศิลปกรรมฝีมือการทำเครื่องไม้ของล้านนาและสำหรับวิหารใหญ่ก็เป็นแบบของศิลปกรรมล้านนาที่ได้รับการประดับตกแต่งราวทลายปูนปั้นแบบพม่าในสมัยนั้น

57. "วัดพุทธเอี้ยน" ต.ช้างเก้ง อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่

โบสถ์กลางน้ำ 1 หลัง

สมัยรัตนโกสินทร์

เป็นหลักฐานเกี่ยวกับภาคความเชื่อในประวัติดุทธศาสนาของล้านนาเป็น "ลิมน้ำ" ที่เหลืออยู่แห่งเดียวในประเทศไทย ที่มีการก่อสร้างในลักษณะของสถาปัตยกรรมอย่างถาวร และวิจิตรพิสดารแทนที่จะเป็นแบบจำลองง่าย ๆ อย่างที่พบในที่อื่น

58. "วัดป่าตึง" ต.ท่าเสา อ.แม่แตง จ.เชียงใหม่

วิหารทรงพื้นเมือง 1 หลัง

ประมาณว่าควรจะสร้างขึ้นสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ความสำคัญของวิหารหลังนี้

ความสำคัญของวิหารหลังนี้ อยู่ที่ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนประดับอยู่ภายใน ซึ่งแสดงถึงลักษณะชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในภาคเหนือในระยะเวลานั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี

59. "วัดท่าช้าง" ต.สบเมิง อ.แม่แตง จ.เชียงใหม่

วิหารรูปทรงพื้นเมือง ภายใน มีจิตรกรรมฝาผนัง 1 หลัง

ประมาณว่าควรจะสร้างขึ้นในราวสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

วิหารหลังนี้ เป็นสถาปัตยกรรมที่แสดงลักษณะการขยายสัดส่วนโดยการลดชั้นหลังคาแบบด้านนาที่แสดงการวางสายงานและ เป็นแบบฉบับของลักษณะสถาปัตยกรรมทางภาคเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาพจิตรกรรมฝาผนังที่อยู่ภายในวิหาร นับ เป็นอีกแห่งหนึ่งที่โครงการสงวนรักษาจิตรกรรมฝาผนังได้สำรวจและมีโครงการที่จะบูรณะซ่อมแซมต่อไป

๑๐. "วัดพระธาตุศรีจอมทอง" อ.บ้านหลวง อ.จอมทอง จ. เชียงใหม่

๑. วิหาร 1 หลัง มีปราสาทอยู่ภายใน

๒. เจดีย์ ๒ องค์ หลังวิหาร

๓. พระอุโบสถ

โบราณสถานที่สำคัญภายในวัดพระธาตุศรีจอมทองล้วนมีประวัติการก่อสร้างมาตั้งแต่สมัยกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๕ แต่มีแผนผังทางศิลปกรรมของสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ลงมาถึงสิ้น เนื่องจากได้รับการซ่อมแซมในสมัยฟื้นฟูเมือง เชียงใหม่ เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๒๔

วัดพระธาตุศรีจอมทอง มีประวัติบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรถึงความสำคัญในฐานะเป็นพระอารามหลวงประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ มีสิ่งสำคัญที่สุดภายในวัด คือ "ปราสาท" ก่ออิฐถือปูนที่อยู่ภายในวิหาร

๑๑. "วัดเจดีย์เหลี่ยม" อ.สารภี จ. เชียงใหม่

เจดีย์สี่เหลี่ยม ๑ องค์

มีประวัติบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรชัดเจนว่า พญามังราย ปฐมกษัตริย์แห่งเมืองเชียงใหม่ก่อนที่จะสร้างเมืองเชียงใหม่ได้มาสร้างเมืองขึ้นที่บริเวณนี้ และสร้างวัดขึ้นแห่งหนึ่ง มีเจดีย์องค์หนึ่งลักษณะที่ตรงกันกับเจดีย์เหลี่ยมองค์นี้ ปัจจุบันรูป รอยภายนอกและลวดลายต่าง ๆ เป็นแบบพม่าไปหมดน่าจะได้รับการซ่อมแซมในสมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งเป็นสมัยที่มีพ่อค้าชาวพม่ามาค้าขายในเมือง เชียงใหม่ และในฐานะนี้ จึงมาทำนุบำรุงสิ่งก่อสร้างทางศาสนาโดยทั่วไปที่พบในประเทศไทย

แต่อย่างไรก็ดี ลักษณะหวาดทรงทั้งหมดที่เป็นรูปสี่เหลี่ยมซ้อนกันเป็นชั้น ๆ มีฐานไม้พระพุทธรูปไป
พระพุทธรูปในแต่ละชั้นนั้น เป็นลักษณะของแบบแผนสถาปัตยกรรมของศรีอยุธยา คือ เจดีย์
ทุกองค์ย่อมอย่างชัดเจน

เจดีย์เหลี่ยมของกัมโบ้ เป็นหลักฐานทางด้านโบราณคดีที่สำคัญที่สุดที่อาจสะท้อนให้เห็น
ภาพพจน์ของคติในทางพุทธศาสนาในสมัยตอนต้นของการก่อตั้งแคว้นล้านนาว่า น่าจะเหมือน
กับศรีอยุธยา กล่าวคือ ถึงแม้ว่าพญามังรายซึ่งเป็นอีกเผ่าพันธุ์หนึ่งและมีถิ่นฐานอยู่ทางภาคตะวันตก
ออกของเทือกเขาผีปันน้ำ เมื่อขยายอำนาจมาทางทิศตะวันตก ปะราชแคว้นศรีอยุธยามีอำนาจ
เหนือบริเวณพื้นที่ลุ่มแม่น้ำ ปิง วัง ได้แล้ว ก็ได้รับเอาวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาจากศรีอยุธยา
ซึ่งเป็นรัฐผู้แพ้

๘๒. "วัดน้อย" (ร้าง) ต.ท่าวังดง อ.สารภี จ.เชียงใหม่

ทราบเจดีย์และวิหารร้าง อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๑

๘๓. "วัดโบสถ์" (ร้าง) ต.ท่าวังดง อ.สารภี จ.เชียงใหม่

ทราบเจดีย์และวิหาร (ร้าง) อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๑

๘๔. "วัดทุ่งเปื้อน" (ร้าง) ต.ท่าวังดง อ.สารภี จ.เชียงใหม่

ทราบเจดีย์ทรงกลม และวิหาร คาดว่าจะเป็นเจดีย์ทรงกลม ในรุ่นต้น ๆ ของ
เชียงใหม่ ประมาณอายุของสิ่งก่อสร้างราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ - ๑๕

๘๕. "วัดอีเก้ง" (ร้าง) ต.ท่าวังดง อ.สารภี จ.เชียงใหม่

เจดีย์ทรงกลมและฐานวิหาร ประมาณอายุของโบราณสถาน พุทธศตวรรษที่ ๒๑

๘๖. "วัดถั่วขาว" (ร้าง) ต.ท่าวังดง อ.สารภี จ.เชียงใหม่

ทราบเจดีย์และวิหาร ประมาณอายุของโบราณสถาน พุทธศตวรรษที่ ๒๑

๘๗. "วัดช้างค้ำ" (ร้าง) ต.ท่าวังดง อ.สารภี จ.เชียงใหม่

เจดีย์และวิหารซึ่งได้รับการซ่อมแซมใหม่ด้วยเจดีย์ของเดิมเชื่อกันว่าเป็นวัดสำคัญของ
ของเวียงกุมกามและเคยเป็นที่ประทับของพญามังรายมาแต่เดิม ปัจจุบันยังมีศาลพญามังราย

และมีพิธีฝังดวงสรวงทุก ๆ ปี

๑๐. "เจดีย์บ้านท่ากาน" (ร้าง) ต.บ้านท่ากาน อ.สันป่าตอง จ. เชียงใหม่

1. เจดีย์ทรงกลม 1 องค์
2. เจดีย์แปดเหลี่ยม 1 องค์

เจดีย์บ้านท่ากานนี้ มีอายุการก่อสร้างโดยกำหนดตามแบบแผนของศิลปกรรม ประมาณพุทธศตวรรษที่ 21

เจดีย์ทั้ง 2 องค์นี้ตั้งอยู่ในพื้นที่ซึ่งเป็นเมืองโบราณ เรียกว่า เวียงท่ากานซึ่งปรากฏชื่ออยู่ในเอกสารของล้านนาและมีเรื่องเล่าในลักษณะของตำนานที่ปรากฏชื่อนี้ตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 12 แต่อย่างไรก็ตามจากหลักฐานโบราณวัตถุที่พบบริเวณนี้มีอายุเก่ากว่าอายุของเมืองเชียงใหม่เล็กน้อย คือช่วงเวลาของแคว้นทริภุญชัยไม่เกินพุทธศตวรรษที่ 18 ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พื้นที่แถบนี้เคยเป็นชุมชนที่อยู่อาศัยสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยของแคว้นทริภุญชัยครอบคลุมพื้นที่ในลุ่มแม่น้ำปิงแล้ว และหลักฐานที่เป็นโบราณสถานซึ่งขึ้นทะเบียนไว้ ได้แสดงถึงความสืบเนื่องของชุมชนแห่งนี้มาจนถึงสมัยที่เป็นแคว้นล้านนา

๑๑. "เจดีย์วัดต้นกอก" (ร้าง) ต.บ้านกลาง อ.สันป่าตอง จ. เชียงใหม่

เจดีย์ทรงกลมแบบ เชียงใหม่ 1 องค์

ไม่ปรากฏประวัติ เป็นลายลักษณ์อักษรโดยตรงเกี่ยวกับเจดีย์องค์นี้ แต่จากที่ตั้งและลักษณะอันแปลกของเจดีย์ พอสรุปได้ว่าเจดีย์องค์นี้ได้รับการสร้างขึ้นในแบบเจดีย์ทรงกลมของเชียงใหม่เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 20 - 21 ต่อมาในประมาณสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการสร้างเจดีย์แบบพม่าครอบทับ แต่สร้างได้เพียงฐานขึ้นมา 3 ชั้น ไม่สามารถสร้างทับเจดีย์ทั้งสอง องค์ลักษณะที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

เป็นโบราณสถานที่เป็นหลักฐาน ประกอบการศึกษาเกี่ยวกับชุมชนโบราณฝั่งเวียงท่ากาน ซึ่งเจดีย์องค์นี้ตั้งอยู่นอกเมือง คือ ๗ กิโลเมตร

๑๒. "วัดพระนอนขุนมัวง" ต.คอนแก้ว อ.แม่ริม จ. เชียงใหม่

พระนอนก่ออิฐถือปูนมีคาง 1 องค์

ไม่ปรากฏประวัติการก่อสร้างพระนอนองค์นี้ มีเพียงตำนานอ้างอิงถึงการซ่อมแซม
ในพุทธศตวรรษที่ 20 ซึ่งคงมิได้เปลี่ยนแปลงลักษณะสำคัญขององค์พระ จึงยังพอจะเปรียบเทียบ
เทียบกับโบราณสถานประเภทเดียวกันอื่น ๆ ที่ทราบอายุการก่อสร้างว่า ได้สร้างขึ้น
เมื่อกลางพุทธศตวรรษที่ 21

เป็นหลักฐานทางโบราณคดีชิ้นหนึ่ง ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองทางด้านพุทธศาสนา
ในสมัยที่มีการก่อสร้าง

71. "พระธาตุจอมแดง" บมตอยจอมแดง ต.สันป่า อ.แม่ริม จ.เชียงใหม่

เจดีย์พระธาตุจอมแดง

เป็นปูชนียสถานที่ประชาชนในท้องถิ่นนั้นเคารพนับถือตามตำนานพื้นเมือง กล่าวว่า
เมื่อฝนแล้งจะนิมนต์พระสงฆ์ขึ้นไปสวดขอฝน ฝนก็จะตกลงมาทุกครั้ง จึงเป็นที่เคารพนับถือ
กันมาก

72. "วัดร้างเชิงดอยสุเทพ" ต.สันป่า อ.แม่ริม จ.เชียงใหม่

กลุ่มโบราณสถานร้าง อายุ ประมาณพุทธศตวรรษที่ 21

75. "วัดพระสิงห์" ต. เวียง อ. เมือง จ. เชียงราย

รอยพระพุทธรูปจำหลักบนศิลา 1 แผ่น

ไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่นอนแต่กล่าวกันว่า รอยพระพุทธรูปจำหลักบนศิลา เป็นของพระยามังรายสร้าง

วัดพระสิงห์ เป็นพระอารามหลวงที่เคยเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสัมฤทธิ์องค์มาสมัยหนึ่ง ซึ่งพระเจ้ามหาพรหมผู้ครองเมืองเชียงรายได้เชิญไปจากเมืองกำแพงเพชร ภายหลังพระเจ้าแสนเมืองมาผู้ครองนครเชียงใหม่เชิญไปไว้ ณ เมืองเชียงใหม่ ปัจจุบันพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ได้ประดิษฐานอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร ซึ่งก่อสร้างในวัดพระสิงห์ ปัจจุบันไม่เหลือสภาพวัตถุกรรมใดที่มีคุณค่าเหลือให้เห็นอีกแล้ว คงเหลือแต่รอยพระพุทธรูปจำหลักบนศิลา เท่านั้น

76. "ถ้ำพระ" ต. แม่ยาว อ. เมือง จ. เชียงราย

ถ้ำและพระพุทธรูปภายในถ้ำ

ภายในถ้ำมีพระพุทธรูปก่ออิฐถือปูนองค์ใหญ่และพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ ไม่ทราบประวัติการสร้างที่แน่นอน

เป็นแหล่งโบราณสถานและ เป็นที่เคารพนับถือของประชาชนโดยทั่วไป

77. "วัดเจ็ดยอดหลวง" ต. เวียง อ. เชียงแสน จ. เชียงราย

1. เจดีย์ทรงกลมองค์ประธานและเจดีย์เล็กอีก 3 องค์

2. วิหาร

3. ทวารเจดีย์

เจดีย์หลวงสร้างใน พุทธศตวรรษที่ 19

เจดีย์หลวงนี้เป็นเจดีย์ทรงกลมแบบพื้นเมืองรุ่นแรก ๆ ที่ควรจะใช้เป็นแบบอย่างในการศึกษา การประดับลวดบัวที่ฐาน ระเบียงของการเลือกใช้ชนิดของฐาน ตลอดจนลวดบัวในส่วนยอด เป็นลักษณะที่แตกต่างไปจากเจดีย์แบบอื่นทั่วไป และแสดงถึงการเป็นต้นแบบให้แก่เจดีย์รุ่นหลัง ๆ ที่สร้างใน เมือง เชียงแสนอีกหลายองค์

78. "วัดพระเจ้าด้านทอง" ต.เวียง อ.เมืองแสน จ.เชียงราย

1. เจดีย์ฐานสี่เหลี่ยม 1 องค์
2. พระพุทธรูปพระเจ้าด้านทอง
3. วิหารแบบพื้นเมือง 1 หลัง

วัดพระเจ้าด้านทองสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2032 พร้อมกับการหล่อพระพุทธรูปพระเจ้าด้านทอง โดยพระยาศรีวิชัยเงินกอง หรือ หมื่นจ้าวเจ้าเมืองเชียงแสนขณะนั้น

เจดีย์ฐานสี่เหลี่ยมในวัดพระเจ้าด้านทองนี้ มีแบบแผนการก่อสร้างผิดไปจากแบบแผนทั่วไป ด้วยลักษณะของเจดีย์ทิศและเจดีย์มุมที่ตั้งอยู่บนฐาน จึงเป็นตัวอย่างที่ดีในการศึกษา ส่วนพระพุทธรูปพระเจ้าด้านทองก็เป็นตัวอย่างของแบบแผนพระพุทธรูปล้านนาที่สร้างกันที่เมืองเชียงแสน สำหรับวิหารแบบพื้นเมือง แม้จะไม่งดงามมากนัก แต่ก็ยังแสดงเอกลักษณ์ของท้องถิ่นอยู่ด้วย

79. "วัดผ้าขาวบ้าน" ต.เวียง อ.เมืองแสน จ.เมืองราย

- เจดีย์แบบสี่เหลี่ยมผสมทรงกลม 1 องค์

จากลักษณะองค์เจดีย์ประมาณว่ามีอายุการก่อสร้างในปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ลงมา วัดผ้าขาวบ้านนี้มีชื่อว่า เป็นวัดสำคัญในเมืองเชียงแสน เนื่องจากมีตำนานผูกพันย้อนกลับไปถึงระยะเวลาก่อนก่ ตั้งแต่สมัยที่เมืองเชียงแสนควรจะ เป็นที่ตั้งของชุมชนอันเป็นต้นวงศ์ของพญามังรายมาแต่เดิม โดยกล่าวว่ากษัตริย์รุ่นแรก ๆ ของปฐมวงศ์พญามังราย เป็นผู้มาสร้างวัดนี้ไว้เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 14 แต่อย่างไรก็ดีโบราณวัตถุที่ปรากฏในวัดไม่มีสิ่งใดที่มีอายุเก่าถึงขนาดนี้ องค์เจดีย์ที่ประมาณอายุจากลักษณะของศิลปกรรมว่า สร้างขึ้นประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ขึ้น เป็นแบบผสมเฉพาะท้องถิ่นของเมืองแสน ในส่วนประกอบที่เป็นบัวแบบต่าง ๆ ในการขึ้นยอดองค์เจดีย์

80. "วัดพระธาตุจอมกิติ" ต.เวียง อ.เมืองแสน จ.เมืองราย

- เจดีย์สี่เหลี่ยมผสมทรงกลมตั้งอยู่ภายในกำแพงแก้วล้อมรอบ
- สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2030

81. "วัดโสภ" ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย

โบราณสถานในวัดเป็นพระธาตุเจดีย์และวิหาร อาณาการก่อสร้างประมาณ
พุทธศตวรรษที่ 20

82. "วัดช้างเผือก" (วัดช้างค้ำ) ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย

เจดีย์ทรงกลมยอดหัก ฐานกว้าง 2 วา สูง 4 วา 2 ศอก มีรูปช้างรอบเจดีย์
อาจจะประมาณว่ามีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 20 - 21

83. "วัดบันตอง" ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย

พระพุทธรูปทองเหลือง ชื่อว่า "พระเจ้าบันตอง" หน้าตักกว้าง 2 ศอก 3 นิ้ว
สูง 3 ศอก 5 นิ้ว ศิลปกรรมแบบล้านนา

84. "พระธาตุดอยภูซำ" ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย

1. วิหาร 1 หลัง
2. เจดีย์ 5 องค์

ไม่ปรากฏประวัติการก่อสร้างที่แน่นอนแต่ตำนานที่กล่าวหาดังถึงพระเจ้าลาวแก้ว
ราชโอรสองค์แรกของพระเจ้าลาวจิงกราช ทรงสร้างขึ้น บนดอยขนาดเล็กติดกับน้ำแม่โขง
เป็นพระธาตุเจดีย์ที่เป็นที่เคารพศรัทธาของประชาชนในท้องถิ่นมากแห่งหนึ่ง และ
กรมศิลปากรได้เคยทำการบูรณะแล้วเมื่อ พ.ศ. 2508

85. "วัดจอมแจ้ง" ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย

เจดีย์เพ็ญเพียงมาลัยลูกแก้ว

วัดจอมแจ้งปรากฏชื่อรวมกับวัดพระธาตุจอมกิติ ซึ่งกล่าวว่าสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.
2030 เดิมพระธาตุองค์นี้เหลือเพียงแต่ฐาน ต่อมาในสมัยปัจจุบันได้มีการต่อเติมขึ้นไปด้วย
อาศัยรูปแบบของเจดีย์ทรงกลมที่วัดพระยืน ต.เวียง อ.เชียงแสน ซึ่งประวัติการก่อสร้างสมัย
เดียวกันเป็นแบบในการต่อเติม

มีเอกสารกล่าวถึงไว้อย่างชัดเจนว่า พระธาตุจอมกิตตินี้ได้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2030 มนตมยจอมกิตติซึ่งมีประวัติบันทึกในลักษณะที่เป็นปรัมปราคือว่า พระพุทธองค์เคยมาประทับ และท่านายว่าจะเป็นที่บรรจุกระดูกหน้าผาก กระดูกอก และกระดูกแขนของพระองค์ ดังนั้น พระธาตุองค์นี้จึงเป็นโบราณสถานที่น่าสนใจให้ความเคารพนับถือโดยทั่วไป

นอกจากนี้ ทางด้านศิลปกรรมบนองค์เจดีย์ มีลายปูนปั้นซึ่งมีเทคนิคแบบหนึ่งในการปั้น คือปั้นสำเร็จเป็นลายเป็นเส้นก่อน แล้วจึงนำไปแปะติดกับผนังซึ่งทำเสร็จแล้ว ส่วนองค์ประกอบของลวดบัวต่าง ๆ ที่ประดับขึ้นบนองค์เจดีย์นั้น ก็เป็นลักษณะประจำท้องถิ่นที่พบเฉพาะเจดีย์ที่มีอยู่ในเมืองเชียงแสนเท่านั้น ซึ่งลักษณะเหล่านี้ช่วยสนับสนุนหลักฐานเรื่องระยะเวลาการก่อสร้างได้อย่างดี

๘6. "วัดเขตรวัน" (กาเผือก) ต. เวียง อ. เชียงแสน จ. เชียงราย

1. ฐานเจดีย์สี่เหลี่ยม
2. วิหารข้างหน้าฐานเจดีย์

วัดเขตรวัน หรือวัดกาเผือกนี้ มีประวัติว่าการสร้างเมื่อ พ.ศ. 2180 โดยพระเจ้าสุทโธทรมหาราช ซึ่งครองเมืองอังวะได้สั่งให้เจ้าเมืองเชียงแสนสร้างวัดขึ้นที่บริเวณที่พำนัก

วัดนี้มีประวัติการสร้างเกี่ยวกับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ เมื่อประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 22 สมัยที่เมืองเชียงแสนขึ้นตรงต่อกษัตริย์พม่า มิได้ขึ้นต่อเมืองเชียงใหม่เช่นเคย และเจ้าเมืองเชียงแสนสมัยนั้น ได้รับแต่งตั้งจากพม่าเป็นเจ้าฟ้ากาเผือก มีที่พำนักอยู่เรียกว่า "โรงนางกาเผือก" ซึ่งต่อมาได้มีการสร้างวัดขึ้น ณ ที่นั้น คือ วัดศรีรัตนเทวียนโบราณสถานแห่งนี้

๘7. "วัดพระยืน" (ร้าง) ต. เวียง อ. เชียงแสน จ. เชียงราย

เจดีย์ทรงกลม 1 องค์

วัดพระยืนมีหลักฐานปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรว่า มีอายุการก่อสร้างในปลายพุทธศตวรรษที่ 19 และมีการซ่อมแซมในพุทธศตวรรษที่ 21 ซึ่งลักษณะของเจดีย์ที่ปรากฏในปัจจุบันก็เป็นลักษณะของสิ่งก่อสร้างในพุทธศตวรรษที่ 21 คงมาเหมือนกัน

เป็นตัวอย่างของเจดีย์ทรงกลมแบบพื้นเมืองล้านนา ซึ่งใน เมืองเชียงแสน เมื่อพุทธศตวรรษที่ 21 ได้มีการดัดแปลงในรูปแบบเล็กน้อย

๘๘. "วัดป่าสัก" (ร้าง) ด.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย

1. ฐานวิหาร 1 ฐาน
2. เจดีย์สี่เหลี่ยม 1 องค์ อยู่หลังวิหาร

วัดป่าสักปรากฏหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรว่า สร้างขึ้นเมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ 19 โดยพญาแสนภูหลานปู่ของพญามังราย ณ บริเวณที่เคยเป็นเมืองเก่าของราชวงศ์มังราย เจดีย์รูปสี่เหลี่ยมวัดป่าสัก เป็นหลักฐานสำคัญที่สุดชิ้นหนึ่ง ของประวัติศาสตร์ล้านนา กล่าวคือเป็นเจดีย์รุ่นแรกองค์เดียวของล้านนา ที่ได้รับการต่อเนื่องจนเหลือลักษณะ เจดีย์องค์นี้แสดงลักษณะที่ดัดแปลงมาจากเจดีย์เชียงยืน วัดพระธาตุท้าวบุญชัย คือรูปแบบหินทรายอย่างชัดเจนอันเป็นหลักฐานที่เป็นประจักษ์พยานว่า ในสมัยของการตั้งแคว้นล้านนาในเริ่มแรกนั้น ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมมาจากแคว้นท้าวบุญชัย นอกจากนี้ พระพุทธรูปนูนที่ฐานพระในเจดีย์องค์นี้ ยังเป็นแบบอย่างของศิลปกรรมในยุคต้น ๆ ของแคว้นล้านนา รวมทั้งลายปูนปั้นรูปหน้ากากและ เศียรนาคที่ประดับตามฐานพระ เป็นส่วนที่นำศึกษาเปรียบเทียบอย่างละเอียด ถึงคติทางวัฒนธรรมของทุกภาคที่น่าจะมีอยู่ในแคว้นล้านนาในยุคต้นอีกด้วย

จังหวัดลำปาง

89. "หออะม็อก" : ค. หัวเวียง อ. เมือง จ. ลำปาง

1. ป้อมปืนหรือ หออะม็อก 1 แห่ง
2. คูเมือง

เป็นป้อมปืนที่สร้างขึ้นพร้อมกับกำแพงเมืองนครลำปางรุ่นใหม่ของสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น หออะม็อก หรือป้อมปืนแห่งนี้ นับเป็นร่องรอยส่วนหนึ่งของเมืองนครลำปางที่เหลืออยู่เนื่องจากตัวกำแพงเมืองได้ถูกทำลายหมด คงเหลือแต่ป้อมปืนนี้แสดงให้เห็น จึงนับว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์แห่งหนึ่งของจังหวัดลำปาง รวมถึงเป็นแบบอย่างเพื่อการศึกษาทางสถาปัตยกรรมด้วย

90. "วัดแสงเมืองมา" : ค. เวียงเหนือ อ. เมือง จ. ลำปาง

วิหาร 1 หลัง

วิหารสร้างเมื่อประมาณ 70 กว่าปีมาแล้ว ในสมัยของเจ้าอนุวาทย์วงษ์มานิต เจ้าผู้ครองนครลำปางองค์สุดท้าย

วิหารวัดแสงเมืองมามี เป็นวิหารรูปทรงพื้นเมืองซึ่งแม้จะได้รับการซ่อมแซมจนรายละเอียดเปลี่ยนไปบ้าง แต่ก็ยังคงลักษณะฝีมือของเมืองลำปาง นอกจากนั้นยังปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนังที่มีคุณค่าต่อการศึกษาด้วย

91. "วัดพระแก้วดอนเต้า" : ค. เวียงเหนือ อ. เมือง จ. ลำปาง

1. ทวารฐานเจดีย์รูปสี่เหลี่ยม
2. เจดีย์ทรงกลมฐานสี่เหลี่ยมสูง
3. วิหารใหญ่ด้านทิศตะวันออกขององค์เจดีย์
4. พระพุทธรูปนอนด้านทิศตะวันตกขององค์เจดีย์
5. วิหารโถงแบบไทยใหญ่อยู่ด้านทิศใต้ขององค์เจดีย์

จากกระเบื้องมุงหลังคาที่วัดพระแก้วดอนเต้ามีชื่อเรียกตามโบราณวัตถุชิ้นสำคัญคือ พระพุทธรูปที่ท่าจากหิน
สถาปัตยกรรมล้านนาในพุทธศตวรรษที่ 21 ทั้งทรวดทรงองค์ระฆังของเจดีย์ ก็เหมือนกับ
พระธาตุลำปางหลวงซึ่งสร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 21 รวมถึงเค้าพระพักตร์ของพระพุทธรูป
นอนก็อาจเปรียบเทียบได้ว่าเหมือนกับพระพุทธรูปศิลาแลงที่จารึกบอกการก่อสร้างว่า
สร้างขึ้นเมื่อพุทธศตวรรษที่ 21

วัดพระแก้วดอนเต้ามีชื่อเรียกตามโบราณวัตถุชิ้นสำคัญคือ พระพุทธรูปที่ท่าจากหิน
สีเขียว มีพุทธลักษณะเช่นเดียวกับพระแก้วมรกตที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ นอก
จากนั้นโบราณสถานสำคัญภายในวัดนี้ล้วน เป็นศิลปกรรมท้องถิ่นของล้านนาที่มีคุณค่า โดยเฉพาะ
วิหารโดงแบบไทยใหญ่ เป็นศิลปกรรมประดับกระจกสีที่งดงามที่สุดแห่งหนึ่งในศิลปกรรมแบบนี้
ของล้านนา

๑๒. "วัดหัวข่วง" อ.เวียงเหนือ อ.เมือง จ.ลำปาง

วิหารพื้นเมือง 1 หลัง

สร้างในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น สมัยที่ชาวเชียงแสนถูกกวาดต้อนอพยพมาอยู่ใน
จังหวัดลำปาง วิหารวัดหัวข่วงนี้ เป็นวิหารเครื่องไม้ ศิลปกรรมของล้านนา มีความเกี่ยว
ข้องกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ในฐานะที่ผู้สร้างวิหารหลังนี้ คือ ราษฎรที่ถูกกวาดต้อน
มาจากเมืองเชียงแสน ตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์แบบแผนทางศิลปกรรมของวิหารหลังนี้ นอก
จากจะเป็นประติมากรรมของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ดังกล่าวแล้ว ยังอาจใช้เป็นที่พักพิง
ด้านศิลปกรรมล้านนาที่แตกต่างไปแต่ละท้องถิ่น ซึ่งปัจจุบันภายในอำเภอเวียงแสน จังหวัด
เชียงรายมีศิลปกรรมพื้นเมืองแบบของตนเองเหลืออยู่น้อยมาก จึงอาจใช้วิหารหลังนี้เป็นที่
ศึกษาแทนได้

๑๓. "วัดยงสนุกใต้" อ.เวียงเหนือ อ.เมือง จ.ลำปาง

ได้แก่กลุ่มโบราณสถานที่ตั้งอยู่บนเนินดินที่ยกขึ้นสูงขึ้นมาชั้นประทวนด้วย

๑. เจดีย์,

๒. ปราสาท หรือ มณฑป

มีประวัติที่สามารถสอบค้นได้เพียงว่า วัดปงสนุกนี้ได้รับการบูรณะและยกตัวขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๒ ในสมัยเจ้าดวงวารญาณรังษี เจ้าผู้ครองนครลำปาง

วัดปงสนุก เป็นวัดที่มีความสวยงามเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของ เมืองเขลางค์มาแต่อดีต โดยเฉพาะในสมัยล้านนาไทย นอกจากนั้นวัดนี้ยังเป็นที่ฝังหลักเมือง หลักแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๐ ในสมัยเจ้าวรญาณรังษีราชธรรม เจ้าผู้ครองนครลำปางอีกด้วย ลักษณะปราสาททรงไทยใหญ่ เป็นสถาปัตยกรรมที่ควรอนุรักษ์เพื่อการศึกษาสืบไป เพราะเหลือ หลักฐานที่มีความสมบูรณ์อยู่น้อยชิ้น

๑๔. "กำแพงและคูเมืองนครเขลางค์" ต. เวียงเหนือ อ. เมือง จ. ลำปาง

แนวกำแพงเมืองเขลางค์นครและคูเมือง

เมืองเขลางค์นครสร้างขึ้นในสมัยพระนางจามเทวี กษัตริย์ผู้ครองแคว้นหริภุญชัย โดยถูกโปรดให้สร้างเพื่อ เป็น เมืองสำหรับพระเจ้านันทยศ พระราชบุตรของพระนางจามเทวี เมื่อราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๖

เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่สำคัญของจังหวัดลำปาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งร่องรอยหลักฐานในส่วนที่เกี่ยวกับ เมืองเขลางค์นครในสมัยหริภุญชัยนั้นมีเหลืออยู่น้อยมาก กำแพงเมืองโบราณในส่วนที่เป็น ฐานคันดินของเมืองเขลางค์นครนี้จึงมีความสำคัญที่เป็น หลักฐานทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดลำปางเป็นอย่างยิ่ง

๑๕. "วัดพระธาตุเสด็จ" ต. บ้านแดง อ. เมือง จ. ลำปาง

๑. เจดีย์ทรงกลม ๑ องค์
๒. พระอุโบสถ
๓. วิหาร ๒ หลัง หลังเล็กและหลังใหญ่

เจดีย์ทรงกลมมีตำนานกล่าวถึงการสร้างในปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ โดยเจ้าเมืองลำปางในสมัยนั้นแม้จะมีการซ่อมแซมในสมัยหลังต่อมา แต่มิได้ทำลายลักษณะเดิมขององค์เจดีย์ ส่วนโบราณสถานอื่น ๆ ไม่ปรากฏว่าสร้างเมื่อใด แต่เป็นลักษณะท้องถิ่นของล้านนาทั้งสิ้น

วิหารหลังเล็ก เป็นวิหารที่สำคัญมาก มีลักษณะแบบพื้นเมืองเดิมทั้งหมดโดยไม่ได้

เปลี่ยนแปลงและแบบแผนในการประกอบ เครื่องไม้เครื่องมือเป็นตัวอย่างที่เกิดน้อยมาก ควร
แก่การศึกษาไว้โดยเคร่งครัด

สำหรับ เจดีย์ทรงกลมนี้ ปรากฏลักษณะของลวดบัวประดับแบบสุโขทัยอย่างชัดเจน
ซึ่งพบบนเจดีย์ทรงกลมอีกหลายแห่งของลำปางและกลายเป็นแบบที่มีการคลี่คลายในเชียงใหม่
สมัยหลัง แต่ลวดบัวแบบสุโขทัยนี้กลับไม่พบที่เมืองเชียงใหม่เลย เมื่อพิจารณาจากหลักฐานที่
เป็นลายลักษณ์อักษรถึงระยะเวลาการก่อสร้าง เจดีย์องค์นี้เปรียบเทียบกับเจดีย์อื่น ๆ ที่มีลวด
บัวแบบเดียวกันในบริเวณล้านนาและลักษณะของเจดีย์ในเมืองเชียงใหม่แล้ว เป็นหลักฐานที่
แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์แคว้นล้านนาอย่างหนึ่งคือ เมื่อมีการก่อตั้ง
เมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของแคว้นล้านนาใหม่ ๆ แลเมืองเชียงราย เชียงแสนทางฟาก
ตะวันออกคนละกลุ่มแม่น้ำยังคงเป็นเมืองที่มีความสำคัญอยู่ ต่อมาตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 20
การสัมพันธ์กับเมืองสุโขทัยมากขึ้น เมืองสำคัญกลับมาอยู่ที่ลำปาง ซึ่งเป็นเขตติดต่อกับแคว้น
สุโขทัยจึงได้พบหลักฐานที่ปรากฏเป็นแบบทางศิลปกรรมอิทธิพลสุโขทัย ในท้องที่เมืองลำปาง
และในขณะเดียวกันแบบสุโขทัยที่ผ่านลำปางมายังเชียงใหม่ ได้มีการคลี่คลายไปเป็นแบบ
ฉบับของเชียงใหม่ซึ่งในขณะนั้น เมืองเชียงใหม่ได้ลดความสำคัญลงกลายเป็นเมืองชายเขต
แคว้นล้านนา ดังนั้น จึงไม่พบแบบทางสถาปัตยกรรมของสุโขทัย ที่ให้อิทธิพลแก่ล้านนาในช่วง
ระยะเวลานั้น ในเมืองเชียงใหม่เลย

๑๖. "เจดีย์ร้างวัดป่าแก้ว" ต.วังหม้อ อ.เมือง จ. ลำปาง

ทราบเจดีย์และวิหารร้าง

ไม่ปรากฏหลักฐาน แต่จากลักษณะที่ตั้งและรูปของเจดีย์สันนิษฐานว่ามีอายุอยู่ในราว
พุทธศตวรรษที่ 21 เป็นสันมา

๑๗. "วัดทุ่งยาว" (ร้าง) ต.บ่อแก้ว อ.เมือง จ. ลำปาง

ทราบวัดโบราณประกอบด้วยเจดีย์และเนินดินจำนวนมาก

ปรากฏหลักฐานในอินทราภิธานี ตำนานธิกษิปฏิมากรรม และในพงศาวดารโยนก
กล่าวถึงเรื่องให้พระยาละโว้พระราชทานพระสิขิปฏิมากรรม พระสิลาว่าให้พระนางจามเทวี

มาประดิษฐานไว้ที่เขลางค์เขตภูพานหรือวัดภูพานนี้

นอกจากนี้ยังปรากฏชื่อวัดภูพานในตำนานภูมิพนม ก่อตั้งเขตภูพานก่อนเจ้าท้าว-
สีกัดเมืองนครสร้างอุโบสถ พ.ศ. 2051 มีผู้อาราธนาพระบารมีวัดภูพานไปรักษา พระพุทธจอม
พิงค์ ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นวัดเก่าแก่ที่สร้างในเวลาใกล้ ๆ เคียงกับเมืองเขลางค์
นครในรุ่นแรก ๆ

หากโบราณสถานี่ปรากฏในกลุ่มวัดร้างภูพานนี้ นับได้ว่าเป็นร่องรอยทางวัฒนธรรม
ที่จะเป็นประโยชน์และเป็นหลักฐานในการศึกษาถึงชุมชนและสภาพโดยกรรมของนคร เขลางค์
ที่มีวัฒนธรรมแบบพริกขัณณ ซึ่งหลงเหลืออยู่เพียงแห่งเดียวในปัจจุบัน

๑๘. "ภูเจ้าข้าสุตทาทหรือประตองวัดภากแก้ว" (ร้าง) ต.เวียงเหนือ อ.เมือง
จ.ลำปาง

ฐานประตองอิฐ ประดับลวดลายปูนปั้นเหมือนฐาน

สันนิษฐานว่าฐานประตองนี้เป็นโบราณสถานที่คงเหลืออยู่ในปัจจุบันเป็นประตูของวัด
ภากแก้ว หรือ "ภูเจ้าข้าสุตทา" ที่ถูกสร้างขึ้นในสมัยล้านนาไทย ราวพุทธศตวรรษที่ 21 ลงมา
ครั้งเมื่อเมืองเขลางค์นครอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของเชียงใหม่และเมื่อเมืองสำคัญเมือง
หนึ่งของอาณาจักรล้านนาไทย

ฐานประตองนี้ นับเป็นโบราณสถานที่เกือบจะเรียกได้ว่าเป็นโบราณสถานน้อยแห่งใน
สมัยล้านนาไทยที่คาดว่าจะมีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 ลงมา และมีลวดลายศิลปกรรมปูนปั้น
ที่สวยงามมาก" แห่งที่จะพบได้ในจังหวัดลำปาง

๑๙. "วัดอุโมงค์" (ร้าง) บ้านประตูด ต.เวียงเหนือ อ.เมือง จ.ลำปาง

เจดีย์ร้างและเนินดิน

จากลักษณะของวัดร้างและศิลปกรรมที่ปรากฏบนเจดีย์ เจดีย์นี้เป็นเจดีย์สมัย พุทธ-
ศตวรรษที่ 21 ของอาณาจักรล้านนา

เจดีย์ร้างวัดอุโมงค์นี้ นับเป็นโบราณที่แสดงถึงศิลปกรรมของอาณาจักรล้านนาใน
รุ่นต้น ๆ ที่ปรากฏเหลือให้เห็นไม่กี่แห่งในจังหวัดลำปาง ประกอบสถานที่ตั้งซึ่งเป็นคันดินยาว
เป็นส่วนพิจารณาที่สำคัญในหลักฐานทางโบราณคดี

100. "วัดเจติยขาว" ต.ทุ่งผาขาม อ.เมือง จ.ลำปาง

เจติยัมแบบพม่า 20 องค์

เจติยัมแบบพม่า 20 องค์ ที่วัดเจติยขาวนี้ ได้รับการก่อสร้างในสมัยรัชกาลที่ 5

เจติยัมทั้ง 20 องค์ที่วัดเจติยขาวนี้ เป็นเจติยัมแบบพม่าซึ่งมีลักษณะสำคัญ ๆ 3 แบบ ซึ่งเป็นที่รวมของตัวอย่างให้มองศิลปกรรมประเภทนี้

101. "วัดพระธาตุลำปางหลวง" อ.เกาะคา จ.ลำปาง

1. องค์พระธาตุเจติยัม
2. วิหารหลวง
3. วิหารพระพุทธรูป
4. พระอุโบสถ
5. หอพระพุทธรูปบาท
6. วิหารพระกิตติหรือวิหารละโว้
7. วิหารน้ำแต้ม
8. หุ้มประตูและบันไดนาคค้ำหน้า
9. วิหาร

ตามปรัมปราคติ กล่าวถึงวัดนี้ว่า ก่อสร้างขึ้นมามานานแล้วตั้งแต่ครั้งพุทธกาลแต่องค์เจติยัมมีลักษณะการซ่อมแซมในระยะ เวลาปลายพุทธศตวรรษที่ 21

ลักษณะขององค์เจติยัมนี้ เป็นอิทธิพลขององค์เจติยัมทรงกลมสุโขทัย มีความสำคัญคือแสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองในแคว้นล้านนา ที่ย้ายความสำคัญของเมืองที่รองลงไป จากเชียงใหม่ จากเชียงใหม่ จากเชียงใหม่ เชียงรายค้ำค้ำทิศตะวันออก มายังลำปางทิศใต้

นอกจากนั้นสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ ภายในวัดทั้งโบสถ์ วิหาร และหอพระพุทธรูปบาท นี้เป็นเครื่องไม้เนื้อไม้ศิลปะการก่อสร้างสมัยล้านนาไทยที่สวยงาม วัดนี้จึงเป็นแหล่งรวบรวมงานศิลปกรรมสมัยล้านนาไทยไว้เป็นจำนวนมาก

จังหวัดน่าน

102. "วัดช้างค้ำ" ต.ในเวียง อ.เมือง จ.น่าน

1. เจดีย์ช้างค้ำ (องค์ประธาน)
2. เจดีย์ลุ่ม
3. เจดีย์ทิพย์
4. วิหารหลวง

ตามประวัติในพงศาวดารเมืองน่าน วัดนี้สร้างขึ้นโดยท้าวภูเริงเจ้าครองนครน่าน เมื่อปี พ.ศ. 768 (พ.ศ. 1949) เรียกชื่อในครั้งนั้นว่า "วัดหลวง" มีความสำคัญในฐานะเป็น วัดประจำเมือง จึงได้รับการทำนุบำรุงจากเจ้าผู้ครองนครน่านอย่างใกล้ชิดสืบเนื่องกันต่อมา

วัดช้างค้ำ นับได้ว่ามีประวัติและความสำคัญเกี่ยวเนื่องกับเรื่องราวในประวัติศาสตร์ของเมืองน่านตลอดมา โบราณโบราณวัดนี้ถือได้ว่าเป็นวัดหลวงที่เจ้าผู้ครองนครให้การทำนุบำรุงตลอดมาสำหรับโบราณสถานและโบราณวัตถุภายในวัดมีลักษณะของศิลปกรรมที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษา เช่น เจดีย์ช้างค้ำเป็นศิลปแบบล้านนาผสมกับแบบสุโขทัย ซึ่งเป็นลักษณะที่แสดงถึงความเกี่ยวพัน กับเรื่องราวในประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองแถบนี้

103. "วัดภูมินทร์" ต.ในเวียง อ.เมือง จ.น่าน

วิหาร 1 หลัง

วิหารหลังนี้มีอายุการก่อสร้างประมาณพุทธศตวรรษที่ 24 ต่อมา

วัดภูมินทร์ จัดว่า เป็นวัดที่สำคัญทางประวัติศาสตร์วัดหนึ่งของจังหวัดน่านวิหารวัดภูมินทร์ เป็นวิหารที่มีลักษณะศิลปกรรมท้องถิ่นล้านนา แต่ทำเป็นรูปมูขุชะ โดยมีศูนย์กลางเป็นแกนหีบตันไว้พระพุทธรูปหันหน้าออกทั้ง 4 ด้าน ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ นับว่าเป็นความสำเร็จของช่างศิลปกรรมล้านนา ในการพัฒนารูปแบบทางสถาปัตยกรรมดั้งเดิม นอกจากนั้นภายในวิหารยังมีภาพเขียนฝาผนังศิลปกรรมที่เมืองล้านนาที่สำคัญ ซึ่งปัจจุบันกรมศิลปากรได้อนุรักษ์ไว้แล้ว

104. "วัดพระยาพู" ต.ในเวียง อ.เมือง จ.น่าน

พระพุทธรูปประธานในวิหาร ก่อด้วยอิฐถือปูนปิดทองหน้าตักกว้าง 7 ศอก

ไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่นอน แต่ก็อาจจะประมาณได้ว่าคงมีอายุการก่อสร้างอยู่ใน
ราวพุทธศตวรรษที่ 23 - 24 เป็นต้นมา และมีความสำคัญต่อเมืองน่านมาตลอด

105. "วัดสวนตาล" ต.ในเวียง อ.เมือง จ.น่าน

1. ปรางค์ 1 องค์

2. พระพุทธรูป "พระเจ้าทองทิพย์" หน้าตักกว้าง 6 ศอก

หล่อด้วยทองเหลืองปิดทอง 1 องค์

มีประวัติความเป็นมาในตำนานว่าเกี่ยวข้องกับนางปทุมวดีราชเทวี พระขนิษฐา
ผู้ครองนครเมืองน่านเป็นผู้สร้าง เมื่อราว พ.ศ. 1763 ส่วน "พระเจ้าทองทิพย์" เป็น
พระพุทธรูปที่หล่อขึ้นในสมัยพระเจ้าติโลกราช ครั้นที่ทัพเมืองเชียงใหม่ได้รับชัยชนะต่อเมือง
น่าน เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 21

106. "วัดพระธาตุแช่แห้ง" ต.ฝางแก้ว อ.เมือง จ.น่าน

1. องค์พระธาตุแช่แห้ง

2. วิหารหลวง

3. วิหารพระนอน

4. บันไดนาค

ตามพงศาวดารเมืองน่าน ได้กล่าวถึงความเป็นมาของพระธาตุแช่แห้ง (คือองค์
เจดีย์ประธาน) ว่าสร้างขึ้นในสมัยเจ้าพระยาการเมืองเป็นเจ้าครองนคร (เมืองวรนคร)
และได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์โดยเจ้าครองนครองค์ต่อ ๆ มา จนกระทั่งปัจจุบัน

ส่วนโบราณสถานที่สำคัญอื่น ๆ ภายในวัดไม่ปรากฏประวัติว่าสร้างขึ้นเมื่อใด

พระธาตุแช่แห้ง เป็นปูชนียสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่เคารพนับถือของชาวจังหวัดน่าน
และใกล้เคียง ทุก ๆ ปีจะมีงานเทศกาลนมัสการ ในวันเพ็ญเดือน 8 เหนือ (ขึ้น 15 ค่ำ
เดือน 4) นอกจากนั้นประวัติของวัดพระธาตุแช่แห้ง ก็มีความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องราวของ
เมืองน่านอยู่ตลอดเวลา

สำหรับลักษณะของศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมขององค์พระธาตุเจดีย์ วิหารหลวง
วิหารพระนอนและบันไดนาค ก็มีคุณค่าอย่างยิ่งแสดงให้เห็นแบบอย่างทางศิลปกรรม และ
สถาปัตยกรรมแบบหนึ่งซึ่งหาได้ยากในปัจจุบัน

ดังนั้น โบราณสถานแห่งนี้จึงมีความสำคัญทั้งในด้านแบบแผนทางศิลปกรรม หลัก
ฐานทางโบราณคดี และความเคารพนับถือของประชาชนในท้องถิ่นและใกล้เคียง

107. "พระธาตุจอมทอง" ต.สถาน อ.บัว จ.น่าน

เจดีย์พระธาตุจอมทอง

เจดีย์พระธาตุจอมทองนี้แม้ว่าคุณค่าทางด้านศิลปกรรมจะมีเหลืออยู่น้อย เนื่องจาก
ชาวบ้านได้ซ่อมแซมเพิ่มเติมอยู่ตลอดเวลา แต่ก็ยังเป็นเจดีย์ที่ประชาชนในละแวกตำบลนี้ให้ความ
เคารพนับถือกันมาก

จังหวัดพะเยา

108. "วัดศรีโคมคำ" ต.เวียง อ.เมือง จ.พะเยา

1. พระพุทธรูปพระเจ้าตนหลวง
2. วิหารการรอบพระพุทธรูป
3. รอยพระพุทธรูปที่จำลอง

1. พระพุทธรูปพระเจ้าตนหลวง มีประวัติว่าก่อสร้างเมื่อ พ.ศ. 2034 และมีการซ่อมแซมใหม่ระหว่าง พ.ศ. 2400 - 2413

2. วิหารที่ครอบพระพุทธรูป มีการก่อสร้างเป็นวิหารขนาดใหญ่ขึ้นแทนของเดิม ซึ่งไฟไหม้หมดในระหว่าง พ.ศ. 2403 - 2413

3. รอยพระพุทธรูปที่จำลอง ประมาณอายุได้ในพุทธศตวรรษที่ 21 หรืออาจเก่าถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 20

พระพุทธรูปพระเจ้าตนหลวง เป็นที่นับถือของประชาชนทั่วไป ได้รับการบำรุงรักษาตลอดมาจนถึงปัจจุบันส่วนวิหารที่ครอบพระพุทธรูปนี้มีลักษณะ เป็นแบบศิลปท้องถิ่นของล้านนา ซึ่งสร้างในสมัยพระครูบาศรีวิชัย

สำหรับรอยพระพุทธรูปที่จำลอง ซึ่งจำหลักเป็นลายเส้นบนหินมีลักษณะคล้ายประจํา ยามร้อยแปดภายในรอยพระบาท เป็นลักษณะที่น่าศึกษา เปรียบ เทียบกับของสุโขทัย

109. "วัดหลวงราชฝอยฐาน" ต.เวียง อ.เมือง จ.พะเยา

1. วิหารแบบพื้นเมืองของล้านนา 1 หลัง
2. เจดีย์ทรงระฆังทึบวิหาร
3. ฐานก่ออิฐสี่เหลี่ยมจากหินทรายขนาดเล็กตั้งตะแคงอยู่

วัดหลวงราชฝอยฐาน พิจารณาโดยเบื้องต้นว่าเป็นวัดสำคัญที่สุดภายในเมืองพะเยา ซึ่งเป็นเมืองที่สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2307 แต่เมื่อพิจารณาวัดต่าง ๆ ในเมืองพะเยาใหม่นี้ อาจเป็นไปได้ว่าวัดต่าง ๆ เหล่านี้ น่าจะเป็นวัดเดิมที่มีมาก่อนตั้งแต่สมัยเมืองพะเยาเก่าคือ อย่างน้อยเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 21 ทั้งนี้ เจดีย์ทรงกลมทำด้วยหินซึ่งตกอยู่หลังวิหารในวัด เป็นหลักฐานที่เป็นโบราณวัตถุที่อาจสนับสนุนข้อสันนิษฐานนี้ได้

ตัววิหารนอกจากจะให้หลักฐานเกี่ยวกับแบบแผนทางศิลปกรรมของล้านนาแล้ว
ภายในวิหารยังมีภาพจิตรกรรมที่เขียนบนกระดาษ นำมาปิดบนผนังด้วย

(ภาพรวมเจดีย์ทรงกลมด้านหลังวิหาร ปรากฏประวัติในเอกสารว่าสร้างขึ้นเมื่อต้น
พุทธศตวรรษที่ 25)

110. "พระธาตุจอมทอง" ต.เวียง อ.เมือง จ.พะเยา

พระธาตุเจดีย์จอมทอง

ไม่ปรากฏหลักฐานการก่อสร้างที่แน่ชัดว่าเริ่มแต่สมัยใด แต่มีประวัติเกี่ยวข้องกับ
พระธาตุจอมกิติที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ดังปรากฏในตำนานว่า พระองค์
พิงคราช เจ้าผู้ครองนครโยนกมฤคศรีเมืองแสน โปรดให้แบ่งพระบรมสารีริกธาตุซึ่งพระพุทธ
โฆษาจารย์นำมาจากลังกาทวีป ไปให้พระยาเชือนแก้วเมืองไชยารายณ์ พระยาเชือนแก้ว
จึงสร้างเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไวบนคอยแห่งหนึ่งนอกเมืองพะเยา เรียกว่า พระธาตุ
จอมทอง

111. "วัดประดู่ชัย" ต.เวียง อ.เมือง จ.พะเยา

1. พรากเจดีย์มีดินปกคลุม
2. พรากวิหารด้านหน้าเจดีย์

ไม่ปรากฏประวัติ เป็นลายลักษณ์อักษร เกี่ยวกับโบราณสถานแห่งนี้ แต่เนื่องจากวัด
นี้ตั้งอยู่ภายในใกล้บริเวณที่เป็นประดู่ชัยของเมืองพะเยาโบราณ ซึ่งเป็นเมืองในระยะเวลา
ปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ลงมาจึงอาจประมาณว่าวัดประดู่ชัยนี้มีอายุในระยะเวลาดังกล่าว

112. "วัดลี" ต.เวียง อ.เมือง จ.พะเยา

1. เจดีย์ทรงกลม
2. วิหาร

วัดลีตั้งอยู่กลางเมืองโบราณรูปน้ำเต้า ซึ่งเป็นเมืองพะเยาเก่าที่ปรากฏหลักฐานว่า
เป็นเมืองพะเยาโบราณที่ตั้งอยู่ก่อนอย่างน้อยก็ในสมัยพุทธศตวรรษที่ 21 ก่อนย้ายมาสร้าง
เมืองพะเยาในปัจจุบัน

สำหรับเจดีย์ทรงกลมแบบพื้น เมืองล้านนาที่ปรากฏอยู่ปัจจุบัน เป็นการซ่อมแซมของเดิม ส่วนวิหารสร้างขึ้นในรุ่นทวารวดีวิชัย แต่ปัจจุบันได้มีการต่อระเบียงด้านหน้าเพิ่มเข้าไป

วัดนี้ ซึ่งเป็นวัดกลางเมืองแต่เดิมน่าจะเป็นวัดสำคัญมาช้านาน นอกจากนั้นยังได้พบกรอบประตูหินที่อยู่ภายในวัดและพบเจดีย์สี่เหลี่ยมผสมทรงกลมเกิดจากหินทรายทั้งแท่ง ซึ่งได้รับการเคลื่อนย้ายไปตั้งที่วัดขึ้นแล้ว องค์เจดีย์ใหญ่แน่จะได้รับการซ่อมแซม พอกปูนทาสี ขาวด้วยปูนใหม่ แต่มีบางส่วนยังคงเหลือลายปูนปั้นได้รับการซ่อมแซมปรากฏให้เห็นอยู่ด้วย

113. "วัดป่าแดง" (ตอนไชยเมฆนาท) ต.ท่าวังทอง อ.เมือง จ.พะเยา

1. มุตกินทรายโบราณสถาน ึ่งอาจเป็นเจดีย์หรืออาคารโบราณ

จำนวนที่สำรวจพบ 25 ตำแหน่ง

2. เจดีย์ซึ่งมีองค์ประกอบแบบศิลปกรรมสุโขทัย 1 องค์

3. ทรายวิหาร 1 หลัง

4. ทรายแนวกำแพงโบราณเท่าที่สำรวจพบ 4 แนว

จากการพบศิลาจารึกที่บริเวณเจดีย์แบบสุโขทัย ซึ่งจารึกขึ้นเมื่อกลางพุทธศตวรรษที่ 21 และได้เรียกชื่อวัดนี้ว่า "วัดพุทธาร่วง" ซึ่งสอดคล้องกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ในระยะเวลาดังกล่าวนี้ประกอบด้วยลักษณะแบบแผนขององค์เจดีย์แบบสุโขทัยแล้ว อาจพิจารณาได้ว่าโบราณสถานต่าง ๆ ที่ขึ้นทะเบียนไว้ก็ควรจะสร้างขึ้นในสมัยที่พญามังรายเจ้าเมืองพิษณุโลกที่อพยพมาอยู่กับฝ่ายล้านนา และได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองพะเยา เมื่อตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 21

ถ้าพิจารณาทางด้านวิชาการเพียงด้านเดียว วัดนี้จะเป็นโบราณสถานที่สำคัญที่สุดของจังหวัดพะเยา เพราะเป็นปูชนียสถานและเป็นตัวแทนที่แสดงเรื่องราวความสัมพันธ์ระหว่างสุโขทัยและแกว้นล้านนา

จังหวัดลำพูน

114. "วัดพระธาตุหริภุญชัย" อ.เมือง จ.ลำพูน

สถาปัตยกรรมภายในวิหารคดทั้งหมด

โบราณสถานภายในบริเวณวิหารคดทั้งหมด มีประวัติการก่อสร้างตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 17 และมีประวัติการก่อสร้างเพิ่มเติมเรื่อยมาตลอดจนถึงร่วมสมัยกับกรุงรัตนโกสินทร์

องค์เจดีย์พระธาตุ ซึ่งเป็นโบราณสถานที่มีประวัติเก่าที่สุดในบรรดาโบราณสถานภายในวิหารคดแห่งนี้ มีลักษณะที่เห็นในปัจจุบัน เป็นเจดีย์ทรงกลมแบบพื้นเมืองของล้านนา เป็นประจักษ์พยานอีกชิ้นหนึ่งซึ่งช่วยชี้ให้เห็นถึงลักษณะของเจดีย์ทรงกลมที่มีการซ่อมแซมในสมัยต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ได้ว่าควรมีลักษณะสำคัญที่ไม่แตกต่างไปกว่าที่ปรากฏอยู่

นอกจากนั้นหอไตร วิหาร และวัดอุปัชฌาย์ ที่เป็นเกียรติแก่องค์พระธาตุ เช่น วัดราชา ล้วนแต่เป็นงานศิลปกรรมที่มีคุณค่า ซึ่งได้รับการก่อสร้างเพิ่มเติมสะสมกันมาตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 21 จนถึงร่วมสมัยปัจจุบัน

115. "เจดีย์เชียงยืน" วัดพระธาตุหริภุญชัย อ.เมือง จ.ลำพูน

เจดีย์สี่เหลี่ยมทางทิศเหนือขององค์พระธาตุ 1 องค์

เจดีย์เชียงยืนมีการก่อสร้างในประมาณพุทธศตวรรษที่ 17 - 18

เจดีย์เชียงยืนเป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญที่สุดของภาคเหนือองค์หนึ่งเพราะเป็นประจักษ์พยานของศิลปกรรมหริภุญชัยในแบบเมืองเกี้ยวที่เหลืออยู่ ซึ่งสามารถที่จะใช้เป็นหลักฐานทางโบราณคดีได้อย่างดีในการสืบเนื่องถึงวัฒนธรรมของหริภุญชัยที่แพร่กระจายให้แก่แว่นต่าง ๆ ในภาคเหนือ เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 แบบอย่างของเจดีย์องค์นี้ได้ปรากฏอยู่ในที่ต่าง ๆ คือที่วัดป่าสักเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ที่วัดเจดีย์เจ็ดแถวศรีสะเกษ และเจดีย์รายบางองค์ในวัดมหาธาตุไชยา เป็นต้น

116. "วัดจามเทวี" วัดทุ่งกุด ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ลำพูน

1. เจดีย์สี่เหลี่ยม หรือเจดีย์ทุ่งกุด

2. เจดีย์แปดเหลี่ยมข้างวิหาร

เจดีย์สี่เหลี่ยมหรือเจดีย์กู่กุด อาจมีอายุเก่าถึงประมาณพุทธศตวรรษที่ 16 ส่วนเจดีย์แปดเหลี่ยมสร้างขึ้นเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 18

เจดีย์กู่กุด นับเป็นโบราณสถานที่น่าสนใจของด้านนา และ เป็นเจดีย์อีกแบบหนึ่งที่ใช้อิทธิพลแก่โบราณสถานในแคว้นข้างเคียงในสมัยต่อมา คือ เชียงใหม่และสุโขทัย

ส่วนเจดีย์แปดเหลี่ยม ก็เป็นแบบอย่างของสถาปัตยกรรมที่น่าสนใจอีกแบบหนึ่งของศรีสุโขทัย

นอกจากนั้น โบราณสถานต่าง ๆ ภายในวัดกู่กุดนี้ซึ่งเป็นโบราณสถานในสมัยของแคว้นศรีสุโขทัยที่ได้รับการซ่อมแซมคงเดิมน้อยที่สุด จึงมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาทางโบราณคดี

117. "วัดพระยืน" ต.ในเวียง อ.เมือง จ.ลำพูน

เจดีย์องค์ใหญ่ 1 องค์

จากศิลาจารึกที่พบที่วัดพระยืนนี้ กล่าวถึงว่าพระสุมนะ เถระพระภิกษุสุโขทัยซึ่งเดินทางมาเผยแผ่พุทธศาสนาถึงเมืองเชียงใหม่และนำมหายานมาพำนักอยู่ที่วัดพระยืนนี้ เมื่อ พ.ศ. 1612 เป็นผู้ร่วมก่อสร้างเจดีย์องค์ใหญ่นี้

เจดีย์องค์ใหญ่วัดพระยืน เป็นประจักษ์พยานของเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงคติทางศาสนาในดินแดนที่เป็นแคว้นล้านนา คือ ในช่วงที่สุโขทัยส่งภิกษุออกมาเผยแผ่ศาสนาในที่ต่าง ๆ และ เมืองเชียงใหม่

นอกจากนั้น ลักษณะของเจดีย์องค์ใหญ่นี้แม้จะได้รับการซ่อมแซมเปลี่ยนแปลงไปบ้างในสมัยหลัง แต่ยังคงรักษาลักษณะโดยส่วนรวมไว้ว่า มีแบบแผน เหมือนกับเจดีย์หลายแห่งที่สุโขทัย (ซึ่งสร้างคนละสมัย) จึง เป็นหลักฐานอีกชิ้นหนึ่งทางสถาปัตยกรรมโบราณที่แสดงถึงอิทธิพลของศิลปวิทยาที่ได้แก่ล้านนาในช่วงระยะเวลาต่างสมัยกัน

ช่วงระยะ วัสด่างสมัยกัน

การปรากฏของอิทธิพลแบบสุโขทัยในแคว้นล้านนา ในช่วงระยะ เวลาที่แคว้นสุโขทัยได้หมดอำนาจทางการเมืองไปเป็นระยะ เวลานานแล้วเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของชาวล้านนาในสมัยต้นพุทธศตวรรษที่ 20 ที่มองแคว้นสุโขทัยในอดีตในฐานะที่เป็นศูนย์กลางหรือบ่อเกิดของอารยธรรมที่มีผลต่อมาถึงตน

หลักฐานทางโบราณคดีเช่นนี้ อาจสามารถนำไปใช้เพื่อทำความเข้าใจหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่มีอยู่อย่างมากมายของแคว้นล้านนา หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรเหล่านี้มักจะมีหลายตอนที่มิใช่เนื้อหาอ้างอิงกับแคว้นสุทกามในอดีตอยู่เสมอ

118. "เจดีย์คันกู่" ต.เวียงยอง อ.เมือง จ.ลำพูน

เจดีย์ทรงกลม 1 องค์

ไม่ปรากฏบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร แต่จากลักษณะทางศิลปกรรมอาจเปรียบเทียบกับโบราณสถานประเภทเดียวกันแห่งอื่น ที่ทราบอายุแน่นอนว่าสร้างขึ้นเมื่อประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 21

เป็นตัวแทนของแบบแผนทางศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมของล้านนาที่ยังมีลักษณะและสภาพเหลือให้เห็นอย่างชัดเจน

119. "วัดเจดีย์ช้าง" (ร้าง) ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ลำพูน

เจดีย์ 2 องค์

เจดีย์ทั้ง 2 องค์ มีรูปทรงและลักษณะคล้ายช้างเผือกมีตำนานท้องถิ่นอธิบายที่มาของเจดีย์ทั้งสองว่า เป็นที่บรรจุกระดูกของช้างพระที่นั่งของมเหสีนาคและอนันตยศโอรสแฝดของพระนางจามเทวี

ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอาณาจักรไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 1912 ถึง พ.ศ. 2101

บทคัดย่อ

ของ

ปริญญา กายสิทธิ์

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าตามหลักสูตร

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

กุมภาพันธ์ 2528

บทคัดย่อ

ความมุ่งหมายสำคัญของปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์พุทธศาสนา ในล้านนาไทย โดยมุ่งศึกษาเกี่ยวกับ สาเหตุ การเผยแผ่พุทธศาสนาในภายหลังการวงศ์ ปัญหา ความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์ โครงสร้างและบทบาทของสถาบันสงฆ์ ตลอดจนผลกระทบของ พุทธศาสนาที่มีต่อ การเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของล้านนาไทย

ผลจากการศึกษาในเรื่องนี้ได้แสดงถึงความเคลื่อนไหวของพุทธศาสนาในล้านนาไทย ซึ่งเป็นกระบวนการต่อเนื่อง นับตั้งแต่การเริ่มเผยแผ่พุทธศาสนาเข้าสู่ล้านนาไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากการสถาปนาพุทธศาสนาภายหลังการวงศ์แบบต่าง ๆ ในล้านนาไทย ได้ ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างคณะสงฆ์ในล้านนาไทย แต่อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมา ปัญหาความขัดแย้งนี้ได้นำไปสู่การปฏิรูปศาสนา ภายหลังที่ความขัดแย้งได้ยุติลง พุทธศาสนาในล้านนาไทยมีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุด อันเป็นยุคทองของพุทธศาสนาในล้านนาไทย ในเวลาต่อมาพุทธศาสนาในล้านนาไทยก็เริ่มเสื่อมลง จนในที่สุดก็ตกต่ำลงพร้อมกับการสลาย ตัวของอาณาจักรล้านนาไทย

อย่างไรก็ตาม การศึกษาประวัติศาสตร์พุทธศาสนา มิได้เป็นการศึกษาที่หยุดนิ่งหรือ ขาดลักษณะพลวัต เนื่องจากประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในล้านนาไทยเป็นกระบวนการปรับตัว ร่วมกันและ เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ล้านนาไทย ลักษณะของพุทธศาสนาในล้านนาไทยจึง เป็นลักษณะพิเศษ เฉพาะตัว ซึ่งเกิดจากการผสมผสาน ระหว่างพุทธศาสนาภายหลังการวงศ์ กับลักษณะดั้งเดิมของล้านนาไทย นับได้ว่าเป็นความกลมกลืน ทางประวัติศาสตร์ที่พัฒนาขึ้นในล้านนาไทย ลักษณะดังกล่าวทำให้พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง ภายใต้อาณัติของชนชั้นปกครองและพลเมืองล้านนาไทย ในขณะที่ตัวพุทธศาสนาก็มี บทบาทสำคัญต่อล้านนาไทยทุก ๆ ด้าน ในฐานะเป็นพลังของสังคมและเป็นตัวกำหนดทิศทาง ที่สำคัญประการหนึ่งของประวัติศาสตร์ล้านนาไทย แต่ที่สำคัญที่สุดคือความเข้าใจประวัติศาสตร์ พุทธศาสนาในล้านนาไทย มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการอธิบายประวัติศาสตร์ล้านนาไทย

A History of Buddhism in Lan Na Thai from B.E. 1912 to 2101

AN ABSTRACT

BY

Prinya Kayasit

Presented in partial fulfilment of the requirements

for the Master of Education degree

at Srinakharinwirot University

February 1985

Abstract

The main purpose of this thesis is to study the history of Buddhism in Lan Na Thai, concentrating on studying about causes for acceptance and dissemination of Singhalese Buddhism in Lan Na Thai, problems, conflict between the two disciplines of Sangha and the structure and the role of the Sangha institution, including the effect of Buddhism on politics, economics society and culture of Lan Na Thai.

The result of this study indicates the movement of Buddhism in Lan Na Thai which is the continuous process since the beginning of the dissemination of Buddhism in Lan Na Thai, especially the period after the establishment of the various forms of Singhalese Buddhism in Lan Na Thai that caused the serious problem and conflict between the Sangha. However, the problem and conflict brought about the reform of Buddhism in Lan Na Thai.

After the conflict, Buddhism in Lan Na Thai was rising to its highest prosperity that was the "Golden Age of Buddhism in Lan Na Thai". Later it was waning until the Kingdom of Lan Na Thai was conquered.

At any rate, studying of the history of Buddhism is not static or lack of dynamic aspect this is because the history of Buddhism in Lan Na Thai is the process of mutual adjustment and it is the correlation of Buddhism and historical development of Lan Na Thai.

Buddhism in Lan Na Thai had the unique physical feature caused by the integration between the Singhalese Buddhism and the original feature of Lan Na Thai. This can be regarded that it was the historical

harmony that had been developed in Lan Na Thai. As the result, Buddhism was prosperous under the patronage of the ruling class and population of Lan Na Thai. At the same time Buddhism played the important role in Lan Na Thai in every way; as the power of society and one of the important indicator of the history of Lan Na Thai. The understanding of the history of Buddhism in Lan Na Thai is a requisite for the explanation of the history of Lan Na Thai.